BIBLIA

to jest

Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza

Przekład dosłowny z języka hebrajskiego, aramejskiego i greckiego

Ewangeliczny Instytut Biblijny
Poznań 2024

BIBLIA

to jest

Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza

BIBLIA

to jest

Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza

Przekład dosłowny z języka hebrajskiego,
aramejskiego i greckiego,
z przypisami

Ewangeliczny Instytut Biblijny
Poznań 2024

Biblia, to jest Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza
Przekład dosłowny z języka hebrajskiego, aramejskiego i greckiego, z przypisami

Wydanie szóste (cyfrowe)

© 2024 Ewangeliczny Instytut Biblijny, https://feib.pl

Tłumaczenie:
Piotr Zaremba

Odsyłacze:
Adam Ciorga, Karolina J. Zaremba, Krystyna W. Wierszyłowska-Zaremba, Piotr Zaremba

Przypisy i części wstępne: *Wstęp, Jak korzystać z przekładu dosłownego,* tabele informacyjne, *Miary i wagi*, uwagi na temat not wstępnych i podziału Księgi Psalmów: Piotr Zaremba

Uwaga: Ważnym uzupełnieniem przypisów i części wstępnych niniejszego dzieła jest *Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego w przekładzie dosłownym EIB* oraz *Literatura do przekładu Biblii, to jest Pisma Świętego Starego i Nowego Przymierza*. Stanowią one również osobne publikacje EIB i LB.

Przekład części wstępnych na język angielski: Karolina J. Zaremba

Redakcja naukowa:
Dariusz Banicki, Robert Merecz, Karolina J. Zaremba

Konsultacja polonistyczna:
Ewa i Andrzej Seweryn, Karolina J. Zaremba

Konsultacja czytelnicza:
Karol Czarnowski, Czesław Czech, Leszek Szuba

Obróbka elektroniczna: Łukasz Czarniecki

Skład i projekt okładki: Łukasz Wodniczak

Mapy: Przemysław Rydyger, Piotr Zaremba

Ilustracje: Maciej Duda, Emilia Maciejewska, Piotr Zaremba

Sponsor przekładu: In Touch Mission International

All Rights Reserved
Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie, odtwarzanie lub przetwarzanie całości lub fragmentów publikacji w mediach każdego rodzaju wymaga pisemnego zezwolenia Ewangelicznego Instytutu Biblijnego.

ISBN: 978-83-62242-18-4

OD WYDAWCÓW

Słowo zaproszenia

Trzymasz w ręce nie tyle Księgę, co bibliotekę sześćdziesięciu sześciu Ksiąg Starego i Nowego Przymierza. Uwiecznione w nich słowa wkraczały w ludzką rzeczywistość stopniowo, na przestrzeni bodaj tysiąca czterystu lat, aby w końcu znaleźć potwierdzenie i pełny wyraz w Słowie, które stało się ciałem, w Jezusie Chrystusie.

Księgi tego zbioru nie przestają służyć wielu za podręcznik definiowania racji. *Tymczasem mają one służyć pogłębianiu* relacji. *Obserwując wzmożone wysiłki współczesnych sobie uczonych, Pan Jezus Chrystus podsumował: „Zagłębiacie się w Pisma, ponieważ sądzicie, że macie w nich życie wieczne, podczas gdy one składają świadectwo o Mnie. A jednak nie chcecie przyjść do Mnie, aby zyskać życie."*

Trudno o lepsze ujęcie sprawy. Jeśli na kartach tych Pism zamierzasz szukać przede wszystkim racji, to zapewne ją znajdziesz, jak wielu innych – na własną miarę, jednym na pociechę, drugim na przekór. Może tej racji zechcesz bronić, a nawet za nią umrzeć. Jeśli jednak dzięki tej Księdze nie nawiążesz relacji z Osobą, z Panem wszechrzeczy, Jezusem Chrystusem, jeśli On sam nie stanie się rdzeniem Twojego życia, to uzbrojony w prawdziwe racje, możesz rozminąć się z prawdziwym życiem.

Księga ta nie należy do łatwych. I dobrze. Szczerzej przyjdą Ci słowa: „Panie, otwórz mi oczy na to, co na tych kartach czytam, a to, co zrozumiem, zastosuję w życiu." Przy takiej postawie doznasz czegoś szczególnego: zauważysz, że Pismo Święte jest Księgą, którą czyta się w obecności jej Autora. Na tym polega wyjątkowość tej Księgi – i przygoda, do której Cię zapraszamy.

Ewangeliczny Instytut Biblijny

FROM THE PUBLISHERS

You are invited!

What you have in your hands is not just one book, but rather a whole library of sixty-six books that together make up the Holy Scriptures of the Old and the New Testament. The words in these books took their time entering the human reality. About a thousand four hundred years, in fact. And then, at last, they found their full confirmation and expression in the Word who became flesh – in Jesus Christ.

Some people use this library as a handbook for formulating the right answers. *But its goal was to point to the* right Person. *Looking at the desperate efforts of his contemporaries, the Lord Jesus Christ said once, "You search the Scriptures because you think that in them you have eternal life; and it is they that bear witness about me, yet you refuse to come to me that you may have life."*

We couldn't say it better. If you study the Scripture to find the right answers, you'll probably succeed. Many people did, each in their own way, to comfort some and spite the others. You may feel like defending these answers, maybe even die for them. But if you don't allow this Book to lead you into a relationship with the right Person, the Lord of all, Jesus Christ, if He doesn't become the core of your life, it may very well happen that armed with the right answers, you will miss out on the right place for your eternal existence.

This Book is not an easy one. But that's good. You'll be honestly motivated to pray, "God, open my eyes to what I read here, and what I understand, I'll put into practice." With such an attitude, you'll feel something special – you'll realize the Bible is a book you read in the presence of its Author. That's the beauty of this Book – and the adventure we invite you to embark on.

Evangelical Bible Institute

SPIS TREŚCI

Wstęp — XI
Jak korzystać z przekładu dosłownego — XXV
Introductory remarks — XXIX
Wykaz skrótów i oznaczeń — XLI

STARE PRZYMIERZE

Księga Rodzaju (Pierwsza Księga Mojżeszowa, Genesis) — 1
Księga Wyjścia (Druga Księga Mojżeszowa, Exodus) — 77
Księga Kapłańska (Trzecia Księga Mojżeszowa, Leviticus) — 141
Księga Liczb (Czwarta Księga Mojżeszowa, Numeri) — 189
Księga Powtórzonego Prawa (Piąta Księga Mojżeszowa, Deuteronomium) — 247
Księga Jozuego — 303
Księga Sędziów — 337
Księga Rut — 375
Pierwsza Księga Samuela — 381
Druga Księga Samuela — 431
Pierwsza Księga Królewska — 473
Druga Księga Królewska — 519
Pierwsza Księga Kronik — 565
Druga Księga Kronik — 607
Księga Ezdrasza — 657
Księga Nehemiasza — 673
Księga Estery — 695
Księga Joba — 705
Księga Psalmów — 753
Przypowieści Salomona (Księga Przysłów) — 927
Księga Kaznodziei (Księga Koheleta) — 979
Pieśń nad pieśniami — 995
Księga Izajasza — 1007
Księga Jeremiasza — 1105

Treny 1191
Księga Ezechiela 1207
Księga Daniela 1279
Księga Ozeasza 1305
Księga Joela 1323
Księga Amosa 1329
Księga Abdiasza 1341
Księga Jonasza 1343
Księga Micheasza 1349
Księga Nahuma 1359
Księga Habakuka 1365
Księga Sofoniasza 1371
Księga Aggeusza 1377
Księga Zachariasza 1381
Księga Malachiasza 1379

NOWE PRZYMIERZE

Ewangelia według św. Mateusza 1405
Ewangelia według św. Marka 1457
Ewangelia według św. Łukasza 1487
Ewangelia według św. Jana 1539
Dzieje Apostolskie 1575
List św. Pawła do Rzymian 1631
Pierwszy List św. Pawła do Koryntian 1661
Drugi List św. Pawła do Koryntian 1681
List św. Pawła do Galacjan 1693
List św. Pawła do Efezjan 1701
List św. Pawła do Filipian 1709
List św. Pawła do Kolosan 1715
Pierwszy List św. Pawła do Tesaloniczan 1725
Drugi List św. Pawła do Tesaloniczan 1731
Pierwszy List św. Pawła do Tymoteusza 1735

Drugi List św. Pawła do Tymoteusza 1745
List św. Pawła do Tytusa 1751
List św. Pawła do Filemona 1755
List do Hebrajczyków 1757
List św. Jakuba 1781
Pierwszy List św. Piotra 1787
Drugi List św. Piotra 1793
Pierwszy List św. Jana 1799
Drugi List św. Jana 1805
Trzeci List św. Jana 1807
List św. Judy 1809
Objawienie św. Jana 1811

DODATKI

Tablica chronologiczna wydarzeń Nowego Przymierza 1842
Miary i wagi 1845
Informacje do Księgi Psalmów 1849

MAPY I ILUSTRACJE

Mapy 1859
Ilustracje 1865

WSTĘP

Plan *Wstępu*

Niniejszy *Wstęp* dzieli się na cztery części:

- Część 1 to informacje o *Biblii, to jest Piśmie Świętym Starego i Nowego Przymierza, przekład dosłowny z języka hebrajskiego, aramejskiego i greckiego, z przypisami,* jako publikacji.
- Część 2 to dane o tekście źródłowym i kryteriach doboru wariantów tekstowych.
- Część 3 to dane o cechach szczególnych przekładu.
- Część 4 to informacje o układzie treści i szczegółach redakcji technicznej.

Taki plan powinien pomóc Czytelnikom:

- uświadomić sobie wyjątkowość dzieła;
- powiązać niniejszą publikację z innymi publikacjami Ewangelicznego Instytutu Biblijnego (EIB);
- dowiedzieć się o jej celach, przeznaczeniu i wartościach;
- poznać źródła tekstów wyjściowych i kryteria doboru ich wariantów;
- uchwycić cechy szczególne przekładu;
- ułatwić sobie korzystanie z publikacji.

Część 1:
Biblia, to jest Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza, przekład dosłowny z języka hebrajskiego, aramejskiego i greckiego, z przypisami (SNPD)**, jako publikacja**

Wyjątkowość publikacji

O wyjątkowości niniejszej publikacji stanowi to, że:

- SNPD jest owocem pracy translatorskiej uwzględniającej najnowszy stan badań nad tekstem 66 protokanonicznych ksiąg Pisma Świętego.
- Wraz z wydanym wcześniej przekładem literackim (SNP) SNPD tworzy „dwuprzekład" wykorzystywany z jednej strony w wydaniach Pisma Świętego dla dzieci i młodzieży, a z drugiej na zajęciach z translatoryki biblijnej.
- SNPD można wykorzystywać jako dzieło jednotomowe, ale jednocześnie, przez jego ścisłe powiązanie z przekładem literackim EIB, jako podręcznik zapewniający głębsze zrozumienie tekstu biblijnego.
- SNPD zawiera 20.031 przypisów – 15.559 w Starym i 4.479 w Nowym Przymierzu – co do swojej treści językoznawczych, literaturoznawczych, historycznych, geograficznych, kulturowych i egzegetycznych umożliwiających szersze spojrzenie na dzieje tekstu biblijnego i jego znaczenie.
- SNPD zawiera 78.503 odsyłacze; łączą one fragmenty biblijne paralelne, fragmenty przekazujące podobną myśl, wykazujące podobną konstrukcję morfologiczną, składniową lub logiczną oraz odsyłające do uwag i literatury.
- SNPD zawiera 938 odniesień do idiomów hebrajskich lub greckich oraz 97 wskazań na hebraizmy w grece Nowego Przymierza.
- SNPD w sposób wyjątkowy i jak dotychczas niepowtarzalny na gruncie polskim podaje kryteria doboru wariantów tekstowych do tekstu głównego przekładu.
- SNPD nazywa hebrajskie i greckie figury stylistyczne mogące w sposób zasadniczy wpływać na zrozumienie przesłania zawartego w tekście.
- SNPD, w części *Dodatki*, podaje informacje umożliwiające precyzyjne powiązanie faktów i realiów kultury biblijnej z kulturą dnia dzisiejszego.
- SNPD zawiera kolorowe mapy zapewniające identyfikację geograficzną wzmiankowanych w tekstach biblijnych miejsc.
- SNPD zawiera zweryfikowane od strony inżynierskiej ilustracje budowli i sprzętów trudnych do wyobrażenia sobie na podstawie samej lektury tekstu.
- SNPD, choć, jak wspomniano, może być wykorzystywane jako dzieło jednotomowe, dużo większe możliwości poznawcze oferuje w powiązaniu z częścią *Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego* (LiU), zawierającą tysiące dodatkowych informacji dotyczących dokumentów biblijnych, literatury przedmiotu, a także informacji niosących odpowiedź na najczęściej zadawane przez Czytelników pytania.

Ponad to, co zostało wyszczególnione powyżej, wersje *cyfrowe* SNPD, wydane przez

EIB i nie odbiegające treścią od wydań drukowanych, oferują:

- interaktywność spisu treści oraz odsyłaczy do innych fragmentów biblijnych, map, dodatkowych informacji oraz części *Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego* (dalej: LiU);
- mapy gwarantujące najwyższą jakość obrazu niezależnie od powiększenia, co jest szczególnie ważne dla wykładowców, duszpasterzy i nauczycieli, i z myślą o nich zostało tak przygotowane;
- kolorowy druk ułatwiający śledzenie treści przypisów należących do jednego wątku myślowego (dotyczy to na obecnym etapie przypisów w Księdze Objawienia);
- elastyczność w kwestii objętości dzieła: Czytelnik ma możliwość zapoznania się z najnowszym stanem prac EIB nad tekstem Pisma Świętego, publikowanym z większą częstotliwością niż wydania drukowane.

Wszystkie zasygnalizowane wyżej sprawy znajdują rozwinięcie w dalszych częściach *Wstępu*.

Przekład dosłowny i literacki w rozumieniu zastosowanym w SNPD

Określenia *przekład dosłowny* i *przekład literacki* można rozumieć na różne sposoby, ze względu na długą historię przekładów Pisma Świętego na świecie oraz dzięki postępom w dziedzinie przekładoznawstwa,[1] stąd, w imię jasności, już na tym etapie *Wstępu* warto sprecyzować, że w przypadku prac prowadzonych w ramach EIB:

Przekład dosłowny to tłumaczenie tekstu biblijnego z języka wyjściowego na polski przy zachowaniu odpowiedniości części mowy, z uwzględnieniem wymogów składni, frazeologii i kolokacji.

Przekład literacki to tłumaczenie tekstu biblijnego z języka wyjściowego na polski podporządkowujące określone wyżej rygory przekładu dosłownego wytycznym piękna mowy ojczystej.

Obrazowo można powiedzieć, że o ile w ramach przekładu dosłownego tłumacz stara się przenieść odbiorcę tłumaczenia w czasy i środowisko, w których powstawał tekst wyjściowy, o tyle w ramach przekładu literackiego tłumacz stara się „pomóc" oryginałowi „odnaleźć się" w czasach odbiorcy tłumaczenia.

W dalszych częściach *Wstępu* jeszcze niejednokrotnie mowa będzie o przekładach dosłownym i literackim, w ustalonym wyżej rozumieniu, w różnych kontekstach.

Związek niniejszego wydania SNPD z wydaniami wcześniejszymi i z przekładem literackim EIB

Niniejsze wydanie SNPD jest wydaniem *czwartym* drukowanym i *szóstym* cyfrowym. W stosunku do wydań wcześniejszych, publikowanych w ramach EIB i LB, jest ono wydaniem poszerzonym. Dokonane zmiany wyszczególniono w końcowej części LiU.

SNPD jest drugim powstałym w ramach polskiej części chrześcijaństwa ewangelicznego dziełem przekładu Pisma Świętego z języków oryginalnych. Przekład ten pozostaje w ścisłym związku z przekładem literackim, dokonanym w ramach EIB, noszącym podobny tytuł.[2] Oba przekłady powstawały jednocześnie. Wydany wcześniej przekład literacki powstawał na bazie niniejszego przekładu dosłownego, a jednocześnie spostrzeżenia poczynione w trakcie tworzenia przekładu literackiego i po jego wydaniu przyczyniały się do ulepszania kolejnych wydań przekładu dosłownego. Opisany związek obu przekładów będzie utrzymywany.

Przypisy w SNPD i ich uzupełnienie

Przekład dosłowny wzbogacony został przypisami. Ważnym uzupełnieniem tych przypisów oraz części wstępnych dzieła jest *Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego w przekładzie dosłownym EIB* oraz *Literatura do przekładu Biblii, to jest Pisma Świętego Starego i Nowego Przymierza*. Z uwagi na objętość całego dzieła i związane z tym względy praktyczne, wymienione części uzupełniające drukowane są w ramach odrębnych publikacji. Publikacje te można traktować jako kolejne tomy głównego dzieła zawierającego przekład ksiąg biblijnych.

W wersji *cyfrowej* części, o których mowa wyżej, publikowane są łącznie z tekstem

1 Zob. np. MEP: 50-56; 185-191.

2 *Biblia, to jest Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza*. 2016-2020. Poznań: Ewangeliczny Instytut Biblijny, Liga Biblijna w Polsce.

przekładu, tak by użytkownicy mogli przenosić się do tych części po naciśnięciu odsyłacza z indeksem górnym „L”. W wersjach cyfrowych zachowany pozostaje kolorowy druk tam, gdzie został on użyty.

Zmiany w niniejszym wydaniu SNPD w stosunku do wydań wcześniejszych

Niniejsze, *czwarte* drukowane *i szóste* cyfrowe wydanie SNPD jest wydaniem zmienionym w stosunku do wydań wcześniejszych. Zmiany te, wraz z dokładnym opisem ich miejsca i natury, zostały zestawione w tabeli zamieszczonej na końcu książki *Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego w przekładzie dosłownym EIB* (w skrócie: LiU). Są one również dostępne na stronie internetowej EIB, pod adresem: https://feib.pl.

Zmian wspomnianych wyżej jest w sumie dwieście trzydzieści osiem. Trzydzieści osiem z nich odnosi się do tekstu przekładu. Pozostałe dotyczą głównie przypisów, a w Księdze Objawienia kilku tytułów jej części tematycznych. Ważnym elementem zmian w przypisach są odsyłacze do LiU. Pojawiają się one w osiemdziesięciu trzech przypadkach. Oznacza to, że LiU dostarcza na obecnym etapie ponad 70% treści więcej niż wydania wcześniejsze. Oprócz rozbudowanych wyjaśnień LiU podaje więcej informacji o charakterze ogólnym, a w tym o samych księgach składających się na Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza.

Cele publikacji przekładu dosłownego

Publikacja przekładu dosłownego spełnia następujące cele:

1. dostarcza tłumaczenia, które jest równie wierne przesłaniu oryginału jak każdy dobry przekład, lecz mniej niż przekład literacki odbiega od tekstu wyjściowego w zakresie zachowania odpowiedniości części mowy przy jednoczesnym zachowaniu wymogów składni, frazeologii, a tam, gdzie to mogło być istotne, nawet kolokacji;

2. dostarcza tłumaczenia, które zwięźle przedstawia bogactwo wariantów tekstu wyjściowego, hebrajskiego i greckiego, wraz z ich znaczeniem w języku polskim;

3. daje dostęp do dzieła, które może służyć jako zwięzły przekład, a zarazem komentarz lingwistyczno-tekstowy i literaturoznawczy przydatny w pracach nad tekstem biblijnym podejmowanych w pojedynkę, na przykład w trakcie przygotowywania kazania, lub grupowo, na przykład w gronie rodziny, przyjaciół czy uczestników życia wspólnoty wiernych;

4. daje dostęp do dzieła, które jako przekład *eklektyczny*, omówiony co do istoty w dalszej części *Wstępu*, unaocznia złożoność dziejów tekstu biblijnego i przez to pozwala Pismom Świętym wyraźniej składać świadectwo o sobie samych;

5. daje dostęp do dzieła, które ma intrygować, wywoływać twórczy niepokój i przez to budzić nieodparte pragnienie przedsiębrania tego, co trudne, dociekania tego, co zawiłe, mierzenia się z pytaniami wciąż pozostającymi bez odpowiedzi, stawania w bezsile, upokorzeniu, a nawet rozpaczy wobec Tego, za którego sprawą te Pisma zostały spisane, były przekazywane i redagowane i którego można by w najściślejszym sensie uznać za Autora tych Pism, Nauczyciela ich prawd i Sprawcę egzystencjalnej przemiany tych wszystkich, dla których On stał się Perłą Najdroższą – Pana Jezusa Chrystusa.

Adresaci przekładu dosłownego EIB

Przekład dosłowny podany w niniejszej publikacji, choć powstał głównie w ramach polskiej części chrześcijaństwa ewangelicznego, nie został stworzony z zamiarem dostarczenia przekładu wyznaniowego, adresowanego tylko do tej grupy. Więcej, ponieważ ta część chrześcijaństwa zdaje się być mniej uwarunkowana dogmatycznie, niniejszy przekład może okazać się bardziej niż inne współczesne przekłady „akademicki” w sensie swojej niezależności naukowej. Jako głos tej części chrześcijaństwa adresowany on jest do całego społeczeństwa, szczególnie jednak do osób:

- zainteresowanych głębszym poznaniem Pisma Świętego oraz kultury czasów, które je wydały;
- zajmujących się, w każdej formie i zakresie, nauczaniem, wychowaniem, kaznodziejstwem i duszpasterstwem;
- będących studentami w każdym trybie i zakresie;
- zainteresowanych powszechnie sprawdzalnymi sądami na temat Pisma Świętego i innych zabytków literackich z okresu jego powstawania.

Wartość przekładu SNPD

Wartość niniejszego przekładu nie ogranicza się do walorów tekstu samego tłumaczenia zawartego w kolumnach, jako dzieła z zakresu translatoryki. Obejmuje ona również, w pierwszym rzędzie, przypisy, których jest ponad dwadzieścia tysięcy, a następnie odsyłacze do innych fragmentów biblijnych, których jest około siedemdziesięciu dziewięciu tysięcy.

Ważne znaczenie dla zrozumienia Pisma Świętego mają też wiadomości wstępne, podawane na początku każdej księgi, oraz mapy i inne dodatki zamieszczone na końcu publikacji. Tylko pozornie łączą się one z przetłumaczonym tekstem w mniejszym stopniu. W rzeczy samej, umieszczają one dokumenty składające się na Pismo Święte w czasie i kulturze. Od zrozumienia tych czasów i kultury zależne jest zrozumienie jego samego.

Części: *Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego…* oraz *Literatura do przekładu Biblii, to jest Pisma Świętego Starego i Nowego Przymierza*, omówione zostały wnikliwiej w części *Jak korzystać z przekładu dosłownego*. Każdy użytkownik SNPD może czuć się do nich zaproszony.

Trudno przesadzić w zachęcie, by z niniejszego przekładu, SNPD, korzystać *wraz z przekładem* literackim SNP. Przekłady te uzupełniają się wzajemnie i wzbogacają. Warto też, co oczywiste, jak najczęściej i w jak najszerszym zakresie odwoływać się do tekstu greckiego, hebrajskiego i aramejskiego Pisma Świętego oraz do wszelkich źródeł mogących przyczynić się do lepszego zrozumienia słownictwa, składni i kultury, których Pismo Święte jest owocem. Jest to szczególnie ważne, gdy weźmie się pod uwagę, że powstawało ono na przestrzeni dziejów porównywalnych czasowo z historią literatury polskiej.

Część 2: Tekst źródłowy i kryteria doboru wariantów tekstowych

Tekst źródłowy Nowego Przymierza

Podstawą prac przekładowych ksiąg Nowego Przymierza był tekst i aparat krytyczny zawarty zarówno w dwudziestym siódmym, jak i w dwudziestym ósmym wydaniu *Novum Testamentum Graece* Nestlego-Alanda.[1]

Tekst Listów Powszechnych zweryfikowano w oparciu o NA28, jako że tylko w obrębie tych Listów wydawcy wspomnianego tekstu greckiego dokonali zmian w oparciu o nowo opracowaną wytyczną, tzw. metodę genealogii spójnych wariantów (ang. Coherence-Based Genealogical Method, w skrócie CBGM). Zgodnie z tą nazwą opiera się ona na statystycznej spójności pomiędzy wariantami potencjalnego poprzednika danego świadectwa tekstowego a wariantami jego niekoniecznie bezpośredniego następnika.[2] Metoda ta przywraca w tekście głównym NA28 miejsce tym wariantom tekstowym, które – jako późniejsze – znajdowały się w aparacie krytycznym NA27.

W ten sposób tekst grecki najnowszego wydania *Novum Testamentum Graece* w obrębie Listów Powszechnych zbliżył się do *Tekstu większościowego*.[3]

Tekst źródłowy Starego Przymierza

Tekstem źródłowym dla przekładu ksiąg Starego Przymierza były: *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (BHS),[4] *Biblia Hebraica Quinta* (BHQ)[5] (w zakresie ksiąg opublikowanych, to jest Księgi Powtórzonego Prawa, Księgi Sędziów, Ksiąg Pięciu Megilot, Ksiąg Ezdrasza i Nehemiasza oraz Proroków Mniejszych), Pięcioksiąg Samarytański (PS),[6] tekst zwojów znad Morza Martwego (ZMM)[7] w zakresie ksiąg biblijnych oraz tekst Septuaginty (G) w zakresie hebrajskiego Tanach.[8]

---

1 NA27 i NA28, 1993 i 2012, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

2 Wasserman T., Gurry P. J. 2017. *A New Approach to Textual Criticism. An Introduction to the Coherence-Based Genealogical Method*. Atlanta: SBL Press, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft: 3-35.

3 Wasserman T., Gurry P. J. 2017: 10.

4 *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. 1997. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

5 *Biblia Hebraica Quinta*. 2004-2011. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

6 *Samaritan Pentateuch Edited to MS 6 of the Shekhem Synagogue*. 1994; 2015, Accordance 11.

7 *Discoveries from the Judean Desert*. 1955-2002. Oxford: Clarendon Press.

8 *Septuaginta*: (1) Rahlfs, A. 1979. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft; (2) Ziegler J. 1931-2006. Göttingen: Vanderhoeck & Ruprecht.

Kryteria doboru wariantów do tekstu głównego przekładu

Przekład dosłowny EIB, jak większość współczesnych przekładów, jest przekładem eklektycznym. Oznacza to, że jest on oparty na wielu źródłach tekstu hebrajskiego, z mniejszymi fragmentami aramejskimi, i tekstu greckiego. Ten rodzaj przekładu narzuca potrzebę ustalenia kryteriów doboru wariantów tekstowych, zaświadczonych w rozlicznych źródłach, do tekstu głównego przekładu.

Przy wyborze wariantów tekstowych do tekstu głównego niniejszego przekładu kierowano się trzema ogólniejszymi kryteriami i sześcioma węższymi względami.

Trzy kryteria to:

1. kryterium większego wglądu w złożoność tekstu biblijnego (k^w);
2. kryterium większej zrozumiałości tekstu dla odbiorcy przekładu (k^z);
3. kryterium językowe (k^j).

Kryterium pierwsze i drugie opiera się na obserwacji, że wszystkie świadectwa tekstowe Pisma Świętego są ważne, składają się na skarb kościoła i stanowią przyczynek do pełniejszego zrozumienia jego dziejów i przesłania. Trafność tej obserwacji znajduje uzasadnienie w obecnym stanie badań nad tekstem dostępnych nam świadectw. Naturalną konsekwencją takiego stanu rzeczy jest dawanie w tekście głównym miejsca wariantom zapewniającym szersze spojrzenie na różnorodność świadectw tekstowych, a jednocześnie skutkującym bardziej zrozumiałym przekładem. Kryterium trzecie odzwierciedla oczywistą zasadę tłumaczenia z oryginału, a nie z jego przekładu. Stąd w przypadku Starego Przymierza pierwszeństwo dawano pismom oryginalnie hebrajskim, z ich aramejskimi fragmentami, należącym do hebrajskiego Tanach. Jednak ze względu na stan i naturę tekstu spółgłoskowego Starego Przymierza w możliwie jak największym zakresie starano się uwzględnić odpowiadające mu pisma Septuaginty.

W przypadku Nowego Przymierza pierwszeństwo dawano pismom greckim, nie umniejszając znaczenia jego starożytnych przekładów. W przypisach zwracano też uwagę na możliwe wyniki tłumaczenia tekstu greckiego na język hebrajski, kierując się przy tym istniejącymi już przekładami Nowego Przymierza na ten język, co każdorazowo zaznaczano w przypisach.

W ramach wymienionych kryteriów kierowano się dodatkowo sześcioma względami, odpowiadającymi, poza piątym i szóstym, kryteriom przyjmowanym w krytyce tekstu i odzwierciedlonym we współczesnych przekładach Pisma Świętego na języki narodowe.

Sześć względów to:

1. wzgląd starożytności wariantu (w^s), korespondujący z omówionym dalej *lectio ante potior* (l^a);
2. wzgląd objętości wariantu (w^o), korespondujący z omówionym dalej *lectio brevior potior* (l^b);
3. wzgląd trudności wariantu (w^t), korespondujący z omówionym dalej *lectio difficilior potior* (l^d);
4. wzgląd logiczności wariantu (w^l), dający pierwszeństwo tym wariantom, w których użyte słowa lub konstrukcje są bardziej logiczne;
5. wzgląd pierwszeństwa myśli Nowego Przymierza przed Starym (w^p), w myśl którego tam, gdzie to miało znaczenie, trzymano się zasady wyjaśniania Starego Przymierza Nowym;
6. wzgląd duchowego dziedzictwa (w^d), zgodnie z którym w tekście głównym dano miejsce wariantom z reguły nie uwzględnianym w tekście głównym przekładów stosujących kryteria krytycznych opracowań tekstów wyjściowych. Za daniem miejsca tym wariantom przemawia spostrzeżenie, że ich umieszczanie w przypisach powoduje całkowite ich zniknięcie z wydań Pisma Świętego, które przypisów nie publikują i w ten sposób odcinają Czytelników od duchowego dziedzictwa kościoła.

Zastosowanie przedstawionych kryteriów i względów jest, za pomocą podanych skrótów, zaznaczone we wszystkich przypisach Nowego Przymierza i w uznanych za kluczowe przypisach Starego.

Podane wyżej rozstrzygnięcia wymagają dodatkowego komentarza. Tekst biblijny podany w wyszczególnionych w niniejszym *Wstępie* źródłach został przygotowany w oparciu o założenia i kryteria przyjęte przez stojące za nimi grona biblistów, mających jednak na uwadze teksty wyjściowe, a nie teksty docelowe. Założeniom tym i kry-

teriom można podporządkować także proces tłumaczenia, ale można je zmodyfikować lub ustalić inne. W zależności od przyjętych kryteriów można na przykład otrzymać przekłady homogeniczne, to znaczy oparte na jednym źródle, albo eklektyczne, oparte na twórczym wykorzystaniu wielu źródeł. W pierwszym przypadku pełniejszy wgląd w bogactwo świadectw tekstowych byłby sprawą tysięcy przekładów na język polski. Ich czytelnicy mogliby je sobie porównywać i zestawiać we własnym zakresie. W drugim przypadku pełniejszy wgląd mógłby być sprawą jednego dzieła, z tekstem głównym wyrażającym określone założenia i kryteria oraz z bardziej lub mniej rozbudowanym aparatem krytycznym. Niniejszy przekład jest właśnie wyrazem tej drugiej możliwości.

Przekład dwudziestu czterech ksiąg hebrajskiego Tanach, czyli trzydziestu dziewięciu ksiąg Starego Przymierza, jako eklektyczny, nie jest konsekwentnym tłumaczeniem tekstu masoreckiego (MT) podanego w BHS. Znalazły w nim odzwierciedlenie również warianty tekstowe BHQ, PS, ZMM i G.

Takie podejście uzasadnione jest trzema względami: (1) Odkrycie zwojów znad Morza Martwego rzuciło nowe światło na tekst masorecki, a przez to na Septuagintę, która dzięki temu zyskała na znaczeniu. (2) Sama Septuaginta, pojmowana w tych rozważaniach jako grecki przekład ksiąg Biblii hebrajskiej, podobnie jak niniejszy przekład nie jest konsekwentnym tłumaczeniem tekstu masoreckiego w takiej formie, w jakiej podaje go BHS. Tekst Septuaginty jest w niektórych przypadkach bardziej zgodny z tekstem manuskryptów znad Morza Martwego, a w co najmniej dwóch przypadkach, być może z tekstem dokumentów dziś już nieznanych. Jest to o tyle ważne, że z Septuaginty korzystali autorzy Nowego Przymierza. (3) Konsekwentne przekładanie tekstu masoreckiego czasem niepotrzebnie wprowadza do Pisma Świętego Starego i Nowego Przymierza rozbieżności znaczeniowe, co jest szczególnie ważne w przypadku cytatów tego tekstu w Nowym Przymierzu.

Przekład dwudziestu siedmiu ksiąg Nowego Przymierza jest również eklektyczny, podobnie jak tekst podany w NA27, NA28, w Tekście Przyjętym czy Większościowym, lecz odzwierciedla inne niż w przypadku tych dzieł kryteria doboru tekstu głównego – wyżej podane.

Ogólnie rzecz biorąc, kryteria rządzące doborem tekstu głównego mogą kształtować się od najprostszych, na przykład: tekst główny jest przekładem takiego a takiego manuskryptu, do bardziej złożonych, na przykład dwunastu, przyjętych przez biblistów stojących za tekstem greckim NA27 i NA28 i omówionych w publikacji *The Text of the New Testament*[1] oraz na stronach wstępnych NA28.

Cokolwiek upraszczając, da się stwierdzić, że kryteria, których wyrazem są przekłady Pisma Świętego ostatnich dziesięcioleci, można sprowadzić do pięciu, z którymi wiąże się cechę obiektywności: (1) wiek wariantu: im starszy, tym lepszy (*lectio ante potior*, l^a); (2) język wariantu: hebrajski i aramejski w przypadku pism Starego Przymierza, grecki w przypadku pism Nowego Przymierza (*lingua originali potior*, l^o); (3) długość wariantu: im krótszy, tym lepszy (*lectio brevior potior*, l^b); (4) zrozumiałość wariantu: im trudniejszy, tym lepszy (*lectio difficilior potior*, l^d); (5) wyjaśnialność wariantu: za lepszy może uznany być ten, który da się bardziej przekonywująco wyjaśnić przez inne warianty, oczywiście przy zachowaniu zgodności z kontekstem i świadectwami zewnętrznymi (*lectio facilius explicavit potior*, l^e).

Z wymienionych pięciu kryteriów tylko trzy pierwsze można by uznać za obiektywne, ale nawet ich nie można stosować – i w praktyce nie stosuje się – bez zastrzeżeń;[2] zatem i one są cokolwiek subiektywne. Kryteria te skutkują tekstem trudniejszym do zrozumienia. Nie stanowi to większego problemu dla biblistów i wszystkich, którym właśnie o to chodzi. Utrudnia natomiast zrozumienie tekstu Czytelnikom mniej obeznanym z przedmiotem. Skoro bardziej za-

---

1 Aland K. i B. 1995. *The Text of the New Testament. An Introduction to the Critical Editions and to the Theory and Practice of Moder Textual Criticism*. Grand Rapids: Eerdmans, 280-281.

2 Liczne tego dowody w: Metzger B.M. 1994. *A textual commentary on the Greek New Testament, second edition a companion volume to the United Bible Societies' Greek New Testament* (4th rev. ed.). London, New York: United Bible Societies.

interesowani spośród nich i tak, w poszukiwaniu zrozumienia, sięgają do przypisów i komentarzy, dlaczego nie ułatwić życia im i wszystkim innym, podając w tekście głównym tekst jaśniejszy, a w przypisach kwestie trudniejsze – dla tych, którzy gustują w rzeczach zawiłych i z zasady odwołują się do przypisów i komentarzy? Takie ułatwienie uznano za zasadne i dlatego niniejszy przekład, ze swoimi kryteriami i względami, jest jego wyrazem.

Kilku uwag wymaga także kryterium językowe (k^j), to jest udzielenie pierwszeństwa, w przypadku Starego Przymierza, pismom oryginalnie hebrajskim, z fragmentami aramejskimi, należącym do hebrajskiego Tanach. Kryterium to z jednej strony nie budzi zastrzeżeń – tłumaczy się z tekstów oryginalnych, a nie z ich przekładów. Z drugiej jednak strony cieniem rzuca się na nie fakt, że autorzy Nowego Przymierza w większości przypadków cytowali z Septuaginty, poświadczając tym samym, że ich „oryginałem" był tekst grecki, nie hebrajski. W niniejszym przekładzie tekst Septuaginty jest poważnie wzięty pod uwagę, choć przyszłość może pokazać, że wciąż w zbyt małym zakresie.

Przy tej okazji warto dotknąć sprawy składu, lub kanonu, Starego Przymierza. Pismo Święte nigdzie bezpośrednio nie podaje składu własnych ksiąg. Choćby za wytyczną uznać słowa z Mt 23:35 (Łk 11:51), wskazujące na Tanach, to i tak samo przywiązanie autorów Nowego Przymierza do Septuaginty i ich obeznanie z księgami niekanonicznymi przemawiają za tym, że sprawa składu ksiąg Starego Przymierza była dla nich kwestią otwartą na tyle, że współczesny czytelnik powinien również być jak najlepiej zaznajomiony z Septuagintą, z księgami niekanonicznymi (zob. np. 2Tm 2:19; 3:8; Hbr 11:35) oraz, ogólnie, otwarty na kulturę (zob. np. Prz 22:17; Dz 17:28). Przemawia za tym dodatkowo historia kształtowania się kanonu.

W Nowym Przymierzu istnieją wyraźnie przesłanki, by objawienie się Boga w Chrystusie Jezusie traktować jako najważniejsze, jako klucz do zrozumienia Starego Przymierza. By się o tym przekonać, wystarczy odwołać się choćby do takich fragmentów jak: J 1:18; 14:5-17; 1Kor 15:1-15 i Hbr 1:2. W związku z tym, w tych przypadkach, gdzie miało to znaczenie, trzymano się zasady wyjaśniania Starego Przymierza Nowym (w^p). Jednym z tego przykładów jest przetłumaczenie Ha 2:4 zgodnie z myślą apostoła Pawła zawartą w Liście do Rzymian (Rz 1:16-17), tj. *sprawiedliwy z wiary żyć będzie*, a nie zgodnie z myślą, powiedzmy, *Peszeru* do Księgi Habakuka,[1] tj. *sprawiedliwy z wierności żyć będzie*, choć takie tłumaczenie też byłoby poprawne i uzasadnione.

Część 3: Cechy szczególne przekładu

Przekład dosłowny – jak to rozumieć?

Przekład dosłowny w odniesieniu do niniejszej publikacji należy rozumieć jako dzieło wyrażające troskę o to, by tam, *gdzie to możliwe*, jedno słowo w języku źródłowym tłumaczyć jednym słowem w języku polskim, przy zachowaniu odpowiedniości części mowy oraz uwzględnieniu zasad składni.

W powyższym zdaniu warto skomentować zastrzeżenie: *tam, gdzie to możliwe*, bo nie wszędzie *jest* to możliwe. Na przykład, nie da się przetłumaczyć determinatywów języka hebrajskiego ani rodzajników języka greckiego. W języku polskim nie mają one odpowiednika. Czasem obecność tej części mowy w tekście wyjściowym można zaznaczyć w inny sposób w przekładzie, ale nie zawsze jest to możliwe bez skutków dla znaczenia.

Poza tym istnieją przypadki, w których trzymanie się podanej zasady równoważności mogłoby *razić* lub wprowadzać w błąd. Dotyczy to na przykład terminów lub form zaliczanych w języku polskim do przestarzałych. Choćby były one przydatne, jak na przykład czas zaprzeszły czy imiesłowy uprzednie, w niektórych przypadkach sprawiałyby wrażenie zbyt staroświeckich, a nawet mogłyby zostać niewłaściwie zrozumiane.

W końcu, w kontekście rozważanego zastrzeżenia, należy powiedzieć o wprowadzaniu do przekładu słów nie mających odpowiednika w tekście źródłowym. Bywa to czasem *konieczne*. W tych przypadkach koniecznych starano się to wprowadzenie zaznaczać,

[1] Nitzan, B. 1986. *Megillat Pesher Habakuk*, Jerusalem: Mosad Bialik.

ujmując dodane słowa w nawiasy kwadratowe. Jednak dla uniknięcia rażąco częstego wprowadzania ich do tekstu nie czyniono tego w każdym przypadku. Nie stosowano zatem nawiasów kwadratowych w przypadku metonimii. W ramach tej figury stylistycznej jednym i tym samym słowem określona bywa cała sfera pojęć należących do określanej dziedziny. *Grzechem*, na przykład, nazwana jest też *ofiara* za grzech. Ściśle rzecz biorąc, należałoby więc w nawiasach kwadratowych umieszczać słowa: *ofiara za*. Język hebrajski pełen jest też zdań nominalnych. Chcąc być skrupulatnym, należałoby w nawiasach kwadratowych umieszczać każdy wymagany w języku polskim i warunkowany kontekstem czasownik. Nawiasów zatem mogłoby być „niepokojąco" wiele.

Inną, choć związaną z nawiasami sprawą, są przypadki, w których dla jednego słowa w języku wyjściowym brak odpowiadającego mu jednego słowa w języku polskim. Wybór, które z dodatkowych słów umieścić w nawiasie kwadratowym, byłby czysto umowny. Można by w takich przypadkach wszystkie słowa wiązać łącznikami, ale na gruncie polskim to również mogłoby razić,[1] lub – co poważniejsze – czynić przekład mniej czytelnym.

Ostatnim szczególnym zagadnieniem, w obrębie którego stosowanie nawiasów kwadratowych byłoby sporne, są idiomy. Tłumaczeniu idiomów poświęcony jest jednak odrębny wywód o tym tytule w czwartej części *Wstępu*.

Na koniec należy podkreślić, że przekład dosłowny nie jest przekładem interlinearnym, w którym słowa w języku wyjściowym, umieszczonym w jednej linii, podpisane są słowami w języku polskim, umieszczonym w następnej linii. Takie przekłady nie są w stanie spełnić wymogów składni i powinny być raczej uznawane za, skądinąd przydatne, uproszczone słowniki, a nie przekłady właściwe, to znaczy takie, które poza leksykonem uwzględniają również kontekst i składnię.

[1] W języku angielskim istnieje w tym względzie większa tolerancja, zob. *The Amplified Bible*, 1965, Michigan: Zondervan, np. *long-promised* (Ef 1:13), *native-born* (Ef 5:8).

Przekład dosłowny a przekład literacki

Scharakteryzowany wyżej przekład dosłowny tym różni się od przekładu literackiego zaproponowanego przez EIB, że w przypadku tego drugiego w procesie tłumaczenia starano się język greckiego, hebrajskiego i aramejskiego oryginału *w większym stopniu* podporządkować wymogom języka polskiego. Na przykład tylko w wyjątkowych przypadkach, jak Rz 1:18 czy 1J 5:16, zastosowano nawiasy kwadratowe dla zaznaczenia dodania słów nie występujących w tekście oryginalnym. Ściślej też rugowano formy przestarzałe i książkowe. Nie zawsze, choć bez jakiegokolwiek zmieniania znaczenia tekstu, trzymano się zasady tłumaczenia jednego słowa w tekście wyjściowym jednym słowem w języku polskim. Różnica między oboma przekładami jest zatem raczej ilościowa niż jakościowa.

Dosłowność, literackość a wierność przekładu

Przy rozważaniach nad dosłownością i literackością może pojawić się pytanie o wierność przekładu, to znaczy: który z przekładów jest wierniejszy, dosłowny czy literacki? Odpowiedź na to pytanie zależy od *przedmiotu* wierności. Jeśli za przedmiot wierności uznać na przykład zachowanie odpowiedniości w sferze części mowy, to przekład dosłowny wypadnie jako wierniejszy. Ale jeśli przedmiotem wierności uczynić odpowiedniość znaczenia formułowanych w obu językach myśli, odpowiedniość reakcji na takie ich sformułowanie lub odpowiedniość w odniesieniu do ich idiomatyczności, to wierniejszym może okazać się odpowiednio przekład literacki, dynamiczny lub idiomatyczny.[2] Właśnie dlatego ten, komu zależy na dogłębnym zrozumieniu Pisma Świętego, a nie jest w stanie uczyć się języków biblijnych, powinien korzystać ze wszystkich przekładów, mając na uwadze swoistość każdego z nich.

Jeśli chodzi o wymienione wyżej przekłady EIB, to oba są wierne w obrębie własnych cech i założeń, których cechy te są pochodną. Literackość przekładu EIB odnosi się głównie do pięciu sfer:

[2] Rozliczne definicje przekładów, zob. MEP; Beekman 1974.

1. do realiów życia codziennego;
2. do narracji historycznych i geograficznych (jak na przykład w Dziejach Apostolskich);
3. do stosowania zaimków zamiast powtarzania tych samych słów lub do wtrącania imion autorów wypowiedzi tam, gdzie brak tego mógłby zamazywać znaczenie tekstu;
4. do przekładu idiomów (choć kulturowe ich brzmienia zostały podane w przypisach);
5. do podziału czasem bardzo długich i trudnych do zrozumienia zdań na krótsze, bez szkody dla sensu wypowiedzi.

Dosłowność a konsekwencja w przekładzie tych samych słów

Wydawałoby się, że w przekładzie dosłownym słowa języka wyjściowego powinny być tłumaczone na język polski zawsze w ten sam sposób. Taka praktyka byłaby jednak błędna – i słusznie jest za taką uważana. Powszechnie wiadomo, że w każdym przypadku tłumaczeniem słowa rządzi kontekst. Te same słowa w różnym kontekście mogą mieć różne znaczenie. Przykładów tego można by podać setki. Być może najbardziej wymownym jest greckie słowo *pistis*, które w zależności od kontekstu może oznaczać wiarę, ufność lub wierność.

Oznajmujący charakter etyki

Daje się zauważyć, że zalecenia etyczne Nowego Przymierza mają najczęściej charakter oznajmujący w przeciwieństwie do rozkazującego. Oznacza to, że wskazuje się nam na to, co powinno leżeć w granicach naszych możliwości, co *możemy* osiągnąć jako ludzie w Chrystusie – ludzie, którzy i tak chcą to osiągnąć, bo na to nastawiona jest ich nowa tożsamość. Ten oznajmujący charakter zaleceń etycznych daje to o sobie znać szczególnie w pismach apostoła Pawła, ale nie tylko. Dają mu wyraz również Ewangeliści, akcentując, że Pan Jezus wzywa swoich uczniów do postępowania szczególnego, niepospolitego, będącego rezultatem wolnej decyzji. Ten oznajmujący, zachęcający, wręcz *estetyczny* wymiar zaleceń etycznych starano się w SNPD oddawać słowami, które na taki wymiar wskazują, np. przymiotnikami: *piękny, szlachetny, wspaniały* zamiast *dobry*, który w języku polskim częściej wyraża zgodność z normą prawną lub kojarzy się z nią.

Z oznajmującym wymiarem etyki łączy się słownictwo apostoła Pawła wyrażające wymiar rzeczywistości *w Chrystusie*. Słownictwo to tłumaczono bez wyjaśniających uproszczeń nawet w przekładzie literackim, założono bowiem, że po przeczytaniu wszystkich pism apostoła jego myśl stanie się dla Czytelnika jasna. Rzeczywistość w Chrystusie to sfera myślenia, odczuwania i działania osoby, która w następstwie słuchania przesłania dobrej nowiny z wiarą, tj. z nastawieniem na spełnienie się zawartych w niej obietnic w jej życiu, otrzymała Ducha Świętego jako stałego mieszkańca jej jestestwa. Ten Duch ma rodzić w osobie, w której mieszka, gotowość do myślenia według nie doświadczanych przez nią wcześniej zasad, współgrać z kształtującą się w niej nową wrażliwością, spontanicznie pobudzać ją do działania z całkowicie autonomicznych pobudek, nie odczuwanych jako przez kogokolwiek narzucone, i przez to działania na podstawie całkowicie wolnej, samodzielnej decyzji, a jednak, choć podjętego niezależnie, postępowania w pełni zgodnego z Bożym zamysłem.

Wyrażenia: *wiara w Chrystusa* **i** *wiara Chrystusa*

W pismach Nowego Przymierza znajdujemy dwa wyrażenia: *wiara w Chrystusa* (gr. *pistis eis Christon*) i *wiara Chrystusa* (gr. *pistis Christou*). Są one synonimiczne. W przekładzie jednak, aby ułatwić Czytelnikowi rozróżnienie obu tych wyrażeń, pierwsze tłumaczone jest jako *wiara w Chrystusa*, a drugie jako *zawierzenie* lub *zaufanie Chrystusowi*. Gdy *wiara* określa sferę przeżywania lub doświadczenia, której reguły podaje rzeczownik podrzędny (w tym przypadku *Chrystus*) lub jest on przyczyną istnienia tej sfery, relacje w jej obrębie mogą być wyrażane przez gen. obiectivus, tj. *wiarę w Chrystusa*, lub inne konstrukcje gramatyczne możliwe do zastosowania i zrozumiałe w kontekście języka docelowego. Odnosi się to również do wyrażeń: *wiara w Boga* i *wiara Boga*.

Trudniejsza terminologia

Biorąc pod uwagę związek przekładu dosłownego z literackim oraz zakładając, że

Czytelnicy korzystać będą z obu, starano się, aby tam, gdzie ma to znaczenie dla szerszego spojrzenia na sprawę, w obu przekładach występowały różne określenia tych samych urzędów, ról, postaw i miejsc. W przekładzie dosłownym zarezerwowano miejsce dla określeń trudniejszych, takich na przykład jak: *biskup*, *prezbiter*, *diakon*, *bojaźń*, *Abys*, *Gehenna*, *Hades*, *Szeol*, *Tartar*. Określenia te są wyjaśnione, ale pełniejsze zapoznanie się z nimi wymaga sięgnięcia do LiU lub do leksykonów, słowników i podręczników, które wyjaśniają te sprawy bardziej szczegółowo.

Jeśli chodzi o termin *Słowo*, hbr. דָּבָר (*dawar*), gr. λόγος (*logos*), tam, gdzie termin ten określa wolę Bożą wyrażoną w Prawie, obietnicy lub proroctwie, pisano go wielką literą; natomiast gr. ῥῆμα (*rhema*), mające nieraz także znaczenie słowa i synonimiczne względem gr. λόγος, pisano małą literą. Uczyniono tak, by Czytelnikowi łatwiej było rozpoznać, w których miejscach i kontekstach użyto obu tych terminów.

Część 4: Układ treści i szczegóły formalne

Przypisy

Przypisy stanowią ważną część niniejszej publikacji. Jest ich ponad dwadzieścia tysięcy. Wartość tej publikacji łączy się w ogromnej mierze z przypisami, o których mówią również inne części niniejszego *Wstępu*.

Treścią przypisów są:

1. Warianty tekstowe wraz z ich tłumaczeniem na język polski, chyba że charakter wariantu tekstowego nie wymagał takiego tłumaczenia, np. gdy przedmiotem wariantu był determinatyw lub synonim nie mający w języku polskim osobnego odpowiednika.
2. Inne możliwe tłumaczenia tych samych słów lub wyrażeń.
3. Wiadomości z dziedziny historii, kultury i języka, ze stosownymi omówieniami.
4. Uwagi mające znaczenie dla rozwoju życia *w Chrystusie* i dla pogłębienia więzi z Nim — szczególnie w Nowym Przymierzu.

W przypisach podawano wyraźnie tylko skróty nazw źródeł tekstu wyjściowego, źródłowego, np. BHS, PS, G. Innych not bibliograficznych nie podawano, lecz zaznaczono ich obecność za pomocą odsyłacza z indeksem „L", np. J 3:16[L]. Odsyłacz z tym indeksem kieruje do odrębnej publikacji, zatytułowanej *Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego*. Uwagi na jej temat zostały zawarte poniżej, w części *Literatura pomocnicza przekładu*.

Jeśli chodzi o zakres odwoływania się do wariantów tekstowych wymienionych wyżej, w punkcie 1, to nie jest on jeszcze identyczny w odniesieniu do poszczególnych ksiąg. Pozostaje to sprawą przyszłych wydań. Uwzględniono jednak niemal wszystkie warianty PS, a w przypadku Księgi Psalmów, Izajasza, Jeremiasza i Proroków Mniejszych niemal wszystkie warianty ZMM. W ogromnym, szczegółowo zaznaczonym zakresie uwzględniono warianty G, a jeśli nie uwzględniono ich w pełni, to tylko dlatego, że w przypadku niektórych ksiąg ich pełne uwzględnienie musiałoby poskutkować osobną publikacją.

Co do uwag mających znaczenie dla rozwoju życia *w Chrystusie* i dla pogłębienia więzi z Nim, wspomnianych powyżej, w punkcie 4, starano się uwzględniać te, które mogą być wysnute z prostego znaczenia tekstu biblijnego. Zdawano sobie przy tym sprawę z płynności granicy między tym, co *biblijne*, a tym, co *teologiczne* lub *wyznaniowe*, oraz z nieostrości w kwestii tego, co można zaliczyć do spraw pogłębiających życie *w Chrystusie*, a co już nie.

Literatura pomocnicza przekładu

Literaturę pomocniczą przekładu stanowią dwie części ściśle związane z częścią główną, zawierającą tekst tłumaczenia: *Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego w przekładzie EIB* (LiU) oraz *Literatura przekładu Biblii, to jest Pisma Świętego Starego i Nowego Przymierza*. W zależności od sposobu wydania całego dzieła, mogą one być po prostu połączone w jeden moduł, jak w przypadku wydań cyfowych, albo wydawane jako odrębny tom lub broszury.

Pierwsza z wymienionych publikacji spełnia dwa cele: (a) zmniejsza objętość przypisów pod tekstem biblijnym dzięki przeniesieniu do niej skróconych not bibliograficznych i bardziej szczegółowych uwag; (b) pozwala na częstsze uaktualnianie not bibliograficznych i uwag bez potrzeby równie częstego i nad wyraz skomplikowanego

uaktualniania składu samego tekstu biblijnego.

Druga z wymienionych publikacji zawiera pełne noty bibliograficzne dzieł i artykułów użytych w czasie przekładu Pisma Świętego.

Obie publikacje będą się z biegiem czasu i postępem pracy nad tekstem Pisma Świętego rozrastały. Informacje o kolejnych wydaniach lub aktualizacjach obu wymienionych publikacji będą podawane do publicznej wiadomości zarówno przez EIB, jak i przez wszystkie współpracujące z tym podmiotem instytucje.

Skróty

Pojawiające się w przypisach skróty zostały wyjaśnione w części *Wykaz skrótów i oznaczeń*. Skróty zastosowane w części *Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego w przekładzie EIB* wyjaśnione są na końcu tejże części.

Starano się, aby skróty nie odbiegały od form, które upowszechniły się dzięki wcześniejszym publikacjom z dziedziny biblistyki – również internetowym. Szczególnie zainteresowani z pewnością skorzystają, zaopatrując się w publikacje podane w części *Tekst źródłowy Nowego Przymierza* i *Tekst źródłowy Starego Przymierza*, czy to w formie książkowej, czy cyfrowej.

Kursywa

Kursywą zaznaczono:

1. W tekście głównym Nowego Przymierza cytaty ze Starego Przymierza; uczyniono to za NA27 i NA28.

2. W tekście głównym Starego Przymierza nietłumaczone wyrazy obcego pochodzenia, jak: *Sela* i *pur*.

3. W przypisach słowa cytowane z tekstu głównego oraz znaczenia słów i wyrażeń obcojęzycznych, o ile traktowane są one jako nazwy lub są tłumaczeniem treści wariantu.

Transkrypcja

Pojawiające się w przypisach wyrażenia hebrajskie transkrybowano na język polski w sposób uproszczony, z wyjątkiem miejsc, w których transkrypcja pokrywa się z brzmieniem polskiego odpowiednika lub w których, ze względu na osoby zaznajomione z językiem hebrajskim i dla ich wygody, podano dłuższe cytaty z tekstu hebrajskiego. Transkrypcja ta nie uwzględnia znaków akcentowych. Dla zaznaczenia obecności wszystkich spółgłosek hebrajskich w słowach transkrybowanych uwzględniono również *alef* i *ain*, odpowiednio znakami: (’) oraz (‘), które „czyta się” bez wydawania dźwięku, po prostu zwarciem głośni. Hebrajskie *he* w wygłosie (^{h}), przy czytaniu pozostaje nieme.

Wyrażenia greckie z reguły nie były transkrybowane na język polski, ponieważ litery greckie, przynajmniej częściowo, są powszechnie znane. Transkrybowano tylko te słowa, które w formie zapożyczeń używane są w języku polskim. Transkrypcja ta nie uwzględnia znaków akcentowych, ale przy czytaniu słów transkrybowanych akcent należy stawiać tam, gdzie znaki akcentowe umieszczone są nad literami słów greckich.

Wyrażenia pisane za pomocą znaków hebrajskich należy uważać za hebrajskie, o ile nie zaznaczono inaczej, np. „aram.” wskazuje na słowa pochodzenia aramejskiego.

Podobnie wyrażenia pisane znakami greckimi należy uważać za greckie.

Tetragram JHWH

Występujące powszechnie w Starym Przymierzu imię własne Boga, hbr. יהוה, oddawano w formie JHWH *równoważnej* określeniu PAN w przekładzie literackim EIB. Tetragram ten zwokalizowany brzmi, według dość powszechnej opinii: Jahwe. W czasie lektury Czytelnik powinien odczytywać Tetragram jako „Pan”, chyba że wyjątkowe względy narzucają odczyt „Jahwe”.

W cytowaniu niniejszej publikacji zaleca się też, ze względu na wrażliwość wyznaniową lub religijną niektórych społeczności ludzkich, zamienianie Tetragramu, jeśli występuje w cytacie, na „PAN”, szczególnie jeśli cytaty te mają być wystawiane na widok publiczny lub odczytywane w miejscach publicznych.

Onomastykon

Co do imion i nazw własnych, w przekładzie dosłownym podobnie jak w literackim kierowano się zasadami podanymi w *Onomastykonie Biblii Hebrajskiej i Nowego Testamentu* autorstwa Krzysztofa Sielickiego (2010, Warszawa: Vocatio), jednak nie bez odstępstw uznanych za konieczne. Odstępstwa

te dotyczą głównie: (1) imion teoforycznych; (2) imion i nazw własnych z ustaloną w języku polskim pisownią; (3) imion i nazw własnych trudniejszych do odnalezienia, w podanej w *Onomastykonie* formie, w literaturze anglojęzycznej oraz na stronach internetowych; (4) imion i nazw własnych, których podana w *Onomastykonie* forma rodzi w języku polskim na przykład humorystyczne skojarzenia.

Idiomy

Do *idiomów* zaliczono słowa, zwroty i wyrażenia charakterystyczne tylko dla hebrajskiego i greckiego sposobu opisywania rzeczywistości, ale także antropomorfizmy, personifikacje przedmiotów nieożywionych oraz zwroty możliwe do zaklasyfikowania w kategorii wyrażeń symbolicznych lub metafor. Umieszczano je w przypisach, tłumacząc w tekście głównym ich znaczenie, ale też – odwrotnie – umieszczano w tekście głównym, podając w przypisach ich znaczenie. O wyborze miejsca umieszczenia idiomu decydował w każdym przypadku kontekst, względy poznawcze lub takie, które mieszczą się w kategoriach literackiego smaku lub estetyki.

W kwestii terminów *duch*, *dusza*, *serce*, *nerki* i *wątroba*, tam, gdzie słowa te opisują niematerialną sferę życia człowieka, pierwsze trzy umieszczano w tekście głównym, natomiast występowanie dwóch pozostałych zaznaczano w przypisach, w kategorii idiomów.

Tabele informacyjne na początku ksiąg

Na początku każdej księgi zamieszczono tabelę informacyjną. Każda składa się z pięciu wierszy: autor, czas, miejsce, cel i temat. Zwięzłość zawartych w nich informacji ułatwia szybkie umiejscowienie każdej z ksiąg w perspektywie dziejowej, jednak stopień ogólności tych informacji wymaga kilku ważnych komentarzy:

1. W przypadku ksiąg Nowego Przymierza stosunkowo nietrudno podać autora księgi oraz czas i miejsce jej napisania. W przypadku ksiąg Starego Przymierza rzecz ma się inaczej. W większości przypadków autor jest nieznany. Łączone z księgami imiona nie muszą oznaczać autorstwa. Trudny do zidentyfikowania wkład redakcyjny na przestrzeni dziejów czyni te księgi czymś w rodzaju dzieł zbiorowych. W wierszu *Czas* w wielu przypadkach odróżniono czas opisywanych zdarzeń od niełatwego do uchwycenia okresu lub okresów redakcji księgi. W wierszu *Miejsce* chodzi o miejsce *akcji*, chyba że wskazano inaczej.

2. W przypadku ksiąg Starego Przymierza tam, gdzie istniało wiele opcji datowania, skupiano się na aktualnie bardziej prawdopodobnej, pozostawiając inne do rozważenia w ramach LiU. W takich przypadkach warto też korzystać z bardziej szczegółowych publikacji wyraźnie poświęconych problemom datowania.

3. Niepewność dająca o sobie znać w tabelach jest rzeczą naturalną. Księgi biblijne powstały przecież czasach, które rządziły się własnymi zasadami. Zasady te wciąż rozpoznajemy w miarę pojawiania się nowych danych, szczególnie z zakresu archeologii, i w miarę dokonalenia się technik badawczych.

Przyszłe wydania SNPD

Pierwszą troską przy tworzeniu „dwuprzekładu", czyli SNP i niniejszego SNPD, była publikacja tych dzieł jako obejmujących wszystkie księgi protokanoniczne. W tym procesie SNPD okazało się przedsięwzięciem dużo bardziej pracochłonnym, przedsięwzięciem, które mogłoby przerodzić się w niekończącą się historię. Zostaje ono przekazane do druku jako kompletne, ale jednak w taki sposób, że osoby z wyczulonym słuchem *już słyszą wołanie o następne wydanie*. Jeśli do takiego wydania dojdzie, to powinno ono przynieść, między innymi:

1. pełniejsze opracowanie wariantów tekstowych;
2. pełniejsze wyjaśnienia miejsc trudnych i zagadkowych;
3. pełniejsze ukazanie różnic między tekstem hebrajskim a greckim tekstem Septuaginty, jeśli chodzi o części prorockie;
4. pełniejsze odniesienie do literatury mogącej przyczynić się do lepszego zrozumienia przesłania Pisma Świętego;
5. przekład ksiąg deuterokanonicznych.

Popularyzatorski walor SNPD

Wydawany od 2016 r. przekład literacki SNP posłużył za podstawę wielu wydań wymienionych w końcowej części *Literatury do*

przekładu Biblii. Posłużył on między innymi za podstawę wydań Pisma Świętego dla dzieci, młodzieży, grup o szczególnych zainteresowaniach; za podstawę modułów do wielu programów popularnych i naukowych oraz za tekst wyjściowy nagrań dźwiękowych. Przekład ten stał się również punktem odniesienia dla Biblii z komentarzami, a także pierwszym rekomendowanym przekładem polskim w ramach międzynarodowej platformy cyfrowej YouVersion. Wydania te wzbudziły u użytkowników zapotrzebowanie, któremu doskonale wychodzi naprzeciw SNPD, które, jak wynika z korespondencji tłumacza, już służy pomocą studentom mierzącym się z wyzwaniami translatoryki biblijnej. Nadzieją Wydawców pozostaje to, że ich dzieło z każdym kolejnym wydaniem coraz wyraźniej włączać się będzie w nurt zleconego kościołowi Wielkiego Posłannictwa.

Podziękowania

Naturalną rzeczą są wyrazy uznania i wdzięczności, choć jest oczywiste, że te najważniejsze pozostają w sferze rzeczywistości nadchodzącej.

Jesteśmy wdzięczni wszystkim – *małym* i *wielkim* – za wszelkie fachowe, duchowe i materialne wsparcie – *małe* i *wielkie*. Nie sposób wymieniać na tych stronicach setek osób w różnym stopniu zaangażowanych, lecz tak samo ważnych. Ich imiona i nazwiska zamieścimy w osobnej publikacji.

Piotr Zaremba
Ewangeliczny Instytut Biblijny

JAK KORZYSTAĆ Z PRZEKŁADU DOSŁOWNEGO

Uwagi ogólne

1. Każdy korzystający z niniejszego dzieła uczyni właściwie, jeśli zapozna się z całym *Wstępem*.

2. Biorąc do ręki *jedną* księgę, *Biblię, to jest Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza*, Czytelnik ma przed sobą dzieło, którego tekst nie pochodzi z *jednej* księgi, ale z kilku tysięcy manuskryptów pieczołowicie przygotowanych, ocenionych i podanych do przetłumaczenia – trzyma zatem całą bibliotekę dokumentów sprzed setek i tysięcy lat. Dokumenty te różnią się między sobą, a różnice te zostały odnotowane w przypisach, z którymi warto się zapoznawać i które stanowią o wartości niniejszego dzieła.

3. Żaden przekład nie zastąpi oryginału, a *Biblia, to jest Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza,* jest tylko przekładem. Zaletą tego przekładu jest to, że zaznajamia osoby nie znające języków biblijnych z treścią dokumentów oryginalnych, ale wadą między innymi to, że język tego przekładu, dobierany z taką starannością, wprowadza w pewne złudzenie. Otóż Czytelnikowi może wydawać się, że język oryginału, podobnie jak język przekładu, też pochodzi z jednego, dość krótkiego okresu. Tak jednak nie jest. Księgi biblioteki zwanej *Biblią* pochodzą z różnego okresu, powstawały na przestrzeni kilkunastu wieków i gdyby chcieć dać temu wyraz w tłumaczeniu, niektóre części musiałyby być przełożone np. polszczyzną Mikołaja Reja, a niektóre polszczyzną ostatnich lat. Warto zatem zapoznawać się z tabelami informacyjnymi zamieszczonymi na początku każdej księgi, podającymi, w pewnym przybliżeniu, daty ich powstania.

4. Mnogość ksiąg i wariantów tekstowych, różny okres ich powstawania i redakcji, mozaika kultur, wpływów, języków i okoliczności, w kontekście których powstały, powinna uświadamiać Czytelnikowi z całą wyrazistością, że Pisma Święte nie są systematycznym wykładem teologii, historii, kosmogonii czy eschatologii, lecz zbiorem pism pochodzących od wielu autorów, napisanych w różnym stylu i celu. Na podstawie tego zbioru próbuje się co najwyżej tworzyć różne „systematyki", obciążone skądinąd bagażem doświadczeń własnych twórców i zbyt pochopnie brane za równoznaczne ze Słowem Bożym. Pisma Święte jako zbiór, na obecne czasy taki a nie inny, świadczy sam o sobie rzetelniej niż głoszone na jego temat poglądy, wypływające bardziej z przesłanek ideologicznych niż egzegetycznych. W kontekście spostrzeżeń wyrażonych w tym punkcie Czytelnik musi pamiętać, że powiedzenie „Pismo tłumaczy Pismo" należy przyjmować z bardzo daleko posuniętą ostrożnością, uwzględniającą całą złożoność historyczną, kulturową i językową.

5. Przy czytaniu Pisma Świętego należy brać pod uwagę, że podział tekstu biblijnego na rozdziały i wersety jest sprawą wtórną. Sprawą wtórną jest też podział rozdziałów na części tematyczne. Dziełem tłumaczy lub wydawców są tytuły tych części. Ponadto w tekście hebrajskim rzeczą wtórną, dziełem masoretów, są samogłoski i znaki akcentowe. Prace nad tą tzw. wokalizacją ukończono dopiero w XI w. Co do interpunkcji, sprawa jest bardziej złożona. W tekście hebrajskim nie ma znaków przestankowych jako takich. Ich rolę jednak spełniają: składnia, zaimki pytajne, określenia stałe, końcowe formy niektórych liter, a w poezji paralelizm członów. Ogromną pomocą, choć jednocześnie elementem interpretacyjnym, jest w tym względzie późniejsza wokalizacja. W tekście greckim rzecz przedstawia się podobnie, z tą różnicą, że język grecki posiada samogłoski i nigdy nie miał swoich „masoretów".

6. Wielu, jeśli nie większość, szuka w Pismach Świętych recept na własne życie. I słusznie. Ci, którzy to czynią, powinni jednak pamiętać, że ogólne zasady to nie to samo, co szczególne przypadki, z których te zasady można dopiero wyłuskiwać.

7. Z lekturą Pism Świętych jest jak z lekturą książki kucharskiej. Czytanie przepisów nie syci. Sycą posiłki przygotowane według przepisów. Kto zechce „przyrządzić" swe życie według przepisów ewangelii, dla tego Jezus Chrystus stanie się satysfakcją na wieki.

Uwagi szczególne

1. Kto chce uskutecznić w swoim życiu cel, dla którego, za sprawą Boga, doszło do powstania Pisma Świętego, powinien uczynić jego lekturę częścią swoich spotkań z Bogiem, wyrażając swoją otwartość do dialogu z Nim choćby słowami: *Boże, pozwól mi zrozumieć to, co czytam, a to, co zrozumiem, wprowadzę w życie*.

2. Lekturę przekładu dosłownego można rozpocząć w dowolny sposób, na przykład: (a) możemy zaglądać do przekładu dosłownego, gdy zastanowi nas coś przy lekturze przekładu literackiego lub przy lekturze jakiegokolwiek innego przekładu czy publikacji. Innymi słowy, możemy odwoływać się do przekładu dosłownego niczym do słownika lub przewodnika. (b) Możemy czytać przekład dosłowny w sposób systematyczny, księga po księdze, rozdział po rozdziale; w takim przypadku uważniejsza lektura całości może nam zająć od trzech do pięciu lat. Nie musimy przy tym czytać „od deski do deski". Jednego dnia możemy czytać rozdział z Prawa, drugiego dnia fragment Proroctw lub Pism, trzeciego dnia urywek Nowego Przymierza. Sposobów jest tyle, ilu jest Czytelników.

3. Zawsze należy mieć w świadomości to, co jest treścią tabeli zamieszczonej na początku każdej księgi. Ta perspektywa pomaga umieścić daną księgę wraz z tym, co stanowi jej treść, w czasie – po to, by różnice czasowe, a przez to językowe i kulturowe, brać pod uwagę przy kojarzeniu różnych fragmentów i wyłuskiwaniu z nich zasad ogólniejszych.

4. Należy zapoznawać się z przypisami. Wszystkie są ważne. Te, które informują o wariantach tekstowych, ukazują *bezpośrednio*: (a) który wariant został wybrany do tekstu głównego, z podaniem miejsca, w którym został zaświadczony, i wieku świadectwa tekstowego, np. $\mathfrak{P}^{46}$ (200) oznacza, że wariant został zaświadczony w papirusie o numerze 46 pochodzącym z 200 r. po Chr.; (b) dodatkowe świadectwa tekstowe; (c) inne istniejące warianty, z identyfikacją miejsca i ich wiekiem; (d) powód wyboru danego wariantu, np. k^{w} w^{l} oznacza, że został on wybrany z uwagi na kryterium większego wglądu w złożoność tekstu biblijnego i ze względów logicznych. Przypisy informujące o wariantach tekstowych zawierają odsyłacze z indeksem „^{L}". Odsyła on do publikacji *Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego*. Zawarte w tej publikacji informacje pozwalają nam wnioskować o takich szczegółach, jak: (a) liczba świadectw tekstowych danej księgi; (b) stan zachowanego tekstu; (c) stopień zróżnicowania tekstu; (d) popularność tekstu wśród jego użytkowników; (e) prawdopodobne brzmienie najwcześniejszej zachowanej wersji; (f) zakres i przybliżoną liczbę jego redakcji; (g) możliwe znaczenia tekstu, a w konsekwencji jego przydatność do formułowania jednoznacznych wniosków lub zasad.

Przypisy, które informują o innych możliwych znaczeniach tekstu w obrębie jednego wariantu, pogłębiają kryjące się w nim bogactwo treści, a przez to chronią przed nieuzasadnioną jednostronnością w jego rozumieniu.

Nie do przecenienia są przytaczane warianty Septuaginty (G). Ukazują one m.in.: (a) jak rozumiano tekst hebrajski w czasie, gdy go tłumaczono; (b) jak my współcześnie moglibyśmy rozumieć tekst hebrajski tam, gdzie współczesny jego odczyt różni się od odczytu tłumaczy starożytnych; (c) jak mógł brzmieć tekst hebrajski innych, zaginionych lub dotąd nie odkrytych źródeł.

Informacja o wariantach tekstowych i ich znaczeniu jest bardzo ważna. Nie zawsze bowiem jasno dostrzegany jest fakt, że oryginały ksiąg biblijnych w sensie pierwotnych dokumentów, zwanych autografami, nie zachowały się do naszych czasów. Możemy wprawdzie wiele na ich temat powiedzieć, są jednak przypadki, w których szczegóły ich treści i kompozycji pozostają sprawą niejasną. Budowanie na niecałkowicie pewnych fundamentach całkowicie pewnych systemów jest zatem co najmniej ryzykowne.

Przypisy podające wiadomości z dziedziny historii, kultury i języka są wręcz kopalnią wniosków. Na przykład różnice w datowaniu mogą zdradzać różne sposoby liczenia lat w zależności od kultury i jej kalendarza, stopień zainteresowania historią oraz jej funkcję w społeczeństwie.

Przypisy podające znaczenia imion i nazw mogą informować o przenikaniu się kultur i religii, stopniu życzliwości między ich przedstawicielami, a nawet wskazywać po-

średnio na czas powstania danej jednostki literackiej.

W końcu przypisy mające znaczenie dla rozwoju życia *w Chrystusie* i dla pogłębienia więzi z Nim — pojawiające się szczególnie w Nowym Przymierzu – dotykają najważniejszego celu Pisma Świętego, którym jest pogłębienie naszej więzi z Jezusem Chrystusem.

Niektóre przypisy nie mieszczą się w powyższych opisach. Odwołują się do ważnych spostrzeżeń natury etycznej lub do czegoś zachęcają. Przypisy te są wyrazem zadumy lub zachwytu nad tekstem Pism Świętych ze strony ich autora.

Przypisy zredagowane są tak, by dostarczać korzystającym skrótowych lub ogólnych, łatwo dostępnych informacji. Ich zwięzłość wynika ze świadomej chęci dostarczenia Czytelnikom dzieła jednotomowego. O źródle dalszych wiadomości informuje czwarta część *Wstępu*, sekcja *Literatura pomocnicza*.

5. Równie pouczające jak przypisy są odsyłacze zamieszczone pod tytułami niektórych części tematycznych oraz przy kolumnach tekstu głównego. Te pierwsze odsyłają do miejsc paralelnych, te drugie do fragmentów zawierających podobne lub przeciwstawne słowa, terminy, wiadomości, myśli, a także ciekawsze w odczuciu wydawców konstrukcje gramatyczne. Część odsyłaczy ma charakter *wzajemny*, na przykład jeden z odsyłaczy J 3:16 kieruje do Rz 5:8, a jeden z odsyłaczy Rz 5:8 do J 3:16.

Celem odsyłaczy jest ułatwienie poruszania się po tekście biblijnym i pogłębienie zrozumienia myśli w nim wyrażonej. Odsyłacze, mimo swej ogromnej liczby, zachowują charakter pomocniczy. Pomagają one wyjaśniać Pismo Święte *Pismem Świętym*, ale nie zastępują leksykonów, słowników ani komentarzy. Nie odsyłają one także do źródeł pozabiblijnych ani, w tym wydaniu, do ksiąg niekanonicznch. Do tych ostatnich jednak odsyłają – tam, gdzie to ma znaczenie – przypisy.

Ogromną pomocą w posługiwaniu się odsyłaczami jest wersja cyfrowa niniejszej publikacji w formacie PDF. Odsyłacze są w niej interaktywne, co oznacza, że po dotknięciu odsyłacza na ekranach dotykowych lub kliknięciu lewym klawiszem myszki program otwiera opisane odsyłaczem miejsce, śledzi historię dotknięć lub kliknięć i pozwala na powrót do wersetu lub fragmentu wyjściowego.

Niektóre odsyłacze w przypisach zaopatrzone są w indeks L ([L]). Odsyłacze te kierują do odrębnej publikacji omówionej w czwartej części *Wstępu*, w *Literaturze pomocniczej*.

6. Miary i wagi. Szczegółowe informacje i objaśnienia na ich temat zamieszczono w *Dodatkach*, w części zatytułowanej *Miary i wagi. Współczesne równoważniki biblijnych miar i wag*.

7. Osoba czytająca Księgę Psalmów natrafia na powtarzające się w niej noty wstępne, np. *Do złotej myśli*. Z pewnością łatwiej byłoby znajdować ich wyjaśnienie w przypisach, to jednak powiększałoby ich objętość. Dlatego zdecydowano się zebrać wszystkie wyjaśnienia w *Dodatkach*, w części zatytułowanej *Informacje do Księgi Psalmów*.

8. Warte kilku uwag są *Mapy i ilustracje* zamieszczone na końcowych stronach.

Mapy są ważnym obrazem tekstu biblijnego. Starano się, by były jak najdokładniejsze i uwzględniały informacje trudniejsze do znalezienia w innych publikacjach. Osoby korzystające z Biblii, natrafiając na opisy geograficzne albo spisy miast, mają – dzięki zamieszczonym mapom – możliwość unaocznienia sobie ich położenia. Mapy są zamieszczone na końcu SNPD, ale także w LiU.

Ilustracje mają na celu ukazanie spójnego obrazu wyłaniającego się fragmentarycznych i przez to trudnych do zrozumienia opisów biblijnych. Dobrym tego przykładem jest ilustracja świecznika, którego wymiarów nie znajdziemy na kartach Biblii. Podobnie kadź. W Księdze Wyjścia nie jest ona opisana wcale. O jej wyglądzie trzeba wnioskować, odwołując się do celów, dla których została zbudowana, do danych pozabiblijnych oraz do zdrowego rozsądku.

Przedstawione ilustracje charakteryzują się ważną zaletą. Zostały utworzone w programie komputerowym. Dzięki temu można je drukować w dowolnym rzucie dwuwymiarowym lub trójwymiarowym (na drukarkach 3D), a także można nimi, na ekranie, w dowolny sposób manipulować. Nie trzeba wielkiej wyobraźni, aby uświadomić sobie przydatność takiego rozwiązania na użytek osobisty i edukacyjny.

Uwagi dla nauczycieli

Nauczyciele, to jest również wykładowcy i kaznodziejowie, jako fachowcy wiedzą, jak korzystać z pomocy dydaktycznych. Rodzice, którzy są nauczycielami szczególnego rodzaju, zwykle nie mają fachowej wiedzy, ale ich intuicja i wyobraźnia wynikająca z miłości czasem przewyższa fachowość naznaczoną stereotypami i zachowawczością. Poniższe uwagi zatem nie muszą być odkrywcze, ale mogą być pomysłotwórcze.

1. Jeśli wyjaśniamy znaczenie Pisma Świętego, posługując się przekładem *literackim* EIB lub jakimś innym, możemy odwoływać się do przypisów przekładu *dosłownego* wybiórczo, aby na ich podstawie budować ciekawe, a jednocześnie rzetelne wyjaśnienia. W przypadkach, kiedy przypisy wzbudziły w nas szczególne zainteresowanie, możemy je pogłębić, odwołując się do *Literatury i uwag do wersetów Pisma Świętego* lub kierując się bezpośrednio do EIB. Podawane w przypisach alternatywne znaczenia tekstu biblijnego nie muszą być jedynymi możliwymi. Nie trzeba ich też traktować w kategoriach rozłącznych (*albo* takie znaczenie – *albo* inne), ale łącznych (*jedno* i *drugie* znaczenie może być właściwe i oba pogłębiają zrozumienie tekstu).

2. Każdy, kto wykłada Pismo Święte, stoi przed ogromnym wyzwaniem oddzielenia tego, co *mówi* samo Pismo Święte, od tego, co jest już jego własnym wnioskiem lub wnioskiem reprezentowanego przez niego systemu teologicznego. Nauczyciele nieświadomi tej różnicy, często głoszą własne lub przejęte poglądy, dla których szukają uzasadnienia w Piśmie Świętym. Prowadzi to do niepotrzebnych sporów doktrynalnych i rozgrywek między „-izmami", które nawet jeśli jakoś usprawiedliwiane, nie mają uzasadnienia w Piśmie Świętym.

3. Można odnieść wrażenie, że zbyt często za kryterium prawowierności uznawane jest nie *Słowo*, którym jest *Chrystus w nas*, *nadzieja chwały*, lecz zgodność z *literą* Pisma Świętego. Kryterium postawione tak, jak w tym drugim przypadku, rozgrzewa spory o najbardziej wiarygodne manuskrypty lub warianty tekstowe. Żywi się nadzieję, że tak wyłoniona *litera* pozwoli dotrzeć do jedynej prawdziwej normy życia. Praktyka ta wydaje się bardzo stara. *Badacie Pisma, bo sądzicie, że w nich macie życie wieczne* – to przecież Słowa naszego Mistrza. Trafnie pouczył On badaczy, że *Pisma świadczą o Nim*. Brane we właściwej perspektywie, wszelkie badania nad *literą* Pisma Świętego mają ogromną wartość. Jeśli jednak nie skutkują tym, że życie współczesnych przeradza się – dzięki Pismu Świętemu – w świadectwo o *Słowie*, to badania takie, choćby najbardziej wartościowe, nie mają większego znaczenia ani dla doczesności, ani dla wieczności – pomnażają głównie zasoby biblioteczne.

4. Słusznie Pismo Święte przyjmowane jest za normę. Normy jednak bywają różnego rodzaju. Bez wdawania się w szczegóły można powiedzieć, że badania nad Pismem Świętym prowadzą do wniosku, że nie jest ono normą *prawną*, ale normą *twórczą*. Jeśliby porównać je do klocków, to nie są to klocki, z których może powstać *jedyna właściwa*, normatywna budowla. Są to *jedyne właściwe* klocki, z których ludzie Jezusa Chrystusa, wolni, twórczy i misyjni, są w stanie budować budowle na miarę czasów, dla zadziwienia Go własną wiarą.

Piotr Zaremba
Ewangeliczny Instytut Biblijny

INTRODUCTORY REMARKS

Plan of the Remarks

Our Introduction consists of four parts:

- Part 1 gives general information about our publication, *The Bible, or the Holy Scriptures of the Old and New Covenant, a literal translation from Hebrew, Aramaic and Greek, with footnotes* (SNPD).
- Part 2 informs about the translation's source text and the criteria used in the variant selection.
- Part 3 presents the translation's special features.
- Part 4 discusses the layout and other formal details of our editing choices.

Purpose of the Remarks:

- to showcase the uniqueness of the work;
- to place this volume within the context of other works published by the Evangelical Bible Institute (EIB or the Institute);
- to present the translation's purposes, uses, and values;
- to discuss the source text and the criteria of variant selection;
- to describe the translation's special features;
- to facilitate the translation's use.

Part 1: *The Bible, or the Holy Scriptures of the Old and New Covenant, a literal translation from Hebrew, Aramaic and Greek, with footnotes* (SNPD) as a publication

Uniqueness of the work

The present publication is unique in that:

- It is the fruit of a translation effort that took into account state of the art in textual research on the 66 protocanonical books of the Bible.
- Along with the literary translation (SNP) published earlier, SNPD forms a double translation that has been used both in children and youth publications and in courses in Biblical translation.
- The literal translation can be used on its own or in conjunction with the literary version, as a guidebook that offers deeper insight into the Biblical text.
- The literal translation contains 20,031 footnotes, 15,559 to the Old and 4,479 to the New Covenant, with linguistic, literary, historical, geographic, cultural, and exegetical content, which broaden the perspective on the history of the Biblical text and its meaning.
- The literal translation contains 78,503 cross-references that link to parallel or corresponding passages, passages with morphological, syntactical, or logical similarity, and further remarks and literature.
- The literal translation contains 938 references to Hebrew or Greek idioms and 97 indications of Hebraisms in the Greek of the New Covenant.
- The literal translation is the only one among the Polish Bible translations to track the criteria of the variant selection for the main text.
- The literal translation names the Greek and Hebrew figures of speech which have a significant bearing on how the text's message can be understood.
- The information in the *Supplements* to the literal translation makes it possible to relate the facts and realities of the Biblical culture to the present day and age.
- The literal translation contains full color maps where the places mentioned in the Bible can be identified.
- The literal translation contains engineer-verified illustrations of the constructions and furnishings that were difficult to visualize based on the Biblical description only.
- The literal translation, as mentioned above, can be used on its own, but it is much more illuminating in tandem with the publication *Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego* (Sources and comments to the Holy Scriptures), which contains a wealth of additional information on Biblical documents and research, as well as answers to some of the questions we hear most frequently from our readers.

The Institute also publishes the *digital* version of the literal translation, with contents corresponding to the print version. Apart from the features above, the *digital* version offers what follows:

- an interactive table of contents and interactive cross-references linking to other Biblical passages, additional information, and to the publication *Literatura i uwagi* (Sources and comments);
- vector maps which can be enlarged as needed without sacrificing image quality, which is especially important to lecturers, ministers, and teachers and was in fact created with them in mind;
- colorful print to mark footnotes that follow a coherent school of thought (at this stage pertinent to Revelation only);
- flexibility in contents selection: readers can get access to state of the art research on the text of the Holy Scriptures that is published more frequently in the digital form than the print versions.

All of the matters discussed above are further expanded on in the sections to follow.

The concept of literal and literary translations

The terms *literal* and *literary* can be understood in a variety of ways, mirroring the long and varied trajectory of the history of the Bible translation in the world. The advances in translation research have further obfuscated the issue.[1] That is why, for the sake of clarity, it is best to define how these terms are understood in this publication.

The literal translation is a translation of the Biblical text from the source language into Polish which preserves the equivalence of parts of speech while also doing justice to the demands of syntax, phraseology, and collocation.

The literary translation is a translation of the Biblical text from the source language into Polish in which the beauty of the mother tongue takes precedence over the afore-mentioned rigors of the literal translation.

To put it figuratively, the literal translator strives to transport the reader into the time and place of the source text's origins, while the literary translator attempts to help the original find its voice in the time and place of the reader.

In the sections to follow, the two terms will be used time and again in the sense described above.

The literal translation in the context of previous publications and the literary translation

This is the *fourth* print and *sixth* digital edition of the literal translation. It is enhanced in relation to all previous printed and digital editions published by the EIB and LB.

Moreover, this translation is the second translation from the original languages to emerge from the Polish Evangelical circles. It is closely connected to the similarly titled literary translation published by the Institute.[2] The translations were prepared simultaneously. The literary translation, even though published first, was, in fact, based on the literal version. Likewise, the insight gained while working on the literary version was used to improve the literal translation. In future editions, we plan to continue with this two-pronged approach.

Footnotes and their supplements

Footnotes are an integral part of this work. Two separate publications function as supplements to the footnotes and this introduction. These are *Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego w przekładzie EIB* (Sources and comments to the Holy Scriptures in the EIB translation) and *Literatura do przekładu Biblii, to jest Pisma Świętego Starego i Nowego Przymierza* (Sources to the translation of the Bible, or the Holy Scriptures of the Old and New Covenant). Because of practical considerations related to the sheer physical size of the work, these two supplements will be published as separate publications. They can be treated as further volumes of the main work, i.e., the translation of the Biblical text.

In the *digital* version of the literal translation, these parts are published together with the Biblical text, and the users can access

1 See e.g. MEP: 50-56; 185-191.

2 *Biblia, to jest Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza*. 2016-2020. Poznań: Ewangeliczny Instytut Biblijny, Liga Biblijna w Polsce.

them through the interactive cross reference "L." The digital versions also preserve the colorful print, wherever used.

What is new in the present edition of the literal translation

As mentioned, this is the literal translation's *fourth* print and *sixth* digital edition. It is enhanced in relation to all previous print and digital editions published by the EIB and LB. All changes introduced, along with the exact description of their place and nature, are listed in a table at the end of LiU (Sources and comments). They can also be accessed on the EIB's website at https://feib.pl.

Altogether, the present edition features 238 changes. Thirty eight of them are to the main text. The rest pertain mostly to footnotes, as well as to a few section titles in the Book of Revelation. However, the most important change is reflected in the references to LiU. At this point, LiU has grown in content by over 70% in comparison to previous publications. Apart from extensive explanations, LiU also provides general information on the books of the Holy Scriptures of the Old and New Covenant.

Why publish the literal translation

The literal translation was published with the following goals in mind:

1. It presents a translation that is as faithful to the original as any quality translation but maintains the formal equivalence, or the accuracy in rendering items of grammar and lexis, to a greater extent than a literary version while also satisfying the demands of syntax, phraseology, and where relevant, collocation.

2. It is an edition that presents, in a succinct way, the richness of source text variants and translates them into Polish with the reader's appreciation in mind.

3. It gives access to an edition that is part a concise translation, part a linguistic and textual commentary, useful for both individual and group Bible study, equally handy for sermon preparation and small group context.

4. It gives access to an edition that, as an eclectic translation defined in detail further in the Introduction, demonstrates the complexity of the Biblical text's history, and through that, allows the Holy Scriptures to testify about themselves in a clearer, more comprehensive way.

5. It gives access to a work whose goal is to engage, generate creative unease and through that, invoke an irresistible desire to take on what is difficult, investigate what is complex, tackle the questions still unanswered, come up in helplessness, humiliation, even despair against the One who has orchestrated the writing of these Scriptures, who has been behind all the transmission and edition processes and who can, in the strictest of senses, be called the Author of the Scriptures, the Teacher of their truths and the Agent of the existential transformation of every person who has come to know Him as the Pearl of the greatest price, the Lord Jesus Christ.

The literal translation and its recipients

The present translation was prepared in the Polish Evangelical circles, but it was never intended to serve the needs of one denomination only. To the contrary, since this part of Christianity seems to be less conditioned dogmatically, the translation may well aspire to be called more academic than other contemporary Polish translations in the sense of scholarly independence. As such, it is addressed to the entire society but in particular to the following groups:

- to the people interested in deepening their knowledge of the Holy Scriptures and the culture of the times that produced them;
- to those dedicated to teaching, instruction, preaching and counseling in any form and to any degree;
- to all who call themselves students in any sense of the word;
- to all who are interested in verifiable views on the Holy Scriptures and other literary output from the same period.

The value of this edition

The value of this edition does not consist only in the text itself, but also in the footnotes, which total over twenty thousand, and the cross-references, which reach seventy-nine thousand.

Other useful features are the introductory tables at the beginning of every book, as

well as maps and appendices included at the end of this publication. Even though at first, they may not seem as closely connected with the main text, they place the documents known collectively as the Holy Scriptures in a specific place and time. The understanding of the Biblical meaning hinges on the understanding of that time and culture.

The two additional publications, *Literatura i uwagi* (Sources and comments) and *Literatura do przekładu Biblii* (Sources to the translation of the Bible) are both discussed in the excursus *Jak korzystać z przekładu dosłownego* (How to use the literal translation).

The literal translation is best used in tandem with the Institute's literary translation, since they complete and comment on each other. Of course, the ultimate resource remains the original Greek, Hebrew, and Aramaic text of the Holy Scriptures, which should be consulted as often and as extensively as possible, in addition to other sources which broaden the knowledge of the vocabulary and syntax, as well as the culture which produced the Holy Scriptures. These aids are critical once we realize that the Holy Scriptures came into being over a very long period of time, comparable to that of the history of Polish literature.

Part 2: The source text and the criteria of variant selection

The New Covenant and its source text

The New Testament translation is based on the text and the critical apparatus of the 27th and 28th editions of Nestle-Aland's *Novum Testamentum Graece* (henceforth NA27 and NA28).[1]

The Catholic Letters were revised in light of NA28, since it was only in those letters that the NA28 editors actively applied a new selection concept called the Coherence-Based Genealogical Method (CBGM). As the name suggests, this method follows a statistical consistency between the variants of a potential ancestor of a given textual witness and the variants of its not necessarily direct follower.[2] In effect, some of the textual variants were again included in the main text of NA28, even though in NA27 they may have been treated as later and counted into the critical apparatus.

In this way, the Greek text of the Catholic Letters in the newest edition of *Novum Testamentum Graece* approximates the *Majority Text*.[3]

The Old Covenant and its source text

The source text for the translation of the Old Testament books was *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (BHS),[4] published books of *Biblia Hebraica Quinta* (BHQ)[5] (Deuteronomy, Judges, the Five Megillot, Ezra, Nehemiah, and Minor Prophets), the Samaritan Pentateuch (SP),[6] protocanonical books in the Dead Sea Scrolls (DSS),[7] and the Hebrew Tanakh part of the Septuagint (G).[8]

The rationale of variant selection for the main text

The Institute's literal translation, just like the majority of contemporary translations, is an eclectic translation, that is, based on many sources of the Greek and Hebrew text (with small Aramaic fragments). This type of approach makes it necessary to establish criteria that would be used to select the variant readings attested in the sources.

While selecting the variants for the main text of the translation, we were guided by three broader criteria and six narrower considerations.

The three main criteria are:

---

1 NA27 and NA28, 1993 and 2012, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

2 Wasserman T., Gurry P. J. 2017. *A New Approach to Textual Criticism. An Introduction to the Coherence-Based Genealogical Method*. Atlanta: SBL Press, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft: 3-35.

3 Wasserman T., Gurry P. J. 2017: 10.

4 *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. 1997. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

5 *Biblia Hebraica Quinta*. 2004-2011. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

6 *Samaritan Pentateuch Edited to MS 6 of the Shekhem Synagogue*. 1994; 2015, Accordance 11.

7 *Discoveries from the Judean Desert*. 1955-2002. Oxford: Claredon Press.

8 *Septuaginta*: (1) Rahlfs, A. 1979. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft; (2) Ziegler J. 1931-2006. Göttingen: Vanderhoeck & Ruprecht.

1. the criterion of greater insight into the complexity of the biblical text (Polish k^w);

2. the criterion of greater clarity for the translation's recipients (Polish k^z);

3. the linguistic criterion (Polish k^j).

The first and second criteria are based on the premise that all textual attestations of the Holy Scriptures are important and that together they constitute a treasure for the Church, affording us a keener understanding of the Church's history and message. The accuracy of this observation is borne out by the state of the art of today's Biblical textual criticism. As a natural consequence of these criteria, the variants included in the main text were those that gave a broader perspective of the diversity of textual attestations and, at the same time, added to the translation's clarity. The third criterion corresponds to the obvious principle of translating from the original and not from its translation. As a result, while working on the Old Testament, precedence was given to the Hebrew sources, with the few Aramaic fragments, which form the Hebrew Tanakh. But because of the condition and nature of the consonantal text of the Old Testament, great attention was given to the Septuagint.

Likewise, when it came to the New Testament Scriptures, precedence was given to the Greek originals, without belittling the value of its ancient translations. Also, in the footnotes, we often included possible results of translating the Greek text into Hebrew.

Within the broader scope of these three main criteria, we were additionally guided by six narrower considerations. All these considerations, save for numbers 5 and 6, correspond to the rules that are commonly adopted in textual criticism and applied to other contemporary translations of the Holy Scriptures into national languages and available to their readers.

The six considerations are:

1. the age of the variant (Polish w^s), which corresponds to the rule *lectio ante potior,* discussed later (l^a);

2. the length of the variant (Polish w^o), which corresponds to the rule *lectio brevior potior* (l^b), discussed later;

3. the difficulty of the variant (Polish w^t), which corresponds to the rule *lectio difficilior potior* (l^d), discussed later;

4. the cohesion of the variant (Polish w^l), a consideration which favors variants with a more logical word or construction choice;

5. the priority of the New Testament thought or logic over the Old (Polish w^p), a consideration that applies the rule of explaining the Old Testament reasoning with the New, wherever pertinent for the understanding of the message;

6. the spiritual heritage consideration (Polish w^d), which gives space to the variants usually not included in the main text of the translations that apply the typical criteria of the source text's critical editions. Such variants end up being permanently relegated to the footnotes, which means that they disappear completely from those editions which choose not to include the footnotes. As a result, the readers are cut off from an important part of the Church's spiritual heritage.

The application of the criteria and considerations discussed above is marked in all New Testament footnotes and in key places in Old Testament footnotes.

The decisions presented in this section warrant an additional commentary. The Biblical text given in the sources named in this Introduction was prepared following the assumptions and criteria adopted by the Biblical scholars who had worked on them. But these scholars focus on the source text, not on the target text. Their assumptions and criteria can be used to determine the entire course of translation, but they can also be modified or replaced with an alternative. Depending on the adopted criteria, we could either arrive at a translation that is fairly homogeneous, that is, based on one given source, or we could attempt an eclectic translation, based on a creative use of a variety of sources. In the first scenario, we would need a few thousand Bible translations to gain full insight into the richness of textual attestations. Their readers could compare and contrast them at their own time. In the second scenario, the same insight could be provided by one publication, with the main text reflecting specific assumptions and criteria and accompanied by an appropriate critical apparatus. Our translation is the expression of the second possibility.

Therefore, our translation of the twenty-four books of the Hebrew Tanakh, or the

thirty-nine books of the Old Testament, is eclectic and as such, it does not consistently follow the Masoretic Text (MT) given in the BHS. Rather, it takes into account the textual variants of the BHQ, SP, DSS, and G.

This approach to variant readings is justified by three factors: (1) The discovery of the DSS has shed new light on the MT and, indirectly, on G, whose importance has grown as a result. (2) The Septuagint, treated here as the Greek translation of the Hebrew Bible, does not consistently follow the MT as it is given in the BHS; neither does our translation. In some cases, the Septuagint's text resembles the DSS more closely, and in at least two, it approximates the text of documents that are no longer known today. This is even more significant in the light of the fact that the New Testament authors also used Septuagint as their source text. (3) Finally, a consistent translation of the MT sometimes results in unnecessary discrepancies between the two Testaments. This is especially visible in passages where New Testament authors quote from the Old.

Our translation of the twenty-seven books of the New Testament is also eclectic, just like the texts of NA27, NA28, the Received or Majority Texts. However, our text reflects a different set of criteria than that used in those publications. This set of criteria is presented and discussed above.

Generally speaking, the criteria of variant selection for the main text may range from simple, e.g. "The main text is a translation of this or that manuscript," to more complex, like the twelve criteria adopted by the Bible scholars responsible for the Greek text of NA27 and NA28. The twelve criteria are discussed at length in the publication *The Text of the New Testament*[1] and in the introductory remarks to NA28.

At the risk of oversimplifying, we can say that the criteria reflected in the Bible translations of the recent years could be pared down to five which came to be regarded as conducive to objectivity: (1) the age of the variant: the older, the better (*lectio ante potior*); (2) the language of the variant: Hebrew and Aramaic for the Old Testament, Greek for the New; (3) the length of the variant: the shorter, the better (*lectio brevior potior*); (4) the clarity of the variant: the more difficult, the better (*lectio difficilior potior*); (5) the interpretability of the variant: the better one is the one that can be more convincingly interpreted in the light of other variants, in conformity with the context and external evidence.

Of these five, only the first three could arguably be called objective, but even these cannot be applied indiscriminately,[2] which questions their absolute character.

In addition, the application of these criteria makes for a text that is harder to understand. This is not a problem for Biblical scholars. But readers less familiar with the subject may struggle as a result.

If those who are more interested will consult footnotes and study aids in search of a better understanding, why not make it easier for them and everyone else by keeping the main text as clear as possible and leaving the complex issues for the footnotes? Those keen on advancing their knowledge make a point of checking footnotes and commentaries anyway. This solution sounds reasonable, and our translation, with its criteria and considerations, is a reflection of this logic.

Some remarks are also in order regarding the linguistic criterion (Polish *k*[1]), or the precedence given in the Old Testament translation to the Hebrew sources (with the few Aramaic fragments) belonging to the Tanakh.

On the one hand, it might be obvious that the original should be used and not its rendition in a different language.

On the other hand, the legitimacy of this rule is put to test when we consider that the New Testament authors in the majority of cases quote from the Septuagint. This implies that their "original" was the Greek text and not the Hebrew. In our translation, the Septuagint was used extensively, but fu-

1 Aland K. & B. 1995. *The Text of the New Testament. An Introduction to the Critical Editions and to the Theory and Practice of Moder Textual Criticism*. Grand Rapids: Eerdmans, 280-281.

2 For a wealth of evidence, see: Metzger B.M. 1994. *A textual commentary on the Greek New Testament, second edition a companion volume to the United Bible Societies' Greek New Testament* (4th rev. ed.). London, New York: United Bible Societies.

ture research may validate its use to an even greater measure.

Another issue worth touching upon is the make-up, or the canon, of the Old Testament. Nowhere in the Holy Scriptures is it defined explicitly although passages like Matthew 23:35 (Luke 11:51) seem to hint at the Tanakh as we know it. However, the affinity the New Testament authors have for the Septuagint and their familiarity with the content of non-canonical books suggest that at the time, the Old Testament canon seemed open to such an extent that contemporary readers should also strive to be conversant in the Septuagint and the non-canonical literature (see, e.g., 2Tim 2:19; 3:8; Hebr 11:35). They should also have an understanding of relevant cultural issues (see, e.g., Prov 22:17; Acts 17:28). The history of canon formation may be an additional argument in this context.

In the New Testament, there are clear indications that the revelation of God in Christ Jesus should be treated as the ultimate key to understanding the Old Testament. Suffice to mention such convincing fragments as John 1:18; 14:5-17; 1Cor 15:1-15, and Hebr 1:2. That is why we made it a point to follow the rule of explaining the Old Testament with the New, wherever relevant. For example, Habakkuk 2:4 was translated along the lines of apostle Paul's thought in Romans (1:16-17), that is, *the righteous shall live by faith*, and not along the lines of, for example, the Pesher to the Book of Habakkuk,[1] which would be *the righteous shall live by faithfulness*, even though such a rendering would also be linguistically sound.

Part 3: The translation's special features

Understanding the concept of literality

In the context of the present publication, a literal translation should be understood as a work that strives for formal equivalence, meaning that *wherever possible,* it tries to render one word in the source text by one word in the Polish language, maintaining the equivalence of parts of speech and respecting the rules of syntax.

A few words should be said about the reservation *wherever possible*, because it is *not* possible everywhere. For example, it is not possible to translate Hebrew determiners or Greek articles, since the Polish language does not have a clear equivalent for either. Sometimes the presence of such a part of speech in the source text can be marked in a different way, but it is not always possible to do so without influencing the meaning in some way.

Also, there are instances in which keeping the rule of equivalence described above could inadvertently come across as *jarring* or *confusing*. This is especially true for words or structures which ring obsolete in Polish. Some of them might even be considered useful, like past perfect tense or past participles, but in many cases, they would sound dated and could be misinterpreted.

Finally, in this context, let us talk about adding words to the target language text (in this case, Polish) when they are not in the source text. This practice is sometimes *necessary*. In these necessary cases, the added word is usually taken into square brackets. However, we decided not to mark all such additions, partly to avoid a clunky text but also because of some common instances of incommensurability between Biblical languages and Polish. For example, we were not marking additions when metonymy was involved. In this figure of speech, common in Hebrew, one word or phrase is substituted for any and all concepts associated with the larger whole. *Sin,* for instance, could also be used in the source text to mean sin *offering*. If we were to apply the rule of brackets here, *offering* should be marked in the text as an addition. Another common Hebrew feature that is absent in Polish is the nominal sentence. If we were to mark every time a word is added to the target language, we would have to use brackets for all verbs conditioned by the context and added to satisfy the demands of Polish syntax. This would make for a suspiciously high condensation of brackets in the text.

Another pertinent problem is the existence of semantic gaps across languages. A word in the source text sometimes lacks

[1] Nitzan, B. 1986. *Megillat Pesher Habakuk*, Jerusalem: Mosad Bialik.

a perfect equivalent in the target language, and to convey the idea properly and fully, the translator needs to use two (or more) words. The decision which of the added words should be put in brackets would be purely arbitrary. We could think of joining the words together with a hyphen, but this would come across as strange in Polish,[1] and what is worse, it would make the translation much less readable.

The final context where applying brackets would be questionable is the occurrence of idioms. Idiom translation is discussed in greater detail in part 4 of the introduction.

One last thing that needs to be stressed here is that a literal translation is not an interlinear translation, i.e., a translation in which words in the source text are placed in one line and underwritten by words in the target language. Such translations are not able to satisfy the complex demands of syntax and should rather be thought of as simplified, albeit useful, dictionaries, not translations in their own right. Proper translations go beyond the lexis and account for the context and syntax.

The Institute's literal translation vs. the literary translation

How is the literal translation different from the literary version prepared by the Institute? In the case of the literary version, the language of the original Greek, Hebrew, and Aramaic was made to conform *in a greater measure* to the demands of the Polish language. Consequently, in the literary version, the square brackets are used minimally and appear only in a few special cases, like in Romans 1:18 or 1John 5:16. Greater care was taken to eliminate antiquated words and structures. The rule of equivalence, or translating one word with one word, was not observed as strictly, of course without any change to the meaning. We could say, then, that the difference between the two translations lies in the quantity not quality.

Formal equivalence, literary equivalence and the question of faithfulness

While talking about the literal and literary character of various translations, there may appear the question of fidelity. Which translation would be more faithful to the original, the literal or the literary? The answer to this question depends on how we define the *subject* of faithfulness. If by faithfulness we mean the equivalence of parts of speech, then the literal version must be judged more faithful. But if by faithfulness we mean the equivalence of thought formulation and the reaction such a formulation evokes, or the relevance of idioms, then the literary, dynamic or idiomatic version[2] should be considered more faithful. That is exactly why a person who aspires to a deeper understanding of the Holy Scriptures but is unable to learn the Biblical languages should use various available translations, taking into account the specificity of every one of them.

When it comes to the Institute's translations, they are both equally faithful within the realm of their characteristics. The idiomatic qualities of the Institute's literary translation are mostly visible in: (1) the translation of everyday life reality; (2) historical and geographical descriptions, for example in Acts; (3) the substitution of a repetitive name with a personal pronoun or the addition of the speaker's name where its lack could obscure the text's meaning; (4) the rendition of idioms (although their cultural readings are given in the footnotes); (5) the splitting of lengthy and complex sentences into shorter ones, again with the meaning intact.

Formal equivalence and the consistent translation of the same words

We could think that in a literal translation, the words of the source text should always be translated into Polish in the exact same way. This practice, however, would be completely misguided. The translation of a given word is at all times governed by the context. The same word in different contexts will have very different meanings. Ex-

[1] English is much more tolerant in this regard, see *The Amplified Bible*, 1965, Michigan: Zondervan, for example *long-promised* (Eph 1:13), *native-born* (Eph 5:8).

[2] For multiple definitions, see: MEP; Beekman 1974.

amples are myriad. Perhaps the most telling is the Greek word *pistis*, which, depending on the context, may mean faith, trust, and faithfulness.

The indicative character of ethics

The character of ethical exhortations given in the New Testament is indicative rather than imperative. We are told what should lie within our reach—we are informed of what we *can do* as people in Christ. This feature is most apparent in apostle Paul's writings, but not exclusively. The Gospel writers have a similar mindset, stressing that the Lord Jesus is calling his disciples to a conduct that is exceptional and out of the ordinary, a result of a free agent making a free decision. This indicative, encouraging, even *aesthetic* aspect of ethic exhortations was showcased in our translation with appropriate wording. For example, the adjective *dobry,* good, linked in Polish to legal correctness, was rendered as *piękny, szlachetny,* or *wspaniały* (beautiful, noble, or wonderful).

The indicative aspect of ethics is closely connected to apostle Paul's vocabulary expressive of a new dimension of reality "in Christ," *w Chrystusie*. This wording was translated in a straightforward way on the assumption that the apostle's message would be understood within the larger corpus of his writings.

The reality "in Christ" is a sphere of thinking, feeling, and acting that is the natural habitat of a person who upon listening to the good news with faith, i.e., with the attitude that the gospel promises will come true in their life, receives the Holy Spirit as a permanent tenent of their self. The Holy Spirit makes the person ready to think in ways previously not experienced and cooperates with the new sensitivity that is being formed in them. This new sensitivity becomes the spontaneous motivator of autonomous action, which, though undertaken independently, remains perfectly in tune with God's purpose.

Expressions *wiara w Chrystusa* and *wiara Chrystusa*

In the New Testament, we find two expressions, *wiara w Chrystusa*, faith in Christ, Gr. *pistis eis Christon*, and *wiara Chrystusa,* faith of Christ, Gr. *pistis Christou*. The two are synonymous. But just so the reader could know the difference, the first one was rendered as *wiara w Chrystusa*, faith in Christ, and the second as *zawierzenie* or *zaufanie Chrystusowi*, trusting Christ or believing Christ, respectively.

When faith is taken as a sphere of lived-in experience whose rules are defined by the object noun, in this case, Christ, who is the reason for this sphere's existence, we can describe this relationship using the genetivus obiectivus or any other grammatical constructions that are possible and understandable in the target language. An analogous case is the pair *wiara w Boga*, faith in God, and *wiara Boga*, faith of God.

Advanced terminology

We assumed that our readers would use both the literal and literary translations. That is why we made it a point not to unify the vocabulary between them, and we purposely introduced different names for the same offices, roles, attitudes, and places, wherever we thought such diversity would broaden the perspective on a given topic. The literal translation features harder, advanced terminology, e.g., *biskup*, *prezbiter*, *diakon*, *bojaźń*, *Hades*, *Szeol*, *Gehenna, Tartar* (bishop, presbyter, deacon, fear, Hades, Sheol, Gehenna, Tartarus). These terms are explained in the footnotes but they also require consulting LiU, dictionaries, and handbooks.

When it comes to the term *Słowo*, Word, Hbr. דָּבָר (*dawar*), Gr. λόγος (*logos*), it was written with a capital letter wherever it designated the will of God expressed in the Law, a promise or prophecy. The Gr. ῥῆμα (*rhema*), which can sometimes mean word, as well, was written with a lowercase letter. In this way, the reader can know and compare which one was used in what context.

Part 4:
The layout and other formal details

Footnotes

The footnotes are over twenty thousand in number, which means they are a considerable part of this publication's value. The footnotes include:

1. Textual variants with their Polish translations, unless the variant's character did not demand such a translation, for example, when the subject of the variant was a determiner or a synonym that did not have a separate equivalent in Polish.

2. Other possible translations of the same words or expressions.

3. Historical, cultural and linguistic information, with relevant discussion.

4. Remarks useful for developing life *in Christ* and deepening a relationship with Him, especially in the New Testament.

In the footnotes, the only sources that were explicitly indicated were the various editions of the original text, e.g., BHS, SP, G. Other sources were not mentioned, but their presence was marked with a reference in superscript, "L," e.g., John 3:16[L]. This refers to a separate publication titled *Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego* (LiU, Sources and comments to the Holy Scriptures). The publication is further discussed below, in *Auxiliary sources*.

When it comes to the scope of referencing the textual variants mentioned in point 1, it is not identical in every Scripture book. The task is not finished and will be continued in future editions. However, virtually all SP variants were taken into account, and in the case of Psalms, Isaiah, Jeremiah, and Minor Prophets, nearly all variants of the DSS. The Septuagint was consulted extensively and its use was described in detail. If it was not described in its entirety, it was simply because in the case of some Scripture books that would require a separate publication.

As for the notes that help develop life *in Christ* and deepen a relationship with Him, mentioned above in point 4, care was taken that they be based on a straightforward meaning of the Biblical text. Also, we were aware of how fluid the border was between what is *Biblical* and what is *theological* or *denominational*, what could count as developing life *in Christ* and what could not.

Auxiliary sources

Additional material for the curious reader can be found in two separate publications, *Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego w przekładzie EIB* (LiU, Sources and comments to the Holy Scriptures in the EIB translation) and *Literatura przekładu Biblii, to jest Pisma Świętego Starego i Nowego Przymierza* (Sources to the translation of the Bible, or the Holy Scriptures of the Old and New Testament).

The first publication has two functions: (a) it allows us to have all the references and comments in one place while keeping the footnotes to the Biblical text concise and trim; (b) it allows us to update the source list and comments frequently, with no need to change the layout of the Biblical text every time we do that.

The second publication contains full bibliographic data for all the works and articles used in the Holy Scripture translation.

As research on the Biblical text progresses, these two publications will grow, as well. Information about future editions or updates of either publication will be available through the Institute and its partners.

Abbreviations

All abbreviations are explained in *Wykaz skrótów i oznaczeń* (List of abbreviations and description marks). We made sure that they are not different from the abbreviations commonly used in Biblical research. Readers keen on the subject will benefit from the literature listed above in parts *The New Covenant and its source text* and *The Old Covenant and its source text,* be it in the traditional or digital form.

Italics

Italics were used:

1. To mark citations from the Old Testament given in the New Testament, following NA27 and NA28.

2. To mark untranslated words of foreign origin in the main text of the Old Testament, e.g., *Sela* and *pur*.

3. In the footnotes, italics were used for words cited from the main text and for the translations of foreign words or phrases.

Transcription

We provided a simplified Polish transcription for all Hebrew phrases in the footnotes except for cases where the transcription would sound identical to the Polish equivalent. Sometimes, for the convenience of an advanced reader, we included longer cita-

tions from the original Hebrew, and there we also decided not to include additional transcription. The accentuation marks were not given. To present all Hebrew consonants accurately, we rendered *alef* and *ain* as (’) and (‘), respectively. Both signs should be read as glottal stops. The Hebrew *he* is silent in final positions (^{h}).

We chose not to transcribe Greek phrases since the Greek alphabet is commonly known, at least partially. The only Greek words transcribed were those that function as borrowings in Polish. Again, no accentuation marks were given in transcription, but they are present in the Greek words.

Phrases written in Hebrew characters should be considered Hebrew unless otherwise noted, for example *Aram*. would indicate a word of Aramaic origin.

Similarly, phrases written with Greek characters should be considered Greek.

Nomen proprium of God

God’s name given in the Old Testament as Hbr. יהוה was rendered in the translation as JHWH, which *corresponds* to the Polish *PAN* (LORD) used to translate the Tetragrammaton in the Institute’s literary translation.

Readers are advised to voice it as *Pan*, unless circumstances require *Jahwe* (Yahweh). While quoting from this publication, we also advise to use PAN instead of the Tetragrammaton, for the sake of interdenominational and interpersonal sensitivity. This should be done especially if the quotations are to be displayed or read publicly.

Onomasticon

In rendering proper names, we were genereally following the principles laid out in *Onomastykon Biblii Hebrajskiej i Nowego Testamentu* (Onomasticon of the Hebrew Bible and the New Testament) by Krzysztof Sielicki (2010, Warsaw: Vocatio), with some exceptions.

These include: (1) theophoric names; (2) names with common, well-attested Polish spelling; (3) names which, in the form suggested by the onomasticon, could be difficult to find in English subject literature or Internet sources; (4) names whose onomasticon forms had some unwanted (e.g., humorous) connotations.

Idioms

Idioms are words, phrases, and expressions typical of the Hebrew and Greek way of describing reality, as well as antropomorphisms, personifications of inanimate objects, and phrases that could be classified as symbolic or metaphoric. We varied our approach here. Sometimes, the literal translation appeared in the footnotes while a more literary version made it to the main text. At other times, the literal version was put in the main text while the footnotes suggested more literary alternatives. The choice each time depended on the context, but also on cognitive, aesthetic or stylistic factors.

Concerning the terms *duch*, *dusza*, *serce*, *nerki*, and *wątroba* (spirit, soul, heart, kidneys, and liver), wherever they described the spiritual sphere of human life, the first three were used in the main text, and the other two were marked in the footnotes as idioms.

Introductory tables to Bible books

Every book features an introductory table consisting of five rows and listing the author, time frame, purpose, and subject of the book. The tables were kept at their most concise to help immediately place each book in the accurate historical context. However, their brevity makes them, by default, somewhat general, which is why a few words of explanation are in order:

1. With the New Testament books, it is relatively easy to determine the book’s author, as well as when and where it was written. The situation is dramatically different in the Old Testament. In the majority of cases, the author is unknown. The names traditionally associated with the books do not necessarily imply authorship. Logic says these books should be treated as a kind of collective work, especially since it is hard to assess the extent of editing that took place over the centuries. That is why, while describing *Time*, we often differentiated between the time of action and the time (or times) of book edition, which is notoriously difficult to pinpoint. By *Place*, we mean the place of action, unless stated otherwise.

2. In the case of the Old Testament books, wherever applicable, the most probale dating option was preferred, leaving further discussion to LiU. We did not try to engage

with the other option simply because we felt it was better to leave such specialist discussions to commentaries or other dedicated publications.

3. The uncertainty that at times makes itself evident in the tables is natural. The books of the Bible were written in times governed by their own rules. We continue to recognize these rules as new data emerge, especially from archaeology, and research techniques improve. We are still in the process of discovering.

Future editions of the literal translation

Our first concern in developing our double translation, i.e., the literary and literal version, was a full publication of all protocanonical books. This has already proven an all-consuming task, which could easily have become a never-ending story. Even though it is presented here as a completed work, those who keep their ear to the ground are already hearing *calls for a new edition*. If such an edition comes to pass, it should include, among other things:

1. a more comprehensive treatment of the textual variants;
2. a more insightful explanation of problematic, abstruse passages;
3. a fuller exposition of the differences between the Hebrew text and the Septuagint, especially in the prophetic books;
4. a more complete reference to the literature that can further the understanding of the Scriptural message;
5. a translation of the deuterocanonical books.

Popular value of the literal translation

The literary translation, published by the Institute since 2016, has served as a basis for many publications, which are listed at the end of the part *Literatura do przekładu Biblii* (Sources to the translation of the Bible). It has served as the basis for editions of the Bible for children, youth, and special interest groups. It has served as the basis for modules for a number of software developers and as the source text for audio recordings. This translation has also become a reference point for the Study Bible and the commentary. It became the first recommended Polish translation on YouVersion. These editions have aroused a demand among users, which SNPD meets perfectly. The translator's correspondence shows that SNPD is already helping students face the challenges of biblical translation. The hope of the Publishers remains that with each subsequent edition, their work will increasingly join the current of the Great Commission.

Acknowledgements

It is only fitting that we should express our deepest gratitude to the people engaged in the project, although the most significant approval belongs to the reality yet to come.

We are grateful to all–*little* and *great* alike–for their professional, spiritual, and financial support. It would be difficult to name the hundreds of our supporters, so variously involved but equally important. With their consent, we would like to announce their names in a separate publication.

Piotr Zaremba
Evangelical Bible Institute

WYKAZ SKRÓTÓW I OZNACZEŃ

Uwaga
Pełniejszy wykaz skrótów oznaczeń wariantów tekstowych zamieszczony został w *Literaturze i uwagach do wersetów Pisma Świętego w przekładzie EIB* (https://feib.pl).

Skróty ksiąg biblijnych:
Stare Przymierze: Rdz, Wj, Kpł, Lb, Pwt, Joz, Sdz, Rt, 1-2Sm, 1-2Krl, 1-2Krn, Ezd, Ne, Est, Jb, Ps, Prz, Kzn, Pnp, Iz, Jr, Tr, Ez, Dn, Oz, Jl, Am, Ab, Jo, Mi, Na, Ha, So, Ag, Za, Ml
Nowe Przymierze: Mt, Mk, Łk, J, Dz, Rz, 1-2Kor, Ga, Ef, Flp, Kol, 1-2Ts, 1-2Tm, Tt, Flm, Hbr, Jk, 1-2P, 1-3J, Jd, Obj

Nazwy znaków alfabetu hebrajskiego
א alef, ב bet, ג gimel, ד dalet, ה he, ו waw, ז zain, ח chet, ט tet, י jod, כ kaw, ל lamed, מ mem, נ nun, ס samek, ע ain, פ pe, צ tsade, ק kof, ר resz, ש szin, ת taw

Inne skróty i oznaczenia
abc – *kursywą* zaznaczono cytaty ze Starego Przymierza za NA27 i NA28. W samym Starym Przymierzu zaznaczono w ten sposób nie tłumaczone wyrazy obcego pochodzenia, jak: *Sela* i *pur*
A – Kodeks Aleksandryjski = G^A w SP, V w. po Chr.
abs. – *absolutus*
acc. – acusativus
ak. – akkadyjski
aleks. – aleksandryjski
amor. – amorycki
aor. – aoryst
Ar – wersja arabska
arab. – arabski
aram. – aramejski
as. – asyryjski
B – Kodeks Watykański = G^B w SP, IV w. po Chr.
Ba – Baruch
bab. – babiloński
bezok – bezokolicznik
bliskozn. – bliskoznaczny, -a, -e
bo – wersja bohairyczna
BHQ – *Biblia Hebraica Quinta*. 2010. Schenker. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft
BHS – *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. 1997. K. Elliger, W. Rudolf, red., wyd. 5. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft
C – Kodeks Efrema, V w. po Chr.
chald. – chaldejski
con. – coniunctivus
cz – czasownik, -niki
D – Kodeks Bezy, V w. po Chr.
dat. – dativus
dat. instr. – dativus instrumentalis
dat. loc. – dativus locativus
defek. – defektywna (forma)
det. – determinatyw
Did – *Didache*
dit. – dittografia
dk – dokonane
dł. – długość
dod. – dodatek, dodaje, -ją, -wać
dos. – dosłowny, -a, -e, -nie
dot. – dotyczy, - czący
du – dualis
duch. – duchowy, -a, -e, -o
EA – Tel-el-Amarna
ed(d) – edycje Ms(s)
egip. – egipski
elam. – elamicki, -e
em. – emendacja, -dowane
emf. – emfatyczne
Ew. – Ewangelia
etiop. — etiopski
etym. – etymologia, -cznie
euf. – eufemizm
f. – funkcja, funkcjonować
fen. – fenicki
filist. – filistyński
frg. frgy. – fragment, –y
fryg. – frygijski, -a,-e
fut. – futurum, futuryczny, -a, -e
G^* – G, tekst gr. pierwotny
G, G^{mss} – Septuaginta, niektóre manuskrypty Septuaginty
G^A – Kodeks Aleksandryjski
G^B – Kodeks Watykański
G^{Bal} – Kodeks Watykański wtóry
GE – Göttingen Exodus
gen. – genetivus
GK – fragmenty z Genizy Kairskiej
G^L – G, recenzja Lucjana
G^{min} – G, mss minuskułowe
G^N – kodeks Basiliano-Vaticanus połączony z kodeksem Veneto
G^O – G, recenzja Orygenesa
GS – zasada Granville'a Sharpa

G^S – Kodeks Synaiticus
G^V – Kodeks Venetus
G^{82} – G ms 82
G^{127} – G ms 127
głęb. – głębokość
godz. – godzina
gr. – grecki
gram. – gramaty-ka, -cznie, -czny
grub. – grubość, -ści
H – przekład Hieronima
^{h} – h wygłosowe w transkrypcji wyrażeń hbr., które przy wymowie pozostaje niеme
h. – homonim, homonim(icznie)(iczny)
hap. – haplografia
hbr. – hebrajski
hebr. – hebraizm
Hen – Henoch, księgi Henocha
hend. – hendiadys
het. – hetycki, -s
Hex – źródła heksaplaryczne
hi – hifil
hier. egip. – hieroglificzny egipski
hist. – historyczny, -a, -e, -nie
hitp – hitpael
hitpalp – hitpalpel
hitpo – hitpolel
HM – hebrajski misznaicki
HN – hebrajski nebatejski
hof – hofal
hl – *hapax legomenon*, słowo użyte tylko raz w tekście Biblii
$hl^{2,3}$ – słowo użyte w tekście Biblii, odpowiednio, dwa lub trzy razy
hom. – homonim
hur. – hurycki
I^d, I^f, I^h, I^p – interpretacje: duchowa, futuryczna, historycza i preteryczna
ill. – illyryjski
imp. – imperativus
impf. – imperfectum
ind. – indicativus
inf. – infinitivus
ins. – inskrypcja, -cje
int. – interpretacja, -cje
J – źródło jahwistyczne
J. – jezioro
jedn. – jednostka
JHWH – Imię własne Boga, Jahwe
Jub – Księga Jubileuszy
Jud – Księga Judyty
juss. – jussivus
kan. – kananejski, -a
KA – Konstytucje Apostolskie
KD – Kodeks Damasceński
KH – Kodeks Hammurabiego
KP – Kodeks Petersburski, B 19^A
ketiw – wyrażenie zaświadczone w tekście głównym MT, dla którego sugeruje się właściwy odczyt, czyli *qere*
$k^{j,w,z}$ – kryterium, odpowiednio, językowe, większego wglądu w tekst wyjściowy i zrozumiałości.
klk, *klkn*, *klkd*, *klks* – kilka, -naście, -dziesiąt, -set.
kod. – kodeks, -y
konstr. – konstrukcja
kont. — kontekst, -owy
kor. – korekta
L – Kodeks angelicus, IX w. po Chr.
l. – lub
$l^{a\,b\,d\,e\,o}$ – *lectio*, odpowiednio: *ante, brevior, difficilior, facilus explicavit, lingua originali*
licz – liczebnik
lit. – literatura
lp, *lm* – liczba pojedyncza, liczba mnoga
LR – Leviticus Rabba
łac. – łaciński
mat. – materiał(y)
M. – morze
Mch – Machabejskie, księgi
Mdr – Księga Mądrości
med. – medyczny
met. – metonimia, -nimicznie
metaf. – metafora, metaforycz(ny)(nie)
metat. – metateza
mez. – mezopotamski, -a
mg – margines, -owy, -owa
min. – minuta
min – w indeksie górnym: minuskuł(a)(owy)
m.in. – między innymi
mn. – mniejszy, -a
monet. – monetarny
ms, mss – manuskrypt(y)
Ms – kodeks hbr. średniowieczny
MT, MT^{mss} – tekst masorecki, manuskrypty tekstu masoreckiego
MT^{Ms}, MT^{Mss} – manuskrypt, manuskrypty hebrajskie średniowieczne
NA27, NA28 – *Novum Testamentum Graece*. Nestle-Aland. 1993, 2012. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft
NB – Niewola Babilońska
ndk – niedokonane
neoas. – noeasyryjski, -a, -e

ni – nifal
niereg. – nieregularny, -a, -e
nom. – nominativus
NP – Nowe Przymierze (Nowy Testament)
n.p.m. – nad poziomem morza
O – recenzja Orygenesa
OG – wersje starogreckie
okr. – okres
OL – wersje starołacińskie
oryg. – oryginalny (tekst l. wariant)
ozn. – oznacza
P – źródło kapłańskie
palp – palpel
pap. – papirus(y)
par. – paralelne, paralelizm
pas. – passivus, strona bierna
pd – południe
pd wsch – południowy wschód
pd zach – południowy zachód
pers. – perski
pf. – perfectum
pi – piel
pilp – pilpel
PA – *Pouczenia Amenemope*
PL – Pardes Lauder
pl – pluralis, *lm*
pn – północ
pn wsch – północny wchód
pn zach – północny zachód
poch. – pochodzenie
pod. – podobnie, podobieństwo
poj. – pojęcie
pojem. – pojemność
polit. – polityczny, -a, -e
polp – polpal
por. – porównaj
pow. – powierzchnia
późn. – późniejszy, -e
p.p.m. – poniżej poziomu morza
praes. – praesens, czas teraźniejszy
pret. – preteryczny, -a, -e, -nie
prek. – prekatywny, -a, -e, -nie
profet. – profetyczny/e
prop. – proponowany, -a, -e, -zycja, -uje
przedr – przedrostek
przen. – przenośnia, -e
przetłum. – przetłumaczony -a, -e
przyd – przydawka
przyim – przyimek
przym – przymiotnik, -kowy
przyp. – przypadek
przys – przysłówek
P^N – Papirus Nasha
PS – Pięcioksiąg Samarytański
PsSal – Psalmy Salomona
ptc. – participium, imiesłów
pu – pual
przyp. – przypis, -y
przys – przysłówek
pyt. – pytanie
q – kal
qere – wyrażenie sugerowane jako właściwy odczyt wyrażenia zaświadczonego w tekście głównym MT, czyli *ketiw*
red. – redakcja, -cyjny
rel. – religijny, -a, -e
rewok. – rewokalizacja
rm – rodzaj męski
rodz. – rodzajnik
r. p. Chr. – rok przed Chrystusem
r. po Chr. – rok po Chrystusie
rz – rzeczownik
rzym. – rzymski
rż – rodzaj żeński
S – tekst syryjski
sbab. – starobabiloński
sc – status constructus
scp – scriptio plena, pisownia pełna
scd – scriptio defectiva, pisownia ułomna
szer. – szerokość
SG – Salkinson-Ginsburg. 1886. *Hebrew New Testament*, wyd. popr. 1999 w kierunku zgodności z *Tekstem przyjętym* greckiego NT
sg – singularis, *lp*
skr. – skrót, skrócony, -ne
SP – Stare Przymierze (Stary Testament)
spers. – staroperski
spój – spójnik
st. – stopień
str. – strona, -y
suf – sufiks
sym. – symbol, -icznie, -iczny
syn. – synonim, synonimiczny, -nie
synek. – synekdocha, -chicznie
Syr – Mądrość Syracha
syr. – syryjski
T – Talmud
tamud. – tamudyjski
TB – Talmud Babiloński
Tb – Księga Tobiasza
Tg – targum
Tg^{Jo} – Targum Jonatana
Tg^{N} – Targum Neofiti
Tg^{PsJ} – Targum Pseudo-Jonatana
Tg^{O} – Targum Onkelosa

$Tg^{Ms/Mss}$ – kodeks, kodeksy Targumów
Th – grecki tekst Teodocjona
tiq – *tiqqune soferim*
TL – Testament Lewiego
tłum. – tłumaczenie, -one
TP – Tekst przyjęty
trad. – tradycja, -cyjny, -cyjnie
trans. – transliteracja
Trt – Tertulian
TW – Tekst większościowy
tys. – tysiąclecie
tyt. – tytuł
ugar. – ugarycki
vid – wariant widoczny, lecz niepewny
Vg – Wulgata
W – Kodeks Waszyngtoński, IV/V w. po Chr.
w., ww. – werset, wersety
$w^{d,l,o,p,s,t}$ – wzgląd, odpowiednio, duchowego dziedzictwa, logiczności, objętości, pierwszeństwa NP, starożytności i trudności wariantu
war. – warunek, - owy, -owa
WMoj – Wniebowstąpienie Mojżesza
wok. – wokalizacja
wsch – wschód
wsp. – współczesne
wyr. – wyrażenie
wys. – wysokość
wzgl. – względnie
zach – zachód
zaim – zaimek
zal. – zależne, zależność, -ści
zał. – założenie
zak. – zakończenie
zap. – zapożyczenie
ZMM – Zwoje znad Morza Martwego
zm. – zmarł
zn. – znaczenie
zob. – zobacz
zwok. – zwokalizowane
zwr. – zwrotny, -a, -e
I, II… – homonimy (pierwszy, drugi…)
’‘ – transkrypcja odpowiednio א (*alef*) i ע *(ain)*
α’ – przekład Akwili
ε’ – Quinta, warianty piątej kolumny Heksapli
εβρ’ – późniejsze przekłady tekstu na język grecki hebrajskiego, lecz bliżej nieokreślonego pochodzenia
𝔓 – papirus
Θ Ψ 𝔐 $𝔓^{75}$ 892^{txt} 070 1241 $f^{1.13}$ – powszechnie stosowane określenia świadectw tekstowych Nowego Przymierza. W niniejszym przekładzie przytaczane za *Novum Testamentum Graece* (jak wyżej)
θ’ – przekład Teodocjona
σ’ – przekład Symmacha
Ψ – Athous Lavrensis, IX/X w. po Chr.
1Hen – Pierwsza Księga Henocha
1Kl – Pierwszy List Klemensa
1Mch, 2Mch, 4Mch – Pierwsza, Druga, Czwarta Księga Machabejska
א – Kodeks synajski, III w. po Chr.
[ה] – znak lub znaki w nawiasie kwadratowym oznaczają, że nie zachowały się one w manuskryptach
מֹהלש — brak znaku nad literą oznacza literę pewną, kropka prawdopodobną, kółko możliwą, kreska zaś niepewność co do identyfikacji liter podobnych
[…] – nawias kwadratowy zamyka wyrazy lub wyrażenia, których w oryginale wyraźnie brak, a które w odczuciu tłumaczy wyjaśniają lub stanowią opcję wyjaśnienia znaczenia tekstu
* – oryginalny odczyt ms
1,2… – pierwsza, druga … grupa korekt
099 – Kodeks majuskułowy, VII w. po Chr.
597 – Kodeks minuskułowy, XIII w. po Chr.

Stare Przymierze

Księga Rodzaju
Pierwsza Księga Mojżeszowa
Genesis

Autor: Mojżesz, Jozue i inni autorzy lub redaktorzy mniejszych jednostek literackich na przestrzeni wieków (np. Rdz 36:31).
Czas: (1) Opisywanych wydarzeń: sprzed 1876 r. p. Chr. tj. daty śmierci Józefa w Egipcie; (2) redakcji Księgi: mniejsze jednostki literackie mogły powstać w czasach Mojżesza, tj. w 2. poł. XV w. p. Chr. (Lb 33:2; Pwt 31:24).
Miejsce: Obszary wędrówek i pobytu bohaterów ksiąg.
Cel: Ukazanie początków świata, ludzkości, upadku, rozwoju relacji między człowiekiem a Bogiem oraz formowania się narodu wybranego od początków do jego osiedlenia się w Egipcie.
Temat: Bóg Panem dziejów świata, człowieka, zbawienia i przymierza.

Stworzenie świata

1 Na początku stworzył[1] Bóg[2] niebiosa
i ziemię.[a3] **2** A ziemia była bezładna
i pusta,[4] ciemność [rozciągała się] nad
otchłanią,[5] a Duch Boży[a] unosił się nad
powierzchnią wód.[b]
3 Wtedy[6] Bóg powiedział:[a] Niech się
stanie światło![b] I stało się światło. **4** I zo-
baczył[7] Bóg, że światło jest dobre. Od-
dzielił[a] zatem Bóg światło od ciemności.
5 I nazwał[a] Bóg światło dniem,[b] a ciem-
ność nazwał nocą. Tak nastał wieczór
i nastał poranek[8] – dzień[9] pierwszy.
6 Następnie Bóg powiedział: Niech po-
wstanie sklepienie[a10] pomiędzy wodami
i niech rozdziela między wodami a wo-
dami![11] **7** I zrobił Bóg sklepienie; oddzielił
wody spod sklepienia od wód znad skle-
pienia – i tak się stało. **8** I nazwał Bóg
sklepienie niebiosami.[12] Tak nastał wie-
czór i nastał poranek – dzień drugi.

1[a] Ps 8:3; 93:4; 104:2-32; 148:5-6; J 1:1-3; 1Kor 8:6; Kol 1:15-17; Hbr 1:2; 11:3
2[a] Rdz 41:38; Wj 31:3; 35:31; Lb 24:2; 1Sm 10:10; 11:6; 19:20, 23; 2Krn 15:1; 24:20; Ez 11:24;
[b] 2P 3:5
3[a] Prz 8:22-31; Iz 48:13; 66:2;
[b] 2Kor 4:6
4[a] Wj 26:33; Kpł 10:10; 11:47; 20:24
5[a] 2Krl 23:34;
[b] Rdz 2:4; Ps 90:4; Iz 61:2; 2P3:8
6[a] Jb 37:18; Ez 1:22; Dn 12:3

---

1 *stworzył*, בָּרָא (*bara'*), lub: *ukształtował*, por. Rdz 1:27; בָּרָא zawsze opisuje działanie Boga, jak również tworzenie czegoś na nowo, zob. Ps 51:12; Iz 43:15; 65:17, Rdz 1:1[L].

2 *Bóg*, אֱלֹהִים (*'elohim*): mimo *lm* (*pl* majestatu) *stworzył* jest w *lp*, Rdz 1:1[L].

3 Rdz 1:1 to: (1) tytuł opisu stworzenia w części dot. człowieka; (2) podsumowanie pierwszego etapu stworzenia, po którym ziemia *stała się* (הָיְתָה) bezładna i pusta; (3) zdanie zależne względem w. 2: *Gdy na początku* [...], *to ziemia była*; (4) zdanie wraz z w. 2 zależne względem w. 3: *Gdy na początku* [...], *a ziemia była* [...], *wtedy Bóg powiedział*.

4 *bezładna i pusta*, תֹהוּ וָבֹהוּ (*tohu wawohu*), tak opisywane są skutki sądu, np. Iz 34:10-11; Jr 4:23. Odczyt w. 2: *Ziemia zaś stała się bezładna i pusta i* (l. *tak, że*) *ciemność [rozciągała się] nad otchłanią, a Duch Boży unosił się nad powierzchnią wód*, służy za uzasadnienie teorii stworzenia – odnowy, głoszącej, że Bóg stworzył niebo i ziemię, doszło do katastrofy (zob. Iz 45:18; Ez 28:11-19), a w. 3 rozpoczyna opis procesu odnowy.

5 *otchłań*, תְּהוֹם (*tehom*): może ozn. głębię oceanu; charakterystyczne dla opisu biblijnego jest to, że w odróżnieniu od kosmogonii innych kultur żywioły nie są w nim przedstawiane jako bóstwa (Rdz 1:2[L]), por. Rdz 1:7, 14; 7:11; 8:2; Ps 33:7; 104:6.

6 Spójnik *waw*, וְ, Rdz 1:3[L].

7 Lub: *uznał*, pod. Rdz 1:10, 18, 21, 25.

8 *Tak nastał wieczór i nastał poranek*, וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר: (1) idiom: *tak minął dzień pierwszy*; wyrażenie odzwierciedlające mez. sposób wyznaczania doby (noc i dzień, por. Ne 13:19; Est 4:16; Ps 55:18; Dn 8:14), kontrastujący z egip. (dzień i noc, zob. Rdz 1:3-5, 14, 16, 18); ponadto por. np. Sdz 19:4-9; 1Sm 9:20; 28:19; (2) wyrażenie *wieczór* odnosi się do wieczoru dnia przed pierwszym etapem stworzenia (Rdz 1:5[L]).

9 *dzień*, יוֹם, tj. (1) *wieczór i poranek* sprzed stworzenia słońca, Rdz 1:8, 13; (2) po stworzeniu słońca, Rdz 1:19, 23, 31; (3) okres dni stworzenia, Rdz 2:4.

10 *sklepienie*, Rdz 1:6[L].

11 G dod.: *i tak się stało*.

12 G dod.: *i zobaczył Bóg, że to było dobre*, καὶ εἶδεν ὁ θεὸς ὅτι καλόν (Rdz 1:8[L]).

9[a]Ps 104:8
11[a]Kpł 19:19; Pwt 22:9-11
16[a]Pwt 4:19; Ps 136:9

9 Następnie Bóg powiedział: Niech się zbiorą wody spod niebios na jedno miejsce[1] i niech się ukaże suchy ląd![a] Tak też się stało.[2] **10** Suchy ląd nazwał Bóg ziemią, a zbiorniki wód morzami[3] – i zobaczył Bóg, że to jest dobre. **11** Potem Bóg powiedział: Niech ziemia zakiełkuje trawą,[4] roślinnością[5] wydającą nasienie, drzewem owocowym wydającym owoc, w którym jest nasienie, stosownie do swego rodzaju[a6] na ziemi! I tak się stało. **12** Ziemia wypuściła trawę, roślinność wydającą nasienie według swego rodzaju i drzewo rodzące owoc, w którym jest nasienie, według swego rodzaju, i Bóg uznał to za dobre. **13** Tak nastał wieczór i nastał poranek – dzień trzeci.

14 Następnie Bóg powiedział: Niech na sklepieniu niebios pojawią się światła, aby rozdzielać dzień od nocy i być znakami dla pór, dni i lat![7] **15** Niech też będą światłami na sklepieniu niebios, aby oświetlać ziemię! Tak też się stało. **16** Bóg utworzył dwa wielkie światła: światło większe, aby rządziło dniem, i światło mniejsze, aby rządziło nocą. [Utworzył] również gwiazdy.[a] **17** Umieścił je Bóg na sklepieniu niebios, aby świeciły nad ziemią **18** i rządziły dniem i nocą, i oddzielały światło od ciemności – i zobaczył Bóg, że to jest dobre. **19** Tak nastał wieczór i nastał poranek – dzień czwarty.

20 Następnie Bóg powiedział: Niech się zapełnią wody rojem żywych istot,[8] a nad ziemią niech zatrzepocze ptactwo na obliczu sklepienia niebios![9] **21** Tak więc stworzył Bóg wielkie potwory[10] i wszelkie ruszające się żywe istoty, którymi – stosownie do ich rodzajów – zaroiły się wody. I wszelkie skrzydlate ptactwo według jego rodzaju – i uznał to Bóg za dobre. **22** Wówczas pobłogosławił im Bóg, mówiąc: Rozradzajcie się i rozmnażajcie, i napełniajcie wody mórz. A ptactwo niech się rozmnaża na ziemi! **23** Tak nastał wieczór i nastał poranek – dzień piąty.

24 Następnie Bóg powiedział: Niech ziemia wyda żywą duszę[11] stosownie do jej rodzajów: bydło, płazy i zwierzęta ziemi według swego rodzaju! Tak też się stało. **25** Bóg uczynił zwierzęta ziemi według ich rodzajów, bydło według jego rodzajów i wszelkie płazy ziemi[12] według ich rodzajów – i zobaczył Bóg, że to jest dobre.

26 Następnie Bóg[13] powiedział: Uczyńmy[14] człowieka na nasz obraz, na nasze[15]

---

1 *miejsce*, מָקוֹם (*maqom*): *zbiornik*, συναγωγή, מִקְוֶה (*miqwe*[h]), G; zob. podobieństwo samogłosek oraz *zbiorniki* w Rdz 1:10.

2 G dod.: *i zebrała się woda pod niebem w zbiornik jej* (tj. *ich*) *i ukazał się suchy ląd*, καὶ συνήχθη τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν καὶ ὤφθη ἡ ξηρα.

3 *zbiorniki wód morzami*, וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים, lub *zbiornik wody morzem*: *lm* potęgująca, wskazująca na wielkie morze: Ps 24:2.

4 *trawą*, דֶּשֶׁא (*desze'*), tj. świeżą zielonością, wschodzącą po deszczu na łąkach i w doliny (2Sm 23:4; Jb 38:27; Jl 2:22; Ps 23:2).

5 Lub: *zielem*.

6 *rodzaj*, מִין (*min*), może też wskazywać na różnorodność aktu stwórczego.

7 Wielkie światła, Rdz 1:14[L].

8 *rojem żywych istot*, שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה, tj. *rojem żywej duszy* (l. *żywego tchnienia*). Co do נֶפֶשׁ חַיָּה (*nefesz chajja*[h]), zob. Rdz 1:24.

9 G dod.: *i tak się stało*, καὶ ἐγένετο οὕτως.

10 *potwory*, תַּנִּינִם (*taninim*): oznacza *węża* w Wj 7:9; *krokodyla* w Ez 29:3; *potężne zwierzę* w Jr 51:34, a w Iz 27:1 oznacza *smoka*; z Ps 148:7 wynika, że chodzi o potwory morskie.

11 *żywą duszę*, נֶפֶשׁ חַיָּה, l. *żywe tchnienie* (l. *istotę*).

12 *wszelkie płazy ziemi*, כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה.

13 *Bóg*, אֱלֹהִים (*'elohim*): (1) *lm* podkreślająca wielkość (tzw. *pl majestatis*, tj. *Wielki Bóg* l. *Potężny Bóg*); (2) *lm* ozn. innych bogów, aniołów lub sędziów.

14 *Uczyńmy*, נַעֲשֶׂה (*na'ase*[h]): (1) Bóg zwraca się w ten sposób *do siebie*; w Rdz 1:27 *pl majestatis* łączy się z zaimkiem w *lp*. Określenia: *na nasz obraz* (בְּצַלְמֵנוּ, *betsalmenu*), *na nasze podobieństwo* (כִּדְמוּתֵנוּ, *kidmutenu*) oznaczają podobieństwo człowieka do Boga, a nie bogów czy aniołów. Ponadto być może mamy do czynienia z pierwszą wskazówką na temat Trójjedności Boga (Ojciec, Syn i Duch) jak i trójjedności człowieka (duch, dusza, ciało). (2) Bóg zwraca się do aniołów, zob. Rdz 3:5, choć to mniej prawdopodobne (por. 1Krl 22:19-22; Jb 1:6-12; 2:1-6; Iz 6:1-8); Rdz 1:26[L].

15 *na nasze* l. *zgodnie z naszym*, l. *według podobieństwa do nas*.

podobieństwo,[1] i niech panuje nad rybami morza, i nad ptactwem niebios, i nad bydłem, i nad całą ziemią, i nad wszelkim płazem, który pełza po ziemi. **27** I stworzył Bóg człowieka[2] na swój obraz, stworzył go na obraz Boga – stworzył ich jako mężczyznę i kobietę.[a] **28** Potem błogosławił im Bóg i powiedział im Bóg: Rozradzajcie się i rozmnażajcie,[a] i napełniajcie ziemię i podporządkowujcie ją sobie: panujcie nad rybami mórz i nad ptactwem niebios, i nad wszelkim zwierzęciem, które pełza po ziemi![3] **29** Potem Bóg powiedział: Oto daję wam wszelką roślinę wydającą nasienie, na całej powierzchni ziemi, i wszelkie drzewo, którego owoc ma w sobie nasienie – [to] niech wam służy za pokarm![a] **30** Wszystkim zaś zwierzętom ziemi i wszelkiemu ptactwu niebios, i wszystkiemu, co pełza po ziemi, w czym jest żywa dusza,[4] [daję] do jedzenia wszelkie zielone rośliny. Tak też się stało.[5]

31 I spojrzał Bóg na wszystko, czego dokonał, a oto było [to] bardzo dobre.[a] Tak nastał wieczór i nastał poranek – dzień szósty.

2 Tak ukończone zostały niebiosa i ziemia, i cały ich zastęp. **2** I ukończył Bóg w[6] siódmym[7] dniu swoje dzieło,[8] które wykonywał, i zaprzestał[9] w siódmym dniu wszelkiej pracy, którą wykonywał.[a] **3** I pobłogosławił Bóg dzień siódmy i poświęcił go,[a10] gdyż w nim zaprzestał wszelkiego swego dzieła, które stworzył Bóg przez [jego] wykonanie.[11]

Szczegółowy opis stworzenia człowieka

4 Oto dzieje[12] niebios i ziemi przy ich tworzeniu,[13] w dniu[14] uczynienia przez JHWH, Boga,[15] ziemi oraz niebios.[16] **5** Zanim[17] pojawił się na ziemi jakikolwiek polny krzew[18] i zanim wzeszła jakakolwiek polna trawa, gdyż nie spuszczał JHWH, Bóg, deszczu na ziemię i nie było człowieka do uprawiania ziemi,[19] **6** ale mgła[20] występowała z ziemi i poiła całą powierzchnię gleby, **7** JHWH, Bóg, ukształtował człowieka,

27[a]Rdz 5:1-2; Mt 19:4; Mk 10:6
28[a]Rdz 9:1, 7; 17:20; 28:3; 35:11; 48:4
29[a]Rdz 9:3
31[a]Mk 7:37

Rozdział 2
2[a]Hbr 4:4, 10
3[a]Wj 20:11

---

1 *obraz i podobieństwo*, צֶלֶם (*tselem*), εἰκών, i דְּמוּת (*dymut*), ὁμοίωσις, to określenia bliskoznaczne, por. Rdz 1:27; 5:3. Ten obraz Boga w człowieku może odnosić się do złożoności natury, nieskażoności, wolności (suwerenności), twórczości i miłości (misyjności).

2 *człowieka*, אָדָם (*'adam*), lub: *rodzaj ludzki*; określenie to czyni opis upadku opisem doświadczenia każdej istoty ludzkiej; określenie to staje się dalej imieniem własnym (Rdz 2:20; 3:17, 21; 4:1; 5:1); Rdz 1:27[L].

3 G dod.: *i nad wszelkim płazem, który pełza po ziemi*, καὶ πάντων τῶν ἑρπετῶν τῶν ἑρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς, por. Rdz 1:26.

4 *żywa dusza*, נֶפֶשׁ חַיָּה, lub: *tchnienie życia, żywe tchnienie*.

5 Pierwotnie człowiek i zwierzęta mieli żywić się roślinami, Rdz 1:30[L].

6 Przyimek *w* (בְּ) wyraźnie ozn. tu *przed*.

7 *w szóstym* PS G S.

8 *dzieło*, מְלָאכָה (*mela'cha*[h]), lub: *pracę, zajęcie*.

9 Lub: *odpoczął*.

10 *poświęcił go*, וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ (*wajqadesz*), lub: *uświęcił go* l. *wydzielił go*.

11 Lub: *które tworzył Bóg dla ich wykonania* (Rdz 2:3[L]).

12 *dzieje*, תּוֹלְדוֹת (*toledot*), lub: *pokolenia* we wprowadzeniach do genealogii, zob. Rdz 5:1; 10:1. Wg G: *To jest księga pochodzenia*, αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως (Rdz 2:4[L]).

13 Lub: *gdy zostały stworzone*, ὅτε ἐγένετο G.

14 *w dniu*, בְּיוֹם, lub: *w czasie*.

15 *JHWH, Bóg*, יְהוָה אֱלֹהִים: m.in.: (1) Wprowadzenie tego wyrażenia oznacza, że mamy do czynienia z odrębną jednostką literacką, tj. źródłem J (Jahwistycznym). (2) Wprowadzenie tego wyrażenia sygnalizuje, że Bóg objawia się w kontekście przymierza, nie stworzenia.

16 Wg PS G S Tg[N]: *niebios i ziemi*. W. 4 traktowany jest jako tytuł.

17 W Rdz 2:5-8 chodzi raczej o roślinność uprawną Edenu (por. Rdz 1:11-13), bo: (1) w w. 5 jest mowa o braku człowieka, a ponadto (2) jeśli roślinności nie było w ogóle, to co miałaby poić mgła? Niemniej frg. robi wrażenie pochodzącego z innego źródła niż Rdz 1:1-2:3.

18 *krzew*, שִׂיחַ, por. Rdz 21:15; Jb 30:4, 7.

19 *do uprawiania ziemi* l. *gleby*, לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה.

20 *mgła*, אֵד (*'ed*), hl[2], por. Jb 36:27; ak. *edu* w tekstach bab. odnosi się do podziemnych źródeł (Rdz 2:6[L]).

proch z ziemi,[1] i tchnął w jego nozdrza
dech życia[2] – i człowiek stał się żywą
duszą.[3] **8** Wtedy JHWH, Bóg, zasadził
ogród w Edenie,[4] od wschodu, i umie-
ścił tam człowieka, którego ukształto-
wał. **9** I sprawił JHWH, Bóg, że wyrosło
z ziemi wszelkie drzewo piękne z wy-
glądu[5] i dobre do jedzenia – i drzewo
życia w środku ogrodu, i drzewo po-
znania dobrego i złego.

10 A rzeka wypływała z Edenu, aby
nawadniać ogród, a stamtąd rozdziela-
ła się na cztery odnogi. **11** Nazwa pier-
wszej: Piszon. Ona otaczała całą ziemię
Chawila, tam, gdzie jest złoto,**12** a zło-
to tej ziemi jest wyborne,[6] tam jest bdel-
lium[7] i kamień onyksowy.[8] **13** A nazwa
drugiej rzeki: Gichon. Ona otacza całą
ziemię Kusz.[9] **14** A nazwa trzeciej rzeki:
Tygrys.[10] Ona płynie na wschód od Asy-
rii. A czwarta rzeka to Eufrat.[11]

15 I wziął JHWH, Bóg, człowieka,
i umieścił go[12] w ogrodzie Edenu, aby go
uprawiał i aby go doglądał.[13] **16** I przy-
kazał[14] JHWH, Bóg, człowiekowi,[15] mó-
wiąc: Z każdego drzewa tego ogrodu
jedz do woli, **17** ale z drzewa poznania
dobrego i złego – nie będziesz z niego
jadł,[16] ponieważ w dniu zjedzenia z nie-
go na pewno umrzesz.[17]

18 I powiedział JHWH, Bóg: Niedobrze
jest być człowiekowi samemu. Uczy-
nię[18] mu pomoc jako [kogoś] naprze-
ciw niego.[19] **19** A[20] ukształtował[21] JHWH,
Bóg, z ziemi wszelkie zwierzęta polne
i wszelkie ptactwo niebios i przypro-
wadził do człowieka,[22] aby zobaczyć, jak je
nazwie, a jakkolwiek nazwie człowiek
żywą duszę, taka będzie jej nazwa.
20 I nadał człowiek nazwy wszelkiemu
bydłu i ptactwu[23] niebios, i wszelkim
zwierzętom pól, lecz dla Adama[24] nie
znalazła się pomoc, [ktoś, kto by sta-
nął] jakby naprzeciw niego.[25]

---

1 *ziemi* l. *gleby*; אֲדָמָה (*'adama*[h]) może, w zależności od kontekstu, ozn. *ziemię*, *proch* (tj. ziemię jako materiał), *grunt*, *pole*. W Rdz 2:4-7 אֲדָמָה występuje w kontekście אֶרֶץ (*'erets*), czyli: ziemia, w zn. bliskoznacznym do אֲדָמָה, szczególnie że mamy tu do czynienia z grą słów: człowiek – ziemia, *adam* – *adama* (אָדָם – אֲדָמָה), w rodzaju: ziemianin – ziemia.

2 *dech życia*, נִשְׁמַת חַיִּים (*niszmat chajjim*), zob. Jb 32:8; Prz 20:27.

3 *żywą duszą*, לְנֶפֶשׁ חַיָּה (*lenefesz chaja*[h]), lub: *żywym tchnieniem*. Podobne określenie odnosi się do zwierząt: Rdz 1:20, 24, 30; 2:19 (Rdz 2:6[L]).

4 *Eden*, עֵדֶן (*'eden*), czyli: *rozkosz* (עדונים, znaczy: *zbytek*, *luksus*), zob. Ne 9:25, Rdz 2:8[L].

5 *piękne z wyglądu*, נֶחְמָד לְמַרְאֶה: ponętne z wyglądu.

6 Wg PS: *bardzo wyborne*.

7 *bdellium*, בְּדֹלַח (*bedolach*): wg G: *węgiel*, ἐκεῖ ἐστιν ὁ ἄνθραξ καὶ ὁ λίθος ὁ πράσινος.

8 *kamień onyksowy*, אֶבֶן הַשֹּׁהַם, Jb 28:16.

9 *Kusz*, כּוּשׁ: być może w tym przypadku odnosi się nie do rejonów Etiopii, lecz do obszaru dynastii Kasytów w Babilonii, zob. Rdz 10:8 (Rdz 2:13[L]).

10 *Tygrys*, חִדֶּקֶל (*chiddeqel*), hl[2], Dn 10:4.

11 *Eufrat*, פְּרָת (*ferat*), lub: *Perat*; Rdz 2:14[L].

12 Lub: *i sprawił, że odpoczął on*, וַיַּנִּחֵהוּ (*wajjannichehu*).

13 Lub: *strzegł*,φυλάσσειν G, Rdz 2:15[L].

14 Relacje Boga z człowiekiem opisane w Rdz 1:28-30; 2:16-17 rozpatrywane są w kategoriach przymierza, zob. Oz 6:7, por. Rdz 9:1-17 oraz 2Sm 7:4-17 wraz z Ps 89:3, 28, 34, 39.

15 G po raz pierwszy podaje imię *Adam*.

16 Lub: *nie wolno ci z niego jeść*, לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ; chodzi o stały zakaz.

17 *na pewno umrzesz*, מוֹת תָּמוּת (*mot tamut*), hebr. *śmiercią umrzesz*, charakterystyczny dla hbr. pleonazm.

18 Wg G: *uczyńmy*, ποιήσωμεν.

19 *jako [kogoś] naprzeciw niego*, עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ (*'ezer kenegdo*), lub: (1) *jako jego naprzeciw*; (2) *partnerkę*; wg G: *pomoc według niego*, βοηθὸν κατ᾽ αὐτόν. *Ezer* odnosi się do Boga w imieniu Eliezer, tj. *Bóg moją pomocą*, Wj 18:4 (Rdz 2:18[L]).

20 *Waw* w sensie zaprzeszłym (Rdz 2:19[L]).

21 Wg PS G: *ukształtował już* l. *jeszcze*, καὶ ἔπλασεν ὁ θεὸς ἔτι (עוד) ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία.

22 Od Rdz 2:19 G konsekwentnie używa imienia *Adam*, w MT również pojawia się *człowiek*.

23 *wszelkiemu ptactwu* G S V.

24 *Adam*, אָדָם, w tym przyp. po raz pierwszy w Rdz bez det., co może ozn. imię własne. Jednak może to być sprawa wokal., por. BHS. G od Rdz 2:16 tłumaczy אָדָם jako imię własne Αδαμ; zob. Rdz 2:20[L].

25 Wg G: *pomoc podobna jemu*, βοηθὸς ὅμοιος αὐτῷ.

21 Wówczas zesłał JHWH, Bóg, głęboki sen na człowieka, tak że zasnął. Wtedy wziął jedno z jego żeber[1] i [miejsce] po nim wypełnił ciałem. **22** Następnie z żebra, które wziął z człowieka, zbudował JHWH, Bóg, kobietę i przyprowadził ją do człowieka. **23** I powiedział człowiek:

Ta dopiero
jest kością z moich kości
i ciałem z mego ciała.
Ta będzie nazwana mężatką,
ponieważ z męża[2]
ta została wzięta.

24 Dlatego opuści[3] mąż swojego ojca i matkę, złączy się[4] ze swoją żoną i staną się jednym ciałem.[a5]

25 A byli oboje nadzy[6] – człowiek i jego żona – lecz nie wstydzili się [siebie nawzajem].[7]

Upadek: dramat wiary

3 A wąż[a] był przebieglejszy[8] niż wszystkie inne zwierzęta polne, które uczynił JHWH, Bóg. Powiedział on do kobiety: Czy rzeczywiście Bóg powiedział: Nie możecie jeść z żadnego[9] drzewa ogrodu? **2** Kobieta odpowiedziała wężowi: Owoce z drzew ogrodu spożywamy.[10] **3** To o owocu z drzewa,[11] które jest w środku ogrodu, Bóg powiedział: Nie możecie z niego jeść ani nie możecie go dotykać, abyście nie pomarli. **4** Wówczas wąż powiedział do kobiety: Na pewno nie umrzecie.[12] **5** Ale Bóg wie, że w dniu, w którym z niego zjecie, otworzą się wam oczy i staniecie się jak Bóg, znający[13] dobro i zło.

6 Gdy kobieta zobaczyła, że drzewo jest dobre do jedzenia i że jest pożądliwością dla oczu, i [że] pociągające jest to drzewo dla roztropności,[a14] wzięła z jego owocu i jadła.[b] Podała też swemu mężowi, który z nią był – i jadł.[15] **7** Wówczas otworzyły się oczy obojgu i uświadomili sobie, że są oni nadzy. Spletli więc liście figowe i sporządzili sobie przepaski.

8 I usłyszeli głos[16] JHWH, Boga, przechadzającego się po ogrodzie w wietrze dnia.[17] Wtedy ukrył się człowiek[18] i jego żona przed obliczem JHWH, Boga, pośród drzew ogrodu. **9** A JHWH, Bóg, zawołał do człowieka i zapytał go: Gdzie jesteś? **10** I odpowiedział: Usłyszałem Twój głos w ogrodzie i przestraszyłem się, bo jestem nagi – i ukryłem się! **11** [Bóg] zapytał: Kto ci powiedział, że jesteś nagi? Czy[19] zjadłeś z drzewa, z którego zakazałem ci jeść? **12** A człowiek odpowiedział: Kobieta, którą mi dałeś, aby była ze mną, ona dała mi z tego drzewa – i jadłem.[20] **13** Wtedy zwrócił

24[a]Mt 19:5; Mk 10:7-8; 1Kor 6:16; Ef 5:31

Rozdział 3
1[a]Iz 14:12-15; 27:1; Ez 28:11-19; Hbr 2:14-15; Obj 12:9; 20:7-10
6[a]Prz 1:7; 9:10; 1J 2:16;
[b]2Kor 11:3; 1Tm 2:14

---

1 Lub: *część z jego boku*, אַחַת מִצַּלְעֹתָיו.

2 *mąż – mężatka*, אִישׁ – אִשָּׁה (לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לֻקֳחָה־זֹּאת): (1) w pol. oddawałaby to gra słów w rodzaju: *człowiek – „człowieczka”* lub starsze: *mąż – mężyna*; (2) kontekst wskazuje jednak na to, że to hbr. wyrażenie znaczy mąż – żona, bo też kobieta i mężczyzna zostali stworzeni do życia ze sobą, a zatem *mąż – mężatka* jest w tym kontekście uzasadnione, w hbr. kobieta ozn. również żonę.

3 Lub: *opuszcza* [...] *łączy się* [...] *stają się*.

4 Lub: *przylgnie*, *przyłączy się*.

5 G dod.: *ci dwoje*, οἱ δύο, Rdz 2:24[L].

6 *nadzy*, עֲרוּמִּים (*‘arummim*): gra słów między *nagością* ludzi a *przebiegłością* węża, עָרוּם (*‘arum*).

7 *nie wstydzili się [siebie nawzajem]* Rdz 2:25[L].

8 *przebiegły*, עָרוּם (*‘arum*), w znaczeniu negatywnym: Jb 5:12; 15:5; w znaczeniu pozytywnym: Prz 12:16, 23; 13:16; 14:8, 15, 18; 22:3; 27:12.

9 *z żadnego*, por. Kpł 18:26; 22:25; Pwt 28:14, Rdz 3:1[L].

10 Lub: *możemy spożywać*, Rdz 3:2[L].

11 *z tego drzewa* PS.

12 Pod. składnia Ps 49:8; Am 9:8, Rdz 3:4[L]; lub: *Nie jest pewne, czy pomrzecie*.

13 *Bóg, znający*, כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי: (1) imiesłów: *znający*, należałoby w tym przyp. traktować jako *lm* i odnosić do ludzi, nie Boga; (2) *jak bogowie znający* G, ὡς θεοὶ γινώσκοντες, por. Rdz 3:22, ale także Rdz 31:53, Rdz 3:5[L].

14 Lub: *dla powodzenia*.

15 *i jedli* PS G.

16 *głos*, קוֹל (*qol*), może odnosić się do gromu, Rdz 3:8[L].

17 *w wietrze dnia*, לְרוּחַ הַיּוֹם, lub: (1) *w porze dziennego powiewu*; (2) *w wichrze burzy* l. *w powiewie wichru* (por. יוֹם II).

18 *Adam* PS G.

19 Lub wykrzyknikowe: *Ach! Więc zjadłeś...!* (Rdz 3:11[L]).

20 Forma pauzalna, Rdz 3:12[L].

13[a]Ps 119:98; Mt 4:1-11; 2Ts 2:9-12; Obj 12:9
15[a]Mt 12:29; Mk 1:24; Łk 10:18; J 12:31; 16:11; Rz 16:20; 1Kor 15:24; Kol 2:15; Hbr 2:14; 1J 3:8; [b]Obj 12:9, 17; 20:2
17[a]Rz 8:22
18[a]Hbr 6:8
22[a]Obj 22:14

się JHWH, Bóg, do kobiety: Co takiego zrobiłaś?[1] Kobieta odpowiedziała: Wąż mnie zwiódł[a2] – i jadłam. **14** Wówczas JHWH, Bóg, powiedział do węża:

Ponieważ to uczyniłeś,
będziesz szczególnie[3] przeklęty[4]
pośród wszelkiego bydła
i wszelkich zwierząt polnych.
Będziesz pełzał na brzuchu
i będziesz jadł proch
przez wszystkie dni swego życia!

15 I ustanowię nieprzyjaźń
między tobą i między kobietą,
między twoim nasieniem[5]
i między nasieniem jej – ono zrani
ci głowę,[a]
a ty zranisz[6] mu piętę.[b7]

16 Do[8] kobiety powiedział:

Mocno pomnożę
twój trud i twą ciążę.[9]
W bólu będziesz rodzić synów,
ku swemu mężowi będziesz
kierować swe pragnienie,[10]
lecz on będzie nad tobą panował.[11]

17 A do Adama[12] powiedział: Ponieważ posłuchałeś głosu swojej żony i jadłeś z drzewa, o którym ci powiedziałem: Nie wolno ci z niego jeść!

Z powodu ciebie ziemia
będzie przeklęta![a]
W trudzie będziesz się z niej żywił,[13]
po wszystkie dni swego życia!

18 Ciernie i osty rodzić ci będzie,
a spożywać będziesz ziele pól.[a]

19 W pocie swego czoła
będziesz jadł chleb,
póki nie wrócisz do ziemi,
gdyż z niej zostałeś wzięty –
bo jesteś prochem
i w proch się obrócisz.

20 I nadał człowiek[14] swojej żonie imię Ewa,[15] gdyż ona stała się matką wszystkich żyjących.

21 I sporządził JHWH, Bóg, Adamowi i jego żonie odzienie ze skóry, i okrył ich. **22** Powiedział też JHWH, Bóg: Ponieważ człowiek stał się taki, jak jeden z nas,[16] przez poznanie tego, co dobre i złe,[17] to oby teraz nie wyciągnął swej ręki i nie wziął owocu również z drzewa życia i nie zjadł – i nie żył na wieki![a] **23** I wygonił go JHWH, Bóg, z ogrodu w Edenie, aby uprawiał ziemię, z której został wzięty.

---

1 Pytanie emfatyczne, Rdz 3:13[L].

2 *zwiódł*, נָשָׁא, Rdz 3:13[L].

3 *szczególnie*: wynika ze składni: אָרוּר אַתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה, *przeklętyś ty [bardziej] niż wszelkie bydło*.

4 *przeklęty*, אָרוּר (*'arur*), być może w grze słownej z *przebiegły*, עָרוּם (*'arum*), zob. Rdz 3:1.

5 *Lp* zbiorowa, zob. Rdz 16:10; 22:17; 24:60.

6 *zrani* [...] *zranisz*: שׁוּף (*szuf*), zn.: *zetrzeć, sproszkować, zmiażdżyć* (Wj 32:20), *zmyć, bić, rozbić* (Jb 9:17), *okryć* (Ps 139:11).

7 *On cię schwyta za głowę, a ty go schwytasz za piętę* G, αὐτός σου τηρήσει κεφαλήν καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν. Chociaż *nasienie* jest w gr. *rż*, zapowiedź sformułowana jest w *rm*. W hbr. *nasienie*, זֶרַע (*zera'*), jest *rm*. Mesjańskie interpretacje tego fragmentu znane są od III w. p. Chr., od czasów G, Tg[Psj], Tg[N], być może Tg[O] i wśród chrześcijan od Justyna (160 r. po Chr.), Ireneusza (180 r. po Chr.); Rdz 3:15 określany jest jako *Protoewangelia*, Rdz 3:15[L].

8 *A do* PS G S.

9 *ciążę*, הֵרְיוֹן (*herajon*), met. *bólów porodowych*, por. BHS; wg G: *twoje bóle porodowe*: καὶ τὸν στεναγμόν σου, וְהֵגְיֵ נֵךְ.

10 *pragnienie*, תְּשׁוּקָה (*teszuqa*[h]), hl[3], por. Rdz 4:7, gdzie odnosi się do próby zapanowania nad człowiekiem, Pnp 7:11 (אֲנִי לְדוֹדִי וְאֵלַי תְּשׁוּקָתוֹ); być może chodzi *o pragnienie kontroli*, Rdz 3:16[L].

11 *będzie nad tobą panował*, וְהוּא יִמְשָׁל־בָּךְ, lub, jeśli dopatrywać się w impf. odcienia wolitywnego, to: *będzie chciał nad tobą panować*, Rdz 3:16[L].

12 *do człowieka* BHS. W tym przypadku, pod. jak w Rdz 2:20, rozstrzyga o tym wokalizacja, bez której obie formy wyglądają jednakowo.

13 *będziesz się z niej żywił*, תֹּאכֲלֶנָּה (*to'chalenna*[h]): wg BHS: *będziesz ją obrabiał*, hbr. תַּעַבְדֶנָּה (*ta'awdenna*[h]).

14 *Adam* G, Αδαμ.

15 *Ewa*, חַוָּה (*chawwa*[h]), czyli: *życie*, Ζωή; Rdz 3:20[L].

16 Lub: *z Nas*, zob. Rdz 1:26; 3:5.

17 *przez poznanie tego, co dobre i złe*, לָדַעַת טוֹב וָרָע, lub: *dla poznania tego, co dobre i złe*, por. G: τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν.

24 Tak wypędził człowieka,[1] a na wschód[2] od ogrodu w Edenie umieścił cheruby[3] i płomień wirującego miecza,[4] aby strzec drogi do drzewa życia.[a]

Dzieje pierwszej rodziny

4 Następnie człowiek[5] poznał[6] Ewę, swoją żonę, i poczęła, i urodziła Kaina.[7] I powiedziała: Stworzyłam[8] mężczyznę z JHWH.[9] **2** Potem urodziła jeszcze jego brata, Abla.[10] Abel został pasterzem owiec, a Kain uprawiał rolę.

3 I stało się po upływie [wielu] dni,[11] że Kain złożył JHWH ofiarę z plonów ziemi.[a] **4** Również Abel, także on przyniósł [ofiarę] z pierworodnych swoich owiec, to jest z ich tłuszczu.[a12] I wejrzał JHWH na Abla i na jego ofiarę.[13] **5** A na Kaina i na jego ofiarę nie wejrzał – i rozgniewał się Kain bardzo, i posmutniało[14] jego oblicze. **6** I powiedział JHWH do Kaina: Dlaczego się gniewasz i dlaczego posmutniało twoje oblicze? **7** Czy nie byłoby uniesienia, gdybyś czynił dobrze? A skoro nie czynisz dobrze, u drzwi leży[15] grzech. Ku tobie zwraca się jego pragnienie, lecz ty będziesz nad nim panował.[16]

8 I powiedział Kain do Abla, swego brata: Wyjdźmy w pole.[17] A gdy byli w polu, powstał Kain przeciw Ablowi,[18] swemu bratu – i zabił go.[a]

9 Wówczas powiedział JHWH do Kaina: Gdzie jest Abel, twój brat? I odpowiedział: Nie wiem. Czy ja jestem stróżem mego brata? **10** I zapytał: Co zrobiłeś? Głos[19] [rozlanej] krwi[20] twego brata woła do Mnie z ziemi.[a] **11** Teraz więc będziesz wyklęty[21] przez ziemię,

24[a] Prz 3:18; 11:30; 13:12; J 14:6; Hbr 10:19-22; Obj 2:7; 22:2, 14, 19

Rozdział 4
3[a] Pwt 26:2
4[a] Pwt 15:19-23; Hbr 11:4
8[a] Mt 23:35; Łk 11:51; 1J 3:12
10[a] Hbr 12:24

---

1 *Adama* G.

2 Lub: *z przodu ogrodu*.

3 *cheruby*, כְּרוּבִים (*keruwim*), czyli: *poświęconych, orędowników, opiekunów*, Rdz 3:24[L].

4 Lub: *wirujące ostrze miecza*. *Ostrze* lub *płomień*, לַהַט (*lahat*), hl.

5 *Adam* G.

6 *poznał*, יָדַע, lub: *obcował*; w odniesieniu do mężczyzny: Rdz 4:1; 4:17; 4:25; 24:16; 38:26; Sdz 19:25; 1Sm 1:19; 1Krl 1:4; do kobiety: Rdz 19:8; Lb 31:17; 31:18; 31:35; Sdz 11:39.

7 *Kain*, קַיִן (*qain*), czyli: *nabyty* (od קָנָה), być może z odcieniem: *otrzymany* l. *stworzony* (od קָנָה II, por. Rdz 14:19, 22; Pwt 32:6; Ps 139:13; Prz 8:22).

8 *stworzyłam*, קָנִיתִי (*qaniti*), w odniesieniu do Boga: Rdz 14:19, 22; Pwt 32:6; Ps 139:13 i być może: Ps 78:54; Prz 8:22; w ak. odnoszony też do człowieka: *Nabyłam*.

9 *z JHWH*: (1) *z pomocą PANA*, zob. אֵת, Rdz 4:1[L]; (2) *równie jak PAN*, zob. Kpł 26:39; Iz 45:9; Jr 23:28; (3) *znak PANA*; wg G: *urodziłam mężczyznę za sprawą Boga*, ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ θεου. Użycie imienia JHWH w kontekście Wj 6:3 należy rozumieć jako: (1) wynik progresywności objawienia. Bóg objawiał się patriarchom jako El Szaddaj (J 1:18; Hbr 11:1-2); (2) wynik pracy egzegetycznej późniejszego redaktora, pragnącego zaznaczyć, o którego Boga chodzi; (3) w krytyce źródeł, przykład zróżnicowania między J i P.

10 *Abel*, הֶבֶל (*hawel*), od as. *ablu*, czyli: *syn*; od ak. *ibilu*, czyli: *wielbłąd*; hbr. הֶבֶל może zn.: *oddech* (l. *tchnienie*), *marność*, (marne) *bóstwo*.

11 *po upływie [wielu] dni*, וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים, lub: *przy końcu roku*, co do zwyczaju, zob. Kpł 25:29; 1Sm 1:21.

12 Lub: *to jest z ich tłustych*.

13 *ofiara*, מִנְחָה (*mincha[h]*), określona pod. jak ofiara z płodów rolnych Kaina w w. 3.

14 Idiom: *opadło*, por. Jb 29:24; Jr 3:12, gdzie ozn. niezadowolenie. W w. 7 jest mowa o *podniesieniu* oblicza (czyli: *o pogodnym obliczu*) lub ofiary (czyli o jej *przyjęciu*).

15 *leży*, רֹבֵץ (*rowets*), lub: *czai się*; *grzech* jest *rż*, może więc od ak. *rabitsu*, czyli: *demon* l. *pokusa*; może hap. oryg. חַטָּאת תִּרְבֵּץ, Rdz 4:7[L].

16 Lub: zob. Rdz 3:16; por. *ku swemu mężowi będziesz kierować swe pragnienie, lecz on będzie nad tobą panował*, וְאֶל־אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ וְהוּא יִמְשָׁל־בָּךְ, z: *Ku tobie zwraca się jego pragnienie, lecz ty będziesz nad nim panował*, וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ, Rdz 4:7[L].

17 *Wyjdźmy w pole*, נֵלְכָה הַשָּׂדֶה, za PS i klkn Mss; w MT brak; lub: *Przejdźmy przez równinę*, za gr. διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον. Może to być przyp. *aposiopezy*, tj. nagłej ciszy dla wywołania napięcia, Rdz 4:8[L].

18 Lub: *rzucił się Kain na Abla*. Uwaga na zamienność przyimków אֶל z עַל.

19 *Głos*, קוֹל, lub: *Słuchaj*! por. Iz 13:4; 52:8; Jr 10:22; 50:28, Rdz 4:10[L].

20 *krwi*, דְּמֵי: *krew* w *lm* ozn. krew przelaną w akcie zbrodni, Rdz 4:10[L].

21 Lub: *przeklęty*, אָרוּר.

17[a]Rdz 4:1
25[a]Łk 3:38

która rozwarła swoją paszczę, aby wziąć z twojej ręki krew twojego brata. **12** Gdy będziesz uprawiał ziemię, nie użyczy ci już swojej mocy. Tułaczem i wędrowcem będziesz na ziemi.[1]

13 Wtedy powiedział Kain do JHWH: Moja wina[2] jest zbyt wielka do wzięcia.[3] **14** Oto wypędzasz mnie znad oblicza tej ziemi i muszę się skryć przed Twoim obliczem;[4] będę tułaczem i wędrowcem na ziemi, i każdy, kto mnie znajdzie, zabije mnie. **15** Wtedy JHWH powiedział mu: Dlatego[5] każdy, kto by[6] zabił Kaina, ściągnie na siebie siedmiokrotną[7] pomstę. I umieścił JHWH na Kainie znak, aby nie próbował go zabić[8] nikt, kto go spotka. **16** Tak odszedł Kain sprzed oblicza JHWH i zamieszkał w ziemi Nod,[9] na wschód od Edenu.

17 I poznał[a] Kain swoją żonę, i poczęła, i urodziła Henocha.[10] Budował [on] miasto[11] i nadał temu miastu nazwę taką, jak imię swego syna: Henoch.[12]

18 A Henochowi urodził się Irad.[13] Irad zaś zrodził Mechujaela,[14] a Mechujael zrodził Metuszaela,[15] a Metuszael zrodził Lamecha.

19 Lamech pojął sobie dwie żony. Imię jednej było Ada, a imię drugiej Sila. **20** Ada urodziła Jabala. On był ojcem mieszkających w namiotach i przy dobytku. **21** A imię jego brata było Jubal. On był ojcem wszystkich chwytających za cytrę[16] i flet. **22** Także Sila, i ona urodziła Tubal-Kaina, kującego[17] wszelkie narzędzia z miedzi i żelaza. A siostrą Tubal-Kaina była Naama.

23 I powiedział Lamech do swych żon:
Ado i Silo!
Słuchajcie mego głosu!
Żony Lamecha!
Nadstawcie uszu na moją mowę:
Tak, zabiłem mężczyznę
za zranienie mnie,
a chłopca[18] za uderzenie mnie.
24 Tak, siedmiokrotnie miał być
pomszczony Kain,
ale Lamech siedemdziesięcio-
siedmiokrotnie.

25 I znów poznał Adam swoją żonę, i urodziła syna, i dała mu na imię Set,[a19] bo [stwierdziła]: Dał mi Bóg innego potomka zamiast Abla, bo [tego] zabił Kain. **26** A Setowi, także jemu urodził się syn i dał mu na imię Enosz.[20] Wtedy zaczęto wzywać imienia JHWH.[21]

---

1 *Tułaczem i wędrowcem będziesz na ziemi*, נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ.

2 *kara*, עָוֹן (*'awon*), met. *winy*, tj. kara za winę (zob. np. 1Sm 28:10; Iz 5:18).

3 *do wzięcia*, מִנְּשֹׂא (*minneso'*): (1) *do udźwignięcia*, *zniesienia*, *poniesienia*; (2) *przebaczenia*.

4 Impf. jako imp., Rdz 4:14[L].

5 *Dlatego*, לָכֵן: wg G: *nie tak*, οὐχ οὕτως, לֹא כֵן.

6 *kto by*, כָּל־הֹרֵג, Rdz 4:15[L].

7 *siedmiokrotną*, zob. Ps 12:6; 79:12; Prz 6:31; Iz 30:26. Nie jest to *du*, ale raczej *rż* wraz z końcówką przysłówkową, Rdz 4:15[L].

8 Lub: *zabić go*, הַכּוֹת־אֹתוֹ.

9 *Nod*, נוֹד, czyli: *wędrowanie*, stąd: *w ziemi tułaczej*.

10 *Henocha*, חֲנוֹךְ (*chanoch*), czyli: *uczony, mądry* l. *poświęcony*, wg G: Ενωχ, pod. jak Henoch, syn Jereda (Rdz 5:18-24; 1Krn 1:3).

11 *Budował [on] miasto*, וַיְהִי בֹנֶה, Rdz 4:17[L], por. Rdz 37:2; 39:22.

12 Lub: *i nadał Henoch temu miastu nazwę taką jak imię jego syna*, a zatem Irad; w takim przyp. mogłoby chodzić o miasto Arad lub Eridu, które wg mez. tradycji jest najstarszym miastem świata, Rdz 4:17[L].

13 *Irad*, עִירָד (*'ijrad*), czyli: *ptak, dziki osioł* l. *siła*, Rdz 4:18[L].

14 *Mechujael*, מְחוּיָאֵל (*mechuja'el*), czyli: *Bóg daje życie*, Rdz 4:18[L].

15 *Metuszael*, מְתוּשָׁאֵל (*metusza'el*), czyli: *człowiek Boży* (*mutu-sza-ilu*), *człowiek podziemia* (*mutu-sz'l*), *człowiek pragnienia* lub *człowiek modlitwy*, Rdz 4:18[L].

16 *cytrę*, כִּנּוֹר, lub: *lirę*, *harfę*.

17 *kującego*, לֹטֵשׁ, Rdz 4:22[L].

18 Może w tym kontekście: *giermka*, *młodego wojownika*, *młodzieńca*.

19 *Set*, שֵׁת (*szet*), czyli: *dany*.

20 *Enosz*, אֱנוֹשׁ (*'enosz*), czyli: (1) *człowiek*; (2) *kruchy, delikatny*.

21 Tj. *czcić PANA* (?), por. Rdz 12:8; 13:4; 21:33; 26:25; wg G: *Ten miał nadzieję wzywać imienia Pana Boga*, οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ θεου (tłumacz na grecki mógł uznać, że הוּחַל po-

Potomkowie Adama

5 To jest zapis[1] pokoleń Adama:[2]
W dniu, kiedy Bóg stworzył człowieka, uczynił go na podobieństwo Boże, **2** stworzył ich mężczyzną i kobietą – i pobłogosławił ich, i w dniu ich stworzenia nadał im imię: człowiek.

3 Adam żył[3] sto[4] trzydzieści lat i zrodził[5] [syna] na swoje podobieństwo, na swój obraz,[6] i nadał mu imię Set. **4** Po swym zrodzeniu Seta Adam żył osiemset[7] lat i zrodził synów i córki. **5** I było wszystkich dni Adama, które przeżył, dziewięćset trzydzieści lat, i umarł.

6 Set żył sto pięć lat i zrodził Enosza. **7** Po swym zrodzeniu Enosza Set żył osiemset siedem lat i zrodził synów i córki. **8** I było wszystkich dni Seta dziewięćset dwanaście lat, i umarł.

9 Enosz żył dziewięćdziesiąt lat i zrodził Kenana. **10** Po swym zrodzeniu Kenana Enosz żył osiemset piętnaście lat i zrodził synów i córki. **11** I było wszystkich dni Enosza dziewięćset pięć lat, i umarł.

12 Kenan żył siedemdziesiąt lat i zrodził Mahalalela. **13** Po swym zrodzeniu Mahalalela Kenan żył osiemset czterdzieści lat i zrodził synów i córki. **14** I było wszystkich dni Kenana dziewięćset dziesięć lat, i umarł.

15 Mahalalel[8] żył sześćdziesiąt pięć lat i zrodził Jereda. **16** Po swym zrodzeniu Jereda Mahalalel żył osiemset trzydzieści lat i zrodził synów i córki. **17** I było wszystkich dni Mahalalela osiemset dziewięćdziesiąt pięć lat, i umarł.

18 Jered[9] żył sto sześćdziesiąt dwa lata i zrodził Henocha. **19** Po swym zrodzeniu Henocha Jered żył osiemset lat i zrodził synów i córki. **20** I było wszystkich dni Jereda dziewięćset sześćdziesiąt dwa lata, i umarł.

21 Henoch żył sześćdziesiąt pięć lat i zrodził Metuszelacha. **22** Po swym zrodzeniu Metuszelacha Henoch chodził[a10] z Bogiem[11] trzysta lat i zrodził synów i córki. **23** I było wszystkich dni Henocha trzysta sześćdziesiąt pięć lat. **24** Henoch chodził z Bogiem, a [potem] go [już] nie było,[a] ponieważ Bóg go zabrał.[12]

25 Metuszelach[13] żył sto osiemdziesiąt siedem lat[14] i zrodził Lamecha. **26** Po swym zrodzeniu Lamecha Metuszelach żył siedemset osiemdziesiąt dwa[15] lata i zrodził synów i córki. **27** I było wszystkich dni Metuszelacha dziewięćset sześćdziesiąt dziewięć lat, i umarł.

28 Lamech żył sto osiemdziesiąt dwa lata i zrodził syna. **29** I nadał mu imię Noe, mówiąc: Ten nas pocieszy w naszej pracy[16] i w trudzie naszych rąk na ziemi, którą JHWH przeklął.[a] **30** Po swym zrodzeniu Noego Lamech żył pięćset dziewięćdziesiąt pięć lat i zrodził synów i córki. **31** I było wszystkich dni Lamecha siedemset siedemdziesiąt siedem[17] lat, i umarł.

Rozdział 5
22[a]1Sm 25:15
24[a]2Krl 2:1-12; Hbr 11:5-6
29[a]Rdz 3:17-19

---

chodzi od יחל, *mieć nadzieję*, a nie od חלל, *zacząć*).

1 *zapis*, סֵפֶר (*sefer*), por. Pwt 24:1, lub: *spis, lista, zwój, księga* (por. Lb 21:14; Pwt 31:24,26; Joz 10:13; 2Sm 1:18).

2 *Adam*, אָדָם (*'adam*): tak samo określono człowieka w w. 2; Rdz 5:1[L].

3 Genealogie SP nie zawsze są pełne, zob. Wj 6:16-20; 1Krn 7:23-27; Ezd 7:1-5 i 1Krn 6:4-14. Występują one również w podaniach innych kultur; Rdz 5:3[L].

4 *dwieście trzydzieści* G, διακόσια καὶ τριάκοντα.

5 *zrodził*, וַיּוֹלֶד, *hi*, *sprawił zrodzenie*, pod. w dalszej części rozdziału.

6 *na swoje podobieństwo, na swój obraz*, בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ (*bidmuto ketsalmo*).

7 *siedemset* G, ἑπτακόσια ἔτη.

8 *Mahalalel*, מַהֲלַלְאֵל (*mahalal'el*), czyli: *uwielbienie Boga*. Zob. Ne 11:4.

9 *Jered*, יֶרֶד (*jered*), czyli: *usługujący* (?), *odważny* (?), por. 1Krn 4:18, Rdz 5:18[L].

10 *chodził*, יִתְהַלֵּךְ (*jithallech*), lub: *żył, przechadzał się, przyjaźnił się*. Zob. 1Sm 25:15 (Rdz 5:22[L]).

11 *Bóg*, הָאֱלֹהִים, forma najczęściej pojawiająca się w Rdz-Wj, 2Krl, Kzn.

12 *przeniósł* G, μετέθηκεν, Rdz 5:24[L].

13 *Metuszelach*, מְתוּשֶׁלַח (*metuszelach*), czyli: *mężczyzna oszczepu* (l. *strzały*), Rdz 5:25[L].

14 *sześćdziesiąt siedem* SP; *sto sześćdziesiąt siedem* G[A] OL.

15 *sześćset pięćdziesiąt trzy* PS; *osiemset dwa* G[A] OL.

16 *w naszych pracach* wiele Mss PS G S Vg.

17 Por. 777 lat Lamecha z wielokrotnością 7 w Rdz 4:18-24.

32[a]Rdz 11:10-26

Rozdział 6
4[a]Lb 13:33
5[a]Rdz 8:21; 1Krn 28:9; 29:18
8[a]Rdz 32:5; 39:4; Pwt 24:1; 1Sm 25:8; Prz 3:4; Rt 2:10; Mt 24:37; Łk 17:26; 1P 3:20
9[a]Rdz 17:1; 24:40; Pwt 18:13; Joz 24:14; Jb 12:4; Ps 18:24, 26; 37:18; 101:2, 6; Prz 2:21; 11:5; 28:10

32 A gdy Noe[1] miał pięćset lat, zrodził Noe Sema,[2] Chama[3] i Jafeta.[a4]

Upadek moralny ludzkości

6 A gdy człowiek zaczął rozmnażać się na obliczu ziemi, a rodziły im się córki, **2** ujrzeli synowie Boży,[5] że córki ludzkie są piękne.[6] I wzięli sobie za żony te spośród tych wszystkich, które [sobie] wybrali.

3 I powiedział JHWH: Nie będzie zmagał się[7] mój duch w człowieku na wieki, bo też jest on ciałem, będzie więc jego dni sto dwadzieścia lat.[8]

4 Nefilim[9] byli w tych dniach na ziemi – a także po tym, jak synowie Boży przychodzili do córek ludzkich i zradzali sobie[10] [z nich] oni [potomków] – mocarze,[a11] którzy byli od wieków, sławni mężczyźni.

5 I widział JHWH, że wielka jest niegodziwość człowieka na ziemi i że każdy wytwór[a12] myśli jego serca jest tylko zły – cały dzień. **6** I żałował JHWH, że uczynił człowieka na ziemi i bolał nad tym w swoim sercu. **7** I powiedział JHWH: Zetrę człowieka, którego stworzyłem, z powierzchni ziemi – od człowieka po bydło, po płazy i po ptactwo niebios, ponieważ żałuję, że ich uczyniłem.

8 Ale Noe znalazł łaskę[a13] w oczach JHWH.

Noe i arka

9 Oto pokolenia Noego:

Noe był człowiekiem sprawiedliwym, nieskazitelny[a] był wśród swojego pokolenia. Noe chodził[14] z Bogiem. **10** I zrodził Noe trzech synów: Sema, Chama i Jafeta.

11 A ziemia była skażona[15] przed obliczem Boga i była ziemia pełna gwałtu.[16] **12** Gdy Bóg spojrzał na ziemię, oto była skażona, ponieważ wszelkie ciało skaziło swoją drogę na ziemi.

13 I powiedział Bóg do Noego: Nadszedł u Mnie[17] kres wszelkiego ciała, gdyż ziemia napełniła się gwałtem przed ich [własnym] obliczem; dlatego oto Ja skażę[18] ich wraz z ziemią. **14** Sporządź sobie arkę z drewna gofer,[19] sporządź arkę z gniazdami,[20] a od wewnątrz i na zewnątrz pokryj [ją] smołą.[21] **15** Zrobisz ją zaś tak: Trzysta łokci [ma mieć] długość arki, pięćdziesiąt łokci jej sze-

---

1 Noe, נֹחַ (*noach*), czyli: *pociecha* l. *odpoczynek*, por. נוּחַ (Rdz 5:32[L]).

2 *Sem*, שֵׁם (*szem*), czyli: *imię, reputacja, sława*.

3 *Cham*, חָם (*cham*), czyli: *gorący, pełen żaru, żądzy*, Rdz 5:32[L].

4 *Jafet*, יֶפֶת (*jafet*), czyli: *niech [Bóg go] rozszerzy*, por. Rdz 9:27; 10:2. W mitologii gr. imię jednego z tytanów, gr. Ἰάπετος.

5 *synowie Boży*, בְּנֵי־הָאֱלֹהִים, Rdz 6:2, 4; Jb 1:6; 2:1; 38:7. Uważa się, że są to: (1) aniołowie (por. tłum. Jb 38:7 w G; zob. Mk 12:25; 2P 2:4-5; Jd 5-6); (2) potomkowie Seta wchodzący w związki z córkami Kaina; (3) zepsuci ludzie pokroju Lamecha uważający się za synów Bożych, a może opętani, Rdz 6:2[L].

6 *piękne*, טֹבֹת.

7 *zmagał się*, יָדוֹן (*jadon*): wg G: *przebywał*, οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις. Być może w tym przypadku pojęcie to łączy się z ak. *chronić* (?). Wówczas oznaczałoby to, że Duch Boży chronił człowieka, Rdz 3:3[L].

8 Może ozn. skrócony czas życia człowieka albo okres od ogłoszenia tej decyzji do potopu.

9 *Nefilim*, נְפִילִים (*nefilim*): tj. (1) *olbrzymi* (na podstawie wniosku z Lb 13:33); (2) *[ludzie] upadli*; (3) w G: *giganci*, γίγαντες.

10 Zradzanie przypisane mężczyznom, por. np. Rdz 16:1, 15; 17:19, 21; 21:2-3, 9; 22:23; 24:24, 47; 25:2.

11 *mocarze*, Rdz 6:4[L].

12 *wytwór*, יֵצֶר (*jetser*), por. Rdz 8:21; 1Krn 28:9; 29:18; termin literatury rabinicznej, Rdz 6:5[L].

13 *łaskę*, חֵן (*chen*).

14 *Noe chodził z Bogiem*, אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ: pod. Henoch, Rdz 5:22, 24, por. 1Sm 25:15; zob. Aaron, Ml 2:6.

15 Lub: *zepsuta, zniszczona*, שָׁחֵת.

16 *gwałt*, חָמָס (*chamas*), zob. Rdz 16:5; 49:5; Pwt 19:16; Sdz 9:24; Jr 13:22; Am 3:10.

17 Tj. *przede Mną*.

18 *skażę*, שחת (*szachat*), nawiązuje do Rdz 6:13; lub: *zniszczę*, por. Rdz 6:17.

19 *gofer*, גֹּפֶר, hl, drewno żywiczne (?); wg G: *skrzynię z drzewa czterokątnego*, κιβωτὸν ἐκ ξύλων τετραγώνων. Obecnie uważa się, że chodzi o drewno cyprysowe (Rdz 6:14[L]).

20 *gniazdami*, קִנִּים (*qinnim*), pod. G, νοσσιὰς ποιήσεις; *[zrób arkę] trzciną*, קָנִים (*qanim*), tj. *uszczelnij ją trzciną* (Rdz 6:14[L]).

21 *smołą*, כֹּפֶר (*kofer*) hl.

rokość i trzydzieści łokci jej wysokość.[1]
16 Zrobisz w arce okno[2] i zakończysz
je na łokieć[3] od góry, i umieścisz wej-
ście do arki z jej boku; sporządź w niej
[pokłady] dolne, drugie oraz trzecie.
17 A Ja, oto Ja sprowadzę potop,[4] wody
na ziemię, aby zniszczyć pod niebem
wszelkie ciało, w którym jest duch ży-
cia[5] – wszystko, co jest na ziemi, wy-
mrze.[6] **18** Ale z tobą ustanowię[7] moje
przymierze[8] – i wejdziesz do arki ty
i twoi synowie, i twoja żona, i żony two-
ich synów z tobą.
19 A ze wszystkiego, co żywe,
z wszelkiego ciała, dwoje ze wszyst-
kiego wprowadzisz do arki, aby wraz
z tobą zachować [to] przy życiu, będą
to samiec i samica. **20** Z ptactwa we-
dług jego rodzajów i z bydła według
jego rodzajów, i z wszelkiego płazu
ziemi według jego rodzajów – dwoje ze
wszystkiego wejdą do ciebie, aby zo-
stać przy życiu. **21** A ty weź sobie [za-
pasy] z wszelkiej żywności, którą się
jada, i zgromadź [ją] u siebie, i niech
będzie dla ciebie oraz dla nich na po-
karm.

22 I uczynił Noe zgodnie ze wszyst-
kim, co przykazał mu Bóg – tak uczynił.[a]

Potop

7 I powiedział JHWH[9] do Noego:
Wejdź do arki ty i cały twój dom,
gdyż ciebie zobaczyłem [jako] sprawie-
dliwego przede Mną w tym pokoleniu.
2 Spośród wszystkich zwierząt czy-
stych[a] weź sobie po siedem, samca i sa-
micę,[10] a ze zwierząt, które nie są czyste,
tych po parze, samca i samicę. **3** Tak-
że z ptactwa niebios[11] po siedem, samca
i samicę, aby zachować przy życiu [ich]
nasienie na obliczu całej ziemi. **4** Gdyż
po upływie jeszcze siedmiu dni Ja będę
spuszczał deszcz na ziemię przez czter-
dzieści dni i czterdzieści nocy, i zetrę
wszystko, co istnieje, a co uczyniłem,
z oblicza ziemi.
5 I uczynił Noe wszystko tak, jak mu
przykazał JHWH.
6 A Noe miał sześćset lat, gdy nastał
potop, wody[12] nad ziemią. **7** Wszedł więc
Noe i jego synowie, i jego żona, i żony
jego synów z nim do arki przed obli-
czem wód potopu.[a] **8** Ze zwierząt czy-
stych i ze zwierząt, które nie są czyste,
i z ptactwa, i z wszystkiego, co pełza po
ziemi, **9** po dwoje weszło do Noego do
arki, samiec i samica, jak rozkazał Bóg
Noemu. **10** A po siedmiu dniach wody
potopu zalały ziemię.
11 W sześćsetnym roku życia No-
ego, w miesiącu drugim, w siedem-
nastym[13] dniu tego miesiąca – w tym
dniu pękły wszystkie źródła wielkiej
otchłani[a14] i otwarte zostały upusty nie-
bios. **12** I padał deszcz na ziemię przez
czterdzieści dni i czterdzieści nocy.
13 W tym właśnie dniu weszli do arki
Noe i Sem, i Cham, i Jafet, synowie No-
ego, i żona Noego, i trzy żony jego sy-
nów z nimi, **14** oni i wszelkie zwierzę-
ta według swego rodzaju, i wszelkie

22[a]Hbr 11:7; 2P 2:5

Rozdział 7
2[a]Kpł 11:1-47; Pwt 14:4-20
7[a]Mt 24:38-39; Łk 17:27
11[a]Rdz 1:2; 2P 3:6

1 Tj. 140 m x 23 m x 14 m, a zatem wyporność ok. 39.000 ton, 39.644 m^3 i ok. 8.891 m^2 pokładu.
2 *okno*, צֹהַר (*tsohar*), lub: otwierany *dach*.
3 Tj. 45 cm.
4 Rdz 6:17[L].
5 *duch życia*: רוּחַ חַיִּים por. z נֶפֶשׁ הַיָּה i נִשְׁמַת חַיִּים.
6 Lub: *ustanie*.
7 Lub: *potwierdzę*, Rdz 6:18[L].
8 Pierwsza wzmianka o przymierzu, בְּרִית (*berit*). Wymieniane przymierza: z Edenu (Rdz 1:28-30; 2:16-17), z Adamem (Rdz 3:14-19), z Noem (Rdz 8:20-9:27), z Abrahamem (Rdz 12:1-3; 13:14-17; 15:1-8, 18; 17:1-8, 19; 48:4), z Mojżeszem (Wj 19:5; 20:1-31:18), kananejskie (Pwt 30:1-9), z Dawidem (2Sm 7:5-19), z Salomonem (2Sm 7:12-15; 1Krl 8:4-5; 2Krn 7:11-22; por. Jr 22:30); Nowe Przymierze (Jr 31:31-34; Ez 36:35-37; Łk 22:20; 1Kor 11:25). Wielość przymierzy nie musi przeczyć jedności przymierza; może chodzić o jedno przymierze powtarzane ze względu na śmiertelność człowieka i rozbudowywane w miarę rozwoju planu zbawienia, zob. Ps 105:7-11. Wieczność przymierza oznacza raczej jego bezterminowość; Rdz 6:18[L].

9 *Bóg* PS; *Pan, Bóg* G.
10 *samca i samicę* PS G; wg MT: *mężczyznę i kobietę*.
11 PS i G dodają: *czystego*.
12 *wody*: brak w G.
13 Wg G: *w dwudziestym siódmym*.
14 *źródła* i przebieg potopu: Rdz 7:11[L].

22[a]2P 3:6

Rozdział 8
1[a]Rdz 9:15; 19:29; 30:22; Wj 2:24; 32:13; Ps 25:6-7; 74:2; [b]Rdz 1:2; 6:3

bydło według swego rodzaju, i wszelkie płazy pełzające po ziemi, według swego rodzaju, wszelkie ptactwo według swego rodzaju, każdy ptak, każde skrzydło.[1] **15** I weszło do Noego, do arki, po parze z wszelkiego ciała, w którym był duch życia. **16** A te, które weszły jako samiec i samica, z wszelkiego ciała weszły, jak mu przykazał Bóg, i zamknął JHWH [drzwi] za nim.

17 A potop trwał na ziemi czterdzieści dni. Wezbrały wody i podniosły arkę, i uniosła się znad ziemi. **18** I wznosiły się wody, i wzbierały bardzo nad ziemią, i unosiła się arka na powierzchni wód. **19** A wody potężniały coraz bardziej nad ziemią i zostały przykryte wszystkie wysokie góry, które były pod całymi niebiosami. **20** Do piętnastu łokci[2] wzwyż wezbrały wody i góry zostały okryte.

21 I ustało[3] wszelkie ciało pełzające po ziemi, co do ptactwa i do bydła, i do zwierzęcia, i wszelkiego mrowia rojącego się na ziemi, i co do człowieka. **22** Wszystko, co miało w swych nozdrzach tchnienie ducha życia spośród wszystkiego, co było na lądzie, pomarło.[a]

23 Tak starł [Bóg] wszystkie istoty, które były na powierzchni ziemi, od człowieka aż po bydło, aż po płazy i aż po ptactwo niebios; starte zostało [to] z ziemi – pozostał tylko Noe i to, co było z nim w arce. **24** A wody wznosiły się nad ziemią przez sto pięćdziesiąt dni.

Opadanie wód potopu

8 Potem Bóg wspomniał[a] o Noem i o wszystkich zwierzętach,[4] i o całym bydle,[5] które było z nim w arce, i sprawił Bóg, że przeszedł wiatr[b6] nad ziemią, i wody zaczęły opadać. **2** Zamknęły się źródła otchłani i upusty niebios, i ustał deszcz z niebios. **3** Stopniowo też znad ziemi zaczęły cofać się wody i ustąpiły przed końcem[7] stu pięćdziesięciu dni.

4 Arka zaś osiadła w siódmym miesiącu, w siedemnastym dniu[8] tego miesiąca, na górach[9] Ararat. **5** Wody opadały nadal aż do dziesiątego miesiąca. W dziesiątym [miesiącu], w pierwszym [dniu] tego miesiąca, ukazały się szczyty gór.

6 I stało się po upływie czterdziestu dni, że otworzył Noe okno, które uczynił. **7** I wypuścił kruka, który wylatywał i wracał, aż wyschły wody na ziemi. **8** Potem wypuścił gołębicę, aby zobaczyć, czy zeszły wody z oblicza pól. **9** Lecz nie znalazła gołębica [miejsca] dla stopy swojej nogi i wróciła do niego do arki, gdyż wody były na powierzchni całej ziemi. I wyciągnął swoją rękę, i wziął ją, i wniósł ją do siebie do arki. **10** I odczekał jeszcze dalsze siedem dni, i znów wypuścił gołębicę z arki. **11** I przyniosła mu gołębica w porze wieczornej – oto świeżo zerwany liść oliwki w swym dziobie. Wtedy poznał Noe, że ustąpiły wody z ziemi. **12** Odczekał więc jeszcze następnych siedem dni i wypuścił gołębicę, lecz już więcej do niego nie wróciła.

13 I stało się w sześćsetnym pierwszym roku,[10] w pierwszym [miesiącu], w pierwszym [dniu] tego miesiąca, że wyschły wody na ziemi. Wtedy Noe usunął przykrycie arki i zobaczył, że oto powierzchnia gruntu obeschła. **14** A w drugim miesiącu, w dwudziestym siódmym dniu tego miesiąca, ziemia wyschła.

15 Wtedy Bóg polecił Noemu: **16** Wyjdź z arki ty i twoja żona, i twoi synowie, i żony twoich synów z tobą! **17** Wyprowadź z sobą wszystkie zwierzęta, które są z tobą, spośród wszelkiego ciała: ptactwa, bydła i wszelkiego płaza pełzającego po ziemi – i niech

---

1 *każdy ptak, każde skrzydło*: brak w G.
2 Tj. ok. 7 m. Niektóre szczyty pasma górskiego Ararat osiągają ponad 5200 m n.p.m.
3 Lub: *wymarło*.
4 Tj. *dzikich zwierzętach*.
5 Tj. *zwierzętach domowych*.
6 *wiatr*, רוּחַ (*ruach*), ozn. też: *duch*, por. Rdz 1:2; 6:3.
7 *przed końcem*, מִקְצֵה (*miqtse[h]*): מִקֵּץ PS.
8 Wg G: *w dwudziestym siódmym dniu*, zob. Rdz 7:11 w G.
9 Być może *lm* nieokreślona, por. Wj 21:22; Pwt 17:5; Rdz 8:4[L].
10 G dod.: *życia Noego*.

zaroją się na ziemi, i niech rozrodzą się,
i niech rozmnożą się na ziemi!
18 Wyszedł więc Noe i jego synowie,
i jego żona, i żony jego synów wraz
z nim. **19** Wszelkie zwierzęta,[1] wszelkie
płazy i wszelkie ptactwo, wszystko, co
pełza po ziemi według ich rodzin, wy-
szło z arki.
20 Wtedy zbudował Noe ołtarz dla
JHWH i wziął z każdego bydła czystego
i z każdego ptactwa czystego, i złożył
ofiarę całopalną[a] na ołtarzu. **21** I poczuł
JHWH miłą woń,[a] i powiedział JHWH
w swoim sercu: Już więcej nie przeklnę
ziemi z powodu człowieka, chociaż wy-
twór serca ludzkiego jest zły od jego
młodości. I już więcej nie uderzę nicze-
go, co żyje, jak to uczyniłem.
22 Po wszystkie dni ziemi
siew i żniwo,
zimno i gorąco,
lato i zima,
dzień i noc –
nie ustaną.

Przymierze z Noem

9 I pobłogosławił Bóg Noego i jego sy-
nów, i powiedział im: Rozradzajcie
się i rozmnażajcie, i napełniajcie[2] zie-
mię.[a] **2** A lęk przed wami i strach przed
wami spadnie na wszelkie zwierzę zie-
mi i na wszelkie ptactwo niebios, na
wszystko, co się porusza po ziemi, i na
wszystkie ryby morskie – w wasze ręce
są wydane. **3** Wszystko, co się rusza, to,
co żyje, będzie wam na pokarm – jak
zielone jarzyny daję wam wszystko.
4 Lecz nie będziecie jedli mięsa z jego
duszą, jego krwią.[a] **5** I na pewno wa-
szej krwi, waszych dusz, będę szukał,
będę jej szukał z ręki wszelkiego zwie-
rzęcia,[a] a z ręki człowieka, z ręki każde-
go jego brata, będę szukał duszy czło-
wieka.
6 Kto przelewa krew człowieka,
tego krew przez człowieka będzie
przelana,[a]
ponieważ na obraz Boga[b]
uczynił człowieka.
7 Wy zaś rozradzajcie się
i rozmnażajcie!
Rojcie się na ziemi i rozmnażajcie
się[3] na niej!
8 I powiedział Bóg do Noego i do
jego synów z nim, mówiąc: **9** Oto Ja,
Ja ustanawiam[a4] moje przymierze
z wami i z waszym potomstwem po
was, **10** i z wszelką duszą zwierzęcia,
które jest z wami, z ptactwa, z bydła
i z każdego zwierzęcia ziemi, [które
jest] z wami spośród tych wszystkich,
które wyszły z arki, [to jest] z całą zwie-
rzyną ziemi.[5] **11** I ustanawiam moje
przymierze z wami, że już nie zostanie
wytępione żadne ciało wodami poto-
pu i że już nie będzie potopu, który by
zniszczył ziemię.
12 I powiedział Bóg: To będzie zna-
kiem przymierza, które Ja daję mię-
dzy Mną a między wami i między każ-
dą duszą zwierzęcia, które jest z wami,
po wieczne pokolenia: **13** mój łuk[6] kła-
dę na obłoku, aby był znakiem przy-
mierza między Mną a ziemią. **14** Gdy
skłębię obłok nad ziemią, a na obłoku
ukaże się łuk, **15** wówczas wspomnę
na moje przymierze, które jest między
Mną a między wami i między wszelką
duszą zwierzęcia we wszelkim ciele,
i nie będzie już wód potopu, które by
zniszczyły wszelkie ciało. **16** Gdy więc
będzie łuk na obłoku, wtedy spojrzę
na niego, by wspomnieć wieczne przy-
mierze między Bogiem a wszelką duszą
zwierzęcia we wszelkim ciele, które jest
na ziemi. **17** I powiedział Bóg do Noego:
To jest znak przymierza, które ustano-
wiłem między Mną a między wszelkim
ciałem, które jest na ziemi.

Noe i jego synowie

18 A synami Noego, którzy wyszli
z arki, byli: Sem i Cham, i Jafet; a Cham
był ojcem Kanaana. **19** Ci trzej byli

20[a]Kpł 1:3-17
21[a]Kpł 1:9, 13, 17

Rozdział 9
1[a]Rdz 1:28
4[a]Kpł 7:26-27; 17:10-14; 19:26; Pwt 12:16, 23; 15:23
5[a]Wj 21:28
6[a]Wj 20:13; [b]Rdz 1:28
9[a]Rdz 6:18

---

1 Wg G: *i wszelkie bydło, i wszelkie ptactwo, i wszelkie płazy pełzające po ziemi według ich rodzaju wyszły z arki*.
2 G dod.: *i czyńcie ją [sobie] poddaną*, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς.
3 *rozmnażajcie się*, וּרְבוּ (*urewu*): wg BHS: *i panujcie*, וּרְדוּ (*uredu*).
4 Lub: *potwierdzam*.
5 *z całą zwierzyną ziemi*: brak w G.
6 Lub: *tęczę*, por. Pwt 32:23, 42; Ha 3:9-11.

20[a]Iz 5:1-7; Mk 12:1-11
21[a]Lb 15:5-10; Pwt 14:26; Ps 104:15; [b]Lb 6:3-4; 1Sm 1:14; Prz 21:17; 23:20-21, 29-35; Iz 5:22; 28:7; Tr 4:21; Ha 2:15
22[a]Rdz 3:21; Wj 20:26; Pwt 23:13-15

synami Noego i z nich wywodzi się cała ziemia.

20 Noe zaś, rolnik,[1] zaczął i zasadził winnicę.[a2] **21** Gdy napił się wina,[a] upił się[b] i odkrył się w swoim namiocie. **22** Wtedy zobaczył Cham, ojciec Kanaana, nagość swego ojca[a3] i opowiedział o tym obu swoim braciom na zewnątrz. **23** Wówczas Sem i Jafet wzięli szatę, nałożyli ją sobie na ramiona i podeszli tyłem, i przykryli nagość swego ojca, a ich twarze były odwrócone tak, że nie widzieli nagości swego ojca.

24 A gdy Noe obudził się po swym winie i dowiedział się, co mu uczynił jego młodszy[4] syn, **25** powiedział:

Przeklęty[5] Kanaan,
sługą sług[6]
będzie dla swych braci!

26 Powiedział też:

Błogosławiony JHWH,
Bóg Sema,
a Kanaan niech będzie jego sługą!

27 Rozprzestrzeni Bóg Jafeta[7]
i zamieszka w namiotach Sema,
a Kanaan będzie jego sługą![8]

28 Po potopie żył Noe trzysta pięćdziesiąt lat. **29** I było wszystkich dni Noego dziewięćset pięćdziesiąt lat – i umarł.

Dzieje potomków Noego
Spis narodów

10 Oto pokolenia synów Noego: Sema, Chama i Jafeta, bo po potopie urodzili się im synowie.[9]

2 Synowie Jafeta[10] to: Gomer[11] i Magog,[12] i Madaj,[13] i Jawan,[14] i Tubal,[15] i Meszech,[16] i Tiras.[17]

3 Synowie Gomera to: Aszkenaz[18] i Rifat,[19] i Togarma.[20]

4 Synowie Jawana to: Elisza[21] i Tarszisz,[22] Kitim[23] i Dodanim.[24] **5** Od tych wywodzą się narody wysp[25] w ziemiach, każdy według swojego języka i według plemion w swoich narodach.

6 Synowie Chama to: Kusz[26] i Misraim,[27] i Put,[28] i Kanaan.[29]

---

1 *rolnik*, אִישׁ הָאֲדָמָה (*isz ha'adama*[h]), tj. *człowiek ziemi*.
2 Lub: *Noe był rolnikiem i zaczął [jako ten, który] zasadził winnicę* (l. *i pierwszy zasadził winnicę*).
3 G dod.: *i wyszedłszy*.
4 Być może: *mały*, w tym przyp., i w kontekście postępku Chama, w sensie rangi (?).
5 Rdz 9:25[L].
6 *sługa*, עֶבֶד (*'ewed*), lub: *niewolnik*.
7 *Rozprzestrzeni Bóg Jafeta*, יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת: występuje tu gra słów oparta na ich podobnym brzmieniu (paronomazja): *rozprzestrzeni – Jafet*, w rodzaju: *rozmierzy Bóg włości Włodzimierza*.
8 Rdz 9:27[L].
9 Rdz 10:1[L].
10 *Jafet*, uważany za przodka Greków.
11 *Gomer* uważany za przodka Cymmerytów, łączony z plemionami zamieszkującymi rejony górnego Eufratu, Rdz 10:2[L].
12 *Magog*, Rdz 10:2[L].
13 *Madaj*: łączony z Medami zamieszkującymi *wsch* Asyrię.
14 *Jawan*: łączony z Jończykami zamieszkującymi *zach* Azję Mniejszą.
15 *Tubal*: łączony z wojowniczymi plemionami zamieszkującymi obszary na *pn* od Morza Czarnego, Rdz 10:2[L].
16 *Meszech*: łączony z plemionami znanymi z zapisków as. jako Musku.
17 *Tiras*: łączony z Trakami.
18 *Aszkenaz*: łączony z *pn* plemionami indogermańskimi, możliwe że Scytami, Rdz 10:3[L].
19 *Rifat*: łączony z plemionami zamieszkującymi obszary na *pn* od drogi z Charanu do Karkemisz.
20 *Togarma*: łączony z plemionami zamieszkującymi *wsch* Turcję.
21 *Elisza*: łączony z plemionami zamieszkującymi Cypr.
22 *Tarszisz*: łączony z plemionami zamieszkującymi *pd* wybrzeża Turcji, a może także Sardynii i Hiszpanii, zob. Jo 1:3.
23 *Kitim*: łączony z plemionami zamieszkującymi Cypr, wybrzeża na *wsch* od Rodos, w późniejszych tekstach odnoszone do Rzymian.
24 *Dodanim*: łączony z plemionami zamieszkującymi Dodonię w Grecji, por. 1Krn 1:7.
25 Lub: *wybrzeży*, אִי (*'ij*).
26 *Kusz*: łączony z plemionami zamieszkującymi Nubię lub Etiopię.
27 *Misraim*: łączony z plemionami zamieszkującymi górny i dolny Egipt.
28 *Put*: łączony z plemionami zamieszkującymi Libię.
29 *Kanaan*: łączony z plemionami zamieszkującymi Fenicję.

7 Synowie Kusza to: Seba[1] i Chawila,[2]
i Sabta,[3] i Rama,[4] i Sabteka.[5]
Synowie Ramy to: Saba[6] i Dedan.[7]
8 A Kusz zrodził Nimroda,[8] który za-
począł być dzielnym[9] na ziemi. **9** Był on
dzielnym[10] myśliwym przed JHWH.[11]
Dlatego mówi się: Dzielny myśliwy
przed JHWH jak Nimrod. **10** Począt-
kiem zaś jego królestwa[12] był Babilon
i Erek,[13] i Akad,[14] i Kalne[15] w ziemi Szine-
ar.[16] **11** Z tej ziemi wyszedł [do] Aszur[17]
i zbudował Niniwę i Rechobot-Ir,[18] i Ke-
lach, **12** i Resen, wielkie miasto pomię-
dzy Niniwą a Kelach.[19]
13 A Misraim zrodził Ludytów[20] i Ana-
mitów,[21] i Lehabitów,[22] i Naftuchitów,[23]
14 i Patrusytów,[24] i Kasluchitów,[25] skąd
pochodzą Filistyni,[26] i Kaftorytów.[27]
15 Kanaan zaś zrodził Sydona, swe-
go pierworodnego, i Cheta,[28] **16** i Jebu-
zytów,[29] i Amorytów,[30] i Girgaszytów,[31]
17 i Chiwitów,[32] i Arkitów,[33] i Synitów,[34]
18 i Arwadytów,[35] i Semarytów,[36] i Cha-
matytów.[37] Potem rozproszyły się ple-
miona Kananejczyków.
19 Granica Kananejczyków rozciąga-
ła się od Sydonu w kierunku Gerary do
Gazy, w kierunku Sodomy i Gomory,
i Admy i Seboim aż do Leszy.[38]

---

1 *Seba*: łączony z plemionami zamieszkującymi górny Egipt wzdłuż Nilu.
2 *Chawila*: łączony z plemionami zamieszkującymi *wsch* Arabię, Rdz 10:7[L].
3 *Sabta*: łączony z plemionami zamieszkującymi *zach* wybrzeże Zatoki Perskiej i starożytne Hadramaut.
4 *Rama*: łączony z plemionami zamieszkującymi *pn-zach* Arabię.
5 *Sabteka*: łączony z plemionami zamieszkującymi rejony Samudake w kierunku Zatoki Perskiej.
6 *Saba*: łączony z plemionami zamieszkującymi *pd-zach* Arabię.
7 *Dedan*: łączony z plemionami zamieszkującymi *pn* Arabię, okolice Ula.
8 *Nimrod*, נִמְרֹד, czyli: *zbuntowany* (?) od מָרַד; choć być może bab. *Namra-uddu*, czyli: *bóg gwiezdny*, lub *Nu-marad*, czyli: *mąż z Marad*, Rdz 10:8[L].
9 *dzielnym*, גִּבֹּר (*gibbor*), lub: *mocarzem*.
10 Może odnosić się do polowania na ludzi, zob. 1Sm 24:12; Jr 16:16; Tr 3:15.
11 *przed JHWH*: być może sposób wyrażenia stopnia najwyższego, tj. *najlepszym myśliwym na ziemi*.
12 Lub: *obszarami jego władania były głównie*, zob. Jr 49:35, Rdz 10:10[L].
13 *Erek*: starożytne Uruk, wsp. Warka, jedna z najstarszych cywilizacji *pd-wsch* Babilonii.
14 *Akad*: starożytna Agada, *pn* rejony Babilonii.
15 *Kalne*: miejscowość o nieznanym położeniu, stąd wyrażenie to bywa em. na: *wszystkie one*.
16 *Szinear*: inna nazwa Babilonii.
17 *Aszur*: łączony z plemionami zamieszkującymi Asyrię.
18 *Rechobot-Ir*: być może część Niniwy.
19 *Kelach*: wsp. Nimrud, 18 km na *pn* od Niniwy.
20 *Ludyci*: plemiona afrykańskie na *zach* od delty Nilu.
21 *Anamici*: plemiona północnoafrykańskie, na *zach* od Egiptu, zamieszkujące okolice Cyreny.
22 *Lehabici*: plemiona Libijczyków.
23 *Naftuchici*: plemiona delty Nilu.
24 *Patrusyci*: plemiona górnego Egiptu.
25 *Kasluchici*: plemiona Krety.
26 *Filistyni*, Rdz 10:14[L].
27 *Kaftoryci*: plemiona Krety, a wg źródeł egip. również *pn* wybrzeży Morza Śródziemnego.
28 *Chet*: łączony z Chetytami?
29 *Jebuzyci*: wcześniejsi mieszkańcy Jerozolimy.
30 *Amoryci*: mieszkańcy górzystych obszarów Kanaanu.
31 *Girgaszyci*: plemiona kananejskie być może wspominane w tekstach ugaryckich, Rdz 10:16[L].
32 *Chiwici*: plemiona kananejskie pochodzenia huryckiego.
33 *Arkici*: plemiona zamieszkujące Arkę, na *pn* od Sydonu.
34 *Synici*: plemiona zamieszkujące Sin, jedno z miast Libanu.
35 *Arwadyci*: plemiona zamieszkujące wyspę Arwad u ujścia rzeki El Kebir.
36 *Semaryci*: plemiona zamieszkujące Sumur, na *pn* od Arki.
37 *Chamatyci*: plemiona zamieszkujące Hamat nad Orontosem.
38 *od Sydonu w kierunku Gerary do Gazy, w kierunku Sodomy i Gomory, i Admy i Seboim aż do Leszy*, מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְרָרָה עַד־עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה וְאַדְמָה וּצְבֹיִם עַד־לָשַׁע, wg PS: *od rzeki egipskiej do wielkiej rzeki, rzeki Eufrat, i aż do morza zachodniego*,מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת ועד הים האחרון.

Rozdział 10
29[a]Rdz 10:7

20 To są synowie Chama według ich
plemion, języków, w swych ziemiach
i swych narodach.
21 Ale i Semowi, bratu Jafeta, star-
szemu,[1] urodził się – on też był ojcem
wszystkich synów Hebera. **22** Synowie
Sema to: Elam[2] i Aszur,[3] i Arpakszad,[4]
i Lud,[5] i Aram.[6]
23 Synowie Arama to: Us, Chul, Ge-
ter i Masz.[7]
24 Arpakszad zaś zrodził Szelacha,[8]
a Szelach zrodził Hebera.[9]
25 A Heberowi urodzili się dwaj sy-
nowie: jeden miał na imię Peleg,[10] gdyż
za jego dni ziemia została podzielona,[11]
a jego brat miał na imię Joktan.[12]
26 A Joktan zrodził Almodada[13] i Szele-
fa,[14] i Chasarmaweta,[15] i Jeracha, **27** i Ha-
dorama, i Uzala,[16] i Diklę, **28** i Obala,[17]
i Abimaela,[18] i Sabę, **29** i Ofira,[19] i Cha-
wilę,[a] i Jobaba – ci wszyscy byli syna-
mi Joktana. **30** A siedziba ich sięgała od
Meszy w kierunku Sefar, gór wschod-
nich.
31 To są synowie Sema według ich
plemion, według ich języków, w ich zie-
miach, według ich narodów.
32 To są plemiona synów Noego we-
dług swych rodowodów, w swych na-
rodach, i od tych wywodzą się narody
na ziemi po potopie.

Wieża Babel

11 Cała ziemia miała jeden język
i jednakowe słowa.[20] **2** Podczas
swego wędrowania[21] ze wschodu zna-
leźli równinę w kraju Szinear i tam się
osiedlili.
3 I mówili jeden do drugiego: Chodź-
my, zacznijmy wyrabiać cegły i [pod-
dajmy je] wypalaniu. Tak zaczęli uży-
wać cegły zamiast kamienia, a smoły
zamiast zaprawy.
4 Następnie powiedzieli: Chodźmy,
wybudujmy sobie miasto i wieżę ze
swoim szczytem w niebiosach, i uczyń-
my sobie imię, abyśmy nie rozproszyli
się po obliczu całej ziemi![22]
5 I zstąpił JHWH, aby zobaczyć mia-
sto i wieżę, które budowali synowie
ludzcy. **6** I powiedział JHWH: Oto je-
den lud i wszyscy mają jeden język,
a to dopiero początek ich dzieła. Te-
raz już nic nie będzie dla nich niemoż-

---

1 Lub: *starszego*, por. G: ἀδελφῷ Ιαφεθ τοῦ μείζονος; trudno zatem powiedzieć, który z braci był starszy, choć może Sem, skoro pojawia się jako pierwszy w rodowodach, zob. Rdz 5:32; 1Krn 1:4. Werset wieloznaczny, dopuszczający różne rozumienie w obrębie słów: *I Semowi urodził się również on ojciec wszystkich synów Hebera brat Jafeta starszy*, וּלְשֵׁם יֻלַּד גַּם־הוּא אֲבִי כָּל־בְּנֵי־עֵבֶר אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל.

2 *Elam*: łączony z plemionami mieszkającymi na *wsch* od Babilonu.

3 *Aszur*: łączony z plemionami semickimi i chamickimi zamieszkującymi tereny o nazwie Asyria, objęte władzą Nimroda.

4 *Arpakszad*: łączony z plemionami zamieszkującymi tereny na *pn wsch* od Niniwy.

5 *Lud*: łączony z plemionami Ludbu zamieszkującymi tereny nad rzeką Tygrys.

6 *Aram*: nazwa plemion *pn* stepów Mezopotamii, mówiących dialektami aramejskimi.

7 Wg 1Krn 1:17: *Meszech*, por. G: Μοσοχ.

8 Wg G: *Arpakszad zrodził Kainana, a Kainan zrodził Szelacha*, Αρφαξαδ ἐγέννησεν τὸν Καιναν καὶ Καιναν ἐγέννησεν τὸν Σαλα, por. Łk 3:35-36.

9 *Heber*, עֵבֶר (*'ever*), przodek Abrahama (Rdz 10:24[L]) *Hebrajczyka*, עִבְרִי (*'iwri*); Rdz 14:13[L].

10 *Peleg*, פֶּלֶג (*peleg*), czyli: *podział*; Rdz 10:25[L].

11 *ziemia została podzielona* – terytorialnie i plemiennie.

12 *Joktan*, יָקְטָן (*joqtan*), czyli: *uderzenie*.

13 *Almodad*: łączony z plemionami zamieszkującymi *pd* Arabię.

14 *Szelef*: łączony z plemionami zamieszkującymi Jemen.

15 *Chasarmawet*: łączony z plemionami zamieszkującymi *pd* Arabię.

16 *Uzal*: taką nazwę nosiła dawna stolica Jemenu.

17 *Obal*: taką nazwę nosiły tereny wchodzące w skład terytoriów Jemenu.

18 *Abimael*: sabejska forma imienia: *mój ojciec, prawdziwie, on jest Bogiem*.

19 *Ofir*: taką nazwę nosiły terytoria *pd* Arabii. Ofir kojarzony jest ze złotem, zob. 1Krl 9:28; 10:11; 22:48; 1Krn 29:4; 2Krn 8:18; 9:10; Jb 22:24; 28:16; Ps 45:9; Iz 13:12.

20 Hbr. *język* (שָׂפָה) i *słowa* (דְּבָרִים) G tłumaczy odpowiednio: χεῖλος i φωνή, i dodaje, że ta sama mowa łączyła *wszystkich* (ἦν φωνὴ μία πᾶσιν).

21 *wędrowania*, Rdz 11:2[L].

22 *nie rozproszyli się*, Rdz 11:4[L].

liwe,[1] cokolwiek zamierzą uczynić.
7 Chodźmy, zstąpmy tam i pomieszajmy ich język, aby jeden nie rozumiał
języka drugiego![2]
8 I rozproszył ich JHWH stamtąd po
obliczu całej ziemi, i przestali budo-
wać miasto.[3] **9** Dlatego nazwano je Ba-
bel,[4] bo tam pomieszał JHWH język ca-
łej ziemi i stamtąd rozproszył ich JHWH
po obliczu całej ziemi.

Dzieje rodu Sema

10 Oto pokolenia Sema: Gdy Sem
miał sto lat, zrodził Arpakszada w dwa
lata[5] po potopie. **11** Po swoim zrodzeniu
Arpakszada żył Sem pięćset lat i zrodził
synów i córki.[6]
12 A Arpakszad żył trzydzieści pięć
lat i zrodził Szelacha. **13** Po swym zro-
dzeniu Szelacha Arpakszad żył czterys-
ta trzy lata i zrodził synów i córki.[7]
14 Szelach zaś żył trzydzieści lat
i zrodził Hebera. **15** Po swym zrodze-
niu Hebera Szelach żył czterysta trzy
lata i zrodził synów i córki.
16 Heber żył trzydzieści cztery lata
i zrodził Pelega. **17** Po swym zrodzeniu
Pelega Heber żył czterysta trzydzieści
lat[8] i zrodził synów i córki.
18 Peleg żył trzydzieści lat i zrodził
Reu. **19** Po swym zrodzeniu Reu Peleg
żył dwieście dziewięć lat i zrodził sy-
nów i córki.
20 Reu żył trzydzieści dwa lata i zro-
dził Seruga. **21** Po swym zrodzeniu Se-
ruga Reu żył dwieście siedem lat i zro-
dził synów i córki.
22 Serug[9] żył trzydzieści lat i zrodził
Nachora.[10] **23** Po swym zrodzeniu Na-
chora Serug żył dwieście lat i zrodził
synów i córki.
24 Nachor żył dwadzieścia dziewięć
lat i zrodził Teracha.[11] **25** Po swym zro-
dzeniu Teracha Nachor żył sto dzie-
więtnaście lat i zrodził synów i córki.
26 Terach żył siedemdziesiąt lat, zro-
dził Abrama,[12] Nachora i Harana.[13]

Dzieje rodu Teracha

27 A oto pokolenia Teracha: Terach
zrodził Abrama, Nachora i Harana,
a Haran zrodził Lota.[14] **28** Haran umarł

---

1 Lub: *nic nie będzie poza ich zasięgiem*.

2 Lub: *aby człowiek nie rozumiał języka bliźniego*.

3 G i PS dodają: *oraz wieżę*.

4 *Babel*, ak. *bab-ilu*, czyli: *brama boga*. Paronomastycznie בָּבֶל ozn. *pomieszanie*, od בָּלַל, Rdz 11:9[L].

5 *dwa lata*, Rdz 11:10[L].

6 PS dod. w tym wersecie oraz 13, 15, 17, 19, 21, 23, 25 formułę podsumowującą: *Wszystkich dni* [...] *było* [...] *lat – i umarł*; Rdz 11:11[L].

7 *Arfaksad żył sto trzydzieści pięć lat i zrodził Kainana.* [13]*A po swym zrodzeniu Kainana Arfaksad żył czterysta trzydzieści lat i zrodził synów i córki – i umarł. A Kainan żył sto trzydzieści lat i zrodził Salę. I żył Kainan po zrodzeniu Sali trzysta trzydzieści lat i zrodził synów i córki – i umarł* G, καὶ ἔζησεν Αρφαξαδ ἑκατὸν τριάκοντα πέντε ἔτη καὶ ἐγέννησεν τὸν Καιναν. [13]καὶ ἔζησεν Αρφαξαδ μετὰ τὸ γεννῆσαι αὐτὸν τὸν Καιναν ἔτη τετρακόσια τριάκοντα καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας καὶ ἀπέθανεν καὶ ἔζησεν Καιναν ἑκατὸν τριάκοντα ἔτη καὶ ἐγέννησεν τὸν Σαλα καὶ ἔζησεν Καιναν μετὰ τὸ γεννῆσαι αὐτὸν τὸν Σαλα ἔτη τριακόσια τριάκοντα καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας καὶ ἀπέθανεν. Zob. Rdz 10:24; Łk 3:35-36.

8 *czterysta trzydzieści*: *dwieście siedemdziesiąt* PS; *trzysta siedemdziesiąt* G, Rdz 11:17[L].

9 *Serug*, שְׂרוּג (*serug*), czyli: *gałązka*, *pęd*. Łączone z miejscowością Sarugi, ok. 30 km na *pn zach* od Charanu, wspominaną w tekstach neoasyryjskich.

10 *Nachor*, נָחוֹר (*nachor*), czyli: *wybuch* (radości?): miejscowość o tej nazwie znana jest z tekstów staroasyryjskich, z Mari i z nowoasyryjskich, lokalizacja jednak pozostaje nieznana. Tak miał na imię dziadek i brat Abrahama, a potem wódz aramejski, wspomniany w Rdz 22:20-24.

11 *Terach*, תֶּרַח (*terach*), czyli: *koziorożec* l. *księżyc*, por. Lb 33:27-28. Łączone z Til-sza-turahi z neoasyryjskich tekstów pochodzących z 900 r. p. Chr., położonego nad rzeką Balih niedaleko Charanu.

12 *Abram*, ak. *abarama*, czyli: *ojciec jest wywyższony*; *Abraham*, czyli: *ojciec wielu* l. *tłumu* (*tłum*, רהם, nie występuje w biblijnym hbr.).

13 *Haran*, הָרָן, czyli: *góral* l. *świątynia*.

14 *Lot*, לוֹט (*lot*), czyli: *przykrycie* (*pociecha*?).

Rozdział 12
1[a]Dz 7:2-3; Hbr 11:8
2[a]Rdz 13:14-17; 15:4-5; 17:1-14; 18:18; 22:16-18; 26:2-5; 28:13-15; 35:10-12
3[a]Rdz 15:4; Ga 3:8
5[a]Rdz 14:14

za życia swego ojca[1] Teracha w ziemi swego urodzenia[2] – w Ur chaldejskim.[3] **29** Abram i Nachor pojęli sobie żony. Imię żony Abrama było Saraj,[4] a imię żony Nachora Milka, córka Harana, ojca Milki[5] i ojca Jiski.

30 A Saraj była niepłodna, nie miała dzieci.[6] **31** I wziął Terach swego syna Abrama[7] i Lota, syna Harana, syna swojego syna, i swoją synową Saraj,[8] żonę swego syna Abrama, i wyszedł z nimi z Ur chaldejskiego, aby udać się do ziemi Kanaan. I przybyli do Charanu – i zamieszkali tam. **32** A było dni Teracha dwieście pięć lat[9] – i umarł Terach w Charanie.[10]

Powołanie Abrama

12 I powiedział JHWH do Abrama:[11] Wyjdź ze swojej ziemi i z [grona] swoich krewnych, i z domu swego ojca do ziemi, którą ci wskażę,[a12] **2** a uczynię z ciebie wielki naród i będę ci błogosławił, i rozsławię twoje imię, i staniesz się błogosławieństwem.[a13] **3** I będę błogosławił błogosławiącym tobie, a lekceważącego cię[14] przeklnę, i będą błogosławione w tobie[15] wszystkie plemiona ziemi.[a]

4 I wyruszył Abram, jak mu polecił JHWH, i poszedł z nim Lot. A Abram miał siedemdziesiąt pięć lat, gdy wyszedł z Charanu. **5** I wziął Abram Saraj, swoją żonę, i Lota, syna swego brata, i cały ich dobytek, który zgromadzili, i służbę,[a16] której się dorobili w Charanie, i wyszli, aby pójść do ziemi Kanaan[17] – i przybyli do ziemi Kanaan.

---

1 *za życia swego ojca*, עַל־פְּנֵי תֶרַח אָבִיו: *idiom* (?): *przed obliczem swojego ojca*.

2 Lub: *w swojej ojczyźnie*.

3 *w Ur chaldejskim*: ta nazwa określa lokalizację w kategoriach realiów panujących w okresie późniejszym, być może dla odróżnienia tego Ur od innych miast o podobnej nazwie. Nazwa *Ur chaldejskie* pojawia się w okresie neobabilońskim, tj. ok. 1200 r. p. Chr. Wcześniejsze Ur leży ok. 300 km na *pd wsch* od wsp. Bagdadu. Pod koniec II tysiąclecia p. Chr. było ważnym miastem Mezopotamii. Rozwinął je Ur-Nammu, król Ur, Sumeru i Akkadu (ok. 2113-2095), założyciel III dynastii z Ur (2113-2006 r. p. Chr.). Wg G: *w ziemi Chaldejczyków* (ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Χαλδαίων), pod. Rdz 11:31 (Rdz 11:28[L]).

4 *Saraj*, שָׂרַי (*saraj*), czyli: *księżniczka* l. *pani*. Żona boga księżyca Sina w religii Mezopotamii miała na imię Szarratu.

5 *Milka*, מִלְכָּה (*milka[h]*), czyli: *królowa*. Tytuł *Malkatu* nosiła bogini Isztar, córka boga księżyca.

6 אֵין לָהּ יָלֶד, por. ugar. *wld*.

7 PS dod.: *i Nachora, swoich synów*.

8 PS dod.: *i Milkę, swoją synową*.

9 *dwieście pięć lat*, חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַתַּיִם שָׁנָה, wg PS: *sto czterdzieści pięć lat*, חמש שנים וארבעים ומאת שנה, pod. Dz 7:4, z którego wynikałoby, że Szczepan znał wersję z PS (por. Rdz 11:26, 32).

10 Wg inskrypcji z Kultepe (XIX w. p. Chr.) Charan był ważnym ośrodkiem handlowym. W archiwach z Ebla, na tabliczkach glinianych z 2300 r. p. Chr., wspomniane są też Sodoma i Seboim (por. Rdz 14:1-16), Rdz 11:32[L].

11 Wydarzenia z życia Abrama, a potem Abrahama: Opuszcza Charan w wieku 75 lat (Rdz 12:4-5), gdy ma 86 lat, rodzi mu się Ismael (Rdz 16:3-4), gdy ma 100 lat, rodzi mu się Izaak (Rdz 21:5); gdy liczy sobie 137 lat, umiera Sara (Rdz 23:1), gdy ma 140 lat, Izaak poślubia Rebekę (Rdz 25:20), umiera w wieku 175 lat (Rdz 25:7). Imię Abram pojawia się w inskrypcji z Dilbat, a Abraham w egipskich tekstach złorzeczeń z XX-XIX w. p. Chr. Inne imiona patriarchów znane są z tekstów z Mari, z XVIII w. p. Chr.

12 Wg Szczepana, w Dz 7:4, Abraham wyszedł z Ur po śmierci Teracha, a nie – jak by to wynikało z tekstu – 60 lat przed jego śmiercią. Szczepan korzystał zatem z wariantu tekstowego zaświadczonego w PS, który podaje wiek stu czterdziestu pięciu lat.

13 Tj. *staniesz się przykładem błogosławieństwa*.

14 Lub: *pogardzającego tobą*: *lm* w PS G Vg S GK i *klk* Mss; przykład częstego przyp. funkcjonowania *lp* w sensie zbiorowym.

15 *i będą błogosławione w tobie*, וְנִבְרְכוּ בְךָ (*weniwrechu wecha*), lub: *i będą błogosławić sobie nawzajem*, por. Rdz 22:18; 26:4.

16 *i służbę*, נֶפֶשׁ (*nefesz*), tj. *duszę*: וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ.

17 *Kanaan*, כְּנַעַן (*kena'an*), czyli: *purpura*, *lazur* l. *nizina*, Rdz 12:5[L].

6 I przeszedł Abram tę ziemię[1] aż do miejscowości Sychem,[2] do dębu[3] More,[4] a w ziemi byli wówczas Kananejczycy.

7 I ukazał się Abramowi JHWH i powiedział: Twemu nasieniu dam tę ziemię.[a] I zbudował tam ołtarz dla JHWH, który mu się ukazał.[b]

8 Stamtąd przeniósł się ku górze na wschód od Betel[5] i rozbił swój namiot. Betel było na zachodzie, a Aj na wschodzie. I zbudował tam ołtarz dla JHWH i wzywał imienia JHWH.[6] **9** I wędrował Abram dalej, i dotarł[7] do Negebu.[8]

Abram w Egipcie

10 A gdy nastał głód w tej ziemi, Abram zszedł[9] do Egiptu, aby tam zatrzymać się [jako przychodzień], gdyż ciężki był głód w tej ziemi. **11** A gdy zbliżał się, by wejść do Egiptu, powiedział do Saraj, swojej żony: Oto wiem, że jesteś kobietą piękną z wyglądu. **12** Gdy zobaczą cię Egipcjanie, powiedzą: To jego żona! I zabiją mnie, a ciebie zostawią przy życiu. **13** Mów więc, że jesteś moją siostrą,[a10] po to, by mi się dobrze wiodło ze względu na ciebie i aby dzięki tobie żyła moja dusza.

14 Gdy Abram przybył do Egiptu, Egipcjanie zobaczyli, że ta kobieta jest bardzo piękna. **15** A gdy ujrzeli ją książęta faraona, wychwalali ją przed faraonem, i zabrano tę kobietę do domu faraona. **16** I ze względu na nią obchodził się dobrze z Abramem, tak że miał owce, bydło, osły, niewolników i niewolnice, oślice i wielbłądy.[11]

17 Ale JHWH dotknął faraona i jego dom wielkimi[12] plagami z powodu Saraj, żony Abrama. **18** Wezwał więc faraon Abrama i powiedział: Cóż to mi zrobiłeś? Dlaczego nie oznajmiłeś mi, że ona jest twoją żoną? **19** Dlaczego powiedziałeś: Ona jest moją siostrą, tak że wziąłem ją sobie za żonę? A teraz – oto twoja żona.[13] Weź [ją] i odejdź.

20 I z powodu niego rozkazał faraon ludziom, aby odprawili[14] go wraz z jego żoną i wszystkim, co do niego należało.[15]

Rozstanie Abrama z Lotem

13 I wyruszył Abram z Egiptu, on i jego żona, i wszystko, co było jego, i Lot wraz z nim, do Negebu. **2** A Abram był bardzo zasobny[16] w stada, w srebro i w złoto. **3** I szedł, ze swoimi postojami,[17] z Negebu aż do Betel, do miejsca, gdzie był na początku jego namiot, między Betel a Aj, **4** do miejsca ołtarza, który uczynił tam najpierw[a] i gdzie wzywał[b] Abram imienia JHWH.

5 Również Lot, wędrujący z Abramem, miał owce i bydło, i namioty. **6** Lecz ziemia nie pozwalała, by pozostawali razem, gdyż ich dobytek był wielki i nie mogli przebywać razem. **7** I doszło do sporu między pasterzami stad Abrama a między pasterzami stad Lota. Kananejczycy zaś i Peryzyci mieszkali wówczas w tej ziemi. **8** Powiedział więc

7[a]Dz 7:5; Ga 3:16; [b]Rdz 13:18; 22:9; 26:25; 33:20; 35:7; Wj 20:24
13[a]Rdz 20:2; 26:7

Rozdział 13
4[a]Rdz 12:7-8; [b]Rdz 4:26; 12:8; 21:33; 26:25

---

1 G dod.: *na jej długość aż do*, εἰς τὸ μῆκος αὐτῆς ἕως τοῦ.

2 *Sychem*: rozwój miasta przypada na XIX w. p. Chr. Miasto znane z egipskich tekstów złorzeczeń oraz z inskrypcji z Khu-Sebek, z tego samego okresu. Nazwa miasta łączy się z czynnością objuczania zwierząt (Rdz 12:6[L]), może więc oznaczało *targ*?

3 *dąb*, אֵלוֹן, lub: *terebint*, wielowiekowe drzewo, jako znak rozpoznawczy terenu Tg[O]; δρῦς G, o wydźwięku sakralnym; może zbiorowo: *dąbrowa*, por. אֵלוֹנֵי מֹרֶה w Pwt 11:30 i אֵלוֹן מְעוֹנְנִים w Sdz 9:37 z Rdz 18:1 (Rdz 12:6[L]).

4 *More*, מוֹרֶה (*more*[h]), czyli: *nauczyciel*, stąd: *Dąb nauczyciela* (?), Rdz 12:6[L].

5 *Betel*: wykopaliska w Beitan (równoznaczne z Betel?) poświadczają istnienie dobrze prosperującego miasta kananejskiego w średniej epoce brązu (2000-1500 r. p. Chr.). Miasto było ufortyfikowane, z czterema bramami i murami o grubości 3,5 m.

6 Lub: *czcił imię JHWH*.

7 Zob. konstrukcja: וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה, Rdz 12:9[L].

8 Lub: *na południe*.

9 *zszedł* (jakby w dół); lub: *udał się*.

10 *siostrą*: Rdz 12:13[L].

11 Znaleziska poświadczają udomowienie wielbłądów już w III tys. p. Chr., Rdz 12:16[L].

12 G dod.: *i strasznymi*, καὶ πονηροῖς.

13 G dod.: *przed tobą*, ἐναντίον σου.

14 Lub: *wypędzili*.

15 G dod.: *i Lot z nim*, καὶ Λωτ μετ᾽ αὐτοῦ.

16 Idiom: *bardzo ciężki*, כָּבֵד מְאֹד.

17 Lub: *obozami*.

15[a]Dz 7:5

Abram do Lota: Niechże nie będzie sporu między mną a między tobą i między moimi pasterzami a między twoimi pasterzami, ponieważ jesteśmy braćmi.[1] **9** Czyż cała ta ziemia nie stoi otworem przed twoim obliczem? Odstąp, proszę, ode mnie. Jeśli [ty] w lewo, ja ruszę w prawo, a jeśli [ty] w prawo, ja ruszę w lewo.

10 Wtedy Lot podniósł oczy i zobaczył, że cały okręg nad Jordanem jest nawodniony – zanim JHWH zniszczył Sodomę i Gomorę – jak ogród JHWH, jak ziemia egipska, aż do wejścia do Soaru. **11** I wybrał Lot sobie cały okręg nad Jordanem, i wyruszył Lot na wschód – tak rozdzielili się każdy od swego brata. **12** Abram zamieszkał w ziemi kananejskiej, a Lot zamieszkał w miastach okręgu [nad Jordanem] i rozbijał namioty aż po Sodomę. **13** A mężczyźni Sodomy byli bardzo źli i grzeszni wobec JHWH.

14 A JHWH powiedział do Abrama po odłączeniu się Lota od niego: Podnieś swoje oczy i spojrzyj z miejsca, na którym jesteś, na północ i na południe, i na wschód i na zachód, **15** bo całą tę ziemię, którą ty widzisz, dam tobie i twojemu nasieniu na wieki[a] **16** i uczynię twoje nasienie jak proch ziemi, tak że jeśli zdołałby ktoś policzyć proch ziemi, to również twoje nasienie mogłoby być policzone. **17** Wstań i przejdź tę ziemię wzdłuż i wszerz, bo tobie ją dam.

18 Wtedy Abram przeniósł namioty i przybył, by zamieszkać wśród dębów Mamre[2] pod Hebronem, i zbudował tam ołtarz dla JHWH.

Uwolnienie Lota

14 Za dni Amrafela, króla Szinearu,[3] Ariok,[4] król Elasaru, Kedorlaomer, król Elamu, i Tidal, król narodów,[5] **2** prowadzili wojnę z Berą, królem Sodomy, i z Birszą, królem Gomory, z Szinabem, królem Admy, z Szemeberem, królem Seboim, i z królem Bela, czyli Soaru. **3** Wszyscy oni zeszli się[6] w dolinie Syddim, gdzie [teraz] jest Morze Słone. **4** Przez dwanaście lat podlegali Kedorlaomerowi, lecz w trzynastym roku zbuntowali się.

5 W czternastym roku wyruszył Kedorlaomer oraz królowie, którzy z nim byli, i pobili Refaitów w Aszterot-Karnaim, Zuzytów w Ham i Emitów na równinie Kiriataim, **6** i Chorytów w ich górach Seir aż do El-Paran, które jest przy pustyni. **7** Potem zawrócili i przybyli do En-Miszpat, czyli do Kadesz, i podbili całe pole Amalekitów, a także Amorytów, którzy mieszkali w Chaseson-Tamar.[7]

8 Wtedy wyruszył król Sodomy i król Gomory, i król Admy, i król Seboim, i król Beli, czyli Soaru, i ustawili się w dolinie Syddim do bitwy **9** z Kedorlaomerem, królem Elamu, i Tidalem, królem narodów, i Amrafelem, królem Szinearu, i Ariokiem, królem Elasaru – czterech królów przeciw pięciu.

10 A dolina Syddim to [były] doły, doły smoły.[8] I gdy uciekali król Sodomy i Gomory,[9] wpadli tam, a pozostali uciekli w góry. **11** I zabrali cały dobytek Sodomy i Gomory oraz całą ich żywność, i odeszli. **12** Zabrali też Lota i jego dobytek – syna brata Abrama – i odeszli, mieszkał on bowiem w Sodomie.

13 I przyszedł pewien uchodźca, i oznajmił to Abramowi Hebrajczykowi,[10] a on mieszkał pośród dębów Mamrego,

---

1 Lub: *mężczyznami*, *braćmi*, אֲנָשִׁים אַחִים.

2 *dębów Mamre*, בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא: sc אֵלֹנֵי tylko w sensie kultowym; być może: *dąbrowa Mamrego*, zob. Rdz 23:14-20; por. *dąb More*, אֵלוֹן מוֹרֶה, Rdz 12:6 (Rdz 13:18[L]).

3 Tj. państwa położonego na obszarze Babilonii. Chodzi o konflikty z okresu wczesnej i średniej epoki brązu.

4 Imię to pojawia się w inskrypcjach z miast Mari i Nuzi.

5 Lub: *król* (miasta) *Gojim*.

6 Tj. połączyli siły.

7 Znane potem jako En-Gedi, zob. 2Krn 20:2.

8 Powtórzenie jako intensyfikacja, czyli: *pełna dołów smoły*, Rdz 14:10[L].

9 *i król Gomory* PS G sy.

10 *Hebrajczykowi*, עִבְרִי (*'iwri*), pierwszy przypadek pojawienia się tej nazwy. W Rdz pada ona z ust osób trzecich (Rdz 39:14, 17; 41:12; 43:32); w wypowiedzi Józefa (Rdz 40:15) może być wyrazem koncesji na rzecz Egipcjan; Rdz 14:13[L].

Amoryty, brata Eszkola i brata Anera, uczestników przymierza z Abramem. **14** A gdy Abram usłyszał, że wzięto do niewoli jego brata, wystawił swoich wypróbowanych, urodzonych w jego domu, trzystu osiemnastu i ścigał [ich] aż do Dan.[1] **15** I podzielił ich nocą między siebie i swoje sługi, i pobił ich, i ścigał ich aż do Choby, która leży na lewo[2] od Damaszku. **16** I odzyskał cały dobytek, a także odzyskał Lota, swego brata, i jego dobytek, a także kobiety i lud.

Abram i Melchizedek

17 I wyszedł król Sodomy, aby go spotkać, gdy wracał po swoim rozbiciu Kedorlaomera i królów, którzy byli z nim, do Doliny Szawe, to jest Doliny Królewskiej.[a3] **18** A Melchizedek,[a4] król Szalemu,[b5] wyniósł chleb i wino. A był on kapłanem Boga Najwyższego. **19** I błogosławił mu, mówiąc:

Niech będzie błogosławiony Abram
przez[6] Boga Najwyższego,[7]
Stwórcę[8] nieba i ziemi![9]
20 I niech będzie błogosławiony Bóg Najwyższy,
który wydał
twoich nieprzyjaciół w twoje ręce!

I dał mu [Abram] dziesięcinę ze wszystkiego.

21 I powiedział król Sodomy do Abrama: Daj mi ludzi,[10] a dobytek weź sobie!

22 A Abram powiedział do króla Sodomy: Podnoszę swą rękę[11] do JHWH,[12] Boga Najwyższego, Stwórcy nieba i ziemi, **23** że ani nitki, ani rzemyka sandałów, ani niczego nie wezmę z tego wszystkiego, co należy do ciebie, i nie powiesz: To ja wzbogaciłem Abrama. **24** Z wyłączeniem mnie, [niech będzie wzięte] tylko to, co spożyli słudzy,[13] oraz dział mężczyzn, którzy poszli ze mną, [to jest dział] Anera, Eszkola i Mamrego – niech oni wezmą swój dział.

Przymierze z Abramem

15 Po tych wydarzeniach, w widzeniu, stało się do Abrama Słowo JHWH tej treści: Nie bój się, Abramie, Ja jestem twoją tarczą. Twoja nagroda[14] będzie bardzo obfita!

2 Wtedy Abram powiedział: Panie, JHWH,[15] cóż mi dasz, skoro schodzę bezdzietny, a synem mienia mego domu będzie Eliezer[16] z Damaszku?[17] **3** I [jeszcze] powiedział Abram: Oto mnie nie dałeś potomka i oto syn [urodzony] w moim domu[18] będzie dziedziczył po mnie.

4 Lecz oto [dotarło] do niego Słowo JHWH: Nie ten będzie dziedziczył po tobie, lecz ten, który wyjdzie z twego wnętrza – on będzie dziedziczył po tobie.

5 Następnie wyprowadził go na dwór i powiedział: Spójrz ku niebu i policz gwiazdy, jeśli zdołasz je policzyć! I powiedział do niego: Tak będzie z twoim

Rozdział 14
17[a] 2Sm 18:18
18[a] Ps 110:4; Hbr 5:5-10; 6:20-8:6;
[b] Ps 76:3; Hbr 7:1

---

1 *Dan*, דָּן (*dan*): ten szczegół wskazuje na późniejszą redakcję fragmentu; terytoria te nosiły taką nazwę dużo później, zob. Sdz 18:29; Rdz 14:14[L].

2 *na lewo*, מִשְּׂמֹאל (*missem'ol*), lub: *na północ*; kierunki podawano z twarzą zwróconą na wschód.

3 Może chodzi o późniejszą Dolinę Kidronu?

4 *Melchizedek*, מַלְכִּי־צֶדֶק (*malki-tsedek*), czyli: *moim królem sprawiedliwość* (l. *słuszność*), zob. Hbr 7:2.

5 *Szalem*, שָׁלֵם, czyli: *pokój*, być może zamierzony archaizm i skrócona wersja יְרוּשָׁלֵם, (*jeruszalem*), zob. Ps 76:3.

6 *przez*, לְ (*le*), Rdz 14:19[L].

7 *Bóg Najwyższy*, אֵל עֶלְיוֹן.

8 *Stwórcę*, קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, lub: *właściciela*.

9 Brak det. w: קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, może wskazywać na kan. frazeologię (Rz 14:19[L]).

10 *ludzi*, הַנֶּפֶשׁ.

11 Chodzi o uroczysty gest przysięgi.

12 *JHWH*: brak w G.

13 Lub: *chłopcy*, tj. ludzie, którzy wykonywali swe zadanie, הַנְּעָרִים (*hanne'arim*).

14 *nagroda*, שָׂכָר (*sachar*), lub: *zapłata*.

15 *Panie, JHWH*: wokal.: *Panie Boże*, אֲדֹנָי יֱהוִה.

16 *Eliezer*, אֱלִיעֶזֶר (*'eli'ezer*), czyli: *mój Bóg jest pomocą*.

17 W wypowiedzi może chodzić o grę słów: וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר, w rodzaju: *a spadkobiercą domowego mieszka będzie Eliezer, co w Damaszku mieszkał*. Wymowy tej grze słów przydaje również znaczenie imienia sługi (Rdz 15:2[L]).

18 *syn [urodzony] w moim domu*, tj. *syn mojego domu*, בֶּן־בֵּיתִי, idiom: urodzony w moim domu niewolnik.

Rozdział 15
5[a]Rz 4:8; Hbr 11:12
6[a]Rz 4:3, 5-9; Ga 3:6-9; Jk 2:23
10[a]Jr 34:18-19
13[a]Wj 1:1-14; Dz 7:6
14[a]Wj 12:40-41; Dz 7:7
18[a]Dz 7:5

Rozdział 16
2[a]Rdz 25:21; 30:2; Kpł 20:20, 21; Pwt 28:11; Ps 113:9;
[b]Pwt 25:9; Rt 4:11; Ga 4:21-31

nasieniem.[a] **6** Wówczas uwierzył JHWH, a On poczytał mu to za sprawiedliwość.[a1]

7 I powiedział do niego: Ja jestem JHWH, który cię wywiódł z Ur chaldejskiego,[2] aby dać ci tę ziemię w posiadanie. **8** A on odpowiedział: Panie, JHWH, po czym poznam, że ją posiądę?

9 I powiedział do niego: Sprowadź mi trzyletnią jałówkę i trzyletnią kozę, i trzyletniego barana, i synogarlicę, i młodą [gołębicę].[3] **10** I sprowadził Mu to wszystko, i rozciął na połowy, i położył jedną połowę naprzeciw drugiej; ptaków jednak nie rozciął.[a4] **11** Wtedy zleciały się ptaki drapieżne na żer,[5] lecz Abram je odpędził.

12 A gdy zachodziło słońce, ogarnął Abrama twardy sen i oto opadły go lęk i głęboka ciemność. **13** I powiedział do Abrama: Wiedz dobrze, że twoje potomstwo będzie przechodniem w nie swojej ziemi i będą ich zniewalać i ciemiężyć[a] przez czterysta lat.[6] **14** Ale naród, któremu będą służyć, Ja sam będę sądził, potem jednak wyjdą [stamtąd] z wielkim dobytkiem.[a7] **15** A ty przyjdziesz do swoich ojców w pokoju i zostaniesz pochowany w sędziwej[8] starości. **16** I [dopiero] czwarte pokolenie[9] wróci tutaj, gdyż wcześniej nie dopełni się wina Amorytów.

17 A kiedy słońce zaszło i nastała głęboka ciemność, oto [ukazał się] dymiący piec i znicz ognia,[10] który przemieszczał się pomiędzy połowami. **18** W tym dniu JHWH zawarł przymierze z Abramem, mówiąc: Twemu potomstwu dałem[11] tę ziemię, od rzeki egipskiej[12] aż do rzeki wielkiej, rzeki Eufrat:[a13] **19** Kenitów i Kenizytów, i Kadmonitów, **20** i Chetytów, i Perizytów, i Refaitów, **21** i Amorytów, i Kananejczyków,[14] i Girgaszytów, i Jebuzytów.

Hagar i Ismael

16 A Saraj, żona Abrama, nie urodziła mu [dzieci], lecz miała służącą,[15] Egipcjankę, a było jej na imię Hagar.[16] **2** I powiedziała Saraj do Abrama: Oto JHWH zatrzymał[a] mi rodzenie, przyjdź[17] więc, proszę, do mojej służącej, może dzięki niej będę miała syna.[b18] I posłuchał Abram głosu Saraj.

---

1 *Wówczas uwierzył JHWH, a On poczytał mu to za sprawiedliwość*, וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֵהָ לּוֹ צְדָקָה; wg G: καὶ ἐπίστευσεν Αβραμ τῷ θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην: (1) *hi* וְהֶאֱמִן ozn., że Abram uznał Boga za godnego zaufania, władnego spełnić złożoną obietnicę; (2) zaimek w וַיַּחְשְׁבֵהָ odnosi się do aktu wiary; (3) można też rozumieć jako oznakę szczerej wierności, zob. Lb 25:12-13; (4) zob. J 1:12-13; Hbr 11:1.

2 *chaldejskiego*: późniejszy dodatek redakcyjny. Chaldejczycy pojawili się w okresie neobabilońskim, w pierwszym tysiącleciu p. Chr.

3 *gołębicę*, גּוֹזָל (*gozal*), hl[2], zob. Pwt 32:11, lub: *młodego ptaka*.

4 *nie rozciął*: Rdz 15:10[L].

5 *żer*, פִּגְרִים, ozn. też *padlinę*.

6 400 lat odnosi się do okresu zniewalania i ciemiężenia, a 430 lat wspomnianych w Wj 12:40-41 i Ga 3:17 do całego pobytu Izraela w Kanaanie i Egipcie, zob. Rdz 15:13[L].

7 Proroctwo wypełniło się ok. 600 lat później.

8 Tj. *dobrej*.

9 *pokolenie*, w kontekście Rdz 15:13 mogło zatem trwać ok. 120 lat. Do czterech pokoleń zaliczały się pokolenia Lewiego, Kehata, Amrama i Mojżesza, zob. Wj 6:16-20.

10 Przyborów tych używano w rytuałach Mezopotamii do odpędzania zła, Rdz 15:17[L].

11 *dałem*: pf. profetyczne, Rdz 15:18[L].

12 *od rzeki egipskiej*, מִנְּהַר מִצְרַיִם, chodzi prawdopodobnie o okresową rzekę Wadi el Arisz na *pn-wsch* granicy Egiptu, zob. Lb 34:5; 1Krl 4:21.

13 Ziemia ta nigdy nie znalazła się w pełnym posiadaniu Izraela. Władcy tych obszarów byli lennikami Salomona, zob. 1Krl 4:21, 24.

14 *i Chiwitów* PS G.

15 *służącą*, שִׁפְחָה (*szifcha*[h]). Mogła to być służąca towarzyszka bogatych kobiet (Ps 123:2), pod. jak Bilha lub Zilpa (Rdz 30:24, 29). W niektórych przyp. synonim niewolnicy, אָמָה, np. Wj 20:10.

16 *Hagar*, הָגָר (*hagar*), czyli: *ucieczka*.

17 *przyjdź, proszę*, בֹּא־נָא: euf.: *współżyj, proszę*.

18 *może dzięki niej będę miała syna*, por. Pwt 25:9; Rt 4:11: idiom: (1) *może przez nią zostanę zbudowana*; (2) *może dzięki niej zbuduję sobie rodzinę*.

3 Wzięła więc Saraj, żona Abrama,
Hagar, Egipcjankę, swoją służącą –
a [było to] po upływie dziesięciu lat za-
mieszkiwania Abrama w ziemi kana-
nejskiej – i dała ją Abramowi, swojemu
mężowi, za żonę. **4** I przyszedł do Ha-
gar, i poczęła. A gdy zobaczyła, że po-
częła, zaczęła pogardzać swoją panią
w swoich oczach.
5 Wtedy Saraj powiedziała do Abra-
ma: Moja krzywda [ciąży] na tobie![1]
To ja dałam moją służącą na twe łono,
a gdy zauważyła, że poczęła, zaczę-
ła mną pogardzać w swoich oczach!
Niech rozsądzi JHWH między mną
a między tobą. **6** I powiedział Abram
do Saraj: Oto twoja służąca jest w two-
im ręku, zrób z nią to, co ci się wyda
dobre w twoich oczach! A gdy Saraj ją
upokorzyła, [ta] uciekła od niej.
7 Wtedy znalazł ją Anioł JHWH,[a2] przy
pewnym[3] źródle wód na pustyni, przy
źródle na drodze do Szur. **8** I powie-
dział: Hagar, służąco Saraj, skąd przy-
chodzisz i dokąd idziesz? I odpowie-
działa: Uciekam ja sprzed oblicza Sa-
raj, mojej pani. **9** Wówczas powiedział
jej Anioł JHWH: Wróć do swojej pani
i upokórz się pod jej rękami! **10** I powie-
dział jej [jeszcze] Anioł JHWH: Obficie
rozmnożę twoje potomstwo, będzie nie-
policzalne z powodu mnogości. **11** I po-
wiedział jej Anioł JHWH:

Oto poczęłaś
i urodzisz syna,
i nadasz mu imię Ismael,[4]
bo usłyszał JHWH o twojej niedoli.
12 A będzie on
człowiekiem – dzikim osłem,[5]
ze swą ręką przeciw wszystkim,
z ręką wszystkich przeciw sobie,
i będzie się osiedlał naprzeciw
wszystkich swych braci.[6]

13 Wówczas nazwała JHWH mówią-
cego do niej: Ty jesteś Bogiem patrzą-
cym,[7] bo powiedziała: Czyżbym tu
zobaczyła Tego, który mnie widzi?![8]
14 Dlatego nazwano tę studnię Studnią
Żyjącego, który mnie widzi.[9] Oto leży
ona między Kadesz a Bered.
15 I urodziła Hagar Abramowi syna.
I nadał Abram swojemu synowi,
którego urodziła Hagar, imię Ismael.[a]
16 A Abram miał osiemdziesiąt sześć
lat, gdy Hagar urodziła Abramowi
Ismaela.

Znak przymierza

17 I stało się, gdy Abram miał dzie-
więćdziesiąt dziewięć lat, że ukza-
ał się Abramowi JHWH i powiedział
do niego: Ja jestem Bóg Wszechmoc-
ny,[a10] przechadzaj się przed moim obli-
czem[b11] i bądź nienaganny.[12] **2** I usta-
nowię[13] przymierze między Mną a mię-
dzy tobą i rozmnożę cię bardzo,
bardzo [obficie].

7[a]Sdz 6:11-23
15[a]Ga 4:22

Rozdział 17
1[a]Rdz 28:3; 35:11; 43:14; 48:3;
[b]Rdz 5:22, 24; 6:9; 1Sm 2:30; 12:2

---

1 *Moja krzywda [ciąży] na tobie*, חֲמָסִי עָלֶיךָ (*chamasi ʻalejcha*), lub: *mój gwałt na tobie*: idiom: (1) *[Odpowiedzialność] za zadawaną mi krzywdę ciąży na tobie*; (2) *Niech moja krzywda [spadnie] na ciebie*.

2 *Anioł JHWH*, מַלְאַךְ יְהוָה (*malʼach JHWH*), ἄγγελος κυρίου, uważany jest za Syna Bożego przed wcieleniem, Rdz 16:7[L].

3 *pewne źródło*: Rdz 16:7[L].

4 *Ismael*, יִשְׁמָעֵאל (*jiszmaʼel*), czyli: *Bóg słyszy*.

5 Zwierzę takie jest w SP synonimem niepokornej samodzielności, zob. Jr 2:24; Oz 8:9 (Rdz 16:12[L])

6 *naprzeciw wszystkich swych braci*, וְעַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו יִשְׁכֹּן: lub: *przeciwko wszystkim swoim braciom*.

7 Lub: *Bogiem patrzącym*, אֵל רֳאִי (*ʼel roʼi*), po em.: *Bogiem, który mnie widzi*, אֵל רֹאִי, por. G.

8 *Czyżbym tu zobaczyła Tego, który mnie widzi*, הֲגַם הֵלֹם רָאִיתִי אַחֲרֵי רֹאִי. Wg G: *gdyż powiedziała: Rzeczywiście, twarzą w twarz widziałam Tego, który mi się objawił*, ὅτι εἶπεν καὶ γὰρ ἐνώπιον εἶδον ὀφθέντα μοι.

9 *Studnią Żyjącego, który mnie widzi*, בְּאֵר לַחַי רֹאִי (*beʼer lachaj roi*), wg G: *Studnią Tego, którego oglądałam twarzą w twarz*, Φρέαρ οὗ ἐνώπιον εἶδον.

10 *Bóg Wszechmocny*, אֵל שַׁדַּי (*ʼel szaddaj*), przetłumaczone tak zgodnie z tradycją zapoczątkowaną przez Hieronima. Co do tłumaczenia *Bóg Niezawisły* (l. *Suwerenny*) oraz zn. wyrażenia, zob. Rdz 17:1[L].

11 *przechadzaj się przed moim obliczem*, הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי: idiom: *żyj w bliskości ze Mną*, zob. Rdz 17:18.

12 Lub: *doskonały*.

13 *ustanowię*, הִנְתִּי אָנֹן (*weʼetnaʰ*), l. *potwierdzę*, *przypieczętuję*, Rdz 17:2[L].

5[a]Rz 4:17
7[a]Łk 1:55
8[a]Rdz 15:18-21; Dz 7:5
10[a]Dz 7:8; Rz 4:11
14[a]Rz 2:25-29; 1Kor 7:18-19; Ga 6:15

3 Wtedy Abram padł na swą twarz, a Bóg przemówił do niego tymi słowy: **4** Oto Ja i moje przymierze z tobą: staniesz się ojcem mnóstwa narodów. **5** I nie będziesz już miał na imię Abram, lecz twe imię będzie Abraham, gdyż uczynię cię ojcem mnóstwa.[a][1] **6** I rozmnożę cię bardzo, bardzo obficie, i wywiodę z ciebie narody, i od ciebie będą pochodzić królowie. **7** I ustanowię[2] moje przymierze między Mną a między tobą i między twoim potomstwem[a] po tobie na ich pokolenia, jako przymierze wieczne, aby być Bogiem twoim i twego potomstwa po tobie.

8 Dam też tobie i twojemu potomstwu po tobie ziemię,[a] w której przebywasz, całą ziemię Kanaan, na własność wieczną – i będę im Bogiem.

9 Powiedział też Bóg do Abrahama: Ty zaś dochowuj mego przymierza, ty i twoje potomstwo po tobie, po wszystkie ich pokolenia. **10** To moje przymierze, którego będziecie przestrzegać między Mną a między wami i między twoim potomstwem po tobie: obrzezany będzie u was każdy mężczyzna.[a][3] **11** Obrzezane będzie u was ciało waszego napletka i będzie [to] znakiem przymierza między Mną a między wami. **12** Gdy będzie miał osiem dni, obrzeżecie u siebie każdego mężczyznę, po wszystkie wasze pokolenia, urodzonego w domu czy nabytego za pieniądze od jakiegokolwiek cudzoziemca, który nie jest z twojego potomstwa – **13** obrzezany musi być urodzony w twoim domu czy nabyty za twoje pieniądze,[4] i będzie moje przymierze na ciele waszym jako przymierze wieczne. **14** A nieobrzezany mężczyzna, który nie będzie miał obrzezanego ciała swego napletka,[5] odcięta będzie taka dusza od jej ludu[6] – nie dochowała [ona] mego przymierza.[a]

15 Następnie powiedział Bóg do Abrahama: Saraj, swojej żony, nie nazywaj już jej imieniem Saraj, bo jej imię będzie Sara. **16** Będę jej[7] również błogosławił, a też dam ci z niej syna. Będę jej więc błogosławił i wywiodę z niej narody, pochodzić będą od niej królowie ludów.

17 Wtedy Abraham padł na swoją twarz i roześmiał się, i powiedział w swoim sercu: Czyż stuletniemu urodzi się dziecko? I czy urodzi Sara, kobieta dziewięćdziesięcioletnia? **18** I powiedział Abraham do Boga: Oby tylko Ismael żył przed Twoim obliczem!

19 A Bóg powiedział: Ależ! Sara, twoja żona, urodzi ci syna i nadasz mu imię Izaak,[8] i ustanowię moje przymierze z nim jako przymierze wieczne dla jego potomstwa po nim. **20** A co do Ismaela, wysłuchałem cię: Oto pobłogosławię mu i rozrodzę go, i rozmnożę go bardzo, bardzo obficie. Zrodzi dwunastu książąt i wywiodę z niego liczny naród. **21** Ale moje przymierze ustanowię z Izaakiem, którego urodzi ci Sara o tym samym czasie w następnym roku. **22** I przestał z nim rozmawiać. I wzniósł się Bóg znad Abrahama.

23 Abraham zaś wziął Ismaela, swojego syna, i wszystkich urodzonych w swoim domu, i wszystkich nabytych za jego pieniądze, wszystkich mężczyzn spośród ludzi domu Abrahama, i obrzezał ciało ich napletka dokładnie tego samego dnia, w którym polecił mu to Bóg. **24** A Abraham miał dziewięćdziesiąt dziewięć lat, gdy obrzezano ciało jego napletka. **25** Ismael zaś, jego

---

1 Między imieniem *Abram*, אַבְרָם, czyli: *wywyższony ojciec*, a *Abraham*, אַבְרָהָם, czyli: *ojciec wielkiego mnóstwa*, zachodzi gra słów oparta zarówno na znaczeniu, jak i na podobieństwie brzmienia.

2 *I ustanowię*, וְהֲקִמֹתִי, lub: *i potwierdzę*.

3 *Obrzezanie*, מוּלָה (*mula*[h]), ma też znaczenie idiomatyczne, zob. Wj 6:12; Kpł 26:41; Pwt 10:16; 30:6; Jr 6:10; Dz 7:51; por. *obrzezanie Chrystusowe*, ἡ περιτομή τοῦ Χριστοῦ, Kol 2:11; Rdz 17:10[L].

4 Lub: *za srebro*, pod. w dalszych wersetach.

5 PS G dodają: *w ósmym dniu*.

6 *odcięta będzie taka dusza od jej ludu*, וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ, idiom: *człowiek ten zostanie wyłączony ze wspólnoty swego ludu*; to odcięcie mogło oznaczać śmierć, zob. Wj 31:14-15.

7 Wg PS: *jemu*.

8 *Izaak*, יִצְחָק (*jitschaq*), czyli: *roześmieje się*.

syn, miał trzynaście lat, gdy obrzezano ciało jego napletka. **26** Dokładnie tego samego dnia zostali obrzezani Abraham i jego syn Ismael. **27** Wszyscy też mężczyźni jego domu, urodzeni w domu i nabyci za pieniądze od cudzoziemców, zostali obrzezani wraz z nim.

Zapowiedź narodzin Izaaka

18 I ukazał mu się JHWH pośród dębów Mamre,[1] gdy siedział on, w upale dnia, u wejścia namiotu.[a] **2** Podniósł oczy i zobaczył, że oto stali naprzeciw niego trzej mężczyźni.[a] Gdy ich zobaczył, pobiegł sprzed wejścia namiotu, aby ich spotkać, i pokłonił się do ziemi. **3** Powiedział też: Panie, jeśli, proszę, znalazłem przychylność[2] w Twoich[3] oczach, nie omijaj, proszę, swego sługi. **4** Niech przyniosą, proszę, trochę wody i obmyjcie swoje nogi – i odpocznijcie pod drzewem. **5** Wezmę też kawałek chleba i posilicie swoje serca. Potem pójdziecie dalej, bo dlatego przeszliście obok waszego sługi. Wtedy oni powiedzieli: Uczyń, jak powiedziałeś!

6 I pośpieszył Abraham do namiotu, do Sary, i powiedział: Pośpiesz się, zagnieć trzy miary[4] najlepszej mąki[5] i zrób placki! **7** Potem Abraham pobiegł do bydła i wziął młode cielę, delikatne i dobre, i dał chłopcu,[6] który pośpieszył je przyrządzić. **8** Następnie wziął masło, mleko i cielę, które przyrządził, i postawił przed nimi, podczas gdy on stanął naprzeciw nich pod drzewem, oni zaś jedli.

9 Wtedy powiedzieli do niego: Gdzie jest Sara, twoja żona? A odpowiedział: Oto w namiocie. **10** Wówczas powiedział: Na pewno wrócę do ciebie za rok[7] o tym czasie, a wtedy twoja żona Sara będzie miała syna.[a]

Sara zaś słuchała u wejścia do namiotu, które było za nim. **11** A Abraham i Sara byli starzy, podeszli w dniach. Przestało być u Sary w taki sposób, jak [bywa] u kobiet.[8] **12** Dlatego Sara zaśmiała się do siebie,[9] mówiąc: Po moim zestarzeniu się mam doznać rozkoszy? I mój pan[10] jest stary![a]

13 I powiedział JHWH do Abrahama: Dlaczego to roześmiała się Sara, mówiąc: Czyżbym naprawdę miała urodzić? Przecież zestarzałam się? **14** Czy jest cokolwiek niemożliwego[11] dla JHWH?[a] O tej porze, w tym czasie wrócę do ciebie za rok, a Sara będzie miała syna. **15** I zaparła się Sara, mówiąc: Nie śmiałam się – bo się bała. Lecz on powiedział: Nie![12] Bo [jednak] śmiałaś się.[a]

Wstawiennictwo Abrahama za Sodomą i Gomorą

16 Następnie mężczyźni ci wyruszyli stamtąd i zwrócili się w dół ku Sodomie.[13] Abraham zaś szedł z nimi, aby ich odprowadzić. **17** JHWH zaś powiedział: Czy mam Ja zataić przed Abrahamem to, co zamierzam uczynić? **18** Bo od Abrahama na pewno wywodzić się będzie naród wielki i potężny, i błogosławione w nim[a] będą wszystkie narody ziemi. **19** Poznałem go[a][14] bowiem po to, aby nakazał swoim synom, i swojemu domowi po sobie, strzec drogi JHWH, czynić sprawiedliwość i prawo – po to, by JHWH ziścił względem Abrahama to, co o nim zapowiedział.

20 I powiedział JHWH: Ponieważ krzyk Sodomy i Gomory jest wielki, i ponieważ ich grzech jest bardzo ciężki, **21** zstąpię i zobaczę, czy postępują całkowicie zgodnie z krzykiem, który dotarł do Mnie, czy nie – dowiem się!

Rozdział 18
1[a]Hbr 11:9
2[a]Rdz 19:1; Hbr 13:2
10[a]Rz 9:9
12[a]1P 3:6
14[a]Łk 1:37
15[a]Hbr 11:11
18[a]Rdz 12:2; 18:18; 28:14
19[a]Am 3:2

---

1 *pośród dębów Mamre*, בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא, zob. Rdz 12:6; 13:18.
2 *przychylność*, חֵן (*chen*).
3 Wg PS: *w waszych oczach*.
4 *trzy miary*, tj. ok. 40 l.
5 *najlepszej mąki*, קֶמַח סֹלֶת (*qemach solet*).
6 *chłopcu*, נַעַר (*na'ar*), lub: *słudze*.
7 Czy chodzi o wiosnę?
8 Tj. Sara była już po menopauzie.
9 Lub: *w swoim wnętrzu*, l. *w myślach*.
10 *mój pan*, וַאדֹנִי זָקֵן.
11 Lub: *zbyt trudnego* l. *cudownego*, הֲיִפָּלֵא מֵיהוָה דָּבָר.
12 *powiedział: Nie!*: wg PS: *powiedział jej*.
13 Lub: *pochylili się nad obliczem Sodomy*.
14 *poznałem go*, יְדַעְתִּיו (*jeda'tijw*): wg G: *poznałem go bowiem [i wiem]*, ᾔδειν γὰρ ὅτι, lub: *wyznaczyłem*, zob. Wj 33:12, 17; Pwt 34:10; 2Sm 7:20.

Rozdział 19
1[a]2Sm 19:8; Jr 26:10; 38:7; 39:3; 2P 2:7-8
5[a]Rdz 4:1, 17, 25; 19:8; Sdz 19:22
7[a]Sdz 19:23; Rz 1:18-32

22 Następnie mężczyźni ci zawrócili stamtąd i poszli do Sodomy, a Abraham nadal stał przed JHWH.[1]

23 Wówczas zbliżył się Abraham i powiedział: Czy rzeczywiście zgładzisz sprawiedliwego wraz z bezbożnym? **24** Może jest w tym mieście pięćdziesięciu sprawiedliwych. Czy rzeczywiście zgładzisz i nie przebaczysz temu miejscu przez wzgląd na pięćdziesięciu sprawiedliwych, którzy są w nim? **25** Przenigdy nie dopuść do czegoś takiego, by uśmiercić sprawiedliwego wraz z bezbożnym, by sprawiedliwego spotkało to samo, co bezbożnego. Przenigdy nie dopuść się tego! Czy Sędzia całej ziemi nie ma stosować prawa? **26** I powiedział JHWH: Jeśli znajdę w Sodomie pięćdziesięciu sprawiedliwych w obrębie miasta, to ze względu na nich przebaczę całemu miejscu.

27 Wtedy odezwał się Abraham i powiedział: Proszę, oto ośmielam się przemówić do Pana, [wiedząc], że jestem ja [tylko] prochem i popiołem. **28** Może zabraknie do tych pięćdziesięciu sprawiedliwych pięciu, czy zniszczysz całe miasto z powodu tych pięciu? I powiedział: Nie zniszczę, jeżeli znajdę tam czterdziestu pięciu.

29 I raz jeszcze przemówił do Niego i powiedział: Może znajdzie się tam czterdziestu. I odpowiedział: Nie uczynię[2] ze względu na tych czterdziestu.

30 I powiedział: Niech, proszę, nie rozgniewa się Pan, że przemówię: Może znajdzie się tam trzydziestu. I odpowiedział: Nie uczynię, jeśli znajdę tam trzydziestu.

31 I powiedział: Oto, proszę, ośmielam się przemówić do Pana:[3] Może znajdzie się tam dwudziestu. I odpowiedział: Nie zniszczę ze względu na tych dwudziestu.

32 I powiedział: Niech, proszę, nie rozgniewa się Pan, że przemówię jeszcze raz: Może znajdzie się tam dziesięciu. I odpowiedział: Nie zniszczę ze względu na tych dziesięciu.

33 I odszedł JHWH, gdy skończył rozmawiać z Abrahamem, a i Abraham wrócił do swego miejsca.

Zagłada Sodomy i Gomory

19 A wieczorem dwaj aniołowie przybyli do Sodomy. Lot zaś zasiadał[a] w bramie Sodomy. Gdy Lot [to] zobaczył, powstał, aby wyjść im na spotkanie – i pokłonił się [im] twarzą do ziemi. **2** Następnie powiedział: Proszę, moi panowie, proszę wstąpcie do domu waszego sługi i przenocujcie. Umyjcie swoje nogi, a wczesnym rankiem wstaniecie i udacie się w swoją drogę. Wówczas odpowiedzieli: Nie, lecz na placu[4] będziemy nocowali. **3** Lecz [on] bardzo nalegał na nich, wstąpili więc do niego i przyszli do jego domu. I wyprawił im ucztę, upiekł przaśniki i jedli.

4 Zanim się położyli, mężczyźni z miasta, mężczyźni z Sodomy, od najmłodszego do najstarszego, cały lud z [najdalszych] krańców, otoczyli dom, **5** zawołali Lota i powiedzieli do niego: Gdzie są ci mężczyźni, którzy przyszli do ciebie tej nocy? Wyprowadź ich do nas, bo chcemy ich poznać.[a5]

6 Wtedy Lot wyszedł do nich do bramy – ale zamknął[6] za sobą drzwi – **7** i powiedział: Nie czyńcie, proszę, moi bracia, nic złego![a] **8** Oto, proszę, mam dwie córki, które jeszcze nie poznały mężczyzny, wyprowadzę je, proszę, do was, i czyńcie z nimi, co uznacie za dobre w waszych oczach, tylko tym[7] mężczyznom nic nie czyńcie, ponieważ weszli pod cień mego dachu.

9 Ale [oni] odpowiedzieli: Idź precz! Powiedzieli też: Przyszedł taki jeden, by się tu zatrzymać, a teraz koniecznie chce sądzić! Potraktujemy cię gorzej niż ich! I natarli gwałtownie na tego mężczyznę, na Lota, i podeszli, by wyłamać drzwi. **10** Lecz ci mężczyźni

---

1 *Tiq*, oryg.: אברהם... ויהוה, tj. *JHWH stał przed Abrahamem*.
2 Wg PS G: *nie zniszczę*, אַשְׁחִית.
3 W *klkn* Mss: *JHWH*.
4 Lub: *na ulicy*.
5 *bo* [...] *poznać*, וְנֵדָעָה אֹתָם: euf. *chcemy z nimi współżyć*, co do córek, zob. Rdz 19:8[L].
6 Wg PS: *zamknęli* (aniołowie).
7 PS modernizuje הָאֵל na האלה; BHS: הָאֵלֶּ.

wyciągnęli swe ręce i wciągnęli Lota do siebie, do domu, zamknęli drzwi, **11** a ludzi, którzy byli u drzwi domu, od najmniejszego do największego, porazili nagłą ślepotą tak, że trudzili się, aby znaleźć wyjście.

12 Powiedzieli też ci mężczyźni[1] do Lota: Kogo tu jeszcze masz, zięcia, swych synów, swe córki? Wszystko, co w tym mieście masz, wyprowadź z tego miejsca! **13** Bo my właśnie zamierzamy zniszczyć to miejsce, gdyż wielki jest ich krzyk przed obliczem JHWH i JHWH posłał nas, abyśmy je zniszczyli.

14 Wyszedł więc Lot i oznajmił swoim zięciom, którzy mieli pojąć jego córki [za żony], mówiąc: Wstańcie, wyjdźcie z tego miejsca, gdyż JHWH zamierza zniszczyć to miasto! Lecz w oczach swoich zięciów był jak ktoś, kto żartuje.

15 A gdy wzeszła zorza, aniołowie nalegali na Lota, mówiąc: Wstań, weź swoją żonę i swoje dwie córki, które się tu znajdują,[2] abyś nie został zmieciony z powodu winy tego miasta. **16** Lecz gdy ociągał się, chwycili go ci mężczyźni za rękę i jego żonę za rękę, i dwie jego córki za rękę, ze względu na miłosierdzie JHWH nad nim, i wyprowadzili go, i zostawili na zewnątrz miasta.[a] **17** A gdy ich wyprowadzili na zewnątrz, [jeden z nich] powiedział:[3] Uciekaj ze swą duszą! Nie oglądaj się za siebie i nie zatrzymuj się w całym tym okręgu! Uchodź w góry, abyś nie został zmieciony.

18 Ale Lot powiedział do nich: Nie, moi panowie![4] **19** Oto, proszę, twój sługa znalazł przychylność w twoich oczach i wzmogłeś swoją łaskę, którą mi wyświadczyłeś, aby zachować przy życiu moją duszę, lecz ja nie zdołam uciec w góry tak, by nie dopadło mnie to nieszczęście i bym nie umarł. **20** Oto, proszę, to miasto jest w pobliżu, tak aby tam uciec – i jest ono małe. Pozwól mi tam uciec, proszę – czyż nie jest ono małe? – a [w ten sposób] przeżyje moja dusza.

21 I odpowiedział mu: Oto biorę wzgląd na ciebie i w tej sprawie: Nie zniszczę tego miasta, o którym mówiłeś. **22** Pośpiesz się! Schroń się tam, gdyż nie mogę nic uczynić, dopóki tam nie wejdziesz!

Dlatego [właśnie] nazywają to miasto Soar.[5] **23** Gdy słońce wschodziło nad ziemią, Lot wchodził do Soaru.

24 Wtedy JHWH spuścił na Sodomę i Gomorę deszcz siarki i ognia – [spadł] on od JHWH, z nieba. **25** I zniszczył te miasta i cały okręg, i wszystkich mieszkających w tych miastach wraz z roślinnością ziemi.[a] **26** Lecz jego żona obejrzała się za siebie i stała się słupem soli.[a]

27 A Abraham wstał wcześnie rano i udał się do miejsca, na którym stał przed obliczem JHWH. **28** Spojrzał w kierunku Sodomy i Gomory, i na całe oblicze ziemi, na ten okręg, i zobaczył, że oto wznosi się nad ziemią gęsty dym, jak dym z pieca.

29 A gdy Bóg niszczył miasta tego okręgu, wspomniał na Abrahama i wyprowadził Lota z [samego] środka zagłady, gdy niszczył miasta, w których mieszkał Lot.

Pochodzenie Moabitów i Ammonitów

30 I wyszedł Lot z Soaru i zamieszkał na górze, a z nim dwie jego córki. Bał się bowiem mieszkać w Soarze. Zamieszkał więc w jaskini – on i dwie jego córki.[6]

31 Wtedy pierworodna powiedziała do młodszej: Nasz ojciec jest stary, a nie ma w tej ziemi mężczyzny, który by z nami obcował[7] według zwyczaju całej ziemi. **32** Chodź, upijmy naszego ojca winem i połóżmy się z nim, i niech zachowa się z naszego ojca potomstwo.

33 Tej nocy zatem upiły swego ojca winem. I przyszła pierworodna, i położyła się ze swoim ojcem, a nie wiedział ani o jej położeniu się, ani o wstaniu.

16[a] 2P 2:7
25[a] Mt 10:15; 11:23-24; Łk 10:12; 17:29; 2P 2:6; Jd 7
26[a] Łk 17:32

---

1 Wg PS: *aniołowie*.
2 G dod.: *i wyjdźcie*.
3 *powiedzieli* PS G vg.
4 Lub: *Nie, Panie!*
5 *Soar*, צֹעַר (*tso'ar*), czyli: *znikomość, błahostka, rzecz bez większego znaczenia*.
6 PS G Vg dodają: *z nim*.
7 *który by z nami obcował*, לָבוֹא עָלֵינוּ, idiom: *wszedł na nas* l. *do nas*.

Rozdział 20
2[a]Rdz 12:11-13
7[a]Lb 11:2; 21:7; Pwt 9:20; Jr 7:16; 11:14
12[a]Kpł 18:9; Pwt 27:22; 2Sm 13:13

34 A o poranku pierworodna powiedziała do młodszej: Oto położyłam się wczoraj z moim ojcem. Upijmy go winem również tej nocy. Potem wejdź i połóż się z nim, a zachowamy potomstwo z naszego ojca.

35 Upiły zatem swego ojca winem również tej nocy i wstała młodsza, i położyła się z nim, a nie wiedział ani o jej położeniu się, ani o wstaniu.

36 Tak poczęły obie córki Lota ze swojego ojca. **37** I urodziła pierworodna syna i nadała mu imię Moab.[1] On jest ojcem Moabitów aż do dziś. **38** A młodsza także urodziła syna i nadała mu imię Ben-Ami.[2] On jest ojcem synów Ammona aż do dziś.

Abimelek, Sara i Abraham

20 Potem Abraham wyruszył stamtąd do ziemi Negeb[3] i mieszkał między Kadesz i między Szur, a także przebywał w Gerarze.

2 A mawiał Abraham o Sarze, swojej żonie: Ona jest moją siostrą.[a] Dlatego posłał Abimelek,[4] król Geraru, i wziął Sarę. **3** Bóg jednak przyszedł do Abimeleka w nocy, we śnie, i powiedział do niego: Oto umrzesz z powodu tej kobiety, którą wziąłeś, bo jest ona poślubiona mężowi. **4** Abimelek nie zbliżył się do niej jeszcze, powiedział więc: Panie![5] Czy naród[6] sprawiedliwy też chcesz zniszczyć? **5** Czy on mi nie powiedział: Ona jest moją siostrą? A ona – również ona powiedziała:[7] On jest moim bratem. Uczyniłem to w prostocie mego serca[8] i w niewinności moich dłoni.[9]

6 I odpowiedział mu Bóg we śnie: Ja również wiem, że uczyniłeś to w prostocie swego serca. Stąd Ja również powstrzymałem cię od zgrzeszenia przeciw Mnie. Dlatego nie dałem ci jej dotknąć. **7** A teraz oddaj żonę temu człowiekowi, ponieważ jest prorokiem. Będzie [on] modlił się za ciebie[a] – i będziesz żył. Jeśli jednak zaniechasz oddania, wiedz, że na pewno umrzesz – ty i wszystko, co jest twoje.

8 Wstał więc Abimelek wcześnie rano, zwołał wszystkich swoich służących, powtórzył przed nimi wszystkie te słowa,[10] a ci mężczyźni[11] przestraszyli się bardzo.

9 Następnie Abimelek wezwał Abrahama i powiedział mu: Co [ty] nam uczyniłeś? I w czym zgrzeszyłem wobec ciebie, że sprowadziłeś na mnie i na moje królestwo [taki] wielki grzech?[12] Dopuściłeś się wobec mnie czynów, których się nie robi.[13] **10** Zapytał też Abimelek Abrahama: Co cię skłoniło,[14] że postąpiłeś w ten sposób?

11 A Abraham odpowiedział:[15] [Uczyniłem tak], gdyż powiedziałem [sobie]: Na pewno nie ma bojaźni Bożej w tym miejscu i zabiją mnie z powodu mojej żony. **12** Prawdą też jest, że to jest moja siostra, córka mego ojca, choć nie córka mojej matki – a [potem] została moją żoną.[a] **13** Gdy więc Bóg wyprawił mnie[16] z domu mego ojca,[17] powiedziałem do niej: Taką łaskę wyświadcz mi ze swojej strony: W każdym miejscu, do którego przyjdziemy, mów o mnie: On jest moim bratem.

14 Wtedy Abimelek wziął[18] owce i bydło, niewolników i niewolnice,[19] i dał

---

1 *Moab*, מוֹאָב (*mo'aw*) od מֵאָבִינוּ (?), czyli: z *naszego ojca*, por. ww. 32, 34. Zob. Lb 25:1-3; G dod.: *mówiąc: z mojego ojca [on]*, ἐκ τοῦ πατρός μου.

2 *Ben-Ami*, בֶּן־עַמִּי (*ben-'ammi*), czyli: *syn mojego ludu*. Zob. 1Krl 11:33; Jr 32:35.

3 *na południe* G, εἰς γῆν πρὸς λίβα.

4 *Abimelek*, אֲבִימֶלֶךְ (*'avimelek*), czyli: *mój ojciec jest królem*.

5 W *klkn* Mss: *JHWH*.

6 G dod.: *nieświadomy [rzeczy]*, ἀγνοοῦν.

7 *A ona? Również ona powiedziała*, הִוא וְהִיא־גַם־הִוא: wg PS: *ona również*, והיא גם.

8 Tj. *z czystym sumieniem*.

9 Hbr: בְּתֻם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת.

10 Lub: *oznajmił im do ich uszu wszystkie te słowa*.

11 Wg PS G: *wszyscy mężczyźni*.

12 Rdz 20:9[L].

13 Lub: *których nie powinno się robić*, impf. zobowiązania.

14 Lub: *Co zobaczyłeś* l. *Co miałeś na widoku*, l. *Co ci przyświecało*.

15 PS dod.: *Bo bałem się*, יראתי כי.

16 Wg MT: *wyprawili mnie*, הִתְעוּ אֹתִי.

17 PS dod.: *z ziemi mojego urodzenia*, ומא־מולדתי רץ.

18 PS dod.: *tysiąc srebrnych szekli*; wg G: *tysiąc dwudrachm*, χίλια δίδραχμα.

19 *niewolników i niewolnice*, עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת.

Abrahamowi. Zwrócił mu też jego żonę Sarę. **15** Następnie Abimelek powiedział: Oto moja ziemia [stoi] przed tobą [otworem]. Mieszkaj, gdzie uznasz za dobre w swoich oczach.

16 A do Sary powiedział: Oto daję twojemu bratu tysiąc srebrników.[1] Niech to będzie dla ciebie zasłoną [wobec podejrzliwych] oczu, dla wszystkich, którzy są z tobą, a też [świadectwem, że] wszystko [jest w porządku], i [że] jesteś oczyszczona.[2]

17 I modlił się Abraham do Boga, a Bóg uzdrowił Abimeleka, jego żonę i jego służące[3] – i [znów mogły] rodzić, **18** JHWH[4] bowiem całkowicie zamknął[a] każde łono w domu Abimeleka – z powodu Sary, żony Abrahama.

Narodziny Izaaka

21 I JHWH nawiedził Sarę, jak powiedział, i uczynił JHWH Sarze, jak oznajmił. **2** I poczęła, i urodziła Sara Abrahamowi syna w jego starości, o tym czasie, który oznaczył mu Bóg.[a] **3** I nadał Abraham swojemu synowi, który mu się urodził, którego mu urodziła Sara, imię Izaak.[a]

4 I obrzezał Abraham Izaaka, gdy ten miał osiem dni – tak, jak przykazał mu Bóg.[a] **5** A Abraham miał sto lat, gdy urodził mu się jego syn Izaak.

6 Sara zaś powiedziała: Śmiech sprawił mi Bóg, każdy, kto o tym usłyszy, śmiać mi się będzie! **7** I powiedziała: Kto by powiedział Abrahamowi: Sara będzie karmić piersią synów – bo urodziłam[5] syna w jego starości!

8 A gdy chłopiec podrósł i został odstawiony od piersi, Abraham wyprawił wielką ucztę w dniu odstawienia Izaaka.[6] **9** Wtedy Sara zauważyła, że syn Hagar, Egipcjanki, którego ta urodziła Abrahamowi, żartuje,[a7] **10** i powiedziała do Abrahama: Wypędź tę niewolnicę[8] i jej syna, bo nie będzie dziedziczył[9] syn tej niewolnicy z moim synem, z Izaakiem! **11** Słowo to wydało się bardzo złe[10] w oczach Abrahama ze względu na jego syna. **12** Lecz Bóg powiedział do Abrahama: Niech nie wydaje ci się złe w twoich oczach to, co dotyczy chłopca i twojej niewolnicy. We wszystkim, co powie ci Sara, posłuchaj jej głosu, gdyż od Izaaka nazywane będzie twoje nasienie.[a] **13** Syna twojej niewolnicy również uczynię[11] narodem, gdyż jest on twoim nasieniem.

14 Wstał więc Abraham wcześnie rano, wziął chleb i bukłak z wodą i dał Hagar, włożył [to] na jej ramię, oraz dziecko, i odprawił ją.

I [Hagar] odeszła, i błąkała się po pustyni Beer-Szeby.[12] **15** A gdy wyczerpała się woda z bukłaku, porzuciła dziecko pod jednym z krzaków, **16** poszła i usiadła sobie naprzeciw w odległości strzału z łuku, bo powiedziała: Nie chcę patrzeć na śmierć dziecka. Usiadła więc naprzeciw, podniosła swój głos i płakała.[13]

17 I usłyszał Bóg głos chłopca, i zawołał anioł Boży do Hagar z niebios, i powiedział do niej: Co tobie, Hagar? Nie bój się, bo Bóg usłyszał głos chłopca tam, gdzie on jest. **18** Wstań, podnieś

18[a]Rdz 16:2

Rozdział 21
2[a]Hbr 11:11
3[a]Rdz 17:16, 19, 21
4[a]Rdz 17:12; Dz 7:8
9[a]Ga 4:29-30
12[a]Rz 9:7; Hbr 11:18

---

1 Tj ok. 11,5 kg.

2 Wg BHS: (1) *i we wszystkim będziesz usprawiedliwiona*, ואת כֹּלוֹ נכחת; (2) *i ty wobec nich wszystkich będziesz usprawiedliwiona*, וְאַתְּ כֹּלוֹ נכחת.

3 Lub: *niewolnice*, וְאִמְהֹתָיו, G: παιδίσκας.

4 Wg PS: *Bóg*.

5 PS Tg[Psj] dodają: *mu*.

6 Izaak mógł mieć wtedy ok. 2 lat.

7 *żartuje*, מְצַחֵק, lub: *wyśmiewa się*. Podobne wyrażenie pojawia się w związku z zapowiedzią losu Sodomy (Rdz 19:14), a potem w zarzucie Potyfara (Rdz 39:14, 17). G dod.: *bawi się z Izaakiem, jej synem*, παίζοντα μετὰ Ισαακ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς.

8 *niewolnicę*, אֲמָה, lub: *służącą*, kontekst domaga się jednak bardziej emocjonalnego wyrazu.

9 Wg Kodeksu Hammurabiego (170-171), pan miał prawo uznać lub nie uznać dzieci służącej. Uznanie dawało im prawo do dziedziczenia na równi z dziećmi żony, w przypadku nieuznania służąca z dziećmi stawała się wolna, Rdz 21:10[L].

10 Lub: *niegodziwe* (וַיֵּרַע).

11 PS G S Vg dodają: *wielkim*.

12 *Beer-Szeba*, בְּאֵר שֶׁבַע (*be'er szewa'*), czyli: *studnia siedmiu* l. *studnia przysięgi*.

13 *podniosła swój głos i płakała*: *dziecko zaś podniosło głos i płakało*, ἀναβοῆσαν δὲ τὸ παιδίον ἔκλαυσεν G.

22[a]Rdz 26:26, 28
31[a]Rdz 26:33

Rozdział 22
2[a]Hbr 11:17-19

chłopca i uchwyć go swoją ręką, gdyż uczynię z niego wielki naród. **19** I otworzył Bóg jej oczy, i zobaczyła studnię z wodą, poszła więc i napełniła wodą bukłak, i dała chłopcu pić.

20 A Bóg był z chłopcem. Wyrósł [on], zamieszkał na pustyni i został łucznikiem.[1] **21** Mieszkał na pustyni Paran; a jego matka wzięła dla niego żonę z ziemi egipskiej.

Przymierze Abrahama z Abimelekiem

22 I stało się w tym czasie, że powiedział Abimelek[2] i Pikol,[3] dowódca jego wojska, do Abrahama: Bóg jest z tobą we wszystkim, co ty czynisz.[a] **23** Przysięgnij mi więc teraz na Boga, że nie zdradzisz mnie ani mego potomka, ani mego rodu; łaskę, jaką wyświadczyłem tobie, wyświadczysz i mnie oraz ziemi, w której gościsz. **24** Wtedy Abraham odpowiedział: [Tak], ja przysięgnę.[4] **25** Wypomniał jednak Abraham Abimelekowi sprawę studni z wodą, którą [siłą] zajęli słudzy Abimeleka. **26** I powiedział Abimelek: Nie wiem, kto uczynił tę rzecz. Również ty nie powiadomiłeś mnie o tym, a ja również nie słyszałem o tym do dzisiaj.

27 Wtedy Abraham wziął owce i woły i dał Abimelekowi, i obaj zawarli przymierze. **28** I ustawił Abraham osobno siedem jagnięcych samiczek ze stada. **29** Wtedy powiedział Abimelek do Abrahama: Na co te siedem jagnięcych samiczek, które ustawiłeś osobno? **30** I odpowiedział: Przyjmij tych siedem jagniąt z mojej ręki, aby były mi na świadectwo, że wykopałem tę studnię. **31** Dlatego nazwano to miejsce Beer-Szeba, ponieważ tam obaj złożyli przysięgę.[a]

32 Tak zawarli przymierze w Beer-Szebie. Następnie powstał Abimelek i Pikol, dowódca jego wojska, i wrócili do ziemi filistyńskiej.[5] **33** Abraham[6] natomiast zasadził tamaryszek[7] w Beer-Szebie i wzywał tam imienia JHWH, Boga Wiekuistego. **34** I gościł Abraham w ziemi filistyńskiej przez wiele dni.

Ofiarowanie Izaaka i potwierdzenie błogosławieństwa

22 I stało się[8] po tych wydarzeniach, że Bóg wystawił Abrahama na próbę. Powiedział do niego: Abrahamie! A on odpowiedział: Oto jestem. **2** Wtedy powiedział: Weź, proszę, swego syna, swego jedynaka, którego kochasz, Izaaka, i udaj się do ziemi Moria,[9] i złóż go tam w ofierze całopalnej[a] na jednej z gór, o której ci powiem.

3 Wstał więc Abraham wcześnie rano, osiodłał swego osła i wziął z sobą dwóch swoich chłopców, i swego syna Izaaka, i narąbał drewna do ofiary całopalnej, i wstał, i udał się do tego miejsca, o którym powiedział mu Bóg.

4 Trzeciego dnia podniósł Abraham swoje oczy i zobaczył to miejsce z daleka. **5** Wtedy powiedział Abraham do swoich chłopców:[10] Zostańcie tutaj z osłem, a ja i chłopiec pójdziemy tam, a gdy pokłonimy się [Bogu], wrócimy do was. **6** Następnie Abraham wziął drewno do ofiary całopalnej, włożył je

---

1 *łucznikiem*, רֹבֶה קֶשֶׁת, hebr. *strzelcem łucznikiem* l. *sprawnym łucznikiem*.

2 G dod.: *i Ochozat, jego drużba*, καὶ Οχοζαθ ὁ νυμφαγωγὸς αὐτοῦ.

3 *Pikol*, פִּיכֹל (*Pichol*), imię pochodzenia anatolijskiego, choć proponowane jest też pochodzenie egip., czyli: *wielki* l. *potężny* (?), Rdz 21:22[L].

4 Lub: *Tak, przysięgam*.

5 *ziemi filistyńskiej*: (1) przykład późniejszej redakcji tekstu. Filistyni, tj. ludy niekananejskie, zamieszkały w tym rejonie ok. 1180 r. p. Chr., czyli 800 lat po Abrahamie (ok. 2166-1991 r. p. Chr.); (2) może chodzić o jakieś plemiona z Krety lub Cypru zamieszkujące ten obszar w tym czasie.

6 Za PS G S Vg.

7 *tamaryszek*, אֶשֶׁל (*'eszel*), Rdz 21:33[L].

8 *I stało się*: וַיְהִי (*wajhi*): bardzo częste wyrażenie czasowe zaznaczające początek narracji, ze względów stylistycznych nie zawsze tak tłumaczone (Rdz 22:1[L]).

9 Wg G: *do ziemi wyżynnej*, εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν; wg PS: *do ziemi More* (w okolice Sychem?) l. *do ziemi widzenia*, ארץ המורה; wg σ' Vg: *do ziemi widzenia*, τῆς ὀπτασίας (הַמַּרְאֶה) por. Tg[Ps,J], sy: *do ziemi Amorytów*, tj. הָאֱמֹרִי. Jeśli przyjąć MT, to na górze Moria ponad 1000 lat później Salomon wybudował świątynię, zob. 2Krn 3:1.

10 Lub: *służących*.

na Izaaka, swego syna, i wziął w swą
rękę ogień i nóż, i poszli obaj razem.
7 Wówczas Izaak powiedział do
Abrahama, swojego ojca: Ojcze mój!
A [ten] odpowiedział: Oto jestem, mój
synu! I powiedział: Oto ogień i drewno,
a gdzie jest jagnię na ofiarę całopalną?
8 I odpowiedział Abraham: Bóg sobie
upatrzy jagnię na ofiarę całopalną, mój
synu. I szli obaj razem.
9 A gdy przyszli na to miejsce, o któ-
rym powiedział mu Bóg, zbudował tam
Abraham ołtarz i ułożył drewno. Potem
związał[1] swego syna Izaaka i położył go
na ołtarzu na drewnie.[a] **10** Następnie
wyciągnął Abraham swoją rękę i wziął
nóż, aby zabić swego syna. **11** Lecz
Anioł JHWH[a] zawołał do niego z niebios
i powiedział: Abrahamie! Abrahamie!
I odpowiedział: Oto jestem! **12** I powie-
dział: Nie podnoś swej ręki na chłopca
i nie czyń mu nic, bo teraz wiem, że ty
boisz się Boga[2] i[3] nie odmówiłeś Mi swe-
go syna, swego jedynaka.[4]
13 A gdy Abraham podniósł oczy i ro-
zejrzał się, oto baran za [nim][5] uwiązł
w gąszczu rogami. Abraham poszedł
więc, wziął barana i złożył go na ofiarę
całopalną zamiast swego syna.[a]
14 I nadał Abraham temu miejscu na-
zwę: JHWH widzi.[6] Dlatego mówi się do
dzisiaj: Na górze JHWH [wszystko] wi-
dać.[7]

15 I powtórnie zawołał Anioł JHWH
z niebios do Abrahama **16** i powie-
dział: Przysiągłem[8] na siebie samego[a]
– oświadczenie JHWH[b9] – ponieważ
uczyniłeś tę rzecz i nie odmówiłeś Mi[10]
swego syna, swego jedynaka, **17** będę
ci obficie błogosławił i wielce rozmno-
żę twoje potomstwo[a] – niczym gwiaz-
dy na niebiosach i niczym piasek, któ-
ry jest nad brzegiem morza, i posiądzie
twoje nasienie bramę swoich wrogów,[b11]
18 i błogosławić się będą[12] w twoim na-
sieniu wszystkie narody ziemi[a] za to, że
usłuchałeś mego głosu.
19 Potem wrócił Abraham do swoich
chłopców, powstali i udali się razem do
Beer-Szeby. I mieszkał Abraham w Be-
er-Szebie.

Potomkowie Nachora

20 I stało się po tych wydarzeniach,
że doniesiono Abrahamowi, mówiąc:
Oto Milka, również ona urodziła synów
Nachorowi, twojemu bratu: **21** Usa,
jego pierworodnego, i Buza,[13] jego brata,

9[a]Jk 2:18-24
11[a]Rdz 16:7
13[a]J 1:29
16[a]Jr 22:5; 49:13; Am 4:2; 6:8; Hbr 6:13-14; [b]Lb 14:28
17[a]Ga 3:15-16; [b]Lb 22:4; Pwt1:10;1Krl4:20; Hbr 11:12
18[a]Rdz 12:2; 18:18; 28:14

---

1 *związał*, עָקַד (*ja'aqod*), Rdz 22:9[L].

2 *Bojaźń Boża* nie ozn. tylko lęku, ale pierwszeństwo na liście wartości, bezgraniczne zaufanie do Niego i Jego Słowa.

3 Spójnik w tym przyp. wyjaśniający, tj. *tak że*, Rdz 22:12[L].

4 Wg G: *swego ukochanego*, τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ, pod. Rdz 22:16.

5 *za [nim]*, אַחַר: (1) lub: *zaraz, w tejże chwili*, por. Rdz 18:5; Rt 1:16; Kzn 12:21; Jr 25:26; (2) wg wielu Mss PS G sy: *jednego*, אֶחָד (*'echad*).

6 *JHWH widzi*, יְהוָה יִרְאֶה (*JHWH jir'e*[h]).

7 *Na górze JHWH [wszystko] widać*, בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה (*behar JHWH jera'e*[h]): (1) Tekst spółgłoskowy w obu wyrażeniach się nie różni, zob. יְהוָה יֵרָאֶה, można by więc odczytać: *Na górze JHWH widzi*; (2) strona bierna (*ni* יֵרָאֶה) mogłaby być odczytana: (a) *widziany*, czyli: *Na górze JHWH jest widziany*; (b) w sensie zwrotnym: *Na górze JHWH się objawia* l. *ukazuje*; (c) w sensie bezosobowym: *Na górze JHWH się okazuje* (l. *się widzi*, l. *się zobaczy*, l. *wszystko stanie się jasne*); myśl, że na górze JHWH jest zaopatrzenie, wynika z tego ostatniego sensu, tj. *Na górze JHWH będzie doglądnięte*, oraz z całego kontekstu wydarzenia.

8 Pf. ze znaczeniem teraźniejszym, tj. w momencie, gdy coś mówię, natychmiast staje się to przeszłością, Rdz 22:16[L].

9 *oświadczenie JHWH*, נְאֻם־יְהוָה (*ne'um -JHWH*): wyrażenie użyte 364 razy w pismach prorockich; dwa razy w Pięcioksięgu, zob. Lb 14:28.

10 *Mi* PS, por. G i S.

11 *i posiądzie twoje nasienie bramę swoich wrogów*, וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו, idiom: *twoje potomstwo zwycięży twoich wrogów*, por. Rdz 24:60.

12 Forma zwrotna występuje również w Pwt 29:18; Ps 72:17; Iz 65:16; Jr 4:2, forma bierna: Rdz 12:2; 18:18; 28:14.

13 *Buz*: zob. Jb 32:2. Z miejscowości o tej nazwie pochodził Elihu. Może jednak oznaczać różne lokalizacje: (1) kraj o nazwie Bazu, pustynny, pełen węży i skorpionów, podbity przez Asarhaddona w 676 r. p. Chr.; (2) miejsce w Arabii lub Persji; (3) miejsce wspomniane w listach z Mari (EM 2:4), Rdz 22:21[L].

Rozdział 23
2[a]Joz 14:15; Sdz 1:10, 20
4[a]Dz 7:16; Hbr 11:13

i Kemuela, ojca Arama, **22** i Keseda, i Chazo, i Pildasza, i Jidlafa, i Betuela. **23** A Betuel zrodził[1] Rebekę.[2]

Tych ośmiu urodziła Nachorowi, bratu Abrahama, Milka. **24** A jego nałożnica, imieniem Reuma,[3] ona także urodziła: Tebacha i Gachama, i Tachasza, i Maakę.[4]

Śmierć i pogrzeb Sary

23 A było życia Sary sto dwadzieścia siedem lat[5] – lat życia Sary. **2** I umarła Sara w Kiriat-Arba,[a6] to jest w Hebronie,[7] w ziemi kananejskiej. I przyszedł Abraham, aby odbyć żałobę po Sarze i opłakiwać ją.

3 Następnie powstał Abraham od swojej zmarłej i zwrócił się do synów Cheta:[8] **4** Jestem u was przychodniem i osiedleńcem.[a9] Dajcie mi u siebie na własność grób, abym pochował sprzed mego oblicza moją zmarłą.

5 I odezwali się synowie Cheta do Abrahama, mówiąc mu:[10] **6** Posłuchaj nas, panie. Ty jesteś pośród nas księciem Boga.[11] Pochowaj swoją zmarłą w najlepszym z naszych grobów. Żaden z nas nie odmówi ci swego grobu na pochowanie twej zmarłej.

7 Wtedy Abraham powstał i pokłonił się ludowi tej ziemi, synom Cheta, **8** i rozmawiał z nimi, mówiąc: Skoro jest waszą chęcią[12] pochować moją zmarłą sprzed mojego oblicza, posłuchajcie mnie i wstawcie się za mną[13] u Efrona, syna Sochara,[14] **9** aby mi dał jaskinię Makpela,[15] która należy do niego, która jest na skraju jego pola, niech mi ją da za pełną [cenę] w srebrze pośród was na [mój] własny grób.

10 Efron zaś siedział między synami Cheta i odezwał się Efron, Chetyta, do Abrahama, w obecności[16] synów Cheta, wszystkich, którzy schodzili się w bramie jego miasta,[17] w te słowa: **11** Nie, mój panie, posłuchaj mnie: Dam ci pole i jaskinię, która jest na nim, tobie ją dam na oczach synów mego ludu – dam ją tobie, pochowaj swoją zmarłą.

12 Wtedy pokłonił się Abraham przed ludem tej ziemi **13** i przemówił do Efrona wobec ludu tej ziemi: Jednak czy ty nie zechciałbyś mnie posłuchać:[18] Daję srebro za pole, przyjmij [je] ode mnie, a pochowam tam moją zmarłą.

14 I odezwał się Efron do Abrahama, mówiąc mu: **15** Posłuchaj mnie, mój panie: Ziemia [jest warta] czterysta sykli[19] srebra. Cóż to jest między mną i między tobą? Więc swoją zmarłą pochowaj. **16** I posłuchał Abraham Efrona, i odważył Abraham Efronowi sre-

---

1 *zrodził*, יָלַד: wg PS: הוליד.

2 *Rebeka*, רִבְקָה (*riwqa*[h]), czyli: (1) *więzadło* (*przylepa*?) od רבק, por. arab. *rabaqa*; (2) *miękka, giętka*, od ak. *rabaku*; (3) trad. tłumaczone jako *jałówka* (Rdz 22:23[L]). Wyrażenia: *ojca Arama* oraz *Betuel zrodził Rebekę* mogą świadczyć o: (1) ograniczonych kontaktach rodzinnych i ograniczonej wymianie informacji, stąd najświeższe wiadomości mogły mieć kilkadziesiąt lat, albo (2) o późniejszej redakcji.

3 *Reuma*, רְאוּמָה (*re'uma*[h]), tj. (1) *ukochana*; (2) *dzika bawolica*, por. Lb 23:22; 24:8 (Rdz 22:24[L]).

4 Imiona te mogły stać się nazwami miejscowości, Rdz 22:24[L].

5 Midrasz dopatruje się liczby symbolicznej: 100 dla dobrego wieku, 20 dla piękna, 7 dla nienaganności Rdz 23:1[L].

6 *Kiriat-Arba*, קִרְיַת אַרְבַּע, tj. *czterogród*. PS dod.: *w dolinie*, por. G: ἐν τῷ κοιλώματι.

7 *Hebron*, חֶבְרוֹן, czyli: *liga*, *związek*.

8 W kwestii Chetytów zob. Rdz 10:15 (Rdz 23:3[L]).

9 *przychodniem i osiedleńcem*, גֵּר־וְתוֹשָׁב: hend.

10 *mówiąc mu*, לֵאמֹר לוֹ: wg PS: *mówiąc: Nie...*, לֵאמֹר לֹא, zob. w. 11 i por. G, λέγοντες μή κύριε, Rdz 23:5[L].

11 Być może superlativus: *wielkim księciem*, Rdz 23:6[L].

12 *Skoro jest waszą chęcią*, אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם, tj. *skoro są wasze dusze*.

13 Lub: *spotkajcie się dla mnie*.

14 PS dod.: *Chetyty*.

15 *Makpela*, מַכְפֵּלָה, czyli: *podwójne, złożone z dwu*, por. G: *podwójną jaskinię*, τὸ σπήλαιον τὸ διπλοῦν, Rdz 23:9[L].

16 *w obecności*, בְּאָזְנֵי, idiom: *w uszy* l. *przy uszach*.

17 Lub: *którzy należeli do władz miasta*, Rdz 23:10[L].

18 Lub: *Jednak jeśli ty... Posłuchaj mnie*, Rdz 23:13[L].

19 Tj. 4,8 kg.

bro, o którym mówił w obecności synów Cheta, czterysta sykli srebra, jak było w obiegu u kupców.[1]

17 I stanęło, że pole Efrona, które jest w Makpela, które jest naprzeciw[2] Mamre, pole i jaskinia, która jest na nim, i wszelkie drzewo, które jest na polu, w obrębie całej jego granicy wokoło, **18** przeszło na Abrahama, jako nabytek, na oczach synów Cheta, wszystkich schodzących się w bramie jego miasta.[3]

19 Potem pochował Abraham Sarę, swoją żonę, w jaskini na polu Makpela naprzeciw Mamre, to jest w Hebronie, w ziemi kananejskiej. **20** Tak stanęło, że pole i jaskinia, która jest na nim, przeszła na Abrahama, na [jego] własny grób, [zakupiona] od synów Cheta.

Izaak i Rebeka

24 A Abraham był [już] stary, posunął się w dniach; JHWH zaś błogosławił Abrahamowi we wszystkim.

2 I powiedział Abraham do swojego sługi, najstarszego w swoim domu, zarządcy wszystkiego, co należało do niego: Połóż, proszę, swoją rękę pod moje biodro,[4] **3** a zaprzysięgnę cię na JHWH, Boga niebios i Boga ziemi, że nie weźmiesz żony dla mojego syna spośród córek Kananejczyka,[a] pośród którego ja mieszkam, **4** lecz pójdziesz do mojej ziemi i do moich krewnych i weźmiesz żonę dla mojego syna, dla Izaaka.

5 Wówczas sługa powiedział do niego: Może nie zechce ta kobieta pójść za mną do tej ziemi, czy na pewno mam wówczas zaprowadzić twojego syna do ziemi, z której wyszedłeś?

6 Wtedy powiedział do niego Abraham: Strzeż się, abyś nie prowadził tam mojego syna. **7** JHWH, Bóg niebios, który mnie wziął z domu mego ojca i z ziemi moich krewnych, i który mi oznajmił, i który mi przysiągł, mówiąc: Twojemu potomstwu dam tę ziemię – On pośle swego anioła przed tobą i stamtąd weźmiesz żonę dla mojego syna. **8** A jeśli ta kobieta nie zechce pójść za tobą, będziesz zwolniony z przysięgi, którą mi złożysz; tylko mojego syna tam nie prowadź.

9 I położył sługa swoją rękę pod biodro[a] Abrahama, swojego pana, i przysiągł mu w tej sprawie.

10 Następnie wziął sługa dziesięć wielbłądów z wielbłądów swego pana i poszedł – zabrał też z sobą[5] wszelkiego [rodzaju] dobra swego pana – powstał zatem i udał się do Aram-Naharaim,[6] do miasta Nachora.[7]

11 [Po przybyciu] pozwolił wielbłądom uklęknąć na zewnątrz miasta, przy studni z wodą, w wieczornej porze, w porze wychodzenia [kobiet] dla naczerpania [wody]. **12** I powiedział: JHWH, Boże mego pana Abrahama, spraw, abym [ją] dzisiaj spotkał[8] – i okaż łaskę mojemu panu Abrahamowi. **13** Oto ja stoję u źródła wody, a córki ludzi tego miasta wychodzą, by czerpać wodę. **14** Niech stanie się tak, że dziewczyna,[9] do której powiem: Nachyl, proszę, swój dzban, bym się napił, a która odpowie: Pij, a także twoje wielbłądy napoję – była tą, którą wyznaczyłeś dla twojego sługi, dla Izaaka, tak bym ja poznał, że okazałeś łaskę mojemu panu.

15 I stało się – zanim przestał mówić[10] – że oto wyszła Rebeka, która urodziła się Betuelowi, synowi Milki, żony Nachora, brata Abrahama, a na jej ramieniu jej dzban. **16** A dziewczyna ta była bardzo piękna z wyglądu; była dziewicą, nie poznał jej jeszcze mężczyzna. I zeszła do źródła, i napełniła swój dzban – i ruszała w górę.

Rozdział 24
3[a] Rdz 9:24-27; 10:6-20; 13:11-13
9[a] Jr 31:19; Ez 21:12

---

1 *jak było w obiegu u kupców*, Rdz 23:16[L].
2 Wg PS: *naprzeciwko* l. *na wschód*, על־פני.
3 Rdz 23:18[L].
4 Czynność związana z patriarchalną przysięgą, Rdz 24:2[L].
5 *zabrał też z sobą*, בְּיָדוֹ, idiom: *[wziął] w rękę*.
6 *Aram-Naharaim*, tj. Mezopotamia, por. G, miejsce odległe od Hebronu o ok. 840 km. Podróż mogła zająć ok. 21 dni.
7 Być może Nakhur, Rdz 24:10[L].
8 Lub: *spraw, aby mi się powiodło*.
9 *dziewczyna*, הַנַּעֲרָ: w PS w formie regularnej.
10 PS dod.: *w swoim sercu*, zob. w. 45, G Vg.

40[a]Rdz 17:1

17 Wtedy podbiegł sługa [Abrahama], by ją spotkać, i powiedział: Daj mi, proszę, łyknąć nieco wody z twojego dzbana. **18** A ona odpowiedziała: Pij, mój panie! – i pośpieszyła, i opuściła swój dzban na rękę, i napoiła go. **19** A gdy skończyła go poić, powiedziała: Również dla twych wielbłądów naczerpię, aż się [dobrze] napiją. **20** I pośpieszyła, i wypróżniła swój dzban do koryta, i znów pobiegła do studni, by naczerpać – i naczerpała dla wszystkich wielbłądów. **21** A człowiek ten przyglądał się jej w milczeniu, by przekonać się, czy JHWH poszczęścił jego drodze, czy nie.

22 A gdy wielbłądy skończyły pić, człowiek ten wziął złoty kolczyk, pół sykla jego wagi,[1] i dwie obręcze na jej ręce, dziesięć [półsyklówek][2] złota ich wagi, **23** i powiedział: Czyją jesteś córką, powiedz mi, proszę? Czy jest w[3] domu twego ojca miejsce dla nas, by przenocować? **24** I powiedziała mu: Jestem córką Betuela, syna Milki, którego urodziła Nachorowi. **25** Powiedziała mu też: Jest również słoma, jest również u nas dużo paszy – jest również miejsce, aby przenocować.

26 Wtedy ten człowiek ukląkł i pokłonił się JHWH. **27** I powiedział: Błogosławiony niech będzie JHWH, Bóg mojego pana Abrahama, który nie odmówił memu panu swojej łaski ani swojej wierności! [Oto] jestem w drodze, JHWH przyprowadził mnie do domu braci mego pana.

28 A dziewczyna pobiegła i przedstawiła, jak się te rzeczy mają, domowi swojej matki. **29** A Rebeka miała brata imieniem Laban.[4] I wybiegł Laban do tego człowieka na zewnątrz, do źródła. **30** I stało się, gdy zobaczył już kolczyk i obręcze na rękach swojej siostry, i usłyszał słowa Rebeki, swojej siostry: Tak mi powiedział ten człowiek, że przyszedł [teraz] do tego człowieka – a oto stał [on] przy wielbłądach u źródła. **31** I powiedział: Wejdź, błogosławiony JHWH! Dlaczego stoisz na zewnątrz? A ja wyprzątnąłem dom i miejsce dla wielbłądów. **32** I wprowadził tego człowieka do domu i rozsiodłał wielbłądy, dał słomy i paszy wielbłądom oraz wody do umycia jego nóg i nóg ludzi, którzy z nim byli.

33 Następnie postawiono[5] przed nim, by jadł, lecz powiedział: Nie będę jadł, dopóki nie przedstawię mojej sprawy. I powiedziano [mu]:[6] Mów. **34** Powiedział zatem: Jestem sługą Abrahama. **35** A JHWH pobłogosławił mojemu panu obficie, tak że urósł [w siłę]; i dał mu owce i bydło, i srebro, i złoto, i niewolników, i niewolnice,[7] i wielbłądy, i osły. **36** I urodziła Sara, żona mego pana, syna memu panu w jej[8] starości – i dał mu wszystko, co jest jego.

37 I zaprzysiągł mnie mój pan, mówiąc: Nie weźmiesz żony dla mego syna z córek Kananejczyka, w którego ziemi mieszkam. **38** Masz iść do domu mego ojca i do mojej rodziny i [stamtąd] wziąć żonę dla mojego syna. **39** I powiedziałem do mego pana: Może nie zechce ta kobieta pójść za mną? **40** A on mi odpowiedział: JHWH, przed którego obliczem się poruszam,[a9] pośle swojego anioła z tobą i poszczęści twojej drodze, i weźmiesz żonę dla mojego syna z mojej rodziny i z domu mojego ojca. **41** Dopiero wtedy będziesz zwolniony ze złożonej mi przysięgi, gdy przyjdziesz do mojej rodziny, a oni ci jej nie dadzą – wtedy będziesz zwolniony od złożonej mi przysięgi.

---

1 *pół sykla jego wagi*, בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ: *beka*, czyli pół sykla, ważyła ok. 6 g. PS dod.: *i włożył jej w nos*, por. 47.

2 Wyrażenia określającego jednostkę brak w tekście, ale z kontekstu wynika, że mogła to być półsyklówka lub sykl. W pierwszym przypadku jedna obręcz ważyłaby 60 g, a w drugim 120 g.

3 *w*: przyimka brak w MT, ale jest to częste przed *rz dom*.

4 *Laban*, לָבָן (*lawan*), czyli: *biały* (może ma to związek z białą tarczą księżyca).

5 Wg G: *postawił*.

6 Wg PS G S: *powiedzieli*.

7 *niewolników i niewolnice*, עֲבָדִם וּשְׁפָחֹת.

8 Wg PS: *w jego*, pod. G.

9 *przed którego obliczem się poruszam*, יְהוָה אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו, idiom: *któremu wiernie służę*.

42 Dziś zaś przyszedłem do źródła
i powiedziałem: JHWH, Boże mego
pana Abrahama, proszę, jeśli chcesz
poszczęścić mojej drodze, po której ja
kroczę, **43** to oto, gdy stanę u źródła
wody i wyjdzie ta panna, aby naczer-
pać [wody], a [ja] powiem do niej: Na-
pój mnie, proszę, łykiem wody z twego
dzbana, **44** ona zaś mi powie: Pij i ty,
a też naczerpię dla twoich wielbłądów
– to niech ona będzie żoną, którą wy-
znaczył JHWH dla syna mego pana.
45 Zanim skończyłem ja mówić
w swoim sercu, oto wychodzi Rebeka,
a jej dzban jest na jej ramieniu. I zeszła
do źródła, i naczerpała [wody]. Wtedy
powiedziałem do niej: Napój mnie, pro-
szę. **46** Wówczas pośpieszyła i zdjęła
z siebie swój dzban, i powiedziała: Pij,
a też twoje wielbłądy napoję. I napiłem
się, a ona napoiła też wielbłądy.
47 Wtedy zapytałem ją: Czyją jesteś
córką? I odpowiedziała: Córką Betu-
ela, syna Nachora, którego mu uro-
dziła Milka. Wówczas włożyłem kol-
czyk w jej nozdrza i obręcze na jej ręce.
48 Następnie ukląkłem i pokłoniłem
się JHWH, i błogosławiłem JHWH, Boga
mego pana Abrahama, który poprowa-
dził mnie właściwą drogą, abym wziął
córkę brata mojego pana [na żonę] dla
jego syna.
49 A teraz, jeśli chcecie wyświad-
czyć łaskę i [okazać] wierność moje-
mu panu, powiedzcie mi, a jeśli nie, to
[też] powiedzcie mi, bym mógł zwrócić
się w prawo lub w lewo.
50 Wtedy odpowiedzieli Laban i Be-
tuel: Od JHWH wyszła ta sprawa, nie
potrafimy ci powiedzieć nic złego ani
dobrego. **51** Oto Rebeka przed tobą, weź
[ją] i idź, i niech będzie żoną syna twe-
go pana, tak jak rozstrzygnął JHWH.
52 A gdy sługa Abrahama usłyszał
ich słowa, pokłonił się JHWH aż do
ziemi. **53** I wyjął sługa kosztowności
srebrne i kosztowności złote, i szaty,
i dał je Rebece. Dał też upominki[1] jej
bratu i jej matce. **54** Potem jedli i pili
on i ludzie, którzy byli z nim – i prze-
nocowali.
A gdy wstali rano, powiedział: Wy-
prawcie mnie do mego pana! **55** Lecz
powiedział jej brat i jej matka: Niech
pobędzie dziewczyna z nami [siedem]
dni[2] albo dziesięć, a potem pójdziesz.
56 Ale [on] powiedział do nich: Nie za-
trzymujcie mnie, skoro JHWH poszczę-
ścił mojej drodze. Wyprawcie mnie
i pójdę do mego pana. **57** Wtedy powie-
dzieli: Zawołajmy dziewczynę i niech
powie za siebie.[3] **58** Zawołali więc Re-
bekę i powiedzieli do niej: Czy chcesz
pójść z tym człowiekiem? I powiedzia-
ła: Pójdę.
59 Wyprawili więc Rebekę, swoją sio-
strę, i jej karmicielkę, i sługę Abraha-
ma, i jego ludzi. **60** I błogosławili Re-
bece,[4] i powiedzieli do niej:
Ty jesteś naszą siostrą,
bądź w tysiące i miriady[a]
i niech twe potomstwo posiądzie
bramę[b] tych, którzy go nienawidzą.
61 Potem powstała Rebeka oraz jej
dziewczęta,[5] wsiadły na wielbłądy
i udały się za tym człowiekiem.
Tak to zabrał sługa Rebekę – i odszedł.
62 Izaak tymczasem wrócił z drogi.
Był u Studni Żyjącego, który mnie wi-
dzi[a6] – a mieszkał on w ziemi Negeb.
63 I wyszedł Izaak, by porozmyślać[7]
przed wieczorem na polu. Wtem pod-
niósł swe oczy i zobaczył, że nadciąga-
ją wielbłądy. **64** Podniosła też swe oczy
Rebeka, zobaczyła Izaaka i zeskoczyła
z wielbłąda. **65** I powiedziała do sługi:
Kim jest ten oto człowiek, który idzie
przez pole, by nas spotkać? A sługa
powiedział: To mój pan. Wtedy wzięła
zasłonę i zakryła się. **66** I opowiedział

60[a]Rdz 17:16; [b]Rdz 22:17
62[a]Rdz 16:14

1 *upominki*, מִגְדָּנוֹת (*migdanot*), od מִגְדָּנָה (*migdanah*), zob. 2Krn 21:3; 32:23; w Ezd 1:6 paralelne do מִנְחָה.

2 *[siedem] dni albo dziesięć*, יָמִים אוֹ עָשׂוֹר: liczebnika *siedem* brak, ale może się odnosić do pełnego cyklu dni, na przykład roku; może też ozn.: *kilka dni*.

3 *niech powie za siebie*, וְנִשְׁאֲלָה אֶת־פִּיהָ, idiom: *zapytajmy jej ust*.

4 G S dodają: *ich siostrze*.

5 Lub: *służące*.

6 *Studnia Żyjącego, który mnie widzi*, בְּאֵר לַחַי רֹאִי (*be'er lachaj ro'i*).

7 *porozmyślać*, לָשׂוּחַ (*lasuach*), hl, lub: *porozmawiać*, wg G: ἀδολεσχῆσαι.

Rozdział 25
1[a]1Krn 1:32-33
3[a]Rdz 10:7
10[a]Rdz 23:3-16
12[a]1Krn 1:28-31
18[a]Rdz 16:12

sługa Izaakowi o wszystkich sprawach, których dokonał.

67 A Izaak wprowadził ją do namiotu Sary, swojej matki, i pojął Rebekę, i była mu za żonę – i pokochał ją. Tak pocieszył się Izaak po swojej matce.

Potomkowie Abrahama i Ketury

25 I dodał [sobie jeszcze] Abraham i pojął żonę, a na imię jej było Ketura.[a1] **2** I urodziła mu Zimrana[2] i Jokszana, i Medana, i Midiana, i Jiszbaka, i Szuacha.

3 A Jokszan zrodził Sabę[3] i Dedana.[a]
A synami Dedana byli:[4] Aszurim i Letuszim, i Leumim.[5]

4 A synami Midiana byli: Efa i Efer, i Henoch, i Abida, i Eldaa[6] – ci wszyscy byli synami Ketury.

5 Abraham zaś oddał Izaakowi[7] wszystko, co do niego należało.

6 A synom nałożnic, które miał Abraham, dał Abraham dary i wyprawił ich od Izaaka, swego syna, jeszcze za swego życia na wschód, do ziemi wschodniej.

Śmierć i pogrzeb Abrahama

7 A to są lata życia Abrahama, które przeżył, sto siedemdziesiąt pięć lat.[8] **8** I ustał, i umarł Abraham w pięknej starości, sędziwy i syty dni,[9] i został przyłączony do swego ludu.

9 I pochowali go Izaak i Ismael, jego synowie, w jaskini Makpela, na polu Efrona, syna Sochara, Chetyty, naprzeciw Mamre, **10** na polu, które kupił Abraham od synów Cheta.[a] Tam został pochowany Abraham i Sara, jego żona.

11 I stało się po śmierci Abrahama, że błogosławił Bóg Izaaka, jego syna. Izaak zaś zamieszkał przy Studni Żyjącego, który mnie widzi.

Potomkowie Ismaela

12 A to rodowody Ismaela,[a] syna Abrahama, którego urodziła Abrahamowi Hagar, Egipcjanka, służąca[10] Sary.

13 A to są imiona synów Ismaela, według imion ich pokoleń: Pierworodny Ismaela Nebajot, i Kedar, i Adbeel, i Mibsam, **14** i Miszma, i Duma, i Masa, **15** Chadad[11] i Tema, Jetur, Nafisz i Kedma. **16** To są synowie Ismaela i takie są nazwy ich zagród[12] i obozowisk,[13] dwunastu książąt ich plemion.[14]

17 A to lata życia Ismaela: sto trzydzieści siedem lat. I ustał, i umarł, i został przyłączony do swego ludu.

18 A mieszkali oni od Chawili aż do Szur, które leży na wschód[15] od Egiptu idąc do Asyrii. Osiadł naprzeciw wszystkich swoich braci.[a16]

Potomkowie Izaaka

19 A to są pokolenia Izaaka,[17] syna Abrahama:

Abraham zrodził Izaaka. **20** Izaak miał czterdzieści lat, gdy pojął sobie za żonę Rebekę, córkę Betuela, Aramejczyka z Padan-Aram, siostrę Labana,

---

1 *Ketura*, קְטוּרָה (*qetura*[h]), czyli: *wypachniona*.
2 Wg PS: *Zimrona*, זמרון.
3 G dod.: *i Temana*, καὶ τὸν Θαιμαν.
4 G dod.: *Reguel i Nabdeel*, Ραγουηλ καὶ Ναβδεηλ.
5 Brak w 1Krn 1:32.
6 Więcej na temat genealogii i etymologii, zob. Rdz 25:4[L].
7 PS G S dodają: *swojemu synowi*.
8 Hbr. מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים. Tak podana liczba może, jak w przypadku Sary, skłaniać do poszukiwania symboli.
9 *dni* za PS G sy.
10 *służąca*, שִׁפְחָה (*szifcha*[h]).
11 W wielu edd Mss: *Hadar*.
12 *zagroda*, חָצֵר (*chatser*), lub: *osada, wieś*.
13 *obozowisk*, טִירָה (*tira*[h]), lub: *twierdz*.
14 *plemię*, אֻמָּה (*'umma*[h]).
15 Lub: *naprzeciw*.
16 *osiadł naprzeciw wszystkich swoich braci*, עַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו נָפָל: lub: (1) *upadł przed obliczem wszystkich swoich braci*; (2) *osiadł na przekór wszystkim swoim braciom*. Co do geografii i etymologii, Rdz 25:18[L].
17 Dane z życia Izaaka: Sara umiera, gdy ma 37 lat (Rdz 23:1), żeni się w wieku 40 lat (25:20); rodzi mu się Jakub i Ezaw, w wieku 60 lat (25:26), Abraham umiera, gdy ma 75 lat (25:7); jego brat Ismael umiera, gdy Izaak ma 123 lata (Rdz 25:17), Izaak posyła Jakuba do Labana, gdy sam ma 137 lat (28:5), rodzi mu się wnuk, syn Jakuba, gdy ma 144 lata (Rdz 30:25; 31:38-41). Umiera w wieku 180 lat (Rdz 35:28).

Aramejczyka.[1] **21** A wstawiał się[a] Izaak do JHWH za swoją żonę,[2] gdyż była ona niepłodna, i JHWH dał się ubłagać – i Rebeka, jego żona, poczęła.

22 A synowie trącali się w jej wnętrzu, stąd zapytała: Jeśli tak, to dlaczego to mnie? I poszła zapytać JHWH. **23** JHWH zaś powiedział jej:

Dwa narody w twym brzuchu
i dwa ludy[3] – od twego wnętrza
podzielone.
Lud będzie miał przewagę nad
ludem –
i starszy będzie służył młodszemu.[a]

24 A gdy wypełniły się jej dni, aby porodzić, oto w jej brzuchu były bliźnięta. **25** I wyszedł pierwszy, cały rudy, jak płaszcz włochaty[4] – i nadano[5] mu imię Ezaw.[6] **26** Za nim zaś wyszedł jego brat, a jego ręka trzymała za piętę Ezawa – i nadano[7] mu imię Jakub.[8] A Izaak miał sześćdziesiąt lat, gdy ich zrodził.

Jakub i pierworództwo

27 A gdy chłopcy wyrośli, Ezaw był człowiekiem znającym się na łowach, człowiekiem pola. Jakub zaś był człowiekiem spokojnym,[9] mieszkającym w namiotach. **28** Izaak kochał Ezawa, bo łowy[10] miał w swych ustach,[11] a Rebeka kochała Jakuba.

29 Pewnego razu Jakub ugotował[12] potrawę,[13] a Ezaw przyszedł z pola i był zmęczony. **30** I powiedział Ezaw do Jakuba: Daj mi się, proszę, nażreć[14] z tej czerwonej potrawy,[15] bo jestem zmęczony. Dlatego nadano mu imię Edom.[16] **31** A Jakub powiedział: Najpierw[17] sprzedaj mi swoje pierworództwo.[18] **32** A Ezaw odpowiedział: Oto ja jestem bliski śmierci, więc po co mi

21[a]So 3:10
23[a]Ml 1:2-3; Rz 9:10-13

---

1 Podkreślanie przynależności plemiennej Labana (pod. Rdz 28:5; 31:20, 24) oraz różnic językowych (Rdz 31:47) może sugerować kształtowanie się odrębności narodowej wśród członków klanu Abrahama (Pwt 26:5). Jakub jest ostatnim szukającym żony w Padan-Aram, a więc identyfikującym się z dawną ojczyzną. Jego widzenie (Rdz 46:1-4) oraz przekonanie Józefa (Rdz 50:24-25) wskazują, że ojczyzną stał się Kanaan.

2 *za swoją żonę*, לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ, idiom: *przed swoją żoną* (tj. wstawiał się do PANA, stając przed nią, jakby twarzą do Boga, mając ją za plecami).

3 *lud*, לְאֹם (*le'om*), l. *naród* (poet. i późn.).

4 *włochaty*, שֵׂעָר (*se'ar*), koresponduje z nazwą pogórza *Seir*, gdzie zamieszkiwali potomkowie Ezawa.

5 *nadała*, ἐπωνόμασεν, G S Vg.

6 *Ezaw*, עֵשָׂו (*'esaw*): Imię to jest nieznane na starożytnym Wschodzie. Co do etymologii, tekst zdaje się łączyć znaczenie tego imienia z owłosieniem Ezawa, być może zatem nawiązuje do arab. *'gaszija*, czyli: *przykryty*. Mniej prawdopodobne, że do Ousoosa, myśliwego z opowiadań fenickich, Rdz 25:25[L].

7 *nazwała*, ἐκάλεσεν, G; wg MT: *nazwał*; wg GK: *nazwano*.

8 *Jakub*, יַעֲקֹב (*ja'aqow*), czyli: *trzymajpięta*, od עָקַב (*'aqaw*), deptać po piętach, a zatem: idiom. *depczący po piętach*, *oszust* (?), *spryciarz* (?). Wydarzenia z jego życia: Jego dziad Abraham umiera, gdy Jakub ma 15 lat (Rdz 25:7), ucieka do Charanu w wieku 77 lat (Rdz 28:5), żeni się z Leą i Rachelą w wieku 84 lat (Rdz 29:21-30; 30:1, 22-26), rodzi mu się Józef, syn Racheli, gdy Jakub ma 91 lat (Rdz 30:22-24), ucieka od Labana w wieku 97 lat (Rdz 31), jego syn zostaje sprzedany do Egiptu, gdy Jakub ma 108 lat (Rdz 37:12-36), Izaak umiera, gdy Jakub ma 120 lat (Rdz 35:28-29, por. 25:26 z 35:28), przenosi się do Egiptu w wieku 130 (Rdz 46-47) i umiera w wieku 147 lat (Rdz 47:28), Rdz 25:26[L].

9 *spokojny*, תָּם (*tam*), słowo oznacza też nienaganność, niewinność i doskonałość, w G: *naturalny*, ἄπλαστος.

10 *swe łowy* PS.

11 *łowy miał w swych ustach*, צַיִד בְּפִיו: idiom: *lubił dziczyznę*.

12 *ugotował*, זִיד: w hebrajskim jest więcej ironii w tej historii dzięki grze słów: *upolować – ugotować*, צַיִד – זִיד.

13 *potrawę*, נָזִיד (*nazid*), lub: *gęstą zupę jarzynową*, *gulasz* (warzywny).

14 *daj mi się nażreć*, הַלְעִיטֵנִי (*hale'iteni*): לָעַט odnosi się w późn. okresie do karmienia zwierząt. Czy podobne znaczenie miało w czasach redagowania księgi? Rdz 25:30[L].

15 *czerwonej potrawy*, za G: ἀπὸ τοῦ ἑψέματος τοῦ πυρροῦ τούτου, wg MT: *z czerwonej, czerwonej*.

16 *Edom*, אֱדוֹם (*'edom*), czyli: *czerwony*.

17 *najpierw*, כַּיּוֹם (*kajjom*), lub: *od dziś, z dniem dzisiejszym, od zaraz*.

18 Praktyka sprzedaży pierworództwa potwierdzona jest w tekstach z Nuzi w Mezopotamii, z XV w. p. Chr.

34[a]Hbr 12:16

Rozdział 26
1[a]Rdz 12:10-20;
[b]Rdz 20:2
4[a]Rdz 22:16-18
7[a]Rdz 12:10-13; 20:1-18
12[a]Ps 127:1
Ag 2:4; Ml 1:4

pierworództwo? **33** Lecz Jakub powiedział: Najpierw mi przysięgnij. I przysiągł mu. I sprzedał swoje pierworództwo Jakubowi. **34** Wtedy Jakub podał Ezawowi chleb i potrawę z soczewicy – i jadł, i pił, i wstał, i poszedł; i wzgardził Ezaw pierworództwem.[a]

Izaak i potwierdzenie obietnicy

26 A nastał w ziemi głód, inny niż ten pierwszy głód,[a] który był za dni Abrahama. Udał się więc Izaak do Abimeleka,[b][1] króla filistyńskiego, do Geraru.

2 Wtedy ukazał mu się JHWH i powiedział: Nie schodź do Egiptu! Mieszkaj w ziemi, o której ci mówię. **3** Przebywaj w tej ziemi, a będę z tobą i będę ci błogosławił, gdyż tobie i twemu potomstwu dam wszystkie te[2] ziemie i dochowam przysięgi, którą złożyłem Abrahamowi, twojemu ojcu. **4** I rozmnożę twoje potomstwo jak gwiazdy na niebiosach i dam twemu potomstwu wszystkie te ziemie, i błogosławić sobie będą w twoim potomstwie[3] wszystkie narody ziemi,[a] **5** dlatego że Abraham[4] słuchał mego głosu i strzegł moich poleceń, moich przykazań, moich ustaw i moich pouczeń.[5]

Izaak w Gerarze

6 I zamieszkał Izaak w Gerarze.

7 A gdy mężczyźni tego miejsca pytali o jego żonę, odpowiadał: Ona jest moją siostrą,[6] bał się bowiem mówić: Moja żona.[7] [Bo myślał:] By mnie nie zabili mężczyźni tego miejsca z powodu Rebeki, gdyż jest ona piękna z wyglądu.[a]

8 I stało się, gdy wydłużyły mu się tam dni [przebywania], że wyglądał Abimelek, król filistyński, przez okno, i zobaczył – a oto Izaak pieści swą żonę Rebekę. **9** Wezwał zatem Abimelek Izaaka i powiedział: Przecież ona jest twoją żoną! Dlaczego mi powiedziałeś: Ona jest moją siostrą? I odpowiedział mu Izaak: Tak powiedziałem, żebym z powodu niej nie został uśmiercony. **10** Wtedy Abimelek odpowiedział: Co też ty nam uczyniłeś? Jeszcze trochę, a przespałby się ktoś z ludu z twoją żoną i ściągnąłbyś na nas winę.[8] **11** I przykazał Abimelek całemu ludowi,[9] mówiąc: Kto by dotknął tego człowieka i jego żony, będzie musiał umrzeć.

12 A siał Izaak w tej ziemi i zebrał w tym roku stokrotne plony – i błogosławił mu JHWH.[a] **13** I wzrósł [w siłę] ten człowiek, i coraz bardziej wzrastał,[10] aż stał się bardzo wielki. **14** Miał on dobytek w owcach, dobytek w bydle oraz liczną służbę. I zazdrościli mu Filistyni. **15** Dlatego wszystkie studnie, które wykopali słudzy jego ojca, za dni Abrahama, jego ojca, Filistyni zasypali i wypełnili je ziemią.

16 I powiedział Abimelek do Izaaka: Odejdź od nas, bo stałeś się o wiele mocniejszy niż my. **17** Odszedł więc stamtąd Izaak i rozłożył się [obozem] w dolinie[11] Geraru – i zamieszkał tam.

18 I wrócił Izaak i odkopał studnie,[12] które wykopano za dni Abrahama,[13] jego ojca, a które po śmierci Abrahama Filistyni zasypali. Nadał im też nazwy, takie jak nazwy, które nadał im jego ojciec.

---

1 W KP *mem* אֲבִימֶלֶךְ posiada dagesz.

2 Wg PS: האלה.

3 Lub: *przez twoje potomstwo*; wg G: *i błogosławione będą w twoim potomstwie wszystkie narody ziemi*, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.

4 PS G dodają: *twój ojciec*.

5 *moich poleceń, moich przykazań, moich ustaw i moich pouczeń*, וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי, zob. Rdz 26:5[L].

6 *siostrą*, אָחוֹת: ze względu na wielożeństwo określenia pokrewieństwa miały nieco inny niż obecnie zakres znaczeniowy. Rebeka, wg dzisiejszych standardów, byłaby po prostu jego kuzynką.

7 Wg PS G: *To moja żona*.

8 *winę*, אָשָׁם.

9 *swemu ludowi* PS G.

10 *i coraz bardziej wzrastał*, וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל, tj. *i szedł chodzeniem i wzrastał*.

11 Lub: *w jarze*.

12 Lub: *Po powrocie Izaak odkopał studnie*.

13 *za dni Abrahama*: wg PS: *słudzy Abrahama*; por. G: οἱ παῖδες Αβρααμ.

19 A gdy słudzy Izaaka kopali w dolinie, znaleźli tam studnię bieżącej wody.[1] **20** Lecz pasterze Geraru spierali się z pasterzami Izaaka, mówiąc: To nasza woda! Dlatego nadał tej studni nazwę Esek[2] – bo sprzeczali się z nim. **21** I wykopali inną studnię; o nią też się spierali – i nadał jej nazwę Sitna.[3] **22** Przeniósł się więc stamtąd i wykopał inną studnię. I nie spierali się o nią – nadał jej więc nazwę Rechobot,[4] bo powiedział: Tak, teraz JHWH poszerzył nam [przestrzeń] i zaowocujemy w tej ziemi.

23 Potem wyruszył stamtąd [w górę] do Beer-Szeby. **24** Tej też nocy ukazał mu się JHWH i powiedział: Ja jestem Bogiem Abrahama, twego ojca. Nie bój się, bo Ja jestem z tobą i będę ci błogosławił, i rozmnożę twoje potomstwo ze względu na Abrahama, mego sługę.

25 I zbudował tam ołtarz, i wzywał imienia JHWH,[a] rozbił tam też swój namiot, a słudzy Izaaka wykopali tam studnię.

Przymierze Izaaka z Abimelekiem

26 A przyszedł do niego z Geraru Abimelek i Achuzat, jego doradca,[5] i Pikol, książę jego wojska.[a] **27** I powiedział do nich Izaak: Dlaczego do mnie przyszliście? Bo przecież mnie nienawidzicie i wypędziliście mnie od siebie. **28** A oni odpowiedzieli: Widzieliśmy wyraźnie, że jest z tobą JHWH, i powiedzieliśmy sobie: Niech będzie między nami przysięga, między nami a tobą. Chcemy zawrzeć z tobą przymierze, **29** że nie uczynisz nam nic złego, tak jak my nie skrzywdziliśmy ciebie, lecz świadczyliśmy ci tylko dobro i odprawiliśmy cię w pokoju. Ty teraz jesteś błogosławiony przez JHWH.

30 Wtedy wyprawił dla nich ucztę – i jedli i pili.

31 Gdy wstali wcześnie rano, przysięgli sobie nawzajem, po czym Izaak odprawił ich i odeszli od niego w pokoju.

32 I stało się tego samego dnia, że przyszli słudzy Izaaka i donieśli mu o sprawie studni, którą wykopali. Powiedzieli: Znaleźliśmy wodę.[6] **33** I nazwał ją Szibea.[7] Dlatego nazwa miasta brzmi Beer-Szeba[8] aż po dzień dzisiejszy.

Ezaw i jego żony

34 A gdy Ezaw miał czterdzieści lat, pojął za żonę Jehudit,[9] córkę Beeriego, Chetyty, i Basemat, córkę Elona, Chetyty.[10] **35** I były goryczą ducha dla Izaaka i dla Rebeki.

Jakub i błogosławieństwo Izaaka

27 Gdy Izaak zestarzał się i pociemniały jego oczy, tak że nie [mogły] widzieć, przywołał Ezawa, swego starszego syna, i powiedział do niego: Mój synu! I odpowiedział mu: Oto jestem. **2** Wtedy powiedział: Oto zestarzałem się, nie znam dnia mojej śmierci. **3** Weź więc teraz, proszę, swój sprzęt, swój kołczan i swój łuk, wyjdź w pole, upoluj mi zwierzynę,[11] **4** przyrządź mi jakiś przysmak, tak jak lubię, i przynieś mi, abym zjadł, bo chce ci pobłogosławić moja dusza, zanim umrę.

5 A Rebeka słyszała, jak Izaak rozmawiał z Ezawem, swoim synem. I wyszedł Ezaw w pole, by upolować zwierzynę i przynieść.[12] **6** Tymczasem Rebeka powiedziała do Jakuba, swego syna: Oto usłyszałam, jak twój ojciec mówi Ezawowi, twemu bratu: **7** Upoluj mi zwierzynę, przyrządź mi jakiś przysmak, abym zjadł i pobłogosławił ci

25[a]Rdz 4:26; 12:8; 13:4; 21:33
26[a]Rdz 21:22-32

---

1 *bieżącej wody*, מַיִם חַיִּים, tj. *wody żywej*; wody, która wypływała jak ze źródła.
2 *Esek*, עֵשֶׂק (*‘eseq*), czyli: *sprzeczka*.
3 *Sitna*, שִׂטְנָה (*sitna*[h]), czyli: *wrogość*.
4 *Rechobot*, רְחֹבוֹת (*rechowot*), czyli: *szerokości*.
5 *doradca*, מֵרֵעַ (*mere‘a*), lub: *przyjaciel*.
6 Wg G: *Nie znaleźliśmy wody*, οὐχ εὕρομεν ὕδωρ: (1) może pytanie domagające się podkreślenia, że owszem, znaleźliśmy; (2) tłumacz odczytał zaimiek לוֹ (mu) jako przeczenie לוֹא (nie).
7 *Szibea*, שִׁבְעָה (*sziw‘a*[h]), czyli: *przysięga*.
8 *Beer-Szeba*, בְּאֵר שֶׁבַע (*be’er szewa*), czyli: *studnia przysięgi*.
9 *Jehudit*, יְהוּדִית (*jehudit*), w późniejszych tekstach oznacza *Judejkę*.
10 Wg PS: *Chiwity*, por. G: Ευαίου.
11 *zwierzynę*, צַיִד (*tsaid*).
12 G dod.: *swojemu ojcu*, τῷ πατρὶ αὐτοῦ.

Rozdział 27
29[a]Rdz 12:3; Hbr 11:20

wobec JHWH przed śmiercią. **8** Teraz więc, mój synu, posłuchaj mego głosu, zgodnie z tym, co ja ci przykazuję. **9** Idź do owiec i weź mi stamtąd dwa dobre koźlątka,[1] a przyrządzę z nich dla twego ojca [jeden] z tych przysmaków, tak jak lubi. **10** Potem zaniesiesz go swojemu ojcu, spożyje go, aby pobłogosławić cię przed swoją śmiercią.

11 Wtedy powiedział Jakub do Rebeki, swojej matki: Przecież Ezaw, mój brat, jest owłosiony, a ja jestem gładki. **12** Może mój ojciec mnie pomaca i stanę się w jego oczach jak naśmiewca – i ściągnę na siebie przekleństwo, a nie błogosławieństwo.

13 Wtedy powiedziała do niego jego matka: Niech na mnie spadnie przekleństwo, które miałoby spaść na ciebie, mój synu! Tylko posłuchaj mego głosu – i idź, weź mi!

14 Wówczas poszedł i wziął, i przyniósł swej matce. A jego matka przyrządziła przysmak, tak jak lubił jego ojciec. **15** Następnie wzięła Rebeka szaty Ezawa, swego starszego syna, najpiękniejsze, jakie miała w domu, i ubrała w nie Jakuba, swego młodszego syna. **16** A skórkami koźląt okryła jego ręce i jego gładką szyję. **17** Potem dała w rękę Jakuba, swego syna, przysmak i chleb, który przygotowała. **18** A on przyszedł do swego ojca i powiedział: Mój ojcze! I odpowiedział: Oto jestem! Kim ty jesteś, mój synu? **19** Wtedy powiedział Jakub do swojego ojca: To ja, Ezaw, twój pierworodny. Uczyniłem, jak mi poleciłeś. Wstań, proszę, usiądź i jedz z tego, co upolowałem, aby błogosławiła mi twoja dusza.

20 I powiedział Izaak do swego syna: Cóż to, że tak się uwinąłeś, aby znaleźć, mój synu? I odpowiedział: JHWH, twój Bóg, sprawił, że tak się zdarzyło. **21** I powiedział Izaak do Jakuba: Zbliż się, proszę, abym cię poczuł, mój synu, czy to ty jesteś moim synem Ezawem, czy nie. **22** I zbliżył się Jakub do Izaaka, swego ojca, i poczuł go, i powiedział: Głos jest głosem Jakuba, ale ręce są rękami Ezawa. **23** I nie rozpoznał go, gdyż jego ręce były owłosione jak ręce Ezawa, jego brata – i pobłogosławił go. **24** Lecz zapytał: To ty jesteś moim synem Ezawem? A on odpowiedział: [Tak, to] ja! **25** Więc powiedział: Podaj mi, bym jadł z tego, co upolował mój syn, po to, by błogosławiła ci moja dusza. I podał mu – i jadł. I przyniósł mu wina – i pił.

26 I powiedział do niego Izaak, jego ojciec: Zbliż się, proszę, i pocałuj mnie, mój synu. **27** Zbliżył się więc i pocałował go. A gdy poczuł woń jego szat, pobłogosławił go – i powiedział:

Zobacz! Woń mego syna –
jak woń pola,[2] [które]
pobłogosławił JHWH.
28 Niech ci Bóg udzieli z rosy niebios
i z żyzności ziemi,
i obfitości zboża i moszczu.
29 Niech ci służą ludy
i niech ci się kłaniają narody.
Bądź panem swoich braci
i niech ci się kłaniają synowie
twojej matki.
Niech będzie przeklęty ten,
kto cię przeklina,
a błogosławiony ten, kto cię
błogosławi.[a]

30 A gdy Izaak skończył błogosławić Jakuba i Jakub ledwie wyszedł sprzed oblicza Izaaka, Ezaw, jego brat, wrócił z łowów. **31** Również on przyrządził przysmak i przyniósł swojemu ojcu, i rzekł do swojego ojca: Niech wstanie mój ojciec i niech je z łowów swego syna, aby błogosławiła mi twoja dusza.

32 I powiedział do niego Izaak, jego ojciec: Kim ty jesteś? I odpowiedział: Ja jestem twoim synem, twoim pierworodnym, Ezawem. **33** I zadrżał Izaak drżeniem bardzo wielkim, i zapytał: Kim więc był ten, który upolował zwierzynę i przyniósł mi, a ja jadłem z [tego] wszystkiego, zanim przyszedłeś, i pobłogosławiłem go? I owszem, będzie on błogosławiony.

34 Gdy Ezaw usłyszał słowa swego ojca, wybuchł wielkim i bardzo gorzkim płaczem i powiedział do swego ojca: Pobłogosław także mnie, mój ojcze! **35** A on odpowiedział: Przyszedł

---

1 *dwa dobre koźlątka*, שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים טֹבִים.

2 PS i G dod.: *pełnego*.

podstępnie twój brat i wziął twoje błogosławieństwo. **36** I powiedział: Czy nie słusznie nadano mu imię Jakub? Bo podszedł mnie już dwukrotnie. Wziął moje pierworództwo,[a] a oto teraz wziął moje błogosławieństwo. I zapytał: Czy nie zachowałeś dla mnie błogosławieństwa?

37 A Izaak odezwał się i powiedział do Ezawa: Oto ustanowiłem go panem nad tobą i dałem mu za sługi wszystkich jego braci, wsparłem go zbożem i moszczem, dla ciebie więc co mam zrobić, mój synu? **38** I powiedział Ezaw do swego ojca: Czy tylko jedno błogosławieństwo masz, mój ojcze? Pobłogosław także mnie, mój ojcze![1] I wzniósł Ezaw swój głos, i zapłakał.

39 I odezwał się Izaak, jego ojciec, i powiedział do niego:

Oto [z dala] od urodzajnej ziemi
będzie twoja siedziba,
[z dala] od rosy niebieskiej z góry.
40 Ze swego miecza będziesz żył
i swemu bratu będziesz służył,
lecz gdy się zniecierpliwisz,[2]
zerwiesz jego jarzmo
ze swej szyi.[a]

41 I zraził się Ezaw do Jakuba z powodu błogosławieństwa, którym go pobłogosławił ojciec, i powiedział Ezaw w swoim sercu: Zbliżają się dni żałoby po ojcu moim. Wtedy zabiję Jakuba, mego brata.

42 Gdy Rebece doniesiono słowa Ezawa, jej starszego syna, posłała i przywołała Jakuba, swojego młodszego syna, i powiedziała do niego: Oto Ezaw, twój brat, chce się pocieszyć twoim [kosztem][3] i chce cię zabić. **43** Teraz więc, mój synu, posłuchaj mego głosu i wstań, uciekaj do Labana, mego brata, do Charanu. **44** Zamieszkaj u niego na jakiś czas,[4] aż minie wzburzenie twego brata. **45** Gdy przeminie gniew twego brata na ciebie i zapomni o tym, co mu uczyniłeś, poślę i wezmę cię stamtąd. Dlaczego miałabym tracić was obu w jednym dniu?

46 I powiedziała Rebeka do Izaaka: Obrzydło mi moje życie z powodu córek Cheta. Jeśli weźmie Jakub żonę z córek Cheta, jak te[5] spośród córek tej ziemi, to po co miałabym żyć?

Wyprawa Jakuba do Charanu

28 I przywołał Izaak Jakuba, pobłogosławił go i tak mu przykazał: Nie bierz sobie żony spośród córek Kanaanu. **2** Wstań, idź do Padan-Aram, do domu Betuela, ojca twojej matki, i weź sobie stamtąd żonę, spośród córek Labana, brata twojej matki. **3** A Bóg Wszechmocny[a] niech cię błogosławi, niech cię rozrodzi i rozmnoży,[b] abyś stał się zgromadzeniem ludów. **4** I niech ci da błogosławieństwo Abrahama,[6] tobie i twojemu potomstwu po tobie, abyś posiadł ziemię twojego przebywania, którą Bóg dał Abrahamowi.[a]

5 I wyprawił Izaak Jakuba, a ten udał się do Padan-Aram, do Labana, syna Betuela, Aramejczyka, brata Rebeki, matki Jakuba i Ezawa.

Ezaw i Machalat

6 A Ezaw zauważył, że Izaak pobłogosławił Jakuba i wyprawił go do Padan-Aram, by stamtąd wziął sobie żonę. [Zauważył], że gdy mu błogosławił, przykazał mu: Nie bierz sobie żony spośród córek Kanaanu, **7** a Jakub posłuchał swego ojca i swojej matki i poszedł do Padan-Aram. **8** Ezaw zauważył też, że córki Kanaanu są złe w oczach jego ojca,[7] Izaaka, **9** poszedł zatem do Ismaela i – poza żonami, które [już] miał – pojął sobie za żonę Machalat, córkę Ismaela, syna Abrahama, siostrę Nebajota.

36[a]Rdz 25:29-34
40[a]Rdz 36:8; 2Krl 8:20

Rozdział 28
3[a]Rdz 17:1; [b]Rdz 17:6
4[a]Rdz 17:4-8

1 G dod.: *[i] gdy Izaak był przybity*, κατανυχθέντος δὲ Ισαακ, por. Dz 2:37.

2 Wg G: *jeśli przemożesz*, ἐὰν καθέλῃς.

3 *pocieszyć twoim [kosztem]*, מִתְנַחֵם לְךָ, idiom (?): *zemścić na tobie*, wg G: *twój brat grozi ci, że cię zabije*, ὁ ἀδελφός σου ἀπειλεῖ σοι τοῦ ἀποκτεῖναί σε.

4 *jakiś czas*, יָמִים אֲחָדִים, lub: *przez parę dni* (chodzi o ich nieokreśloną liczbę).

5 *z córek Cheta, jak te*: brak w G.

6 PS dod.: *twego ojca*; G: *mego ojca*.

7 Lub: *że córki Kanaanu nie podobają się jego ojcu*.

12[a]J 1:51
13[a]Rdz 13:14-15
14[a]Rdz 12:3; 18:18; 28:14

Sen Jakuba

10 Jakub tymczasem wyruszył z Beer-Szeby i udał się do Charanu. **11** I przybył na pewne miejsce,[1] i zatrzymał się tam na nocleg, gdyż słońce zaszło, i wziął [jeden] z kamieni tego miejsca i podłożył go sobie przy głowie,[2] i zasnął na tym miejscu. **12** I przyśniło mu się, że oto w kierunku ziemi ustawiona była drabina,[3] a jej szczyt dotykał niebios. I oto aniołowie Boży wstępowali i zstępowali po niej.[a] **13** I oto JHWH stał nad nią i mówił: Ja jestem JHWH, Bóg Abrahama, twego ojca, i Bóg Izaaka! Ziemię, na której ty leżysz, dam tobie i twojemu potomstwu.[a] **14** A twoje potomstwo będzie [liczne] jak proch ziemi i rozprzestrzenisz się na zachód i na wschód, i na północ, i na południe, i będą błogosławione w tobie[a][4] i w twoim potomstwie wszystkie rodziny ziemi. **15** A oto Ja jestem z tobą i będę cię strzegł wszędzie, dokądkolwiek pójdziesz, i sprowadzę cię z powrotem do tej ziemi, dlatego że cię nie opuszczę, dopóki nie uczynię tego, co ci oznajmiłem.

16 A gdy Jakub zbudził się ze snu, powiedział: Z całą pewnością JHWH jest na tym miejscu, a ja nie wiedziałem. **17** A gdy przestraszył się [tym], powiedział: Co za lęk budzi to miejsce! Nic to, tylko dom Boga i brama niebios.

18 I wstał Jakub wcześnie rano, wziął kamień, który był tam przy jego głowie, uczynił go pomnikiem i polał jego wierzch oliwą. **19** I nadał temu miejscu nazwę Betel,[5] choć wcześniej miejsce to nazywało się Luz.[6]

20 I złożył tam Jakub ślub. Powiedział: Jeśli Bóg będzie ze mną i będzie strzegł mnie w drodze, którą idę, i da mi chleb na pokarm, a szatę na odzienie, **21** i [jeśli] powrócę w pokoju do domu mojego ojca, to JHWH będzie moim Bogiem, **22** a ten kamień, który uczyniłem pomnikiem, będzie domem Bożym – i ze wszystkiego, co mi dasz, na pewno złożę Ci dziesięcinę.[7]

Jakub na służbie u Labana

29 I podniósł Jakub swe nogi[8] i poszedł do ziemi synów Wschodu. **2** I spojrzał, a oto w polu studnia i oto leżą tam przy niej trzy stada owiec, gdyż z tej studni pojono stada, na otworze zaś studni [spoczywał] wielki kamień. **3** A gdy zebrały się tam wszystkie stada,[9] odsuwano kamień znad otworu studni i pojono owce, po czym znów kładziono kamień na otwór studni, na jego miejsce.

4 I zapytał ich Jakub: Skąd jesteście, moi bracia? I odpowiedzieli: Jesteśmy z Charanu. **5** I zapytał ich: Czy znacie Labana, syna Nachora? I odpowiedzieli: Znamy. **6** I zapytał ich: Czy ma się dobrze?[10] I odpowiedzieli: Dobrze. A oto właśnie jego córka Rachela – nadchodzi z owcami. **7** Wtedy powiedział: Oto jest jeszcze jasny dzień, nie czas spędzać dobytek. Napójcie owce i idźcie, paście dalej. **8** I odpowiedzieli: Nie możemy, dopóki nie zbiorą się wszystkie stada.[11] Dopiero wtedy odsuwa się kamień znad otworu studni i poimy stada.

---

1 *I przybył na pewne miejsce*, וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם: det. może występować w przypadku rzeczy określonej samej w sobie, niekoniecznie znanej dla mówiącego, por. Rdz 16:7; 19:30 (Rdz 28:11[L]).

2 *przy głowie*, מְרַאֲשׁוֹת (*mera'aszot*), lub: *wezgłowie* (?), Rdz 28:11[L].

3 *drabina*, סֻלָּם (*sullam*), hl, powiązane z ak. *simmiltu*, Rdz 28:12[L].

4 *będą błogosławione w tobie*, נִבְרְכוּ בְךָ (*niwrachu becha*), por. Rdz 12:2; 18:18; 28:14; *ni* może znaczenie zwrotne, zbliżone do *hitp*, zob. Rdz 22:18; 26:4, por. Pwt 29:18; Ps 72:17; Iz 65:16; Jr 4:2.

5 *Betel*, בֵּית־אֵל, czyli: *dom Boga*.

6 *Luz*, Rdz 28:19[L].

7 *na pewno złożę Ci dziesięcinę*, תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ, lub: *będę Ci dawał dokładnie* (l. *pełną*) *dziesięcinę*.

8 *I podniósł Jakub swe nogi*, וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו, idiom o niepewnym znaczeniu, pojawiający się tylko w tym miejscu Biblii.

9 Wg PS: *pasterze*, רעים.

10 *Czy ma się dobrze?* הֲשָׁלוֹם לוֹ: idiom: *Czy ma pokój?*

11 Wg PS: *pasterze*, zob. w. 3; pod. G.

9 Jeszcze rozmawiał z nimi, gdy nadeszła Rachela z owcami, które należały do jej ojca, ponieważ była pasterką.
10 I stało się, gdy Jakub zobaczył Rachelę, córkę Labana, brata swojej matki, i owce Labana, brata swojej matki, że podszedł Jakub i odsunął kamień znad otworu studni, i napoił owce Labana, brata swojej matki. **11** Potem pocałował Jakub Rachelę, wzniósł swój głos i zapłakał. **12** Następnie opowiedział Jakub Racheli, że jest krewnym jej ojca i że jest synem Rebeki, a ona pobiegła i opowiedziała to swemu ojcu.
13 I stało się, gdy Laban usłyszał wieść o Jakubie, synu swojej siostry, że wybiegł, aby go spotkać, i objął go, i ucałował go, i wprowadził go do swego domu – i przedstawił [Jakub] Labanowi wszystkie te sprawy. **14** Wtedy powiedział do niego Laban: Naprawdę, ty jesteś moją kością i moim ciałem[a] – i zamieszkał u niego na cały miesiąc.[1]
15 Następnie powiedział Laban do Jakuba: Czy dlatego, że ty jesteś moim bratem, masz mi służyć za darmo? Powiedz mi, jaka ma być twoja zapłata? **16** A Laban miał dwie córki. Starszej na imię było Lea,[2] a młodszej na imię było Rachela.[3] **17** A oczy Lei były nieśmiałe,[4] Rachela zaś była pięknych kształtów i piękna z wyglądu. **18** Jakub pokochał Rachelę, powiedział zatem: Będę ci siedem lat służył za Rachelę, twoją młodszą córkę. **19** A Laban odpowiedział: Lepiej mi ją dać tobie, niż dać ją innemu mężczyźnie. Pozostań u mnie! **20** I służył Jakub za Rachelę siedem lat, a były one w jego oczach jak kilka dni, z powodu jego miłości do niej.
21 Wreszcie powiedział Jakub do Labana: Daj [mi] moją żonę, bo wypełniły się moje dni i chcę do niej wejść.

22 Wtedy Laban zebrał wszystkich ludzi[5] tej miejscowości i wyprawił ucztę. **23** A gdy nastał wieczór, wziął Leę, swoją córkę, i przyprowadził ją do niego – i wszedł do niej. **24** Dał jej też Laban Zilpę, swoją służącą – Lei, swojej córce, jako służącą.[6]
25 Rano zaś okazało się, że oto jest to Lea! I powiedział[7] do Labana: Cóż to mi uczyniłeś? Czy nie za Rachelę ci służyłem? Dlaczego mnie oszukałeś?[a] **26** A Laban odpowiedział: Nie robi się tak w naszym miejscu, żeby młodszą wydawać przed pierworodną. **27** Wypełnij ten tydzień, a damy[8] ci również tamtą za służbę, którą odbędziesz u mnie jeszcze przez drugie siedem lat.
28 I Jakub tak postąpił, i wypełnił ten tydzień – i dał mu Rachelę, swoją córkę, za żonę. **29** A dał też Laban Racheli, swojej córce, Bilhę, swoją służącą – [dał] jej jako służącą. **30** Przyszedł więc także do Racheli i też[9] kochał Rachelę bardziej niż Leę – i służył u niego jeszcze drugie siedem lat.

Jakub i jego rodzina

31 I widział JHWH, że Lea była nienawidzona,[a] otworzył więc jej łono, a Rachela była niepłodna. **32** I poczęła Lea, i urodziła syna, i nadała mu imię Ruben,[10] bo powiedziała: Tak, wejrzał JHWH na mą niedolę, bo teraz mój mąż będzie mnie kochał.
33 I znów poczęła, i urodziła syna, i powiedziała: Tak, usłyszał JHWH, że jestem nienawidzona, stąd dał mi i tego – i nadała mu imię Symeon.[11]
34 Potem znów poczęła i urodziła syna, i powiedziała: Tym razem

Rozdział 29
14[a]Sdz 9:2; 2Sm 5:1; 19:12, 13; 1Krn 2:16-17
25[a]Rdz 27:25
31[a]Pwt 21:15; Ml 1:3

1 *na cały miesiąc*, חֹדֶשׁ יָמִים.
2 *Lea*, לֵאָה (*le'a*[h]), czyli: *pani*, od as. *li'at*, lub: *bawolica*, aram. *llo* lub *lliy*.
3 *Rachela*, רָחֵל (*rachel*), czyli: *owieczka*.
4 *nieśmiałe*, רַכּוֹת (*rakot*), lub: *miękkie, delikatne* l. *bojaźliwe*; wg G: *słabe, chore*, οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ Λειας ἀσθενεῖς.
5 *ludzi*, אַנְשֵׁי, lub: *mężczyzn*.
6 *służącą*, שִׁפְחָה.
7 G dod.: *Jakub*.
8 *dam* PS G S vg.
9 *też*: brak w G.
10 *Ruben*, רְאוּבֵן (*re'uben*), czyli: *popatrz, syn!*
11 *Symeon*, שִׁמְעוֹן (*szim'on*), czyli: (1) *usłyszał o upokorzeniu* (?); (2) *słuchanie, słuchający* lub zdrobniale *słuchacz* (końcówka *-on* charakteryzuje rzeczowniki abstrakcyjne, przymiotniki lub zdrobnienia).

Rozdział 30
2[a]Rdz 25:21-22; Pwt 7:13; 28:11; Ps 127:3
3[a]Rdz 16:1-6

przylgnie do mnie mój mąż, bo urodziłam mu trzech synów – dlatego nadała[1] mu imię Lewi.[2] **35** I poczęła jeszcze raz, i urodziła syna, i powiedziała: Tym razem będę sławić JHWH – dlatego nadała mu imię Juda.[3] Potem przestała rodzić.

30 A Rachela widziała, że nie urodziła Jakubowi [dziecka], stąd zazdrościła Rachela swojej siostrze – i powiedziała do Jakuba: Daj mi synów,[4] bo jeśli nie, to ja umrę! **2** Tak rozgorzał gniew Jakuba na Rachelę i powiedział: Czy zamiast Boga ja jestem tym, który odmówił ci owocu łona?[a] **3** A ona na to: Oto moja niewolnica Bilha,[a] wejdź do niej.[5] Urodzi na moje kolana, bym także ja była z niej zbudowana.

4 I dała mu Bilhę, swoją służącą, za żonę, a Jakub wszedł do niej. **5** I Bilha poczęła – i urodziła Jakubowi syna. **6** Wtedy Rachela powiedziała: Rozsądził Bóg, a też wysłuchał mego głosu, i dał mi syna; dlatego nadała mu imię Dan.[6]

7 I znów poczęła, i urodziła Bilha, służąca Racheli, Jakubowi drugiego syna. **8** A Rachela powiedziała: Boje [na miarę] Boga[7] stoczyłam z moją siostrą, ale też [im] sprostałam – i nadała mu imię Naftali.[8]

9 Gdy zaś Lea zauważyła, że przestała rodzić, wzięła Zilpę, swoją służącą, i dała ją Jakubowi za żonę. **10** I[9] urodziła Zilpa, służąca Lei, Jakubowi syna. **11** A Lea powiedziała: Przyszła pomyślność! I nadała mu imię Gad.[10]

12 Następnie urodziła Zilpa, służąca Lei, drugiego syna Jakubowi. **13** I powiedziała Lea: Na moje szczęście! Bo za szczęśliwą uznają mnie córki[11] – i nadała mu imię Aszer.[12]

14 A Ruben poszedł w dniach żniw pszenicy i znalazł na polu mandragory,[13] i przyniósł je Lei, swojej matce. Wtedy powiedziała Rachela do Lei: Daj mi, proszę, [trochę] z mandragor twego syna. **15** Lea[14] zaś odpowiedziała jej: Czy to mało, że zabrałaś mi męża, że chcesz zabrać też mandragory mego syna? Wtedy Rachela powiedziała: Niech się więc położy z tobą tej nocy w zamian za mandragory twojego syna.

16 A gdy Jakub wieczorem wracał z pola, Lea wyszła, by go spotkać, i powiedziała do niego: Wejdź do mnie, bo cię drogo wynajęłam za mandragory mojego syna – i położył się z nią tej nocy.

17 I wysłuchał Bóg Lei, i poczęła, i urodziła Jakubowi piątego syna. **18** Wtedy Lea powiedziała: Bóg dał mi zapłatę za to, że dałam memu mężowi moją służącą. I nadała mu imię Issachar.[15]

19 I poczęła Lea raz jeszcze, i urodziła Jakubowi szóstego syna. **20** Wtedy Lea powiedziała: Obdarzył mnie Bóg pięknym darem; tym razem mój mąż mnie doceni,[16] bo urodziłam mu sześciu synów – i nadała mu imię Zebulon.[17] **21** Potem urodziła córkę i nadała jej imię Dina.[18]

22 Wspomniał też Bóg na Rachelę i wysłuchał jej Bóg – i otworzył jej łono.

---

1 Wg MT: *nadał*, ale zob. *nadała* w Rdz 29:35 oraz PS sy.

2 *Lewi*, לֵוִי (*lewi*), czyli: *przyłączony*.

3 *Juda*, יְהוּדָה (*jehuda*[h]), czyli: *chwała* l. *niech On będzie uwielbiony*, Rdz 29:35[L].

4 Lub: *dzieci*.

5 Praktyka potwierdzona w tekstach z Nuzi, Rdz 30:3[L].

6 *Dan*, דָּן (*dan*), czyli: *rozsądził*.

7 *Boje [na miarę] Boga*, נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים, idiom: *nadludzkie boje*.

8 *Naftali*, נַפְתָּלִי (*naftali*), czyli: *moje boje*.

9 G dod. na początku: *Wszedł zatem do niej Jakub*, εἰσῆλθεν δὲ πρὸς αὐτὴν Ιακωβ.

10 *Gad*, גָּד (*gad*), czyli: *pomyślność* (w rodzaju: *Fortunat*, *Feliks*).

11 Lub: *kobiety*.

12 *Aszer*, אָשֵׁר (*'aszer*), czyli: *szczęśliwy* (w rodzaju: *Feliks*).

13 *mandragory*, דּוּדָאִים (*dudaim*), czyli: *pieszczoty* l. *piersi*; roślina łączona z płodnością, Rdz 30:14[L].

14 Za G; w MT brak.

15 *Issachar*, יִשָּׂשכָר (*iszszachar*), czyli: (1) *jest zapłata* (יֵשׁ שָׂכָר); (2) *mężczyzna na wynajem*.

16 *doceni*, יִזְבְּלֵנִי, lub: *uszanuje, uczci, zatrzyma*.

17 *Zebulon*, זְבוּלוּן (*zewulun*), czyli: *docenienie*.

18 *Dina*, דִּינָה (*dina*[h]), czyli: *rozstrzygnięcie*; niekoniecznie jedyna córka Jakuba, zob. Rdz 31:35; 46:7.

23 I poczęła, i urodziła syna, i powiedziała: Zdjął Bóg [ze mnie] moją hańbę. **24** Nadała mu zaś imię Józef,[1] bo powiedziała: Oby JHWH dodał mi jeszcze jednego syna.

Myśl Jakuba o powrocie

25 I stało się, gdy Rachela urodziła Józefa, że powiedział Jakub do Labana: Zwolnij mnie, bo chciałbym pójść na swoje miejsce i do swojej ziemi. **26** Daj mi moje żony i moje dzieci, za które ci służyłem, bo chciałbym odejść. Bo ty [sam] znasz moją służbę, którą ci pełniłem.

27 Wtedy Laban powiedział do niego: Jeśli, proszę, znalazłem łaskę w twoich oczach, zostań u mnie. Powróżyłem [sobie] i [dowiedziałem się], że JHWH błogosławił mi z powodu ciebie. **28** Potem rzekł: Ustal swą zapłatę, a dam ci ją.

29 I odpowiedział mu: Ty wiesz, jak ci służyłem i jakim stał się twój dobytek[2] dzięki mnie. **30** Bo niewiele miałeś tego przedtem, a wystrzeliło obficie i błogosławił cię JHWH dzięki moim krokom.[3] A teraz, kiedy [wreszcie] zrobię także coś dla mego domu? **31** A [on] na to: Co mam ci dać?

Jakub odpowiedział: Nic mi nie dawaj; jeśli uczynisz mi tę rzecz, na nowo będę pasł twoje stada i [ich] strzegł. **32** [Otóż] obejdę dzisiaj wszystkie twoje stada i wydzielę z nich wszystkie jagnięta cętkowane i łaciate, i wszystkie jagnięta[4] ciemne między owcami, oraz łaciate i cętkowane kozy – i [to] będzie moja zapłata. **33** I przemówi za mnie moja sprawiedliwość za jakiś czas,[5] gdy przyjdziesz dokonać przeglądu mojej zapłaty. Wszystko, co nie będzie cętkowane i łaciate między kozami, a ciemne między owcami – [możesz uznać] za ukradzione przeze mnie. **34** I powiedział Laban: Oto niech będzie według twego słowa!

35 I oddzielił [Laban] tego dnia kozły pręgowane i łaciate, i wszystkie kozy cętkowane i łaciate, wszystkie, które miały biel na sobie i wszystkie ciemne między owcami – i oddał je w ręce swoich synów. **36** I wyznaczył drogę trzech dni[6] między sobą[7] a Jakubem, podczas gdy Jakub pasł pozostałą [część] stada Labana.

37 I wziął sobie Jakub świeże gałązki topoli,[8] migdałowca[9] i platanów[10] i powycinał w nich białe paski, [robiąc] białe wycięcia na gałązkach. **38** I umieścił gałązki, na których powycinał [paski], przed owcami w żłobach i poidłach[11] z wodą, do których owce przychodziły pić. I parzyły się, gdy przychodziły pić. **39** Parzyły się więc owce przy gałązkach i rodziły owce pręgowate, cętkowane i łaciate. **40** I oddzielał Jakub jagnięta – a ustawiał owce przodem do pręgowanych [gałązek], i wszystkie ciemne wśród owiec Labana, i przygotował sobie osobne stada, i nie umieszczał ich przy owcach Labana. **41** Za każdym też razem, gdy parzyły się owce mocne, Jakub umieszczał gałązki przed oczami owiec w korytach, aby parzyły się przy gałązkach. **42** Lecz przy owcach słabych nie umieszczał – dlatego słabe były dla Labana, a mocne dla Jakuba.

43 W ten sposób wzbogacił się ten człowiek ogromnie, miał wiele owiec i miał niewolnice i niewolników,[12] wielbłądy i osły.

Ucieczka Jakuba

31 I usłyszał słowa synów Labana, że mówili: Jakub zabrał wszystko, co miał nasz ojciec, i z tego, co należało do naszego ojca, dorobił się całego tego bogactwa.

---

1 *Józef*, יֹסֵף (*josef*), czyli: *dodaje*, l. *niech doda*.

2 *dobytek*, מִקְנֶה (*miqne*[h]), lub: *dobytek, inwentarz, stada*, pod. Rdz 31:18, itd.

3 Idiom: *stosownie do moich stóp*, לְרַגְלִי (*leraglai*), *dzięki moim przedsięwzięciom*.

4 *cętkowane i łaciate, i wszystkie jagnięta*: brak w G.

5 Lub: *w dalszym dniu*.

6 *drogę trzech dni*, דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, idiom: *większą odległość*, zob. Rdz 31:22.

7 Wg PS: *nimi*.

8 *topola*, לִבְנֶה (*liwne*[h]), tj. *Styrax officinalis*.

9 *migdałowiec*, לוּז (*luz*).

10 *platan*, עַרְמוֹן (*'armon*), lub: *sykomory*.

11 *poidłach*, בְּשִׁקַּתוֹת: w PS: בהשקות.

12 *niewolnice i niewolników*, וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים.

Rozdział 31
3[a]Rdz 12:1-2
7[a]Wj 8:25; Sdz 16:10, 13, 15
13[a]Rdz 28:18-22
15[a]Lb 27:1-11

2 Zauważył też Jakub, że oblicze Labana, że oto nie było[1] już jak dawniej.[2]
3 I powiedział JHWH do Jakuba: Wróć do ziemi swoich ojców i do swoich krewnych, a będę z tobą.[a]
4 Posłał więc Jakub i wezwał Rachelę i Leę na pole do swoich owiec. **5** I powiedział do nich: Widzę ja oblicze waszego ojca, że nie jest już dla mnie takie jak dawniej,[3] ale Bóg mojego ojca był ze mną. **6** Wy [same] wiecie, że z całej siły służyłem waszemu ojcu, **7** a wasz ojciec kpił sobie[a] ze mnie i zmieniał moją zapłatę dziesięć razy, lecz nie dał mu Bóg[4] szkodzić mi. **8** Gdy mówił: Cętkowane będą twoją zapłatą, wszystkie owce rodziły cętkowane, a gdy mówił: Pręgowane będą twoją zapłatą, całe stado rodziło pręgowane. **9** I odebrał Bóg[5] dobytek waszemu[6] ojcu, a dał mnie. **10** Bo w czasie, gdy parzyły się owce, podniosłem oczy i widziałem we śnie, że oto samce, które kryły owce, były pręgowane, cętkowane i nakrapiane. **11** I powiedział do mnie anioł Boży we śnie: Jakubie! I odpowiedziałem: Oto jestem. **12** I powiedział: Podnieś, proszę, swoje oczy i zobacz: wszystkie samce pokrywające owce są pręgowane, cętkowane i nakrapiane, bo widziałem wszystko, co ci czyni Laban. **13** Ja jestem Bogiem[7] z Betel, gdzie namaściłeś pomnik i gdzie złożyłeś Mi ślub.[a] Teraz wstań, wyjdź z tej ziemi i wróć do ziemi swoich krewnych.
14 Wtedy odezwały się Rachela i Lea i powiedziały do niego: Czy mamy jeszcze dział i dziedzictwo w domu naszego ojca? **15** Czy nie byłyśmy uważane za obce jemu, gdyż sprzedał nas i przejadł, owszem przejadł, nasze[8] srebro?[a9] **16** Bo całe bogactwo, które odebrał Bóg[10] naszemu ojcu, należy ono do nas i do naszych synów. Teraz więc czyń wszystko, co powiedział ci Bóg.
17 Wstał więc Jakub i posadził swoich synów i swoje żony[11] na wielbłądach, **18** i powiódł cały swój dobytek i cały swój dorobek, który nagromadził, który nabył, dobytek przez siebie nabyty,[12] który nagromadził w Padan-Aram, aby udać się do Izaaka, swojego ojca, do ziemi Kanaan.
19 A gdy Laban poszedł strzyc swoje owce, Rachela ukradła terafy,[13] które należały do jej ojca. **20** Jakub natomiast zmylił[14] Labana, Aramejczyka, przez to, że nie powiedział mu, że zamierza uciec. **21** A uciekł on ze wszystkim, co do niego należało. Wstał więc i przeprawił się przez rzekę,[15] i skierował swe oblicze w kierunku pogórza Gilead.

Pościg Labana za Jakubem

22 I doniesiono Labanowi w trzecim dniu,[16] że Jakub uciekł. **23** Wziął więc z sobą swoich braci i ścigał go drogą siedmiu dni, i dogonił go na pogórzu Gilead. **24** Lecz Bóg przyszedł do Labana, Aramejczyka, we śnie w nocy i powiedział do niego: Strzeż się, abyś nie rozmawiał z Jakubem ku złemu zamiast ku dobremu.[17]
25 I dogonił Laban Jakuba. Jakub rozbił swój namiot na pogórzu i Laban ze swoimi braćmi rozbił [swój namiot] na pogórzu Gilead. **26** I powiedział Laban do Jakuba: Co [ty] zrobiłeś, że mnie zmyliłeś i uprowadziłeś moje córki jak

---

1 *nie było*, w MT *lm*, w PS *lp* (właściwie).
2 *jak dawniej*, כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם, idiom: *wczoraj przedwczoraj*.
3 *jak dawniej*, כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם, idiom: *wczoraj przedwczoraj*.
4 *JHWH* PS.
5 *JHWH* PS.
6 W MT *rm*; w PS *rż*.
7 G dod.: *który objawił się tobie w miejscu Bożym*, ὁ ὀφθείς σοι ἐν τόπῳ θεου.
8 Tj. uzyskane za nas pieniądze.
9 Lub: *pieniądze*.
10 *JHWH* PS.
11 Wg PS: *swoje żony i swoich synów*.
12 *który nagromadził, który nabył, dobytek przez siebie nabyty*: brak w G.
13 *terafy*, תְּרָפִים (*terafim*), lub: *bożki domowe*; wg G: *figurki*, τὰ εἴδωλα.
14 *zmylił*, וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב, idiom: *ukradł serce*.
15 Może chodzić o rzekę Eufrat.
16 *w trzecim dniu*, בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, idiom: *po paru dniach*, por. Rdz 30:36.
17 *ku złemu zamiast ku dobremu*, פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע, idiom: (1) *nie wszczynaj z nim kłótni*; (2) *nie przeciwstawiaj się mu w żaden sposób*; (3) *nie odwódź go [w słowach] od dobrego do złego*.

uprowadzone mieczem? **27** Dlaczego
ukryłeś się, by uciec, i okradłeś mnie,
i nie powiadomiłeś mnie, abym cię od-
prawił z radością i z pieśniami, z bęben-
kiem i z cytrą? **28** Nie pozwoliłeś mi też
ucałować moich synów i moich córek.
Postąpiłeś naprawdę głupio! **29** Było-
by to w mocy mojej ręki, aby postąpić
z tobą[1] surowo, ale Bóg twojego[2] ojca
wczoraj powiedział do mnie: Strzeż
się, abyś nie rozmawiał z Jakubem ku
złemu zamiast ku dobremu. **30** A teraz
naprawdę poszedłeś, bo mocno zatęsk-
niłeś za domem swego ojca; dlaczego
ukradłeś moje bożki?[3]
31 Wtedy Jakub odpowiedział Laba-
nowi: Bo bałem się;[4] bo powiedziałem
[sobie], że jeszcze odbierzesz mi swoje
córki. **32** [A] u kogokolwiek znajdziesz
swoje bożki, nie zostanie przy życiu!
W obecności naszych braci sprawdź so-
bie, co [twojego] jest u mnie, i weź to so-
bie. A Jakub nie wiedział, że Rachela je
ukradła.
33 Wszedł więc Laban do namiotu Ja-
kuba[5] i do namiotu Lei, i do namiotu obu
służących,[6] ale nic nie znalazł. A gdy
wyszedł z namiotu Lei, wszedł do na-
miotu Racheli. **34** A Rachela wzięła te-
rafy i włożyła je pod siodło wielbłądzie,
i usiadła na nich. I obmacał Laban cały
namiot, ale [nic] nie znalazł. **35** A [Ra-
chela] powiedziała do swego ojca: Niech
to nie powoduje gniewu w oczach mego
pana, że nie mogę wstać przed twoim ob-
liczem, gdyż mam przypadłość kobiecą.
Szukał więc,[7] lecz nie znalazł terafów.
36 Wtedy rozgniewał się Jakub i wy-
rzucał Labanowi, i odezwał się Jakub
i powiedział do Labana: Co jest mym
przestępstwem,[8] co jest moim grze-
chem, że tak mnie ścigasz?[a] **37** Bo ob-
macałeś wszystkie moje sprzęty! Co
znalazłeś z jakichkolwiek sprzętów
twego domu? Połóż to tu przed moimi
braćmi i twoimi braćmi – i niech roz-
strzygną między nami oboma!
38 Przez te dwadzieścia lat byłem ja
z tobą. Twoje owce ani twoje kozy nie
roniły. I nie jadłem baranów z twe-
go stada. **39** Tego, co rozszarpane, nie
przynosiłem. Ja to wyrównywałem.
Z mojej ręki domagałeś się tego, co skra-
dziono za dnia lub co skradziono nocą.
40 Tak ze mną było: za dnia pożerał
mnie upał, a chłód nocą – i spędzał mi
sen z oczu. **41** W ten sposób dwadzie-
ścia lat służyłem w twoim domu, czter-
naście lat za dwie twoje córki, a sześć
lat za twoje owce – a moją zapłatę zmie-
niałeś dziesięć razy. **42** Gdyby Bóg mo-
jego ojca, Bóg Abrahama i Drżenie Iza-
aka,[9] nie był ze mną, teraz puściłbyś
mnie z pustymi [rękami]. Moją niedolę
i trud moich rąk widział Bóg i rozstrzy-
gnął wczorajszej [nocy]!

36[a] 1Sm 17:53

Przymierze Labana z Jakubem

43 Wtedy odezwał się Laban i powie-
dział do Jakuba: Te córki to moje córki,
a ci synowie to moi synowie, te owce to
moje owce, i wszystko, co ty widzisz,
jest moje. Lecz moim córkom – co mógł-
bym dziś uczynić? Albo ich synom, któ-
rych urodziły? **44** Chodź więc teraz, za-
wrzyjmy przymierze, ja i ty, i niech bę-
dzie świadkiem między mną a tobą.[10]
45 Jakub wziął wówczas kamień i po-
stawił go jako pomnik. **46** I powiedział
Jakub do swych braci: Zbierzcie kamie-
nie! I zebrali kamienie i ułożyli z nich
kopiec, a potem jedli[11] przy tym kopcu.
47 Laban nazwał go Jegar-Sahaduta,[12]
a Jakub nazwał go Galed.[13]

---

1 *z tobą* PS G; *z wami* MT.
2 *twojego* PS G; *waszego* MT.
3 Co do „wędrówek bóstw", zob. Oz 10:5-6; Am 5:26.
4 *Bo bałem się*: brak w G.
5 PS dod.: *i przeszukał go*.
6 *służących*, הָאֲמָהֹת.
7 G dod.: *w całym domu*, ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ.
8 PS G S Vg dodają: *i*.
9 *Drżenie Izaaka*, פַּחַד יִצְחָק (*pachad jitschaq*), lub: *Ten, przed którym drży Izaak*, zob. Rdz 31:53.
10 G dod.: *powiedział mu zatem: Oto nie ma nikogo między nami, oto Bóg jest świadkiem między mną a tobą*, εἶπεν δὲ αὐτῷ ἰδοὺ οὐθεὶς μεθ᾽ ἡμῶν ἐστιν ἰδὲ ὁ θεὸς μάρτυς ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ.
11 Wg G: *jedli i pili*, καὶ ἔφαγον καὶ ἔπιον.
12 *Jegar-Sahaduta*, aram. יְגַר שָׂהֲדוּתָא: czyli: *kopiec świadectwa*. Inne aram. frg. to: Dn 2:4-7:28; Ezd 4:8-6:18; 7:12-26; Jr 10:11.
13 *Galed*, גַּלְעֵד, czyli: *kopiec świadectwa*.

Rozdział 32
1[a]Rdz 28:12
2[a]Joz 5:13-15; 2Krl 6:15-17

48 Potem Laban powiedział: Niech ten kopiec będzie dziś świadkiem między mną i między tobą – dlatego nazwał go Galed **49** i Mispa,[1] ponieważ powiedział: Niech JHWH stoi na straży między mną a między tobą, gdy rozstaniemy się ze sobą. **50** Gdybyś gnębił moje córki lub gdybyś wziął sobie inne żony oprócz moich córek, to choćby nikogo przy nas nie było, patrz, że Bóg jest świadkiem między mną i między tobą!

51 I powiedział Laban do Jakuba: Oto ten kopiec i oto ten pomnik, który postawiłem[2] między mną a między tobą, **52** świadkiem będzie ten kopiec i świadectwem ten pomnik, że ja nie przejdę do ciebie obok tego kopca ani ty nie przejdziesz do mnie obok tego kopca[3] i obok tego pomnika na złe. **53** Bóg Abrahama i Bóg Nachora niech rozsądzi[4] pomiędzy nami, Bóg ich ojca[5] – i przysiągł Jakub na Drżenie swego ojca Izaaka.[6]

54 Potem Jakub złożył ofiarę rzeźną na górze i zwołał swoich braci do spożycia posiłku.[7] Spożyli zatem posiłek i przenocowali na pogórzu.

55 A gdy wstał Laban wcześnie rano, ucałował swoich synów i swoje córki, pobłogosławił ich i poszedł – i wrócił Laban na swoje miejsce.[8]

Przed spotkaniem Jakuba z Ezawem

32 Jakub też poszedł swoją drogą i spotkali go aniołowie Boży.[a9] **2** Gdy Jakub ich ujrzał, powiedział: To obóz Boży[a] – i nadał temu miejscu nazwę Machanaim.[10]

3 I posłał Jakub przed sobą posłów do Ezawa, swego brata, do ziemi Seir, na pole Edomu, **4** i przykazał im, mówiąc: Tak powiecie mojemu panu Ezawowi: To mówi twój sługa Jakub: Przebywałem u Labana i gościłem tam aż dotąd. **5** A mam woły i osły, owce,[11] niewolników i niewolnice[12] – i posyłam, aby powiadomić mego pana, aby znaleźć łaskę w twoich oczach.

6 A gdy posłowie wrócili do Jakuba, donieśli: Przyszliśmy do twego brata, do Ezawa, lecz on już idzie, aby cię spotkać, a jest z nim czterystu mężczyzn.

7 Wtedy Jakub przestraszył się bardzo i [poczuł] się tym osaczony. Rozdzielił więc lud, który z nim był, i owce, i bydło, i wielbłądy,[13] na dwa obozy. **8** Bo powiedział: Jeśli Ezaw napadnie na jeden[14] obóz i pobije go, pozostały obóz będzie [miał czas] do ucieczki.[15]

9 Jakub powiedział też: Boże mego ojca Abrahama i Boże mego ojca Izaaka, JHWH, który do mnie powiedziałeś: Wróć do swojej ziemi i do swoich krewnych, a będę ci szczęścił, **10** nie-

---

1 *Mispa*, מִצְפָּה (*mitspa*[h]), czyli: *wzniesienie strażnicze*. Wg PS: *pomnik*, מצבה.

2 Wg PS: *postawiłeś*.

3 *obok tego kopca*: brak w G.

4 *rozsądzi*, κρινεῖ, za G, co znaczyłoby, że Bóg Abrahama jest tym samym Bogiem, co Bóg Nachora; wg MT: *rozsądzą*, יִשְׁפְּטוּ (*jiszpetu*), tj. *niech Bogowie Abrahama i bogowie Nachora rozsądzą między nami, bogowie ich ojca*, אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְאֱלֹהֵי נָחוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵּינֵנוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם, co oznaczałoby, że (1) chodzi o różnych bogów, (2) do Boga w *lp* odnosi się *cz* w *lm*, por. Rdz 3:5, 22; 35:7.

5 *Bóg (bogowie?) ich ojca*, אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם (*'elohe 'awihem*): brak w G. Czy G jest świadectwem myśli monoteistycznej?

6 *Drżenie Izaaka*, lub: *na Tego, przed którym drżał Izaak, jego ojciec*, zob. Rdz 31:42.

7 *posiłek*, לֶחֶם (*lechem*), co oznacza także: (1) *ziarno* na chleb (Iz 28:28; 36:17), (2) *chleb* (Rdz 14:18; 1Sm 17:17), (3) *chleb* obrzędowy, tj. *chleb obecności* (Wj 25:30); *chleb ofiary kołysanej* (Kpł 23:17), *chleb pierwszych zbiorów* (2Krl 4:42), *chleb* ofiarny (Kpł 3:11), nie zakwaszony *chleb niedoli* (Pwt 16:3); (4) *pożywienie* l. *posiłek* (Rdz 3:19) również dla zwierząt (Ps 147:9); (5) *wyżywienie* l. *zaopatrzenie*, np. urzędnika (Ne 5:14), lub z nieba (Ne 9:15; Ps 105:40); (6) metaf.: coś, co napełnia (np. Ps 80:6). W G, w Rdz 31:54, לֶחֶם nie ma odpowiednika w gr. ἄρτος ani βρῶμα.

8 Rdz 31:55 należy w BHS i G do następnego rozdziału.

9 *aniołowie Boży*, מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים, lub: *posłańcy Boży*. To samo określenie *aniołowie*, מַלְאָכִים, pojawia się w kontekście tego opowiadania w Rdz 32:3, 6.

10 *Machanaim*, מַחֲנָיִם, czyli: *(dwa) obozy* l. *wielki obóz*.

11 Wg PS: *i owce*.

12 *niewolników i niewolnice*, וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה.

13 *i wielbłądy*: brak w G.

14 *jeden*: wg MT: הָאַחַת; wg PS: אחד.

15 *do ucieczki*, לִפְלֵיטָה, lub: *do ocalenia*.

godny[1] jestem wszystkich łask i całej wierności, które okazywałeś swemu słudze. Bo o mym kiju[2] przeprawiłem się przez ten Jordan, a teraz jestem [w stanie dzielić się] na dwa obozy. **11** Wyrwij mnie, proszę, z ręki mego brata, z ręki Ezawa, bo ja [sam] boję się go, że przyjdzie i zabije mnie – matkę na synach.[3] **12** A [przecież] Ty [sam] powiedziałeś: Na pewno będę ci szczęścił i uczynię twe potomstwo [liczne] jak piasek morski,[a] którego nie da się zliczyć z powodu wielkiej ilości!

13 Przenocował tam też tej nocy. Potem wziął z tego, co mu przyszło do ręki,[4] dar dla Ezawa, swego brata – **14** dwieście kóz i dwadzieścia kozłów, dwieście owiec i dwadzieścia baranów, **15** trzydzieści wielbłądzic karmiących wraz z młodymi, czterdzieści krów i dziesięć byków, dwadzieścia oślic i dziesięć osiołków, **16** powierzył je w rękę swoich sług, każde stado z osobna, i powiedział do swoich sług: Idźcie przede mną, lecz zróbcie odstęp między pojedynczymi stadami. **17** I przykazał pierwszemu: Gdy spotka cię Ezaw, mój brat, i zapyta cię: Do kogo należysz, dokąd idziesz i do kogo należą te stada przed tobą? – **18** odpowiedz: Do twojego sługi, do Jakuba. Jest to dar posłany memu panu, Ezawowi, a oto on sam idzie za nami. **19** To samo przykazał drugiemu i trzeciemu – i wszystkim, którzy szli za stadami – mówiąc: W takich słowach przemówcie do Ezawa, kiedy go spotkacie. **20** Powiedzcie też: Oto i twój sługa Jakub[5] jest za nami. Bo powiedział: Przejednam jego oblicze darem idącym przede mną, a [dopiero] potem zobaczę jego oblicze; może okaże mi wzgląd.[6]

21 Tak to dar przeprawił się przed nim, on zaś [sam] przenocował tej nocy w obozie.

22 Jednak wstał [jeszcze] tej nocy i wziął swoje dwie żony i swoje dwie służące, i jedenastu swoich synów – i przekroczył bród Jaboku.[7] **23** Wziął ich więc i przeprawił ich przez rzekę, przeprawił też to,[8] co do niego należało.

Zmagania Jakuba

24 Tak Jakub został sam. Mocował się wówczas z nim ktoś[9] aż do wzejścia zorzy. **25** A gdy zobaczył, że go nie pokona, uderzył[10] go w staw biodrowy i zwichnął, przy mocowaniu się z nim, staw biodrowy Jakuba. **26** Wreszcie powiedział: Puść mnie, bo już wzeszła zorza. Lecz [on] odpowiedział: Nie puszczę cię, dopóki mi nie pobłogosławisz. **27** Zapytał go zatem: Jak ci na imię? I odpowiedział: Jakub. **28** Wówczas powiedział: Nie będziesz już nazywał się Jakub, lecz Izrael,[a11] bo zmagałeś się z Bogiem i z ludźmi[b] – i zwyciężyłeś.[c] **29** Wtedy zapytał go Jakub: Powiedz mi, proszę, [jak brzmi] twoje imię? I odpowiedział: Dlaczego mnie pytasz o moje imię? I błogosławił mu tam.

30 Jakub zaś nadał temu miejscu nazwę Peniel,[12] bo – [jak powiedział] –

12[a]Rdz 22:17
28[a]Rdz 35:10; [b]Rdz 25:22; [c]Oz 12:3-4

---

1 Lub: *jestem za mały*.

2 Lub: *tylko z laską*.

3 *matkę na synach*, אֵם עַל־בָּנִים (*'em 'al -banim*), μητέρα ἐπὶ τέκνοις, przysłowie lub idiom, lecz w G raczej nie w tym sensie, bo poprzedza je spójnik, Rdz 32:11[L].

4 Lub: *co przyszło z [trudu] rąk* l. *co zapracował*.

5 G dod.: *przychodzi*, παραγίνεται.

6 *może okaże mi wzgląd*, אוּלַי יִשָּׂא פָנָי, (*'ulaj jisse' fanaj*), idiom: *może podniesie moje oblicze*.

7 W PS det. przed *Jabok*; zróżnicowanie w tym względzie, obok innych pomniejszych różnic, rzutuje na sens tzw. natchnienia werbalnego.

8 PS dod.: *wszystko* (כל).

9 *ktoś*, אִישׁ, lub: *mężczyzna, człowiek*.

10 Lub: *dotknął, zranił* l. *sięgnął*, וַיִּגַּע (*wajjigga'*), pod. Rdz 32:32.

11 *Izrael*, יִשְׂרָאֵל (*jisra'el*), czyli: (1) *okazuje* (l. *będzie okazywał*) *wytrwałość w zmaganiach z Bogiem*, (2) *Bóg walczy*; oba znaczenia od שָׂרָה, czyli: *nalegać, obstawać, wytężać się, trwać, nie ustawać*. Imię to pojawia się w dotychczas odkrytych źródłach pozabiblijnych na steli z czasów faraona Merenptaha z XIII w. p. Chr. (*Izrael jest spustoszony, nie ma już potomstwa*).

12 *Peniel*, פְּנִיאֵל (*peni'el*), czyli: *oblicze Boga*. Zob. Sdz 8:8-9, 17; 1Krl 12:25; *Penuel*, פנואל, PS S vg.

Rozdział 33
19[a] Joz 24:32; Jb 42:11

oglądałem Boga twarzą w twarz i ocalała moja dusza.[1]

31 A gdy przechodził przez Peniel, wschodziło nad nim słońce, on zaś utykał ze względu na swe biodro.

32 Dlatego synowie Izraela do dzisiaj[2] nie jedzą ścięgna udowego, które jest na stawie biodrowym,[3] gdyż w staw biodrowy, w ścięgno udowe, uderzył [on] Jakuba.

Spotkanie Jakuba z Ezawem

33 A gdy Jakub podniósł swoje oczy, zobaczył, że oto nadchodzi Ezaw, a z nim czterystu mężczyzn. Rozdzielił więc dzieci pomiędzy Leę i Rachelę i pomiędzy dwie służące. **2** I umieścił służące i ich dzieci na przedzie, Leę i jej dzieci za nimi, a Rachelę z Józefem na końcu. **3** On sam zaś przeszedł przed nimi i pokłonił się siedem razy[4] do ziemi, zanim zbliżył się do swego brata.

4 Ezaw zaś wybiegł, by go spotkać, objął go, rzucił mu się na szyję i ucałował go – i rozpłakali się. **5** Potem podniósł [Ezaw] oczy i zobaczył kobiety i dzieci, i zapytał: Kim oni są dla ciebie? I odpowiedział: To dzieci, którymi Bóg łaskawie obdarzył twego sługę. **6** Wtedy podeszły służące, one i ich dzieci, i pokłoniły się. **7** Podeszła też Lea i jej dzieci i pokłonili się, a w końcu podszedł Józef i Rachela i pokłonili się.

8 I zapytał [Ezaw]: Kim dla ciebie jest cały ten obóz, który spotkałem? I odpowiedział: Aby znaleźć łaskę w oczach mego pana. **9** Wtedy Ezaw powiedział: Ja mam dosyć, mój bracie. Niech będzie dla ciebie to, co twoje. **10** Jakub na to: O, nie! Proszę, jeśli znalazłem łaskę w twoich oczach, przyjmij mój dar z mojej ręki, dlatego że oglądałem twoje oblicze, jakbym oglądał oblicze Boga – i przyjąłeś mnie życzliwie. **11** Przyjmij, proszę, moje błogosławieństwo,[5] które ci posłałem, gdyż Bóg był mi łaskawy i [dlatego], że mam wszystko! A gdy nalegał na niego, przyjął.

12 I powiedział [Ezaw]: Ruszajmy i idźmy, a pójdę przed tobą. **13** I odpowiedział mu [Jakub]: Mój pan wie, że dzieci są [jeszcze] delikatne, [spoczywa] też na mnie [troska][6] o owce i krowy, które karmią. Jeśli popędzi się je przez jeden dzień, zginie całe stado. **14** Niech mój pan sam przejdzie przodem przed swym sługą, a ja będę ciągnął powoli, krokiem zajęć, które mam przed sobą, i krokiem dzieci, aż dojdę do mego pana do Seiru.

15 I powiedział Ezaw: Pozwól więc, że zostawię z tobą kilku z ludu, który jest ze mną. I odpowiedział: Dlaczego to miałbym znaleźć łaskę w oczach mego pana? **16** I tego dnia wrócił Ezaw w swoją drogą do Seiru. **17** Jakub natomiast wyruszył do Sukkot i zbudował sobie dom, a dla swego dobytku wystawił szałasy. Dlatego [właśnie] nadano temu miejscu nazwę Sukkot.

18 I przyszedł Jakub do Szalem,[7] miasta Sychema w ziemi Kanaan – po swoim przybyciu z Padan-Aram – i rozłożył się naprzeciw miasta. **19** I kupił część pola, na którym rozbił tam swój namiot, z ręki synów Chamora, ojca Sychema, za sto kesit.[a][8] **20** Wzniósł tam też ołtarz i nazwał go: Bóg Bogiem Izraela.[9]

---

1 Wydźwięk tego stwierdzenia może być podwójny: (1) *i mimo to ocalała moja dusza*, por. Rdz 48:16; Wj 19:21, 24:10; Sdz 6:11, 22; (2) *i dzięki temu ocalała moja dusza*, zob. najbliższy kontekst, tzn. Jakub odchodzi z błogosławieństwem.

2 *do dzisiaj*, Rdz 32:32[L].

3 *Staw biodrowy*: Rdz 32:32[L]; *Nervus ischiadicus*.

4 Wg listów z Amarna taki był właściwy sposób okazywania szacunku panu przez poddanego (listy 137, 244, 250), Rdz 33:2[L].

5 *błogosławieństwo*, בְּרָכָה (*beracha*[h]), znaczy: *dar*.

6 *[spoczywa] też na mnie [troska]*, עָלַי (*'alaj*), ἐπ᾽ ἐμέ, idiom: *mam na sobie*.

7 *Szalem*, שָׁלֵם (*szalem*), pod. G, Σαλημ; lub: *w pokoju*, pod. PS: שלום.

8 *Kesita*, קְשִׂיטָה (*qesita*[h]): (1) jednostka ciężaru lub monetarna o niepewnej wartości; być może 1,43 kg; (2) być może jednak: (a) za G, tj. *za sto owiec*, ἑκατὸν ἀμνῶν; (b) *za [sto owiec, czyli] kesitę*, por. Jb 42:11.

9 *Bóg Bogiem Izraela*, אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.

Tragedia Diny

34 A Dina, córka Lei, którą urodziła
Jakubowi, wyszła, aby zobaczyć
się z córkami[1] tej ziemi. **2** A gdy zoba-
czył ją Sychem, syn Chamora, Chiwi-
ty,[2] księcia tej ziemi, wziął ją, położył
i zgwałcił.[a3] **3** Przylgnęła[4] jednak jego
dusza do Diny, córki Jakuba, i poko-
chał tę dziewczynę, i czule z nią rozma-
wiał.[5] **4** Powiedział też Sychem do Cha-
mora, swego ojca: Weź mi tę dziewczy-
nę za żonę.
5 A Jakub usłyszał, że zhańbił Dinę,
jego córkę, lecz jego synowie byli przy
dobytku na polu, Jakub więc milczał aż
do ich przyjścia.
6 Wtedy wyszedł Chamor, ojciec
Sychema, do Jakuba, aby z nim poroz-
mawiać.
7 A synowie Jakuba przyszli z pola,
gdy [o tym] usłyszeli, i czuli się [ci]
mężczyźni zranieni,[6] i rozgniewało ich
to bardzo, że takiego wstydu[7] dopuścił
się przeciw Izraelowi, by kłaść się z cór-
ką Jakuba, a tak się nie robi.
8 Chamor zaś rozmawiał z nimi tak:
Sychem, mój syn – [otóż] związała się
jego dusza z waszą córką. Dajcie mu ją,
proszę, za żonę **9** i spowinowaćcie się
z nami: Wasze córki wydawajcie nam
[za żony] i nasze córki bierzcie sobie.
10 Mieszkajcie też z nami, a ziemia bę-
dzie [stać otworem] przed wami: Miesz-
kajcie i handlujcie w niej,[8] i bierzcie ją
w posiadanie.
11 A Sychem powiedział do jej ojca
i jej braci: Niech znajdę łaskę w waszych
oczach, a dam wam, cokolwiek mi po-
wiecie. **12** Pomnóżcie mi [nawet] bardzo
wiano lub dar,[9] a dam, jak mi powiecie,
tylko dajcie mi tę dziewczynę za żonę.
13 Wtedy synowie Jakuba odpowie-
dzieli Sychemowi i Chamorowi, jego
ojcu, podstępnie, ponieważ zhańbił
Dinę, ich siostrę. **14** Powiedzieli więc
do nich: Nie możemy uczynić tej rze-
czy, aby wydawać naszą siostrę męż-
czyźnie, który ma napletek, bo było-
by to dla nas hańbą.[a] **15** Tylko pod tym
warunkiem[10] zgodzimy się, jeśli stanie-
cie się jak my, i obrzezacie u siebie każ-
dego mężczyznę. **16** Wtedy damy wam
nasze córki, a wasze córki pojmiemy
sobie i zamieszkamy z wami, i stanie-
my się jednym ludem. **17** Lecz jeśli nas
nie usłuchacie i nie obrzezacie się, weź-
miemy naszą córkę[11] i odejdziemy.
18 Słowa ich zostały uznane za dobre
w oczach Chamora i w oczach Sychema,
syna Chamora. **19** I nie zwlekał młodzie-
niec z uczynieniem tej rzeczy, gdyż roz-
kochał się w córce Jakuba, a był on naj-
znaczniejszy w całym domu swego ojca.
20 Przyszli zatem Chamor i Sychem,
jego syn, do bramy[12] swego miasta i po-
wiedzieli ludziom[13] swego miasta tak:
21 Ludzie ci są usposobieni pokojo-
wo wobec nas, niech więc zamieszka-
ją z nami w tej ziemi, niech handlują
w niej, a ziemia oto przestronna jest
przed nimi. Ich córki pojmiemy sobie
za żony, a nasze córki wydamy za nich.
22 Lecz ludzie ci tylko pod tym warun-
kiem zgadzają się zamieszkać [z nami],
by być jednym ludem, że obrzezamy
u nas każdego mężczyznę, tak jak oni
są obrzezani. **23** Czy ich dobytek i ich
dorobek, i całe ich bydło nie stanie się

Rozdział 34
2[a]Pwt 21:14; 22:29; 2Sm 13:12
14[a]Rdz 24:3, 37; 27:46; 28:1, 6, 8

---

1 Lub: *z dziewczętami*.
2 Wg G: *Choryta*, Χορραῖος.
3 *zgwałcił ją*, וְיִעֲנֶהָ (*waj'anneha*), lub: *upokorzył ją*; wg PS: *położył się z nią*, וישכב אתה; pod. wg G: *położył się z nią i upokorzył ją*, ἐκοιμήθη μετ᾽ αὐτῆς καὶ ἐταπείνωσεν αὐτήν; pod. Tg[Psj] Vg.
4 *przylgnęła*, וַתִּדְבַּק: wg G: προσέσχεν τῇ ψυχῇ Δινας.
5 Por. Oz 2:14; lub: *zapewniał o swoich uczuciach*, *pocieszał ją*, *starał się udobruchać*, zob. Sdz 19:3; 2Sm 19:7.
6 Lub: *dotknięci*, *oburzeni*, *zgorszeni*.
7 *wstydu*, נְבָלָה (*newala*[h]), lub: *haniebnej bezmyślności*.
8 Lub: *poruszajcie się po niej bez przeszkód*.
9 *lub dar*: brak w G.
10 Warunek wyrażony przez *bet*, Rdz 34:15[L].
11 *córkę*, בַּת, pod. G: θυγάτηρ, choć chodzi o siostrę.
12 Brama służyła m.in. za miejsce obrad rad miejskich.
13 *ludziom*, אֲנָשִׁים, lub w tym kontekście: *wolnym i stałym mieszkańcom tego miasta*, Rdz 34:20[L].

25[a]Rdz 49:5-7; Pwt 7:3

Rozdział 35
1[a]Rdz 28:20-22
10[a]Rdz 32:28
11[a]Rdz 1:28; 9:1, 7; 17:20; 28:3; 47:27
12[a]Rdz 17:4-8

nasze? Tylko dajmy im zgodę i zamieszkają z nami.

24 I usłuchali Chamora i Sychema, jego syna, wszyscy zasiadający w bramie[1] jego miasta, i obrzezali wszystkich mężczyzn, wszystkich zasiadających w bramie jego miasta.

25 I stało się trzeciego dnia, gdy byli obolali, że wzięli dwaj synowie Jakuba, Symeon i Lewi, bracia Diny, każdy swój miecz i naszli miasto [czujące się] bezpiecznie, i wybili wszystkich mężczyzn.[a] **26** Zabili też ostrzem miecza Chamora i Sychema, jego syna, i zabrali Dinę z domu Sychema – i wyszli. **27** Synowie Jakuba naszli na pobitych i złupili miasto, ponieważ zhańbiono ich siostrę. **28** Zabrali ich owce i ich bydło, i ich osły, i to, co było w mieście, i to, co było na polu. **29** I całe ich bogactwo i wszystkie ich dzieci, i wszystkie ich kobiety uprowadzili i złupili wszystko, co było w domu.

30 Wtedy Jakub powiedział do Symeona i do Lewiego: Odcięliście mnie[2] i obrzydziliście mnie u mieszkańców tej ziemi, u Kananejczyków i u Peryzytów. A ja mam mało mężczyzn, i gdy zbiorą się przeciwko mnie, pobiją mnie i zginę ja i mój dom. **31** I odpowiedzieli: Czy jak nierządnicę miał[3] traktować naszą siostrę?[4]

Jakub w Betel

35 I powiedział Bóg do Jakuba: Wstań, idź do[5] Betel i zamieszkaj tam, i uczyń tam ołtarz dla Boga, który ci się ukazał, gdy uciekałeś sprzed oblicza Ezawa, swego brata.[a]

2 Wtedy powiedział Jakub swemu domowi i wszystkim, którzy z nim byli: Usuńcie obcych bogów, którzy są pośród was, i oczyśćcie się, i zmieńcie swoje szaty! **3** Bo powstaniemy i udamy się [w górę] do Betel, a tam uczynię ołtarz dla Boga, Tego, który mi odpowiedział w dniu mojej niedoli i był ze mną w drodze, którą szedłem.

4 I oddali Jakubowi wszystkich obcych bogów, których mieli w swoich rękach, oraz kolczyki, które mieli w uszach, i zakopał[6] je Jakub pod dębem, który jest przy Sychem.[7]

5 A gdy wyruszyli, strach [pochodzący] od Boga ogarnął miasta, które były wokół nich, tak że nie ścigali synów Jakuba. **6** A Jakub przybył do Luz, które jest w ziemi Kanaan, to jest do Betel, on i cały lud, który był z nim. **7** I zbudował tam ołtarz, i nazwał to miejsce El-Betel,[8] gdyż tam objawił[9] mu się Bóg, gdy uciekał przed swoim bratem.

Śmierć Debory

8 Wtedy umarła Debora, mamka Rebeki, i została pochowana poniżej Betel pod dębem; i nazwano go Dębem Płaczu.[10]

Potwierdzenie obietnicy

9 I znów ukazał się Bóg Jakubowi po przyjściu[11] z Padan-Aram – i[12] pobłogosławił go. **10** I powiedział do niego Bóg: Twoje imię jest Jakub, [lecz] nie będziesz już nazywał się Jakub, gdyż twoje imię będzie Izrael – i nazwał go imieniem Izrael.[a] **11** I powiedział do niego Bóg: Ja jestem Bogiem Wszechmocnym.[13] Rozradzaj się i rozmnażaj się.[a] Naród, a nawet zgromadzenie narodów, wywodzić się będzie od ciebie i królowie wyjdą z twoich lędźwi. **12** A tę ziemię, którą dałem Abrahamowi i Izaakowi, dam tobie i dam tę ziemię twojemu potomstwu po tobie.[a]

---

1 Lub: *wychodzący do bramy*, tj. wychodzący z domów, by iść do bramy na obrady.

2 Lub: *Ściągnęliście na mnie kłopot*, עָכַרְ־תֶּם אֹתִי, wg G: *uczyniliście mnie znienawidzonym*, μισητόν με.

3 Lub: *czy wolno mu było*, Rdz 34:31[L].

4 Lub: *Czy jak nierządnica miała być traktowana nasza siostra?*

5 G dod.: *miejsca*, τόπον.

6 Lub: *ukrył*.

7 G dod.: *i zniszczył je aż po dzień dzisiejszy*, καὶ ἀπώλεσεν αὐτὰ ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας.

8 *El-Betel*, אֵל בֵּית־אֵל, czyli: *Bóg domu Bożego*; w G S Vg brak *El*.

9 *objawił*: w MT *lm*, por. Rdz 3:5, 22; 31:53; *lp* w PS G S Tg Vg.

10 *Dębem Płaczu*, אַלּוֹן בָּכוּת (*'allon bachut*), lub: *Alon-Bakut*.

11 Lub: *gdy szedł*, בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם.

12 PS dod. *Bóg*.

13 *Bogiem Wszechmocnym*, אֵל שַׁדַּי.

13 Potem uniósł się znad niego Bóg
w miejscu, w którym z nim rozmawiał.
14 A Jakub postawił pomnik w tym
miejscu, w którym z nim rozmawiał, po-
mnik kamienny, i wylał na niego ofiarę
z płynów, i polał go oliwą. **15** I nadał Ja-
kub temu miejscu, w którym rozmawiał
z nim Bóg, nazwę Betel.[a]

Narodziny Beniamina i śmierć Racheli

16 Potem wyruszyli z Betel i gdy mie-
li jeszcze kawałek[1] ziemi do przejścia
do Efraty, Rachela zaczęła rodzić i tru-
dziła się przy rodzeniu. **17** A gdy była
w najtrudniejszej[2] [chwili] rodzenia,
powiedziała do niej położna: Nie bój
się, bo i w tym [dziecku] będziesz mia-
ła syna. **18** A gdy uchodziła z niej du-
sza, bo umierała, nadała mu imię Ben
-Oni,[3] lecz ojciec nazwał go Beniamin.[4]
19 I umarła Rachela, i została poczho-
wana w drodze do Efraty, czyli do Be-
tlejem. **20** I postawił Jakub pomnik na
jej grobie, to pomnik Grobu Racheli –
do dzisiaj.

Występek Rubena

21 Potem wyruszył Izrael i rozbił swój
namiot powyżej Migdal-Eder.[5]
22 A gdy Izrael mieszkał w tej ziemi,
Ruben poszedł i położył się z Bilhą, na-
łożnicą swego ojca, i usłyszał o tym
Izrael.[a6]

Synowie Jakuba

Synów zaś Jakuba było dwunastu.[b]
23 Synowie Lei: pierworodny Jakuba
Ruben, i Symeon, i Lewi, i Juda, i Issa-
char, i Zebulon.
24 Synowie[7] Racheli: Józef i Beniamin.
25 Synowie Bilhy, służącej Racheli:
Dan i Naftali.
26 Synowie zaś Zilpy, służącej Lei:
Gad i Aszer.
Ci są synami Jakuba, którzy urodzili
mu się w Padan-Aram.[8]

Śmierć Izaaka

27 Potem przyszedł Jakub do Izaaka,
swego ojca, do Mamre, do Kiriat-Arba,
to jest Hebronu, gdzie przebywał[9] Abra-
ham i Izaak.
28 A było dni Izaaka sto osiemdzie-
siąt lat. **29** I ustał Izaak, i umarł, i zo-
stał przyłączony do swego ludu, stary
i syty dni. A pochowali go jego synowie
Ezaw i Jakub.

Dzieje potomków Ezawa

36 A oto pokolenia Ezawa, czyli
Edomu.[a10]
2 Ezaw pojął swoje żony spośród cór-
ek kananejskich: Adę, córkę Elona,
Chetyty, i Oholibamę, córkę Any, cór-
kę[11] Sibona, Chiwity,[12] **3** i Basemat,[13] cór-
kę Ismaela, siostrę Nebajota.[a]
4 Ada urodziła Ezawowi Elifaza,
a Basemat urodziła Reuela. **5** A Oholi-
bama urodziła Jeusza[14] i Jalama, i Kora-
cha. Byli oni synami Ezawa, którzy uro-
dzili mu się w ziemi kananejskiej.
6 I zabrał Ezaw swoje żony i swoich
synów, i swoje córki, i wszystkie dusze
swego domu, i swoje stada – i całe swo-
je bydło, i całe swoje mienie, które na-
był w ziemi kananejskiej, i udał się do
ziemi[15] [daleko] sprzed oblicza Jakuba,
swego brata. **7** Bo ich dobytek był zbyt
wielki, aby mogli mieszkać razem,

15[a]Rdz 28:18-19
22[a]Rdz 49:3-4; 1Krn 5:1-2;
[b]1Krn 2:1-2

Rozdział 36
1[a]1Krn 1:34-36
3[a]Rdz 26:34; Rdz 28:9

---

1 *kawałek*, כִּבְרָה (*kiwra*[h]): *dwie godziny*, od ak. ברה, tj. ok. 11 km, Rdz 35:16[L].
2 Inf. *hi* elativus, Rdz 35:17[L].
3 *Ben-Oni*, בֶּן־אוֹנִי (*ben-'oni*), czyli: *syn mojego bólu*.
4 *Beniamin*, בִּנְיָמִין (*binjamin*), czyli: *syn mojej prawej ręki*.
5 Lub: *powyżej wieży Eder*, מֵהֶלְאָה לְמִגְדַּל־עֵדֶר, lub: *wieży stada*, zob. Mi 4:8.
6 G dod.: *i uznał to za złe w swoich oczach*, καὶ πονηρὸν ἐφάνη ἐναντίον αὐτοῦ.
7 G dod.: *zaś*.
8 Przypadek uogólnienia. Ściśle rzecz biorąc, Beniamin nie urodził się w Padan-Aram.
9 *przebywał* w sensie bycia obcym przybyszem.
10 Warto zwrócić uwagę na powodzenie potomków Ezawa, Rdz 36:1[L].
11 Wg PS G S: *syna*.
12 Wg BHS: *Choryty*, הַחֹרִי, zob. Rdz 36:20.
13 Wg PS w Rdz 36:3, 4, 10, 13, 17: *Machalat*, מַחֲלַת, por. Rdz 28:9.
14 *Jeusz*, za *qere*, pod. PS.
15 *do ziemi*, אֶל־אֶרֶץ: wg G: *z ziemi kananejskiej*, ἐκ γῆς Χαναάν. S dod.: *Seir*, שֵׂעִיר, por. Rdz 36:8.

20[a]Pwt 2:12; 1Krn 1:38-42
31[a]1Krn 1:43-54

i ziemia nie była w stanie zapewnić im mieszkania, gdzie mogliby się osiedlić, a to z powodu ich dobytku. **8** I zamieszkał Ezaw na pogórzu Seir – Ezaw to Edom.

9 A oto pokolenia Ezawa, ojca Edomu na pogórzu Seir.

10 Takie są imiona synów Ezawa: Elifaz, syn Ady, żony Ezawa, Reuel, syn Basemat, żony Ezawa.

11 A synami Elifaza byli: Teman, Omar, Sefo, Gatam i Kenaz. **12** A Timna była nałożnicą Elifaza, syna Ezawa, i urodziła Elifazowi Amaleka. Ci byli potomkami Ady, żony Ezawa.

13 A to są synowie Reuela: Nachat i Zerach, Szamma i Miza. Ci byli synami Basemat, żony Ezawa.

14 A ci byli synami Oholibamy, córki Any, córki Sibona, żony Ezawa. Urodziła ona Ezawowi Jeusza i Jalama, i Koracha.[1]

15 Oto naczelnicy synów Ezawa, synowie Elifaza, pierworodnego Ezawa: naczelnik Teman, naczelnik Omar, naczelnik Sefo, naczelnik Kenaz. **16** Naczelnik Korach, naczelnik Gatam, naczelnik Amalek. To są naczelnicy Elifaza w ziemi edomskiej, potomkowie Ady.

17 A to są synowie Reuela, syna Ezawa: naczelnik Nachat, naczelnik Zerach, naczelnik Szamma, naczelnik Miza. To są naczelnicy rodów od Reuela w ziemi edomskiej. To synowie Basemat, żony Ezawa.

18 A to są synowie Oholibamy, żony Ezawa: naczelnik Jeusz, naczelnik Jalam, naczelnik Korach. To są naczelnicy Oholibamy, córki Any, żony Ezawa.

19 To byli synowie Ezawa i to ich naczelnicy – to jest Edom.

Potomkowie Seira

20 Ci [natomiast] byli synami Seira,[a] Choryty, [synami] mieszkańców tej ziemi: Lotan i Szobal, i Sibon, i Ana, **21** i Diszon, i Eser, i Diszan. Byli oni naczelnikami Chorytów, synów Seira w ziemi edomskiej.

22 A synami Lotana byli: Chori i Hemam,[2] a siostrą Lotana była Timna.

23 A oto synowie Szobala: Alwan i Manachat, i Ebal, Szefo[3] i Onam.

24 A oto synowie Sibona: i[4] Aja, i Ana; to jest ten Ana, który znalazł gorące źródła[5] na pustyni, gdy pasł osły Sibona, swego ojca.

25 A to są synowie[6] Any: Diszon – i Oholibama, córka Any.

26 A to są synowie Diszana:[7] Chemdan i Eszban, i Jitran, i Keran.

27 To są synowie Esera: Bilhan i Zaawan, i Akan.

28 Oto synowie Diszana: Us i Aran.

29 To są naczelnicy Chorytów: naczelnik Lotan, naczelnik Szobal, naczelnik Sibon, naczelnik Ana, **30** naczelnik Diszon, naczelnik Eser, naczelnik Diszan. Ci byli naczelnikami Chorytów według swych okręgów w ziemi Seir.

Królowie Edomu

31 A to są królowie, którzy panowali w ziemi edomskiej, zanim nad synami Izraela[8] zapanował król.[a9]

32 Otóż panował w Edomie Bela, syn Beora, a jego miasto nosiło nazwę Dinhaba.

33 A gdy Bela umarł, zapanował po nim Jobab, syn Zeracha z Bosry.

34 A gdy umarł Jobab, zapanował po nim Chuszam, z ziemi Temanitów.

35 A gdy umarł Chuszam, zapanował po nim Hadad, syn Bedada, pogromca Midianitów na polu moabskim. A jego miasto nosiło nazwę Awit.

36 A gdy umarł Hadad, zapanował po nim Samla z Masreki.

37 A gdy umarł Samla, zapanował po nim Saul z Rechobot nad Rzeką.

38 A gdy umarł Saul, zapanował po nim Baal-Chanan, syn Achbora.

---

1 W PS brak imienia Koracha.
2 Wg 1Krn 1:39 *Homam*.
3 Wg 1Krn 1:40 *Szefi*.
4 PS pomija *i*.
5 *gorące źródła*, יֵמִם (*jemim*), hl, znaczenie niepewne.
6 *synowie Any*, בְּנֵי־עֲנָה: jeden z przypadków określania tym terminem również córek.
7 PS G S 1Krn 1:41: *Diszona*.
8 *nad synami Izraela*: wg G: *w Izraelu*, ἐν Ισραηλ.
9 Rdz 36:31-38: fragment z okresu monarchii izraelskiej (por. Pwt 1:1, 5).

39 A gdy umarł Baal-Chanan, syn
Achbora, zapanował po nim Hadar,
a jego miasto nosiło nazwę Pau;[1] a jego
żonie było na imię Mehetabel, córka
Matred, córki[2] Me-Zahaba.
40 A to imiona naczelników Ezawa
według ich rodów, ich miejscowości,
według ich imion: naczelnik Timna,
naczelnik Alwa, naczelnik Jetet,[3] **41** na-
czelnik Oholibama, naczelnik Ela, na-
czelnik Pinon, **42** naczelnik Kenaz,
naczelnik Teman, naczelnik Mibsar,
43 naczelnik Magdiel, naczelnik Iram.
To są naczelnicy Edomu według ich sie-
dzib w ziemi, którą posiadali. To jest
Ezaw, ojciec Edomitów.

Dzieje rodu Jakuba
Józef i jego bracia

37 A Jakub mieszkał w ziemi prze-
bywania swego ojca, w ziemi ka-
nanejskiej.
2 A oto pokolenia Jakuba:
Gdy Józef miał siedemnaście lat[4] i był
jeszcze chłopcem, pasał owce ze swo-
imi braćmi, z synami Bilhy i z synami
Zilpy – [synami] żon swego ojca. I do-
nosił Józef ich ojcu o ich niegodziwym
szemraniu.[5]
3 A Izrael kochał Józefa najbardziej
ze wszystkich swoich synów, ponieważ
był mu on synem jego starości. Spra-
wił mu też długi płaszcz z rękawami.[6]
4 I widzieli jego bracia, że ich ojciec ko-
cha go bardziej niż wszystkich jego bra-
ci,[7] i nienawidzili go, i nie byli w stanie
rozmawiać z nim przyjaźnie.
5 A miał Józef sen i gdy opowiedział
go swoim braciom, oni tym bardziej go
znienawidzili.[8] **6** A powiedział im: Po-
słuchajcie, proszę, o czym był sen, który
mi się przyśnił: **7** Oto wiązaliśmy snopy
pośród pola; i oto podniósł się mój snop
i stanął, a oto wasze snopy otoczyły go
i pokłoniły się mojemu snopowi.
8 Wtedy zapytali go jego bracia: Czy
naprawdę chciałbyś królować nad nami?
Czy naprawdę chciałbyś nami rządzić?
I tym bardziej nienawidzili go z powodu
tych jego snów i tych jego słów.
9 Potem miał jeszcze jeden sen i opo-
wiedział go swoim braciom.[9] Powie-
dział: Oto miałem znowu sen, a oto
słońce, księżyc i jedenaście gwiazd kła-
niało mi się. **10** A gdy opowiedział [go]
ojcu i braciom,[10] jego ojciec upomniał
go, mówiąc: Cóż to za jakiś sen ci się
przyśnił? Czy naprawdę mamy przyjść
ja, twoja matka i twoi bracia i pokłonić
ci się do ziemi? **11** I zazdrościli mu jego
bracia, lecz jego ojciec zachował [sobie]
tę sprawę.[a]
12 A poszli jego bracia paść owce
swego ojca w Sychem. **13** Wtedy powie-
dział Izrael do Józefa: Czyż twoi bracia
nie pasą w Sychem? Chodź, a poślę cię
do nich. I odpowiedział: Oto jestem.
14 Powiedział mu zatem: Idź więc, zo-
bacz, jak się mają twoi bracia i jak się
mają owce, i przynieś mi słowo. I wy-
prawił go z doliny Hebronu, a on przy-
szedł do Sychem.
15 A gdy błądził po polu, spotkał go ja-
kiś człowiek. I zapytał go ten człowiek:
Czego szukasz? **16** I odpowiedział:

Rozdział 37
11[a] Dz 7:9

1 Wg 1Krn 1:50 *Pai*.
2 Wg G S *syna*.
3 Wg G *Jeter*, Ιεθερ.
4 Wydarzenia te zatem miały miejsce po jedenastu latach od przybycia Jakuba z Padan-Aram. Józef przybył do Kanaanu w wieku sześciu lat (Rdz 31:17-21), sprzedany do Egiptu jako siedemnastoletni (Rdz 37), wyjaśnia sny urzędnikom faraona w wieku 28 lat (Rdz 40), czyli przesiedział w więzieniu ok. 10 lat. Jego dziadek Izaak umiera, gdy Józef ma 29 lat (Rdz 35:28-29). Wyjaśnia sen faraona w wieku 30 lat i wtedy wychodzi z więzienia (Rdz 41:47-52). Synowie Manasses i Efraim rodzą mu się między jego 30 a 37 rokiem życia (Rdz 41:47-52), 7 lat głodu przypada na jego lata od 37 do 44, a godzi się z braćmi mając 39 lat (Rdz 41:53-47:26), Jakub umiera, gdy Józef ma 56 lat (Rdz 47:28), a on sam umiera w wieku 110 lat (Rdz 50:22-26).
5 Lub: *I Józef donosił ojcu na braci*.
6 *płaszcz z rękawami*, כְּתֹנֶת פַּסִּים, lub: *wielokolorową szatę*, por. G: ἐποίησεν δὲ αὐτῷ χιτῶνα ποικίλον.
7 Wg PS G: *swoich synów*.
8 *oni tym bardziej go znienawidzili*: brak w G.
9 Wg G: *swemu ojcu i swoim braciom*, τῷ πατρὶ αὐτοῦ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.
10 *A gdy opowiedział [go] ojcu i braciom*: brak w G.

28[a] Sdz 8:24; Dz 7:9

Szukam moich braci. Powiedz mi, proszę, gdzie oni pasą? **17** A człowiek ten powiedział: Wyruszyli stąd, bo słyszałem, jak mówili:[1] Chodźmy do Dotanu! I poszedł Józef za swoimi braćmi i znalazł ich w Dotanie.

18 A [oni] zobaczyli go z daleka. Lecz zanim zbliżył się do nich, zmówili się, aby go zabić. **19** I powiedzieli jeden do drugiego: Oto nadchodzi ten[2] mistrz od snów! **20** Chodźmy więc teraz, zabijmy go i wrzućmy go do jednej ze studni, a potem powiemy: Dzikie zwierzę go pożarło. I zobaczymy, co będzie z jego snów.

21 A gdy to usłyszał Ruben, wyrwał go z ich ręki i powiedział: Nie odbierajmy [mu] życia.[3] **22** Ruben powiedział do nich jeszcze: Nie przelewajcie krwi! Wrzućcie go do tej studni, która jest na pustyni, ale nie podnoście na niego ręki. Chciał go bowiem wyrwać z ich ręki po to, by go sprowadzić do ojca.

23 A gdy Józef przyszedł do swoich braci, zdarli z Józefa jego płaszcz,[4] płaszcz z rękawami, który miał na sobie, **24** i wzięli go, i wrzucili go do studni. Studnia ta zaś była wyschnięta, nie było w niej wody. **25** A gdy zasiedli, aby zjeść posiłek, podnieśli swe oczy i zobaczyli – oto karawana Ismaelitów zbliżała się z Gileadu. Wielbłądy ich niosły korzenie,[5] balsam i mirrę – szły, aby zejść do Egiptu.[6]

26 Wtedy powiedział Juda do swoich braci: Co za pożytek, że zabijemy naszego brata i przykryjemy jego krew? **27** Chodźcie, sprzedajmy go[7] Ismaelitom, lecz naszej ręki na niego nie podnośmy, bo jest naszym bratem, naszym on ciałem – i posłuchali go bracia. **28** Gdy więc przechodzili ci ludzie, Midianici, kupcy, wyciągnęli i podnieśli Józefa ze studni, i sprzedali Józefa Ismaelitom[a] za dwadzieścia srebrników,[8] ci zaś przyprowadzili Józefa do Egiptu.

29 A gdy Ruben wrócił do studni, oto w studni Józefa nie było – i rozdarł swoje szaty. **30** Następnie wrócił do braci i powiedział: Nie ma chłopca! A ja? Dokąd ja pójdę?

31 Wzięli zatem płaszcz Józefa, zabili koźlątko z kóz i zanurzyli płaszcz we krwi. **32** Potem posłali ten płaszcz z rękawami do swojego ojca i [kazali] powiedzieć: Znaleźliśmy to! Rozpoznaj, proszę, czy to płaszcz twojego syna, czy nie?

33 I rozpoznał, i powiedział: To jest płaszcz mojego syna. Dzikie zwierzę pożarło go, z pewnością rozszarpało Józefa. **34** I Jakub rozdarł swoje szaty i włożył wór na swe biodra, i przez wiele dni opłakiwał swojego syna. **35** I powstali wszyscy jego synowie i wszystkie jego córki, aby go pocieszyć, ale nie dał się pocieszyć, lecz powtarzał: Tak, w żałobie zejdę do mego syna do szeolu.[9] I opłakiwał go jego ojciec.

36 Midianici[10] zaś sprzedali go do Egiptu Potyfarowi,[11] urzędnikowi[12] faraona, księciu straży przybocznej.[13]

---

1 Wg G: *słyszałem ich, jak mówili*.

2 *ten*, הַלָּזֶה (*hallaze*[h]), hl[2], por. Rdz 24:65.

3 *Nie odbierajmy [mu] życia*, לֹא נַכֶּנּוּ נֶפֶשׁ, tj. *nie uderzajmy* (l. *zabijajmy*) *duszy*.

4 *jego płaszcz*: brak w G S.

5 *korzenie*, נְכֹאת (*nech'ot*), żywica róży skalnej używana do wyrobu pachnideł i kadzideł, Rdz 37:25[L].

6 Podobna historia zawarta jest w tekstach z Ugarit z XIV w. p. Chr.

7 G dod.: *tym*.

8 Z dokumentów mez. z II tys. p. Chr. wynika, że cena za niewolnika wahała się od 15 do 30 sykli. W Kodeksie Hammurabiego mowa jest o 20 syklach, Rdz 37:28[L].

9 *Szeol*, zob. Rdz 37:35[L].

10 Wg MT: *Medanici*, מְדָנִים; wg G Vg: *Madianici*, por. w. 28.

11 *Potyfar*, פּוֹטִיפַר (*potifar*), czyli: *ten, którego podarował bóg* (słońca) *Ra*, od egip. *p'-di'-p'-'r'*. Imię to może być pochodzącym z XIX dynastii (XIII w. p. Chr.) uwspółcześnieniem imienia o tym samym znaczeniu, tj. *di'di'r'*.

12 *urzędnikowi*, סָרִיס (*saris*), l. *eunuchowi*. Słowo to nie musi oznaczać osoby pozbawionej zdolności rozrodczych. Może oznaczać dworzanina, urzędnika. Potyfar miał żonę. Z tekstów ak. wynika, że we wcześniejszym okresie tak określano wysokich rangą urzędników lub wojskowych.

13 *książę straży przybocznej*, שַׂר הַטַּבָּחִים (*sar hattabachim*), wg G: *kuchmistrz*, ἀρχιμάγειρος.

Juda i Tamar

38 I stało się w tamtym czasie, że odszedł[1] Juda od swoich braci i przyłączył się do pewnego człowieka, Adullamity, imieniem Chira.[2] **2** Tam Juda zobaczył córkę innego człowieka, Kananejczyka, któremu było na imię Szua,[3] i pojął ją [za żonę],[a] i wszedł do niej. **3** A ona poczęła i urodziła syna, i nadał mu imię Er.[4] **4** Następnie znów poczęła i urodziła syna, i nadała mu imię Onan.[5] **5** I [poczęła] raz jeszcze, i urodziła syna – i nadała mu imię Szela.[6] Przebywał[7] zaś w Kezibie, gdy go urodziła.

6 Juda zaś wziął dla Era, swego pierworodnego, żonę, której było na imię Tamar.[8] **7** A był Er, pierworodny Judy, niegodziwy w oczach JHWH, dlatego uśmiercił go JHWH.

8 Wtedy Juda powiedział do Onana: Wejdź do żony swojego brata i spełnij wobec niej obowiązek powinowatego, aby wzbudzić nasienie swemu bratu.[a9] **9** Onan wiedział jednak, że nie będzie jego to nasienie, gdy więc wchodził do żony swego brata, upuszczał [swe nasienie] na ziemię, aby nie dać nasienia swemu bratu. **10** Ale to, co czynił, było złe w oczach JHWH, dlatego uśmiercił również jego.[10]

11 Wtedy Juda powiedział do Tamar, swojej synowej: Zamieszkaj jako wdowa w domu swego ojca, aż podrośnie Szela, mój syn. Bo powiedział: Oby nie umarł również on, jak jego bracia. I poszła Tamar, i mieszkała w domu swego ojca.

12 Upłynęło [potem] wiele dni i zmarła córka Szuy, żona Judy. Gdy Juda odbył po niej żałobę, ruszył [w górę] do Timny, do tych, którzy strzygli jego owce, on i Chira, jego przyjaciel z Adullam. **13** I doniesiono Tamar: Oto twój teść idzie do Timny, aby strzyc swoje owce. **14** Wtedy zdjęła z siebie szaty wdowy, zakryła się chustą i owinęła się, i usiadła u wejścia do Enaim,[11] które [leży] przy drodze do Timny, bo widziała, że Szela dorósł, a nie dano mu jej za żonę.

15 A gdy Juda ją zobaczył, uznał ją za nierządnicę, gdyż zakryła swą twarz. **16** Zboczył więc ku niej przy drodze i powiedział: Pozwól, proszę, że wejdę do ciebie – bo nie wiedział, że jest ona jego synową. I odpowiedziała: Co mi dasz za to, że wejdziesz do mnie? **17** I powiedział: Sam ci poślę małą kózkę ze stada. Ona na to: Tylko gdy dasz zastaw do czasu swego posłania. **18** I zapytał: Co ma być zastawem, który mam ci dać? A ona powiedziała: Twoja pieczęć, plecionka[12] i laska, którą masz w swoim ręku. I dał jej, i wszedł do niej, i poczęła z niego. **19** Potem wstała i odeszła, zdjęła też z siebie swoją zasłonę i przywdziała szaty swego wdowieństwa.

20 I posłał Juda młodą kózkę za pośrednictwem swego przyjaciela z Adullam, aby odebrać zastaw z ręki tej kobiety, ale jej nie znalazł. **21** I rozpytywał mężczyzn z jej miejsca: Gdzie jest ta kobieta świątynna[a13] z Enaim przy drodze? Ci odpowiadali: Nie było tu kobiety świątynnej.

22 Wrócił zatem do Judy i powiedział mu: Nie znalazłem jej, a też mężczyźni z tego miejsca powiedzieli: Nie było tu kobiety świątynnej. **23** Wtedy Juda

Rozdział 38
2[a]Rdz 24:3; 26:34-35; 28:1
8[a]Mt 22:24-25; Łk 20:28
21[a]Pwt 23:17; Oz 4:14

---

1 *odszedł*, וַיֵּרֶד, tj. *zszedł*, co może sugerować podążanie ku obszarom nizinnym. Hebron jest jednym z najwyższych punktów w Kanaanie.

2 *Chira*, חִירָה (*chira*[h]), czyli: *skała* (?), Rdz 38:1[L].

3 *Szua*, שׁוּעַ (*szua'*), czyli: *rządca*, Rdz 38:2[L].

4 *Er*, עֵר (*'er*), czyli: *obrońca*.

5 *Onan*, אוֹנָן (*'onan*), czyli: *żywotny*.

6 *Szela*, שֵׁלָה (*szela*[h]), czyli: (1) *cichy*; (2) *prośba*.

7 *przebywał*: wg G: *przebywała*, αὐτὴ δὲ ἦν.

8 *Tamar*, תָּמָר (*tamar*), czyli: *palma*.

9 We frg. mowa o lewiracie (od łac. *levir*, szwagier), zwyczajowym prawie ludów Wschodu, zobowiązującym do poślubienia wdowy po bracie w celu zapewnienia ciągłości rodu. Jako prawo ujmuje to Pwt 25:5-10; zob. też Rt 1:11-13 (Rdz 38:8[L]).

10 Grzech Onana, zob. Rdz 38:10[L].

11 Lub: *u ujść źródeł*, בְּפֶתַח עֵינַיִם.

12 *plecionka*, פְּתִיל (*patil*), lub: *sznur*, (złoty) *łańcuszek*; wg G: *naszyjnik*, ὁρμίσκος.

13 *kobieta świątynna*, קְדֵשָׁה (*qedesza*[h]), lub: *kapłanka*, Rdz 38:21[L].

29[a]Rt 4:18-22

Rozdział 39
2[a]Dz 7:9
6[a]Rdz 29:17

powiedział: Niech sobie to zatrzyma, abyśmy nie stali się pośmiewiskiem. Oto posłałem to koźlątko, lecz ty jej nie znalazłeś.

24 Po upływie około trzech miesięcy doniesiono Judzie: Tamar, twoja synowa, dopuściła się nierządu, a przy tym też z nierządu poczęła. Wtedy Juda powiedział: Wyprowadźcie ją i spalcie!

25 A gdy była ona wyprowadzana, posłała ona do swego teścia i [kazała] powiedzieć: Poczęłam ja z mężczyzny, do którego to należy. I dodała: Rozpoznaj, proszę, czyja to pieczęć, plecionki[1] oraz laska?

26 Juda rozpoznał je i powiedział: Jest sprawiedliwsza ode mnie, bo nie dałem jej mojemu synowi Szeli.[2] Potem już więcej jej nie poznał.

27 I stało się w czasie jej porodu, że oto w jej łonie były bliźnięta. **28** A przy jej porodzie, [jedno] wysunęło rękę. I wzięła położna, i przewiązała jego rękę szkarłatem, mówiąc: Ten wyszedł pierwszy. **29** Ale stało się, gdy cofnął swą rękę, że oto wyszedł jego brat. I powiedziała: Jak ty sobie utorowałeś przejście? I [właśnie] nadano mu imię Peres.[a3] **30** A potem wyszedł jego brat, na którego ręce była nić szkarłatu – i nadano mu imię Zerach.[4]

Józef na służbie u Potyfara

39 Józef zaś został przyprowadzony do Egiptu.[5] A Potyfar, urzędnik[6] faraona, książę straży przybocznej,[7] Egipcjanin,[8] kupił go z ręki Ismaelitów, którzy go tam przywiedli.

2 A JHWH był z Józefem, tak że był człowiekiem, któremu [wszystko] się udaje,[9] i był w domu swego pana Egipcjanina.[a] **3** Jego pan widział, że JHWH jest z nim, i że wszystkiemu, co on czyni, JHWH – w jego ręku – zapewnia powodzenie. **4** I znalazł Józef łaskę w jego oczach, i służył mu.[10] Ustanowił go nawet zarządcą swego domu i wszystko, co[11] należało do niego, przekazał w jego rękę. **5** I było tak, że od chwili, gdy ustanowił go zarządcą swego domu wraz ze wszystkim, co do niego należało, JHWH błogosławił domowi Egipcjanina ze względu na Józefa i błogosławieństwo JHWH spoczywało na wszystkim, co należało do niego w domu i na polu. **6** Pozostawił więc wszystko, co do niego należało, w ręce Józefa i nie wiedział już o niczym, poza chlebem, który spożywał. A Józef był bardzo przystojny i piękny z wyglądu.[a]

7 I stało się po tych wydarzeniach, że żona jego pana podniosła swe oczy na Józefa i powiedziała: Połóż się ze mną! **8** Lecz odmawiał i mówił żonie swego pana: Oto mój pan nie wie przy mnie,[12] co się dzieje w domu,[13] i wszystko, co należy do niego, przekazał w moją rękę. **9** On sam nie jest w tym domu większy ode mnie, i nie odmówił mi niczego oprócz ciebie, bo ty jesteś jego żoną. Jakże miałbym popełnić tę wielką niegodziwość i zgrzeszyć przeciw Bogu? **10** I mimo że namawiała Józefa dzień w dzień, nie słuchał jej i nie chciał się przy niej położyć ani z nią być.

11 Pewnego jednak dnia, gdy wszedł do domu, aby wykonać swą pracę, a nie było tam w domu nikogo z domowników, **12** uchwyciła się go za jego szatę, mówiąc: Połóż się ze mną! Lecz on zostawił swą szatę w jej ręku i uciekł,

---

1 *plecionki*, פְּתִילִים (*petilim*), *lm*; być może dla podkreślenia znaczenia; w G *lp* ὁρμίσκος, jak w Rdz 38:18.

2 Względność w moralności, Rdz 38:26[L].

3 *Peres*, פֶּרֶץ (*perets*), czyli: *przejście, wyłom*.

4 *Zerach*, זֶרַח (*zerach*), czyli: (1) *szkarłatna nitka*, od bab. i aram.; (2) *błyszczący*.

5 Józef został przyprowadzony do Egiptu za rządów XII Dynastii (ok. 1900 lub 1730 r. p. Chr. w zależności od datowania), być może u szczytu potęgi tego państwa.

6 Lub: *eunuch*.

7 *książę*, שַׂר (*sar*), lub: *dowódca* (straży przybocznej); wg G: *kuchmistrz*, ἀρχιμάγειρος.

8 *Egipcjanin*, אִישׁ מִצְרִי.

9 Lub: *któremu dobrze wiedzie się we wszystkim*.

10 Tj. był on jego osobistym służącym.

11 PS i mss GK dodają אשר, pod. G.

12 PS dod.: *o niczym*, מאמה, zob. w. 6.

13 PS dod.: *w jego* (domu).

i wyszedł na zewnątrz. **13** A gdy zobaczyła, że zostawił swą szatę w jej ręku
i uciekł[1] na zewnątrz, **14** zwołała swo-
ich domowników i powiedziała im:
Patrzcie, sprowadził nam Hebrajczy-
ka, aby pozwalał sobie z nami! Przy-
szedł do mnie, aby położyć się ze mną,
lecz zaczęłam krzyczeć głosem wiel-
kim, **15** i gdy usłyszał, że podniosłam
mój głos i krzyczę, zostawił przy mnie
swoją szatę i uciekł, i wyszedł na ze-
wnątrz!
16 I położyła jego szatę przy sobie do
przybycia pana do swego domu. **17** Wte-
dy opowiedziała mu według tych słów,
mówiąc: Przyszedł do mnie ten niewol-
nik, Hebrajczyk, którego nam sprowa-
dziłeś, aby zabawić się ze mną. **18** Lecz
gdy podniosłam swój głos i zaczęłam
krzyczeć, zostawił przy mnie swą szatę
i uciekł[2] na zewnątrz.
19 I stało się, gdy jego pan usłyszał
słowa swej żony, które mu powiedzia-
ła, mówiąc: W ten to sposób postą-
pił ze mną twój niewolnik, zapłonął
jego gniew. **20** Pojmał go więc pan Jó-
zefa i oddał do Okrągłego Domu,[3] do
miejsca, gdzie byli trzymani więźnio-
wie królewscy – i był tam w Okrągłym
Domu.
21 Lecz JHWH był z Józefem tak,
że zjednał sobie łaskę i zapewnił mu
życzliwość księcia Okrągłego Domu.
22 Stąd książę Okrągłego Domu prze-
kazał w ręce Józefa wszystkich więź-
niów, którzy byli w Okrągłym Domu,
i czynili tam wszystko, co on zezwalał
czynić.[4] **23** Książę Okrągłego Domu nie
musiał wcale doglądać tego, co przeka-
zał w jego rękę, gdyż JHWH był z nim,
i wszystkiemu, co on czynił, JHWH za-
pewniał powodzenie.

Józef i sny współwięźniów

40 Po tych wydarzeniach zgrze-
szyli przeciw swojemu panu,
królowi Egiptu, podczaszy króla Egip-
tu i piekarz. **2** Faraon rozgniewał się
na obu swoich urzędników,[5] na księ-
cia podczaszych i na księcia piekarzy,
3 i oddał ich pod straż w domu księcia
straży przybocznej, w Okrągłym Domu,
w miejscu, gdzie był więziony Józef.
4 I książę straży przybocznej przydzie-
lił im Józefa, i usługiwał im, a byli pod
strażą przez pewien czas.
5 I mieli sen oni obaj, każdy własny
sen, jednej nocy, każdy według znacze-
nia własnego snu, podczaszy i piekarz,
którzy [służyli] królowi Egiptu i którzy
pozostawali pod strażą w Okrągłym
Domu. **6** Rano zaś przyszedł do nich Jó-
zef, spojrzał na nich, a oto oni byli przy-
gnębieni. **7** Zapytał więc urzędników[6]
faraona, którzy byli z nim pod strażą
w domu jego pana: Dlaczego wasze ob-
licza są dziś ponure? **8** I odpowiedzie-
li mu: Mieliśmy sen, a nie ma nikogo,
kto by [nam] go wyłożył. Wówczas po-
wiedział im Józef: Czy nie do Boga na-
leżą wykłady? Opowiedzcie [je], proszę,
mnie!
9 Wtedy książę podczaszych opowie-
dział swój sen Józefowi: [Widziałem]
w moim śnie – oto winorośl przede
mną, **10** a na winorośli trzy pędy. I gdy
puściła pąki, zakwitł kwiat [i] dojrzały
jej kiście winogron. **11** A w moim ręku
był puchar faraona. I wziąłem wino-
grona, i wycisnąłem je do pucharu fa-
raona, i dałem puchar w dłoń faraona.
12 A Józef mu powiedział: Taki jest
jego wykład: trzy pędy, to trzy dni.
13 Za trzy dni faraon podniesie twą
głowę[7] i przywróci ci twoje stano-
wisko, i [znów] będziesz podawał
puchar faraona w jego rękę zgodnie

---

1 PS G S i *klkn* Mss dod.: *i wyszedł*.
2 G S i *klk* Mss dod.: *i wyszedł*.
3 *Okrągłego Domu*, בֵּית הַסֹּהַר (*bet hassohar*), lub: *do okrągłego pałacu, do okrągłej baszty* l. *wieży*, *rotundy*. Wyrażenie tylko w Rdz 39:21-23; 40:3, 5. Miejsce to było też pod zarządem Potyfara, zob. Rdz 40:3, 7; 41:10.
4 Lub: *i był odpowiedzialny za wszystko, co czynili*.
5 Lub: *eunuchów*.
6 Lub: *eunuchów*.
7 *podniesie twą głowę*, יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ: idiom: (1) *wyróżni cię*; w tym przypadku ma dwojakie znaczenie. Odnosi się też do „wyróżnienia" piekarza wyrokiem śmierci, zob. Rdz 40:19; (2) *dokona spisu ludzi*, zob. Lb 1:2; 4:2.

Rozdział 41
14[a]Kpł 14:9; Lb 6:9; 2Sm 10:4

z wcześniejszym ustaleniem, gdy byłeś jego podczaszym. **14** Tylko[1] pamiętaj o mnie, gdy już będzie ci się dobrze powodziło, i wyświadcz mi łaskę, i wspomnij o mnie przed faraonem, i spraw, bym wyszedł z tego domu. **15** Bo podstępnie zostałem porwany z ziemi Hebrajczyków, a tu także nie zrobiłem nic [złego], za co miano by mnie umieszczać w tym lochu.

16 A gdy książę piekarzy zobaczył, że dobrze [to] wyłożył, powiedział do Józefa: Ja też widziałem w moim śnie – oto na mojej głowie trzy kosze wypieków z białej mąki.[2] **17** A w koszu najwyższym były najróżniejsze wypieki, jakie jada faraon – lecz wyjadało je ptactwo z kosza, znad mojej głowy.

18 I odpowiedział Józef: Oto jego wykład: Trzy kosze, to trzy dni. **19** Za trzy dni faraon podniesie twoją głowę znad ciebie, to znaczy powiesi cię na drzewie i ptactwo będzie wyjadać z ciebie twoje ciało.

20 I stało się w trzecim dniu, w dniu urodzin faraona,[3] że wyprawił ucztę dla wszystkich swoich sług i podniósł głowę księcia podczaszych oraz głowę księcia piekarzy pośród swoich sług. **21** I przywrócił księcia podczaszych na jego stanowisko – i podawał puchar w dłoń faraona, **22** a księcia piekarzy powiesił zgodnie z wykładem Józefa. **23** Lecz książę podczaszych nie pamiętał o Józefie, ale zapomniał o nim.

Józef i sen faraona

41 Po upływie dni dwóch lat[4] faraon śnił, że oto stoi nad Nilem **2** i oto z Nilu wyszło siedem krów pięknych z wyglądu i tłustych na ciele, i pasło się w zaroślach. **3** Lecz oto siedem innych krów wyszło za nimi z Nilu, brzydkich z wyglądu i wychudłego ciała, i stanęło obok tamtych krów nad brzegiem Nilu. **4** I pożarły krowy brzydkie z wyglądu i wychudłego ciała siedem krów pięknych z wyglądu i tłustych – tu obudził się faraon.

5 A gdy zasnął, śnił znowu: Oto siedem kłosów wyrastało z jednej łodygi, zdrowych i dorodnych. **6** A oto za nimi pięło się siedem kłosów lichych i wysuszonych wiatrem wschodnim. **7** Te liche kłosy pochłonęły siedem kłosów zdrowych i pełnych – tu obudził się faraon, a oto był to sen.

8 I stało się rano, że był zaniepokojony w duchu, i posłał, i wezwał wszystkich wróżbitów[5] Egiptu i wszystkich jego mędrców – i opowiedział im faraon swoje sny.[6] Nie było jednak nikogo, kto mógł je[7] wyłożyć faraonowi. **9** Wtedy do faraona przemówił książę podczaszych: Przypominam dziś sobie moje grzechy. **10** Faraon rozgniewał się na swoich służących i oddał mnie pod straż w domu księcia straży przybocznej, mnie i księcia piekarzy. **11** Wtedy, jednej nocy, mieliśmy sen. Każdy z nas miał sen mający swe własne znaczenie. **12** A był tam z nami młody Hebrajczyk, sługa[8] księcia straży przybocznej, i opowiedzieliśmy mu [je], i wyłożył nam nasze sny, każdy zgodnie z jego znaczeniem. **13** Potem stało się tak, jak nam wyłożył: Mnie przywrócono na urząd, a jego powieszono.

14 Posłał zatem faraon i wezwał Józefa, i prędko wyprowadzono go z lochu. A gdy ogolił[a] się i zmienił szaty, przyszedł do faraona. **15** Wtedy faraon powiedział do Józefa: Miałem sen, a nie ma nikogo, kto by go wyłożył. Ale usłyszałem o tobie, że gdy usłyszysz sen, potrafisz go wyłożyć.[9] **16** Wówczas Józef odpowiedział faraonowi: To nie

---

1 *tylko*, כִּי אִם (*ki im*), skrócona forma: *nie pragnę niczego więcej niż*, Rdz 40:14[L].

2 *wypieków z białej mąki*, חֹרִי (*chori*), hl: określenie wysnute z tekstów Ebla, Rdz 40:16[L].

3 Być może: urodzin jako faraona, czyli rocznica objęcia panowania. Z okazji urodzin lub rocznic panowania mogło dochodzić do amnestii.

4 *dni dwóch lat*, שְׁנָתַיִם יָמִים: idiom: *dwóch pełnych lat*, Rdz 41:1[L].

5 *wróżbita*, חַרְטֹם (*chartom*).

6 *swoje sny*, אֶת־חֲלֹמוֹ, tj. *swój sen* MT; w PS *lm*.

7 Wg G: *to*, αὐτό.

8 Lub: *niewolnik*.

9 Lub: *wystarczy, że usłyszysz sen, a możesz go wyłożyć*.

ode mnie – Bóg odpowie[1] w [sprawie] pokoju faraona.

17 Wtedy faraon powiedział do Józefa: Oto ja w moim śnie stałem nad brzegiem Nilu. **18** I oto z Nilu wyszło siedem krów tłustych na ciele i o pięknych kształtach, i pasło się w zaroślach. **19** A potem oto wyszło za nimi siedem innych krów, bardzo chudych, o brzydkich kształtach i o wychudłym ciele. Tak wycieńczonych jak te nie widziałem w całej ziemi egipskiej. **20** I pożarły krowy chude i brzydkie siedem pierwszych krów tłustych. **21** A choć dostały się do ich wnętrza, nikt by nie poznał, że dostały się do nich, bo ich wygląd był tak samo brzydki, jak na początku. Wtedy obudziłem się. **22** Potem zobaczyłem w moim śnie[2] – oto siedem kłosów wyrastało z jednej łodygi, pełnych i dorodnych. **23** A za nimi oto pięło się siedem kłosów lichych, wysuszonych przez wiatr wschodni. **24** I pochłonęły kłosy liche siedem kłosów dorodnych – i opowiedziałem [to] wróżbitom, lecz nikt mi niczego nie wyjaśnił.

25 Wtedy Józef powiedział do faraona: Sen faraona jest [w wymowie] jeden. Bóg oznajmia faraonowi to, co zamierza uczynić. **26** Siedem krów pięknych, to siedem lat, i siedem kłosów dorodnych, to też siedem lat – bo to [co do znaczenia] jeden sen. **27** A siedem krów chudych i brzydkich, które wyszły za nimi, to siedem lat, i siedem kłosów lichych, wysuszonych przez wschodni wiatr, to będzie siedem lat – głodu. **28** To sprawa, o której powiedziałem faraonowi, że Bóg oznajmia faraonowi to, co zamierza uczynić. **29** Oto nadchodzi siedem lat wielkiego dostatku w ziemi egipskiej. **30** Po nich jednak nastąpi siedem lat głodu i zapomni się o całym dostatku w ziemi egipskiej, i głód wyniszczy ziemię. **31** I nie będzie się [już] wiedziało, [co to] dostatek, z powodu tego głodu potem, gdyż będzie bardzo ciężki. **32** A że sen został powtórzony faraonowi dwukrotnie, to [dlatego], że ta rzecz została postanowiona przez Boga i Bóg ją niezwłocznie wykona.

33 Teraz więc niech się faraon rozejrzy za rozsądnym i mądrym człowiekiem i postawi go nad ziemią egipską. **34** Niech faraon [to] zrobi[3] – i niech ustanowi namiestników nad ziemią i odkłada piątą część plonów[4] w ziemi egipskiej przez siedem lat obfitości. **35** Niech nagromadzą wszelkiej żywności w tych nachodzących dobrych latach i naskładają ziarna pod ręką faraona – żywności w miastach – i przechowują ją.[5] **36** Żywność ta będzie zapasem dla ziemi na siedem lat głodu, które nastaną w ziemi egipskiej, a ziemia nie zostanie zniszczona przez głód.

Józef namiestnikiem Egiptu

37 I dobrze wyglądała ta rzecz w oczach faraona oraz wszystkich jego sług. **38** Powiedział więc faraon do swoich sług: Czy znajdziemy człowieka jak ten – w którym byłby Duch Boży?[a] **39** Powiedział też faraon do Józefa: Skoro Bóg oznajmił ci to wszystko, nie ma nikogo, kto by był tak rozsądny i mądry jak ty. **40** Ty będziesz nad moim domem i twoim ustom będzie z pocałowaniem posłuszny[6] cały mój lud, tylko tronem będę większy od ciebie.[a] **41** I [dalej] powiedział faraon do Józefa: Zobacz, stawiam cię nad całą

38[a] Wj 31:3; Sdz 3:10; 1Sm 16:13
40[a] Dz 7:10

---

1 *To nie ode mnie – Bóg odpowie*, בִּלְעָדַי אֱלֹהִים יַעֲנֶה: (1) Wg PS: *Poza Bogiem nie będzie oznajmiony* (pokój faraonowi), בִּלְעָדַי אלהים לא יַעֲנֶה; (2) pod. G: *poza Bogiem nie zostanie odpowiedziane ratunkiem* (l. *zbawieniem*) *faraona*, ἀποκριθεὶς δὲ Ιωσηφ τῷ Φαραω εἶπεν ἄνευ τοῦ θεοῦ οὐκ ἀποκριθήσεται τὸ σωτήριον Φαραω.

2 Wg G: *I zobaczyłem ponownie*, καὶ εἶδον πάλιν ἐν τῷ ὕπνῳ μου,

3 W PS jus.

4 *i odkłada piątą część plonów*, וְחִמֵּשׁ (*wechimmesz*), pod. G: καὶ ἀποπεμπτωσάτωσαν πάντα τὰ γενήματα τῆς γῆς: *i niech zorganizuje*, Rdz 41:34[L].

5 Lub: *i strzegą jej*.

6 *twoim ustom będzie z pocałowaniem posłuszny*, וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כָּל־עַמִּי: idiom: *twoim rozkazom będzie bezwzględnie posłuszny cały mój lud*, zob. Ps 2:11 (נַשְּׁקוּ־בַר פֶּן־יֶאֱנַף), choć może metateza, tj. ישק zamiast יקשב, por. ὑπακούσεται G.

54[a]Dz 7:11

Rozdział 42
2[a]Dz 7:12

ziemią egipską.[1] **42** I zdjął faraon sygnet ze swojej ręki i włożył go na rękę Józefa, i kazał go odziać w szaty z bisioru, i włożył złoty łańcuch na jego szyję. **43** Kazał go też obwozić drugim rydwanem, który posiadał, i wołano przed nim: Na kolana! Tak postawił go nad całą ziemią egipską.

44 Następnie powiedział faraon do Józefa: Ja jestem faraonem, lecz bez ciebie nikt nie podniesie swojej ręki ani nogi w całej ziemi egipskiej. **45** I nadał faraon Józefowi imię Safenat-Paneach,[2] i dał mu za żonę Asenat,[3] córkę Poti-Fery,[4] kapłana z On – i wyszedł Józef nad ziemię egipską.[5]

46 Józef zaś miał trzydzieści lat, gdy stanął przed faraonem, królem Egiptu. Potem wyszedł Józef sprzed oblicza faraona i przemierzał całą ziemię egipską.

47 A ziemia przynosiła przez siedem lat obfitość garściami. **48** I gromadził wszelką żywność przez siedem lat,[6] które były w ziemi egipskiej, i składał żywność w miastach; żywność z pola, które otaczało dane miasto, składał w jego obrębie. **49** I nagromadził Józef zboża jak piasku morskiego, bardzo wiele, aż przestano je mierzyć, bo nie miało miary.

50 A zanim nastał rok głodu, urodzili się[7] Józefowi dwaj synowie, których urodziła mu Asenat, córka Poti-Fery, kapłana z On.[8] **51** I nadał Józef swojemu pierworodnemu imię Manasses,[9] bo – [jak] powiedział – Bóg mi pozwolił zapomnieć o wszelkiej mej udręce i o całym domu mego ojca. **52** A drugiemu nadał imię Efraim,[10] bo – [jak] powiedział – Bóg sprawił, że zaowocowałem w ziemi mojej niedoli.

53 A gdy skończyło się siedem lat urodzaju, który był w ziemi egipskiej, **54** rozpoczęło się siedem lat głodu,[a] by nadejść zgodnie z tym, co powiedział Józef. I nastał głód we wszystkich ziemiach, lecz w całej ziemi egipskiej był chleb. **55** A gdy zgłodniała cała ziemia egipska, lud zawołał do faraona o chleb. Wtedy faraon powiedział całemu Egiptowi: Idźcie do Józefa i czyńcie, co wam powie. **56** Głód był natomiast na całym obliczu ziemi. Wtedy Józef otworzył wszystko, spichlerze ziarna[11] [i to], co było w nich, i sprzedawał Egiptowi, szczególnie że głód w ziemi egipskiej się wzmagał. **57** Z całej też ziemi[12] schodzili się do Egiptu – na zakupy, do Józefa, gdyż głód na całej ziemi był srogi.

Pierwsze spotkanie Józefa z braćmi

42 A gdy Jakub zobaczył, że w Egipcie jest zboże, powiedział do swoich synów: Dlaczego oglądacie się na siebie?[13] **2** I dodał: Oto słyszałem, że w Egipcie jest zboże. Zejdźcie tam i kupcie nam [je] stamtąd, abyśmy żyli, a nie umarli.[a]

3 Zeszli więc bracia Józefa – dziesięciu – aby zakupić zboże w Egipcie. **4** Lecz Beniamina, brata Józefa, Jakub nie posłał z jego braćmi, bo powiedział: Żeby go nie spotkało nieszczęście. **5** I przybyli synowie Izraela, by wśród

---

1 Obowiązki związane z takim stanowiskiem potwierdzają odkrycia archeologiczne, Rdz 41:41[L].

2 *Safenat-Paneach*, צָפְנַת פַּעְנֵחַ (*tsafenat pa'neach*), od egip. *tsapnetef 'onh*, czyli: (1) *bóg mówi i on żyje*; (2) *Bóg powiedział: On będzie żył*; (3) *człowiek, którego on zna*; (4) *Józef, 'Ip-'ankh*, Rdz 41:45[L].

3 *Asenat*, אָסְנַת (*'asenat*), od egip.: *należąca do bogini Net* (czczonej w delcie Nilu), Rdz 41:45[L].

4 *Poti-Fera*, פּוֹטִי פֶרַע (*poti-fera*), od egip. *P'-di-p'-R'*, czyli: *ten, którego dał bóg Ra* (opiekun Nilu).

5 *i wyszedł Józef nad ziemię egipską*: brak w G.

6 PS dod.: *w których był urodzaj*, הַשׁ׳ אשר הָיָה הַשָּׁבָע; podobnie G: ἐν οἷς ἦν ἡ εὐθηνία.

7 *urodzili się* PS G; *urodził się* MT.

8 Tj. Heliopolis.

9 *Manasses*, מְנַשֶּׁה (*menaszsze*[h]), czyli: *zapomnienie* (ptc. *pi*).

10 *Efraim*, אֶפְרַיִם (*'efraim*), czyli: *wielce zaowocowałem* l. *moja podwójna obfitość*, l. *podwójny urodzaj*, l. *płodność*.

11 *spichlerze ziarna*, אֹצְרוֹת בַּר, za BHS.

12 Wg PS: *ziemi*, הָאֲרָצוֹת; G: *wszystkich okolic*, πᾶσαι αἱ χῶραι.

13 *Dlaczego oglądacie się na siebie*, לָמָּה תִּתְרָאוּ (*lamma titra'u*), idiom: *dlaczego zwlekacie*, por. τί ῥᾳθυμεῖτε G.

innych przychodzących zakupić [zboże], gdyż głód był [też] w ziemi Kanaan.
6 A Józef, on właśnie był władcą[1] ustanowionym nad ziemią [egipską]. On był sprzedawcą[2] [zboża] dla całego ludu ziemi, więc gdy bracia Józefa przyszli, jemu pokłonili się twarzami do ziemi.[a]
7 A Józef zobaczył swoich braci, poznał ich, ale im dał się poznać jako obcy i rozmawiał z nimi szorstko. Powiedział do nich: Skąd przybyliście? Odpowiedzieli: Z ziemi Kanaan, aby zakupić żywność. **8** A choć Józef poznał swoich braci, oni go nie poznali. **9** I przypomniał sobie Józef sny, które mu się śniły o nich. I powiedział do nich: Szpiegami jesteście! Przyszliście zobaczyć nieosłonięte miejsca tej ziemi.
10 A oni powiedzieli do niego: Nie, panie, lecz[3] twoi słudzy przybyli kupić żywność. **11** Jesteśmy wszyscy synami jednego człowieka. Jesteśmy uczciwi. Twoi słudzy nie są szpiegami.
12 Lecz on powiedział do nich: Nie, raczej przyszliście zobaczyć nieosłonięte miejsca tej ziemi. **13** Wtedy powiedzieli: Było nas, twoich sług, dwunastu braci. Jesteśmy my synami jednego człowieka[4] w ziemi Kanaan, a oto najmłodszy jest teraz z naszym ojcem, a jednego nie ma.
14 Wtedy Józef powiedział do nich: Jest tak, jak wam powiedziałem: Jesteście szpiegami! **15** Przez to zostaniecie sprawdzeni i, jak żyje faraon, nie wyjdziecie stąd, póki nie przyjdzie tu wasz najmłodszy brat. **16** Wyślijcie jednego z was, weźcie swojego brata, a wy zostaniecie uwięzieni, i zostaną sprawdzone wasze słowa, czy jest z wami prawda, a jeśli nie, to – jak żyje faraon – że jesteście szpiegami.
17 Potem usunął ich do więzienia na trzy dni. **18** A trzeciego dnia powiedział do nich Józef: Zróbcie tak, jeśli chcecie żyć – ja [też] boję się Boga – **19** [otóż] jeśli jesteście uczciwi, to niech jeden wasz brat pozostanie zamknięty w domu waszego uwięzienia, a wy idźcie, zanieście zboże [dla zaspokojenia] głodu waszych domów. **20** Potem przyprowadzicie do mnie najmłodszego waszego brata, a potwierdzą się wasze słowa i nie umrzecie. I tak uczynili.
21 Ale mówili jeden do drugiego: Naprawdę jesteśmy winni wobec naszego brata, bo widzieliśmy udrękę jego duszy; gdy nas błagał o łaskę, nie usłuchaliśmy go, dlatego przyszła na nas ta udręka. **22** A Ruben odezwał się do nich: Czy nie mówiłem do was: Nie grzeszcie przeciw chłopcu? Lecz nie usłuchaliście! A oto teraz domagają się od nas jego krwi. **23** Lecz oni nie wiedzieli, że Józef [to] rozumie, bo tłumacz pośredniczył między nimi. **24** Wtedy odwrócił się od nich i rozpłakał się, a potem wrócił do nich, rozmawiał z nimi i wziął spośród nich Symeona, i związał go na ich oczach.

Powrót braci do Kanaanu

25 Następnie Józef rozkazał, aby napełniono ich naczynia zbożem i zwrócono im pieniądze, każdemu do jego wora, i aby dano im żywność na drogę – i tak też im uczyniono. **26** Potem włożyli swoje zboże na osły i odeszli stamtąd.
27 A gdy jeden z nich rozwiązał swój wór, aby dać obrok swemu osłu w gospodzie, zobaczył swe pieniądze, że oto były u otworu jego worka. **28** I powiedział do swoich braci: Zwrócono mi pieniądze! Oto są[5] w moim worku. I przestraszyli się,[6] i drżeli jeden wobec drugiego, mówiąc: Cóż to nam Bóg uczynił?
29 A gdy przybyli do Jakuba, swego ojca, do ziemi Kanaan, opowiedzieli mu o wszystkim, co ich spotkało: **30** Ten człowiek, pan tej ziemi, rozmawiał z nami szorstko i wziął nas[7] za szpiegów [przybyłych] do [jego]

[a] Rdz 37:7

1 *władcą*, שַׁלִּיט (*szalit*), por. Kzn 7:19; 8:8; 10:5, Rdz 42:6[L].
2 Lub: *dostawcą*.
3 *lecz*: brak w PS G S.
4 *Jesteśmy my synami jednego człowieka*: brak w G.
5 PS Tg dodają: *one*, הוּא; pod. G S.
6 *i przestraszyli się*, וַיֵּצֵא לִבָּם: idiom: *i wyszły im serca*.
7 G dod.: *pod straż* (jako szpiegów), ἐν φυλακῇ.

Rozdział 43
14[a]Rdz 17:1

ziemi. **31** I powiedzieliśmy mu: Jesteśmy uczciwi, nie jesteśmy szpiegami. **32** Było nas dwunastu, jesteśmy braćmi,[1] synami naszego ojca, jednego już nie ma, a najmłodszy jest teraz z naszym ojcem w ziemi Kanaan. **33** Wtedy powiedział nam ten człowiek, pan tej ziemi: Po tym poznam, że jesteście uczciwi: Zostawcie u mnie jednego waszego brata, weźcie [zboże dla zaspokojenia][2] głodu waszych domów i idźcie, **34** lecz przyprowadźcie do mnie waszego najmłodszego brata, a przekonam się, że nie jesteście szpiegami, ale że jesteście uczciwi, i oddam wam waszego brata, i będziecie mogli poruszać się[3] po tej ziemi.

35 A gdy opróżniali oni swoje wory, oto sakiewka z jego pieniędzmi była w worze każdego. I zobaczyli sakiewki ze swoimi pieniędzmi, oni i ich ojciec, i przestraszyli się.

36 Wtedy powiedział do nich Jakub, ich ojciec: Osierociliście mnie. Nie ma Józefa i nie ma Symeona – i Beniamina chcecie zabrać! Wszystko jest przeciwko mnie!

37 A Ruben powiedział do swego ojca: Możesz uśmiercić dwóch moich synów, jeśli nie przyprowadzę go do ciebie. Przekaż go w moją rękę, a ja zwrócę go tobie. **38** Lecz on powiedział: Nie pójdzie mój syn z wami, bo jego brat umarł, a on jeden pozostał. Jeśli spotka go nieszczęście w drodze, którą pójdziecie, doprowadzicie moją siwiznę w bólu do szeolu.

Powrót braci z Beniaminem

43 Jednak głód w [ich] ziemi był srogi. **2** I stało się, kiedy skończyli jeść zboże, które przynieśli z Egiptu, że powiedział do nich ich ojciec: Zakupcie[4] nam znów trochę żywności!

3 Wtedy powiedział do niego Juda: Człowiek ten wyraźnie nam oświadczył:[5] [Nawet] nie zobaczycie mojej twarzy, jeśli zabraknie z wami waszego brata. **4** Jeśli poślesz z nami naszego brata, pojedziemy[6] i zakupimy ci żywności. **5** A jeśli nie poślesz, nie pojedziemy, bo człowiek ten powiedział nam: Nie zobaczycie mojej twarzy, jeśli zabraknie z wami waszego brata.

6 A Izrael powiedział: Dlaczego wyrządziliście mi taką krzywdę, mówiąc temu człowiekowi, że macie jeszcze brata? **7** I odpowiedzieli: Człowiek ten dokładnie wypytywał o nas i o naszych krewnych. Pytał: Czy żyje jeszcze wasz ojciec? Czy macie jeszcze brata? Odpowiadaliśmy więc na te pytania. Skąd mogliśmy wiedzieć, że powie: Przyprowadźcie waszego brata?

8 Potem powiedział Juda do Izraela, swego ojca: Poślij chłopca ze mną. Powstańmy zaraz i wyruszmy – i przeżyjmy zamiast umrzeć, zarówno my, jak i ty, i nasze dzieci. **9** Ja ręczę, z mojej ręki szukaj jego zwrotu. Jeśli nie sprowadzę go do ciebie i nie stawię go przed tobą, będzie na mnie ciążył grzech wobec ciebie po wszystkie dni. **10** Bo gdybyśmy nie zwlekali, do teraz wrócilibyśmy już dwukrotnie.

11 Wtedy powiedział do nich Izrael, ich ojciec: Jeśli tak, to tak zróbcie. Weźcie w swoje naczynia [coś] z najlepszych płodów tej ziemi i przynieście temu człowiekowi w darze: trochę balsamu i trochę miodu, korzeni i mirry, orzechów i migdałów. **12** I zapłatę weźcie podwójną w swoje ręce, i pieniądze zwrócone wam na wierzchu waszych worów weźcie znowu w swoje ręce – może to była pomyłka. **13** Weźcie też waszego brata i powstańcie, wróćcie do tego człowieka. **14** A Bóg Wszechmocny[a] niech was obdarzy miłosierdziem wobec tego człowieka, aby wypuścił wam tamtego[7] waszego brata i Benia-

---

1 Wg PS: *jesteśmy dwunastoma braćmi*; pod. G: δώδεκα ἀδελφοί ἐσμεν υἱοὶ.

2 G dod.: *a zakup zboża*, τὸν δὲ ἀγορασμὸν τῆς σιτοδοσίας.

3 Lub: *handlować*, תִּסְחָרוּ (*tischaru*).

4 Lub: *wróćcie [tam] i zakupcie*.

5 *wyraźnie nam oświadczył*, הָעֵד הֵעִד בָּנוּ, lub: *wyraźnie nam poradził* l. *wyraźnie nas przestrzegł*.

6 Lub: *zejdziemy*, נֵרֵדָה.

7 *tamtego*, אַחֵר (*'achar*): wg PS: *jednego*, האחד (*ha'achad*), pod. G, τὸν ἕνα.

mina, a ja, jeśli mam być osierocony, to niech będę osierocony.

15 Wzięli więc ci mężczyźni ten dar, wzięli w swe ręce też podwójne pieniądze oraz Beniamina – i powstali, zeszli do Egiptu i stanęli [tam] przed Józefem.

16 A gdy Józef zobaczył z nimi Beniamina,[1] powiedział do tego, który był nad jego domem: Wprowadź tych ludzi do domu i zabij jakąś sztukę [bydła] i przygotuj, bo ci ludzie będą ze mną jedli w południe. **17** I uczynił ten człowiek to, co mu powiedział Józef, i wprowadził tych ludzi do domu Józefa.

18 I przestraszyli się ci ludzie, że wprowadzono ich do domu Józefa, i powiedzieli: Z powodu pieniędzy zwróconych nam do naszych worków na początku, zostaliśmy my tu wprowadzeni – aby napadli na nas, rzucili się na nas i wzięli nas za niewolników wraz z naszymi osłami.

19 Podeszli więc do człowieka, który był nad domem Józefa, i przemówili do niego u wejścia do domu. **20** Powiedzieli: O, panie, prawda, że już na początku zeszliśmy [tu] zakupić żywność. **21** I stało się, gdy weszliśmy do gospody i rozwiązaliśmy nasze worki, oto pieniądze każdego były na wierzchu jego worka, nasze pieniądze w ich wadze – więc przynosimy je w naszym ręku. **22** Przynieśliśmy też w naszym ręku inne pieniądze, aby [teraz] zakupić żywności. Nie wiemy, kto włożył nasze pieniądze do naszych worków.

23 A on powiedział: Pokój wam! Nie bójcie się! Wasz Bóg i Bóg waszego ojca[2] dał wam skarby do waszych worków. Wasze pieniądze doszły do mnie. I przyprowadził do nich Symeona.

24 A gdy ten człowiek wprowadził tych ludzi do domu Józefa, dał im wody i umyli swoje nogi – i dał obrok ich osłom. **25** Potem przygotowali dar na przyjście Józefa w południe, bo słyszeli, że tam będą jedli posiłek.[3]

26 A gdy Józef przyszedł do domu, złożyli mu [tam], w domu, dar, który mieli w ręku, i pokłonili mu się[4] do ziemi. **27** I pytał ich o [ich] powodzenie i powiedział: Jak się ma wasz sędziwy ojciec, o którym mi mówiliście? Czy jeszcze żyje? **28** A oni odpowiedzieli: Dobrze się ma twój sługa, nasz ojciec, jeszcze żyje.[5] I pochylili się, i oddali mu pokłon.

29 Potem podniósł oczy i spojrzał na Beniamina, syna swojej matki, i zapytał: Czy to wasz najmłodszy brat, o którym mi mówiliście?[6] I powiedział: Niech Bóg będzie ci miłościw, mój synu!

30 Potem Józef szybko wyszedł, gdyż wezbrało w nim wzruszenie ze względu na jego brata i chciało mu się płakać – wszedł więc do [innej] komnaty i tam płakał. **31** Następnie umył swoją twarz i wyszedł, opanował się i powiedział: Podajcie posiłek!

32 I podali jemu osobno i im osobno oraz Egipcjanom, [którzy byli] z nim, osobno, gdyż Egipcjanie nie mogą jeść posiłku z Hebrajczykami, bo byłoby to dla Egipcjan obrzydliwością.[7]

33 Usiedli więc naprzeciw niego, pierworodny według swego pierworództwa i najmłodszy według swojej młodości, i ze zdziwieniem patrzyli jeden na drugiego. **34** A [on] podawał im porcje sprzed swego oblicza, porcja zaś Beniamina była pięć razy[8] większa od porcji ich wszystkich. I pili z nim, i podpili sobie.

Beniamin i puchar Józefa

44 Następnie rozkazał temu, który był nad jego domem: Napełnij worki tych ludzi żywnością, tyle, ile tylko mogą unieść, i włóż pieniądze każdego na wierzch w jego worze.

---

1 Wg PS: *ich i Beniamina*, pod. G.

2 Wg G: *Bóg waszych ojców*, τῶν πατέρων ὑμῶν.

3 Wg G: *że będzie tam jadł posiłek*, ὅτι ἐκεῖ μέλλει ἀριστᾶν.

4 *Klk* Mss G Vg dod.: *twarzami*.

5 PS dod.: *I powiedział: Niech będzie błogosławiony ten człowiek przez Boga*; pod. G: καὶ εἶπεν εὐλογητὸς ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος τῷ θεῷ.

6 Wg G: *o którego przyprowadzeniu mi mówiliście*, ὃν εἴπατε πρός με ἀγαγεῖν.

7 Pod. piszą Herodot, Diodor i Strabo.

8 *razy*, יָדוֹת, tj. *rąk*.

2 A mój puchar, puchar srebrny, włóż
na wierzch do worka najmłodszego wraz z pieniędzmi za jego zboże –
i uczynił zgodnie z poleceniem Józefa,
który [je] wydał.
3 Zaświtał poranek i ludzie ci zostali wyprawieni – oni i ich osły. **4** Wyszli
oni z miasta, nie oddalili się [jeszcze],
gdy Józef powiedział temu, który był
nad jego domem: Wstawaj! Ścigaj tych
ludzi, a gdy ich dogonisz, powiedz im:
Dlaczego odpłaciliście złem za dobre?[1]
5 Czyż to nie ten [puchar], z którego pija
mój pan i ten sam, [za pomocą którego]
najchętniej wróży? Złe jest to, co uczyniliście.
6 Dogonił ich więc i przekazał im te
słowa. **7** Lecz oni odpowiedzieli mu:
Dlaczego nasz pan wypowiada takie słowa? Jak najdalej twoim sługom
do czynienia w taki sposób! **8** Przecież pieniądze, które znaleźliśmy na
wierzchu naszych worków, przynieśliśmy z powrotem do ciebie z ziemi kananejskiej. Jak więc mielibyśmy kraść
z domu twego pana srebro albo złoto?
9 U którego z twoich sług [go] znajdą,
niech umrze, a my niech zostaniemy
niewolnikami twego pana.
10 I powiedział: Dobrze, teraz co do
waszych słów – tak niech będzie: Ten,
u którego znajdą, będzie mi niewolnikiem, a wy [pozostali] będziecie niewinni.
11 Pośpieszyli więc i ściągnęli każdy
swój worek na ziemię, po czym otworzyli – każdy swój worek. **12** I przeszukał, zaczął od najstarszego i na najmłodszym skończył. I znaleziono puchar w worku Beniamina.
13 Wtedy rozdarli swoje szaty. Każdy
objuczył swojego osła i wrócili do miasta. **14** A gdy Juda i jego bracia weszli
do domu Józefa, a on jeszcze tam był,
padli przed nim na ziemię.
15 Józef zaś powiedział do nich: Cóż
to za postępek, którego się dopuściliście? Czy nie wiedzieliście, że człowiek
taki jak ja trafnie wróży?

16 Wówczas Juda powiedział: Cóż
mamy powiedzieć naszemu panu?
Czym przekonać? I czym się usprawiedliwić? Bóg odsłonił winę twoich sług.
Oto jesteśmy niewolnikami naszego
pana, zarówno my, jak i ten, w którego
ręku znaleziono puchar.
17 I odpowiedział: Jak najdalej mi
do uczynienia tego. Człowiek, w którego ręku znaleziono puchar, on będzie
moim niewolnikiem, a wy idźcie[2] w pokoju do waszego ojca.

Mowa wstawiennicza Judy

18 Wtedy podszedł do niego Juda
i powiedział: Proszę, mój panie, niech
przemówi twój sługa słowem do uszu
mego pana i niech nie zapala się twój
gniew na twego sługę, gdyż jesteś jak
faraon.
19 Mój pan zapytał swoich sług: Czy
macie [jeszcze] ojca albo brata? **20** Wtedy odpowiedzieliśmy mojemu panu:
Mamy sędziwego ojca i dziecko [jego]
starości, najmłodszego, którego brat
umarł, i jedynie on pozostał [po] swojej matce, a ojciec [bardzo] go kocha.
21 I powiedziałeś do swoich sług: Przyprowadźcie go do mnie, aby spoczęły na
nim moje oczy. **22** Wówczas powiedzieliśmy naszemu panu: Ten młody [człowiek] nie będzie mógł opuścić swego
ojca, bo gdyby opuścił swego ojca, ten
by umarł. **23** Wtedy powiedziałeś do
swoich sług: Jeśli wasz najmłodszy brat
nie przyjdzie[3] [tu] z wami, nie będziecie
już więcej oglądać mojej twarzy.
24 I stało się, gdy poszliśmy do twojego sługi, mojego ojca,[4] i donieśliśmy
mu słowa mojego pana, **25** a nasz ojciec
powiedział: Wróćcie [tam], kupcie nam
trochę żywności, **26** że my powiedzieliśmy: Nie możemy [tam] się udać![5] Jeśli będzie nasz najmłodszy brat z nami,
to zejdziemy, bo [inaczej] nie będziemy mogli oglądać twarzy tego człowieka, jeśli naszego najmłodszego brata
nie będzie z nami. **27** Wtedy powiedział

---

1 G dod.: *Dlaczego ukradliście mi srebrny puchar*, ἵνα τί ἐκλέψατέ μου τὸ κόνδυ τὸ ἀργυροῦν.

2 Lub: *idźcie w górę*.
3 Lub: *zejdzie*.
4 Wg PS: *naszego ojca*, אבינו; pod. G S.
5 Lub: *zejść*.

do nas twój sługa, mój ojciec: Wy wiecie, że dwóch urodziła mi moja żona. **28** Gdy jeden wyszedł ode mnie, powiedziałem: Na pewno został rozszarpany – i dotąd go nie widziałem. **29** A [teraz] zabieracie również tego sprzed mojego oblicza i jeśli spotka go nieszczęście, to sprowadzicie moją siwiznę w udręce do szeolu.

30 Teraz więc, gdybym przyszedł do twojego sługi, mego ojca, a tego młodego [człowieka] nie byłoby z nami – a jego dusza jest związana z jego duszą – **31** to gdyby zobaczył, że młodzieńca nie ma,[1] umarłby. I sprowadziliby twoi słudzy siwiznę twego sługi, naszego ojca, w smutku do szeolu. **32** Bo twój sługa ręczył za młodzieńca swojemu[2] ojcu: Jeśli nie przyprowadzę go do ciebie, to będzie na mnie ciążył grzech względem mojego ojca po wszystkie moje dni.

33 Teraz więc, proszę, niech twój sługa zostanie niewolnikiem mego pana zamiast młodzieńca, a młodzieniec niech odejdzie[3] ze swoimi braćmi. **34** Bo jak miałbym wracać[4] do mego ojca, gdyby nie było ze mną młodzieńca? Nie mógłbym patrzeć na nieszczęście, które spotkałoby mojego ojca.

W objęciach z braćmi

45 Wtedy Józef nie potrafił opanować się już wobec wszystkich, którzy stali wokół niego, i zawołał: Wyprowadźcie wszystkich ode mnie. I nie pozostał przy nim nikt, gdy Józef dał się poznać swoim braciom.[a] **2** A płacząc, podniósł swój głos tak, że usłyszeli [to] Egipcjanie i usłyszał dom faraona.

3 I powiedział Józef do swoich braci: Ja jestem Józef! Czy żyje jeszcze mój ojciec? Jego bracia zaś nie byli w stanie mu odpowiedzieć, bo przestraszyli się go. **4** Wtedy Józef powiedział do swoich braci: Zbliżcie się, proszę, do mnie! A gdy zbliżyli się, powiedział: Ja jestem Józef, wasz brat, którego sprzedaliście do Egiptu. **5** Lecz teraz nie żałujcie ani nie złośćcie się [na siebie] w swoich oczach, że mnie tu sprzedaliście, bo dla przetrwania posłał mnie Bóg przed wami. **6** Bo już dwa lata trwa głód pośród ziemi, a nadchodzi jeszcze pięć lat, w których nie będzie orki ani żniwa. **7** Bóg posłał mnie więc przed wami, aby zapewnić wam resztę na ziemi i aby zachować wam życie przez wielkie ocalenie.[5] **8** Tak więc nie wy mnie tu posłaliście, ale Bóg; i ustanowił mnie ojcem[6] faraona i panem całego jego domu, i władcą w całej ziemi egipskiej.

9 Pośpieszcie się i idźcie[7] do mojego ojca, i powiedzcie mu: Tak powiedział twój syn Józef: Bóg ustanowił mnie panem całego Egiptu. Przybądź do mnie, nie stój. **10** I zamieszkasz w ziemi Goszen[8] i będziesz blisko mnie, ty i twoi synowie, i synowie twoich synów, twoje owce i twoje bydło – i wszystko, co masz. **11** I utrzymam cię tam, bo jeszcze pięć lat będzie głód, byś nie zubożał, ty i twój dom – i wszystko, co masz. **12** A oto widzą wasze oczy i oczy mojego brata, Beniamina, że to moje usta wam to oznajmiają. **13** Opowiedzcie też mojemu ojcu o całej mojej chwale w Egipcie i o wszystkim, co widzieliście, i pośpieszcie, sprowadźcie tu mojego ojca.

14 Potem rzucił się na szyję swemu bratu Beniaminowi i płakał. I Beniamin płakał na jego szyi. **15** Następnie ucałował wszystkich swoich braci i płakał [uwieszony] na nich, a potem rozmawiali z nim jego bracia.

16 A gdy wieść [o tym] usłyszano w domu faraona, że przybyli bracia Józefa, okazało się to dobre w oczach faraona i w oczach jego sług. **17** Powiedział więc faraon do Józefa: Powiedz

Rozdział 45
1[a] Dz 7:13

1 PS dod.: *z nami*; pod. G S.
2 Wg PS: *jego*.
3 Lub: *idzie w górę*.
4 Lub: *iść w górę*.

5 Lub: *dla wielkiego ocalenia*; o ocalonych jest też mowa w Rdz 32:8 i Wj 10:5; 2Sm 14:7.
6 Idiom: *głównym doradcą*, por. Sdz 17:10; 18:19; 2Krl 6:21; 13:14.
7 Lub: *idźcie w górę*.
8 Być może wschodnie tereny delty Nilu w okolicach Wadi Tumilat; wg G: *w ziemi Gesem w Arabii*, ἐν γῇ Γεσεμ Ἀραβίας.

Rozdział 46
1[a]Rdz 21:22-31; 28:10
3[a]Rdz 12:10-20; 26:1-5
4[a]Rdz 49:29-50:13
6[a]Dz 7:15
8[a]1Krn 5:1-2

swoim braciom: Uczyńcie tak: Objuczcie swoje bydło i idźcie, udajcie się do ziemi Kanaan. **18** Zabierzcie waszego ojca i wasze domy i przybądźcie do mnie, a dam wam najlepszą [część] ziemi egipskiej i będziecie spożywać tłuszcz ziemi. **19** Ciebie też upoważniam, byś im przekazał: Uczyńcie tak: Weźcie z ziemi egipskiej wozy dla waszych dzieci oraz dla waszych żon, spakujcie waszego ojca i przyjedźcie. **20** Niech wasze oczy nie żałują sprzętów, gdyż to, co najlepsze w całej ziemi egipskiej, będzie wasze.

21 Tak też uczynili synowie Izraela, a Józef dał im wozy, według polecenia faraona, dał im też żywność[1] na drogę. **22** Każdemu z nich dał szaty na zmianę, a Beniaminowi dał trzysta srebrników i pięć szat na zmianę. **23** Swojemu ojcu zaś posłał dziesięć osłów objuczonych najlepszymi dobrami Egiptu i dziesięć oślic objuczonych zbożem i chlebem, i zaopatrzeniem dla ojca na drogę.

24 Potem wyprawił swoich braci i odeszli – i powiedział do nich: Nie niepokójcie się[2] w drodze!

25 Wyjechali zatem z Egiptu i przybyli do ziemi Kanaan, do Jakuba, swojego ojca. **26** A [tam] oznajmili mu: Józef wciąż żyje i jest on władcą w całej ziemi egipskiej. Lecz jego serce nie drgnęło, ponieważ im nie wierzył. **27** Lecz gdy powtórzyli mu wszystkie słowa Józefa, które ten wypowiedział do nich, i gdy zobaczył wozy, które Józef posłał, ażeby go przenieść, ożywił się duch Jakuba, ich ojca. **28** Wtedy Izrael powiedział: Najważniejsze,[3] że mój syn Józef wciąż żyje. Zanim umrę, pójdę go zobaczyć.

Podróż Jakuba do Egiptu

46 I wyruszył Izrael ze wszystkim, co miał, i przybył do Beer-Szeby.[a] [Tam] zaś złożył ofiary Bogu swego ojca Izaaka.

2 Wtedy powiedział Bóg do Izraela w widzeniach nocnych: Jakubie! Jakubie! I odpowiedział: Oto jestem. **3** Wówczas powiedział: Ja jestem Bogiem, Bogiem twego ojca! Nie bój się iść[4] do Egiptu,[a] gdyż uczynię cię tam wielkim narodem. **4** Ja pójdę z tobą do Egiptu i Ja sam cię stamtąd wyprowadzę, a Józef położy swą rękę na twoich oczach.[a5]

5 Wstał więc Jakub z Beer-Szeby, a synowie Izraela wieźli Jakuba, swego ojca, i dzieci, i żony na wozach, które posłał faraon, aby go przewieźć. **6** Wzięli też swój dobytek i mienie,[6] którego dorobili się w ziemi Kanaan, i przyszli do Egiptu – Jakub, a z nim całe jego potomstwo.[a] **7** Przyprowadził z sobą do Egiptu swoich synów i synów swoich synów, swoje córki i córki swoich synów – całe swoje potomstwo.

Spis przybyłych do Egiptu

8 A to są imiona synów Izraela, którzy przybyli do Egiptu:

Jakub i jego synowie:

Pierworodny Jakuba Ruben.[a] **9** I synowie Rubena: Henoch i Palu, i Chesron, i Karmi.

10 I synowie Symeona: Jemuel i Jamin, i Ohad,[7] i Jakin, i Sochar, i Saul, syn Kananejki.

11 I synowie Lewiego: Gerszon, Kehat i Merari.

12 I synowie Judy: Er i Onan, i Szela, i Peres, i Zerach. Lecz Er i Onan zmarli w ziemi Kanaan. A synami Peresa byli: Chesron i Chamul.

13 I synowie Issachara: Tola i Puwa,[8] i Job,[9] i Szimron.

14 I synowie Zebulona: Sered i Elon, i Jachleel.

15 To są synowie Lei, których urodziła Jakubowi w Padan-Aram, oraz Dina,

---

1 Lub: *zaopatrzenie*.

2 *Nie niepokójcie się*, אַל־תִּרְגְּזוּ, por. Wj 15:14; lub: *nie kłóćcie się* (por. Prz 29:9), tj. nie spierajcie się o przeszłość.

3 Lub: *Dość!*

4 Lub: *schodzić*.

5 *Józef położy swą rękę na twoich oczach*, וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל־עֵינֶיךָ, idiom: *Józef zamknie ci oczy* (tj. po twojej śmierci).

6 Lub: *swoje stada i swój dobytek*, אֶת־מִקְנֵיהֶם וְאֶת־רְכוּשָׁם.

7 Brak go na liście w Lb 26:12-13 i 1Krn 4:24.

8 Wg PS G: *Pua*[h], por. 1Krn 7:1.

9 Wg PS: *Jashub*, por. Lb 26:24; 1Krn 7:1.

jego córka. Wszystkich dusz[1] jego synów i córek było trzydzieści troje.[2]
16 I synowie Gada: Sifion[3] i Chagi,
i Szuni, i Esbon, i Eri, i Arodi, i Areli.
17 I synowie Aszera: Jimna i Jiszwa,
i Jiszwi, i Beria, a Serach była ich siostrą. I synowie Berii: Cheber i Malkiel.
18 To są synowie Zilpy, którą Laban
dał Lei, swojej córce, a których urodziła
Jakubowi – szesnaście dusz.
19 Synowie Racheli, żony Jakuba: Józef i Beniamin.
20 Józefowi zaś urodzili się w ziemi
egipskiej [synowie], których mu urodziła Asenat, córka Poti-Fery, kapłana
z On: Manasses i Efraim.[a]
21 I synowie Beniamina:[4] Bela
i Beker, i Aszbel,[5] Gera i Naaman, Echi
i Rosz, Mupim i Chupim, i Ard.
22 To są synowie Racheli, którzy urodzili się Jakubowi – wszystkich dusz
czternaście.
23 I synowie Dana: Chuszim.[6]
24 A synami Naftalego byli: Jachseel
i Guni, i Jeser, i Szillem.
25 To są synowie Bilhy, którą Laban
dał Racheli, swojej córce, i których urodziła Jakubowi; wszystkich dusz siedem.
26 Wszystkich dusz, które przyszły
z Jakubem do Egiptu, pochodzących
z jego lędźwi, oprócz żon synów Jakuba – wszystkich dusz było sześćdziesiąt sześć. **27** A synów Józefa, którzy
urodzili mu się w Egipcie: dusze dwie.[7]
Wszystkich dusz domu Jakuba, przybyłych do Egiptu, było siedemdziesiąt.[a8]

20[a]Rdz 41:50-52
27[a]Dz 7:14
34[a]Rdz 43:32; Wj 8:26

Spotkanie w Egipcie

28 A Judę posłał przed sobą do Józefa, aby go skierował do Goszen – i przybyli do ziemi Goszen.[9] **29** A Józef zaprzągł swój rydwan i wyjechał spotkać Izraela, swego ojca, do Goszen. A gdy go zobaczył, rzucił mu się na szyję i długo płakał na jego szyi. **30** Wtedy Izrael powiedział do Józefa: Tym razem niech i umrę, po tym, jak zobaczyłem twoją twarz, że jeszcze żyjesz.
31 Potem powiedział Józef do swych braci oraz do domu swego ojca: Pójdę[10] i powiadomię faraona! Chcę mu powiedzieć: Przybyli do mnie moi bracia i dom mego ojca, który był w ziemi Kanaan. **32** A ludzie ci są pasterzami owiec, gdyż ludźmi dobytku byli [od początku], dlatego przyprowadzili swoje owce i swoje bydło, i wszystko, co posiadali. **33** A gdy faraon was wezwie i powie: Co jest waszym zajęciem? – **34** odpowiecie: Ludźmi dobytku byli twoi słudzy od młodości do teraz, tak my, jak i nasi ojcowie – po to, byście mogli zamieszkać w ziemi Goszen,[11] bo wszyscy pasterze owiec są dla Egipcjan obrzydliwością.[a]

Spotkanie z faraonem

47 Józef zaś przybył i oznajmił faraonowi: Mój ojciec i moi bracia, ich owce i ich bydło, ze wszystkim, co posiadają, przybyli z ziemi Kanaan i oto są w ziemi Goszen.

---

1 Tj. *wszelkiej duszy*, כָּל־נֶפֶשׁ: w tym kontekście – w spisie osób – dusza ozn. *osobę* lub podsumowanie: *wszystkich razem*.
2 Wszystkich wymienionych jest 34 osoby, nie 33. Trzydziestu trzech jest samych mężczyzn. Być może wyrażenie: *synów i córek* należy traktować jako idiom l. zwrot stały (utarte sformułowanie).
3 Wg PS: *Sefon*, zob. Lb 26:15, por. G.
4 Beniamin mógł być ok. sześć lat młodszy od Józefa, a zatem miał ok. 11 lat, gdy Józefa uprowadzono do Egiptu. W czasie spisu mógł mieć ok. 33 lat. Nieregularność, z jaką wymienieni są jego synowie, sugeruje, że miał kilka kobiet, żon oraz nałożnic (choć zob. Wj 6:23). Jego ojciec w ciągu 13 lat doszedł do 12 synów.
5 G dod.: *a Beli urodzili się synowie*, ἐγένοντο δὲ υἱοὶ Βαλα.
6 Wg Lb 26:42: *Szucham*; wg G: *Haszum*.
7 Wg G: *dziewięć*, prawdopodobnie doliczone są wnuki Józefa (zob. 1Krn 7:14-20).
8 Wg G: *siedemdziesiąt pięć*; Rdz 46:27[L].
9 Wg G: *aby spotkał go naprzeciw Heronpolis w kierunku ziemi Ramesses*, συναντῆσαι αὐτῷ καθ᾽ Ἡρώων πόλιν εἰς γῆν Ραμεσση.
10 Lub: *wstąpię*.
11 Egipcjanie byli niechętni plemionom koczowniczym. Samowystarczalność przybyłych i ich zamieszkanie na obrzeżach Egiptu mogło być dla Egipcjan łatwiejsze do przyjęcia.

2 Potem z grona swoich braci wziął[1] pięciu mężczyzn i stawił ich przed faraonem. **3** I powiedział faraon do jego braci:[2] Co jest waszym zajęciem? I powiedzieli faraonowi: Pasterzami owiec są twoi słudzy, tak my, jak i nasi ojcowie. **4** I powiedzieli [jeszcze] faraonowi: Przybyliśmy zatrzymać się w tej ziemi, gdyż nie ma pastwisk dla owiec, które mają twoi słudzy, ponieważ w ziemi Kanaan jest ciężki głód, pozwól więc na teraz, że twoi słudzy zamieszkają w ziemi Goszen.

5 Wtedy faraon powiedział do Józefa: Twój ojciec i twoi bracia przybyli do ciebie. **6** Ziemia egipska – przed tobą ona! W najlepszej [części] tej ziemi osiedl swego ojca i swoich braci – niech mieszkają w ziemi Goszen. A jeśli wiesz, że są między nimi mężczyźni dzielni, ustanów ich książętami nad dobytkiem, który należy do mnie.[3]

7 Potem wprowadził Józef Jakuba, swego ojca, i postawił go przed faraonem, a Jakub pobłogosławił faraona. **8** I powiedział faraon do Jakuba: Ile jest dni lat twojego życia? **9** I powiedział Jakub faraonowi: Dni lat mojego wędrowania[4] jest sto trzydzieści lat. Krótkie i złe[5] były dni lat mego życia i nie dosięgły dni lat życia moich ojców w dniach ich wędrowania. **10** I pobłogosławił Jakub faraona, i wyszedł sprzed oblicza faraona.

11 A Józef osiedlił swego ojca i swoich braci i dał im posiadłość[6] w ziemi egipskiej, w najlepszej [części] tej ziemi, w ziemi Ramses,[7] jak rozkazał faraon. **12** I zaopatrywał Józef swego ojca i swoich braci, i cały dom swego ojca w chleb według [liczby] dzieci.

Poczynania Józefa w czasie głodu

13 A w całej ziemi nie było chleba, ponieważ głód był bardzo ciężki, i marniała ziemia egipska i ziemia kananejska z powodu głodu. **14** I wyciągnął[8] Józef wszystkie pieniądze[9] znajdujące się w ziemi egipskiej i w ziemi kananejskiej za zboże, które oni nabywali, i odprowadzał Józef pieniądze do domu faraona.

15 A gdy wyczerpały się pieniądze w ziemi egipskiej i w ziemi kananejskiej, przyszli wszyscy Egipcjanie do Józefa, mówiąc: Daj nam chleba. Oraz: Dlaczego mamy wobec ciebie umierać przez to, że brak nam pieniędzy?

16 I odpowiedział Józef: Dajcie wasz dobytek, a dam wam chleb[10] za wasz dobytek, skoro brak wam pieniędzy. **17** Przyprowadzili więc do Józefa swój dobytek, a Józef dawał im chleb za konie i za stada owiec, i za stada bydła, i za osły. Tak nasycił ich chlebem za cały ich dobytek tego roku.

18 A gdy minął i ten rok, przyszli do niego w następnym roku i powiedzieli do niego: Nie ukrywamy przed naszym panem, że skończyły nam się pieniądze, a stada bydła [należą] do naszego pana, że nie pozostało [nam] nic przed naszym panem prócz naszego ciała i naszej ziemi. **19** Dlaczego mamy umierać na twoich oczach, tak my, jak i nasza ziemia? Kup nas i naszą ziemię za chleb, i niech staniemy się my z naszą ziemią niewolnikami faraona. Lecz daj [nam] ziarna i niech przeżyjemy zamiast umierać, i niech ziemia nie stanie się pustkowiem.

20 I wykupił Józef całą ziemię egipską dla faraona, ponieważ Egipcjanie sprzedawali każdy swoje pole, jako że głód srożył się nad nimi – i stała się zie-

---

1 PS dod.: *ze sobą*.

2 Wg PS: *do braci Józefa*; podobnie G: τοῖς ἀδελφοῖς Ιωσηφ.

3 Na przykład Ramzes III zatrudniał 3.264 pasterzy, Rdz 47:6[L].

4 *wędrowania*, מָגוּר (*magor*), lub: *pielgrzymowania*.

5 Lub: *bolesne*.

6 *posiadłość*, אֲחֻזָּה (*'achuzza*[h]).

7 Nazwa ta łączona jest z Ramzesem II, faraonem z XIII w. p. Chr. Niewykluczone, że nazwa ta funkcjonowała już za czasów Józefa albo może świadczyć o redakcyjnym wpływie późniejszych użytkowników tekstu. Podobny przypadek znajdujemy np. w Rdz 14:14.

8 *wyciągnął*, וַיְלַקֵּט, lub: *wydobył*, *wyskrobał*.

9 *wszystkie pieniądze*, אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף, lub: *całe srebro*.

10 Za PS, לחם, pod. G, ἄρτους.

mia [własnością] faraona. **21** A co do ludu, poddał go[1] w niewolę od [jednego] krańca Egiptu po jego [drugi] kraniec. **22** Nie wykupił tylko ziemi kapłańskiej, gdyż kapłani mieli stałe zaopatrzenie[2] od faraona i żywili się z zaopatrzenia, które dał im faraon – dlatego nie sprzedali swojej ziemi.

23 I powiedział Józef do ludu: Oto nabyłem was dziś – i waszą ziemię [uprawną] – dla faraona. Oto ziarno dla was i obsiejcie ziemię. **24** Lecz ze zbiorów oddacie jedną piątą faraonowi, a cztery części pozostaną wam na obsianie pól i na wyżywienie was oraz tych, którzy są w waszych domach, i na wyżywienie waszych dzieci.[3] **25** I powiedzieli: Utrzymałeś nas przy życiu, obyśmy znaleźli łaskę w oczach naszego pana, a będziemy niewolnikami faraona.

26 I wprowadził to Józef jako ustawę – aż do dzisiaj – że z ziemi egipskiej piąta część należy do faraona. Tylko ziemia samych kapłanów nie stała się własnością faraona.

27 I zamieszkał Izrael w ziemi egipskiej, w ziemi Goszen. Nabywali w niej własność, rozradzali się i rozmnażali się[a] bardzo.

Ostatnia wola Jakuba

28 A Jakub żył w ziemi egipskiej siedemnaście lat, tak że było dni Jakuba, lat jego życia, sto czterdzieści siedem lat. **29** A gdy przybliżyły się dni, kiedy Izrael miał umrzeć, wezwał swego syna Józefa i powiedział do niego: Jeśli znalazłem łaskę w twoich oczach, połóż, proszę, swoją rękę pod moje biodro i okaż mi miłość i wierność: Nie grzeb mnie w Egipcie. **30** Gdy spocznę z moimi ojcami, wywieź mnie z Egiptu i pochowaj mnie w ich grobie.[a] On zaś odpowiedział: Postąpię według twoich słów. **31** Powiedział zatem: Przysięgnij mi. I przysiągł mu. I skłonił się Izrael nad rękojeścią swojej laski.[a4]

Błogosławieństwo dla Efraima i Manassesa

48 I stało się po tych wydarzeniach, że powiedziano Józefowi: Oto twój ojciec choruje. Wtedy wziął z sobą dwóch swoich synów, Manassesa i Efraima.[5] **2** A gdy doniesiono Jakubowi: Oto twój syn Józef przyszedł do ciebie, Izrael zebrał siły i usiadł na łożu.

3 I powiedział Jakub do Józefa: Bóg Wszechmocny[6] ukazał mi się w Luz, w ziemi Kanaan, i błogosławił mi, **4** i powiedział do mnie: Oto Ja rozpłodzę[7] i rozmnożę cię, i uczynię cię zgromadzeniem ludów, i dam tę ziemię twemu potomstwu po tobie na własność wieczną.[a]

5 Dlatego teraz dwaj twoi synowie, którzy urodzili ci się w ziemi egipskiej, zanim przyszedłem do ciebie, do Egiptu, należą oni do mnie.[8] Efraim i Manasses będą moi jak Ruben i Symeon. **6** A twoje potomstwo, które zrodzisz po nich, będzie twoje. Po imieniu swych braci nazywani będą w swoim dziedzictwie. **7** A ja, gdy szedłem z Padan,[9] umarła na mą [stratę] Rachela,[10] w ziemi Kanaan, gdy jeszcze miałem kawałek ziemi[11] do przejścia do Efraty – i pochowałem ją tam w drodze do Efraty, to jest do Betlejem.[a]

8 A gdy Izrael zobaczył synów Józefa, zapytał: Kim oni są?[12] **9** I odpowiedział

Rozdział 47
27[a]Rdz 1:28; 9:1, 7; 17:20; 28:3; 35:11
30[a]Rdz 49:29-32; 50:6
31[a]Hbr 11:21

Rozdział 48
4[a]Rdz 28:13-14
7[a]Rdz 35:16-19

---

1 *poddał go w niewolę*, הֶעֱבִיד אתו לַעֲבָדִים, za PS, por. BHS, pod. G: κατεδουλώσατο αὐτῷ εἰς παῖδας; wg MT: *przesiedlił go miastami*, הֶעֱבִיר אֹתוֹ לָעָרִים.

2 Lub: *stały przydział*.

3 *i na wyżywienie waszych dzieci*: brak w G.

4 *nad rękojeścią swojej laski*, za G, ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ, עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה; wg MT: *nad wezgłowiem swojego łoża*, עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה, por. Rdz 48:2.

5 G dod.: *poszedł do Jakuba*, ἦλθεν πρὸς Ιακωβ.

6 *Bóg Wszechmocny*, אֵל שַׁדַּי (*'el szaddaj*).

7 Lub: *uczynię cię płodnym*.

8 Rdz 48:5[L].

9 Wg G: *z Mezopotamii Syryjskiej*, ἐκ Μεσοποταμίας τῆς Συρίας.

10 PS dod.: *twoja matka*; pod. G: ἡ μήτηρ σου.

11 Lub: *około dwóch godzin drogi*, zob. Rdz 35:16.

12 PS i G dod.: *dla ciebie*.

21[a]Rdz 33:18-19; 34:25-29; Joz 24:32

Rozdział 49
1[a]Lb 24:14; Pwt 4:30; 31:29
2[a]Prz 1:8; 4:1

Józef swemu ojcu: To moi synowie, których dał mi tu Bóg. Wtedy powiedział: Przyprowadź ich do mnie, abym im pobłogosławił. **10** A oczy Izraela osłabły od starości, nie był w stanie widzieć. Gdy ich więc przyprowadził do niego, pocałował ich i uściskał ich.

11 I powiedział Izrael do Józefa: Nie sądziłem, że będę oglądał twoje oblicze, a oto Bóg pozwolił mi oglądać nawet twoje potomstwo. **12** A Józef odsunął ich od jego kolan i pokłonił się[1] przed nim twarzą do ziemi.

13 Następnie Józef wziął ich dwóch, Efraima prawą ręką po lewej stronie Izraela, a Manassesa lewą ręką po prawej stronie Izraela – i zbliżył ich[2] do niego.

14 Wtedy Izrael wyciągnął swoją prawicę i położył ją na głowie Efraima, chociaż on był młodszy, a swoją lewą rękę położył na głowie Manassesa. Skrzyżował swoje ręce, pomimo że Manasses był pierworodny.

15 I błogosławił Józefowi,[3] i powiedział:

Bóg, przy którym
żyli[4] moi ojcowie,
Abraham i Izaak,
Bóg – pasterz
mój od początku[5]
aż do tego dnia,
16 Anioł[6] – mój wybawca
od wszelkiego nieszczęścia,[7]
niech błogosławi tym chłopcom.
I niech będzie wzywane
między nimi
me imię oraz imię
Abrahama i Izaaka,
mych ojców –
niech rosną w potęgę
w [granicach] tej ziemi!

17 A gdy Józef zobaczył, że jego ojciec położył swą prawą rękę na głowie Efraima – co w swoich oczach uznał za niewłaściwe – ujął rękę swego ojca, aby przełożyć ją z głowy Efraima na głowę Manassesa, **18** i powiedział Józef do swego ojca: Nie tak, mój ojcze, ponieważ ten jest pierworodny – połóż swoją prawicę na jego głowie.

19 Ale jego ojciec odmówił i powiedział: Wiem, mój synu, wiem. On też stanie się ludem i on też się rozrośnie, ale jednak jego młodszy brat rozrośnie się bardziej niż on i jego potomstwo będzie pełnią narodów.

20 Błogosławił im zatem w tym dniu, mówiąc:

Niech w tobie[8] błogosławi
Izrael słowami:[9]
Niech ci Bóg uczyni[10]
jak Efraimowi i jak Manassesowi –

i [tak] wyróżnił Efraima przed Manassesem.[11]

21 Następnie powiedział Izrael do Józefa: Oto ja umieram, lecz Bóg będzie z wami i zawróci was do ziemi waszych ojców,[a] **22** i ja daję ci jedno zbocze [górskie][12] więcej niż twoim braciom – które wziąłem z ręki Amorytów swoim mieczem i swoim łukiem.

Przyszłość potomków Jakuba

49 Potem Jakub wezwał swoich synów i powiedział:

Zbierzcie się, a oznajmię wam,
co was spotka
w dniach późniejszych.[a13]
2 Zgromadźcie się i słuchajcie,
synowie Jakuba,
słuchajcie Izraela, swego ojca![a]

---

1 Wg PS: *pokłonili się*; pod. G: προσεκύνησαν αὐτῷ.
2 *ich*: za G; brak w MT PS.
3 *Józefowi*: wg G: *im*.
4 Lub: *chodzili*.
5 Lub: *od kiedy jestem* (מֵעוֹדִי עַד־הַיּוֹם).
6 Wg PS: *król*.
7 Lub: *złego, szkody*.
8 *w tobie*: wg G: *w was*.
9 W G S strona bierna: *niech Izrael będzie błogosławiony*.
10 Lub: *Niech cię Bóg uczyni*.
11 *wyróżnił*; z pokolenia Efraima pochodził Jozue, Rdz 48:20[L].
12 *zbocze [górskie]*, שְׁכֶם (*szechem*), lub: (1) *część*; (2) *Sychem*, zob. Rdz 33:18-19; 34:25-29.
13 *w dniach późniejszych*, בְּאַחֲרִית הַיָּמִים; wg G: *w dniach końcowych*, τί ἀπαντήσει ὑμῖν ἐπ᾽ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. Wyrażenie to znajduje się często we fragmentach prorockich, zob. Iz 2:2.

3 Rubenie, jesteś mym
pierworodnym,
moją siłą i początkiem[1] męskości,[a2]
szczytem wyniesienia i szczytem
mocy.
4 Wzburzony[3] jak woda utracisz
pierwszeństwo,
bo wszedłeś na łoże swego ojca!
Splamiłeś [je]! – Wszedł[4] na me
posłanie!
5 Symeon i Lewi – to bracia!
Narzędziami przemocy[5] są
ich noże.[a]
6 Do ich rady? Nie wchodź,
moja duszo!
Z ich gromadą? Nie łącz się,
ma chwało![6]
Bo w swym gniewie powycinali
ludzi
i w samowoli okaleczyli byki.[7]
7 Przeklęty ich gniew, bo gwałtowny,
i ich wściekłość – bo dzika.
Porozdzielam ich w Jakubie
i rozproszę ich w Izraelu.[8]
8 Juda – sławić będą cię twoi bracia![9]
Twoja ręka – na karku twych
wrogów!
Tobie pokłonią się synowie twego
ojca.
9 Judo, młody lwie,
od łupu, mój synu, się uniosłeś,
przyczaiłeś się wyciągnięty jak lew
i jak lwica – kto ich podrażni?[a]
10 Nie odstąpi berło od Judy
ani buława spomiędzy jego stóp,[10]
póki nie przyjdzie należący
do niego[11] –
a jemu posłuszeństwo ludów.[12]
11 Uwiąże przy winorośli osiołka,
przy dorodnym jej krzewie[13] źrebię
oślicy,
wymoczy w winie swoją szatę,
a w krwi winogron swoją tunikę.[14]
12 Oczy ciemniejsze od wina,
a zęby bielsze niż mleko.
13 Zebulon – nad brzegiem morza
zamieszka
i jest brzegiem dla statków,
a jego rufa[15] naprzeciw Sydonu.
14 Issachar[16] – to osioł kościsty,
przeciąga się między [dwoma]
jukami.[17]
15 Lecz gdy zobaczy legowisko,
że dobre,
i ziemię, że jest urocza,
nachyli ramię do dźwigania
i będzie sługą pańszczyźnianym.
16 Dan – będzie sądził[18] swój lud,
każde plemię izraelskie.[19]
17 Będzie Dan wężem na drodze,
[rogatą] żmiją[20] na ścieżce,
tym, który kąsa końskie pięty,
tak że jeździec spada na wznak.[21]
18 Twego zbawienia wyczekuję,
JHWH!

3[a]Pwt 21:17; Ps 78:51; 105:36
5[a]Rdz 34:25-31
9[a]Obj 5:5

---

1 Słowo pojawia się w kontekście ofiarniczym, np. w: Kpł 2:12; 23:10; Lb 15:20; 18:12; Pwt 18:4; 26:10.
2 Lub: *wigoru*; idiom (?): *pierwszym owocem mojej męskości* Rdz 49:3[L].
3 Lub: *spieniony*. Wg PS: *byłeś spieniony*. Podobne wyrażenie w Jr 23:32; So 3:4; Sdz 9:4.
4 Wg G: *wszedłeś*, τότε ἐμίανας τὴν στρωμνήν οὗ ἀνέβης.
5 *narzędziami przemocy*, כְּלֵי חָמָס (*kele chamas*), wg PS: *dokończyli przemocy*, por. G: συνετέλεσαν ἀδικίαν.
6 Wg G: *moja wątrobo*, τὰ ἥπατά μου, przez wok. כָּבֵדִי jako כבֵדי.
7 Lub: *podcięli bykom ścięgna*.
8 Plemię Lewiego miało 48 miast porozrzucanych po całym Izraelu, zob. Lb 18:23-24; 35:1-8; Joz 21:1-45. Co do Symeonitów, zob. Joz 19:1-9.
9 Wykorzystana gra słów: יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ.
10 *ani buława spomiędzy jego stóp*, וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו, idiom: *od jego potomków*, por. G: *spomiędzy jego lędźwi*, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ. Wg PS: *spomiędzy jego sztandarów*, ומחוקק מבין דגליו.
11 *należący do niego*, wg *qere* שִׁילוֹ (*szilo*): lub: *do Szilo*, wg *ketiw* שִׁילֹה (*sziloh*), gdzie znajdowała się skrzynia Przymierza w czasach Sędziów, hl.
12 *posłuszeństwo ludów*, Rdz 49:10[L].
13 *przy dorodnym jej krzewie*, לְשֹׂרֵקָה, hl.
14 *tunikę*, סוּתָה (*suta*[h]), hl: wg PS: *okrycie*, כסותו.
15 *rufa*, יִרְכָתוֹ, lub: *najdalsza granica*.
16 Rdz 49:14[L].
17 Lub: *leży pod ciężarem koszy jucznych*.
18 Lub: *rządził*.
19 Lub: *jak jedno plemiona izraelskie*.
20 *żmiją*, שְׁפִיפֹן (*szefifon*), hl, Rdz 49:17[L].
21 Możliwe zn. idiomatyczne.

27[a]1Krn 8:40; 12:2
31[a]Rdz 25:8-10; 35:27-29
32[a]Rdz 10:15; 23:3

19 Gad – banda go napadnie,
a on napadnie [im] na piętę.[1]
20 Od[2] Aszera – tłusty[3] jego pokarm,
on będzie dawał przysmaki
królewskie.
21 Naftali – puszczona wolno łania,
która wydaje piękne sarnięta.[4]
22 Syn[5] owocujący – Józef,
syn owocujący nad źródłem,
córki[6] przesadzają mur!
23 I rozgoryczają go, i strzelają,[7]
i żywią urazę łucznicy,
24 lecz jego łuk jest stale napięty
i gibkie ramiona jego rąk[8]
dzięki rękom Mocarza Jakuba,
stamtąd Pasterz, Kamień Izraela,
25 od Boga twego ojca – bo cię
wesprze,
i z[9] Wszechmocnym[10] – bo cię
pobłogosławi
błogosławieństwem niebios z góry,
błogosławieństwem głębi
rozciągającej się na dole,
błogosławieństwem piersi
oraz łona!
26 Błogosławieństwa twego ojca,
[które] przewyższyły
błogosławieństwa moich
rodzicielek,[11]
nawet granice wzgórz odwiecznych,
niech będą na głowie Józefa
i na skroni poświęconego
swoim braciom.[12]
27 Beniamin – wilk drapieżny,[a]
rano pożre zdobycz,
a wieczorem rozdzieli łup.

28 Te wszystkie to plemiona Izraela – dwanaście – i to jest to, co im oznajmił ich ojciec, i błogosławił ich – błogosławił każdego z nich stosownie do jego błogosławieństwa.

Ostatnia wola i śmierć Jakuba

29 Potem rozkazał im i powiedział do nich: Ja dołączam do mego ludu. Pochowajcie mnie z moimi ojcami w jaskini, która jest na polu Efrona Chetyty, **30** w jaskini, która jest na polu Makpela, które jest naprzeciw[13] Mamre, w ziemi Kanaan, którą wraz z polem nabył Abraham na własny grób od Efrona Chetyty. **31** Tam pochowano Abrahama i Sarę, jego żonę, tam pochowano Izaaka i Rebekę, jego żonę, tam też pochowałem Leę.[a] **32** Pole z jaskinią na nim zostało nabyte od synów Cheta.[a14]

33 A gdy Jakub skończył wydawać polecenia swoim synom, wciągnął swoje nogi na łoże, po czym ustał – i został przyłączony do swego ludu.

50 Wtedy Józef rzucił się na twarz swego ojca, płakał nad nim i całował go. **2** Potem Józef rozkazał swoim sługom, lekarzom, zabalsamować jego ojca – i lekarze zabalsamowali Izraela. **3** A wypełnili przy nim czterdzieści dni, bo tyle zajmowały dni balsamowania. Egipcjanie opłakiwali go przez siedemdziesiąt dni.[15]

4 A po upływie dni żałoby po nim zwrócił się Józef do domu faraona: Jeśli

---

1 Gra słów: גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב.
2 *od*, hbr. מ, należałoby przenieść na koniec Rdz 49:19, gdzie byłby zaimkiem sufigowanym.
3 *tłusty*, שָׁמֵן, lub: *obfity*.
4 *która wydaje piękne sarnięta*, הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפָר, lub: (1) *która wydaje* (*wypowiada*) *piękne obietnice*; (2) *młode do stada*; (3) wg G: *Naftali – pień uwolniony udzielający piękna w swoich plonach*, Νεφθαλι στέλεχος ἀνειμένον ἐπιδιδοὺς ἐν τῷ γενήματι κάλλος.
5 *Syn*, בֵּן: wydaje się, że w tym przyp. chodzi idiomatycznie o *konar*, choć byłby to jedyny tego rodzaju przyp. w Biblii.
6 *córki*, בָּנוֹת: idiom: *pędy*.
7 Wg PS: *i zmagają się z nim*, וַיְרִיבֻהוּ, por. G.
8 Wg G: *i skruszono z mocą ich łuki,/ i puściły ścięgna ramion ich rąk/ dzięki ręce Mocarza Jakuba,/ odkąd umacniał Izraela/ ze względu na Boga twego ojca*, καὶ συνετρίβη μετὰ κράτους τὰ τόξα αὐτῶν καὶ ἐξελύθη τὰ νεῦρα βραχιόνων χειρῶν αὐτῶν διὰ χεῖρα δυνάστου Ιακωβ ἐκεῖθεν ὁ κατισχύσας Ισραηλ παρὰ θεοῦ τοῦ πατρός σου.
9 *i z*, וְאֵת: wg *klk* Mss PS G S: *i Bóg*, וְאֵל.
10 *Bóg Wszechmocny*, אֵל שַׁדַּי (*'el szaddaj*); w tym przypadku jednak *Bóg* jest sprawą emendacji.
11 *moich rodzicielek*, הוֹרַי, lub: *moich rodzicieli*: em. na: *prawnych wzgórz*, הַרְרֵי עַד, por. G: ὀρέων μονίμων.
12 Lub: *księcia swoich braci*.
13 Lub: *na wschód*.
14 Rdz 49:32[L].
15 Pod. Herodot; o 72 dniach mówi Diodor z Sycylii, Rdz 50:3[L].

znalazłem łaskę w waszych oczach,
przekażcie, proszę, do uszu faraona:
5 Mój ojciec zaprzysiągł mnie,[1] mówiąc:
Oto ja umieram. W grobowcu, który wy-
kułem sobie w ziemi Kanaan – tam mnie
pochowaj. Teraz więc, niech udam się,[2]
proszę, i pogrzebię mego ojca,[3] a potem
wrócę.[a]
6 I powiedział faraon: Jedź i poch-
owaj swego ojca, tak jak cię zaprzysiągł.
7 Pojechał więc Józef, aby poch-
ować swego ojca. Jechali z nim też wszy-
scy słudzy faraona, starsi jego domu
i wszyscy starsi ziemi egipskiej. **8** [Je-
chał] też cały dom Józefa i jego bracia
oraz dom jego ojca. Tylko małe dzie-
ci, swoje owce i swoje bydło zostawili
w ziemi Goszen. **9** Jechały z nim rów-
nież rydwany i jeźdźcy, tak że był to
obóz bardzo liczny.[4]
10 A gdy dotarli do Klepiska Atada,[5]
które jest za Jordanem, wznieśli tam
wielki i bardzo gorzki płacz.[6] I obcho-
dził [Józef] po swoim ojcu żałobę przez
siedem dni.
11 A kiedy mieszkańcy tej ziemi, Kana-
nejczycy, ujrzeli żałobę na Klepisku Ata-
da, mówili: To ciężka żałoba u Egipcjan.
Dlatego nadano temu miejscu nazwę
Abel-Misraim;[7] leży ono za Jordanem.
12 Potem uczynili mu jego synowie
tak, jak im przykazał: **13** Zawieźli go jego
synowie do ziemi Kanaan i pochowali go
w jaskini na polu Makpela, które nabył
Abraham wraz z polem na własny grób
od Efrona Chetyty, naprzeciw[8] Mamre.[a]
14 I wrócił Józef do Egiptu – on i jego
bracia, i wszyscy, którzy przybyli z nim
pogrzebać jego ojca – po pogrzebie swe-
go ojca.[9]

Obawy braci

15 A gdy bracia Józefa zobaczyli, że
umarł ich ojciec, mówili: Co, jeśli[10] Jó-
zef będzie nam niechętny i porządnie
odpłaci nam za całe zło, które mu za-
daliśmy? **16** Kazali więc Józefowi po-
wiedzieć:[11] Twój ojciec przykazał przed
swoją śmiercią: **17** Tak powiedzcie Jó-
zefowi: Ach, przebacz, proszę, wyste-
pek swoich braci i ich grzech, bo zadali
ci zło. Więc teraz przebacz, proszę, wy-
stępek sług Boga twego ojca. I zapłakał
Józef, gdy mu o tym mówiono.
18 Potem udali się też jego bracia
i upadli przed nim, i powiedzieli: Oto
jesteśmy twoimi sługami. **19** A Józef po-
wiedział do nich: Nie bójcie się! Czy ja
zajmuję miejsce Boga?[a][12] **20** Wy wpraw-
dzie zaplanowaliście przeciwko mnie
[rzecz] złą, [ale][13] Bóg zaplanował przy
tym [to, co] dobre, po to, by dokonać
tego, co jest dziś – zachować przy życiu
liczny lud.[14] **21** Teraz więc nie bójcie się.
Ja będę utrzymywał was i wasze dzie-
ci. Tak pocieszał ich i przemawiał do
ich serc.

Dalsze dzieje Józefa

22 Józef zaś mieszkał w Egipcie – on
i dom jego ojca. A żył Józef sto dziesięć
lat. **23** I oglądał Józef synów[15] trzeciego
pokolenia Efraima. Również synowie
Makira, syna Manassesa, urodzili się
na kolanach Józefa.[16]

Rozdział 50
5[a]Rdz 47:29-31
13[a]Dz 7:16
19[a]Rdz 37:5-10; 45:7-8

---

1 PS A dod.: *przed swoją śmiercią*.
2 Lub: *wstąpię*, podobnie w Rdz 50:6, 7, 9.
3 PS dod.: *jak mnie zaprzysiągł*.
4 Lub: *ciężki*.
5 Lub: *Goren-Haatad*, גֹּרֶן הָאָטָד (*goren ha'atad*); wg G: καὶ παρεγένοντο ἐφ᾽ ἅλωνα Αταδ. Położenie miejsca nieznane.
6 Lub: *urządzili tam wielką i bardzo uroczystą żałobę* (וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד).
7 *Abel-Misraim*, אֲבֵל מִצְרַיִם, czyli: *łąka Egiptu*, lecz אָבֵל em. na אֵבֶל, czyli: *żałoba*.
8 Lub: *na wschód*.
9 *po pogrzebie swego ojca*: brak w G.
10 Rdz 50:15[L].
11 Wg G: *a gdy zjawili się u Józefa, powiedzieli*, καὶ παρεγένοντο πρὸς Ιωσηφ λέγοντες.
12 Lub: *Czy ja jestem zamiast Boga?*, כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי.
13 W PS występuje spójnik: וְהָאֱלֹהִים, pod. G.
14 *Wy uradziliście [to] przeciwko mnie na złe, lecz Bóg uradził co do mnie na dobre, aby sprawić tak, jak [to jest] dzisiaj, aby zachować liczny lud* G, ὑμεῖς ἐβουλεύσασθε κατ᾽ ἐμοῦ εἰς πονηρά ὁ δὲ θεὸς ἐβουλεύσατο περὶ ἐμοῦ εἰς ἀγαθά ὅπως ἂν γενηθῇ ὡς σήμερον ἵνα διατραφῇ λαὸς πολύς.
15 *synów*, בָּנִי: wg PS G Tg Tg[PsJ]: *synowie*, בָּנִים, tj. *Oglądał synów Efraima, prawnuków*.
16 *urodzili się na kolanach Józefa*, idiom (?): (1) *zostali przez niego przyjęci za synów* (?); (2) *i był blisko związany z rodziną Makira*; (3) *udzielił im szczególnych praw co do dziedziczenia*. Wg PS: *za dni Józefa*, בימי.

25[a] Wj 13:19; Joz 24:32; Hbr 11:22

24 I powiedział Józef do swych braci: Ja umieram, lecz Bóg na pewno was nawiedzi i wyprowadzi was z tej ziemi do ziemi, którą przysiągł [dać] Abrahamowi, Izaakowi i Jakubowi. **25** Zaprzysiągł więc Józef synów Izraela. Powiedział: Bóg was na pewno nawiedzi, wtedy wywieziecie stąd moje kości.[a]

26 I umarł Józef w wieku stu dziesięciu lat, i zabalsamowano go, i złożono do trumny w Egipcie.

Księga Wyjścia
Druga Księga Mojżeszowa
Exodus

Autor: Mojżesz, Jozue i inni autorzy lub redaktorzy mniejszych jednostek literackich na przestrzeni wieków.
Czas: (1) Opisywanych wydarzeń: 1876-1444 r. p. Chr., tj. od śmierci Józefa w Egipcie do wzniesienia przybytku (Wj 40:17; 1Krl 6:1);
(2) redakcji Księgi: mniejsze jednostki literackie mogły powstać w czasach Mojżesza, tj. 2. poł. XV w. p. Chr. (Lb 33:2; Pwt 31:24).
Miejsce: Obszary wędrówek i pobytu bohaterów ksiąg.
Cel: Ukazanie tworzenia się narodu izraelskiego.
Temat: Bóg Dawcą przymierza i prawa.

Dzieje Izraelitów w Egipcie

1 Oto imiona[1] synów Izraela przybyłych z Jakubem[2] do Egiptu – każdy przybył ze swoim domem:[3]
2 Ruben, Symeon, Lewi i Juda; **3** Issachar, Zebulon i Beniamin; **4** Dan i Naftali, Gad i Aszer.[a]
5 A było wszystkich dusz, które wyszły z lędźwi Jakuba, dusz siedemdziesiąt,[4] Józef zaś był już w Egipcie.[a]
6 Potem umarł Józef i wszyscy jego bracia, i całe to pokolenie. **7** A synowie Izraela byli płodni i mnożyli się,[5] i stawali się liczni,[a] i potężnieli coraz bardziej i bardziej,[6] i ziemia była nimi zapełniona.
8 Nastał też w Egipcie nowy król,[7] który nie znał Józefa.[a] **9** I powiedział do swego ludu: Oto lud synów Izraela stał się liczniejszy i potężniejszy niż my.
10 Postąpmy z nim mądrze, aby się nie rozrastał, bo gdyby spotkała nas wojna, mógłby i on dołączyć do tych, którzy nas nienawidzą, i walczyć przeciw nam – i odejść[8] z tej ziemi.[a]
11 Ustanowiono zatem nad nim książąt[9] nad przymusowymi robotnikami,[a] po to, by gnębili go ciężkimi robotami – a budowano wtedy dla faraona miasta-spichlerze:[10] Pitom[11] i Ramses.[12]

4[a]Rdz 35:23-26; 46:27
5[a]Rdz 46:26-27
7[a]Rdz 1:28; 15:5; Dz 7:17
8[a]Dz 7:18
10[a]Dz 7:19
11[a]Pwt 20:11; Joz 17:13; 1Krl 9:15, 21

---

1 *imiona*, שְׁמוֹת (*szemot*): stąd hebrajska nazwa Księgi Wyjścia, Wj 1:1[L].
2 G dod.: *ojcem ich*, gr. τῷ πατρὶ αὐτῶν.
3 Lub: *rodzinami*.
4 *siedemdziesiąt* MT PS; *siedemdziesiąt pięć* 4QExod[b] 4QGen-Exod[a]; G, pod. jak Rdz 46:27: *siedemdziesiąt pięć*, πέντε καὶ ἑβδομήκοντα, Wj 1:5[L].
5 *mnożyli się*, וַיִּשְׁרְצוּ, lub: *zaroili się*, zob. Rdz 1:21.
6 *bardziej i bardziej*, Wj 1:7[L].
7 W zależności od przyjętej chronologii mógł to być Ahmose (1570-1546 r. p. Chr.) lub założyciel potężnej XVIII dynastii Totmes I (1504-1492 r. p. Chr.). Za czasów tej dynastii pokonano Hyksosów i przywrócono Egiptowi suwerenność. Nowi władcy mogli być zaniepokojeni rozwojem ludności semickiej na swoim terytorium. Takie datowanie oznaczałoby, że Jakub przybył do Egiptu ok. 1876 r. p. Chr. Historia Józefa przypadałaby na okres sprzed panowania Hyksosów, które rozciągało się na lata 1720-1570 p. Chr. Śmierć Józefa miałaby miejsce ok. 1806 r. p. Chr., na kilka lat przed upadkiem XII dynastii i jednocześnie końcem średniego królestwa. Stosunki między Hyksosami, należącymi do ludów semickich, a Izraelitami mogły być przyjazne, szczególnie że ci pierwsi mogli być podejrzliwi wobec Egipcjan, Wj 1:8[L].
8 Lub: *pójść w górę*.
9 Lub: *naczelników*.
10 *miasta-spichlerze*, עָרֵי מִסְכְּנוֹת: wg G: *miasta warowne*, πόλεις ὀχυρὰς.
11 *Pitom*: 27 km od Ramses, wsp. Tell el Retabe (?).
12 *Ramses*: położone we *wsch* części delty Nilu, wsp. Qantir, 19 km od Tanisu. Wykopaliska potwierdziły dane biblijne. Nazwa *Ramses* nie dowodzi, że panował

22[a]Dz 7:19

Rozdział 2
1[a]Wj 6:20
2[a]Dz 7:20; Hbr 11:23
8[a]Wj 6:20

12 Lecz im bardziej go gnębili, tym stawał się liczniejszy i tym bardziej się rozrastał – i wzdrygano się[1] przed synami Izraela.

13 I zmusili Egipcjanie synów Izraela do pracy pod przymusem, **14** i uprzykrzali im życie ciężką pracą w glinie i przy cegłach, i najróżniejszą pracą na polu, a wszystkie te prace, które wykonywali, [wykonywali] pod przymusem.

15 Powiedział też król Egiptu do położnych hebrajskich, z których jedna miała na imię Szifra,[2] a druga miała na imię Pua:[3] **16** Gdy będziecie przy porodach Hebrajek, patrzcie na stolik:[4] Jeśli to syn, uśmiercajcie go, a jeśli to córka, niech zostanie przy życiu.

17 Położne jednak bały się Boga i nie czyniły tak, jak im nakazał król Egiptu, ale zostawiały chłopców przy życiu. **18** Wtedy król[5] Egiptu wezwał położne i powiedział do nich: Dlaczego uczyniłyście tę rzecz i zostawiałyście chłopców przy życiu?

19 A położne odpowiedziały faraonowi, że Hebrajki[6] nie są jak kobiety egipskie, bo są one żywotne – rodzą, zanim przyjdzie do nich położna!

20 Bóg zaś darzył położne tym, co dobre, a lud mnożył się[7] i bardzo potężniał. **21** A ponieważ położne bały się Boga, obdarzył je domami.[8]

22 Wtedy faraon nakazał całemu swemu ludowi: Każdego syna, który się urodzi – wrzućcie go do Nilu; a każdą córkę pozostawcie przy życiu![a]

Narodziny i dzieciństwo Mojżesza

2 A pewien człowiek[a] z domu Lewiego poszedł i pojął [za żonę] córkę [z domu] Lewiego. **2** I poczęła ta kobieta, i urodziła syna. Widząc zaś, że jest piękny, ukrywała go[9] przez trzy miesiące.[a] **3** A gdy nie mogła go już ukrywać, wzięła[10] dla niego kosz[11] z trzciny, powlokła go smołą i żywicą[12] i umieściła w nim dziecko – i umieściła [je] w sitowiu na brzegu Nilu.[13] **4** Jego siostra zaś ustawiła się[14] z daleka, aby wiedzieć, co się z nim stanie.

5 Wtedy zeszła córka faraona,[15] aby wykąpać się w Nilu, a jej dziewczęta[16] przechadzały się nad brzegiem Nilu. Wtedy zobaczyła koszyk pośród sitowia i posłała swoją niewolnicę,[17] aby go zabrała. **6** A gdy otworzyła i zobaczyła go – dziecko – oto był to chłopiec, który płakał. I zlitowała się nad nim. Powiedziała: To jedno z dzieci hebrajskich.

7 Wtedy jego siostra powiedziała do córki faraona: Czy mam pójść i zawołać ci jakąś kobietę, mamkę, spośród Hebrajek, by karmiła ci to dziecko? **8** I odpowiedziała jej córka faraona: Idź! Młoda dziewczyna[18] poszła i zawołała matkę[a] dziecka.

9 Wówczas córka faraona powiedziała jej: Zabierz to dziecko i wykarm mi

---

wówczas Ramzes II (1304-1236 r. p. Chr.), a w konsekwencji, że faronem Wyjścia był Merenptah, Wj 1:11[L]. G dod.: *oraz On, czyli miasto Słońca*, καὶ Ων ἥ ἐστιν Ἡλίου πόλις.

1 *wzdrygano się*, וַיָּקֻצוּ (*wajjaqutsu*), tj. wzdrygano się z niechęci (l. obrzydzenia) lub ze strachu.

2 *Szifra*, שִׁפְרָה (*szifra*[h]), czyli: *miła*, *piękna*, *czysta*.

3 *Pua*, פּוּעָה (*pu'a*[h]), czyli: *iskra*.

4 *patrzcie na stolik*, וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם: chodzi o stolik (być może ze względu na *du* – stolik z szufladką) używany przez położne przy odbieraniu porodów; l. *patrzcie na jądra*, Wj 1:16[L].

5 Wg PS: *faraon*.

6 *Hebrajki*, Wj 1:19[L].

7 Wg PS *lm*.

8 Lub: *rodzinami*.

9 *ukrywała go*, וַתִּצְפְּנֵהוּ, lub: *chroniła go niczym skarb*.

10 PS dod.: *jego matka*, אִמּוֹ; por. G: ἡ μήτηρ αὐτοῦ.

11 *kosz*, תֵּבָה (*tewa*[h]), lub: *arkę*, zob. Rdz 7:1, lub: *skrzynię*.

12 *smołą i żywicą*, בַּחֵמָר וּבַזָּפֶת, lub: *smołą i pakiem* (l. *asfaltem*), zob. Rdz 11:3; w Iz 34:9 זֶפֶת jako *smoła*.

13 Wj 2:3[L].

14 *ustawiła się*: w PS poprawna forma (?): וַתִּתְיַצַּב, Wj 2:4[L].

15 Być może chodzi o Hatszepsut, córkę Totmesa I, Wj 2:5[L].

16 *dziewczęta*, נְעָרוֹת (*ne'arot*), l. *służące*.

17 *niewolnicę*, אֲמָה (*'ama*[h]), l. *służącą*.

18 *młoda dziewczyna*, עַלְמָה (*'alma*[h]), lub: *młoda kobieta*, *dojrzała panna*, G w Iz 7:14 tłumaczy jako *dziewica*, παρθένος.

je, a ja dam ci twoją zapłatę. Wzięła
więc kobieta dziecko i wykarmiła je.
10 A gdy dziecko podrosło, przypro-
wadziła je do córki faraona – i był jej
za syna. I nadała mu imię Mojżesz,[1] bo
powiedziała: Z wody go wyciągnęłam.

Mojżesz wśród swoich

11 I stało się w tych dniach, kiedy
Mojżesz już dorósł, że wyszedł do swo-
ich braci i przyglądał się ich przymuso-
wym robotom. Wtedy zobaczył pewne-
go Egipcjanina, który bił Hebrajczyka,
jednego z jego braci.[a] **12** Rozejrzał się
więc dookoła, zobaczył, że nikogo nie
ma, powalił[2] Egipcjanina – i zagrzebał
go w piasku.
13 Wyszedł też następnego dnia, a oto
dwaj mężczyźni, Hebrajczycy, szarpa-
li się [ze sobą]. Wtedy powiedział do
winnego:[3] Dlaczego bijesz swego bliź-
niego? **14** A [ten] odpowiedział: Kto cię
ustanowił księciem i sędzią[4] nad na-
mi?[a] Czy ty mówisz, że chcesz mnie za-
bić, tak jak zabiłeś Egipcjanina?[5] Wte-
dy Mojżesz przestraszył się, bo powie-
dział: Na pewno wydała się sprawa!
15 I [rzeczywiście] usłyszał faraon
o tej sprawie, i próbował zabić Mojże-
sza, lecz Mojżesz uciekł[a] przed fara-
onem i zatrzymał się w ziemi Midiani-
tów[6] – i zatrzymał się przy studni.

Mojżesz w Midianie

16 Pewien zaś kapłan Midianitów
miał siedem córek. [Te] przyszły, za-
częły czerpać [wodę] i napełniać po-
idła, by napoić owce swego ojca, **17** ale
przyszli pasterze i odpędzili je. Wtedy
Mojżesz wstał i wybawił je – i napoił
ich owce.
18 Gdy więc przyszły do Reuela,[a7]
swego ojca, [ten] powiedział: Dlacze-
go dziś pośpieszyłyście z przyjściem?
19 A one odpowiedziały: Jakiś Egipcja-
nin wybawił nas z ręki pasterzy, a też
obficie naczerpał nam [wody] i napo-
ił owce. **20** Zapytał więc swoje córki:
A gdzie on jest? Dlaczego to[8] zostawi-
łyście tego człowieka? Przywołajcie go,
niech zje posiłek.[9]
21 Mojżesz zgodził się pozostać u tego
człowieka, a [ten] dał Mojżeszowi Sypo-
rę,[10] swoją córkę, za żonę.[11]
22 I urodziła syna, i dał mu na imię
Gerszom,[12] bo powiedział: Stałem się
przychodniem w obcej ziemi.

Wysłuchana modlitwa

23 I stało się po wielu tych dniach,
że umarł król egipski. Synowie Izraela
wzdychali z powodu [ciężkiej] pracy
i wołali – i dotarło do Boga ich wołanie
o pomoc z powodu pracy. **24** I usłyszał
Bóg ich jęk, i wspomniał Bóg na swo-
je przymierze z Abrahamem, Izaakiem
i Jakubem.[a] **25** I wejrzał Bóg na synów
Izraela – i przejął się Bóg.[a13]

Powołanie Mojżesza

3 Gdy Mojżesz pasał owce Jetra,[14] swo-
jego teścia, kapłana Midianitów,

11[a]Dz 7:23; Hbr 11:24
14[a]Dz 7:23-28
15[a]Dz 7:29; Hbr 11:27
18[a]Wj 3:1; 4:18; 18:1-2; Lb 10:29
24[a]Rdz 15:13-14
25[a]Dz 7:34-35

---

1 *Mojżesz*, מֹשֶׁה (*mosze*[h]), w zal. od przyjętej etymologii: (1) *wyciągnęłam* go, מָשִׁי־ תִהוּ, skrócone, oparte na podobieństwie brzmienia (paronomazji); (2) *urodzony, wyciągnięty* (?), od hieroglif. egip. *ms*, czyli: *dziecko* l. *urodzony* (por. *Ptah-mose*, *R'-msw, Tut-mosis, Ah-mose, Har-mose*). Warto zauważyć, że imię מֹשֶׁה przypomina swoją formą imiesłów czynny, czyli: *wyciągający*.
2 Lub: *zabił*.
3 *winnego*, רָשָׁע, lub: *niegodziwego, bezbożnego*.
4 *księciem i sędzią*, שַׂר וְשֹׁפֵט: pleonazm l. hend., por. Kpł 21:9; Sdz 6:8; 2Sm 1:14; Est 7:6.
5 G dod.: *wczoraj*, ἐχθές, zob. Dz 7:28.
6 *Midianici*, Wj 2:15[L].
7 *Reuel*, רְעוּאֵל (*re'u'el*), czyli: *przyjaciel Boga*, wg G: *Reguela*, Ραγουηλ.
8 *Dlaczego to*, Wj 2:20[L].
9 Lub: *niech spożyje chleba*.
10 *Sypora*, צִפֹּרָה (*tsippora*[h]), czyli: *ptaszynka*.
11 *za żonę*, dodane za PS, por. G: καὶ ἐξέδοτο Σεπφωραν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Μωυσῇ γυναῖκα.
12 *Gerszom*, גֵּרְשֹׁם (*gerszom*), czyli: (1) *wygnany*; (2) *przychodzień imię jego* l. *przychodzień na tym [miejscu]*, zob. 1Krn 6:1, 16.
13 *i przejął się Bóg*, וַיֵּדַע אֱלֹהִים (*wajjeda' 'elohim*), l. *poznał Bóg*; wg G: *i zapoznał się z nimi*, καὶ ἐγνώσθη αὐτοῖς.
14 *Jetro*, יִתְרוֹ (*jitro*), czyli: *jego szczodrobliwość*; ta sama osoba, co Reuel w Wj 2:17.

Rozdział 3
1[a]Wj 19:11
2[a]Rdz 16:7-13; 21:17; 22:11-18
3[a]Dz 7:30
10[a]Dz 7:30-34
13[a]Wj 6:2-3
14[a]Obj 1:4,8

poprowadził [raz] stado poza pustynię i przybył do góry Bożej,[1] do Horebu.[a2]
2 I ukazał mu się Anioł JHWH,[a] w[3] płomieniu ognia, ze środka krzewu. I spojrzał, a oto krzew – płonął w ogniu, lecz krzew się nie spalał. **3** Wtedy Mojżesz powiedział: Niech skieruję się [tam] i zobaczę ten wielki widok, dlaczego krzew się nie spala.[a]

4 A gdy JHWH zauważył, że skierował się [tam], aby [to] zobaczyć, zawołał do niego Bóg spośród krzewu i powiedział: Mojżeszu! Mojżeszu! A [on] odpowiedział: Oto jestem!

5 Wtedy rzekł: Nie zbliżaj się tu! Zdejmij z nóg swoje sandały, bo miejsce, na którym ty stoisz, jest ono ziemią świętą.[4] **6** Powiedział też: Ja jestem Bogiem twojego ojca,[5] Bogiem Abrahama, Bogiem Izaaka i Bogiem Jakuba. Wtedy Mojżesz zakrył swoją twarz, gdyż bał się patrzeć na Boga.

7 JHWH powiedział [dalej]: Napatrzyłem się na niedolę[6] mojego ludu w Egipcie i usłyszałem ich krzyk z powodu jego ciemiężców; znam jego cierpienia. **8** Zstąpiłem więc,[7] aby go wyrwać z ręki Egiptu i wyprowadzić go z tej ziemi do ziemi dobrej i rozległej, do ziemi opływającej w mleko i miód, do siedziby Kananejczyków i Chetytów, i Amorytów, i Peryzytów,[8] i Chiwitów, i Jebuzytów. **9** Bo teraz oto krzyk synów Izraela dotarł do mnie. Widziałem też udrękę, którą Egipcjanie ich dręczą. **10** A teraz – idź![9] Posyłam cię do faraona. I wyprowadź[10] mój lud, synów Izraela, z Egiptu.[a]

11 Wówczas Mojżesz powiedział do Boga: Kim ja jestem, że[11] miałbym pójść do faraona i że miałbym wyprowadzić synów Izraela z Egiptu? **12** I odpowiedział: Ponieważ JESTEM[12] z tobą – i to będzie dla ciebie znakiem, że Ja cię posłałem,[13] a po twym wyprowadzeniu ludu z Egiptu oddacie cześć[14] Bogu na tej górze.

13 Mojżesz powiedział na to do Boga: Oto ja przyjdę do synów Izraela i powiem im: Bóg waszych ojców posłał mnie do was, a oni mnie spytają: Jakie jest Jego imię? Co im odpowiem?[a]

14 I powiedział Bóg do Mojżesza: JESTEM, KTÓRY JESTEM.[a15] I powiedział: Tak powiesz do synów Izraela: JESTEM posłał mnie do was!

15 I powiedział jeszcze Bóg do Mojżesza: Tak powiesz do synów Izraela: JHWH, Bóg waszych ojców, Bóg Abrahama, Bóg Izaaka i Bóg Jakuba posłał mnie do was. To jest moje imię na wieki i tak Mnie będą wspominać po wszystkie pokolenia.[16]

---

1 *góry Bożej*: brak w G.

2 *Horeb*, חוֹרֵב (*chorew*), czyli: *pustkowie*; inne określenie góry Synaj (Wj 19:11) lub pasma, w którym góra Synaj była położona, szczególnie że w tym przypadku wyrażenie można rozumieć kierunkowo, czyli: *w kierunku Horebu*.

3 *w*: ב *essentiae*, Wj 3:2[L].

4 *ziemią świętą*, אַדְמַת־קֹדֶשׁ (*'admat -qodesz*), lub: *szczególną, wyróżnioną*.

5 Wg PS: *ojców*, por. Dz 7:32.

6 Lub: *upokorzenie*.

7 W PS cohortativus.

8 Wg PS: *Girgaszytów*, והגרגשי, pod. G: Γεργεσαίων.

9 Życie Mojżesza można podzielić na trzy okresy: (1) okres egipski, pierwszych 40 lat, zob. Wj 2:11; Dz 7:23; (2) okres midianicki, lata: 41-80, zob. Wj 2:15; 7:7; Dz 7:29-30; (3) okres pustynny, 81-120 lat, zob. Pwt 31:2; 34:7.

10 Wg PS: *wyprowadzisz*, pod. G: καὶ ἐξάξεις.

11 *że*, כִּי (*ki*), jest tym samym spójnikiem, co *ponieważ* w w. 12.

12 Lub: *BĘDĘ*.

13 *i to będzie dla ciebie znakiem, że Ja cię posłałem*: וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ, lub: (1) *i to jest znakiem, że Ja cię posyłam*, tj. znakiem jest *obecność*; (2) *a to będzie znakiem, że Ja cię posyłam: po twym...*, tj. znakiem będzie *sukces*.

14 Lub: *będziecie służyć*.

15 *Jestem, który jestem*, אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה (*'ehje*[h] *'aszer 'ehje*[h]). *Jestem* wyraża aspekt niedokonany czynności, stąd też tłumaczy się: *Będę, który Będę*. W G: *Ja jestem Będący*, ἐγώ εἰμι ὁ ὤν (καὶ εἶπεν ὁ θεὸς πρὸς Μωυσῆν ἐγώ εἰμι ὁ ὤν καὶ εἶπεν οὕτως ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ισραηλ ὁ ὢν ἀπέσταλκέν με πρὸς ὑμᾶς), Wj 3:14[L].

16 *po wszystkie pokolenia*, לְדֹר דֹּר (*ledor dor*).

16 Idź i zgromadź starszych[1] Izraela,
i powiedz im: JHWH, Bóg waszych ojców, objawił mi się, Bóg Abrahama, Izaaka i Jakuba, mówiąc: Dobrze przyjrzałem się[2] wam i temu, co wam czyniono
w Egipcie. **17** I postanawiam[3] wyprowadzić was z niedoli Egiptu do ziemi Kananejczyków i Chetytów, i Amorytów,
i Peryzytów,[4] i Chiwitów, i Jebuzytów, do ziemi opływającej w mleko i miód.
18 A gdy wysłuchają twego głosu, udasz się, ty i starsi Izraela, do króla Egiptu i powiecie mu: JHWH, Bóg Hebrajczyków, spotkał się[5] z nami. Chcielibyśmy udać się, prosimy, w trzydniową drogę na pustynię i złożyć ofiarę JHWH, naszemu Bogu.
19 Lecz Ja wiem, że król Egiptu nie da wam iść, nawet nie [da] pod mocną ręką.[6] **20** Wyciągnę więc moją rękę i uderzę Egipt wszelkimi moimi cudami,[7] których dokonam pośród niego – i potem wypuści[8] was.
21 Dam też łaskę temu ludowi w oczach Egipcjan i stanie się, gdy będziecie wychodzić, że nie wyjdziecie próżno. **22** Niech więc poprosi [każda] kobieta swą sąsiadkę i odwiedzającą jej dom o sprzęty srebrne i o sprzęty złote oraz o szaty; i włożycie je na swoich synów i na swoje córki – i złupicie[a][9] Egipt.

4 Wtedy Mojżesz odezwał się i powiedział: A co, jeśli mi nie uwierzą i nie usłuchają mego głosu, lecz powiedzą: JHWH[10] nie objawił się tobie? **2** JHWH zaś powiedział do niego: Cóż to masz w swojej ręce? I odpowiedział: Laskę.
3 I powiedział: Rzuć ją na ziemię! I rzucił ją na ziemię, a ona zamieniła się w węża[11] – i Mojżesz uciekł przed nim.
4 Wtedy powiedział JHWH do Mojżesza: Wyciągnij rękę i chwyć go za ogon – i wyciągnął swą rękę i uchwycił go, a on zamienił się w laskę w jego dłoni.
– **5** [To] po to, aby uwierzyli, że ukazał ci się JHWH,[12] Bóg ich ojców, Bóg Abrahama, Bóg Izaaka i Bóg Jakuba.
6 I powiedział jeszcze JHWH do niego: Włóż swoją rękę w zanadrze. I włożył swoją rękę w zanadrze, a gdy ją wyjął, oto jego ręka – pokryta trądem[13] jak śniegiem! **7** I powiedział: Włóż ponownie swą rękę w zanadrze. I włożył swą rękę ponownie w zanadrze, a gdy ją wyjął ze swego zanadrza – oto znów była jak jego ciało!
8 Jeśli więc nie uwierzą ci i nie posłuchają głosu pierwszego znaku, to uwierzą głosowi następnego znaku. **9** I stanie się – jeśli nie uwierzą nawet tym dwóm znakom i nie posłuchają twojego głosu – że weźmiesz [trochę] wody z Nilu i wylejesz ją na suchy grunt i stanie się tak, że woda, którą wziąłeś z Nilu, zamieni się w krew na suchym gruncie.
10 Wtedy Mojżesz powiedział do JHWH: Ach, Panie, nie jestem ja człowiekiem wymownym,[14] [nie byłem nim] też wczoraj ani też przedwczoraj,[15] ani od chwili Twojego mówienia do Twego sługi, gdyż jestem ja [człowiekiem]

22[a] Wj 12:35-36; Pwt 15:13

---

1 PS dod.: *synów*, בְּנֵי; pod. G: τῶν υἱῶν Ισραηλ.

2 *Dobrze przyjrzałem się*, פָּקֹד פָּקַדְתִּי, tj. *Nawiedzeniem nawiedziłem*, co może zn.: *Właśnie nawiedzam*.

3 *I postanawiam*, וְאֹמַר, lub: *I mówię, że...*

4 Wg PS: *Girgaszytów*, והגרגשי, pod. G: Γεργεσαίων.

5 Wg PS: *wezwał nas*, נקרא, pod. G: προσκέκληται ἡμᾶς.

6 *nawet nie [da] pod mocną ręką*, וְלֹא בְיָד חֲזָקָה, wg G: *chyba że pod mocną ręką* gr. ἐὰν μὴ μετὰ χειρὸς κραταιᾶς. Wyrażenie hbr., tj. *i* (l. *nawet*) *nie w [sile] mocnej ręki*, nie ma gdzie indziej zn. wykluczającego; może zawierać inne zn., np.: *nawet przy [okazaniu] mocnej ręki*.

7 *cudami*, נִפְלָאֹת (*nifla'ot*), l. *rzeczami wyjątkowymi, niezwykłymi, niezrozumiałymi*.

8 Lub: *wypędzi*.

9 *Łupienie* sugeruje zwycięstwo niczym wojenne. W tym przypadku może się wiązać z późniejszą zasadą z Pwt 15:13.

10 Wg G: *Bóg*.

11 *w węża*, לְנָחָשׁ (*lenachasz*): zob. Wj 7:9, gdzie odpowiednikiem węża zdaje się być תַּנִּין (*tannin*).

12 *JHWH*: brak w G.

13 Określenie *trędowaty*, צָרוּעַ (*tsarua'*), mogło ozn. osoby cierpiące również na inne schorzenia skórne.

14 *człowiekiem wymownym*, אִישׁ דְּבָרִים: idiom: *człowiekiem słów*.

15 *wczoraj ani przedwczoraj*, גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם: idiom: *w przeszłości*.

Rozdział 4
20[a]Wj 18:2-4
21[a]Rz 9:18
23[a]Wj 12:29

ciężkich ust i ciężkiego języka. **11** A JHWH powiedział do niego: Kto przyprawił człowiekowi usta albo kto czyni go niemym albo głuchym, albo widzącym, albo niewidomym? Czyż nie Ja, JHWH? **12** Teraz więc idź, a Ja JESTEM[1] z twoimi ustami i pouczę cię, co masz powiedzieć. **13** A [on] powiedział: Ach, Panie, poślij, proszę, kogo innego![2]

14 Wtedy zapłonął gniew JHWH na Mojżesza i powiedział: Czy nie ma Aarona, twego brata, Lewity?[3] Wiem, że on jest wymowny; a także oto wyszedł on już, aby cię spotkać, a gdy cię zobaczy, ucieszy się w swoim sercu. **15** I będziesz mówił do niego, i włożysz słowa w jego usta, a Ja JESTEM z twoimi ustami i z jego ustami, i pouczę was, co macie czynić. **16** On będzie mówił za ciebie do ludu i będzie on, będzie tobie za usta, a ty będziesz mu za Boga. **17** A laskę tę weź do swojej ręki, bo nią będziesz dokonywał znaków.

Mojżesz w drodze do Egiptu

18 Poszedł zatem Mojżesz z powrotem do Jetra,[4] swego teścia, i powiedział do niego: Pozwól mi, proszę, wrócić do moich braci, którzy są w Egipcie, aby zobaczyć, czy jeszcze żyją.[5] I powiedział Jetro do Mojżesza: Idź w pokoju!

19 Powiedział też JHWH do Mojżesza w Midianie: Idź, wróć do Egiptu, bo zmarli wszyscy ludzie szukający twojej duszy.[6]

20 Wziął zatem Mojżesz swoją żonę i swoich synów,[a] i wsadził ich na osła, i wrócił do ziemi egipskiej; wziął też Mojżesz laskę Bożą do swojej ręki.

21 I powiedział JHWH do Mojżesza: Gdy będziesz szedł, aby wrócić do Egiptu, dopatrz wszystkich cudów, które włożyłem ci w twoją rękę, i dokonaj ich wobec faraona, a Ja zatwardzę jego serce, tak że nie wypuści ludu.[a] **22** I powiesz do faraona: Tak mówi JHWH: Izrael jest moim pierworodnym synem. **23** I mówię do ciebie: Wypuść mojego syna,[7] aby mi służył, a jeśli odmówisz jego wypuszczenia, oto Ja zabiję twojego pierworodnego syna.[a]

24 W drodze zaś, w miejscu noclegu, JHWH[8] spotkał go i zamierzał go zabić.[9] **25** Wtedy Sypora wzięła [ostry] krzemień, odcięła napletek swego syna,[10] dotknęła jego stóp[11] i powiedziała: Jesteś mi oblubieńcem krwi.[12] **26** I odstą-

---

1 *Ja JESTEM*, אָנֹכִי אֶהְיֶה (*'anochi 'ehjeʰ*), lub: *Ja BĘDĘ*.

2 *poślij* [...] *kogo innego*, שְׁלַח־נָא בְּיַד־תִּשְׁלָח, lub: *poślij, proszę, za pośrednictwem kogoś* (l. idiom: *ręką [kogoś]*), *kogo poślesz*. Wg G: *i powiedział Mojżesz: Proszę, Panie, wybierz zawczasu* (l. *wskaż zawczasu ręką*) *innego władnego, którego poślesz*, καὶ εἶπεν Μωυσῆς δέομαι κύριε προχείρισαι δυνάμενον ἄλλον ὃν ἀποστελεῖς.

3 *Lewity*: określenie to w tym kontekście może być późniejszym dodatkiem redakcyjnym.

4 *Jetro*, יֶתֶר (*jeter*), czyli: *obfitość, szczodrobliwość*. Imię w innej formie, niż w Wj 3:1. PS i G odzwierciedlają formę taką jak w Wj 3:1.

5 Wygląda na to, że Mojżesz nie był zbyt wylewny w informacjach.

6 *szukający* [...] *duszy*, הַמְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשֶׁךָ, idiom: *czyhający na twoje życie*. Tym czyhającym na życie Mojżesza mógł być Totmes III (1504-1450 r. p. Chr.) z XVIII dynastii, który panował wystarczająco długo, jak na czterdziestoletni pobyt Mojżesza w Midianie. Mojżesz zatem mógł powrócić ok. 1450 r. p. Chr., a faraonem Wyjścia mógł być Amenhotep II. Długo panował również Ramzes II (1304-1236 r. p. Chr.), lecz powrót Mojżesza w 1236 r. wydaje się zbyt późny, Wj 4:19[L].

7 Wg G: *lud mój*, τὸν λαόν μου.

8 Wg G: *Anioł Pana*, ἄγγελος κυρίου.

9 Być może wydarzenie to należałoby rozpatrywać w podobnych kategoriach co test wiary Abrahama (Rdz 22) i zmagania Jakuba z Bogiem (Rdz 32:22-32), Wj 4:24[L].

10 Wygląda na to, że Eliezer, drugi syn Mojżesza, nie był obrzezany; mógł on w tym czasie być niemal dorosłym człowiekiem.

11 *Stopy*: być może euf. ozn. narządy płciowe, por. Pwt 28:57; Iz 6:2; 7:20; Ez 16:25. Jeśli w tym przypadku tak jest, to Sypora dotknęła napletkiem syna narządów płciowych Mojżesza.

12 Być może chodzi o to, że ratując Mojżesza od śmierci, Sypora odzyskała go po raz drugi, jako męża, tym razem poprzez krew swojego syna. Wg G: *Załatwione – krew obrzezania mojego dziecka*, ἔστη τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου.

pił od niego.[1] Wtedy powiedziała: Oblubieńcem krwi przez obrzezanie.

Spotkanie z Aaronem i starszymi ludu

27 I powiedział JHWH do Aarona: Wyjdź na pustynię na spotkanie Mojżesza. I poszedł, i spotkał go przy górze Bożej, i pocałował go.

28 A Mojżesz przekazał Aaronowi wszystkie słowa JHWH, który go posłał, i [opowiedział mu o] wszystkich znakach, których [dokonanie] mu przykazał. **29** Potem poszedł[2] Mojżesz z Aaronem i zebrali wszystkich, [którzy byli] starszymi synów Izraela, **30** i Aaron przekazał im wszystkie słowa, które JHWH wypowiedział do Mojżesza, [ten] zaś dokonał znaków na oczach ludu.

31 I lud uwierzył.[3] A gdy usłyszeli,[4] że JHWH nawiedził synów Izraela i że dostrzegł ich niedolę, pochylili się i złożyli pokłon.

Spotkanie z faraonem

5 Potem zaś Mojżesz i Aaron przyszli i powiedzieli do faraona: Tak mówi JHWH, Bóg Izraela: Wypuść[5] mój lud, aby obchodzili święto ku mojej [czci] na pustyni.

2 A faraon odpowiedział: Kto to jest JHWH, bym miał słuchać Jego głosu i wypuścić Izraela? JHWH nie znam, a też Izraela nie wypuszczę.

3 Odpowiedzieli: Bóg Hebrajczyków spotkał nas [nieoczekiwanie]. Chcielibyśmy, prosimy, udać się w trzydniową drogę na pustynię i złożyć ofiarę JHWH, naszemu Bogu, aby nas nie dotknął zarazą albo mieczem.[6]

4 I powiedział do nich król Egiptu: Dlaczego, Mojżeszu i Aaronie, chcecie oderwać[7] lud od jego dzieł? Marsz do swej przymusowej pracy! **5** I dodał faraon: Oto liczny jest teraz ten lud ziemi,[8] a wy chcecie im robić przerwę w ich przymusowej pracy?!

6 Tego samego dnia faraon rozkazał poganiaczom w ludzie i jego dozorcom:[9] **7** Już dłużej[10] nie dawajcie ludowi słomy do wyrabiania cegieł tak jak wcześniej.[11] Niech sami idą i zbierają sobie słomę. **8** Jednak ilość[12] cegieł, które mają wyrobić, wyznaczajcie im jak wcześniej,[13] nic od niej nie ujmujcie, gdyż są oni leniwi – dlatego pokrzykują sobie: Chodźmy, złóżmy ofiarę naszemu Bogu! **9** Niech praca [nakładana] na tych ludzi będzie cięższa i niech nią będą zajęci, zamiast rozglądać się za próżnymi sprawami.

10 Wyszli zatem poganiacze ludu i jego dozorcy i powiedzieli do ludu: Tak mówi faraon: Nie będę już dawał wam słomy. **11** Sami idźcie, zbierajcie sobie słomę, gdziekolwiek znajdziecie, bo od waszej pracy nic nie zostanie ujęte.

12 Rozszedł się zatem lud po całej ziemi egipskiej, aby zbierać ścierń zamiast słomy. **13** Poganiacze natomiast przynaglali: Musicie każdego dnia wykonać waszą dzienną pracę jak wtedy, gdy jeszcze była słoma.[14] **14** Bito przy tym dozorców [spośród] synów Izraela, których ustanowili nad nimi poganiacze faraona, i mówiono: Dlaczego ani wczoraj, ani dziś nie wykonaliście waszej normy wyrobu cegieł ustalonej wcześniej?[15]

---

1 *od niego*, מִמֶּנּוּ: wg PS: *od niej*, מִמֶּנָּה. W G pod. jak w MT.

2 Wg PS: *poszli*, *lm*.

3 Wg PS: *uwierzyli*, *lm*.

4 *A gdy usłyszeli*, וַיִּשְׁמְעוּ (*wajjiszme'u*): wg G: *i ucieszył się*, καὶ ἐχάρη, hbr. וַיִּשְׁמְעוּ (*wajjisme'u*).

5 *Pi* sugeruje wyzwolenie oznaczające, że wyzwoleni nie muszą wracać.

6 Idiom (stała para: בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב): *całkowitą klęską*.

7 *oderwać*, פָּרַע: wg PS: תפרידו.

8 Lub: *pospólstwo*; wg PS: *od ludu tej ziemi*, מֵעַם.

9 *dozorcom*, שֹׁטְרִים: wg G: *pisarzom*, καὶ τοῖς γραμματεῦσιν.

10 Wariant PS zdaje się właściwszy, תוסיפון, od: יָסַף; w MT: תאספון, od: אסף.

11 *wcześniej*, כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם: idiom: *wczoraj [czy] przedwczoraj*, Wj 5:7[L].

12 *ilość*, מַתְכֹּנֶת (*matkonet*), lub: *porcję*, zob. w. 18.

13 *wcześniej*, כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם: idiom: *wczoraj [czy] przedwczoraj*.

14 PS dod.: *wam dawana*, נִתָּן לָכֶם, *słoma*.

15 *wcześniej*, כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם: idiom: *wczoraj [czy] przedwczoraj*.

Rozdział 6
3[a]Rdz 24:3, 7, 12; 28:21;
[b]Wj 3:13-15
7[a]Pwt 4:20; 7:6

Zabiegi przedstawicieli ludu

15 Przyszli zatem dozorcy [spośród] synów Izraela do faraona i tak wykrzykiwali: Dlaczego tak postępujesz ze swoimi sługami? **16** Nie daje się już słomy twoim sługom, a mówi się nam: Róbcie cegły! A oto także twoi słudzy są bici – i grzech[1] to twojego ludu.

17 A [on] odpowiedział: Jesteście leniwi! Leniwi! Dlatego to sobie mówicie: Chcemy pójść i złożyć ofiarę JHWH![2] **18** Teraz więc idźcie – do roboty! Słomy zaś wam nie dadzą. I dostarczycie ustaloną miarę[3] cegieł!

19 I widzieli dozorcy [spośród] synów Izraela, że jest z nimi źle,[4] [skoro] powiedziano im: Nie umniejszycie[5] z waszych cegieł ustalonych na dzień.

20 Dopadli więc Mojżesza i Aarona, którzy stali, by ich spotkać przy wychodzeniu od faraona, **21** i powiedzieli do nich: Niech spojrzy[6] JHWH na was i osądzi was za to, że zepsuliście nasz zapach[7] w oczach faraona i w oczach jego sług, by dać miecz w ich rękę[8] i by nas wycięli!

Mojżesz w rozmowie z Bogiem

22 Wtedy Mojżesz zwrócił się do[9] JHWH i powiedział: Panie! Dlaczego zaszkodziłeś temu ludowi? Dlaczego to mnie posłałeś? **23** Bo od chwili, gdy przyszedłem do faraona, by przemówić w Twoim imieniu, [tym bardziej] szkodzi temu ludowi – i nie wyrwałeś swojego ludu!

6 JHWH zaś odpowiedział Mojżeszowi: Teraz[10] zobaczysz, co uczynię faraonowi, że w sile ręki wypuści ich i w sile ręki wygoni ich ze swojej ziemi.

Boże zapewnienie

2 Przemówił też Bóg[11] do Mojżesza tymi słowy: Ja jestem JHWH. **3** I objawiłem się Abrahamowi, Izaakowi i Jakubowi jako Bóg Wszechmocny,[a12] lecz mojego imienia JHWH nie dałem im poznać.[b] **4** Ustanowiłem również moje przymierze z nimi, by dać im ziemię Kanaan, ziemię ich wędrówki, w której gościli. **5** Usłyszałem Ja także wzdychanie synów Izraela, których Egipcjanie zniewolili – i wspomniałem na moje przymierze. **6** Dlatego powiedz synom Izraela: Ja jestem JHWH – i uwolnię was od ciężarów nałożonych przez Egipcjan, i wybawię was z ich niewoli, i wykupię was uniesionym ramieniem i przez wielkie sądy. **7** I wezmę was sobie za lud, i będę wam Bogiem,[a] i poznacie, że Ja, JHWH, jestem waszym Bogiem, który was wyprowadza spod ciężarów nałożonych przez Egipcjan. **8** Wprowadzę was też do ziemi, co do której podniosłem moją rękę,[13] że ją dam Abrahamowi, Izaakowi i Jakubowi – i dam ją wam na własność, Ja, JHWH.

9 Tak też przemówił Mojżesz do synów Izraela, lecz [oni] nie słuchali Mojżesza z powodu zniecierpliwienia ducha[14] oraz ciężkiej pracy.

10 I przemówił JHWH do Mojżesza tymi słowy: **11** Przyjdź, przemów do faraona, króla Egiptu, by wypuścił synów Izraela ze swojej ziemi.

12 Jednak Mojżesz wymawiał się przed obliczem JHWH tymi słowy: Oto

---

1 *grzech*: חָטָא (*chata'*): wyr. jest w MT niejednoznacznie zwok.: (1) חַטָּאת, (*chatta't*), tj. *grzech to twojego ludu*; (2) *zgrzeszyłeś*,חָטָאתָ (*chata'ta*), tj. *zgrzeszyłeś [przeciw] swojemu ludowi*, pod. G: ἀδικήσεις οὖν τὸν λαόν σου; (3) em. na: *zgrzeszyłeś ty i twój lud*, וְחָטָאתָ וְעַמְּךָ, Wj 5:16[L].

2 *Bogu naszemu* G, gr. τῷ θεῷ ἡμῶν.

3 *miarę*, תֹּכֶן (*tochen*), lub: *normę*, por. *ilość*, מַתְכֹּנֶת, w Wj 5:8.

4 Lub: *zorientowali się* [...], *że znaleźli się w trudnym położeniu*.

5 *nie umniejszycie*, לֹא־תִגְרְעוּ: wg PS: *nie będzie umniejszona*, לֹא יִגָּרַע.

6 *niech spojrzy*, יֵרֶא: wg PS: *spojrzy*, יראה.

7 *zepsuliście nasz zapach*, הִבְאַשְׁתֶּם אֶת־רֵיחֵנוּ: idiom: *obrzydziliście nas*.

8 Wg PS: *w jego rękę*, בידו; wg G: *w jego ręce*, εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ.

9 *do*, אֶל, bywa stosowane w sensie: *przeciw*, Wj 5:22[L].

10 *Teraz*, עַתָּה (*'atta[h]*): wg PS: *Ty*, אתה (*'atta[h]*), tj. *Sam zobaczysz, co zrobię*.

11 Wg PS i wielu Mss: *JHWH*.

12 *Bóg Wszechmocny*, אֵל שַׁדָּי (*'el szaddaj*).

13 *co do której podniosłem moją rękę*, נָשָׂא־תִי אֶת־יָדִי: idiom: *przysiągłem*.

14 *zniecierpliwienia ducha*, מִקֹּצֶר רוּחַ, idiom.: *krótkości ducha*, wg G: *z powodu zniechęcenia* (l. *utraty serca*), ἀπὸ τῆς ὀλιγοψυχίας.

synowie Izraela nie posłuchali mnie, jakże więc posłucha mnie faraon, a ja przecież jestem [tylko człowiekiem] nieobrzezanych warg.[a1]

13 Wtedy JHWH przemówił do Mojżesza i do Aarona i rozkazał im [iść] do synów Izraela oraz do faraona, króla Egiptu, aby wyprowadzić synów Izraela z ziemi egipskiej.

Spisy naczelników i rodowody

14 Oto naczelnicy domów swoich ojców:

Synowie Rubena, pierworodnego Izraela: Henoch i Palu, Chesron i Karmi. To są rodziny Rubena.

15 A synowie Symeona [to]: Jemuel i Jamin, i Ohad, i Jakin, i Sochar,[2] i Saul, syn Kananejki. To są rodziny Symeona.

16 A oto imiona synów Lewiego według ich rodowodów: Gerszon i Kehat, i Merari. A lat życia Lewiego było sto trzydzieści siedem.

17 Synowie Gerszona [to]: Libni i Szimei, według ich rodzin.

18 A synowie Kehata [to]: Amram i Jishar, i Hebron,[3] i Uzziel. A lat życia Kehata było sto trzydzieści trzy lata.[4]

19 A synowie Merariego [to]: Machli i Muszi. To są rodziny Lewiego według ich rodowodów.[a]

20 A Amram pojął za żonę Jokebed,[5] swoją ciotkę,[a] [ta] zaś urodziła mu Aarona i Mojżesza.[6] A lat życia Amrama było sto trzydzieści siedem.[7]

21 A synowie Jishara [to]: Korach i Nefeg, i Zikri.

22 A synowie Uzziela [to]: Miszael[8] i Elsafan, i Sitri.

23 Aaron zaś pojął sobie za żonę Eliszebę, córkę Aminadaba, siostrę Nachszona, a [ta] urodziła mu Nadaba i Abihu, i Eleazara, i Itamara.

24 A synowie Koracha [to]:[a] Asir i Elkana, i Abiasaf.[9] To są rodziny Koracha.

25 A Eleazar, syn Aarona, pojął sobie za żonę [jedną] z córek Putiela,[10] a [ta] urodziła mu Pinechasa.[a] To są naczelnicy [rodów] ojców lewickich według ich rodzin.

26 To właśnie Aaron i Mojżesz, do których powiedział JHWH: Wyprowadźcie synów Izraela z ziemi egipskiej według ich zastępów. **27** Oni przemawiali do faraona, króla Egiptu, aby wyprowadzić synów Izraela z Egiptu[11] – to Mojżesz i Aaron.

Dalsze rozkazy PANA dla Mojżesza i Aarona

28 I stało się w dniu, gdy JHWH przemówił do Mojżesza w ziemi egipskiej, **29** że przemówił JHWH do Mojżesza tak: Ja jestem JHWH. Przekaż faraonowi, królowi Egiptu, wszystko, co Ja oznajmiam tobie! **30** Mojżesz jednak powiedział przed obliczem[12] JHWH: Oto ja jestem [człowiekiem] nieobrzezanych warg, jakże więc posłucha mnie faraon?

7 I powiedział JHWH do Mojżesza: Zobacz, uczyniłem cię bogiem dla faraona, a Aaron, twój brat, będzie twoim prorokiem. **2** Ty będziesz oznajmiał wszystko, co ci rozkażę, a Aaron, twój brat, będzie przemawiał do faraona, aby[13] wypuścił synów Izraela ze swojej ziemi. **3** Lecz Ja zatwardzę[14] serce[15] faraona i [choć] sprawię, że moje znaki i moje cuda w ziemi egipskiej będą liczne,[a] **4** faraon was nie posłucha. Wtedy położę moją rękę na Egipt

12[a]Iz 6:5
19[a]Lb 3:17-20; 26:57-58; 1Krn 6:16-17
20[a]Lb 26:59
24[a]Lb 16:1-35
25[a]Lb 25:7-9

Rozdział 7
3[a]Dz 7:36

---

1 *nieobrzezanych warg*, עֲרַל שְׂפָתָיִם: idiom (?): *mam trudności z wypowiadaniem się*.

2 *Sochar*, צֹחַר: wg PS: *Sohar*, צהר.

3 *Hebron*, חֶבְרוֹן (*chebron*).

4 Wg G: *sto trzydzieści lat*, ἑκατὸν τριάκοντα ἔτη.

5 *Jokebed*, יוֹכֶבֶד, Wj 6:20[L].

6 Niektóre PS[mss] dodają: *i Miriam, ich siostrę*, ואת־מִרְיָם אֲחֹתָם, pod. G: καὶ Μαριαμ τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν.

7 Wg PS: *sześć*, שֵׁשׁ.

8 W G brak.

9 *Abiasaf*, אֲבִיאָסָף: wg PS: אֶבְיָסָף, zob. 1Krn 6:8, 22; 9:19.

10 *Putiel*, פּוּטִיאֵל, hl.

11 Wg PS: *z ziemi egipskiej*, מארץ מצרים.

12 *przed obliczem*, לִפְנֵי (*lifne*), zwykle tłum. jako: *wobec, przed*, może w tym kontekście ozn., że Mojżesz powiedział Bogu otwarcie, „prosto w oczy".

13 *tak by*: impf. cons. z impf. nakazu lub pouczenia, lub: *a wypuści*.

14 *zatwardzę*, אַקְשֶׁה (*'aqsze*[h]).

15 *serce*, לֵב (*lew*), ozn. głównie siedlisko rozumu.

17[a]Obj 16:4

i wyprowadzę moje zastępy, mój lud, synów Izraela, z ziemi egipskiej przez wielkie sądy.[1] **5** I poznają Egipcjanie, że Ja jestem JHWH, gdy uniosę moją rękę nad Egiptem i wyprowadzę synów Izraela spośród nich.

6 Uczynili więc Mojżesz i Aaron, jak im rozkazał JHWH – tak uczynili. **7** A Mojżesz miał osiemdziesiąt lat, Aaron zaś miał osiemdziesiąt trzy lata, gdy przemawiali do faraona.

Laska Aarona – dowód obecności PANA

8 I zwrócił się JHWH do Mojżesza i do Aarona tymi słowy: **9** Gdy faraon przemówi do was: Wykażcie się jakimś cudem, powiesz do Aarona: Weź swoją laskę i rzuć ją przed faraonem – [a][2] zamieni się[3] w bestię.[4]

10 Przyszedł więc Mojżesz z Aaronem do faraona i uczynili tak, jak rozkazał JHWH. Aaron rzucił swoją laskę przed faraonem i przed jego sługami, a zamieniła się w bestię. **11** Wtedy również faraon wezwał mędrców i czarowników[5] – i uczynili również oni, wróżbici[6] Egiptu, to samo przez swe tajemne [zaklęcia].[7] **12** Rzucili, każdy swoją laskę, i zamieniły się w bestie,[8] i [choć] laska Aarona połknęła ich laski, **13** to serce faraona zhardziało[9] i nie posłuchał ich – tak jak zapowiedział JHWH.

Plagi egipskie: Zamiana wody w krew

14 Wtedy powiedział JHWH do Mojżesza: Serce faraona jest ociężałe,[10] odmawia wypuszczenia ludu. **15** Idź do faraona [jutro] rano, akurat wtedy, gdy będzie wychodził nad wodę, i ustaw się tak, by go spotkać nad brzegiem Nilu, a weź w rękę swoją laskę, która zamieniła się w węża, **16** i powiedz mu: JHWH, Bóg Hebrajczyków, posłał mnie do ciebie, by powiedzieć: Wypuść mój lud, aby Mi służył na pustyni, a oto aż dotąd nie słuchałeś.[11] **17** Tak mówi JHWH: Po tym poznasz, że Ja jestem JHWH, że oto Ja uderzę laską, która jest w mojej ręce, wody, które są w Nilu, a [te] zamienią się w krew[a12] **18** i wyginą ryby, które są w Nilu, a Nil zacznie cuchnąć tak, że Egipcjanie nie będą mogli pić wody z Nilu.[13]

19 Powiedział też JHWH do Mojżesza: Powiedz Aaronowi: Weź swoją laskę i wyciągnij swoją rękę nad wody Egiptu, nad jego rzeki, nad jego kanały[14] i jego rozlewiska,[15] i nad wszystkie jego zbiorniki wód, a staną się krwią[16] i krew będzie w całej ziemi egipskiej, nawet w [naczyniach] drewnianych i kamiennych.

20 Mojżesz i Aaron uczynili tak, jak rozkazał JHWH – podniósł laskę[17] i uderzył wody, które są w Nilu, na oczach

---

1 Lub: *za sprawą potężnych aktów sądu*.
2 PS dod. spójnik *a*.
3 *a zamieni się*: יְהִי, Wj 7:9[L].
4 *w bestię*, לְתַנִּין: zob. Wj 4:3, gdzie odpowiednikiem bestii zdaje się być נָחָשׁ (*nachasz*), por. Pwt 32:33. Co do bestii, podobne określenia odnoszą się do dużych stworzeń morskich (Rdz 1:21; Ps 74:13) i lądowych (Pwt 32:33); lub: *w krokodyla*, Wj 7:9[L].
5 *mędrców i czarowników*, Wj 7:11[L].
6 *wróżbici*, חַרְטֻמִּים (*chartummim*), skrybowie zajmujący się również tajemnymi zaklęciami.
7 *tajemne [zaklęcia]*, בְּלַהֲטֵיהֶם (*belahtehem*), od לוּט (*lut*), czyli: owinąć. Wj 7:11[L].
8 *bestie*, תַּנִּינִם (*tanninim*), może ozn. węża, smoka, bestię morską. W tym przypadku synonim נָחָשׁ (*nachasz*).
9 *zhardziało*, וַיֶּחֱזַק (*wajjechezaq*). Stan serca faraona opisuje też czasownik כָּבֵד określający ociężałość, niewrażliwość.
10 *ociężałe*, כָּבֵד (*kawed*), lub: *niewrażliwe*.
11 Lub: *nie zgodziłeś się na to*.
12 Co do plag, pogrupowane są w trzy trójki; ponadto: (1) niektórzy widzą cud nie w samych plagach, lecz w szybkiej ich sekwencji, przy czym możemy mieć do czynienia z przenośniami, por. Jl 3:4, gdzie księżyc zamienia się w krew; (2) zamiana wody w krew wspominana jest w źródłach egipskich być może z okresu wyjścia Izraela z Egiptu, Wj 7:17[L].
13 W PS znajduje się w tym miejscu dłuższy dodatek mówiący, że Mojżesz i Aaron tak uczynili i powiedzieli to, co znajdujemy w Wj 7:16-18.
14 Lub: *strumienie*.
15 *rozlewiska*, אֲגַמִּים (*'agammim*), lub: *mokradła*.
16 *a staną się krwią*, וְהָיָה דָם: wg PS: וִיהִי הַדָּם.
17 Wg Wj 7:19 uczynił to Aaron.

faraona i na oczach jego sług, i cała
woda, która jest w Nilu, zamieniła się
w krew. **21** I wyginęły ryby, które były
w Nilu, a Nil zaczął cuchnąć, i Egipcja-
nie nie byli w stanie pić wody z Nilu –
i była krew w całej ziemi egipskiej.
22 To samo jednak uczynili czarow-
nicy egipscy swoimi tajemnymi [zaklę-
ciami], tak że serce faraona zhardziało
i nie posłuchał ich – jak zapowiedział
JHWH. **23** Faraon odwrócił się i po-
szedł[1] do swego domu, i również tego
nie wziął sobie do serca.
24 A wszyscy Egipcjanie kopali wo-
kół Nilu [w poszukiwaniu] wody do pi-
cia, bo nie byli w stanie pić wody z Nilu.
25 I wypełniło się[2] siedem dni po tym,
jak JHWH uderzył Nil.

Plaga żab

8 I[3] powiedział JHWH do Mojżesza:
Idź do faraona i powiedz mu: Tak
mówi JHWH: Wypuść mój lud, aby Mi
służył. **2** A jeśli ty odmówisz jego wy-
puszczenia, to oto i Ja uderzę wszystkie
twoje granice żabami. **3** I zaroi się Nil
od żab, i wyjdą, i wejdą do twego domu
i do twojej sypialni, i na twoje łoże, i do
domu twoich sług, i pomiędzy twój lud,
i do twoich pieców, i do twoich dzież.
4 I na ciebie, i na twój lud, i na wszyst-
kie twoje sługi wypełzną żaby.[4]
5 I powiedział JHWH do Mojżesza:
Powiedz Aaronowi: Unieś swoją rękę ze
swoją laską nad rzeki, nad kanały i nad
rozlewiska, i sprowadź żaby na ziemię
egipską! **6** Aaron uniósł swoją rękę nad
wody Egiptu i wyszły żaby, i pokryły
ziemię egipską.
7 Ale uczynili tak też wróżbici swoimi
tajemnymi [zaklęciami], [oni] też spro-
wadzili żaby na ziemię egipską.
8 Faraon wezwał zaś Mojżesza
i Aarona, i powiedział: Wstawcie się[5]
u JHWH, aby oddalił żaby ode mnie i od
mojego ludu, a wypuszczę lud, aby zło-
żyli JHWH ofiarę.
9 I powiedział Mojżesz do faraona:
Zechciej mi wyznaczyć,[6] kiedy mam się
wstawić za tobą i za twoimi sługami,
i za twoim ludem, aby odciąć te żaby od
ciebie i od twoich domów, tak aby poz-
stały tylko w Nilu. **10** I powiedział: Ju-
tro. A [Mojżesz] odpowiedział: [Stanie
się] według twojego słowa po to, byś
poznał, że nie ma nikogo takiego jak
JHWH, nasz Bóg.[7] **11** Dlatego żaby od-
dalą się od ciebie i od twoich domów,
i od twoich sług, i od twojego ludu,
a pozostaną tylko w Nilu.
12 A gdy Mojżesz z Aaronem wyszedł
od faraona, wołał Mojżesz do JHWH
w sprawie żab, które zesłał na faraona.
13 I JHWH uczynił według słowa Moj-
żesza – i wyginęły żaby w domach, na
dziedzińcach i na polach. **14** Zgarniali
je zatem na kupy – i cuchnęła ziemia.
15 Faraon zaś, gdy zauważył, że na-
stała ulga, zatwardził swoje serce i nie
posłuchał ich – tak, jak zapowiedział
JHWH.

Plaga komarów

16 Powiedział więc JHWH do Mojże-
sza: Powiedz Aaronowi: Unieś swoją
laskę[8] i uderz proch ziemi, a zamieni
się[9] w komary[10] w całej ziemi egipskiej.
17 I uczynili tak; Aaron uniósł swą
rękę ze swą laską i uderzył proch zie-
mi – i komary opadły ludzi oraz bydło.
Cały proch ziemi zamienił się w koma-
ry w całej ziemi egipskiej. **18** Próbowa-
li tak uczynić również wróżbici swoimi
tajemnymi [zaklęciami], chcąc spro-
wadzić komary, lecz nie zdołali – były za-
tem komary na ludziach i na bydle.

---

1 *poszedł*, וַיֵּבֹא, tj. przyszedł.
2 Wg PS: *wypełniły się*.
3 W BHS Wj 8:1-4 to Wj 7:26-29.
4 Lub: *żaba*, צְפַרְדֵּעַ (*tsefardea'*) chodzi jednak o zn. zbiorowe. Określenie od hbr. צפר, ozn. dźwięk pisku lub syczenia albo kolor żółto-brązowy; PS dod. dłuższe wyjaśnienie.
5 G dod.: *za mnie*.
6 *Zechciej mi wyznaczyć*, הִתְפָּאֵר עָלַי, lub: *kiedy sobie życzysz*, wg G: *wyznacz mi*, τάξαι πρός με.
7 *Nie ma innego ponad Pana* G, οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν κυρίου.
8 Wg PS: *swoją rękę z laską*, יָדְךָ בְּמַטֶּךָ.
9 *a zamieni się*, וְהָיָה: wg PS: וִיהִי.
10 *komary*, כִּנִּים (*kinnim*), lub: *wszy, kleszcze, pchły*, Wj 8:16[L]; wg G: *komary*, σκνῖφες. G dod. też: *na ludziach i na bydle*, ἔν τε τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐν τοῖς τετράποσιν.

Rozdział 9
3[a]Ps 78:50
4[a]Wj 8:22; 11:7; 33:16

19 Wtedy wróżbici powiedzieli do faraona: W tym jest palec Boży. Lecz serce faraona zhardziało i nie posłuchał ich – tak jak zapowiedział JHWH.

Plaga much

20 Powiedział zatem JHWH do Mojżesza: Wczesnym rankiem ustaw się przed faraonem właśnie wtedy, gdy będzie wychodził nad wodę, i powiedz mu: Tak mówi JHWH: Wypuść mój lud, aby Mi służył. **21** Bo jeśli odmówisz wypuszczenia mojego ludu, to oto Ja ześlę chmarę [much][1] na ciebie i na twoje sługi, i na twój lud, i na twoje domy. I wypełnią się domy Egipcjan tą chmarą, a także ziemia, w której [mieszkają]. **22** Ale wyróżnię w tym dniu ziemię Goszen, w której przebywa mój lud, aby nie było w niej chmary [much], po to, abyś poznał, że Ja, JHWH, jestem w tej ziemi. **23** I zaznaczę to odkupienie[2] pomiędzy moim ludem a twoim ludem – jutro nastąpi ten znak.

24 I tak też JHWH uczynił. Gęsta chmara [much] nadciągnęła do domu faraona i do domu jego sług, i nad całą ziemię egipską – i niszczała ziemia z powodu tej chmary.

25 Wtedy faraon wezwał Mojżesza i Aarona, i powiedział: Idźcie, złóżcie waszemu Bogu ofiarę w tym kraju. **26** A Mojżesz odpowiedział: Nie byłoby słusznie tak czynić, gdyż składamy w ofierze JHWH, naszemu Bogu, to, co dla Egipcjan jest obrzydliwością.[3] Otóż gdy będziemy ofiarować to, co jest obrzydliwością w oczach Egipcjan, czy nie będą chcieli nas kamienować? **27** Chcemy udać się w trzydniową wędrówkę na pustynię i [tam] złożyć ofiarę JHWH, naszemu Bogu – tak jak nam powiedział.

28 A faraon powiedział: Ja was wypuszczę i złóżcie ofiarę JHWH, waszemu Bogu, na pustyni, ale nie oddalajcie się zbytnio w [swej] wędrówce – [i] wstawcie się za mną![4]

29 A Mojżesz powiedział: Gdy tylko wyjdę od ciebie, wstawię się u JHWH i jutro oddali się ta chmara od faraona, od jego sług i od jego ludu; tylko niech faraon już więcej nie kpi [z nas], nie chcąc wypuścić ludu, by złożył ofiarę JHWH.

30 Gdy więc Mojżesz wyszedł od faraona, wstawił się u JHWH. **31** I uczynił JHWH według słowa Mojżesza, i oddalił chmarę od faraona, od jego sług i od jego ludu – nie pozostała ani jedna [mucha]. **32** Jednak także tym razem faraon zatwardził swe serce – i nie wypuścił ludu.

Plaga pomoru bydła

9 I powiedział JHWH do Mojżesza: Idź do faraona i powiedz mu: Tak mówi JHWH, Bóg Hebrajczyków: Wypuść mój lud, aby Mi służył, **2** bo jeśli ty odmówisz ich wypuszczenia i będziesz go nadal[5] zatrzymywał, **3** to oto ręka JHWH już jest[6] na twym dobytku, który jest na polu, na koniach, na osłach, na wielbłądach,[7] na krowach i na owcach – zaraza[a] bardzo ciężka. **4** Lecz JHWH zaznaczy różnicę[a] między dobytkiem Izraela a dobytkiem Egipcjan i nie padnie nic z [dobytku] synów Izraela. **5** JHWH wyznaczył też czas, mówiąc: Jutro uczyni JHWH rzecz tę w tej ziemi.

6 I uczynił JHWH rzecz tę nazajutrz – i padł cały[8] dobytek Egipcjan, lecz z dobytku synów Izraela nie padło ani jed-

---

1 *chmarę [much]*, עָרֹב (*ʻarow*), lub: (1) *małe płazy*; (2) *pchły*; (3) *muchy końskie*; (4) *zwykłe muchy*; (4) *chrząszcze*.

2 *odkupienie*, פְּדוּת (*pedut*): wg G: *rozdział, rozróżnienie*, διαστολὴν, hbr. פֶּלֶת (*pelut*).

3 Zwierzęta składane przez Hebrajczyków w ofierze były dla Egipcjan święte, np. krowę uważano za wcielenie bogini Hathor, w Memfis i On czczono byki, byk też był związany z kultem Re; nawet baran był wcieleniem bóstwa Wj 8:26[L].

4 *módlcie się więc za mną do Pana* G, εὔξασθε οὖν περὶ ἐμοῦ πρὸς κύριον.

5 *nadal*, Wj 9:2[L].

6 *już jest*, הוֹיָה (*hoja[h]*), jedyne miejsce, gdzie *cz* ten występuje w tej formie, Wj 9:3[L]; w PS: היה.

7 Co do udomowienia wielbłądów już w tym czasie, zob. Wj 9:3[L].

8 *cały*: przyp. ten ukazuje, że chodzi nie o *cały*, ale o *znaczne liczby*. To samo wyłania się z kontekstu innych przypadków użycia tego słowa. Może ozn. znaczną liczbę lub różnorodność.

no. **7** Faraon posłał [sprawdzić], a oto nie padło z dobytku[1] Izraela ani jedno – a serce faraona stwardniało, i nie wypuścił ludu.

Plaga wrzodów

8 Powiedział zatem JHWH do Mojżesza i do Aarona: Weźcie pełne garście sadzy[2] z pieca[3] i niech Mojżesz rozrzuci ją ku niebu na oczach faraona, **9** a [ona] zamieni się w pył nad całą ziemią egipską i zamieni się na człowieku i na bydle we wrzód[4] pękający czyrakami – w całej ziemi egipskiej.

10 Wzięli więc sadzy z pieca i stanęli przed faraonem, a Mojżesz rozrzucił ją ku niebu i zamieniła się we wrzód[a] pękający czyrakami na ludziach i na bydle. **11** Czarownicy zaś nie byli w stanie stanąć przed Mojżeszem z powodu wrzodu, bo wrzód był na czarownikach i na wszystkich Egipcjanach.

12 Lecz JHWH zatwardził serce faraona i nie posłuchał ich – tak jak JHWH zapowiedział Mojżeszowi.

Plaga gradu

13 Następnie powiedział JHWH do Mojżesza: Wstań wcześnie rano i ustaw się przed faraonem, i powiedz mu: Tak mówi JHWH, Bóg Hebrajczyków: Wypuść mój lud, aby Mi służył, **14** gdyż tym razem Ja ześlę wszystkie moje plagi na[5] twoje serce i na twoje sługi, i na twój lud, abyś wiedział, że nie ma takiego jak Ja na całej ziemi. **15** [Już] teraz bowiem mógłbym wyciągnąć moją rękę i uderzyć zarazą i ciebie, i twój lud, i byłbyś starty z ziemi.[6] **16** Właściwie tylko ze względu na to cię postawiłem,[7] aby ci pokazać moją moc, oraz po to, by rozgłaszano[8] moje imię po całej ziemi.[a] **17** Ty zaś wciąż wynosisz się ponad mój lud, nie chcąc go wypuścić! **18** Oto Ja jutro o tym czasie spuszczę bardzo ciężki grad, jakiego jeszcze nie było w Egipcie od dnia jego założenia aż dotąd. **19** Każ więc teraz schronić swój dobytek i wszystko, co masz na polu, [bo] każdy człowiek i zwierzę, które znajdzie się na polu, a nie zostanie spędzone do domu, zginie, gdy spadnie na nie grad.

20 Kto [więc] spośród sług faraona bał się Słowa JHWH, śpiesznie ściągał swoje sługi i swój dobytek do domów. **21** Kto zaś nie przykładał swego serca do[9] Słowa JHWH, pozostawił swoje sługi i swój dobytek na polu.

22 Wtedy powiedział JHWH do Mojżesza: Wznieś swoją rękę ku niebu, niech spadnie grad na całą ziemię egipską, na ludzi i na bydło, i na zieleń pól w ziemi egipskiej. **23** I wzniósł Mojżesz swoją laskę ku niebu, a JHWH posłał gromy[10] i grad – i raz po raz szedł ogień ku ziemi, i spuścił JHWH grad na ziemię egipską. **24** A grad i ogień,[a] idący raz po raz ku ziemi pośród gradu, były bardzo gwałtowne, takie, jakim podobnych nie było w całej ziemi egipskiej,[11] odkąd stała się narodem.

25 A grad wybił w całej ziemi egipskiej wszystko, co było na polu, od człowieka po bydło, i całą zieleń pól wybił grad, i połamał wszystkie drzewa na polu. **26** Tylko w ziemi Goszen, gdzie przebywali synowie Izraela, nie było gradu.

27 Faraon zaś posłał i wezwał Mojżesza i Aarona, i powiedział do nich: Tym razem zgrzeszyłem. JHWH jest sprawiedliwy, a ja i mój lud jesteśmy bezbożni.[12] **28** Wstawcie się[13] u JHWH, bo dość już gromów[14] Boga i gradu. Wypuszczę[15] was, nie pozostaniecie tu dłużej.

10[a] Kpł 13:18-20; Jb 2:7; Iz 38:21; Obj 16:2
16[a] Rz 9:17
24[a] Obj 8:7; 16:21

---

1 PS dod.: *synów*, בְּנֵי; pod. G: υἱῶν Ισραηλ.
2 *sadzy*, פִּיחַ (*pijach*), hl.
3 *pieca*, כִּבְשָׁן (*kiwszan*), *pieca do wypalania ceramiki*.
4 Co do medycznego aspektu, Wj 9:9[L].
5 *na*, אֶל: wg PS: עַל.
6 Zob. Wj 9:15[L].
7 Wg G: *zostałeś pozostawiony*, διετηρήθης.
8 Lub: *powtarzano, rozgłaszano wciąż na nowo*.
9 *do*, hbr. אֶל: wg PS: עַל.
10 *posłał gromy*: נָתַן קֹלֹת: poet.: *dał głosy*, zob. Ps 29:3.
11 Wg PS: *w Egipcie*, במצרים, pod. G.
12 Lub: *nikczemni*, *niegodziwi*, הָרְשָׁעִים, pod. G: ἀσεβεῖς.
13 G dod.: *za mną*, οὖν περὶ ἐμοῦ, por. Wj 8:4, 24.
14 Lub: *głosów*.
15 Lub: *Gotów jestem was wypuścić*, Wj 9:28[L]; wg PS: *wypuszczę*, ואשלח.

32[a] Iz 28:25; Ez 4:9

29 A Mojżesz powiedział do niego: Gdy tylko wyjdę z miasta, wyciągnę moje dłonie[1] do JHWH. Ustaną gromy[2] i gradu już nie będzie, po to, byś poznał, że ziemia należy do JHWH. **30** A ty i twoi słudzy – wiem, że jeszcze nie odczuwacie strachu przed obliczem JHWH, Boga.

31 A len i jęczmień były zbite, gdyż jęczmień miał już młode kłosy, a len kwiaty, **32** pszenica zaś i orkisz[a] nie były zbite, bo są one późniejsze.

33 Gdy Mojżesz wyszedł od faraona i z miasta, wyciągnął swe dłonie do JHWH; i ustały gromy i grad, a deszcz[3] nie padał na ziemię.

34 A kiedy faraon zobaczył, że ustał deszcz i grad, i gromy, zaczął na nowo grzeszyć i stwardniało jego serce – jego i jego sług. **35** Zhardziało serce faraona i nie wypuścił synów Izraela, tak jak JHWH zapowiedział za pośrednictwem Mojżesza.[4]

Plaga szarańczy

10 Potem powiedział JHWH do Mojżesza: Udaj się do faraona, ponieważ to Ja zatwardziłem jego serce i serce jego sług, po to, abym mógł umieścić[5] moje znaki wśród nich **2** oraz po to, byś wyliczał[6] w obecności swego[7] syna oraz syna jego syna,[8] jak poczynałem sobie kosztem[9] Egipcjan i jakich znaków dokonywałem wśród nich – i byście dzięki temu wiedzieli, że Ja jestem JHWH.[10]

3 Udał się zatem Mojżesz i Aaron[11] do faraona i powiedzieli do niego: Tak mówi JHWH, Bóg Hebrajczyków: Jak długo będziesz odmawiał upokorzenia się przede Mną? Wypuść mój lud, aby Mi służył! **4** Bo jeśli ty będziesz odmawiał wypuszczenia mego ludu, to oto Ja jutro[12] sprowadzę szarańczę w twoje granice. **5** Pokryje ona powierzchnię[13] ziemi tak, że nie będzie można zobaczyć ziemi, i pożre resztę tego, co ocalało, co pozostało wam po gradzie, i obgryzie każde[14] drzewo, które zaczęło kwitnąć wam na polu. **6** I napełni twoje domy oraz domy wszystkich twoich sług i domy wszystkich Egipcjan, czego nie widzieli twoi ojcowie ani ojcowie twoich ojców, odkąd żyją na ziemi aż po dzień dzisiejszy. Następnie odwrócił się i wyszedł od faraona.

7 A słudzy faraona powiedzieli do niego: Jak długo będzie nam ten [człowiek] pułapką?[15] Wypuść tych ludzi,[16] aby służyli JHWH, swojemu Bogu. Czy wciąż nie rozumiesz, że Egipt ginie?

8 Zawrócono zatem Mojżesza i Aarona do faraona, a on powiedział do nich: Idźcie, służcie JHWH, waszemu Bogu. Kim i [dokładnie] kim mają być ci idący? **9** A Mojżesz odpowiedział: Pójdziemy z naszą młodzieżą i z naszymi starszymi; pójdziemy z naszymi synami i naszymi córkami, z naszymi owcami i z naszym bydłem, gdyż mamy mieć święto JHWH.[17]

---

1 *wyciągnę dłonie*, idiom: *będę modlił się*.
2 Lub: *głosy*, pod. Wj 9:33, 34.
3 W PS i G występuje det.
4 *za pośrednictwem Mojżesza*, בְּיַד־מֹשֶׁה, idiom: *przez rękę Mojżesza*, zob. Kpł 8:36.
5 Lub: *by były umieszczone przeze Mnie*; wg G: *aby następnie mogły nastąpić te znaki nad nimi*, ἵνα ἐξῆς ἐπέλθῃ τὰ σημεῖα ταῦτα ἐπ᾽ αὐτούς. Wj 10:1[L].
6 Lub: *raz po raz wyliczał*.
7 *w obecności swoich synów*, בְּאָזְנֵי, idiom: *do uszu swoich synów*.
8 W G: *do uszu swoich dzieci*, εἰς τὰ ὦτα τῶν τέκνων ὑμῶν καὶ τοῖς τέκνοις τῶν τέκνων ὑμῶν.
9 *jak poczynałem sobie kosztem*, הִתְעַלַּלְתִּי (*hit'allalti*), lub: *jak strasznie wykpiłem*.
10 PS dod.: *wasz Bóg* i dalsze wyjaśnienia.
11 Forma *lp*: *udał się*, w odniesieniu do dwóch osób warta sprawdzenia, por. w. 8, szczególnie że w w. 6 brak wzmianki o Aaronie.
12 Wg G: *jutro o tej porze*, ταύτην τὴν ὥραν αὔριον.
13 *powierzchnię*, עַיִן (*'ain*), pod. w Lb 22:5, 11.
14 PS wtrąca: *całą zieleń ziemi i wszelki owoc*, עשב הארץ ואת כל פרי.
15 *pułapką*, מוֹקֵשׁ (*moqesz*), lub: *przynętą w pułapce na ptaki*.
16 *ludzi*, אֶת־הָאֲנָשִׁים, w tym kontekście może oznaczać *mężczyzn*, zob. w. 11.
17 *święto JHWH*, חַג־יְהוָה (*chag-JHWH*): wyr. to pojawia się w SP jeszcze trzy razy, w Kpł 23:39; Sdz 21:19; Oz 9:5, i zawsze łączy się z wędrówką do określonego miejsca.

10 Wtedy im powiedział: Będzie, owszem, JHWH z wami[1] – jeśli wypuszczę was i wasze dzieci![2] [Tylko] patrzcie,[3] bo coś złego macie przed oczami.[4]
11 Nie tak![5] Idźcie sobie wy, mężczyźni, i służcie JHWH, skoro tak tego chcecie! I wypędził[6] ich sprzed oblicza faraona.
12 Wtedy JHWH powiedział do Mojżesza: Unieś swoją rękę nad ziemię egipską za[7] szarańczą. Niech spadnie na ziemię egipską i pożre wszelką zieleń ziemi,[8] wszystko, co pozostawił grad.
13 I uniósł Mojżesz swoją laskę[9] nad ziemię egipską,[10] a JHWH posyłał na ziemię wschodni wiatr przez cały ten dzień i całą noc, a gdy nastał poranek, wschodni wiatr przyniósł szarańczę.[a] **14** I spadła szarańcza na całą ziemię egipską, i osiadła we wszystkich granicach Egiptu, bardzo gęsto. Wcześniej, przed nią, nie było takiej szarańczy jak ta, i po niej takiej już nie będzie.
15 I pokryła powierzchnię całej ziemi, i pociemniała[11] [od niej] ziemia – i pożarła całą zieleń ziemi i wszelki owoc drzewa, który pozostawił grad. I nie pozostało nic zielonego na drzewie ani nic z zieleni na polu w całej ziemi egipskiej.
16 Wówczas pośpieszył faraon z wezwaniem Mojżesza i Aarona i powiedział: Zgrzeszyłem przeciw JHWH, waszemu Bogu, i przeciw wam. **17** A teraz przebaczcie, proszę, mój grzech, także tym razem, i wstawcie się u JHWH, waszego Boga, niech tylko odwróci ode mnie tę śmierć.
18 Wyszedł więc od faraona i wstawił się u JHWH.[12] **19** A JHWH obrócił wiatr na zachodni,[13] bardzo mocny, i uniósł szarańczę i wwiał ją do Morza Czerwonego[14] – ani jedna szarańcza nie pozostała we wszystkich granicach Egiptu.
20 JHWH jednak zatwardził serce faraona i [ten] nie wypuścił synów Izraela.

Plaga ciemności

21 I powiedział JHWH do Mojżesza: Unieś swoją rękę ku niebiosom, a nastanie ciemność[15] nad ziemią egipską tak, że będzie się dotykać ciemności.
22 Mojżesz wyciągnął więc swą rękę ku niebiosom i nastała gęsta ciemność[16] w całej ziemi egipskiej przez trzy dni.[a] **23** Nikt nikogo nie widział i nikt nie wstawał ze swojego miejsca przez trzy dni. Ale wszyscy synowie Izraela mieli światło w swoich siedzibach.
24 Wtedy faraon zawołał Mojżesza[17] i powiedział: Idźcie, służcie JHWH,[18] tylko wasze owce i wasze bydło niech pozostaną. Wasze dzieci[19] również mogą iść z wami.
25 A Mojżesz odpowiedział: To również ty dasz w nasze ręce ofiary rzeźne

Rozdział 10
13[a] Obj 9:2-3
22[a] Ps 105:28; Obj 16:10

---

1 Być może wykorzystano tu ironię opierającą się na podobieństwie *będzie* i *JHWH*: *Będzie, owszem, BĘDĘ z wami*!

2 *dzieci*, טַף (*taf*), może w tym kontekście odnosić się do wszystkich zależnych od innych, a zatem i do osób starszych.

3 *[Tylko] patrzcie*, רְאוּ: (1) Faraon ostrzega: Wyzywacie nieszczęście. Uważajcie, bo spotka was coś złego z mojej strony. (2) Faraon argumentuje: Sami się przekonajcie, bo widać jak na dłoni, że planujecie coś niegodziwego!

4 Lub: *przed swoimi twarzami* (l. *przed sobą*).

5 *Nie tak*, לֹא כֵן: wg PS: *dlatego*, לָכֵן.

6 PS: *i wypędzili ich*, pod. G, ἐξέβαλον δὲ αὐτοὺς ἀπὸ προσώπου Φαραω.

7 *za*: hbr. *przyim* בְּ bywa em. na *przyim* לְ, Wj 10:12[L].

8 PS dod.: *i wszelki owoc drzewa*, ואת כל פרי העץ: pod. G, καὶ πάντα τὸν καρπὸν τῶν ξύλων.

9 Wg PS: *rękę*.

10 *nad ziemię egipską*: wg G: *ku niebu*, εἰς τὸν οὐρανόν.

11 *pociemniała*, וַתֶּחְשַׁךְ (*wattechszach*): wg G: *i zniszczona została ziemia*, gr. ἐφθάρη ἡ γῆ, hbr. וַתֵּהָשֵׁף.

12 Wg G: *u Boga*.

13 Lub: *morski*, tj. od M. Śródziemnego.

14 *Morza Czerwonego*, יַם־סוּף (*jam suf*); Wj 10:19[L].

15 Głównym bóstwem Egiptu był bóg słońca Re, plaga ta była zatem wymownym upokorzeniem religii egipskiej.

16 *gęsta ciemność*, חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה (*choszech-'afela*[h]).

17 PS dod.: *i Aarona*, וְאַהֲרֹן: pod. G, καὶ Ααρων.

18 Wg G: *Panu, swemu Bogu*, κυρίῳ τῷ θεῷ ὑμῶν.

19 *dzieci*, טַף (*taf*), może w tym kontekście odnosić się do wszystkich zależnych od innych, a zatem i do osób starszych.

Rozdział 11
2[a]Wj 3:21-22; 12:35
6[a]Ps 9:13; 1Sm 4:14; Jb 27:9; Iz 5:7
7[a]Wj 8:22; 9:4; 33:16

i całopalne, abyśmy przygotowali je JHWH, naszemu Bogu. **26** Więc także nasz dobytek pójdzie z nami, a nie pozostanie [nawet] kopyto. Gdyż z niego weźmiemy, aby usłużyć JHWH, naszemu Bogu – a my nie wiemy, czym mamy usłużyć JHWH, dopóki tam nie przyjdziemy.

27 JHWH zatwardził jednak[1] serce faraona, tak że nie chciał ich wypuścić. **28** Powiedział więc do niego faraon: Idź ode mnie! Strzeż się, abyś[2] więcej nie oglądał mego oblicza, bo w dniu, gdy zobaczysz moje oblicze, umrzesz. **29** A Mojżesz odpowiedział: Dobrze powiedziałeś! Więcej już nie zobaczę twojego oblicza.

Zapowiedź śmierci pierworodnych

11 Wówczas powiedział JHWH do Mojżesza: Jeszcze jedną plagę[3] sprowadzę na faraona i na Egipt, potem was stąd wypuści. Przy swym wypuszczaniu [w] zupełności,[4] bezzwłocznie was stąd wypędzi.[5] **2** Przekaż koniecznie do wiadomości ludowi,[6] aby poprosili, każdy mężczyzna swego sąsiada[7] i każda kobieta swoją sąsiadkę, o przedmioty srebrne i przedmioty złote.[a8]

3 JHWH zaś dał[9] ludowi łaskę w oczach Egipcjan,[10] również Mojżesz [jako] człowiek był bardzo wielki w ziemi egipskiej, zarówno w oczach sług faraona, jak i w oczach ludu.

4 I powiedział Mojżesz: Tak mówi JHWH: O północy Ja [sam] przejdę przez środek Egiptu.[11] **5** Wtedy pomrą wszyscy pierworodni w ziemi egipskiej, od pierworodnego [syna] faraona, który zasiada na jego tronie, aż po pierworodnego [syna] służącej,[12] która [pracuje] przy żarnach, i wszelkie pierworodne bydła.

6 I powstanie wielki krzyk[a] w całej ziemi egipskiej, taki, że podobnego mu jeszcze nie było, i taki, jaki już się więcej nie zdarzy. **7** Lecz na nikogo z synów Izraela nie zaostrzy [nawet] pies swego języka,[13] ani na ludzi, ani na bydło, po to, byście poznali [z całą pewnością],[14] że JHWH dokonał rozróżnienia[a15] między Egiptem a między Izraelem.

8 I zejdą do mnie ci wszyscy twoi słudzy, pokłonią mi się i powiedzą: Wyjdź ty i cały lud, który jest u twych stóp – i potem wyjdę. I wyszedł od faraona w srogim gniewie.

9 JHWH zaś powiedział do Mojżesza: Faraon was nie posłucha, po to, by moje cuda w ziemi egipskiej były liczne. **10** Bo Mojżesz i Aaron dokonali [wprawdzie] wszystkich tych [wcze-

---

1 Lub: *Wtem zatwardził JHWH*, Wj 10:27[L].

2 W KP: אָל; w wielu ed Mss: אַל, co skutkuje tłum.: *Strzeż się! Nie próbuj więcej oglądać mojego oblicza*.

3 *plagę*, נֶגַע (*nega'*), lub: *cios*; słowo to pojawia się w kontekście wszelkich zdarzeń wyrażających Boży sąd.

4 *przy swym wypuszczaniu [w] zupełności*, כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה (*keszallecho kala*[h]), hl; lub: (1) *jak przy wypuszczaniu panny młodej wypędzi was stąd całkowicie*; (2) *jak przy odprawianiu niewolnicy wziętej z intencją jej poślubienia odprawi was stąd ze wszystkim*. Wg G: *gdy zaś będzie was wypuszczał, ze wszystkim wyrzuci was z ładunkiem*, ὅταν δὲ ἐξαποστέλλῃ ὑμᾶς σὺν παντὶ ἐκβαλεῖ ὑμᾶς ἐκβολῇ, Wj 11:1[L].

5 *bezzwłocznie was wypędzi*, גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ (*garesz jegaresz*), lub: *wypędzi was ze wszystkim*, por. G: *wyrzuci was z ładunkiem*, gr. ἐκβαλεῖ ὑμᾶς ἐκβολῇ.

6 *przekaż koniecznie do wiadomości ludowi*, בְּאָזְנֵי הָעָם, idiom: *włóż do uszu ludowi* l. *poucz koniecznie lud*.

7 *sąsiada*, רֵעַ (*rea'*), to samo słowo określa *przyjaciela* i *bliźniego*.

8 PS dod.: *i szaty*, ושמלות; pod. G: καὶ ἱματισμόν.

9 *JHWH zaś dał*, וַיִּתֵּן יְהוָה, pod. G: κύριος δὲ ἔδωκεν; wg PS: *Nadałem zaś*, hbr. וְנָתַתִּי.

10 PS dod.: *i dano im*, והשאלום, por. Wj 12:36; pod. G: καὶ ἔχρησαν αὐτοῖς.

11 Lub: *wyjdę w środek Egiptu*.

12 Lub: *niewolnicy*, שִׁפְחָה (*szifcha*[h]).

13 *nie zaostrzy [nawet] pies swego języka*, לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ: idiom (?): *nie warknie* (?), *nie wyszczerzy zębów* (?), por. Joz 10:21 (Wj 11:7[L]).

14 *z całą pewnością*: wyraża *nun paragogicum* (תֵּדְעוּן), którego brak w PS i brak jego odpowiednika w G.

15 *dokonał rozróżnienia*, יִפְלֶה; pod. G: ὅσα παραδοξάσει κύριος; wg PS: *dokonał cudu*, יפלא.

śniejszych] cudów przed faraonem, ale JHWH zatwardził serce faraona – i nie wypuścił synów Izraela ze swojej ziemi.

Pascha

12 Wówczas JHWH powiedział do Mojżesza i do Aarona w ziemi egipskiej te słowa: **2** Ten miesiąc będzie dla was początkiem[1] miesięcy, będzie dla was pierwszym miesiącem roku. **3** Powiedzcie całemu zgromadzeniu Izraela:[2]

W dziesiątym [dniu] tego miesiąca weźmie sobie każdy jagnię,[3] stosownie do domu ojców,[4] jagnię dla domu. **4** A jeśli dom jest za mały, żeby mieć jagnię, to niech weźmie on również swego sąsiada [mieszkającego] najbliżej jego domu według liczby[5] dusz, według jedzących[6] go policzą na jagnię.

5 Jagnię wasze ma być bez skazy,[a] samiec, jednoroczny. Weźmiecie go spośród baranków[7] lub spośród koziołków. **6** I będzie on przez was strzeżony do czternastego dnia tego miesiąca, i [wtedy] zabije go cała społeczność zgromadzenia[8] Izraela[9] pod wieczór.[10]

7 I wezmą z [jego] krwi, i dadzą na oba odrzwia i na nadproże w domach, w których go będą spożywać. **8** I będą spożywać jego mięso tej nocy, upieczone na ogniu, będą go spożywać wraz z przaśnikami[a] oraz[11] gorzkimi zioła-

Rozdział 12
5[a]Kpł 22:19-21; Pwt 17:1
8[a]Pwt 16:3
9[a]Pwt 16:7
11[a]Kpł 23:5; Lb 9:1-5; 28:16; Pwt 16:1-2

mi.[12] **9** Nie będziecie jedli z niego nic surowego ani gotowanego, z ugotowanego w wodzie,[a] lecz tylko upieczone na ogniu – jego głowę, jego odnóża oraz jego tułów. **10** Nie pozostawicie też z niego nic do rana, a co pozostanie z niego do rana, spalicie w ogniu.

11 A tak będziecie go spożywać: wasze biodra będą przepasane, sandały na waszych nogach i wasza laska w waszym ręku. Zjecie go też w pośpiechu – Pascha[a] to[13] dla JHWH. **12** Bo przejdę tej nocy przez ziemię egipską i uderzę wszystko, co pierworodne w ziemi egipskiej, od człowieka po bydło, i dokonam sądów nad wszystkimi bogami Egiptu – Ja, JHWH. **13** A ta krew będzie wam na znak na domach, w których będziecie. Gdy zobaczę tę krew, ominę was i nie dotknie was plaga[14] mająca zniszczyć podczas mego uderzenia w ziemi egipskiej.

14 I stanie się wam ten dzień pamiątką, i będziecie go obchodzili[15] [jako] święto dla JHWH – dla waszych pokoleń, jako ustawę wieczną będziecie go obchodzili.

15 Przez siedem dni będziecie jedli przaśniki. Już pierwszego dnia usuniecie zakwas z waszych domów, bo każdy spożywający to, co zakwaszone, od pierwszego dnia po siódmy – odcięta będzie ta dusza od Izraela. **16** W pierwszym dniu [będziecie mieli] święte zwołanie[16] i w siódmym dniu [będziecie mieli] święte zwołanie; żadna praca nie będzie w nich wykonywana. Tylko to, co wszelkiej duszy jest [potrzebne] do zjedzenia – tylko to może być u was przygotowane.

---

1 Lub: *głównym wśród miesięcy*.

2 PS dod.: *synów Izraela*; pod. G.

3 *baranka*, שֶׂה (*se*[h]), lub: *jagnię* (owcy lub kozy).

4 *stosownie do domu ojców*, לְבֵית־אָבֹת (*lewet-'awot*).

5 Wg PS: *według liczb*.

6 Tj. mogących go zjeść.

7 W PS metateza w הַכְּבָשִׂים.

8 *zgromadzenia*: brak we frg. z GK.

9 *cała społeczność* (l. *wspólnota*) *zgromadzenia Izraela*, כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל: wg G: *cały tłum zgromadzenia synów Izraela*, πᾶν τὸ πλῆθος συναγωγῆς υἱῶν Ισραηλ.

10 *pod wieczór*, בֵּין הָעַרְבָּיִם (*ben ha'arbaim*), tj. *między wieczorami*; być może chodzi o czas między zachodem a ściemnieniem się, Wj 12:6[L].

11 *oraz*, עַל: to zn. *przyim* zob. Wj 12:8[L]; pod. עַל w Wj 12:9.

12 *gorzkie zioła*, מְרֹרִים (*merorim*).

13 *Pascha to dla JHWH*, פֶּסַח הוּא לַיהוָה, lub: *ominięcie to JHWH*. Rozumienie פֶּסַח, Wj 12:11[L].

14 *plaga*, נֶגֶף (*negef*), l. *cios*, Wj 30:12; Lb 8:19; *zaraza*, Lb 17:11, 12; Joz 22:17.

15 *obchodzili*, וְחַגֹּתֶם, tj. *obchodzili w ramach pielgrzymki*.

16 *święte zwołanie*, מִקְרָא־קֹדֶשׁ (*mikra -qodesz*).

17[a]Wj 23:15; 34:18; Kpł 23:6-8; Lb 28:17; Pwt 16:3-8
18[a]Wj 12:2
22[a]Kpł 14:4-7; Lb 19:6, 18; Ps 51:7; J 19:29
23[a]2Sm 24:15; 2Krl 19:32-37

17 Przestrzegajcie też [Święta] Przaśników,[a1] gdyż w tym właśnie dniu[2] wyprowadziłem wasze zastępy z ziemi egipskiej – i przestrzegajcie tego dnia przez wasze pokolenia jako ustanowienie wieczne.

18 W pierwszym[a] [miesiącu], w czternastym dniu tego miesiąca, wieczorem, będziecie jedli przaśniki, aż do dwudziestego pierwszego dnia tego miesiąca, do wieczora. **19** Przez siedem dni zakwasu nie znajdzie się w waszych domach, bo każdy, kto by jadł to, co zakwaszone, dusza ta zostanie odcięta od zgromadzenia Izraela – przychodzień i tubylec w tej ziemi. **20** Nie będziecie jedli nic zakwaszonego; we wszystkich waszych siedzibach będziecie jedli przaśniki.

21 Następnie zwołał Mojżesz wszystkich starszych Izraela i powiedział do nich: Wyciągnijcie i weźcie sobie owcę dla waszych rodzin, i zabijcie [na] Paschę. **22** Weźcie też wiązkę hizopu[a3] i zanurzcie we krwi, która jest w misie,[4] i dotknijcie nadproże oraz oba odrzwia krwią, która jest w misie – i nikt z was nie[5] wyjdzie z drzwi swego domu aż do rana. **23** Gdy JHWH będzie przechodził, aby uderzyć [plagą] Egipt, a zobaczy krew na nadprożu i na obu odrzwiach, ominie JHWH te drzwi i nie pozwoli niszczycielowi[a] wejść do waszych domów, aby uderzyć [plagą]. **24** Przestrzegajcie zatem tej rzeczy jako ustawy dla was i dla waszych synów na wieki.

25 A gdy już wejdziecie do ziemi, którą da wam JHWH, jak obiecał, przestrzegajcie tego obrzędu.[6] **26** I kiedy powiedzą do was wasi synowie: Cóż to macie za obrzęd? – **27** odpowiecie: To ofiara[7] paschalna dla JHWH, że omijał domy synów Izraela w Egipcie, gdy uderzał [plagą] Egipt, a nasze domy ochronił – i pochylił się lud i pokłonił.[8]

28 I poszli synowie Izraela, i uczynili tak, jak JHWH nakazał Mojżeszowi i Aaronowi – tak [właśnie] uczynili.

Śmierć pierworodnych

29 I stało się o północy, że uderzył JHWH wszystkich pierworodnych w ziemi egipskiej, od pierworodnego [syna] faraona, siedzącego na jego tronie, po pierworodnego [syna] więźnia, który był w lochu – i wszystkie pierworodne bydła.

30 I wstał faraon tej nocy,[9] on i wszyscy jego słudzy, i wszyscy Egipcjanie – i powstał wielki krzyk w Egipcie, gdyż nie było domu, w którym nie byłoby umarłego.

Wyjście

31 I wezwał Mojżesza i Aarona tej nocy, i powiedział: Wstawajcie! Wychodźcie spośród mego ludu, zarówno wy, jak i synowie Izraela – i idźcie, służcie JHWH według swoich słów. **32** Zabierzcie też wasze owce i wasze bydło, jak mówiliście – i idźcie; a pobłogosławcie też i mnie.

33 I nalegali Egipcjanie na lud, by przyśpieszyć ich wyjście z [ich] ziemi, bo mówili: [Jeszcze] wszyscy pomrzemy!

34 Wtedy lud włożył swoje ciasto, zanim się zakwasiło, swoje dzieże owinięte w szaty, na swoje ramiona. **35** A synowie Izraela postąpili [też] według słowa Mojżesza i wyprosili u Egipcjan przedmioty srebrne i przedmioty złote oraz szaty. **36** JHWH zaś dał ludowi łaskę w oczach Egipcjan, i spełnili ich [prośbę] – i złupili Egipcjan.

---

1 *Przaśników*, הַמַּצּוֹת: wg PS: *przykazania*, הַמִּצְוָה, pod. G: τὴν ἐντολὴν ταύτην.

2 *w tym właśnie dniu*, בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, idiom: *w kości tego dnia*.

3 *Hizop*, אֵזוֹב, zob. 1Krl 4:33 (Wj 12:22[L]).

4 *w misie*, סַף (*saf*), wg G: *przy progu*, gr. λήμψεσθε δὲ δέσμην ὑσσώπου καὶ βάψαντες ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ παρὰ τὴν θύραν.

5 *nie*, לֹא: w PS אַל.

6 *obrzędu*, עֲבוֹדָה (*'awoda[h]*): lub: *obowiązku*; tym samym słowem określana jest *praca* i *służba*.

7 *ofiara*, זֶבַח (*zewach*), tj. *ofiara krwawa* l. *rzeźna*.

8 *pochylił się lud i pokłonił*: hend.: *nisko się pokłonił*.

9 Lub: *Faraon zerwał się tej nocy*, Wj 12:30[L].

Pierwsze kroki na wolności

37 A synowie Izraela wyruszyli z Ramses[1] do Sukkot[2] w liczbie około sześciuset tysięcy nóg męskich[3] oprócz dzieci.[4] **38** Poza tym wychodziła z nimi wielka mieszanina [ludzi],[5] i owce, i bydło – bardzo pokaźny dobytek.

39 Z ciasta zaś, które wynieśli z Egiptu, napiekli przaśnych placków, gdyż nie zdążyło się zakwasić, bo zostali wypędzeni z Egiptu, a nie byli w stanie zwlekać, i nie przygotowali sobie zaopatrzenia [na drogę].

40 A pobyt synów Izraela[6] w ziemi Kannan i w ziemi egipskiej[7] trwał czterysta trzydzieści lat.[a8] **41** I stało się po upływie tych czterystu trzydziestu lat, a stało się to dokładnie tego samego dnia, że wyszły z ziemi egipskiej wszystkie zastępy JHWH. **42** Była to dla JHWH noc[9] czuwania,[10] by wyprowadzić je z ziemi egipskiej. Ona, ta noc, ma być – dla JHWH – nocą czuwania dla wszystkich synów Izraela po [wszystkie] ich pokolenia.

Postanowienia dotyczące Paschy

43 I powiedział JHWH do Mojżesza i do Aarona: Oto ustawa dotycząca Paschy: Żaden cudzoziemiec[11] nie będzie z niej spożywał. **44** Każdy jednak mężczyzna, niewolnik nabyty za pieniądze, jeśli go obrzezasz, wtedy może z niej spożywać. **45** Obcy mieszkaniec ani najemnik nie będzie z niej spożywał. **46** W jednym i tym samym domu ma być spożyta, nie wyniesiesz ani [kawałka] z tego mięsa z domu na zewnątrz, ani nie złamiecie jego kości.[a] **47** Całe zgromadzenie Izraela będzie tego przestrzegać. **48** A jeśli zagości u ciebie przychodzień i będzie chciał obchodzić Paschę dla JHWH, obrzezaj u niego każdego mężczyznę i wtedy może przystąpić do jej obchodzenia – i będzie jak tubylec w tej ziemi – lecz żaden nieobrzezany nie będzie z niej spożywał. **49** Jedno prawo obowiązywać będzie tubylca oraz przychodnia goszczącego wśród was.

50 I wszyscy[12] synowie Izraela uczynili tak, jak przykazał JHWH Mojżeszowi i Aaronowi – tak uczynili. **51** I stało się w tym właśnie dniu, że wyprowadził JHWH synów Izraela z ziemi egipskiej ich zastępami.

Rozstrzygnięcie o pierworodnych

13 I przemówił JHWH do Mojżesza tymi słowy: **2** Poświęć mi wszelkie pierworodne; pierwsze otwierające wszelkie łono u synów Izraela, wśród ludzi lub wśród bydła, należeć będzie do Mnie.[a]

Święto Przaśników

3 I powiedział Mojżesz do ludu: Pamiętajcie o tym dniu, w którym wyszliście

40[a] Rdz 15:13, 16; Ga 3:17
46[a] Lb 9:12; Ps 34:21; J 19:36

Rozdział 13
2[a] Lb 3:13; Łk 2:23

---

1 *Ramses*: różnice w wokal.: רַעַמְסֵס (Wj 12:37), רַעְמְסֵס (Rdz 47:11), רַעַמְסֵס (Lb 33:3), Wj 12:37[L].

2 *Sukkot*: Tell el Maskhuta w Wadi Tumilat (?), utożsamiane z Pitom (Wj 1:11), Wj 12:37[L].

3 *nóg męskich*, רַגְלִי הַגְּבָרִים (*ragle haggewarim*): idiom: (1) *mężczyzn gotowych do drogi*; (2) *pieszych mężczyzn*; (3) *zdrowych i gotowych do walki*, Wj 12:37[L].

4 *dzieci*, טַף (*taf*), l. *małych*, zob. Wj 10:10, 24. Taka liczba mężczyzn mogła ozn., że z Egiptu wyszło ok. 1,8-3 mln ludzi. Inne sugestie: (1) liczba: כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף, ozn. ok. 600 klanów lub oddziałów, ponieważ *tysiąc*, אֶלֶף, może też ozn. *klan* lub *oddział*. Dawałoby to, w zależności od liczebności klanu, 72-140 tys. ludzi; (2) gematrycznie (tj. sumując wartości liczbowe liter) wyrażenie: בני ישראל daje: 603 551 osób (por. Lb 1:46; 26:51); (3) wyrażenie: *nóg męskich oprócz dzieci* (רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף) można traktować jako zwrot stały lub przysłowiowy, w rodzaju: *zabić matkę na synach*, zob. Rdz 32:11 (Wj 12:37[L]).

5 *mieszanina [ludzi]*, עֵרֶב (*'erew*), Wj 12:38[L].

6 PS dod.: *i ich ojców*, וַאֲבֹתָם; pod. G[A].

7 *w ziemi Kanaan i w ziemi egipskiej*, בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וּבְאֶרֶץ מִצְרָיִם PS, pod. G: ἐν γῇ Αἰγύπτῳ καὶ ἐν γῇ Χαναάν. W MT brak *ziemi Kannan*; *w[lps]*.

8 Co do 430 lat, zob. Wj 12:40[L].

9 *noc*, לַיִל; w PS: לֵילָה.

10 *noc czuwania*, לֵיל שִׁמֻּרִים: jeden z przyp., gdzie *lm* שִׁמֻּרִים może wskazywać na pojęcie abstrakcyjne.

11 *żaden cudzoziemiec*, בֶּן־נֵכָר, idiom: *syn obcego*; wg G: *gdzie indziej urodzony*, gr. ἀλλογενὴς.

12 *wszyscy*: brak w G i we fragmentach z GK.

5[a]Wj 3:8
12[a]Łk 2:23
19[a]Rdz 50:25; Joz 24:32

z Egiptu,[1] z domu niewoli,[2] gdyż mocną ręką wyprowadził was stamtąd JHWH – i to, co zakwaszone, nie będzie spożywane.

4 Wychodzicie dziś,[3] w miesiącu Abib.[4] **5** A gdy wprowadzi cię JHWH[5] do ziemi Kananejczyka, Chetyty, Amoryty, Chiwity i Jebuzyty,[6] co do której przysiągł twoim ojcom, że tobie ją da, [tę] ziemię opływającą w mleko i miód,[a] będziesz [także] zachowywał ten obrzęd w tym miesiącu. **6** Przez siedem[7] dni będziesz jadł przaśniki, w dniu siódmym będzie święto dla JHWH.

7 Przaśniki będą spożywane przez siedem dni i nie zobaczy się u ciebie niczego zakwaszonego, i nie zobaczy się u ciebie zakwasu w obrębie wszystkich twoich granic.

8 W tym też dniu oznajmisz swojemu synowi: To dlatego, że to uczynił mi JHWH, gdy wychodziłem z Egiptu. **9** I będzie ci to jako znak na twojej ręce[8] i jako pamiątka między twoimi oczami, po to, by Prawo JHWH było w twoich ustach, gdyż mocną ręką wyprowadził cię JHWH z Egiptu. **10** I będziesz przestrzegał tej ustawy z roku na rok w oznaczonym jej czasie.

11 I stanie się, gdy JHWH[9] wprowadzi cię do ziemi Kananejczyka i da ci ją, jak przysiągł tobie i twoim ojcom, **12** wtedy przekażesz JHWH każde pierwsze otwierające łono, i ze wszystkiego, co jako pierwsze otworzy [łono] wśród potomstwa bydła, które stanie się twoją [własnością], samce należeć będą do JHWH.[a] **13** Każde zaś pierwsze otwierające [łono] u osła wykupisz jagnięciem, a jeśli nie wykupisz, złamiesz mu kark. Każdego zaś pierworodnego z ludzi, z twoich synów, wykupisz.

14 I stanie się, gdy kiedyś zapyta cię twój syn: Co to oznacza? – że odpowiesz mu: Silną ręką[10] wyprowadził nas JHWH z Egiptu, z domu niewoli. **15** Bo stało się, gdy faraon uparcie odmawiał wypuszczenia nas, że JHWH zabił wszelkie pierworodne w ziemi egipskiej, od pierworodnego z ludzi po pierworodne z bydła. Dlatego [właśnie] ja ofiaruję JHWH wszystkie pierwsze samce otwierające łono, a każdego pierworodnego z moich synów wykupuję. **16** Niech to będzie jako znak na twoim ręku i jako ozdoba[11] między twoimi oczami, że mocną ręką wyprowadził nas JHWH z Egiptu.

Droga przez pustynię

17 I stało się, gdy faraon wypuścił lud, że nie prowadził ich Bóg drogą do ziemi Filistynów, choć była bliższa, gdyż powiedział Bóg: Aby nie żałował lud, gdy zobaczy, [że czeka go] bitwa, i nie zawrócił do Egiptu. **18** Skierował więc Bóg lud na drogę pustynną ku Morzu Czerwonemu, a synowie Izraela wyszli z ziemi egipskiej uzbrojeni. **19** Zabrał też Mojżesz z sobą kości Józefa, ponieważ zaprzysiągł on[12] uroczyście synów Izraela, mówiąc: Bóg was na pewno nawiedzi. Wtedy wyniesiecie stąd z sobą moje kości.[a]

20 A gdy wyruszyli z Sukkot, rozłożyli się [obozem] w Etam, na skraju pustyni. **21** JHWH[13] zaś szedł przed nimi za dnia w słupie obłoku, aby prowadzić ich w drodze, a nocą [szedł] w słu-

---

1 Wg PS: *z ziemi egipskiej*, מֵאֶרֶץ מִמִּצְרַיִם: pod. G.

2 *z domu niewoli*, מִבֵּית עֲבָדִים, tj. *z domu niewolników*; przyp., w którym *lm* wyraża pojęcie abstrakcyjne.

3 *dziś*: PS umieszcza to słowo na końcu w. 3.

4 *Abib*, אָבִיב (*'awiw*), czyli: *miesiąc młodych kłosów jęczmienia*.

5 *Klk* Mss T[J] PS G dod.: *wasz Bóg*, אֱלֹהֶיךָ.

6 PS dod.: *i Peryzyty, i Girgaszyty*, והפר־ זי והגרגשי; pod. G. 4Q128 *verso*, tj. 4QPhyl G[A] (DJD VI, 51, 11.54-55), ה̇חוי [האמ̇ו̇ר̇י הפרזי ה̇יבוסי הג̇ר̇ג̇ו̇]שי, zob. Wj 3:17.

7 Wg PS: *sześć*, שִׁשָּׁת; pod. G.

8 Wg PS: *na twoich rękach* i stosownie rozpoczyna wers: וְהָיוּ, pod. w w. 16.

9 PS dod.: *twój Bóg*, אֱלֹהֶיךָ; pod. G.

10 Lub: *Siłą ręki*.

11 *ozdoba*, טוֹטָפוֹת (*totafot*); wg G: *coś niewzruszonego*, ἀσάλευτον. Znak l. przedmiot umieszczony na czole, zob. *m. Shabbat* 6:1; w Tg do 2Sm 1:10 naramiennik Saula. Być może była to praktyka zapożyczona z Egiptu.

12 PS dod.: *Józef*, יוֹסֵף.

13 Wg G: *Bóg*.

pie ognia, aby im świecić, tak by mogli
iść dniem i nocą. **22** Za dnia nie odstę-
pował[1] [zatem] od ludu słup obłoku ani
w nocy słup ognia.

Przejście przez Morze Czerwone

14 I przemówił JHWH do Mojże-
sza tymi słowy: **2** Przekaż sy-
nom Izraela, aby zawrócili i rozłożyli
się [obozem] przed Pi-Hachirot,[2] mię-
dzy Migdol[3] a morzem, naprzeciw Baal-
Sefon.[4] Będziecie obozować naprzeciw
niego nad morzem. **3** Faraon zaś powie
o synach Izraela: Pobłądzili[5] oni w tej
ziemi, zamknęła ich pustynia. **4** I za-
twardzę serce faraona[a] i będzie ich ści-
gał, i wsławię się na faraonie i na całym
jego wojsku – i poznają Egipcjanie,[b] że
Ja jestem JHWH. I tak uczynili.
5 A gdy doniesiono królowi Egiptu, że
lud uciekł, odmieniło się serce faraona
i jego sług względem ludu i mówili: Co
[my] zrobiliśmy, że zwolniliśmy Izra-
elitów[6] od służenia nam? **6** Zaprzągł
więc swój rydwan i wziął z sobą swój
lud. **7** Wziął też sześćset doborowych
rydwanów i wszystkie [inne] rydwany
Egiptu z dowódcami[7] na nich wszyst-
kich. **8** I zatwardził JHWH serce fara-
ona, króla Egiptu, tak że ścigał synów
Izraela. A synowie izraelscy wychodzili
z podniesioną ręką.[8]
9 Egipcjanie ścigali ich zatem,
wszystkie konne rydwany faraona,
jego jeźdźcy i jego wojsko, i dogonili
ich obozujących nad morzem, koło Pi
-Hachirot naprzeciw Baal-Sefon.
10 A gdy faraon zbliżył się, synowie
Izraela podnieśli swoje oczy[9] – a oto
Egipcjanie ciągnęli za nimi. I przestra-
szyli się bardzo – i wołali synowie Izra-
ela do JHWH, **11** i powiedzieli do Mojże-
sza: Czy dlatego, że w Egipcie nie było
grobów, zabrałeś nas, abyśmy pomarli
na pustyni? Cóż to nam uczyniłeś, wy-
prowadzając nas z Egiptu? **12** Czy nie
tymi słowy oświadczyliśmy ci w Egip-
cie: Odstąp od nas, a będziemy służy-
li Egipcjanom, gdyż lepiej nam służyć
Egipcjanom niż umierać na pustyni.
13 I powiedział Mojżesz do ludu: Nie
bójcie się, wytrwajcie,[10] a zobaczycie
zbawienie JHWH, które sprawi wam
dzisiaj! Bo Egipcjan, których dzisiaj wi-
dzicie, nie będziecie już więcej oglądali
– na wieki! **14** JHWH będzie za was
walczył – a wy milczcie![11]
15 I powiedział JHWH do Mojżesza:
Dlaczego wołasz do Mnie? Powiedz sy-
nom Izraela, aby ruszyli! **16** A ty pod-
nieś swoją laskę i unieś swoją rękę nad
morze, i rozdziel je, a synowie Izraela
przejdą środkiem morza po suchym
gruncie. **17** A oto Ja zatwardzę serce
Egipcjan i wejdą za nimi. Wtedy wsła-
wię się na faraonie i na całym jego woj-
sku, i na jego rydwanach, i na jego
jeźdźcach. **18** I poznają Egipcjanie,[12]
że Ja jestem JHWH, gdy wsławię się na
faraonie, na jego rydwanach i na jego
jeźdźcach.
19 A anioł Boży, który szedł przed
obozem Izraela, przesunął się i szedł za
nimi. I przesunął się słup obłoku sprzed
nich, a stanął za nimi – **20** i wszedł
między obóz Egipcjan a obóz Izraela.

Rozdział 14
4[a]Wj 4:21; 7:3;
[b]Wj 7:5

---

1 *nie odstępował*, יָמִישׁ *hi*; wg PS *q*: ימוש.

2 *Pi-Hachirot*, פִּי הַחִירֹת (*pi-hachirot*), czyli: *ujście kanałów*, lecz wg etymologii ludowej; inne znaczenia: (1) *świątynia Hrt* (tj. bogini syryjskiej); (2) *siedziba Hator*; wg G: *nieobwarowaną wioską*, ἐπαύλεως, Wj 14:2[L].

3 *Migdol*, מִגְדֹּל (*migdol*): miejsc o takiej nazwie jest w Egipcie więcej, Wj 14:2[L].

4 *Baal-Sefon*, בַּעַל צָפֹן, czyli: *władca północy* (?).

5 Wg G: *a faraon powie swojemu ludowi*: *Synowie Izraela pobłądzili*, καὶ ἐρεῖ Φαραω τῷ λαῷ αὐτοῦ οἱ υἱοὶ Ισραηλ πλανῶνται.

6 Wg G: *synów Izraela*.

7 *dowódcami*, שָׁלִשִׁם (*szaliszim*): (1) trzyosobowa załoga (?); (2) dowódcy trzeciej rangi po faraonie (?), Wj 14:7[L].

8 *z podniesioną ręką*, בְּיָד רָמָה, idiom: (1) *pewni siebie*; (2) *zawadiacko*; (3) idiom: *z podniesioną głową*; (4) *arogancko*, por. Lb 15:30; 33:3. Może chodzić też o to, że wychodzili wsparci podniesioną ręką PANA.

9 PS dod.: *i zobaczyli*, וַיִּרְאוּ, pod. G.

10 *wytrwajcie*, הִתְיַצְּבוּ (*hitjatsewu*), lub: *ostańcie się*.

11 *a wy milczcie*, תַּחֲרִישׁוּן (*tachariszun*), lub: (1) *a wy bądźcie cicho*; (2) *a wy zachowajcie spokój*; (3) *wystarczy, że będziecie cicho*.

12 Wg PS: *wszyscy Egipcjanie*; pod. G.

20[a]Pwt 4:11; 5:22
22[a]1Kor 10:1-2; Hbr 11:29
24[a]Ps 77:17-21

Rozdział 15
1[a]Obj 15:3
2[a]Ps 118:14; Iz 12:2
3[a]Ps 24:8; Iz 42:13
4[a]Lb 21:4; 1Krl 9:26; Jr 49:21; Jo 2:6

Był tam więc obłok i [była] ciemność, i rozświetlał noc[a1] – i nie zbliżyli się jeden do drugiego[2] przez całą noc.

21 I Mojżesz uniósł swą rękę nad morze, a JHWH puszczał na morze silny wschodni wiatr przez całą noc i zamienił morze w suchy grunt – i rozstąpiły się wody.

22 I szli synowie Izraela środkiem morza po suchym gruncie, a wody były im murem po ich prawej i ich lewej stronie.[a]

23 Egipcjanie ścigali ich i weszli za nimi w środek morza – wszystkie konie faraona, jego rydwany i jego jeźdźcy. **24** I stało się w [czasie] straży porannej,[3] że spojrzał JHWH [w dół] na[4] oddział Egipcjan w słupie ognia i obłoku i sprawił zamieszanie w oddziale[5] egipskim,[a] **25** i sprawił, że odpadły[6] koła jego rydwanów, tak że poruszali się [oni] z trudem – i powiedzieli Egipcjanie: Uciekajmy przed Izraelem, gdyż JHWH walczy za nich z Egipcjanami.

26 JHWH zaś powiedział do Mojżesza: Unieś swą rękę nad morze, aby zawróciły wody na Egipcjan, na ich rydwany i na ich jeźdźców.

27 Wtedy Mojżesz uniósł swą rękę nad morze i wróciło morze nad ranem na swe zwykłe miejsce, a Egipcjanie uciekali[7] mu naprzeciw – i [tak] wtrącił JHWH Egipcjan w środek morza! **28** I wróciły wody, i okryły rydwany i jeźdźców całego wojska faraona, które weszło za nimi w morze – nie pozostał im ani jeden.

29 A synowie Izraela przeszli po suchym gruncie środkiem morza, a wody były im murem po ich prawej i lewej stronie.

30 Tak wybawił JHWH w tym dniu Izraela z ręki Egipcjan – i widział Izrael Egipcjan martwych na brzegu morza. **31** I ujrzał Izrael potężną rękę, z jaką wystąpił JHWH przeciw Egipcjanom, i lud przestraszył się JHWH – i uwierzyli w JHWH i w Mojżesza, Jego sługę.

Pieśń Mojżesza

15 Wtedy zaśpiewał Mojżesz[a] i synowie Izraela tę pieśń[8] dla JHWH. Powiedzieli tak:

Będę śpiewał JHWH,
bo wzniósł się potężnie –
konia i jego jeźdźca[9]
wrzucił w morze!
2 JH[WH] moją mocą i pieśnią,[a]
i stał się dla mnie zbawieniem.
To jest mój Bóg – i Jego wielbię,[10]
Bóg mojego ojca – i Jego
wywyższam.
3 JHWH jest wojownikiem[a11] –
JHWH [brzmi] Jego imię!
4 Rydwany faraona i jego wojsko
wrzucił w morze,
a jego doborowi wodzowie
zostali potopieni w Morzu
Czerwonym.[a12]

---

1 Wg G: *i stała się ciemność i mrok, i minęła noc, i nie spotkali się nawzajem przez całą noc*, ἐγένετο σκότος καὶ γνόφος καὶ διῆλθεν ἡ νύξ καὶ οὐ συνέμιξαν ἀλλήλοις ὅλην τὴν νύκτα, Wj 14:20[L].

2 Lub: *ten do tego*, Wj 14:20[L].

3 *w [czasie] straży porannej*, בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר, tj. między 2:00 a 6:00 rano.

4 *na*, אֶל: wg PS: עַל.

5 *oddział*, מַחֲנֵה (*machane*[h]), może oznaczać obóz na postoju i w ruchu, por. Wj 14:20.

6 *odpadły*, וַיָּסַר, lub: *zboczyły*; wg PS: *uwięzły*, וַיֶּאֱסֹר; pod. G: *ugrzęzły*, καὶ συνέδησεν τοὺς ἄξονας τῶν ἁρμάτων αὐτῶν.

7 *uciekali*, נָסִים, od נוּס; pod. G, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι ἔφυγον ὑπὸ τὸ ὕδωρ; wg PS: *parli*, נֹסְעִים, od נָסַע.

8 Jedna z najstarszych pieśni literatury hbr. pochodząca w swej tradycji ustnej z XV w. p. Chr. Wj 15:1[L].

9 Do jeźdźców zaliczano też załogę rydwanów Wj 15:1[L].

10 *wielbię*, אַנְוֵהוּ (*'anwe*[h]), lub: *zdobię*, hl[2], por. Jr 6:2, Wj 15:2[L].

11 *JHWH jest wojownikiem*, יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה. Wg PS: *bohaterem*, גִּבּוֹר.

12 Por. G: ἐν ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ: (1) Określenie יַם־סוּף (*jam-suf*), tj. morze sitowia, odnosi się do M. Czerwonego (1Krl 9:26; Jr 49:21), w sensie morza *krańcowego* l. *granicznego*, i powinno być zwokal. jako יַם־סוֹף (*jam-sof*); (2) egip. pap. Anastasisa poświadczający istnienie *jeziora sitowia* niedaleko Ramses może wskazywać, że w tym właśnie miejscu doszło do przejścia przez morze, Wj 15:4[L].

5 Otchłań ich okryła,
spadli w głębię jak kamień!
6 Twoja prawica, JHWH, jest
chwalebna[1] w sile,
Twoja prawica, JHWH, rozbija
wroga!
7 Wielkością swego majestatu
powalasz powstających przeciw
Tobie,
posyłasz swój gniew – pożera
jak plewę.
8 Pod tchnieniem Twoich nozdrzy
spiętrzyły się wody,
nurty stanęły jak wał,
stężały otchłanie w sercu morza.
9 Wróg powiedział:
Doścignę, dosięgnę,
będę dzielił łup,
nasyci się nimi moja dusza,[2]
dobędę miecza,
wywłaszczy ich moja ręka!
10 Wionąłeś swym tchnieniem,
okryło ich morze;
potonęli jak ołów
w potężnych wodach!
11 Któż jest jak Ty
pośród bogów,[a] JHWH?
Któż jest jak Ty,
wzniosły w świętości –
przejmujący w chwale,
dokonujący cudów?
12 Wyciągnąłeś swą prawicę,
pochłonęła ich ziemia!
13 Wiodłeś w swej łasce[a]
lud, który wykupiłeś[b]
prowadziłeś w swej mocy
na niwy[c] swej świętości!
14 Usłyszą[3] narody – zadrżą!
Skurcz chwyci mieszkańców
Filistei.
15 Zaniepokoją się też
książęta Edomu;
władców Moabu –
przeniknie ich drżenie,
rozpłyną się wszyscy mieszkańcy
Kanaanu.
16 Ogarnie ich przerażenie i strach,
wobec potęgi Twojego ramienia
zastygną jak kamień –
póki nie przejdzie Twój lud, JHWH,
póki nie przejdzie lud, który
nabyłeś![4]
17 Wprowadzisz ich i zasadzisz
na górze swego dziedzictwa,
miejscem swego zamieszkania
uczyniłeś [je], JHWH;
święte miejsce, Panie,
ugruntowały Twoje ręce!
18 JHWH będzie królował
na wieki wieczne!

19 Gdyż wszedł koń faraona z jego rydwanem i jego jeźdźcami w morze, i skierował JHWH na nich wody morza, i przeszli synowie Izraela po suchym gruncie środkiem morza.

Pieśń Miriam

20 Wtedy prorokini Miriam,[5] siostra Aarona,[6] wzięła w swoją rękę bębenek, i wyszły za nią wszystkie kobiety z bębenkami i w pląsach.

21 I zaśpiewała im Miriam:
Śpiewajcie JHWH,
bo wzniósł się potężnie!
Konia i jego jeźdźca
wrzucił w morze!

Pierwsze narzekania

22 I poprowadził Mojżesz Izraela od Morza Czerwonego, i wyszli na pustynię Szur. I szli trzy dni po pustyni, a nie znaleźli wody.

23 I przybyli do Mara, lecz nie mogli pić wody z Mara, bo była gorzka – dlatego nadano jej nazwę Mara. **24** Wtedy szemrał[7] lud przeciw Mojżeszowi, mówiąc: Co będziemy pić? **25** I wołał do JHWH, a JHWH pokierował go do [pewnego] drzewa;[8] i wrzucił je do wody, a woda stała się słodka.

Tam ustanowił mu ustawę i prawo[9] i tam go doświadczył. **26** I powiedział:

11[a] Ps 89:7-8; Iz 44:8; Dz 4:12
13[a] Ps 31:17; 103:4, 8, 11, 17; Rz 6:23; Ef 2:8;
[b] Ps 77:16; 106:10; Iz 52:9; 62:12;
[c] Ps 23:2; 74:2

---

1 Uwaga gramatyczna, Wj 15:6[L].
2 *dusza*, נֶפֶשׁ (*nefesz*), *pragnienie*.
3 *Usłyszą*, pf. profetyczne.
4 *nabyłeś*, קָנִיתָ (*qanita*), lub: *stworzyłeś*, zob. Rdz 4:1; 14:19, 22.
5 *Miriam*, מִרְיָם (*mirjam*): czyli: *ukochana* (od eg. *mryt*) l. *dar* (od ak. *rym*) Wj 15:20[L].
6 *Aaron*, אַהֲרֹן (*'aharon*): czyli: *wielkie jest imię* (Boga), od eg. *''rn*; Wj 15:20[L].
7 *szemrał*, וַיִּלֹּנוּ, lub: *ujadał*.
8 *pokierował go*, וַיּוֹרֵהוּ: wg PS: *ukazał mu*, וַיַּרְאֵהוּ; wg G: *wskazał mu*, ἔδειξεν αὐτῷ.
9 *prawo*, מִשְׁפָּט (*miszpat*), *rozstrzygnięcie*.

26[a]Ps 103:3

Rozdział 16
3[a]Pwt 3:7
4[a]J 6:31-35, 41, 43-58;
[b]Pwt 8:3
10[a]Ez 1:28; 3:12, 23; 8:4; 9:3
15[a]1Kor 10:3

Jeżeli pilnie będziesz słuchał głosu JHWH, twojego Boga, i czynił to, co prawe w Jego oczach, i zważał[1] na Jego przykazania, i strzegł wszystkich Jego ustaw, to żadnej choroby, którą włożyłem na Egipt, nie włożę na ciebie, ponieważ Ja, JHWH, jestem twoim lekarzem.[a]

27 I przyszli do Elim,[2] a tam było dwanaście źródeł wody i siedemdziesiąt palm – i rozłożyli się tam nad wodami.

Przepiórki i manna

16 Następnie wyruszyli z Elim i przybyli – całe zgromadzenie synów Izraela – na pustynię Syn, która rozciąga się między Elim a Synajem,[3] w piętnastym dniu drugiego miesiąca po ich wyjściu z ziemi egipskiej.

2 I szemrali na pustyni – całe zgromadzenie synów Izraela – przeciw Mojżeszowi i przeciw Aaronowi. **3** I powiedzieli do nich synowie Izraela: Obyśmy wówczas pomarli,[4] z ręki JHWH, w ziemi egipskiej, gdzie siadywaliśmy przy garnku z mięsem, gdzie mogliśmy jeść chleb do syta![a] Bo wyprowadziliście nas na tę pustynię, aby całą tę społeczność zamorzyć głodem.[5]

4 Wtedy JHWH powiedział do Mojżesza: Oto Ja spuszczę wam [niczym] deszcz chleb z nieba.[a] I lud będzie wychodził i zbierał, ile trzeba, dzień w dzień, po to, bym go wypróbował, czy będzie żył[6] w moim prawie, czy też nie.[b] **5** Ale stanie się w szóstym dniu, że gdy postawią to, co przyniosą, będzie tego dwa razy tyle, co zbieranego każdego dnia.

6 Mojżesz i Aaron powiedzieli więc do wszystkich synów Izraela:[7] [Przyjdzie] wieczór i przekonacie się,[8] że to JHWH wyprowadził was z ziemi egipskiej. **7** A poranek – i zobaczycie chwałę JHWH, bo usłyszał wasze szemranie przeciwko JHWH. A cóż my, że szemracie przeciwko nam?

8 Powiedział też Mojżesz: Gdy JHWH da wam wieczorem mięso do jedzenia, a rano chleb do nasycenia się, bo JHWH usłyszał wasze szemranie, które podnieśliście przeciw Niemu,[9] [to okaże się,] czym my jesteśmy. Nie przeciw nam jest wasze szemranie, lecz przeciw JHWH.

9 Potem Mojżesz powiedział do Aarona: Powiedz całemu zgromadzeniu synów Izraela: Zbliżcie się przed oblicze JHWH, bo usłyszał wasze szemranie. **10** I stało się, gdy Aaron przemawiał do całego zgromadzenia synów Izraela, że zwrócili się ku pustyni, a oto – chwała JHWH[a] ukazała się w obłoku.

11 I przemówił JHWH do Mojżesza: **12** Usłyszałem szemrania synów Izraela. Przemów do nich tak: Pod wieczór[10] będziecie jedli mięso, a rano nasycicie się chlebem – i poznacie, że Ja, JHWH, jestem waszym Bogiem.

13 I stało się wieczorem, że nadleciały przepiórki i pokryły obóz, a z rana warstwa rosy leżała wokół obozu. **14** A gdy warstwa rosy podniosła się, oto powierzchnię pustyni zalegała drobna łuska,[11] drobna niczym szron na ziemi. **15** A gdy synowie Izraela to zobaczyli, mówili jeden do drugiego: Co to jest?[12] – bo nie wiedzieli, co to było. Mojżesz zaś powiedział do nich: To jest chleb,[13] który JHWH dał wam na pokarm.[a]

---

1 Lub: *skłaniał ucho*, וְהַאֲזַנְתָּ.

2 *Elim*, אֵילִם (*'elim*), czyli: *terebinty*, *wielkie drzewa*.

3 *Syn*, *Synaj*, סִין i סִינַי: etym. dotychczas nieznana. Na określenie tego obszaru lub jego części SP używa co najmniej pięciu słów: Sin, Paran, Szur, Syn i Synaj.

4 *Obyśmy pomarli*, מִי־יִתֵּן מוּתֵנוּ, tj. *O, gdyby tak ktoś dał nam umrzeć*.

5 Narzekanie to miało miejsce już ok. 45 dni po wyjściu z niewoli!

6 Tj. *chodził*.

7 Wg G: *do całego zgromadzenia synów Izraela*, πρὸς πᾶσαν συναγωγὴν υἱῶν Ισραηλ.

8 Uwaga gramatyczna, Wj 16:6[L].

9 Wg G: *przeciwko nam*, καθ᾽ ἡμῶν.

10 *Pod wieczór*, בֵּין הָעַרְבַּיִם, tj. *między wieczorami*.

11 Wg G: *jak kolendra*, *biała jak szron*, ὡσεὶ κόριον λευκὸν ὡσεὶ πάγος, por. Wj 16:31.

12 *Co to jest?*, מָן הוּא (*man hu'*): zaimek pytajny: מָן, być może był wówczas w użyciu jako *co*, ale poza kontekstem tej historii nie występuje w hbr., występuje za to w arab. i syr.

13 *chleb*, לֶחֶם (*lechem*), może ozn. pokarm, paszę (Sdz 13:15-16), a nawet miód (1Sm 14:24-28). *To jest chleb*, הוּא הַלֶּחֶם, Wj 16:15[L].

16 Oto Słowo, w którym JHWH przykazał: Zbierajcie z niego, każdy według swej możności zjedzenia, omer[1] na głowę,[2] stosownie do liczby waszych dusz, każdy według tego, ile biorą w jego namiocie.

17 Synowie Izraela uczynili więc tak i zbierali, jedni więcej, drudzy mniej.[3] **18** A gdy to odmierzali w omerach, ten, który zebrał więcej, nie miał nadmiaru, a ten, który zebrał mniej, nie miał braku – każdy zebrał według swojej możności[a] zjedzenia.

19 I powiedział do nich Mojżesz: Niech nikt nie pozostawia z tego nic do rana. **20** Ale nie posłuchali Mojżesza i pozostawili niektórzy ludzie z tego do rana, lecz pokryło się [to] robakami i zaśmierdło – i Mojżesz rozgniewał się na nich.

21 Zbierali więc to co rano, każdy według możności zjedzenia, a gdy słońce przygrzało, to topniało. **22** W dniu szóstym natomiast zbierali pokarm[4] w dwójnasób, po dwa omery na każdego. A wszyscy przełożeni zgromadzenia przyszli i donieśli [o tym] Mojżeszowi.

23 On im zaś powiedział: Tak zarządza JHWH: Jutro będzie odpoczynek, święty szabat dla JHWH. Co macie upiec, upieczcie, i co macie ugotować, ugotujcie – a cały nadmiar pozostawcie sobie na przechowanie do rana.[a] **24** I pozostawili to [przez noc] do rana, tak jak przykazał Mojżesz, i nie zaśmierdło ani nie było w tym robactwa.

25 Wtedy powiedział Mojżesz: Zjedzcie [to] dziś, gdyż dziś jest szabat dla JHWH, dzisiaj nie znajdziecie tego na polu. **26** Przez sześć dni będziecie to zbierać, ale w siódmym dniu jest szabat – nie będzie tego w nim. **27** Ale stało się w dniu siódmym, że wyszli [niektórzy] z ludu, aby zbierać – i nie znaleźli.

28 Wówczas powiedział JHWH do Mojżesza: Jak długo będziecie odmawiać przestrzegania moich przykazań i moich praw? **29** Patrzcie, bo JHWH dał wam szabat, dlatego On daje wam też w dniu szóstym chleb na dwa dni. Zostańcie każdy na swoim miejscu, niech nikt w siódmym dniu[5] nie wychodzi ze swojego miejsca. **30** Odpoczywał więc lud w siódmym dniu.

31 I nazwał to dom Izraela manną,[6] a była ona jak ziarno kolendry, biała, a miała smak placka z miodem.[a7]

32 I powiedział Mojżesz: To jest Słowo, w którym JHWH przykazuje: Pełny omer z tego ma być na przechowanie dla waszych [przyszłych] pokoleń, po to, aby zobaczyły chleb, którym karmiłem was na pustyni, gdy wyprowadziłem was z ziemi egipskiej.

33 I powiedział Mojżesz do Aarona: Weź jeden dzban[8] i włóż tam pełny omer manny, i złóż go przed JHWH – na przechowanie dla waszych pokoleń.[a] **34** Tak jak przykazał JHWH Mojżeszowi, Aaron złożył go przed Świadectwem[a] na przechowanie.[9]

35 A synowie Izraela jedli mannę przez czterdzieści lat, aż przybyli do ziemi zamieszkałej. Jedli mannę, aż przybyli do granic ziemi Kanaan. **36** A omer jest dziesiątą częścią efy.

Woda ze skały

17 Potem wyruszyło całe zgromadzenie synów Izraela z pustyni Syn dla swojej dalszej wędrówki według słów JHWH i rozłożyli się obozem w Refidim[10] – i nie było wody do picia dla ludu.[a] **2** Wtedy lud kłócił się

18[a] 2Kor 8:5
23[a] Wj 20:8-11
31[a] Lb 11:7-8; Ps 78:24
33[a] Hbr 9:4
34[a] Wj 25:16; 31:18; 34:28-29; 37:1-9

Rozdział 17
1[a] Lb 20:2-13

---

1 *omer*: 0,1 efy, ok. 2,2 l, choć pojemność efy nie jest jednoznaczna, a waha się od 20 do 45 l. *Omer*, jednostka pojawiająca się tylko w tym fragmencie SP, to nie to samo co *chomer* (zob. Ez 45:11-14).

2 *głowę*, גֻּלְגֹּלֶת (*gulgolet*).

3 *jedni więcej, drudzy mniej*, וַיַּלְקִטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט.

4 *pokarm*, לֶחֶם, tj. *chleb*.

5 Wg PS: *w szabat*.

6 *manną*, מָן (*man*), czyli: *co [to]?*

7 *placka z miodem*, צַפִּיחַת בִּדְבָשׁ.

8 *dzban*, צִנְצֶנֶת (*tsintsenet*): wg G, Tg, Ps-J: *złoty dzban*, στάμνον χρυσοῦν.

9 Wj 16:33-35 to przykład wpływu redaktorów na ostateczną formę Księgi. *Świadectwo* bowiem z perspektywy początku wędrówki było sprawą późniejszą.

10 *Refidim*, רְפִידִים (*refidim*): czyli: *obozowisko* (?), Wj 17:1[L].

7[a]Lb 20:2-13; Ps 95:7-9; 1Kor 10:4; Hbr 3:7-4:13
8[a]Rdz 14:7; Lb 13:29; Pwt 25:17-19; 1Sm 15:3; 1Krn 4:34-43; Est 3:1
9[a]Wj 24:13; 33:11; Lb 14:6-9, 30; Pwt 34:9; Joz 1:1-9
10[a]Wj 24:14; 1Krn 2:19-20
14[a]Wj 24:4; 34:27; Lb 33:2; Pwt 31:19; Joz 1:7; 1Krl 2:3; łk 24:44; 1Kor 9:9
16[a]Pwt 25:17-19; 1Sm 15:2-9

Rozdział 18
2[a]Wj 3:1; 4:18; **[b]**Wj 2:21-22; 4:20, 24-26;
3[a]Dz 7:29

z Mojżeszem.[1] Mówili: Dajcie nam wody, byśmy pili! A Mojżesz im odpowiedział: Dlaczego kłócicie się ze mną? Dlaczego wystawiacie na próbę JHWH? **3** A lud był tam spragniony wody i szemrał przeciw Mojżeszowi. Mówili: Czy to dlatego wyprowadziłeś nas z Egiptu, aby uśmiercić nas i nasze dzieci, i nasz dobytek pragnieniem?

4 Wówczas Mojżesz wołał do JHWH: Co mam uczynić dla tego ludu? Jeszcze trochę, a mnie ukamienują. **5** I powiedział JHWH do Mojżesza: Przejdź przed ludem i weź z sobą [kilku] ze starszych Izraela. A też swoją laskę, którą uderzyłeś Nil, weź do ręki i idź! **6** Oto Ja stanę przed tobą tam, na skale, w Horebie, a [ty] uderzysz w skałę i wypłynie z niej woda, i lud będzie pił. Mojżesz więc uczynił tak na oczach starszych Izraela.[2]

7 I nadał temu miejscu nazwę Massa[3] i Meriba[4] – z powodu kłótni synów Izraela i z powodu ich wystawiania na próbę JHWH, gdy pytali: Czy jest JHWH pośród nas, czy nie?[a]

Bitwa z Amalekitami

8 Wtedy nadciągnął Amalek[a5] – i walczyli z Izraelem w Refidim. **9** Mojżesz zaś powiedział do Jozuego:[a6] Wybierz nam[7] mężczyzn i wyjdź do walki z Amalekiem. Jutro ja stanę na szczycie wzgórza, a laska Boża będzie w mojej ręce.

10 Jozue uczynił tak, jak mu powiedział Mojżesz, by wyruszyli do walki z Amalekiem, a Mojżesz, Aaron i Chur[a8] weszli na szczyt wzgórza. **11** I było tak, że dopóki Mojżesz trzymał swoją rękę[9] wzniesioną, przeważał Izrael, a kiedy opuszczał swą rękę, przeważał Amalek. **12** A ręce Mojżesza zdrętwiały. Wzięli więc kamień i podłożyli pod niego, i usiadł na nim, Aaron zaś i Chur podtrzymywali jego ręce, jeden z jednej, a drugi z przeciwnej strony, tak że jego ręce [zachowały] wierność aż do zachodu słońca. **13** Tak powalił Jozue Amaleka i jego lud[10] ostrzem miecza.

14 Wtedy JHWH powiedział do Mojżesza: Zapisz[a] to na pamiątkę na zwoju i włóż w uszy Jozuego, że całkowicie wymażę spod niebios pamięć o Amaleku.

15 Potem zbudował Mojżesz ołtarz[11] i nadał mu nazwę: JHWH moim sztandarem![12] **16** I powiedział: Tak! Ręka na tron JH[WH]![13] Wojna między JHWH a Amalekiem – z pokolenia na pokolenie![a]

Odwiedziny Jetry

18 Gdy Jetro, kapłan midiański, teść Mojżesza, usłyszał o wszystkim, co Bóg[14] uczynił dla Mojżesza i dla swego ludu Izraela, że wyprowadził JHWH Izraela z Egiptu, **2** wziął Jetro,[a] teść Mojżesza, Syporę, żonę Mojżesza,[b] wcześniej odprawioną, **3** oraz dwóch jej synów, z których jednemu było na imię Gerszom, gdyż powiedział: Byłem gościem w obcej ziemi,[a] **4** a drugiemu było na imię Eliezer, bo [jak powiedział]: Bóg mojego ojca przyszedł mi z pomocą i wyratował mnie od miecza faraona, **5** i przybył Jetro, teść Mojżesza, z jego synami i jego żoną do Mojżesza na pustynię, gdzie obozował,

---

1 Spory z Mojżeszem: (1) o wodę: Wj 15:24-25; (2) o mięso i chleb: 16:2-3; (3) o wodę w Massa i Meriba: Wj 17:2-7; Lb 20:2-13; Ps 95:7-9.

2 Wg G: *synów Izraela*, ἐναντίον τῶν υἱῶν Ισραηλ.

3 *Massa*, מַסָּה (*massa*[h]), czyli: *próba*.

4 *Meriba*, מְרִיבָה (*meriwa*[h]), czyli: *spór*.

5 *Amalek*, עֲמָלֵק (*'amaleq*), czyli: *sprawca kłopotów* (?), *szkodnik* (?), Wj 17:8[L].

6 *Jozue*, יְהוֹשׁוּעַ (*Jehoszua'*), czyli: *JHWH jest zbawieniem*, zob. Wj 24:13; 33:11; Lb 14:6-9, 30; Pwt 34:9; Joz 1:1-9. Pierwsza wzmianka o nim.

7 Wg G: *sobie*.

8 *Chur*, חוּר (*chur*): *źrebię* (?), *horusowy* (?), Wj 17:10[L].

9 *swoją rękę*, יָדוֹ (*jado*): wg PS: *swoje ręce*, יָדָי (*jadaw*), pod. G, gr. τὰς χεῖρας, por. w. 12.

10 Pod. G; PS dod.: *i pobił*, וַיַּכֵּם.

11 G dod.: *Panu*, gr. θυσιαστήριον κυρίῳ.

12 *JHWH moim sztandarem*, יְהוָה נִסִּי (*JHWH nissi*).

13 *Tak! Ręka na tron JHWH!*, וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ: (1) po em. כֵּס na נֵס: *Tak! Ręka na sztandar JHWH*; (2) G odczytuje dwa ostatnie wyrażenia jako: *ukryta*, כְּסֻיָּה, tj. *Gdyż z ręką ukrytą*, gr. ὅτι ἐν χειρὶ κρυφαίᾳ.

14 Wg GK: *JHWH*, pod. G.

[gdzie] była góra Boża,[1] **6** i kazał powiedzieć Mojżeszowi: Ja, twój teść Jetro, przybyłem do ciebie z twoją żoną, a dwaj jej synowie są z nią.

7 Wtedy Mojżesz wyszedł, by spotkać swego teścia, pokłonił się[2] i ucałował go, i wypytywali jeden drugiego o powodzenie – i weszli do namiotu.

8 Mojżesz wyliczył swojemu teściowi wszystko, co uczynił JHWH faraonowi i Egipcjanom z powodu Izraela, o całym trudzie, który spotkał ich w drodze, i jak wyratował ich JHWH. **9** A Jetro cieszył się[3] całym tym dobrem, które JHWH wyświadczył Izraelowi, tym, że go wyratował z ręki Egipcjan. **10** I powiedział Jetro: Błogosławiony niech będzie JHWH, który wyratował was z ręki Egipcjan i z ręki faraona, [i] który wyratował lud spod ręki Egipcjan.[4] **11** Teraz wiem, że JHWH jest większy niż wszyscy bogowie, że [tak postąpił] w tej sprawie, ponieważ panoszyli się nad nimi.

12 Następnie Jetro, teść Mojżesza, złożył Bogu całopalenie i ofiary rzeźne. Przyszedł też Aaron i wszyscy starsi Izraela, aby wraz z teściem Mojżesza spożyć posiłek[5] przed Bogiem.

Rada Jetra i ustanowienie sędziów
(Pwt 1:9-18)

13 Następnego zaś dnia rano, Mojżesz zasiadł, aby sądzić lud. Lud zaś stał przed Mojżeszem od rana do wieczora. **14** Gdy teść Mojżesza zobaczył wszystko to, co czyni on dla ludu, powiedział: Z jakiego to powodu czynisz to dla ludu? Dlaczego ty sam siedzisz, a cały lud ustawia się przed tobą od rana do wieczora?

15 I odpowiedział Mojżesz swojemu teściowi: Dlatego, że lud przychodzi do mnie, aby szukać [rady u] Boga. **16** Bo przychodzą do mnie, gdy mają jakąś sprawę, a ja rozstrzygam między jednym a drugim i zapoznaję ich z ustawami Boga i z Jego prawami.

17 Wtedy teść Mojżesza powiedział do niego: Niedobra to rzecz, którą ty czynisz. **18** Bardzo męczysz i siebie, i ten lud, który jest z tobą, bo ta sprawa jest za trudna dla ciebie, nie będziesz w stanie podołać jej sam. **19** Posłuchaj teraz mojego głosu, poradzę ci i niech Bóg będzie z tobą. Ty sam, ze względu na lud,[6] pozostawaj blisko Boga i ty sam przedstawiaj Bogu te sprawy. **20** Następnie wdrażaj ich w ustawy[7] i w prawa[8] oraz zapoznawaj ich z drogą, którą mają iść, i z dziełem, które mają pełnić. **21** Lecz ty upatrz sobie spośród całego ludu ludzi dzielnych,[9] bojących się Boga, ludzi godnych zaufania, nienawidzących niegodziwego zysku, i [tych] ustanów nad nimi jako książąt tysięcy, książąt setek, książąt pięćdziesiątek i książąt dziesiątek. **22** Niech sądzą lud w każdym czasie. A gdy pojawi się jakakolwiek ważna sprawa, niech przychodzą do ciebie, lecz w każdej pomniejszej sprawie niech rozstrzygają oni – i tak ulżyj sobie, i niech niosą z tobą. **23** Jeśli tę sprawę uczynisz, a [tak] przykazuje ci Bóg, to będziesz w stanie się ostać, a też cały ten lud wróci na swoje miejsce w pokoju.

24 I posłuchał Mojżesz głosu swego teścia, i uczynił wszystko, co ten powiedział. **25** Wybrał więc Mojżesz ludzi dzielnych spośród całego Izraela i ustanowił ich naczelnikami nad ludem, książętami tysięcy, książętami setek, książętami pięćdziesiątek i książętami dziesiątek. **26** I sądzili lud w każdym czasie; [tylko] sprawę trudną przedkładali bezpośrednio Mojżeszowi, a w każdej sprawie pomniejszej rozstrzygali sami.

---

1 Brak określenia odległości od góry Bożej, jednak Wj 17:1, 6, 8 i Wj 19 sugeruje, że rzecz rozegrała się w tych samych okolicach.

2 Pod. G; wg PS: *pokłonił się Mojżeszowi*, וישתחוו למשה.

3 *cieszył się*, וַיִּחַדְּ, od: חָדָה, por. Jb 3:6; Ps 21:6, powszechne w aram.

4 *który wyratował lud spod ręki Egipcjan*: brak w G.

5 Lub: *chleb*.

6 *ze względu na lud*, לָעָם, lub: *dla ludu*.

7 G dod.: *Boże*, τὰ προστάγματα τοῦ θεοῦ.

8 Wg PS: *Prawo*, התורה; wg G: *Prawo Boże*, νόμον αὐτοῦ.

9 *dzielnych* lub *zdolnych*.

Rozdział 19
5[a]Pwt 4:20; 7:6; 14:2; 26:18; Ps 135:4; Ml 3:17; Tt 2:14
6[a]Iz 61:5-7; 1P 2:5, 9, 10; Obj 1:6; 5:10
9[a]Wj 4:1-9, 31; 14:31
12[a]Hbr 12:18-20
15[a]Kpł 15:16-18
16[a]2Sm 6:15; 1Krl 1:34; Pwt 4:11-12; Obj 4:5
18[a]Rdz 19:28

27 Potem Mojżesz wyprawił swego teścia, a on poszedł do swojej ziemi.

Pod górą Synaj

19 W trzecim nowiu[1] po wyjściu synów Izraela z ziemi egipskiej, w tym dniu, przybyli [oni] na pustynię Synaj. **2** I wyruszyli z Refidim, i przybyli na pustynię Synaj, i rozłożyli się obozem na pustyni – i obozował tam Izrael naprzeciw góry.

3 Mojżesz zaś wstąpił do Boga,[2] a JHWH[3] zawołał do niego z góry: Tak powiesz domowi Jakuba i oznajmisz synom Izraela: **4** Wy widzieliście, co uczyniłem Egipcjanom, jak nosiłem was na skrzydłach orlich[4] i przyprowadziłem was do siebie. **5** A teraz, jeśli będziecie uważnie słuchać mojego głosu i przestrzegać mojego przymierza, będziecie moją szczególną własnością[5] spośród wszystkich ludów, bo moja jest cała ziemia.[a] **6** A wy będziecie Mi królestwem kapłanów i narodem świętym[a] – takie są słowa, które przekażesz[6] synom Izraela.

7 Mojżesz przyszedł więc i zwołał starszych ludu,[7] i przedłożył im te wszystkie słowa, które JHWH mu przykazał. **8** Wówczas cały lud odezwał się i wspólnie odpowiedział: Uczynimy wszystko, co JHWH[8] oznajmił. I Mojżesz powtórzył JHWH[9] słowa ludu.

9 Wtedy JHWH powiedział do Mojżesza: Oto Ja przyjdę do ciebie w gęstym obłoku ze względu na to, aby lud słuchał, gdy będę rozmawiał z tobą, a też aby wierzył tobie[a] na zawsze. A Mojżesz oznajmił JHWH słowa ludu.

10 I powiedział JHWH do Mojżesza: Idź do ludu i poświęć ich dziś i jutro – i niech wypiorą swoje szaty, **11** tak by byli przygotowani na trzeci dzień, gdyż trzeciego dnia zstąpi JHWH na oczach całego ludu na górę Synaj. **12** I wytyczysz ludowi[10] granicę dokoła, mówiąc:[11] Strzeżcie się wstępowania na górę i dotykania jej krawędzi. Każdy, kto dotknie góry, będzie musiał umrzeć.[a] **13** Niech nikt nie dotyka jej ręką, bo będzie musiał być ukamienowany albo przeszyty na wylot – czy to zwierzę, czy człowiek, nie pozostanie przy życiu. Gdy odezwie się przeciągle róg barani,[12] wtedy niech wstąpią na górę.

14 Mojżesz zstąpił więc z góry do ludu i poświęcił lud, i wyprali swoje szaty. **15** Następnie powiedział do ludu: Bądźcie przygotowani na trzeci dzień, nie zbliżajcie się do kobiety.[a]

16 A trzeciego dnia, z nastaniem poranka, rozległy się głosy i błyskawice, i [zawisł] ciężki obłok nad górą, i [dał się słyszeć] bardzo doniosły głos rogu[a] – i zadrżał cały lud, który był w obozie. **17** A Mojżesz wyprowadził lud z obozu na spotkanie Boga, i ustawili się u podnóża góry.

18 A góra Synaj cała dymiła, ponieważ JHWH[13] zstąpił na nią w ogniu, i wznosił się jej dym jak dym z pieca,[a] a cała góra bardzo się trzęsła. **19** A głos rogu coraz bardziej się wzmagał. Mojżesz przemawiał, a Bóg odpowiadał mu głosem. **20** A gdy JHWH zstąpił na górę Synaj,

---

1 Lub: (1) *W [pierwszym dniu] trzeciego miesiąca*, בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי: wyrażenie: *pierwszy dzień*, wnioskowane byłoby w tym przypadku z określenia *miesiąc*, חֹדֶשׁ, które ozn. też *nów*. Izraelici dotarli zatem do góry Synaj 7 tygodni po wyjściu z Egiptu. Zbiega się to z późniejszym Świętem Tygodni (Pięćdziesiątnicą), w czasie którego obchodzi się m.in. nadanie Prawa, zob. Kpł 23:15-21. (2) *W trzecim miesiącu*: w tym przypadku wyrażenie: *w tym dniu*, mogłoby odnosić się do wstąpienia Mojżesza na górę, zob. w. 3.

2 Wg G: *wstąpił na górę Bożą*, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος τοῦ θεοῦ.

3 Wg G: *Bóg*.

4 *na skrzydłach orlich*, עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים: idiom (?), zob. Obj 12:14.

5 *szczególną własnością*, סְגֻלָּה (*segulla*[h]), wg G: *szczególnym* (l. *wybranym*) *ludem spośród wszystkich ludów*, λαὸς περιούσιος ἀπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν.

6 Lub: *powtórzysz*.

7 Wg GK: *Izraela*.

8 Wg G: *Bóg*.

9 Wg G: *Bóg*.

10 Wg PS: *górze*, hbr. הָהָר.

11 PS dod.: *i do ludu powiesz*, ואל העם תאמר.

12 Lub: *róg z dzwonkiem*, Wj 19:13[L].

13 Wg G: *Bóg*.

na szczyt góry, wezwał JHWH Mojżesza
na szczyt góry i Mojżesz wstąpił.
21 I powiedział JHWH[1] do Mojżesza:
Zejdź, przestrzeż lud, niech nie napierają, by zobaczyć JHWH,[2] bo padnie
wielu z nich. **22** Również kapłani zbliżający się do JHWH[3] niech się poświęcą, aby nie wypadł na nich JHWH.
23 I powiedział Mojżesz do JHWH:[4]
Lud nie zdoła wstąpić na górę Synaj,
ponieważ Ty sam przestrzegłeś nas,
mówiąc: Oddziel górę granicą i poświęć ją [samą].
24 A JHWH powiedział do niego:
Idź, zstąp, a potem wstąpisz ty i Aaron
z tobą, kapłani zaś i lud niech nie napierają, by wstąpić do JHWH,[5] aby na
nich nie wypadł.[a] **25** I zstąpił Mojżesz
do ludu, i powiedział im to.

Dekalog: Dziesięć Przykazań

20 I oznajmił Bóg wszystkie te słowa, mówiąc:[6]
2 Ja jestem JHWH, twój Bóg, który cię[7]
wyprowadził z ziemi egipskiej, z domu
niewoli.[8] **3** Nie będziesz miał innych
bogów obok Mnie.[9]
4 Nie czyń sobie rzeźby[10] ani żadnego wyobrażenia[11] czegokolwiek, co jest
na niebiosach w górze albo co jest na
ziemi w dole, albo co jest w wodzie
pod ziemią.[a] **5** Nie będziesz się im kłaniał i nie będziesz im służył,[12] gdyż Ja,
JHWH, twój Bóg, jestem Bogiem zazdrosnym,[a13] który nawiedza winę ojców na synach do trzeciego i czwartego
[pokolenia][b] tych, którzy Mnie nienawidzą,[14] **6** a okazuje łaskę tysięcznym[15]
– tych, którzy Mnie kochają i przestrzegają moich przykazań.
7 Nie używaj imienia JHWH, twojego Boga, nadaremnie,[16] gdyż JHWH nie
pozostawi bez kary tego, który używa
Jego imienia nadaremnie.[a]
8 Pamiętaj[17] o dniu szabatu, aby go
święcić.[a18] **9** Sześć dni będziesz pracował i wykonywał wszelką swoją pracę, **10** ale siódmego dnia będzie szabat
dla JHWH, twojego Boga. Nie będziesz
wykonywał żadnej pracy ani ty, ani
twój syn, ani twoja córka, ani twój sługa, ani twoja służąca, ani twoje bydło,
ani przychodzień, który będzie w obrębie twoich bram.[a19] **11** Gdyż sześć dni
tworzył JHWH niebo i ziemię, morze
i wszystko, co w nich jest, a siódmego

24[a]Kpł 10:1-2; 2Sm 6:6-8

Rozdział 20
4[a]Wj 34:17; Kpł 19:4; 26:1; Pwt 4:15-18; 27:15
5[a]Wj 34:14;
[b]Lb 16:27, 32; Pwt 7:9-10; Joz 7:24-25; 2Sm 21:1-9; Jr 31:29-30; Ez 18:2-4
7[a]Kpł 19:12
8[a]Wj 16:23-30; 31:12-14
10[a]Wj 23:12; 31:15; 34:21; 35:2; Kpł 23:3

---

1 Wg G: *Bóg*.
2 Wg G: *Bóg*.
3 Wg G: *do Pana, Boga*, κυρίῳ τῷ θεῷ.
4 Wg G: *do Boga*.
5 Wg G: *do Boga*.
6 Dekalog przypomina przymierza hetyckie z okresu późnego brązu, tj. z pierwszej połowy XV w. p. Chr.
7 *Lp* wskazuje na osobisty charakter relacji Boga z wchodzącym w przymierze człowiekiem.
8 *z domu niewoli*, מִבֵּית עֲבָדִים, tj. *z domu niewolników*.
9 *obok Mnie*, עַל־פָּנָי: rozumiane jako: (1) *naprzeciw Mnie* (jakby Bóg miał je przed oczami); (2) *których przedkładasz nade Mnie*; w j. polskim wyrażenie *obok Mnie* zdaje się ujmować rzecz najpełniej; Wj 20:3[L].
10 *rzeźby*, פֶּסֶל (*pesel*), lub: *rzeźbionej podobizny*, por. Ha 2:18.
11 *wyobrażenia*, תְּמוּנָה (*temuna*[h]), lub: *podobizny*, *podobieństwa*. Wyrażenie to bywa traktowane jako bliższe określenie *rzeźby* lub *rzeźbionej podobizny*.
12 *Nie będziesz się im kłaniał i nie będziesz im służył*, לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם, lub: (1) hend.: *nie będziesz się im kłaniał, by w ten sposób je czcić*; (2) *kamets hatuf* w drugim członie, תָּעָבְדֵם, sugeruje wg niektórych świadomą wokal. pejoratywną lub znaczenie właściwe dla *hof*: *nie pozwolisz, aby doprowadzono cię do czczenia ich*, Wj 20:5[L].
13 *Bogiem zazdrosnym*: w hbr. אֵל קַנָּא ('el *qanna*') ma wydźwięk pozytywny łączący się z żarliwym pragnieniem wyłączności we wzajemnej relacji.
14 Nienawiść w hbr. odnosi się też do odrzucenia.
15 *tysięcznym*, לַאֲלָפִים: (1) gram. może ozn. *tysiącom*. Liczebniki główne i porządkowe oddawane są w tym przypadku tak samo. Kontekst sugeruje jednak: *tysięcznym* lub *tysięcznemu*; (2) być może idiom nieograniczoności łaski, zob. Wj 34:7; Pwt 5:10; 7:9; Ps 18:51; 118; Jr 32:18.
16 Przykazanie to odnoszone jest do daremnego przysięgania Wj 20:7[L].
17 *Pamiętaj*, זָכוֹר (*zachor*): inf. abs. jako emf. imp., Wj 20:8[L]; wg PS: *Strzeż*, hbr. שמור.
18 Inne religie tamtego okresu nie posiadały podobnej praktyki.
19 Tj. jako korzystający z twojej ochrony, Wj 20:10[L].

11[a]Rdz 2:1-3; Wj31:17;Pwt5:15; Hbr 4:1-11
12[a]Pwt 27:16; Mt 15:4; 19:19; Mk 7:10; 10:19; Łk 18:20; Ef 6:2-3
13[a]Rdz 9:6; Kpł 24:17; Pwt 13:5, 9-10; 20:13, 16-17; Mt5:21; Mk10:19; Łk 18:20; Rz 13:9; Jk 2:11
14[a]Kpł 20:10; Mt 5:27; 19:18; Mk 10:19; Łk 18:20; Rz 13:9; Jk 2:11
15[a]Kpł 19:11; Mt 19:18; Mk 10:19; Łk 18:20; Rz 13:9
16[a]Wj 23:1; Kpł 5:1; Oz 4:2; Mt 19:18; Mk 10:19; Łk 18:20
17[a]Pnp 2:3; Rz 7:7; 13:9
19[a]Pwt 5:22-23; Hbr 12:18-19
21[a]Pwt 4:11; 1Krl 8:12; Ps 18:9
25[a]Pwt 27:5-7; Joz 8:31

Rozdział 21
2[a]Pwt 15:12

dnia odpoczął.[a] Dlatego pobłogosławił JHWH dzień szabatu i poświęcił go.

12 Czcij swego ojca i swoją matkę, po to,[1] by wydłużyły się twoje dni na ziemi, którą JHWH, twój Bóg, ci daje.[a]

13 Nie będziesz mordował.[a2]

14 Nie będziesz cudzołożył.[a]

15 Nie będziesz kradł.[a]

16 Nie będziesz składał fałszywego świadectwa[a3] przeciw swojemu bliźniemu.

17 Nie będziesz pożądał[a4] domu swojego bliźniego, nie będziesz pożądał żony swojego bliźniego ani jego sługi,[5] ani jego służącej, ani jego bydlęcia, ani jego osła, ani czegokolwiek, co należy do twojego bliźniego.

18 A cały lud widział[6] grzmoty[7] i[8] błyski, i głos rogu, i dymiącą górę, i przestraszył się[9] lud[10] i zadrżał, i stanął z daleka. **19** I powiedzieli do Mojżesza: Ty[11] rozmawiaj z nami, a będziemy słuchać, lecz niech nie rozmawia z nami Bóg, abyśmy nie pomarli.[a]

20 Wtedy powiedział Mojżesz do ludu: Nie bójcie się, gdyż z powodu doświadczenia was przyszedł Bóg oraz po to, by była na waszych obliczach bojaźń przed Nim, abyście nie grzeszyli.[12] **21** Lecz lud stał z daleka, a Mojżesz zbliżył się do mroku,[a] w którym był Bóg.

Księga Przymierza

Ołtarz

22 I powiedział JHWH do Mojżesza:[13] Tak powiesz do synów Izraela: Wy sami widzieliście, że z niebios rozmawiałem z wami. **23** Nie czyńcie przy Mnie bogów ze srebra ani bogów ze złota – nie czyńcie sobie.

24 Uczynisz Mi ołtarz z ziemi i będziesz na nim ofiarował swoje całopalenia i swoje ofiary pojednania, swoje owce i swoje bydło. Na każdym miejscu,[14] na którym polecę ci wspominać[15] moje imię, przyjdę do ciebie i będę ci błogosławił. **25** A jeśli postawisz Mi ołtarz kamienny, nie buduj go z [kamieni] ciosanych, bo gdy obrobisz go swoim dłutem, zbezcześcisz go.[a] **26** Nie będziesz też wstępował na mój ołtarz po stopniach, aby nie odsłoniła się na tobie twoja nagość.[16]

Wytyczne postępowania

21 A te są prawa,[17] które przedłożysz przed nimi:

Wytyczne dotyczące niewolników hebrajskich

2 Jeśli kupisz niewolnika hebrajskiego, będzie[18] [on][19] służył sześć lat, a siódmego [roku] wyjdzie na wolność nieodpłatnie.[a] **3** Jeśli sam przyszedł, sam wyjdzie; jeśli był on mężem żony, jego żona wyjdzie z nim. **4** Jeśli jego pan dał mu żonę i urodziła mu synów lub córki, żona i jej dzieci należeć będą do jej[20]

---

1 P[N] dod.: *dobrze było tobie i po to, by*, hbr. ייטב לך ולמען, por. G.

2 Lub: *Nie zabijaj*, לֹא תִּרְצָח, przykazanie to jednak nie dotyczy sytuacji wojennych lub zagrożenia życia, zob. Wj 22:2; Ps 18:35.

3 Wg P[N]: *daremnego*, שוא.

4 Hbr. חָמַד może mieć też znaczenie pozytywne, por. Ps 19:10; 68:16.

5 PS G P[N] przed *sługi* ma *pola*.

6 Wg PS bo: *słyszał*, שׁמע.

7 *grzmoty*, אֶת־הַקּוֹלֹת (*'et-haqqolot*).

8 Wg PS: *i widzieli*, hbr. וראים את.

9 Wg PS G S T[Psj] Vg: *i przestraszyli się*, וַיִּרְאוּ.

10 *cały lud* PS G T[Psj].

11 Zob. PS i Pwt 5:24-27 (Wj 20:19[L]).

12 Lub: *aby was strzec przed grzechem*, l. *by was trzymać z dala od grzechu*, Wj 20:20[L].

13 Wj 20:22-23:33 określany jest *Księgą Przymierza*, סֵפֶר הַבְּרִית (Wj 24:7). Wchodzące w jego skład *prawa*, מִשְׁפָּטִים (*miszpatim*), lub: *wytyczne, rozstrzygnięcia, postanowienia*, dzielą się na: (1) religijne lub kultowe (Wj 20:22-26); (2) karne (Wj 21:1-22:16); (3) moralne i kultowe (Wj 22:17-23:19); Wj 23:20-33 stanowi zakończenie. Inne księgi to tzw. *Kodeks Świętości* (Kpł 17:1-26:2) i *Kodeks Deuteronomiczny* (Pwt 12:1-26:19). W formie i treści przypominają inne kodeksy babilońskie (z wyjątkiem: Wj 21:12, 15, 16, 17), Wj 20:22[L].

14 *Na każdym miejscu*, בְּכָל־הַמָּקוֹם: wyjątek (?): *rz* jest tu nieokreślony, choć ma det., Wj 20:24[L]. Wg PS: *w miejscu*, hbr. במקום.

15 Lub: *czcić*.

16 *nagość*, עֶרְוָה (*'erwa[h]*), lub: *krocze, narządy płciowe*, por. Rdz 9:22, 23.

17 *prawa*, מִשְׁפָּטִים (*miszpatim*), lub: *wytyczne, rozstrzygnięcia*.

18 Lub: *ma ci służyć*.

19 PS G Vg dod.: *ci*.

20 PS G Vg: *jego pana*.

pana, a on wyjdzie sam. **5** A jeśli niewolnik wyraźnie oświadczy:[1] Kocham mojego pana, moją żonę i moich synów[2] – i nie chcę wyjść na wolność, **6** to przyprowadzi go jego pan przed Boga,[3] następnie przyprowadzi go do drzwi lub do odrzwi i przekłuje mu jego pan jego ucho szydłem – i będzie mu służył na wieki.[4]

7 A jeśli ktoś sprzeda swoją córkę jako niewolnicę, to ona nie wyjdzie tak, jak wychodzą niewolnicy.[a] **8** Jeśli okazała się niewłaściwa w oczach swego pana, który ją sobie[5] przeznaczył, niech ją pozwoli wykupić.[6] Nie ma prawa sprzedać jej obcemu ludowi[7] w wiarołomstwie przeciw niej.[8] **9** Jeśli zaś przeznaczył ją dla swego syna, postąpi z nią według prawa dotyczącego córek. **10** Jeśli weźmie sobie inną,[9] nie ujmie jej pożywienia,[10] odzienia i współżycia.[11] **11** A jeśli tych trzech [obowiązków] wobec niej nie dopełni, to wyjdzie ona za darmo bez pieniędzy.

Wytyczne dotyczące szkód cielesnych i zabójstw

12 Kto uderzy człowieka i ten umrze, musi ponieść śmierć.[a] **13** A jeśli na niego nie czyhał, lecz Bóg podsunął mu [go] pod rękę, wyznaczę ci miejsce, do którego będzie mógł uciec.[a] **14** Jeśli jednak ktoś przygotował się przeciw swojemu bliźniemu, by go zabić z rozmysłem, to weźmiesz go nawet sprzed mojego ołtarza, aby go uśmiercić.[a]

15 Kto zaś uderzy swojego ojca lub swoją matkę, musi ponieść śmierć.

16 I kto porwie człowieka, to czy go sprzedał, czy znaleziono go w jego ręku, musi ponieść śmierć.[a]

17 A kto złorzeczy swojemu ojcu lub swojej matce, musi ponieść śmierć.[a]

18 Jeśli zaś mężczyźni mocno się pokłócą i jeden uderzy drugiego kamieniem lub pięścią,[12] tak że [ten] nie umrze, ale musi położyć się w łóżku, **19** to jeśli wstanie i potrafi chodzić po dworze o swej lasce, ten, który go uderzył, zostanie uniewinniony, da jedynie za jego przestój i pełne wyleczenie.

20 A jeśli ktoś pobije kijem[13] swojego niewolnika albo swoją niewolnicę tak, że umrą pod jego ręką, musi ponieść pomstę.[14] **21** Jeśli jednak przeżyje dzień lub dwa, to nie będzie podlegał pomście,[15] gdyż jest on jego własnością.

7[a]Kpł 25:39-46
12[a]Kpł 24:17
13[a]Lb 35:10-34; Pwt 19:1-13; Joz 20:1-9
14[a]1Krl 1:50-53; 2:28-35
16[a]Pwt 24:7
17[a]Kpł 20:9; Mt 15:4; Mk 7:10

---

1 *wyraźnie oświadczy*, אָמֹר יֹאמַר, Wj 21:5[L].

2 *moich synów*, בָּנָי, odnosi się do wszystkich dzieci.

3 *przed Boga*, אֶל־הָאֱלֹהִים, lub: (1) *przed sędziów*; (2) *przed przedstawicieli sądu Bożego*, zob. G, πρὸς τὸ κριτήριον τοῦ θεοῦ; Wj 21:6[L].

4 *na wieki*, לְעֹלָם (*le'olam*), tj. bezterminowo, przez resztę ziemskiego życia.

5 *sobie*, wg *qere* לוֹ; *nie*, wg *ketiw* לֹא: (1) *jej pan, który nie przeznaczył jej [sobie]*; (2) po em. *przeznaczył*, יְעָדָהּ (*je'adah*), na *poznał*, יְדָעָהּ (*jeda'ah*): *jej pan, który jej nie poznał* (tj. nie współżył z nią).

6 *niech ją pozwoli wykupić*, וְהֶפְדָּהּ (*wehefdah*), hl w *hi*.

7 *obcemu ludowi*, לְעַם נָכְרִי (*le'am nachri*), l. *obcym ludziom*, tj. poza krąg rodzinny lub plemienny, co mogłoby ozn., że: (1) kupując dziewczynę, pojął żonę lub nałożnicę bez wiana, które zostało rozliczone w ramach długu; (2) właściciel miał niewielkie pole manewru i najłatwiej mogło mu być zwrócić dziewczynę rodzinie; (3) przyjmując dziewczynę, wziął na siebie odpowiedzialność za zaspokojenie jej potrzeb emocjonalnych i biologicznych (po sześciu latach dziewczyna była bowiem starsza), por. Pwt 15:12.

8 *w wiarołomstwie przeciw niej*, בְּבִגְדוֹ־בָהּ (*bewigdo-wah*), lub: (1) *bo postąpiłby wobec niej wiarołomnie*; (2) *ponieważ nie dotrzymał złożonej jej obietnicy* (co sugerowałoby jej uprzednie złożenie).

9 *weźmie inną*, Wj 21:10[L].

10 *pożywienia*, שְׁאֵר (*sze'er*): (1) *mięsa*, tj. wyżywienia domowników; (2) *troski materialnej* należnej kobietom z haremu.

11 *nie ujmie jej pożywienia, odzienia i współżycia*, שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע, lub: *troski, ochrony i współżycia* l. *życia, okrycia i pożycia*; *współżycie*, עוֹנָה (*'ona[h]*), hl; ὁμιλία G; Wj 21:10[L].

12 *pięścią*, אֶגְרֹף (*'egrof*), hl[2], por. Iz 58:4; wg Tg: *kij* l. *drąg*.

13 *kijem*: brak w PS.

14 Wg PS: *musi ponieść śmierć*, מוֹת יוּמָת; wg G: *musi być mu wymierzona sprawiedliwość*, gr. δίκῃ ἐκδικηθήτω.

15 Wg PS: *nie zostanie uśmiercony*, hbr. יומת.

24[a] Rdz 9:6; Kpł 24:19-20; Pwt 19:21; Mt 5:38

22 Jeśli zaś biją się dwaj mężczyźni, a uderzą kobietę w ciąży tak, że wyjdą jej dzieci,[1] lecz nie będzie szkody,[2] to musi zapłacić grzywnę, taką, jaką nałoży na niego mąż kobiety, a przekaże ją przy rozjemcach. **23** Jeśli jednak będzie szkoda, wtedy da życie[3] za życie[4] – **24** oko za oko, ząb za ząb, rękę za rękę, nogę za nogę,[a] **25** oparzenie[5] za oparzenie, ranę za ranę, siniec za siniec.

26 A jeśli ktoś uderzy oko swojego niewolnika lub oko swojej niewolnicy tak, że je zniszczy, to wypuści go na wolność za jego oko. **27** A jeśli wybije ząb swojego niewolnika lub ząb swojej niewolnicy, wypuści go na wolność za jego ząb.

Wytyczne dotyczące odpowiedzialności właściciela

28 A jeśli byk[6] zabodzie[7] mężczyznę lub kobietę na śmierć, to byk musi zostać ukamienowany i nie wolno jeść jego mięsa, a właściciel byka będzie niewinny. **29** Jeśli jednak byk bódł od dawna,[8] powiadomiono o tym jego właściciela, lecz [ten] go nie pilnował i byk uśmiercił mężczyznę lub kobietę, to byk zostanie ukamienowany, lecz także jego właściciel poniesie śmierć. **30** Jeśli [zaś] nałożono na niego okup, to da wykup[9] za swoje życie – tyle, ile na niego nałożą. **31** Czy zabodzie chłopca czy zabodzie dziewczynkę,[10] postąpią z nim według tego samego prawa. **32** Jeśli byk zabodzie niewolnika lub niewolnicę, da jego panu trzydzieści sykli[11] srebra, a byk zostanie ukamienowany.

33 Jeśli zaś ktoś otworzy studnię lub jeśli ktoś wykopie studnię i jej nie przykryje, a wpadnie do niej bydlę[12] albo osioł, **34** to właściciel studni zapłaci w srebrze jego właścicielowi, a martwe [zwierzę] należeć będzie do niego.

35 Jeśli czyjś byk pobodzie byka należącego do bliźniego tak, że [ten byk] padnie, to sprzedadzą byka żywego i podzielą się pieniędzmi za niego, podzielą się także zabitym. **36** Jeśli jednak było wiadomo, że byk bódł od dawna, a jego właściciel go nie pilnował, to musi zapłacić bykiem za byka, zabity zaś będzie należał do niego.

---

1 *dzieci*, יְלָדֶיהָ (*jeladeha*): być może *lm* nieokreśloności. Wg PS: *i wyjdzie jej dziecko*, וְלָדָהּ וְיָצָא. pod. G: ἐξέλθῃ τὸ παιδίον αὐτῆς.

2 Z hbr. וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן, nie wynika wyraźnie, o czyją szkodę chodzi, matki czy dziecka; nie wyjaśnia tego także Wj 21:23: וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ, choć logika wskazuje na matkę, trudno bowiem uznać, że poronienie nie jest szkodą, skoro podlega karze grzywny, Wj 21:22[L]. W G rozstrzygający jest stan płodu: *i wyjdzie dziecko jej nie w pełni rozwinięte*, καὶ ἐξέλθῃ τὸ παιδίον (ἔμβρυον, 85'[mg]-130[mg] GE) αὐτῆς μὴ ἐξεικονισμένον; Wj 21:23 dalej doprecyzowuje: *a jeśli było rozwinięte, da życie za życie* (tj. *duszę za duszę*), ἐὰν δὲ ἐξεικονισμένον ἦν δώσει ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς. W G nie ma mowy ogólnie o szkodzie, lecz jest ona ujęta w ramach stanu płodu; szkoda kobiety jest też brana pod uwagę pośrednio, w zależności od stanu płodu. Jeśli zostanie poroniony martwy płód nie w pełni rozwinięty, tj. niezdolny do samodzielnego życia, karą ma być grzywna; jeśli zostanie poroniony martwy płód rozwinięty, tj. zdolny do życia – co oznaczałoby, że uderzenie po prostu przyśpieszyło poród – wówczas karą ma być śmierć.

3 *życie*, wg niektórych w sensie: *odszkodowanie za życie*, gdyż śmiercią karano rozmyślne morderstwo, por. Lb 35:31 (Wj 21:23[L]).

4 *życie za życie*, נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ, ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς.

5 *oparzenie*, כְּוִיָּה (*kewijja*[h]), hl; wg PS: *przypieczenie*, מִכְוָה, por. Kpł 13:24, 28.

6 PS dod.: *lub każde inne zwierzę*, אוֹ כָל בְּהֵמָה.

7 Wg PS: *uderzy*, יכה.

8 *od dawna* l. *wcześniej*, מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם, zob. Wj 21:36, idiom: *od wczoraj [lub] przedwczoraj*; może jednak: *od dwóch lub trzech dni*, tj. sprawa agresywnego zachowania się zwierzęcia była znana.

9 *wykup*, פִּדְיוֹן (*pidjon*), por. Ps 49:9; *okup*, כֹּפֶר (*kofer*).

10 Lub: *syna lub córkę*.

11 *sykl*, ok. 11,5 g srebra. Józef został sprzedany do Egiptu za 20 sykli. Izraelita był wart ok. 50 sykli (Kpł 27:3), Wj 21:32[L].

12 *bydlę*, שׁוֹר (*szor*), lub: *byk*; w kontekście ofiarniczym: *cielec*.

Wytyczne dotyczące kradzieży i odszkodowań

22 Jeśli ktoś ukradnie bydlę lub owcę i zarżnie je lub sprzeda, pięcioma bydlętami zapłaci[1] za bydlę, a czterema owcami za owcę.

2 Jeśli złodziej zostanie złapany przy włamaniu[2] i pobity tak, że umrze, nie ponosi się winy za przelanie jego krwi. **3** Jeśli wzeszło nad nim słońce, jest wina za przelanie jego krwi.[3]

[Złodziej] musi zapłacić. Jeśli nic nie ma, za swoją kradzież zostanie sprzedany. **4** Jeśli w jego rękach została znaleziona[4] rzecz ukradziona, od bydlęcia po osła lub po jagnię [wciąż] żywe, zapłaci podwójnie.

5 Jeśli ktoś spasie pole albo winnicę lub wygoni swoje bydło, tak że [samo zbłądzi i] będzie się pasło na cudzym polu,[5] to odpłaci tym, co najlepsze ze swojego pola i tym, co najlepsze ze swojej winnicy.

6 Jeśli wyjdzie ogień i napotka ciernie,[6] a potem zostanie spalony stóg lub zboże na pniu albo pole, to ten, kto wywołał ogień, musi za to zapłacić.

7 Jeśli ktoś powierzy bliźniemu srebro lub naczynia[7] do przechowania, a zostanie to ukradzione z domu tego człowieka, to jeśli złodziej zostanie wykryty, odda w dwójnasób. **8** Jeśli zaś złodziej nie zostanie wykryty, pan domu stawi się[8] przed Bogiem,[9] [by rozstrzygnąć], czy nie wyciągnął swej ręki po dorobek[10] swego bliźniego.

9 W każdej sprawie o sprzeniewierzenie, czy to bydlęcia, czy osła, czy jagnięcia, czy szaty, czy jakiejkolwiek zguby, o której [ktoś] stwierdzi, że to jest jego [własność],[11] przed Boga przyjdzie sprawa obu; ten, którego Bóg uzna winnym,[12] odpłaci swemu bliźniemu podwójnie.

10 Jeśli ktoś da swemu bliźniemu do przypilnowania osła albo bydlę, albo owcę, albo inne zwierzę, a ono padnie lub zostanie okaleczone, lub uprowadzone, gdy nikt [tego] nie zauważył, **11** to przysięga przed JHWH rozstrzygnie między obydwoma, czy [powiernik] nie wyciągnął swojej ręki po dorobek[13] swego bliźniego. Właściciel [zwierzęcia] to przyjmie i [powiernik] nie płaci. **12** Lecz jeśli rzeczywiście ukradł, zapłaci właścicielowi [zwierzęcia]. **13** Jeśli zostało całkiem rozszarpane, to przyniesie je jako dowód; za to, co rozszarpane, nie płaci.

14 Jeśli ktoś wynajął od bliźniego [bydlę], a ono zostało okaleczone lub padło, podczas gdy właściciela przy tym nie było, musi zapłacić. **15** Jeśli jego właściciel był przy tym, [wynajmujący] nie płaci. Jeśli jest on wynajęty, wchodzi to w zapłatę [za wynajem].

Wytyczne dotyczące niektórych spraw etycznych i religijnych

16 A jeśli ktoś uwiedzie dziewicę, która nie była zaręczona, i położy się z nią, to nabędzie ją sobie, za opłatą ślubną, za żonę.[a] **17** Jeśli [jednak] jej ojciec wyraźnie odmówi wydania jej za niego, to odważy srebro [i mimo to] uiści opłatę ślubną za dziewicę.

18 Czarownicy nie zostawisz przy życiu.[a]

19 Każdy, kto spółkuje[14] ze zwierzęciem, musi ponieść śmierć.[a]

Rozdział 22
16[a] Pwt 22:28-29
18[a] Kpł 20:26-27; Pwt 18:10-11
19[a] Wj 22:1; Kpł 18:23

---

1 *zapłaci*, יְשַׁלֵּם, lub: *musi zapłacić*, impf. zobowiązania.
2 *przy włamaniu*, בַּמַּחְתֶּרֶת, lub: *przy podkopie*.
3 *jest wina za przelanie jego krwi*, דָּמִים לוֹ.
4 *jeśli została znaleziona*, אִם־הִמָּצֵא תִמָּצֵא, Wj 22:4[L].
5 Zob. PS G 4Q158:10-12.
6 Krzewy cierni wykorzystywano jako ogrodzenia dla pól.
7 Lub: *sprzęty*.
8 Lub: *zostanie doprowadzony*.
9 *przed Bogiem*, אֶל־הָאֱלֹהִים, lub: *przed sędziami*; wg PS: *przed JHWH*, Wj 22:8[L].
10 Lub: *owoc pracy*, בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ.
11 *że to jego [własność]*, כִּי־הוּא זֶה, lub: *że on jest tym [właścicielem]*.
12 *Bóg uzna winnym*, אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֵן אֱלֹהִים, *sędziowie uznają winnym*, szczególnie że *cz* jest w *lm*.
13 Lub: *owoc pracy*, בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ.
14 Lub: *kładzie się*.

20[a]Wj 20:3; 22:20; 23:13; Pwt 17:2-7
21[a]Wj 23:9; Kpł 19:33-34; Pwt 24:17-18; 27:19
22[a]Jb 31:16, 17, 21; Iz 1:17, 23; Jr 5:28; 7:6-7; 22:3; Za 7:10
25[a]Kpł 25:35-38; Pwt 15:7-11; 23:20-21; 2Krl 4:1; Ps 109:11
27[a]Pwt 24:10-13
28[a]Dz 23:5
31[a]Kpł 17:15

Rozdział 23
1[a]Wj 20:16; Kpł 19:11-12; Pwt 5:20
3[a]Kpł 19:15
5[a]Kpł 19:18; Pwt 22:1-4
7[a]Wj 34:7; 1Krl 21:10-13
8[a]Prz 15:27; Iz 5:23; Mi 3:11; 7:3; Am 5:12; Za 8:16
9[a]Wj 22:21; Kpł 19:33-34; Pwt 24:17-18; 27:19

20 Kto składa ofiary bogom,[1] a nie jedynie JHWH,[2] zostanie zgładzony.[a3]

21 Przychodnia nie będziesz gnębił ani uciskał, bo byliście przychodniami w ziemi egipskiej.[a]

22 Nie będziesz upokarzał[4] żadnej wdowy ani sieroty.[a] **23** Bo gdybyś ich[5] bardzo upokarzał, tak że głośno zawołaliby do Mnie, na pewno wysłucham ich wołania **24** i zapłonie mój gniew, i wybiję was mieczem – i wasze żony zostaną wdowami, a wasi synowie sierotami.

25 Jeśli pożyczysz pieniądze mojemu ludowi, ubogiemu u ciebie, nie bądź dla niego jak lichwiarz, nie nakładaj na niego odsetek.[a6]

26 Jeśli weźmiesz w zastaw płaszcz swego bliźniego, zwróć mu go przed zachodem słońca, **27** gdyż to jego jedyne okrycie, to płaszcz, [którym okrywa] skórę. W czym ma spać? Gdy będzie do Mnie wołał, wysłucham, bo Ja jestem miłosierny.[a]

28 Bogu nie bluźnij,[7] a księciu w swoim ludzie nie złorzecz.[a]

29 Nie zwlekaj z oddaniem [części] ze zbiorów swoich zbóż i swojej tłoczni.[8]

Pierworodnego spośród swoich synów oddasz Mnie.

30 Podobnie uczynisz ze swoim bydlęciem [i] ze swoją owcą – siedem dni będą przy swojej matce, a w ósmym dniu oddasz je Mnie.

31 Będziecie ludźmi Mnie poświęconymi, dlatego nie będziecie jedli mięsa [zwierzęcia] rozszarpanego na polu, rzucicie je psu.[a9]

23 Nie rozgłaszaj fałszywej wieści.[a] Nie kładź swej ręki z bezbożnym,[10] aby być świadkiem [na korzyść] gwałtu.

2 Nie bądź za większością ku złemu[11] i nie odzywaj się w sporze, by naginać,[12] za większością, by doprowadzać do nadużyć.[13]

3 Nawet ubogiego nie popieraj w jego sporze.[a]

4 Jeśli napotkasz zabłąkane bydlę lub osła swego wroga, odprowadź go niezwłocznie do niego.

5 Jeśli zobaczysz, że osioł tego, który cię nienawidzi, upadł pod swoim ciężarem, to powstrzymaj się od opuszczenia go, ale chętnie dopomóż mu wraz z nim.[a14]

6 Nie naginaj wyroku[15] swego biednego w jego sporze.

7 Stroń od sprawy opartej na kłamstwie. Nie zabijaj niewinnego i sprawiedliwego, bo nie usprawiedliwię bezbożnego.[a]

8 I łapówki nie przyjmuj, gdyż łapówka zaślepia[16] wyraźnie widzących[17] i wypacza sprawy sprawiedliwych.[a18]

9 Przychodnia też nie uciskaj, a wy znacie duszę przychodnia,[19] gdyż byliście przychodniami w ziemi egipskiej.[a]

Rok szabatni i szabat tygodniowy

10 Przez sześć lat będziesz obsiewał swoją ziemię i zbierał jej plony,

---

1 *bogom*, לָאֱלֹהִים, lub: *bogu*. PS dod.: *cudzym*, hbr. אחרים.

2 *a nie jedynie JHWH*: brak w PS.

3 Wg G: *zostanie ukarany śmiercią*, gr. θανάτῳ ὀλεθρευθήσεται.

4 *poniżał*, עָנָה, lub: *upokarzał, uciskał*.

5 *ich*: w hbr., ściśle rzecz biorąc, zaimek ten odnosi się do sieroty.

6 *odsetek*, נֶשֶׁךְ (*neszech*), Wj 22:25[L].

7 Lub: *sędziom nie bluźnij* (l. *nie lekceważ*), אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל, por. G: *bogom nie bluźnij*, θεοὺς οὐ κακολογήσεις.

8 Lub: *spichlerza i kadzi*.

9 Wg PS: *zupełnie je wyrzuć*, הַשְׁלַח תַּשְׁלִכוּ.

10 *Nie kładź swej ręki z bezbożnym*, אַל־תָּשֶׁת יָדְךָ עִם־רָשָׁע, idiom: (1) nie przykładaj ręki; (2) nie łącz się; (3) nie wpływaj swoim świadectwem na zatajenie gwałtu.

11 Lub: *nie przyłączaj się do większości*, l. *nie idź za tłumem*.

12 *naginać*, לִנְטֹת, l. *naciągać, nadużywać*.

13 Hbr. לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת.

14 Wg G: *pomóż mu go podnieść*, ἀλλὰ συνεγερεῖς αὐτὸ μετ᾽ αὐτοῦ.

15 *wyroku*, מִשְׁפַּט, lub: *prawa, słusznego rozstrzygnięcia*.

16 PS G Tg dod.: *oczy*.

17 *wyraźnie widzących*, פִּקְחִים (*piqechim*), hl[2], zob. Wj 4:11.

18 *wypacza sprawy sprawiedliwych*, וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים, *wypacza znaczenie słów [ludzi] sprawiedliwych*.

19 Lub: (1) *życie przychodnia*; (2) *jak czuje się przychodzień*.

11 a w siódmym zostawisz ją i odpuścisz jej, niech pożywią się potrzebujący twego ludu, a tym, co pozostanie po nich, niech pożywi się zwierzyna polna – tak postąpisz z twoją winnicą i z twym oliwnikiem.[a]

12 Sześć dni będziesz wykonywał swoje dzieło, a dnia siódmego odpoczniesz, po to, by wypoczęło twoje bydlę i twój osioł oraz odetchnął syn twojej służącej i przychodzień.[a]

13 Wszystkiego, co wam powiedziałem, przestrzegajcie! A imienia innych bogów nie wspominajcie, niech nie słyszy się go z waszych ust.

Trzy doroczne święta

14 Trzy razy[a1] w roku będziesz świętował[2] dla Mnie.

15 Święto Przaśników[a3] będziesz obchodził siedem dni. Będziesz jadł przaśniki, jak ci przykazałem, w wyznaczonym czasie miesiąca Abib, bo w nim wyszedłeś z Egiptu. A niech się nie pokazują przed moim obliczem pusto.

16 I Święto Żniw,[4] pierwszych plonów twojego dzieła, z tego, co wysiałeś na polu.[a]

I Święto Zbiorów[5] przy końcu roku, gdy zbierzesz [owoce] swego dzieła z pola.

17 Trzy razy w roku zjawią się wszyscy twoi mężczyźni przed obliczem Pana[6] JHWH.

Wytyczne dotyczące sposobu składania ofiar i ich jakości

18 Nie ofiaruj krwi mojej rzeźnej ofiary na zakwaszonym [chlebie] i nie zostawiaj do rana tłuszczu mojego święta.[7]

19 Najlepsze z pierwszych plonów twojej roli przyniesiesz do domu JHWH, twojego Boga.[a]

Nie będziesz gotował koźlęcia w mleku jego matki.[b8]

Anioł przewodnik

20 Oto Ja posyłam przed tobą anioła,[a9] aby cię strzegł w drodze i doprowadził cię do miejsca, które przygotowałem. **21** Zważaj na niego i słuchaj jego głosu, i nie przeciwstawiaj mu się, bo nie przebaczy waszych przestępstw, ponieważ moje imię jest w nim. **22** Jeśli zaś będziesz pilnie słuchał jego głosu i wykonasz wszystko, co powiem, wtedy będę wrogiem twoich wrogów i nieprzyjacielem twoich nieprzyjaciół. **23** Gdyż pójdzie przed tobą mój anioł i zaprowadzi cię do Amorytów i Chetytów, i Peryzytów, i Kananejczyków, i Chiwitów, i Jebuzytów[10] – i wytępię ich.

24 Nie kłaniaj się ich bogom ani im nie służ! I nie postępuj według ich czynów, ale doszczętnie zburz i doszczętnie rozbij ich pomniki.[11] **25** Służcie natomiast JHWH, waszemu Bogu, a pobłogosławi twój chleb[12] i twoją wodę. Usunę też spośród ciebie choroby. **26** Nie będzie w twojej ziemi roniącej ani niepłodnej, liczbę twoich dni wypełnię.

27 Strach ode Mnie rzucę przed tobą i przerażę[13] wszelki lud, przeciw któremu wyruszysz, i dam tobie kark wszystkich twoich wrogów. **28** I poślę przed tobą szerszenia[14] i wypędzi przed tobą Chiwitów, Kananejczyków i Chetytów. **29** Nie wypędzę ich przed tobą w jednym roku, aby ziemia nie stała się pustkowiem i nie rozmnożyła się na niej polna zwierzyna. **30** Powoli będę wypędzał ich przed tobą, aż zaowocujesz i posiądziesz ziemię. **31** I ustanowię twoją granicę od Morza Czerwonego do Morza Filistynów i od

11[a] Kpł 25:1-7
12[a] Wj 20:9-10; 31:15; 34:21; 35:2; Kpł 23:3; Pwt 5:13-14
14[a] Wj 34:18-26; Pwt 16:1-17
15[a] Wj 12:14-20; Kpł 23:6-8; Lb 28:17
16[a] Kpł 23:15-21, 39-43; Lb 28:26-31
19[a] Wj 34:26; **[b]** Pwt 14:21; 26:2
20[a] Wj 14:19; 33:2; Joz 5:13-15

---

1 *Trzy razy*, שָׁלֹשׁ רְגָלִים, idiom: *trzy [uderzenia] stopą*.
2 Lub: *odbywał dla Mnie świąteczne pielgrzymki*.
3 *Święto Przaśników*, חַג הַמַּצּוֹת.
4 *Święto Żniw*, חַג הַקָּצִיר.
5 *Święto Zbiorów*, חַג הָאָסִף.
6 Wg PS: *skrzyni* l. *arki* (przymierza), אתון, por. Wj 34:23.
7 Tj. ofiary złożonej w dniu święta.
8 PS dod.: *gdyż uczyniłoby to jakby ofiarę zapomnienia i przeszłaby ona do Boga Jakuba*, כי עשה זאת כזבח שכח ועברה היא לאלהי יעקב.
9 *mojego anioła* PS G.
10 PS i G dod. Girgaszytów.
11 *pomniki*, מַצֵּבוֹת.
12 G dod.: *i twoje wino*, καὶ τὸν οἶνόν σου.
13 Lub: *wywołam popłoch wśród wszelkiego ludu*.
14 *szerszenia*, צִרְעָה (*tsir'a*[h]).

Rozdział 24
4[a]Pwt 31:9
8[a]Mt 26:28; Mk 14:24; Łk 22:20; 1Kor 11:25; Hbr 10:29
13[a]Wj 33:11; Joz 1:1
14[a]Wj 17:10-12

pustyni aż do Rzeki,[1] bo oddam w wasze ręce mieszkańców[2] tej ziemi i wypędzisz ich sprzed swego oblicza.

32 Nie zawieraj przymierza z nimi ani z ich bogami. **33** Nie będą mieszkać w twojej ziemi, by nie doprowadzić cię do grzechu przeciwko Mnie – bo jeśli będziesz służył ich bogom, będzie[3] to dla ciebie sidłem.

Zawarcie przymierza na Synaju

24 I powiedział do Mojżesza: Wstąp do JHWH, ty i Aaron, Nadab[4] i Abihu[5] oraz siedemdziesięciu ze starszych Izraela[6] i złóżcie pokłon z daleka, **2** a niech do JHWH zbliży się sam Mojżesz, oni zaś niech się nie zbliżają, a lud niech nie wstępuje z nim.

3 Potem Mojżesz przyszedł i powtórzył ludowi wszystkie słowa JHWH i wszystkie prawa,[7] a lud odpowiedział jednym głosem:[8] Wszystkie słowa, które wypowiedział JHWH, wypełnimy.

4 Wtedy Mojżesz spisał wszystkie słowa JHWH,[a] wstał wcześnie rano, zbudował ołtarz u [podnóża] góry i [postawił] dwanaście pomników[9] dla dwunastu plemion[10] Izraela. **5** Następnie posłał młodszych spośród synów Izraela i [ci] złożyli ofiary całopalne – i zarżnęli [młode] cielce[11] na rzeźną ofiarę pojednania dla JHWH.

6 Potem Mojżesz wziął połowę krwi i wlał do czaszy, a [drugą] połową krwi skropił ołtarz.

7 Następnie wziął Księgę Przymierza i przeczytał w obecności ludu,[12] a [ten] powiedział: Wszystko, co wypowiedział JHWH, uczynimy i będziemy posłuszni.

8 Wtedy Mojżesz wziął krew i skropił lud, mówiąc: Oto krew przymierza,[a] które JHWH zawarł z wami na podstawie wszystkich tych słów.[13]

9 Potem wstąpił Mojżesz i Aaron, Nadab i Abihu[14] oraz siedemdziesięciu spośród starszych Izraela [na górę], **10** i ujrzeli[15] Boga Izraela,[16] a pod Jego stopami jakby coś wykonanego z płyty szafiru, w swej przejrzystości jak samo[17] niebo. **11** Ale na filary[18] synów Izraela nie wyciągnął swojej ręki[19] – oglądali więc Boga, a potem jedli i pili.

12 Następnie powiedział JHWH do Mojżesza: Wstąp do Mnie na górę i bądź tam, a dam ci tablice kamienne, Prawo i przykazanie,[20] które spisałem, by ich pouczyć. **13** Wstał więc Mojżesz i Jozue,[a] jego sługa, i wstąpił Mojżesz na górę Bożą.

14 A do starszych rzekł: Czekajcie na nas tutaj, aż wrócimy do was. A oto Aaron i Chur[a] są z wami. Kto miałby jakąś sprawę,[21] niech zwróci się do nich. **15** Gdy Mojżesz[22] wstąpił na górę, górę zakrył obłok.

---

1 *Rzeki*: (1) *do Eufratu*; (2) *do Nahr el Kebir* pomiędzy Libanem a Syrią, Wj 23:31[L].

2 Wg GK: *wszystkich mieszkańców*.

3 *będzie*, יִהְיֶה: wg PS: *będą*, יהיו.

4 *Nadab*, נָדָב (*nadaw*), czyli: *szczodry, szlachetny, chętny*.

5 *Abihu*, אֲבִיהוּא (*'awihu'*), czyli: *moim ojcem jest On*, zob. Iz 43:25. PS dod. imiona dwóch pozostałych synów Aarona: Eleazara i Itamara.

6 *starszych Izraela*, Wj 24:1[L].

7 *prawa*, מִשְׁפָּטִים: chodzi o prawa zawarte w Wj 20:22-23:33.

8 *jednym głosem*, קוֹל אֶחָד, idiom: *jednomyślnie*.

9 *pomników*, מַצֵּבוֹת: co do ich funkcji zob. Rdz 28; 32. Wg PS: *kamieni*, אבנים, por. G.

10 *dla dwunastu plemion*, לִשְׁנֵים עָשָׂר: wg 4Q158:4: *według liczby*, למספר.

11 *[młode] cielce*, פָּרִים (*parim*): PS dod.: *młode ze stada*, בני בקר.

12 Idiom: *do uszu ludowi*.

13 Wg GK: *wszystkich tych praw*.

14 PS dod. imiona pozostałych synów Aarona: Eleazara i Itamara, pod. jak Wj 24:1.

15 *ujrzeli*, Wj 24:10[L].

16 Wg G: *miejsce, na którym stał Bóg Izraela*, καὶ εἶδον τὸν τόπον οὗ εἱστήκει ἐκεῖ ὁ θεὸς τοῦ Ισραηλ.

17 Lub: *jak substancja nieba*, Wj 24:10[L].

18 Lub: *przywódców*.

19 Wg G: *ale z wybranych Izraela nie wyłamał się ani jeden i byli widziani w miejscu Boga, jedli i pili*, καὶ τῶν ἐπιλέκτων τοῦ Ισραηλ οὐ διεφώνησεν οὐδὲ εἷς καὶ ὤφθησαν ἐν τῷ τόπῳ τοῦ θεοῦ καὶ ἔφαγον καὶ ἔπιον.

20 *Prawo i przykazanie*, zob. Wj 24:12[L].

21 *Kto miałby jakąś sprawę*, מִי־בַעַל דְּבָרִים, idiom: (1) *kto byłby panem* (l. *właścicielem*) *słów*; (2) *jeśli ktoś miałby sprawę nie cierpiącą zwłoki*; (3) *jeśli ktoś musiałby porozmawiać o czymś*.

22 G dod.: *i Jozue*, gr. καὶ Ἰησοῦς.

16 I przebywała chwała JHWH na
górze Synaj,[1] a obłok okrywał ją przez
sześć dni. A siódmego dnia zawołał do
Mojżesza spośród obłoku. **17** Wygląd
zaś chwały JHWH przedstawiał się
oczom synów Izraela jak ogień trawią-
cy[a] na szczycie góry.
18 I wszedł Mojżesz w środek obłoku
i wstąpił na górę. A był Mojżesz na gó-
rze czterdzieści dni i czterdzieści nocy.[a]

Dar na budowę przybytku
(Wj 35:4-9)

25 I przemówił JHWH do Mojżesza
tymi słowy: **2** Przekaż synom
Izraela, aby zebrali dla Mnie szczegól-
ny dar.[2] Zbierzecie dar od każdego czło-
wieka, którego pobudza jego serce.[a] **3** To
zaś ma być tym szczególnym darem,
który od nich zbierzecie:[a] złoto i srebro,
i miedź,[3] **4** i fiolet,[4] i purpurę,[5] i szkarłat-
ny karmazyn,[6] i bisior,[7] i kozią sierść,[8]
5 i skóry baranie czerwono farbowane,
i skóry garbowane,[9] i drewno akacji,[10]
6 oliwę do lampy, pachnidła do oliwy
do namaszczania i do wonnego kadzi-
dła,[11] **7** kamienie onyksowe i kamienie
do opraw do efodu i do napierśnika.
8 I sporządzą Mi święte miejsce,[a12]
abym zamieszkał pośród nich,[13] **9** [zbu-
dują je] dokładnie według[14] wzoru przy-
bytku[15] i wzoru wszystkich jego sprzę-
tów, które Ja ci pokażę[16] – a [wy] tak wy-
konacie.[17]

Skrzynia Świadectwa
(Wj 37:1-9)

10 Niech więc zrobią skrzynię[a] z drew-
na akacji, dwa i pół łokcia długą, półtora
łokcia szeroką i półtora łokcia wysoką.[18]
11 Pokryjesz ją zaś szczerym złotem;
pokryjesz ją od wewnątrz i z zewnątrz

17[a]Wj 3:2; 13:21-22; 19:18; Pwt 4:24; 9:3
18[a]Pwt 9:9

Rozdział 25
2[a]Sdz 5:9; 1Krn 29:5, 6, 9, 14, 17; Rz 12:8; 2Kor 9:7; 1Tm 6:18
3[a]1Kor 3:12
8[a]1Kor 3:16, 17; 6:19; 2Kor 6:16; Ef 5:18; Hbr 8:5
10[a]Hbr 9:4

---

1 *I przebywała chwała JHWH na górze Synaj*, וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הַר סִינַי: Ten fragment uważany jest za źródło refleksji o przebywaniu chwały Bożej lub o obecności Bożej (שכינה) w miejscu przebywania (מִשְׁכָּן); Do tego fragmentu może nawiązywać NP.

2 *szczególny dar*, תְּרוּמָה (*teruma*[h]); wg G *pierwocinę, pierwszy owoc*, ἀπαρχή.

3 *miedź*, נְחֹשֶׁת (*nechoszet*), ozn. też jej stopy z dodatkiem innych metali, a zatem brąz, spiż, tombak.

4 *fiolet*, תְּכֵלֶת, materiał farbowany barwnikiem z mięczaków.

5 *purpura*, אַרְגָּמָן, materiał farbowany barwnikiem pochodzącym z Fenicji, pozyskiwanym z hodowli mięczaków lub skorupiaków, Wj 25:4[L]; w 2Krn 2:6: אַרְגְּוָן (*'argewan*).

6 *szkarłatny karmazyn*, תּוֹלַעַת שָׁנִי: tj. „szkarłat robaczy"; *szkarłat*, תּוֹלָעָה (*tole'a*[h]), materiał farbowany barwnikiem pozyskiwanym z jajeczek i korpusów robaka *Coccus ilicis*. Proszek z larw tego owada dostarczał też jaskrawego czerwono-żółtego barwnika, Wj 25:4[L]; w 2Krn 2:6: *szkarłat*, hbr. כַּרְמִיל (*karmil*), lub: *karmin*.

7 *bisior*, שֵׁשׁ, termin ten odnoszony jest do płótna egipskiego. W 2Krn 2:13 późniejsze hbr. בּוּץ (*buts*).

8 *kozią sierść*, עִזִּים: sierść ta dobrze nadawała się na płótno namiotowe, była przewiewna w czasie suszy, w czasie deszczu zaś nasiąkała i tworzyła barierę dla wody. Wg G: *i hiacynt, i purpurę, i podwójny szkarłat, i skręcony bisior, i sierść kozią*, καὶ ὑάκινθον καὶ πορφύραν καὶ κόκκινον διπλοῦν καὶ βύσσον κεκλωσμένην καὶ τρίχας αἰγείας.

9 *skóry garbowane*, עֹרֹת תְּחָשִׁים (*'orot tachaszim*: תַּחַשׁ (*tachasz*) może też ozn.: (1) *błamy skórzane* l. *garbowane*, l. *egipskie* (od egip. słowa odnoszącego się do obróbki skóry); (2) skóry delfinów (arab. *tuhas* l. *duhas* ozn. delfina), diugoniów, morświnów (wykorzystywane przez Beduinów) lub fok żyjących w M. Czerwonym; (3) *żółte kamienie*, tj. kamienie szlachetne o barwie żółtej lub pomarańczowej, za ak.; (4) *skóry barwione na kolor hiacyntowy*, gr. δέρματα ὑακίνθινα, G; (5) *skóry borsucze* za chald., Wj 25:4[L].

10 *drewno akacji* jest bardziej wytrzymałe niż dębina. Wj 25:5 wg G: *i skóry baranie czerowono farbowane, i skóry hiacyntowo farbowane, i drewno niezepsute*, καὶ δέρματα κριῶν ἠρυθροδανωμένα καὶ δέρματα ὑακίνθινα καὶ ξύλα ἄσηπτα.

11 Wj 25:6 brak w G.

12 *święte miejsce*, מִקְדָּשׁ (*miądasz*).

13 Wg G: *bym był widziany pośród nich*, ὀφθήσομαι ἐν ὑμῖν.

14 G dod. na początku wersetu: *Uczynisz dla Mnie*, καὶ ποιήσεις μοι.

15 *przybytku*, מִשְׁכָּן (*miszkan*), lub: *namiotu*, *siedziby*; wg G: *namiot*, σκηνή.

16 PS dod.: *na górze*, hbr. בָּהָר; pod. G.

17 Wg PS i G: *lp*.

18 *skrzynię*, אָרוֹן (*'aron*), lub: *arkę*, o wymiarach 1,1 m x 0,7 m x 0,7 m; zawierała tablice, dzban z manną i laskę Aarona (Hbr 9:4); w PS i G *lp*.

16[a]Wj 24:12; 31:18; 32:15; 34:29; Pwt 4:13; 9:9; 1Krl 8:9; 2Kor 3:3
17[a]Rz 3:25; Hbr 9:5; 1J 1:9-2:2
22[a]Lb 7:89; 1Sm 4:4; 2Sm 6:2; Ps 80:2; Iz 37:16
23[a]Kpł 24:5-8
30[a]Kpł 24:5-8; 1Kor 10:16-17; 11:23-26; Obj 3:20
31[a]J 1:4-9; 3:19-21; 8:12; 9:5; Mt 5:14
33[a]Jr 1:11-12

i zrobisz na[1] niej dookoła złotą ramę.[2]
12 Odlejesz też dla niej cztery złote pierścienie i umieścisz [je] na czterech jej stopach: dwa pierścienie na jedną jej stronę i dwa pierścienie na drugą jej stronę.

13 Zrobisz również drążki z drewna akacji i pokryjesz je złotem. **14** I włożysz te drążki do pierścieni na bokach skrzyni, aby na nich nosić tę skrzynię. **15** Drążki te pozostaną w pierścieniach skrzyni, nie będą z nich wyjmowane. **16** Do skrzyni zaś włożysz Świadectwo,[a3] które ci dam.

17 Następnie zrobisz pokrywę przebłagania[a4] ze szczerego złota dwa i pół łokcia długą, a półtora łokcia szeroką.[5]

18 Zrobisz też dwa cheruby[6] ze złota, zrobisz je jako dzieło kute – na dwóch brzegach pokrywy przebłagania. **19** Jednego cheruba zrobisz przy brzegu z jednej [strony], a drugiego cheruba przy brzegu z drugiej [strony], z pokrywy przebłagania zrobicie cheruby przy obu jej brzegach. **20** A cheruby będą miały skrzydła rozpostarte ku górze. Będą [one] okrywały swoimi skrzydłami pokrywę przebłagania, a ich twarze będą zwrócone ku sobie. Twarze cherubów będą zwrócone ku pokrywie przebłagania. **21** Pokrywę przebłagania położysz na skrzyni od góry, a w skrzyni złożysz Świadectwo, które ci dam.[7]

22 Tam będę spotykał się z tobą i rozmawiał z tobą znad pokrywy przebłagania, spomiędzy dwóch cherubów, które są na skrzyni Świadectwa[a] – [podawał] wszystko, co ci przykażę dla synów Izraela.

Stół na chleb oblicza
(Wj 37:10-16)

23 Zrobisz także stół[a8] z drewna akacji, dwa łokcie długi, łokieć szeroki i półtora łokcia wysoki, **24** i pokryjesz go szczerym złotem, i zrobisz mu złotą ramę dookoła.

25 Zrobisz mu również dookoła listwę na szerokość dłoni,[9] a dla jego listwy zrobisz dookoła złotą ramę.

26 Zrobisz dla niego następnie cztery złote pierścienie i przymocujesz te pierścienie na czterech kantach, które są na czterech jego nogach. **27** Te pierścienie będą tuż przy listwie jako gniazda dla drążków do noszenia stołu.

28 Zrobisz zaś te drążki z drewna akacji i pokryjesz je złotem. Na nich będzie noszony stół.

29 Zrobisz następnie jego misy i jego czasze, i jego dzbany, i jego kielichy, którymi wylewana jest [ofiara z płynów] – zrobisz je ze szczerego złota.

30 A na tym stole będziesz przed moim obliczem układał zawsze chleb oblicza.[a10]

Świecznik
(Wj 37:17-24)

31 Zrobisz też świecznik[a] ze szczerego złota; jako dzieło kute zrobią[11] świecznik, jego podstawę i jego trzon, jego kielichy, jego pąki i jego kwiaty z niego[12] będą.

32 A z jego boków będzie wychodzić sześć ramion: trzy ramiona świecznika z jego jednej strony i trzy ramiona świecznika z jego drugiej strony. **33** Trzy kielichy [w kształcie kwiatu] migdałowca[a] na ramieniu jednym, pąk i kwiat, i trzy kielichy [w kształcie kwiatu] migdałowca na ramieniu drugim, pąk i kwiat – tak zrobisz[13] na sześciu

---

1 Wg PS i G: *dla niej*.
2 *ramę*, זֵר (*zer*), słowo znane tylko z Wj.
3 *Świadectwo*, עֵדוּת (*'edut*), tj. *kamienne tablice*, zob. Wj 24:12; 31:18, 32:15, 34:29; Pwt 4:13; 9:9; 1Krl 8:9.
4 *Pokrywa przebłagania*, כַּפֹּרֶת (*kapporet*), w G: ἱλαστήριον, zob. Rz 3:25; Hbr 9:5, lub: *przebłagalnia*.
5 Tj. 1,1 m x 0,7 m.
6 *cheruby*, כְּרֻבִים (*keruwim*): skrzydlate lwy z ludzką twarzą (Ez 1); skrzydlaci chłopcy (?), od aram. רְבִיא (*rewi'a*); Wj 25:18[L].
7 *które ci dam*: brak w PS.
8 *stół*, שֻׁלְחָן (*szulchan*): 1 m x 0,5 m x 0,7 m, układano na nim 12 chlebów, zob. Kpł 24:5-9; 1Sm 21:4.
9 *szerokość dłoni*, טֹפַח (*tofach*), ok. 7,5 cm.
10 *Chleb oblicza*, לֶחֶם פָּנִים (*lechem panim*), lub: *chleb obliczy* (*lm*); *obecności*, *przebywania twarzą w twarz*.
11 Wg PS: *zrobisz*; pod. G.
12 W hbr. *rż*.
13 *zrobisz*, תעשה, za PS.

ramionach, wychodzących ze świecznika. **34** A na samym świeczniku będą cztery kielichy [w kształcie kwiatu] migdałowca, z ich pąkami i ich kwiatami. **35** A pąk będzie pod dwoma ramionami [wychodzącymi] z niego i pąk pod dwoma ramionami [wychodzącymi] z niego, i pąk pod dwoma ramionami [wychodzącymi] z niego, dla sześciu ramion wychodzących ze świecznika. **36** Ich pąki i ich ramiona [wychodzić] będą z niego. Całość jego ma być jednym dziełem kutym ze szczerego złota.

37 Zrobisz też do niego siedem lamp. A jego lampy należy tak umieścić,[1] aby oświecały jego przeciwległą stronę.

38 Jego szczypce[2] i popielniczki[3] [mają być] ze szczerego złota. **39** Świecznik i wszystkie te przybory należy wykonać z talentu[4] szczerego złota.

40 Dopatrz, abyś uczynił to według wzoru, który ci ukazano na górze.[a]

Przybytek

(Wj 36:8-38)

26 Przybytek[5] zaś zrobisz z dziesięciu zasłon ze skręconego bisioru i z fioletu, i z purpury, i ze szkarłatnego karmazynu, [z] cherubami,[a] dziełem znawcy, wykonasz je.[6]

2 Długość każdej zasłony ma być dwadzieścia osiem łokci, a szerokość każdej zasłony cztery łokcie;[7] wszystkie zasłony mają być jednego rozmiaru.

3 Pięć zasłon będzie spiętych jedna z drugą i [znów] pięć zasłon będzie spiętych jedna z drugą. **4** A na brzegu jednej zasłony zrobisz pętle z fioletu przy krawędzi, w spięciu, i tak zrobisz przy brzegu zasłony skrajnej, w drugim spięciu. **5** Pięćdziesiąt pętli zrobisz na jednej zasłonie i pięćdziesiąt pętli zrobisz na brzegu zasłony, która będzie na połączeniu z drugą. Pętle będą jedna naprzeciw drugiej.

6 Zrobisz też pięćdziesiąt złotych haczyków[8] i zepniesz zasłony jedną z drugą haczykami, tak aby przybytek [stanowił] jedną [całość].

7 Następnie zrobisz, jako namiot nad przybytkiem, zasłony z koziej [sierści]. Zasłon takich zrobisz jedenaście. **8** Długość jednej zasłony ma być trzydzieści łokci, a szerokość jednej zasłony cztery łokcie.[9] Wszystkich jedenaście zasłon ma być jednego rozmiaru. **9** I zepniesz pięć zasłon osobno oraz sześć zasłon osobno, a zasłonę szóstą złożysz we dwoje od przodu namiotu.

10 Zrobisz też pięćdziesiąt pętli na brzegu jednej zasłony skrajnej na połączeniu i pięćdziesiąt pętli na brzegu zasłony drugiego połączenia. **11** Zrobisz następnie pięćdziesiąt miedzianych haczyków i włożysz te haczyki do pętli, i zepniesz namiot[10] tak, że będzie [stanowił] jedną [całość].

12 A nadmiar pozostający w zasłonach namiotu, połowę pozostającej zasłony, przewiesisz nad tyłem przybytku. **13** A łokieć jednej i łokieć drugiej w nadmiarze w długości zasłon namiotu będzie zwisał nad bokami przybytku z jednej i z drugiej strony, dla jego okrycia.

40[a] Dz 7:44; Hbr 8:5

Rozdział 26
1[a] Rdz 3:22-24

---

1 Wg PS: *tak umieścisz*, וְהַעֲלִיתָ; pod. G.

2 *szczypce*, מֶלְקָחַיִם (*melqachaim*), por. Iz 6:6, lub: *gasidła*; wg G: *lejki*, ἐπαρυστήρες.

3 *popielniczki*, מַחְתֹּות (*machtot*), lub: *żarniki, kadzielniczki*; wg G: *podstawki*, ὑποθέματα.

4 *talent*, כִּכָּר (*kikkar*), ok. 50 kg.

5 *Przybytek*, מִשְׁכָּן (*miszkan*), mógł mierzyć: 13,5 m dł., 4,1 m szer. i 4,5 m wys. Podany opis jest niepełny, por. Wj 25:9, 40; 27:8. Powody: (1) brak dokładnego opisu konstrukcji narożnych miejsca najświętszego; trudno powiedzieć, czy z sześciu tylnych desek jego ściany dwie były podwójne, tj. czy było ich osiem, czy też węgły były osobnymi konstrukcjami i było ich osiem w całym przybytku, cztery w miejscu najświętszym i cztery w miejscu świętym. (2) Z Wj 26:13 może wynikać, że wraz z konstrukcjami narożnymi szer. przybytku zwiększała się z 9 do 10 łokci, czyli wynosiła 4,5 m.

6 *dziełem znawcy*, מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב (*ma'ase*[h] *choszew*).

7 Tj. 12,6 m x 1,8 m.

8 *haczyków*, קְרָסִים (*qerasim*), l. *spinek*; wg G: *pierścieni*, κρίκους.

9 Tj. 13,5 m dł. i 1,8 m szer.

10 Wg G: *skóry*, δέρρεις.

33[a]Hbr 6:19; 9:3-5

14 Zrobisz też okrycie dla namiotu ze skór baranich barwionych na czerwono i okrycie ze skór garbowanych – od góry.

15 Następnie zrobisz dla przybytku deski[1] z drewna akacji, stojące [pionowo]. **16** Każda deska będzie miała dziesięć łokci długości i każda deska półtora łokcia szerokości. **17** Każda deska będzie miała dwa uchwyty,[2] łączące je ze sobą.[3] Tak zrobisz przy wszystkich deskach przybytku.

18 A zrobisz dla przybytku deski: dwadzieścia desek na stronę południową, na południe. **19** I czterdzieści srebrnych podstaw zrobisz pod te dwadzieścia desek, dwie podstawy pod jedną deskę, dla dwóch jej uchwytów, i dwie podstawy pod drugą deskę dla dwóch jej uchwytów.

20 A na drugą stronę przybytku, od strony północnej – dwadzieścia desek **21** oraz czterdzieści ich srebrnych podstaw, dwie podstawy pod jedną deskę i dwie podstawy pod drugą deskę.

22 A na tył przybytku, od zachodu, zrobisz sześć desek. **23** A dwie deski zrobisz jako narożniki przybytku na dwóch tyłach. **24** A będą [one] podwójne od spodu i razem będą złączone na szczycie do jednego pierścienia – i tak będzie dla nich dwóch, dla obu narożników. **25** I będzie ich osiem desek, a ich srebrnych podstaw szesnaście, dwie podstawy pod jedną deskę[4] i dwie podstawy pod drugą deskę.

26 Zrobisz też poprzeczki[5] z drewna akacji: pięć do desek z jednej strony przybytku **27** i pięć poprzeczek do desek z drugiej strony przybytku oraz pięć poprzeczek do desek na tyły przybytku, od zachodu. **28** A poprzeczka środkowa, w środku [wysokości] desek, biec będzie od krawędzi do krawędzi. **29** Deski zaś pokryjesz złotem i zrobisz na nich złote pierścienie jako gniazda dla poprzeczek; poprzeczki też pokryjesz złotem.

30 Potem wzniesiesz przybytek według jego planu,[6] który pokazano ci na górze.[7]

31 I zrobisz zasłonę z fioletu i purpury, i ze szkarłatnego karmazynu, i ze skręconego bisioru; jej cheruby będą dziełem znawcy. **32** I zawiesisz ją na czterech słupach akacjowych pokrytych złotem i ich złotymi kołkami,[8] [stojących] na czterech srebrnych podstawach.

33 Zasłonę zaś zawiesisz na hakach i wniesiesz tam do wnętrza za zasłoną[9] skrzynię Świadectwa, a ta zasłona będzie wam oddzielać pomiędzy [miejscem] świętym a [miejscem] najświętszym.[a10] **34** I umieścisz pokrywę przebłagania na skrzyni Świadectwa w [miejscu] najświętszym.

35 Stół zaś ustawisz na zewnątrz zasłony, a świecznik naprzeciw stołu po południowej stronie przybytku, a stół postawisz po stronie północnej.

36 Zrobisz też kotarę[11] do wejścia do namiotu z fioletu i purpury, i ze szkar-

---

1 *deski*, קְרָשִׁים (*qeraszim*): tj. (1) *deski* z litego drewna o wymiarach 4,5 m dł. i 67,5 cm szer.; w takim przypadku ściany byłyby pełne, złote, a płócienne lub wełniane części byłyby widoczne tylko nad otwartą częścią górną. Grubość deski nie została podana. Być może wynosiła ok. 7,5 cm, tj. szer. dłoni; (2) *ramy* z kantówek o takich wymiarach zewnętrznych; w takim przypadku boczne ściany przybytku byłyby niepełne i widać byłoby przez nie zwisające płótna. Co do możliwości zob. Wj 26:15[L].

2 *uchwyty*, יָדוֹת (*jadot*), tj. *rączki*, co może ozn.: *występy*, *czopy*, *kołki*; wg G: *kotwy*, ἀγκωνίσκους.

3 Mowa o dwóch uchwytach łączących, ale nie wiadomo, ile było tych uchwytów na jedną ramę – cztery?

4 *dwie podstawy pod jedną deskę*: brak w PS.

5 *poprzeczki*, בְּרִיחִים (*berichim*): termin stosowany też na określenie zasuw w bramach, zob. np. Sdz 16:3; Ne 3:3. Brak danych o średnicy poprzeczek oraz pierścieni.

6 *według jego planu*, כְּמִשְׁפָּטוֹ (*kemiszpato*).

7 Zdanie to usprawiedliwia niepełny opis przybytku.

8 *kołkami*, וָוִים (*wawim*).

9 *do wnętrza za zasłoną*, מִבֵּית לַפָּרֹכֶת.

10 Lub: *świętym świętych*, קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים (*qodesz haqqadaszim*).

11 *kotarę*, מָסָךְ (*masach*).

łatnego karmazynu, i ze skręconego bisioru, dzieło hafciarza. **37** I zrobisz do tej kotary pięć słupów akacjowych i pokryjesz je złotem, i ich kołki złotem, i odlejesz dla nich pięć podstaw miedzianych.

Ołtarz całopalny
(Wj 38:1-7)

27 Następnie zrobisz ołtarz[a1] z drewna akacji, pięć łokci długi i pięć łokci szeroki;[2] ołtarz będzie kwadratowy, a jego wysokość – trzy łokcie.

2 A na jego czterech narożnikach zrobisz jego rogi – z niego będą jego rogi – i pokryjesz go miedzią.

3 Zrobisz też jego popielnice[3] do jego popiołu oraz jego łopatki[4] i jego misy,[5] i jego widełki,[6] i jego węglarki.[7] Wszystkie te przybory zrobisz z miedzi.

4 Zrobisz też dla niego kratę w siatkę[8] z miedzi i zrobisz na tej siatce cztery pierścienie miedziane na czterech jej krawędziach. **5** I umieścisz ją pod obramowaniem ołtarza od dołu,[9] i będzie siatka aż do połowy ołtarza.[10]

6 Zrobisz też drążki dla ołtarza, drążki z drewna akacji, i pokryjesz je miedzią. **7** Drążki te będą wsuwane w pierścienie i będą te drążki po obu stronach ołtarza przy jego noszeniu. **8** [Ołtarz] zrobisz z desek, pusty [w środku] – jak ci pokazano na górze, tak niech go zrobią.

Dziedziniec
(Wj 38:9-20)

9 Urządzisz też dziedziniec przybytku; po stronie południowej, na południe, dziedziniec będzie miał osłony[11] ze skręconego bisioru, sto łokci długie po jednej stronie, **10** a jego słupów będzie dwadzieścia oraz ich podstaw dwadzieścia – z miedzi; a kołki u słupów i ich klamry[12] – ze srebra.

11 Tak też będzie od strony północnej, co do długości osłon – na sto [łokci][13] długich – [co do] jej dwudziestu słupów wraz z ich dwudziestoma podstawami z miedzi, [co do] kołków przy słupach i [co do] klamer ze srebra.

12 Co do szerokości dziedzińca od strony zachodniej, osłony będą na pięćdziesiąt łokci, ich słupów będzie dziesięć i ich podstaw dziesięć.

13 A szerokość dziedzińca od strony wschodniej, ku wschodowi, będzie na pięćdziesiąt łokci. **14** Piętnaście łokci osłon na [jedną] stronę [wraz z] ich trzema słupami i trzema podstawami. **15** I na stronę drugą piętnaście [łokci] osłon [wraz z] ich trzema słupami i trzema podstawami.

16 A co do bramy dziedzińca, będzie miała kotarę na dwadzieścia łokci, z fioletu i purpury, i szkarłatnego karmazynu, i skręconego bisioru, i czerwonej purpury, z karmazynu i ze skręconego bisioru, dzieło hafciarza, a ich słupy będą cztery i ich podstawy cztery.

17 Wszystkie słupy dookoła dziedzińca mieć będą srebrne klamry, ich kołki będą ze srebra, a ich podstawy z miedzi.

18 Długość dziedzińca będzie wynosiła sto łokci, szerokość pięćdziesiąt na pięćdziesiąt[14] i wysokość pięć łokci,[15] ze skręconego bisioru, a ich podstawy z miedzi.

19 Co[16] do wszystkich przyborów przybytku [używanych] przy jego służbie i wszystkich jego palików,[17] i wszystkich palików dziedzińca, będą [one] z miedzi.

Rozdział 27
1[a]Kpł 4:10; Hbr 9:12-14

---

1 W PS bez det.; pod. w G.
2 Tj. 2,25 m x 2,25 m x 1,35 m.
3 *popielnice*, סִירֹת (*sirot*): *garnek*, słowo pochodzenia egip. (?). W G: *wieniec dla ołtarza*, στεφάνην τῷ θυσιαστηρίῳ.
4 *łopatki*, יָעִים (*ja'im*).
5 *misy*, מִזְרָקִים (*mizraqim*).
6 *widełki*, מִזְלָגֹת (*mizlagot*).
7 *węglarki*, מַחְתֹּת (*machtot*), lub: *żarniki*.
8 *w siatkę*, מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת: *dzieło siatki*.
9 *od dołu*, מִלְּמַטָּה, tj. *ku dołowi*.
10 Nie ma mowy o kracie na palenisko. Mogła być podobna do krat bocznych. Temperatura topnienia miedzi: 1083 °C.
11 *osłony*, קְעָים (*qe'im*).
12 *klamry*, חַשּׁוּקִים (*chaszuqim*).
13 Wg PS: *łokci* zamiast *długie* w MT; wg G *sto łokci długich*, ἑκατὸν πηχῶν μῆκος.
14 W PS *łokci* zamiast *pięćdziesiąt*.
15 Tj. 45 m x 22,5 m x 2,25 m.
16 PS na początku wersetu dod.: *I zrobisz*, וְעָשִׂיתָ את כל.
17 *palików*, יְתֵדֹת (*jetedot*): odnosi się też do lin odciągowych, zob. Wj 35:18; 39:40.

Rozdział 28
1[a]Kpł 10:1-2
3[a]Wj 31:3, 6; 35:10

Oliwa do świecznika
(Kpł 24:1-4)

20 Ty zaś przykażesz synom Izraela, że mają przynosić ci oliwę z oliwek, czystą, bitą,[1] do oświetlenia, do wystawiania lampy – ciągle. **21** W namiocie spotkania,[2] na zewnątrz zasłony, która jest naprzeciw skrzyni Świadectwa, będzie rozlewał ją[3] Aaron i jego synowie, od wieczora do rana, przed JHWH, jako ustawę wieczną dla ich pokoleń – synów Izraela.

Szaty kapłanów
(Wj 39:1-31)

28 A ty każ, by – spośród synów Izraela – zbliżyli się do ciebie Aaron, twój brat, i jego synowie z nim, dla sprawowania Mi przez niego[4] kapłaństwa. [Mają to być]: Aaron, Nadab i Abihu,[a] Eleazar i Itamar, synowie Aarona.

2 [W tym celu] sporządzisz dla Aarona, twego brata, święte szaty[5] – na chwałę[6] i dla ozdoby. **3** Ty sam porozmawiasz też ze wszystkimi mądrego serca,[a7] których wypełniłem duchem mądrości, aby zrobili szaty dla Aarona, dla jego poświęcenia i sprawowania Mi kapłaństwa.

4 A oto szaty, które mają zrobić: napierśnik, efod, płaszcz, haftowaną tunikę, zawój i pas.[8] Zrobią zaś te święte szaty dla Aarona, twojego brata, i dla jego synów, dla jego sprawowania Mi kapłaństwa. **5** Niech wezmą oni złoto i fiolet, i purpurę, i szkarłatny karmazyn, i bisior.

6 Efod więc zrobią ze złota, z fioletu i purpury, ze szkarłatnego karmazynu i ze skręconego bisioru, dzieło znawcy. **7** Będzie on miał dwa naramienniki przylegające do siebie na obu swych krańcach i połączone. **8** A przepaska jego efodu, która jest na nim, jako jego dzieło z niego, będzie ze złota, fioletu i purpury, i ze szkarłatnego karmazynu, i ze skręconego bisioru.

9 Następnie weźmiesz dwa kamienie onyksowe i wyryjesz na nich imiona synów Izraela. **10** Sześć ich imion na jednym kamieniu, a sześć pozostałych imion na drugim kamieniu, według kolejności ich urodzenia. **11** [Jako] dzieło rytownika w kamieniu, rytą pieczęć, wyryjesz na obu kamieniach imiona synów Izraela; uczynisz to polecając, by były otoczone oprawą ze złota. **12** I umieścisz te dwa kamienie na naramiennikach efodu, jako kamienie pamięci[9] dla synów Izraela – i Aaron będzie nosił ich imiona przed JHWH na dwóch swoich ramionach, dla pamięci. **13** Zrobisz też oprawy ze złota **14** i dwie plecionki[10] ze szczerego złota, [na kształt] warkoczyków[11] je zrobisz, jak przy robieniu sznura, i przymocujesz te [przypominające] sznur plecionki do opraw.

15 Zrobisz też napierśnik sądu.[12] Zrobisz go [jako] dzieło znawcy, jak przy wykonaniu efodu. Zrobisz go ze złota, z fioletu i purpury, i ze szkarłatnego karmazynu, i ze skręconego bisioru. **16** Będzie kwadratowy, złożony we dwoje, na piędź[13] długi i na piędź szeroki. **17** Osadzisz na nim zestaw z kamieni w czterech rzędach; rząd: rubin, topaz i szmaragd[14] będzie rzędem pierwszym. **18** A rząd drugi to: karbunkuł,

---

1 Tj. oliwę nietłoczoną; oliwa pozyskiwana przez *ubijanie* daje jaśniejsze światło, a przy spalaniu nie dymi.

2 *Namiot spotkania*, אֹהֶל מוֹעֵד (*'ohel mo'ed*).

3 Lub: *porządkował to*.

4 *przez niego*: brak w PS i G.

5 *święte szaty*, בִּגְדֵי־קֹדֶשׁ.

6 Lub: *do zaznaczenia godności kapłańskiej*.

7 *mądrego serca*, חַכְמֵי־לֵב, idiom: *wprawnymi w rzemiośle*.

8 Hbr. חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט: *napierśnik* (περιστήθιον), *efod* (ἐπωμίς), *płaszcz* (ποδήρης), *tkana* (l. *wyszywana*, *haftowana*, l. *nosząca kwadratowy wzór*) *tunika* (hl, χιτών κοσυμβωτός), *zawój* (κίδαρις), *pas* (ζώνη).

9 PS dod.: *one*, הֵנָּה, tj. *kamieniami pamięci one*.

10 *plecionki*, שַׁרְשֹׁרֹת (*szarszerot*), lub: *łańcuszki*.

11 *warkoczyków*, מִגְבָּלֹת (*migbalot*), hl.

12 *napierśnik sądu*, חֹשֶׁן מִשְׁפָּט (*choszen miszpat*), Wj 28:15[L].

13 *piędź*, זֶרֶת (*zeret*), ½ łokcia, tj. 22,5 cm.

14 *rubin, topaz i szmaragd*, אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת.

szafir i beryl.[1] **19** A rząd trzeci to: opal,
agat i ametyst.[2] **20** A rząd czwarty to:
chryzolit, onyks i jaspis.[a3] W oprawie ze
złota będą w swoim zestawie. **21** A ka-
mieni tych będzie, z imionami synów
Izraela, dwanaście, według ich imion;
będą ryte [niczym] pieczęć, każdy z jego
imieniem, dla dwunastu plemion.

22 Na napierśniku zrobisz skręcone
plecionki, jak przy robieniu sznura, ze
szczerego złota. **23** Zrobisz też na na-
pierśniku dwa złote pierścienie i przy-
mocujesz te dwa pierścienie do dwóch
rogów napierśnika, **24** następnie wło-
żysz te dwa złote sznury do dwóch pier-
ścieni na rogach napierśnika. **25** A dru-
gie końce obu sznurów przymocujesz
do dwóch opraw i przytwierdzisz do
naramienników efodu z jego przodu.

26 Zrobisz też dwa złote pierścienie
i umieścisz [je] na dwóch rogach na-
pierśnika: na jego brzegu, który jest
naprzeciw, od strony efodu.[4] **27** Zro-
bisz też [kolejne] dwa złote pierście-
nie i umieścisz je na dwóch naramien-
nikach efodu od dołu z przedniej jego
strony, tuż przy jego spojeniu, ponad
przepaską efodu. **28** Następnie przy-
wiąże się pierścienie napierśnika do
pierścieni efodu sznurem z fioletu,
aby był nad przepaską efodu i aby na-
pierśnik nie przesuwał się na efodzie.
29 Będzie więc Aaron nosił imiona sy-
nów Izraela na napierśniku sądu na
swoim sercu, gdy będzie wchodził do
miejsca świętego, ku pamięci przed ob-
liczem JHWH – stale.

30 I[5] włożysz do[6] napierśnika sądu
urim i tummim,[7] aby były na sercu
Aarona, gdy będzie wchodził przed ob-
licze JHWH – i Aaron będzie stale nosił
sąd [dla] synów Izraela na swoim ser-
cu ustawicznie przed obliczem JHWH.[a]

31 A płaszcz efodu zrobisz cały z fio-
letu. **32** A otwór na jego głowę będzie
w jego środku. Dookoła otworu będzie
obwódka, dzieło tkacza, będzie mia-
ła [to] jak w otworze koszuli pod pan-
cerz,[8] aby się nie rozdarł. **33** Na jego
dolnych brzegach zrobisz jabłuszka
granatu z fioletu i purpury, i ze szkar-
łatnego karmazynu[9] – na jego dolnych
brzegach dookoła – a między nimi wo-
koło [zrobisz] złote dzwoneczki. **34** Zło-
ty dzwoneczek i jabłuszko granatu,
i [znów] złoty dzwoneczek i jabłusz-
ko granatu będą na dolnych brzegach
płaszcza dookoła.[10] **35** Będzie [on] na
Aaronie podczas służby, aby było sły-
chać jego odgłos, gdy będzie wcho-
dził do miejsca świętego przed oblicze
JHWH i gdy będzie wychodził, aby nie
umarł.

36 Zrobisz też diadem[a11] ze szczerego
złota i wyryjesz na nim jak na pieczę-
ci: Poświęcony JHWH.[12] **37** I przymo-
cujesz go sznurem z fioletu i będzie na
zawoju, będzie on na przedzie zawo-
ju. **38** Będzie on więc na czole Aarona
i Aaron będzie nosił winy [rzeczy] po-
święconych, które poświęcą synowie
Izraela przy wszystkich swoich świę-
tych darach – i będzie na jego czole za-
wsze, dla [zapewnienia] im przychyl-
ności przed obliczem JHWH.

39 Utkasz też wzorzyście tunikę z bi-
sioru i zrobisz zawój z bisioru oraz zro-
bisz pas, dzieło hafciarza.

20[a]Ez 28:13
30[a]Lb 27:21; 1Sm 14:36-42; 28:6; Ezd 2:63; Ne 7:65
36[a]Wj 29:6

---

1 *karbunkuł, szafir i beryl*, נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם: co do karbunkułu, może chodzić o turkus, malachit l. granat; co do beryla, może chodzić o jaspis l. onyks.

2 *opal, agat i ametyst*, לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה: co do opalu, może chodzić o hiacynt.

3 *chryzolit, onyks i jaspis*, תַּרְשִׁישׁ וְשֹׁהַם וְיָשְׁפֵה.

4 Lub: *wewnętrznej strony efodu*.

5 PS na początku wersetu dod.: *I zrobisz urim i tummim*, וְעָשִׂיתָ אֶת־הָאֻרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים; dalsza część wersetu pozostaje jak w MT.

6 *do*, אָל; wg PS: עַל, pod. G.

7 *urim i tummim*, אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים, biały i ciemny przedmiot (?).

8 *pancerz*, תַּחְרָא (*tachra'*), hl[2], por. Wj 39:23.

9 PS dod.: *i ze skręconego bisioru*, וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר, pod. G.

10 Opis nie wspomina o rękawach.

11 *diadem*, צִיץ (*tsits*), tj. *kwiat*; w Wj 29:6 nazwany: נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ; wg tradycji rabinicznej mierzył on dwa palce grubości (ok. 3 cm), a długością sięgał od ucha do ucha, Wj 28:36[L].

12 *Poświęcony JHWH*, קֹדֶשׁ לַיהוָה; wg G: *świątynia* (l. *świętość*) *Pana*, ἁγίασμα κυρίου.

Rozdział 29
1[a]Hbr 7:26-28
6[a]Wj 28:36

40 Dla synów Aarona zrobisz także tuniki i zrobisz im pasy i zrobisz im nakrycia głowy[1] na chwałę i dla ozdoby.

41 Następnie odziejesz ich, Aarona, swego brata, i jego synów z nim, i namaścisz ich, i powierzysz im obowiązki,[2] i poświęcisz ich – i będą moimi kapłanami.

42 Zrobisz im też lniane spodnie dla okrycia ciała [ich] nagości, będą [one] od bioder do ud. **43** I będą na Aaronie i na jego synach, gdy będą wchodzić do namiotu spotkania lub zbliżać się do ołtarza, aby służyć w [miejscu] świętym, by nie ściągnęli na siebie winy i nie pomarli. Taka jest wieczysta ustawa dla niego i dla jego nasienia[3] po nim.

Wyświęcenie Aarona i jego synów
(Kpł 8:1-36)

29 W ten zaś sposób postąpisz z nimi, aby ich poświęcić[a] do kapłaństwa dla Mnie: Weź jednego młodego cielca spośród bydła i dwa barany bez skazy, **2** i przaśny chleb, i przaśne bułki rozczynione oliwą, i przaśne placki namaszczone oliwą[4] – zrobisz je z najlepszej pszennej mąki.[5] **3** I włożysz je do jednego kosza, i przyniesiesz je w tym koszu, [przyprowadzisz] też tego cielca i te dwa barany.

4 Aaronowi zaś i jego synom każesz zbliżyć się do wejścia do namiotu spotkania i obmyjesz ich wodą.[6] **5** Następnie weźmiesz szaty i odziejesz Aarona w tunikę, w płaszcz efodu, w efod, w napierśnik, i opaszesz go wypustką efodu.[7] **6** A na jego głowę włożysz zawój i przymocujesz oznakę poświęcenia[a][8] do zawoju. **7** Potem weźmiesz oliwę do namaszczania i wylejesz na jego głowę – i namaścisz go.

8 Następnie każesz zbliżyć się jego synom i odziejesz ich w tuniki, **9** i przepaszesz ich pasem,[9] Aarona i jego synów, i zawiążesz im nakrycia głowy,[10] i będzie do nich należało kapłaństwo [na mocy] wieczystej ustawy – i powierzysz obowiązki Aaronowi oraz obowiązki jego synom.[11]

10 Następnie podprowadzisz cielca przed[12] namiot spotkania, a Aaron i jego synowie położą swoje ręce na głowie cielca. **11** I zarżniesz cielca przed obliczem JHWH u wejścia do namiotu spotkania. **12** Potem weźmiesz [nieco] z krwi cielca i pomażesz swoim palcem rogi ołtarza, a całą [resztę][13] krwi wylejesz u podstawy ołtarza. **13** Następnie weźmiesz cały tłuszcz pokrywający wnętrzności i płat wątroby,[14] obie nerki i tłuszcz, który jest na nich, i spalisz[15] to na ołtarzu. **14** A mięso cielca i jego skórę, i jego nieczystości spalisz w ogniu[16] poza obozem – to ofiara za grzech.[17]

15 Weźmiesz też jednego barana, a Aaron i jego synowie położą swoje ręce na głowie tego barana. **16** Potem zarżniesz tego barana i weźmiesz jego krew, i pokropisz [nią] ołtarz dookoła. **17** Barana zaś pokroisz na części, obmyjesz jego wnętrzności i jego kończyny[18] i ułożysz na jego częściach i na jego głowie, **18** i spalisz całego tego barana

---

1 *nakrycia głowy*, מִגְבָּעוֹת (*migba'ot*), tylko w Wj 29:9; 39:28 i Kpł 8:13.

2 *powierzysz im obowiązki*, וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם, idiom. *wypełnisz ich ręce*, *wprowadzisz ich w urząd*, *wyświęcisz ich*.

3 Lub: *potomka*, וּלְזַרְעוֹ.

4 *namaszczone oliwą*: brak w PS.

5 *najlepsza* [...] *mąka*, סֹלֶת חִטִּים (*solet chittim*).

6 Lub: *wykąpiesz w wodzie*; Wj 29:4[L].

7 W PS inna kolejność.

8 *oznakę poświęcenia*, נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ (*nazer haqqodesz*), l. *znak świętości*, w Wj 28:36-38 *diadem*, צִיץ (*tsits*), z napisem: קֹדֶשׁ לַיהוָה.

9 Wg PS: *pasami*.

10 Lub: *wysokie nakrycia głowy*.

11 *powierzysz im obowiązki*, וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם, idiom. *wypełnisz ich ręce*, *wprowadzisz ich w urząd*, *wyświęcisz ich*.

12 PS dod.: *przed JHWH u wejścia*, יהוה פֶּתַח.

13 Za G.

14 *płat wątroby*, הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד (*hajoteret 'al-hakawad*), Wj 29:13[L].

15 *spalisz*, וְהִקְטַרְתָּ, lub: *puścisz z dymem*; קָטַר użyto także w ww. 18 i 25 w kont. ofiary całopalnej oraz, w Wj 30, w kont. ofiary z kadzidła.

16 Lub: *strawisz ogniem*.

17 *ofiara za grzech*, חַטָּאת (*chatta't*).

18 *kończyny*, כְּרָעַיִם (*kera'aim*), od HN: כֶּרַע, aram. כַּרְעָא, Wj 29:17[L].

na ołtarzu – jest to ofiara całopalna[1]
dla JHWH, miła woń,[2] wdzięczny dar[3]
dla JHWH.
19 Potem weźmiesz drugiego bara-
na, a Aaron i jego synowie położą swo-
je ręce na głowie tego barana. **20** I zar-
żniesz tego barana, weźmiesz [nieco]
z jego krwi i pomażesz nią płatek ucha
Aarona i płatek uszu jego synów – pra-
wy – i kciuk ich prawych rąk, i wielkie
palce ich prawych stóp, a [resztą] krwi
skropisz ołtarz dookoła.
21 Następnie weźmiesz [nieco] z krwi,
która jest na ołtarzu, i [nieco] z oliwy
do namaszczenia, i spryskasz Aarona
i jego szaty oraz jego synów i szaty jego
synów z nim – i będzie poświęcony on
i jego szaty, a z nim jego synowie i sza-
ty jego synów.
22 Potem weźmiesz tłuszcz z tego ba-
rana i [jego] ogon, i tłuszcz okrywający
wnętrzności, i płat wątroby, i obie nerki
i tłuszcz, który jest na nich, i prawą ło-
patkę[4] – bo jest to baran wyświęcenia[5]
– **23** i jeden okrągły chleb, i jedną bul-
kę chleba [rozczynioną] oliwą, i jeden
placek z kosza przaśników, który jest
przed obliczem JHWH, **24** i umieścisz
to wszystko na dłoniach Aarona i na
dłoniach jego synów, i każesz tym za-
kołysać w ofierze kołysanej[6] przed ob-
liczem JHWH.
25 Potem weźmiesz to z ich rąk i spa-
lisz na ołtarzu na ofierze całopalnej[7] na
miłą woń przed obliczem JHWH – jest
to wdzięczny dar dla JHWH.
26 Następnie weźmiesz mostek ba-
rana wyświęcenia, który [został złożo-
ny w ofierze] za Aarona, i zakołyszesz
nim [w ofierze] kołysanej przed obli-
czem JHWH – i będzie on twoją częścią.
27 I poświęcisz[8] mostek, [którym doko-
nano ofiary] kołysanej, i łopatkę szcze-
gólnego daru,[9] którym kołysano i która
została wskazana[10] z barana wyświęce-
nia, z którego było dla Aarona i z któ-
rego było dla jego synów, **28** i będzie to
należało do Aarona i do jego synów, [na
mocy] wieczystej ustawy od synów Izra-
ela, gdyż jest to szczególny dar – i bę-
dzie szczególnym darem od synów Izra-
ela z ich rzeźnych ofiar pojednania,[11] ich
szczególny dar dla JHWH.[12]
29 A święte szaty, które [należą] do
Aarona, należeć będą po nim do jego
synów, aby w nich byli namaszczani
i aby w nich powierzano im obowiąz-
ki.[13] **30** Przez siedem dni będzie je przy-
wdziewał kapłan, który go zastąpi,
z jego synów, który będzie wchodził do
namiotu spotkania, aby służyć w [miej-
scu] świętym.
31 Weźmiesz też barana wyświęcenia
i ugotujesz jego mięso w miejscu świę-
tym. **32** Aaron i jego synowie będą jedli
mięso tego barana oraz chleb, który jest
w koszu u wejścia do namiotu spotka-
nia, **33** a będą jedli to, czym dokonano
za nich przebłagania, gdy powierzano
im obowiązki przy ich wyświęcaniu –
obcy jednak nie będzie ich jadł, ponie-
waż jest to świętością.[14]
34 A jeśli coś z mięsa wyświęcenia
i z chleba pozostanie do rana, spalisz
to,[15] co pozostało, w ogniu – nie będzie
można tego jeść, ponieważ jest to świę-
tością.[16]
35 Postąpisz więc z Aaronem i jego
synami dokładnie tak, jak ci przykaza-
łem. Przez siedem dni powierzaj im

1 *ofiara całopalna*, עֹלָה (*'ola*[h]), określona jako *wdzięczny dar*, אִשֶּׁה (*'iszsze*[h]).
2 *miła woń*, רֵיחַ נִיחוֹחַ (*reach nichoach*), l. *kojąca woń*; w G: *słodki zapach*, ὀσμὴν εὐωδίας.
3 *wdzięczny dar*, אִשֶּׁה (*'iszsze*[h]).
4 *łopatkę*, שׁוֹק (*szoq*), βραχίων.
5 *baran wyświęcenia*, אֵיל מִלֻּאִים (*'eil millu'im*), l. *baran ofiary wyświęcenia*.
6 *ofiara kołysana*, תְּנוּפָה (*tenufa*[h]): pojawia się po raz pierwszy w Wj.
7 Lub: *oprócz ofiary całopalnej*, Wj 29:25[L].
8 Lub: *wydzielisz*.
9 *szczególnego daru*, תְּרוּמָה (*teruma*[h]),lub: (1) *należności ofiarnej*; (2) w G: *[najlepszego] udziału*, ἀφαίρεμα; (3) *[ofiary] podnoszenia*, Wj 29:27[L].
10 Lub: *podniesiona*.
11 *rzeźne ofiary pojednania*, זִבְחֵי שְׁלָמִים (*ziwche szelamim*).
12 Treść w. 28 w PS odpowiada treści w. 21.
13 *powierzano* [...] *obowiązki*, וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם, idiom. *wypełniano ich ręce* (Wj 28:41).
14 Lub: *[rzecz] święta*.
15 Lub: *strawisz*, שָׂרַפְתָּ, tj. *ogniem*.
16 Lub: *[rzecz] święta*.

40[a]Lb 28:5

Rozdział 30
1[a]Obj 5:8
3[a]Wj 25:11
9[a]Kpł 10:1-3

obowiązki. **36** A cielca ofiary za grzech[1] złożysz codziennie dla przebłagania[2] i oczyścisz[3] ołtarz, dokonując przebłagania za niego, i namaścisz dla jego poświęcenia. **37** Przez siedem dni będziesz dokonywał przebłagania za ołtarz i poświęcał go – i tak ołtarz stanie się świętością nad świętościami; wszystko, co dotknie ołtarza, będzie poświęcone.[4]

38 A oto, co będziesz przygotowywał na ołtarz: dwa roczne jagnięta[5] na dzień – stale. **39** Jedno jagnię ofiarujesz rano, a drugie jagnię ofiarujesz pod wieczór.[6] **40** Również, przy pierwszym jagnięciu, jedną dziesiątą [efy][a7] najlepszej mąki zaczynionej z jedną czwartą hinu[8] oliwy pozyskiwanej przez ubijanie, a na ofiarę z płynów[9] jedną czwartą hinu wina.

41 Drugie zaś jagnię ofiarujesz pod wieczór. Przy tym złożysz taką samą ofiarę z pokarmów[10] jak rano, a do niej taką samą ofiarę z płynów – jako miłą woń,[11] wdzięczny dar dla JHWH, **42** stałą ofiarę całopalną dla waszych pokoleń, u wejścia do namiotu spotkania przed obliczem JHWH, tam, gdzie będę spotykał się z wami, aby tam do ciebie przemawiać. **43** Tam będę spotykał się[12] z synami Izraela i będzie [ono] poświęcone moją chwałą.

44 Tak poświęcę namiot spotkania oraz ołtarz. Aarona zaś i jego synów poświęcę do kapłaństwa dla Mnie.

45 I będę mieszkał pośród synów Izraela, i będę ich Bogiem. **46** I poznają, że Ja, JHWH, jestem ich Bogiem, który wyprowadził ich z ziemi egipskiej, aby mieszkać pośród nich – Ja, JHWH, ich Bóg.[13]

Ołtarz kadzidlany

(Wj 37:25-28)

30 Zrobisz też ołtarz do spalania kadzidła;[a14] wykonasz go z drewna akacji, **2** na łokieć długi i na łokieć szeroki, będzie kwadratowy, dwu łokci wysokości,[15] jego rogi będą z niego. **3** Następnie pokryjesz go szczerym złotem – jego wierzch i jego ściany dookoła, i jego rogi – dookoła zrobisz mu też złotą ramę.[a] **4** Poniżej ramy zrobisz mu dwa złote pierścienie, na dwóch jego bokach z dwóch jego stron – i będą gniazdami dla drążków, aby go na nich nosić. **5** Drążki te zrobisz z drewna akacji i pokryjesz je złotem.

6 Umieścisz go zaś przed zasłoną, która jest przed skrzynią Świadectwa,[16] przed pokrywą przebłagania, która jest nad Świadectwem, gdzie będę się z tobą spotykał. **7** Aaron będzie na nim spalał[17] wonne kadzidło. Będzie je spalał każdego poranka przy swym oporządzaniu lamp. **8** Aaron będzie je spalał także pod wieczór,[18] gdy będzie zapalał[19] lampy. [Będzie to] stała ofiara kadzidlana przed obliczem JHWH po [wszystkie] wasze pokolenia.

9 Nie będziecie natomiast składać na nim kadzidła obcego[a] ani ofiary całopalnej, ani ofiary z pokarmów, ani też wylewać na nim ofiary z płynów.

---

1 *ofiara za grzech*, חַטָּאת.
2 *przebłaganie*, כִּפֻּרִים (*kippurim*).
3 *oczyścisz*, וְחִטָּאתָ: *pi* privativum.
4 Lub: *stanie się święte*, zob. Wj 30:29; Kpł 6:18, 27; Ez 46:20.
5 Lub: *baranki*, כְּבָשִׂים (*kewes*).
6 *pod wieczór*, בֵּין הָעַרְבָּיִם, tj. *między wieczorami*, czyli między 15:00 a 17:00, Wj 29:39[L].
7 Tj. 2,2-4,5 l.
8 *hin*, הִין (*hin*): jednostka poch. egip. (?); hin egip.: 0,456 l; hin hbr.: 6,06 l.
9 *ofiara z płynów*, נֶסֶךְ (*nesech*).
10 *ofiara z pokarmów*, מִנְחָה (*mincha*[h]).
11 *miła woń*, רֵיחַ נִיחֹחַ.
12 *Tam będę spotykał się*, וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה, pod. G: καὶ τάξομαι ἐκεῖ τοῖς υἱοῖς Ισραηλ, wg PS: *Tam dam się znaleźć*, וְנִדְרַשְׁתִּי שָׁם.
13 Lub: *Ja, JHWH, jestem ich Bogiem*.
14 *do spalania kadzidła*, מִקְטַר קְטֹרֶת, (*miqtar qetoret*) l. *na dym kadzidlany*, *na dymienie kadzidłem*.
15 Tj. 45 cm x 45 cm x 90 cm.
16 *która jest przed skrzynią Świadectwa*: brak w PS i G.
17 *spalał*, הִקְטִיר, l. *dymił*, *[puszczał] z dymem*, pod. wszędzie o spalaniu kadzidła.
18 *pod wieczór*, בֵּין הָעַרְבָּיִם, tj. *między wieczorami*, czyli między 15:00 a 17:00, Wj 30:8[L].
19 *zapalał*, הַעֲלוֹת, *wznosił*, *ustawiał na świeczniku*; w G: *zapalał*, καὶ ὅταν ἐξάπτῃ Ααρων τοὺς λύχνους.

10 A raz w roku Aaron dokona przebłagania na jego rogach. Dokona na nim przebłagania krwią[1] zagrzesznej ofiary przebłagania[2] raz w roku po wszystkie [wasze] pokolenia – i będzie on dla JHWH świętością nad świętościami.

Postępowanie w przypadku spisów ludności

11 I przemówił JHWH do Mojżesza tymi słowy:

12 Gdy będziesz liczył synów Izraela[3] dla ich przeglądu,[4] każdy złoży JHWH okup[a] za swoją duszę przy spisywaniu go, aby nie spadła na nich jakaś plaga przy dokonywaniu ich przeglądu.[b] **13** To niech dadzą, każdy przechodzący do spisanych: Pół sykla według sykla [miejsca] świętego[5] – sykl to dwadzieścia ger.[6] Pół sykla [wynosić więc] będzie szczególny dar[7] dla Pana. **14** Każdy przechodzący do spisanych, od dwudziestego roku życia wzwyż, niech złoży szczególny dar dla JHWH. **15** Bogaty nie da więcej, a ubogi nie da mniej niż pół sykla jako szczególny dar dla JHWH – na okup za wasze dusze. **16** A weźmiesz to srebro pojednania od synów Izraela i dasz je na służbę przy namiocie spotkania, i będzie to dla synów izraelskich na pamiątkę przed obliczem JHWH, na okup za wasze dusze.

Kadź miedziana
(Wj 38:8)

17 I przemówił JHWH do Mojżesza tymi słowy: **18** Zrobisz też kadź z miedzi i jej podstawę z miedzi, do obmywania – i postawisz ją między namiotem spotkania a między ołtarzem, i nalejesz do niej wody. **19** Aaron i jego synowie będą w niej obmywać swoje ręce i swoje stopy.[a] **20** Gdy będą zamierzali wejść do namiotu spotkania, obmyją się wodą, aby nie pomarli, lub gdy będą zamierzali przystąpić do ołtarza, aby służyć, chcąc spalić wdzięczny dar dla JHWH. **21** Obmyją wtedy swoje ręce i swoje stopy, by nie pomarli – i będzie to dla nich ustawą wieczystą, dla niego i jego potomstwa, po [wszystkie] ich pokolenia.

Oliwa do namaszczania

22 I przemówił JHWH do Mojżesza tymi słowy: **23** A ty weź sobie najlepszych pachnideł:[a8] płynnej mirry[9] pięćset [sykli], pachnącego cynamonu[10] połowę tego, dwieście pięćdziesiąt [sykli], i pachnącej trzciny[11] dwieście pięćdziesiąt [sykli], **24** i kasji[12] pięćset według sykla [miejsca] świętego,[13] i hin[14] oliwy z oliwek.[15]

25 Następnie zrobisz z tego oliwę do świętego namaszczania, mieszankę pachnącej mieszaniny,[16] dzieło mieszacza[17] – będzie to oliwa do świętego namaszczania.

26 Namaścisz nią namiot spotkania i skrzynię Świadectwa, **27** i stół oraz wszystkie jego przybory, i świecznik oraz jego[18] przybory, i ołtarz kadzidlany, **28** i ołtarz całopalny oraz wszystkie

12[a] 1P 1:18-19; **[b]** 2Sm 24:1-17; 1Krn 21:1-17
19[a] Za 13:1; 1Kor 6:11
23[a] Pnp 4:14; Ez 27:22

---

1 Lub: *z krwi*.
2 *przebłagania*, כִּפֻּרִים, *lm* abstrakcji.
3 *Gdy będziesz liczył synów Izraela*, כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל, idiom: *gdy będziesz brał głowę synów Izraela*.
4 Przegląd taki mógł mieć cele militarne.
5 *sykl [miejsca] świętego*, שֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ, l. *sykl specjalny*, zob. w. 24; Wj 30:13[L].
6 *gera*, גֵּרָה (*gera[h]*): tj. 0.05 sykla, 0,6 g.
7 *szczególny dar*, תְּרוּמָה (*teruma[h]*), lub: *dar wskazany*, *podniesiony*, *naznaczony*, *oznaczony*, *dedykowany*, *celowy*, *dodatek*, związek tego daru z jego nazwą jest niejasny, zob. dalsze ww.; w Prz 29:4 ozn. osobę przyjmującą łapówki (dodatki?), אִישׁ תְּרוּמוֹת (*'isz terumot*).
8 *pachnidło*, בֶּשֶׂם (*besem*), lub: *balsam*.
9 *płynna mirra*, מָר־דְּרוֹר (*mar-deror*), lub: *sypkiej mirry*, Wj 30:23[L].
10 *pachnący cynamon*, קִנְּמָן־בָּשֶׂם (*qinneman-besem*).
11 *pachnąca trzcina*, קָנֶה־בֹשֶׂם (*qene[h]-wosem*).
12 *kasja*, קִדָּה (*qidda[h]*).
13 *sykl [miejsca] świętego*, zob. w. 13.
14 *hin*, הִין (*hin*), tj. 0,46 l. 6,06 l.
15 Mieszanina ta, wg tych proporcji, mogła ważyć od 17 do 22 kg w zal. od przyjętego przelicznika metrycznego.
16 *mieszankę* [...] *mieszaniny*, רֹקַח מִרְקַחַת, lub: *mieszankę w mieszalniku*, Wj 30:25[L].
17 *dzieło mieszacza*, מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ (*ma'ase[h] roqeach)*.
18 PS dod.: *wszystkie*, pod. G.

29[a]Wj 29:37
33[a]Rdz 17:14; Kpł 7:20-21; Kpł 20:17

Rozdział 31
2[a]Iz 45:3-4
3[a]Wj 35:31; Mi 3:8

jego przybory, i kadź oraz jej podstawę.
29 Poświęcisz je więc i będą świętością
nad świętościami. Cokolwiek ich do-
tknie, będzie poświęcone.[a]
30 Namaścisz też Aarona i jego sy-
nów i poświęcisz ich do kapłaństwa dla
Mnie. **31** A do synów Izraela powiesz:
To jest moja oliwa do świętego namasz-
czania po [wszystkie] wasze pokolenia.
32 Nie wolno jej wylewać na ciało [in-
nych] ludzi ani sporządzać [mieszani-
ny] w takim składzie jak ona. Jest on
święty i będzie dla was święty. **33** Kto-
kolwiek zmiesza taką jak ona lub kto-
kolwiek nałoży [ją] na obcego, zostanie
odcięty od swojego ludu.[a1]

Przepis na kadzidło

34 I powiedział JHWH do Mojżesza:
Weź sobie wonności: żywicę[2] i ony-
chę,[3] i wonne galbanum,[4] i czyste ka-
dzidło,[5] w równych ilościach, **35** i zrób
z tego kadzidło,[6] mieszaninę,[7] dzieło
mieszacza – posoloną,[8] czystą, świętą.
36 Rozetrzesz [nieco] z niego na proszek
i położysz [nieco] z niego przed skrzy-
nią Świadectwa w namiocie spotkania,
gdzie będę spotykał się z tobą. Będzie
to dla was świętością nad świętościami.
37 A kadzidła, które sporządzisz we-
dług tego składu, nie sporządzajcie dla
siebie; święte będzie dla ciebie – dla
JHWH. **38** Ktokolwiek sporządzi takie
jak to, aby nim rozsiewać zapach, zo-
stanie odcięty od swojego ludu.

Powołanie Besalela i Oholiaba
(Wj 35:30; 36:1)

31 I przemówił JHWH do Mojżesza
tymi słowy: **2** Spójrz, wezwałem
po imieniu[a] Besalela,[9] syna Uriego,[10]
syna Chura[11] z plemienia Judy, **3** i nape-
pełniłem go Duchem Bożym,[a12] mądrością,
pomysłowością,[13] poznaniem,[14] [zręcz-
nością] w każdym rzemiośle,[15] **4** dla ob-
myślania planów, do robót w złocie,
srebrze i miedzi, **5** do obróbki kamie-
nia do opraw[16] i do obróbki drewna – do
wykonywania wszelkiej pracy.
6 Ja również przydałem mu oto Oho-
liaba,[17] syna Achisamacha,[18] z plemienia
Dan, a w sercu[19] wszystkich mądrego
serca[20] włożyłem mądrość, tak że wyko-
nają wszystko, co ci przykazałem: **7** na-
miot spotkania, skrzynię Świadectwa,
pokrywę przebłagania, która ma być
na niej, i wszystkie przybory namiotu,
8 i stół z jego[21] przyborami, i świecznik
ze szczerego [złota] ze wszystkimi jego
przyborami, i ołtarz kadzidlany, **9** i ołtarz
całopalny ze wszystkimi jego przy-
borami, i kadź wraz z jej podstawą,
10 i haftowane[22] szaty, i święte szaty dla

---

1 Wg interpretacji rabinicznej chodzi o karę Bożą, Wj 30:33[L].

2 *żywicę*, נָטָף (*nataf*), hl: wg G: *olej mirrowy*, στακτή.

3 *onycha*, שְׁחֵלֶת (*szechelet*), hl: (1) wg G: *onyks*, ὄνυξ; (2) proszek ze skorup mięczaków powszechnych nad M. Czerwonym Wj 30:34[L].

4 *chalbanę*, חֶלְבְּנָה (*chelbena[h]*), hl: (1) wg G: *chalbanę*, χαλβάνη; (2) wg Vg: *Galbanum*.

5 *kadzidło*, לְבֹנָה (*lewona[h]*).

6 *kadzidło*, קְטֹרֶת (*qetoret*).

7 Lub: *mieszaninę kadzidlaną*.

8 Być może sól miała potęgować dymienie; o jej użyciu w ofiarach, zob. Kpł 2:13; Ez 43:24; o przymierzu soli, zob. Lb 18:19; 2Krn 13:5; w tym kont. warto zwrócić uwagę na motyw soli w NP (Wj 30:35[L]).

9 *Besalel*, בְּצַלְאֵל (*betsale'el*), czyli: *w cieniu Boga*.

10 *Uri*, אורי (*'uri*), czyli: *płomienny* l. *moje światło*.

11 *Chur*, חור (*chur*), czyli: *jasny* l. *Churyta*, l. od ak. *churu*, czyli: *syn*.

12 *Duchem Bożym*, רוּחַ אֱלֹהִים, lub: *duchem Bożym*: może odnosić się do Bożych zdolności lub Bożego natchnienia, zob. Wj 28:3; Pwt 34:9.

13 *pomysłowością*, תְּבוּנָה (*tewuna[h]*), lub: *rozumem*, *zdolnością myślenia*.

14 *poznaniem*, דַּעַת (*da'at*), lub: *wiedzą*.

15 *rzemiośle*, מְלָאכָה (*mala'cha[h]*), lub: *pracy*, *przedsięwzięciu*, zob. w. 5.

16 *do opraw*: brak w G.

17 *Oholiab*, אָהֳלִיאָב (*'oholi'aw*), czyli: *namiot ojca*.

18 *Achisamach*, אֲחִיסָמָךְ (*'achisamach*), czyli: *mój brat jest mi wsparciem*.

19 *serce*, לֵב (*lew*), ozn. też *wewnętrznego człowieka*, *rozum* i *wolę*.

20 *mądrego serca*, חֲכַם־לֵב: idiom: *sprawnych w rzemiośle*.

21 PS, GK dodają: *ze wszystkimi*, pod. G.

22 *haftowane*, שֶׁרֶד (*serad*): (1) od aram. (?) *splot*, *pleciona robota* (aram. סְרָרָא), Wj

Aarona, kapłana, i szaty jego synów do kapłaństwa, **11** i oliwę do namaszczania, i wonne kadzidło dla [miejsca] świętego – wykonają [to] dokładnie tak, jak ci przykazałem.

Szabat jako znak

12 JHWH powiedział też do Mojżesza: **13** Ty zaś przemów do synów Izraela tymi słowy: Macie z uwagą przestrzegać moich szabatów, gdyż to ma być znakiem między Mną a między wami po [wszystkie] wasze pokolenia, abyście wiedzieli, że Ja, JHWH, jestem tym, który was uświęca. **14** Będziecie więc przestrzegać szabatu – jest on dla was święty.[a] Kto go znieważy, będzie musiał umrzeć, bo każdy, kto będzie wykonywał w nim [jakąkolwiek] pracę, dusza taka zostanie odcięta od swojego ludu.

15 Sześć dni będzie się pracowało, ale w siódmym dniu będzie szabat szabatniego odpoczynku,[1] poświęcony JHWH.[a] Każdy, kto by w dniu szabatu wykonywał jakąkolwiek pracę, będzie musiał umrzeć.

16 Synowie Izraela będą więc przestrzegali szabatu, zachowując szabat w swoich pokoleniach jako wieczne przymierze. **17** Między Mną a między synami Izraela będzie on znakiem na wieki, gdyż w sześciu dniach uczynił JHWH niebo i ziemię, a w siódmym dniu odpoczął i wytchnął.[a]

18 A gdy [PAN] skończył rozmawiać z Mojżeszem na górze Synaj, dał mu dwie tablice Świadectwa, tablice kamienne, zapisane palcem[a] Bożym.

Złoty cielec

(Pwt 9:6-29)

32 A gdy lud widział, że Mojżesz opóźnia[a] zejście z góry, zgromadził się wokół[2] Aarona i powiedzieli do niego: Wstań, zrób nam [jakichś] bogów,[3] którzy poszliby przed nami, bo ten Mojżesz, człowiek, który nas wywiódł z ziemi egipskiej – nie wiemy, co się z nim stało.[b]

2 Wtedy Aaron powiedział do nich: Poodczepiajcie złote kolczyki, które mają w uszach wasze żony, wasi synowie i wasze córki, i przynieście do mnie.

3 Odczepili więc sobie – cały lud – złote kolczyki, które były w ich uszach, i przynieśli je do Aarona. **4** I przyjął [je] z ich rąk, nakreślił[4] go rylcem i zrobił go [w kształcie] odlewu[5] cielca.[6] I powiedzieli:[7] To twoi bogowie, Izraelu, którzy cię wywiedli z ziemi egipskiej![a]

5 Gdy Aaron to zobaczył, zbudował przed nim ołtarz, zawołał i powiedział: Jutro będzie święto dla JHWH.[a]

6 Wstali więc wcześnie nazajutrz, złożyli ofiary całopalne i przynieśli ofiary pojednania.[8] I usiadł lud, aby jeść i pić – i wstali, aby się bawić.[a]

7 Wtedy przemówił JHWH do Mojżesza: Idź, zejdź, gdyż spodlił się twój lud, który wywiodłeś z ziemi egipskiej. **8** Szybko zboczyli z drogi, którą im przykazałem. Zrobili sobie odlew cielca[9] i pokłonili się mu, i złożyli mu ofiary, i powiedzieli: To są twoi bogowie, Izraelu, którzy cię wywiedli z ziemi egipskiej! **9** Powiedział też JHWH do Mojżesza: Przyjrzałem się temu ludowi, a oto jest to lud twardego karku.[10] **10** Teraz więc pozostaw Mnie, by zapłonął

14[a]1Tm 1:8-11; Hbr 4:9-10
15[a]Wj 20:8-11; 23:12; 34:21; 35:2; Kpł 23:3; Pwt 5:12-14
17[a]Wj 20:11
18[a]Wj 8:19

Rozdział 32
1[a]Wj 24:18; [b]Dz 7:40
4[a]1Krl 12:28; Dz 7:41
5[a]Wj 10:9; 12:14; 13:6; Kpł 23:6; Oz 9:5; 1Kor 10:7
6[a]Rdz 26:6-11; 39:6-20; 1Kor 10:7

31:10[L]; (2) em. na שָׁרֶת, *służba kultowa*, por. G: *służba*, καὶ τὰς στολὰς τὰς λειτουργικὰς.

1 *szabat szabatniego odpoczynku*, שַׁבַּת שַׁ־בָּתוֹן, lub: *szabat całkowitego odpoczynku*, *całkowity odpoczynek*.

2 *wokół*, עַל (*'al*), lub: *przeciw*, *naprzeciw*.

3 *bogów*, אֱלֹהִים (*'elohim*), lub: *boga*.

4 *nakreślił*, וַיִּצַר (*wajjatser*), lub: (1) *ukształtował*, zob. Rdz 2:7, 1Krl 7:15, od hbr. צוּר; (2) *wycisnął*, od hbr. צרר.

5 *odlewu*, מַסֵּכָה (*massecha*[h]), od נסך, hom. I, pod. G, gr. χωνευτός; lub: *powłoki*, od נסך hom. II. Warto zauważyć, że temperatura topnienia złota wynosi 1063°C.

6 *cielca*, עֵגֶל (*'egel*): wyrażenie to może odnosić się do zwierzęcia trzyletniego; mogło chodzić o pozłacany odlew na drewnie lub glinie, Wj 32:4[L].

7 *I powiedział* G, καὶ εἶπεν.

8 Wg G czynności te przypisane są Aaronowi, καὶ ὀρθρίσας τῇ ἐπαύριον ἀνεβίβασεν ὁλοκαυτώματα καὶ προσήνεγκεν θυσίαν σωτηρίου.

9 *odlew cielca*, עֵגֶל מַסֵּכָה (*'egel massecha*[h]), lub: *pokrytego złotem cielca*.

10 *twardego karku*, עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף: idiom: *ludzie uparci*, *twardogłowi*. Wj 32:9 brak w G.

11[a]Lb 14:13-19
13[a]Rdz 17:8; 22:16-17

mój gniew przeciw nim. Chcę ich zniszczyć i ciebie uczynić wielkim narodem.[1]

11 Ale Mojżesz zaczął łagodzić oblicze[2] JHWH, swego Boga – i powiedział: Dlaczego, JHWH, płonie Twój gniew przeciw Twojemu ludowi, który wyprowadziłeś z ziemi egipskiej wielką siłą i mocną ręką?[a] **12** Dlaczego mają mówić Egipcjanie: Na nieszczęście[3] wyprowadził ich, aby wybić ich w górach i wygubić z powierzchni ziemi? Odwróć się od żaru Twego gniewu i zlituj się [w Twym zamiarze dotknięcia] nieszczęściem Twego ludu. **13** Wspomnij Abrahama, Izaaka i Izraela,[4] swoje sługi, którym przysiągłeś na siebie samego i oznajmiłeś im: Rozmnożę wasze potomstwo jak gwiazdy na niebiosach, a całą tę ziemię, o której mówiłem, dam waszemu potomstwu – i posiądą ją[5] na wieki.[a]

14 I zlitował się JHWH w swym zamiarze sprowadzenia nieszczęścia na swój lud.[6]

15 Mojżesz zaś zawrócił i zszedł z góry, a w jego ręku były dwie tablice Świadectwa, tablice zapisane z obu swoich stron – z jednej i z drugiej były [one] zapisane. **16** Tablice te były dziełem Boga i pismo było pismem Boga, wyrytym[7] na tablicach.

17 Gdy Jozue usłyszał odgłos krzyku ludu, powiedział do Mojżesza: Głos bitwy w obozie!

18 A [Mojżesz] odpowiedział:
To nie głos śpiewu zwycięstwa
i nie głos śpiewu porażki,[8]
a jednak słyszę śpiew.

19 A kiedy zbliżył się do obozu, zobaczył cielca i tańce. Wtedy zapłonął gniew Mojżesza i rzucił ze swoich rąk tablice, i potłukł je pod górą. **20** Potem wziął cielca, którego zrobili, i spalił [go] w ogniu, starł na proszek, rozsypał nad powierzchnią wody i kazał synom Izraela pić!

21 Następnie powiedział Mojżesz do Aarona: Co ci uczynił ten lud, że sprowadziłeś na niego tak wielki grzech? **22** A Aaron odpowiedział: Niech nie płonie gniew mego pana! Ty znasz ten lud, że [prędki] on w tym, co złe.[9] **23** Bo powiedzieli mi: Uczyń nam jakichś bogów, którzy poszliby przed nami, bo ten Mojżesz, który wywiódł nas z ziemi egipskiej – nie wiemy, co się z nim stało! **24** Powiedziałem im więc: Ci, którzy mają złoto, niech zdejmą je z siebie! I dali mi je, i rzuciłem je do ognia – i wyszedł ten cielec.

25 A gdy Mojżesz zobaczył, że lud jest rozpuszczony, bo rozpuścił go Aaron – ku pośmiewisku ich przeciwników – **26** stanął Mojżesz w bramie obozu i powiedział: Kto za JHWH, do mnie! I zebrali się przy nim wszyscy synowie Lewiego. **27** I powiedział do nich: Tak mówi JHWH, Bóg Izraela: Przypnijcie każdy swój miecz do biodra! Przejdźcie i wróćcie od bramy do bramy w obozie i zabijajcie każdego, czy to wasz brat, czy wasz przyjaciel, czy wasz bliski!

28 Synowie Lewiego postąpili według rozkazu Mojżesza i padło w tym dniu spośród ludu około trzech tysięcy mężczyzn.

29 A Mojżesz powiedział: Wypełnijcie dziś wasze ręce dla JHWH,[10] gdyż każdy [wystąpił] przeciw swojemu synowi i swojemu bratu, by dać na was dziś[11] błogosławieństwo.

---

1 PS dod. słowa odpowiadające Pwt 9:20.

2 *łagodzić oblicze*, וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי: idiom: *uśmierzać gniew*.

3 *na nieszczęście*, בְּרָעָה, lub: *na zło*.

4 Wg PS: *Jakuba*, pod. G.

5 *ją* za PS, וּנְחָלוּהָ, i G.

6 Wyrażenie: וַיִּנָּחֶם יְהוָה עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַ־עֲשׂוֹת לְעַמּוֹ, *i zlitował się JHWH nad nieszczęściem, które zapowiedział sprowadzić na swój lud*, może wbrew intencji tekstu i w sprzeczności z kont. sugerować, że to nieszczęście jest obiektem Bożej litości, a nie sam lud.

7 *wyrytym*, חָרוּת, hl; pojawia się w ZMM, Wj 32:16[L].

8 *nie głos śpiewu zwycięstwa i nie głos śpiewu porażki*, אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה: hbr. חֲלוּשָׁה hl.

9 Lub: *ty znasz natarczywość tego ludu*, σὺ γὰρ οἶδας τὸ ὅρμημα τοῦ λαοῦ τούτου.

10 *Wypełnijcie dziś wasze ręce dla JHWH*, מִלְּאוּ יָדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה: idiom: (1) *zaangażujcie się dzisiaj w dzieło JHWH*; (2) *przejmijcie dziś swoje obowiązki na rzecz JHWH*; (3) *poświęćcie swoje ręce*, zob. Wj 28:41; 29:9, 29, 33, 35; lub em. na: *wypełnili*, מָלְאוּ, Wj 32:29[L].

11 Lub: *by wziąć na siebie dziś*.

30 Nazajurz zaś Mojżesz powiedział do ludu: Popełniliście wy wielki grzech,[1] lecz teraz [ponownie] wstąpię do JHWH,[2] może przebłagam Go za wasz grzech.
31 Wrócił więc Mojżesz do JHWH i powiedział: Ach![3] Lud ten popełnił wielki grzech, bo zrobili sobie bogów ze złota. **32** A teraz, jeśli możesz przebaczyć ich grzech,[4] [to przebacz] – a jeśli nie, to wymaż, proszę,[5] mnie ze swego zwoju,[6] który napisałeś.[a]
33 A JHWH odpowiedział Mojżeszowi: Tego, który zgrzeszył przeciwko Mnie, wymażę z mojego zwoju. **34** Teraz zaś idź, prowadź ten lud, dokąd ci poleciłem. Oto mój anioł pójdzie przed tobą, a w dniu mojego nawiedzenia nawiedzę ich za ich grzech. **35** I JHWH uderzył lud za to, że uczynili[7] cielca, którego sporządził Aaron.

33 I przemówił JHWH do Mojżesza: Idź, wyrusz stąd, ty i lud, który wywiodłeś z ziemi egipskiej, do ziemi, którą przysiągłem dać Abrahamowi, Izaakowi i Jakubowi, mówiąc: Dam ją twojemu nasieniu.[a] **2** Poślę zaś przed tobą anioła i wypędzę Kananejczyka, Amorytę, Chetytę,[8] Peryzytę, Chiwitę i Jebuzytę.[a] **3** [Wyrusz] do ziemi opływającej w mleko i miód, gdyż nie udam się [tam] pośród was, ponieważ jesteś ludem twardego karku, abym cię nie wygubił po drodze.
4 Gdy lud usłyszał to przykre słowo,[9] zasmucił się – i nikt nie włożył na siebie swojej ozdoby.[10] **5** Bo powiedział JHWH do Mojżesza: Powiedz synom Izraela: Jesteście wy ludem twardego karku. Gdybym przez jedną chwilę podążał pośród ciebie, zniszczyłbym cię. Zdejmij teraz z siebie swoje ozdoby, a postanowię, co z tobą zrobić. **6** I zdjęli z siebie synowie Izraela swoje ozdoby już przy górze Horeb.

Namiot Mojżesza

7 Mojżesz zaś brał namiot i rozbijał go na zewnątrz obozu, z dala[11] od obozu, i nazwał go namiotem spotkania.[12] I było tak, że każdy poszukujący[a] [rady] JHWH wychodził do namiotu spotkania, który był poza obozem.[13] **8** Było też tak, że gdy Mojżesz wychodził do namiotu, cały lud wstawał i [ludzie] ustawiali się, każdy przy wejściu do swojego namiotu, i wiedli spojrzeniem za Mojżeszem, dopóki nie wszedł do namiotu. **9** A ilekroć Mojżesz wchodził do namiotu, słup obłoku zstępował i stawał u wejścia do namiotu, i [JHWH] rozmawiał z Mojżeszem. **10** Gdy cały lud widział słup obłoku stojący u wejścia do namiotu, wtedy cały lud powstawał i kłaniali się, każdy u wejścia do swego namiotu. **11** I rozmawiał JHWH z Mojżeszem twarzą w twarz, jak rozmawia człowiek ze swoim przyjacielem,[14] po czym wracał [Mojżesz] do obozu, a jego sługa, Jozue, syn Nuna, młodzieniec, nie ruszał się ze środka namiotu.

Objawienie Bożej chwały i zapewnienie o obecności

12 I powiedział Mojżesz do JHWH: Spójrz, Ty mówisz do mnie: Prowadź ten lud, a Ty nie dałeś mi poznać, kogo poślesz ze mną, chociaż powiedziałeś: Znam cię po imieniu, oraz: Znalazłeś łaskę w moich oczach. **13** Teraz więc, proszę, jeśli znalazłem łaskę w Twoich

32[a] Ps 69:29; Obj 3:5

Rozdział 33
1[a] Rdz 12:7; 26:3; 28:13
2[a] Pwt 7:1
7[a] 2Sm 21:1

---

1 Lub: *zgrzeszyliście wy grzechem wielkim*, אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה.
2 *do Boga* G.
3 Pod. G; wg PS: *Oto*.
4 Wg PS: *jeśli możesz przebaczyć ich grzech, przebacz*; pod. G: εἰ μὲν ἀφεῖς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ἄφες.
5 *proszę*, brak w PS i G.
6 *zwoju*, סֵפֶר (*sefer*), lub: *księgi, pisma, spisu*, gr. βίβλος.
7 Tj. *domagali się uczynienia cielca*.
8 PS dod.: *Girgaszytę*, por. Pwt 7:1.
9 Lub: *tę przykrą wiadomość*.
10 *ozdoby*, עֲדִי, może odnosić się do pięknego stroju.
11 *z dala*, הַרְחֵק, inf. abs. w funkcji przysłówka, Wj 33:7[L].
12 Budowa przybytku pozostawała wciąż w sferze planów, Wj 33:7[L].
13 Impf. zwyczaju, Wj 33:7[L].
14 *człowiek ze swoim przyjacielem*, אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ, lub: (1) *człowiek ze swoim bliźnim*, (2) *jeden z drugim*.

14[a]2Sm 17:11
18[a]Wj 24:10
19[a]Rz 9:15

Rozdział 34
1[a]Wj 34:28
6[a]Wj 33:19; Ne 9:17, 31; Ps 86:15; 103:8; 145:8; Jl 2:13; Jo 4:2
7[a]Wj 20:5-6; Lb 14:18; Pwt 5:9-10; 7:9-10

oczach, daj mi, proszę, poznać Twoje drogi, abym Cię poznał – po to, abym wiedział, że znalazłem łaskę w twoich oczach, a zauważ, że Twoim ludem jest ten naród.

14 I powiedział: Moje oblicze[a] pójdzie i zapewnię ci spokój.

15 I powiedział do Niego: Jeśli Twoje oblicze nie pójdzie, to nie każ nam stąd wyruszać. **16** Po czym zaś można poznać, że znalazłem łaskę w Twoich oczach, ja i Twój lud, jak nie po tym, że Ty pójdziesz z nami, bo wtedy będziemy wyróżnieni, ja i Twój lud, spośród wszystkich ludów, które są na powierzchni ziemi.

17 I powiedział JHWH do Mojżesza: Również tę rzecz, którą mi przedstawiłeś, uczynię, gdyż znalazłeś łaskę w moich oczach i znam cię po imieniu.

18 I powiedział: Pokaż mi, proszę, Twoją chwałę.[a]

19 I odpowiedział: Ja sprawię, że cała moja dobroć przejdzie przed tobą, i ogłoszę imię JHWH przed tobą – bo okazuję łaskę temu, któremu okazuję łaskę, i okazuję miłosierdzie temu, któremu okazuję miłosierdzie.[a]

20 I powiedział [jeszcze]: Nie możesz zobaczyć mojego oblicza, gdyż człowiek nie może Mnie zobaczyć i [nadal] żyć. **21** I powiedział JHWH: Oto miejsce przy Mnie. Ustaw się na tej skale. **22** A gdy będzie przechodziła moja chwała, umieszczę cię w rozpadlinie skalnej i osłonię cię moją dłonią, aż przejdę. **23** A gdy usunę moją dłoń, zobaczysz Mnie z tyłu,[1] lecz moje oblicze nie będzie [przez ciebie] widziane.[2]

Drugie tablice kamienne
(Pwt 10:1-5)

34 I powiedział JHWH do Mojżesza: Wyciosaj sobie dwie kamienne tablice, takie jak poprzednie,[3] a wypiszę[a] na tych tablicach słowa, które były na poprzednich tablicach, które potłukłeś. **2** Bądź gotowy na rano i wejdź rano na górę Synaj, i ustaw się tam przede Mną na szczycie góry. **3** Niech nikt z tobą nie wchodzi, a też niech nikt nie pokazuje się na całej górze; również owce i bydło niech się nie pasą na stokach tej góry.

4 Wyciosał więc Mojżesz[4] dwie kamienne tablice, takie jak poprzednie, wstał Mojżesz[5] wcześnie rano i wszedł na górę Synaj, jak mu przykazał JHWH; wziął też do ręki dwie kamienne tablice.

5 I zstąpił JHWH w obłoku, [on] zaś ustawił się tam przy Nim i wezwał[6] imienia JHWH. **6** I JHWH przeszedł przed nim i ogłosił: JHWH, JHWH, Bóg miłosierny i łaskawy, nieskory do gniewu, bogaty w łaskę i wierność,[a7] **7** zachowujący łaskę dla tysięcy, usuwający winę, przestępstwo i grzech,[8] nie uniewinniający całkowicie,[9] [lecz] nawiedzający winę ojców na synach i na synach synów, aż do trzecich i czwartych [pokoleń]![a]

8 I pośpieszył Mojżesz, i pochylił się ku ziemi, i pokłonił się – **9** i powiedział: Jeśli, proszę, znalazłem łaskę w Twoich oczach, Panie, racz, Panie, pójść pośród nas, gdyż[10] jest to lud twardego karku, lecz [Ty] przebaczysz nasze winy i nasze grzechy i weźmiesz nas w dziedziczne posiadanie.[11]

---

1 *z tyłu*, אָת־אֲחֹרָי, *lm* rozciągłości, tj. *moje plecy*.

2 Lub: *nie można oglądać*, impf. zobowiązania, Wj 33:23[L].

3 G dod.: *i wstąp do Mnie na górę*, καὶ ἀνάβηθι πρός με εἰς τὸ ὄρος.

4 Za PS; w MT brak.

5 *Mojżesz*: brak w PS.

6 *wezwał* [...] *ogłosił*, וַיִּקְרָא [...] וַיִּקְרָא: w obu przyp. występuje to samo słowo hbr. Można by je przetłumaczyć: *zawołał*, lecz wówczas mogłoby nie oddawać myśli tekstu hbr.

7 *wierność*, אֱמֶת, ozn. również *prawdę*.

8 *winę, przestępstwo i grzech*, עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה, ἀνομίας καὶ ἀδικίας καὶ ἁμαρτίας.

9 *nie uniewinniający całkowicie*, וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה.

10 Lub: *tak!* tj. *tak, jest to lud twardego karku*.

11 *lud to bowiem twardego karku, a Ty usuniesz* (l. *zabierzesz*) *nasze grzechy i nasze przestępstwa i będziemy Twoi* G: ὁ λαὸς γὰρ σκληροτράχηλός ἐστιν καὶ ἀφελεῖς σὺ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καὶ τὰς ἀνομίας ἡμῶν καὶ ἐσόμεθα σοί.

Odnowienie przymierza
(Wj 23:14-19; Pwt 7:1-5; 16:1-17)

10 I powiedział:[1] Oto Ja zawieram przymierze.[2] Wobec całego twojego ludu[3] dokonam cudów, jakich nie stworzono po całej ziemi i u żadnych narodów; i cały lud, wśród którego przebywasz, ujrzy dzieło JHWH, gdyż przejmujące [lękiem][4] będzie to, co Ja będę z nim czynił.

11 Przestrzegaj tego, co Ja ci dziś przykazuję.[a] Oto Ja wypędzę przed tobą Amorytę i Kananejczyka, i Chetytę, i Peryzytę, i Chiwitę, i Jebuzytę.[5]

12 Strzeż się, byś nie zawierał przymierza z mieszkańcem ziemi, do której wejdziesz, aby nie stał się pośród ciebie pułapką.[a] **13** Raczej zburzcie ich ołtarze i rozbijcie ich słupy, i porżnijcie ich aszery,[a6] **14** gdyż nie będziesz kłaniał się innemu bogu,[a] ponieważ JHWH – Jego imię Zazdrosny[b] – jest Bogiem zazdrosnym; **15** abyś nie zawierał przymierza z mieszkańcem[7] tej ziemi, aby – gdy będą popełniać nierząd ze swoimi bogami i składać swoim bogom rzeźne ofiary – nie zawołał ciebie, tak że jadłbyś [część] z jego rzeźnej ofiary **16** i brałbyś spośród jego córek [żony] dla swoich synów,[8] aby jego córki – popełniając nierząd ze swoimi bogami – nie doprowadziły twoich synów do nierządu z ich bogami.

17 Nie będziesz sobie sporządzał bogów odlewanych.[a9]

18 Święta Przaśników masz przestrzegać! Przez siedem dni będziesz spożywał przaśniki, jak ci przykazałem, w oznaczonym czasie miesiąca Abib, gdyż w miesiącu Abib[10] wyszedłeś z Egiptu.[a]

19 Każdy otwierający łono[11] należy do Mnie, a z całego twojego dobytku męskie[12] otwierające [łono] bydlę lub jagnię.[a13] **20** Otwierającego [łono] osła wykupisz jagnięciem, a jeśli go nie wykupisz, złamiesz mu kark. Każdego pierworodnego z twoich synów wykupisz – a nie pokażą się przede Mną z pustymi [rękami].[a14]

21 Sześć dni będziesz pracował, ale siódmego dnia odpoczniesz; [nawet] przy oraniu[15] i przy zbiorach – odpoczniesz.[a]

22 Urządzisz też sobie Święto Tygodni, pierwszych plonów pszenicy, oraz Święto Zbiorów – na przełomie roku.[a]

23 Trzy razy w roku każdy z twoich mężczyzn pokaże się przed obliczem Pana, JHWH, Boga Izraela. **24** Tak, wywłaszczę przed tobą narody[16] i rozszerzę twoje granice, i nikt nie pokusi się o twoją ziemię, gdy pójdziesz, by pokazać się przed obliczem JHWH, twojego Boga, trzy razy w roku.

25 Nie będziesz zarzynał nad zakwasem [i ofiarował] krwi mojej rzeźnej ofiary – i nie pozostanie [przez noc] do rana rzeźna ofiara Paschy.[a]

26 Najlepsze z plonów twojej roli przyniesiesz do domu JHWH, twojego Boga.[a]

Nie będziesz gotował koźlęcia w mleku jego matki.

27 I powiedział JHWH do Mojżesza: Spisz sobie te słowa, ponieważ na [podstawie] tych słów zawarłem przymierze z tobą i z Izraelem.

---

1 G dod.: *Pan*.

2 Lub: *zamierzam zawrzeć przymierze*, אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית, przyp. *futurum instans*, pod. w. 11, Wj 34:10[L].

3 Lub: *Oto Ja zawieram przymierze wobec całego twego ludu*.

4 *przejmujące [lękiem]*, נוֹרָא, lub: *straszne*.

5 PS dod.: *i Girgaszytę*, pod. G.

6 *Aszera*: kan. bogini płodności, żona i siostra Ela. G dod.: *a rzeźby ich bogów spalicie ogniem*, καὶ τὰ γλυπτὰ τῶν θεῶν αὐτῶν κατακαύσετε ἐν πυρι.

7 G dod.: *z obcoplemiennymi*, πρὸς ἀλλοφύλους.

8 G dod.: *a swoje córki wydawał za ich synów*, καὶ τῶν θυγατέρων σου δῷς τοῖς υἱοῖς αὐτῶν.

9 *odlewanych*, מַסֵּכָה, lub: *zrobionych z metalu*, zob. Wj 32:4.

10 Zamiast: *w miesiącu Abib*, w PS: *w nim*, hbr. בּוֹ.

11 *otwierający łono*, פֶּטֶר רֶחֶם, idiom: *pierworodny*.

12 Za em. na *męskie*, הַזָּכָר; wg MT: *oddzielisz męskie*, תַּזְכִּר.

13 *jagnię*, שֶׂה, lub: *owca*.

14 Lub: *pusto*, רֵיקָם.

15 *przy sianiu* G, τῷ σπόρῳ.

16 PS dod.: *liczne*, רַבִּים.

11[a]Wj 15:26; 19:5
12[a]Wj 23:33
13[a]Pwt 12:3; 16:21; Sdz 6:25, 28, 30; 2Krl 18:4
14[a]Pwt 11:16-17; [b]Wj 20:5
17[a]Wj 20:4; 32:4; Kpł 19:4; Pwt 5:8; 27:15
18[a]Wj 12:14-20; Kpł 23:6-8; Lb 28:16-25
19[a]Wj 13:2
20[a]Wj 13:13
21[a]Wj 20:9-10; 23:12; 31:15; 35:2; Kpł 23:3; Pwt 5:13-14
22[a]Kpł 23:15-21; Lb 28:26-31
25[a]Wj 12:10
26[a]Pwt 26:2

28[a]Wj 34:1
29[a]2Kor 3:7-16

Rozdział 35
2[a]Wj 20:8-11; 23:12; 31:15; 34:21; Kpł 23:3; Pwt 5:12-14

28 I był[1] tam z[2] JHWH przez czterdzieści dni i czterdzieści nocy. Nie jadł chleba ani nie pił wody, i spisał na tablicach słowa przymierza[a] – dziesięć spraw.[3]

Powrót Mojżesza z góry

29 Gdy Mojżesz zstępował z góry Synaj, a dwie tablice Świadectwa były w ręku Mojżesza[4] przy jego zstępowaniu z góry, Mojżesz nie wiedział, że promieniała skóra jego twarzy od jego rozmawiania z Nim.[a]

30 A gdy Aaron i wszyscy synowie Izraela[5] ujrzeli Mojżesza – a oto promieniała skóra jego twarzy – bali się zbliżyć do niego. **31** Lecz Mojżesz ich przywołał i zawrócili do niego – Aaron i wszyscy przywódcy zgromadzenia – i Mojżesz przemówił do nich.[6] **32** Potem zaś przystąpili[7] wszyscy synowie Izraela i przykazał im wszystko to, co oznajmił mu JHWH[8] na górze Synaj.

33 Gdy Mojżesz skończył rozmawiać z nimi, włożył zasłonę na swoją twarz. **34** A ilekroć Mojżesz przychodził przed oblicze JHWH, aby rozmawiać z Nim, zdejmował zasłonę, aż do swego wyjścia. Po wyjściu zaś oznajmiał synom Izraela wszystko, co zostało przykazane.[9] **35** I widzieli synowie Izraela twarz Mojżesza – że skóra na twarzy Mojżesza promieniała – stąd Mojżesz[10] znów nakładał zasłonę na swoją twarz, aż do [kolejnego] przyjścia, by rozmawiać z Nim.

Szabat

35 I zebrał Mojżesz całe zgromadzenie synów Izraela i powiedział do nich: To są rzeczy, które JHWH przykazał wam czynić.

2 Przez sześć dni wykonywać się będzie pracę, ale w siódmym dniu będziecie mieli święty szabat szabatniego odpoczynku – dla JHWH. Każdy wykonujący w nim pracę, umrze.[a] **3** W dniu szabatu nie będziecie rozpalać ognia w żadnej z waszych siedzib.

Podarunek na budowę przybytku
(Wj 25:1-9)

4 I powiedział Mojżesz do całego zgromadzenia synów Izraela: Oto sprawa, którą przykazał JHWH: **5** Zbierzcie spośród siebie szczególny dar[11] dla JHWH. Każdy chętnego serca niech go[12] przyniesie, szczególny dar dla JHWH: złoto i srebro, i miedź, **6** i fiolet,[13] i purpurę,[14] i szkarłatny karmazyn,[15] i bisior,[16] i kozią [sierść],[17] **7** i skóry baranie czerwono farbowane,[18] i skóry garbowane, i drewno akacji,[19] **8** i oliwę do lampy, i pachnidła do oliwy do namaszczania

---

1 G dod.: *Mojżesz*.
2 PS dod.: *przed obliczem*, לִפְנֵי: pod. G.
3 *spraw*, הַדְּבָרִים, lub: *słów*, *rzeczy*.
4 *w ręku Mojżesza*: w PS: *w jego ręku*, בְּיָדוֹ.
5 *starsi Izraela* G, πάντες οἱ πρεσβύτεροι Ισραηλ.
6 Lub: *rozmawiał z nimi*, וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם.
7 PS dod.: *do niego*, אֵלָיו; pod. G.
8 Lub: *o czym rozmawiał z nim JHWH*, כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אִתּוֹ.
9 *przykazane*, יְצַוֶּה; wg PS: *przykazane mu*, hbr. יְצִוָּהוּ. Wg G: *co przykazał mu Pan*, ὅσα ἐνετείλατο αὐτῷ κύριος.
10 *Mojżesz*: brak w PS.
11 *dar*, תְּרוּמָה (*teruma*[h]); wg G *pierwocinę*, *pierwszy owoc*, gr. ἀπαρχή.
12 *go*: brak w PS.
13 *fiolet*, תְּכֵלֶת, materiał farbowany barwnikiem z mięczaków.
14 *purpura*, אַרְגָּמָן, materiał farbowany fenickim barwnikiem pozyskiwanym ze skorupiaków.
15 *szkarłatny karmazyn*, תּוֹלַעַת שָׁנִי: tj. „szkarłat robaczy”; *szkarłat*, תּוֹלָעַת (*tole‘at*), Wj 25:4. Proszek z larw tego owada dostarczał też jaskrawego czerwono-żółtego barwnika, Wj 35:6[L].
16 *bisior*, שֵׁשׁ, termin ten odnoszony jest do płótna egip.
17 *kozią [sierść]*, עִזִּים: dostarczała ona dobrego materiału na płótno namiotowe, przewiewna w czasie suszy, nasiąkała i tworzyła skuteczną barierę w czasie deszczu. Wg G: *i hiacynt, i purpurę, i podwójny szkarłat, i skręcony bisior, i sierść kozią*, καὶ ὑάκινθον καὶ πορφύραν καὶ κόκκινον διπλοῦν καὶ βύσσον κεκλωσμένην καὶ τρίχας αἰγείας.
18 Wg G: *i skóry baranie czerwono farbowane, i skóry hiacyntowo farbowane, i drewno niezepsute*, καὶ δέρματα κριῶν ἠρυθροδανωμένα καὶ δέρματα ὑακίνθινα καὶ ξύλα ἄσηπτα.
19 Drewno akacji jest wytrzymalsze niż dębina.

i do wonnego kadzidła,[1] **9** i kamienie
onyksowe, i kamienie do opraw do efo-
du i do napierśnika.

Przybytek i jego sprzęty
(Wj 39:32-43)

10 A wszyscy wśród was, [którzy] są
mądrego serca, niech przyjdą i zrobią
wszystko, co JHWH przykazał: **11** Przy-
bytek, jego namiot i jego przykrycie,
jego haczyki i jego deski, jego poprzecz-
ki, jego słupy i jego podstawy, **12** skrzy-
nię i jej drążki, pokrywę przebłagania,
okrywającą zasłonę, **13** stół i jego drąż-
ki, i wszystkie jego przybory, i chleb
oblicza,[2] **14** i świecznik do oświetlania
i jego przybory, i jego lampy,[3] i oliwę do
oświetlania, **15** i ołtarz kadzidlany i jego
drążki, oliwę do namaszczania i wonne
kadzidło, i kotarę wejściową do wej-
ścia do przybytku, **16** ołtarz całopalny
i należącą do niego kratę z miedzi, jego
drążki i wszystkie jego przybory, kadź
i jej podstawę, **17** osłony dziedzińca,
jego słupy i ich podstawy, kotarę na bra-
mę dziedzińca, **18** paliki przybytku i pa-
liki dziedzińca z ich sznurami, **19** haftowane szaty do służby w [miejscu] świętym, święte szaty dla Aarona, kapłana, i szaty jego synów do kapłaństwa.

Zbiórka darów

20 I wyszło całe zgromadzenie syn-
ów Izraela sprzed oblicza Mojżesza.
21 Potem przychodzili – każdy czło-
wiek, którego podniosło jego serce,
i każdy, którego pobudził jego duch
– i przynosili dar dla JHWH na wyko-
nanie namiotu spotkania i na wszelką
jego służbę, i na święte szaty. **22** A przy-
chodzili zarówno mężczyźni, jak kobie-
ty, wszyscy chętnego serca, przynosili
wisiorek i kolczyk,[4] i pierścień, i naszyj-
nik,[5] wszelkie przedmioty złote, i każ-
dy człowiek,[6] który składał jako ofia-
rę kołysaną[7] złoto dla JHWH. **23** Każdy
też, u kogo znalazł się fiolet i purpura,
i szkarłatny karmazyn, i bisior, i kozia
[sierść], i skóry baranie na czerwono
farbowane, i skóry garbowane, przy-
nosił je; **24** każdy wnoszący dar [wzno-
szony] ze srebra i z miedzi przynosił ten
dar [wznoszony] dla JHWH, i wszyscy
ci, u których znalazło się drewno akacji
do wszelkich prac konstrukcyjnych,[8]
przynosili je.

25 I wszystkie kobiety mądrego serca
w swoich rękach[9] przędły i przynosi-
ły przędzę: fiolet i purpurę, szkarłatny
karmazyn i bisior. **26** Wszystkie też ko-
biety, które podniosło ich serce, z mą-
drością przędły kozią [sierść].

27 Przełożeni natomiast przynosili ka-
mienie onyksowe i kamienie do opraw
do efodu i do napierśnika, **28** i pachni-
dła, i oliwę do oświetlenia, i oliwę do
namaszczania, i do wonnego kadzidła.

29 Każdy mężczyzna i [każda] ko-
bieta, których pobudziło ich serce,
aby przynieść na wszelką pracę, którą
JHWH przykazał wykonać za pośred-
nictwem Mojżesza, przynosili [ci] syno-
wie Izraela dobrowolny [dar][10] dla JHWH.

Powołanie Besalela i Oholiaba
(Wj 31:1-11)

30 I powiedział Mojżesz do synów
Izraela: Spójrzcie, JHWH wezwał po
imieniu Besalela, syna Uriego, syna
Chura, z plemienia Judy, **31** i napeł-
nił go Duchem Bożym, mądrością, po-
mysłowością, poznaniem i [zręczno-
ścią] w każdym rzemiośle, **32** i dla ob-
myślania planów, do robót w złocie
i w srebrze, i w miedzi, **33** i do obróbki

---

1 W G brak w. 8.

2 *i chleb oblicza*: brak w G.

3 *i jego przybory, i jego lampy*: wg PS: *i jego wszystkie przybory*; pod. G.

4 *wisiorek i kolczyk*, חָח וָנֶזֶם, lub: *kolczyki do nosa i do uszu*.

5 *naszyjnik*, כּוּמָז (*kumaz*), hl², l. *bransoleta*; może chodzić o nieznaną dziś ozdobę.

6 *człowiek*: brak w PS, pod. G.

7 *ofiarę kołysaną*, תְּנוּפַת; wg GK: *szczególny dar*, תרומת; l. *kołysał jako ofiarę kołysaną*.

8 *do wszelkich prac konstrukcyjnych*, לְכָל־מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה, lub: *do wszelkich robót rzemieślniczych*, wg PS: *do robót konstrukcyjnych*, למלאכת העבדה.

9 Idiom: *uzdolnione do prac ręcznych*, *uzdolnione manualnie*.

10 *dobrowolny [dar]*, נְדָבָה (*nedawa*ʰ), gr. ἀφαίρεμα, *szczególny dar*.

Rozdział 36
8[a]Wj 37:1

kamienia do opraw, i do obróbki drewna – do wykonania wszelkiej pracy twórczej.[1] **34** I położył mu na serce, aby uczyć – jemu i Oholiabowi, synowi Achisamacha, z plemienia Dan. **35** Napełnił ich mądrością serca do wykonania wszelkich prac grawerskich[2] i trudnych w swym zamyśle, i hafciarskich we fiolecie i w purpurze, i w szkarłatnym karmazynie, i w bisiorze, oraz [prac] tkackich – do wykonawstwa wszelkiej pracy [wymagającej] obmyślenia [szczegółowego] planu.

36 Besalel więc i Oholiab oraz każdy człowiek mądrego serca, któremu JHWH dał mądrość i pomysłowość dla rozeznania, jak wykonać wszelką pracę związaną ze służbą w [miejscu] świętym, będą wykonywać wszystko to, co rozkazał JHWH.

Hojność ludu

2 Mojżesz wezwał zatem Besalela i Oholiaba oraz każdego człowieka mądrego serca, w którego serce JHWH włożył mądrość – każdego, którego jego serce podniosło, aby przystąpić do pracy i [podjąć się] jej wykonania – **3** i wzięli [oni] sprzed oblicza Mojżesza wszystkie szczególne dary, które przynieśli synowie Izraela do pracy związanej ze służbą w [miejscu] świętym, aby ją wykonać. [Ludzie] jednak nadal przynosili do niego dobrowolną ofiarę każdego rana.

4 Gdy zaś zeszli się wszyscy zręczni[3] wykonawcy wszelkiej pracy na rzecz [miejsca] świętego, każdy od swojego rzemiosła, którego byli wykonawcami, **5** powiedzieli do Mojżesza: Lud przynosi więcej, niż potrzeba na wykonanie pracy, którą przykazał JHWH.

6 Wtedy Mojżesz rozkazał – i przekazano [jego] głos w obozie – aby ani mężczyzna ani kobieta nie podejmowali już więcej pracy w związku ze szczególnym darem na rzecz [miejsca] świętego. Tak powstrzymano lud od przynoszenia. **7** A praca była im [zapewniona] wystarczająco – w każdej pracy – dla jej wykonania, a nawet zbywało!

Budowa przybytku

(Wj 26:1-37)

8 Wykonali więc wszyscy [obdarzeni] mądrym sercem do prowadzenia pracy przybytek z dziesięciu zasłon ze skręconego bisioru i z fioletu, i z purpury, i ze szkarłatnego karmazynu, [z] cherubami, dziełem znawcy, [Besalel][a] wykonał je.

9 Długość każdej zasłony wynosiła dwadzieścia osiem łokci, a szerokość każdej zasłony cztery łokcie – wszystkie zasłony były jednego rozmiaru. **10** I spiął pięć zasłon jedną z drugą i [znów] pięć zasłon spiął jedną z drugą. **11** I zrobił pętle z fioletu na brzegu jednej zasłony, przy krawędzi, w spięciu, [i] tak zrobił przy brzegu zasłony skrajnej, w drugim spięciu. **12** Pięćdziesiąt pętli zrobił na jednej zasłonie i pięćdziesiąt pętli zrobił na krańcu zasłony, która była przy drugim spięciu – pętle te były jedna naprzeciw drugiej. **13** Zrobił też pięćdziesiąt złotych haczyków i spiął zasłony jedną z drugą haczykami, i przybytek stał się jedną [całością].

14 Następnie zrobił, jako namiot nad przybytkiem, zasłony z koziej [sierści]. Zasłon takich zrobił jedenaście. **15** Długość każdej zasłony wynosiła trzydzieści łokci, a szerokość każdej zasłony cztery łokcie; wszystkich jedenaście zasłon było jednego rozmiaru. **16** Spiął też pięć zasłon osobno i sześć zasłon osobno. **17** Zrobił przy tym pięćdziesiąt pętli na brzegu zasłony krańcowej w [miejscu] spięcia i pięćdziesiąt pętli zrobił na brzegu zasłony drugiej, dołączanej. **18** Do spięcia zaś zrobił pięćdziesiąt miedzianych haczyków, aby połączyć namiot, by stanowił jedną całość. **19** Zrobił też okrycie dla namiotu ze skór baranich barwionych na czerwono i okrycie ze skór garbowanych – od góry.

20 Następnie zrobił dla przybytku deski z drewna akacji, stojące [pionowo]. **21** Każda deska miała dziesięć łokci długości i każda deska miała półtora

---

[1] *pracy twórczej*, מְלֶאכֶת מַחֲשֶׁבֶת (*mele'chet machaszawet*), *określenie poetyckie i późne*.
[2] *prac grawerskich*, מְלֶאכֶת חָרָשׁ, l. *kowalskich* (1Sm 13:19), *rzemiosła artystycznego* (por. Iz 44:9-11; Jr 10:9).
[3] Lub: *mądrzy*.

łokcia szerokości. **22** Każda deska miała dwa uchwyty[1] łączące je jedną z drugą. Tak zrobił przy wszystkich deskach przybytku.

23 A zrobił dla przybytku deski: dwadzieścia desek od strony południowej, na południe.[2] **24** Zrobił także czterdzieści srebrnych podstaw pod te dwadzieścia desek: dwie podstawy pod jedną deskę dla dwóch jej uchwytów i dwie podstawy pod drugą deskę dla dwóch jej uchwytów.

25 Na drugą zaś stronę przybytku, od strony północnej, zrobił [też] dwadzieścia desek **26** i czterdzieści ich srebrnych podstaw: dwie podstawy pod jedną deskę i [znów] dwie podstawy pod drugą deskę.

27 A na tył przybytku, od zachodu, zrobił sześć desek. **28** Dwie deski zaś zrobił jako narożniki przybytku na dwóch tyłach. **29** A były [one] podwójne od spodu i złączone razem na szczycie jednym pierścieniem – tak zrobił dla nich dwóch, dla obu narożników. **30** Było zatem osiem desek, a ich srebrnych podstaw szesnaście podstaw, po dwie podstawy pod każdą deskę.

31 Zrobił też poprzeczki z drewna akacji, pięć do desek z jednej strony przybytku **32** i pięć poprzeczek do desek z drugiej strony przybytku oraz pięć poprzeczek do desek[3] na tyły przybytku, od zachodu. **33** A poprzeczkę środkową zrobił tak, aby biegła środkiem [wysokości] desek od krawędzi do krawędzi.

34 Deski natomiast pokrył złotem i zrobił na nich złote pierścienie jako gniazda dla poprzeczek – również poprzeczki pokrył złotem.

35 Zrobił też zasłonę z fioletu i purpury, i ze szkarłatnego karmazynu, i ze skręconego bisioru, [a jako] dzieło znawcy zrobił jej cheruby. **36** Następnie zrobił do niej cztery słupy z drewna akacji i pokrył je złotem, również ich kołki złotem, i odlał dla nich cztery srebrne podstawy.

37 Potem zrobił kotarę u wejścia do namiotu z fioletu i purpury, i ze szkarłatnego karmazynu, i ze skręconego bisioru – dzieło hafciarza – **38** oraz pięć jej słupów, i ich kołki – a szczyty ich pokrył [złotem] – i ich złote klamry, i ich pięć miedzianych podstaw.

Wykonanie skrzyni Świadectwa

(Wj 25:10-22)

37 Następnie Besalel zrobił skrzynię[a4] z drewna akacji, dwa i pół łokcia długą, półtora łokcia szeroką i półtora łokcia wysoką. **2** I pokrył ją szczerym złotem od wewnątrz i z zewnątrz, i zrobił na niej dookoła złotą ramę.[5] **3** Odlał też do niej cztery złote pierścienie na cztery jej stopy: dwa pierścienie na jedną jej stronę i dwa pierścienie na drugą jej stronę.

4 Zrobił również drążki z drewna akacji i pokrył je złotem. **5** Drążki te włożył do pierścieni na bokach skrzyni, aby [na nich][6] nosić tę skrzynię.

6 Zrobił następnie pokrywę przebłagania[a7] ze szczerego złota, dwa i pół łokcia długą, a półtora łokcia szeroką.[8]

7 Zrobił też dwa cheruby ze złota, zrobił je jako dzieło kute – na dwóch brzegach pokrywy przebłagania: **8** jednego cheruba przy brzegu z jednej [strony], a drugiego cheruba przy brzegu z drugiej [strony] – zrobił te cheruby z pokrywy przebłagania, przy obu jej brzegach. **9** A cheruby miały skrzydła rozpostarte ku górze [i] okrywały swoimi skrzydłami pokrywę przebłagania, ich twarze zaś zwrócone były ku sobie.[9]

Rozdział 37
1[a]Hbr 9:4
6[a]Rz 3:25; Hbr 9:5; 1J 1:9-2:2

---

1 *uchwyty*, יָדוֹת (*jadot*); wg G: *kotwy*, ἀγκωνίσκους, zob. Wj 26:17; Wj 36:22[L].

2 Lub: *na prawo*.

3 PS dod.: *strony*, צֶלַע, pod. jak w Wj 26:30, pod. GK, zob. BHS.

4 *skrzynię*, אָרוֹן (*'aron*), lub: *arkę*, o wymiarach 1,1 m x 0,7 m x 0,7 m; zawierała tablice, dzban z manną i laskę Aarona (Hbr 9:4); w PS i G *lp*.

5 *ramę*, זֵר (*zer*), termin ten występuje tylko w Wj.

6 *na nich*: za PS, pod. G.

7 *Pokrywa przebłagania*, כַּפֹּרֶת (*kapporet*), w G: ἱλαστήριον, zob. Rz 3:25; Hbr 9:5, lub: *przebłagalnia*.

8 Tj. 1,1 m x 0,7 m.

9 *zwrócone były ku sobie*, אִישׁ אֶל־אָחִיו; wg PS: אֶל־אֶחָד אֶחָד.

10[a]Kpł 24:5-8
17[a]Mt 5:14; J 1:4-9; 3:19-21; 8:12; 9:5
19[a]Jr 1:11-12
25[a]Obj 5:8

Twarze cherubów zwrócone były ku pokrywie przebłagania.

Wykonanie stołu na chleb oblicza
(Wj 25:23-30)

10 Zrobił także stół z drewna akacji,[a1] dwa łokcie długi, łokieć szeroki i półtora łokcia wysoki, **11** i pokrył go szczerym złotem, i zrobił mu złotą ramę dookoła.

12 Zrobił mu również dookoła listwę na szerokość dłoni,[2] a dla jego listwy zrobił dookoła złotą ramę.

13 I odlał do niego cztery złote pierścienie, i przymocował te pierścienie na czterech kantach, które były na jego czterech nogach. **14** Pierścienie te były tuż przy listwie, jako gniazda dla drążków do noszenia stołu.

15 Drążki te zaś zrobił z drewna akacji i pokrył je złotem – były [one] do noszenia stołu.

16 Zrobił też – ze szczerego złota – przybory, które miały być przy stole:[3] jego misy i jego czasze, i jego dzbany, i jego kielichy,[4] [za pomocą] których wylewa się [ofiarę z płynów].

Wykonanie świecznika
(Wj 25:31-40)

17 Zrobił także świecznik[a] ze szczerego złota, jako dzieło kute zrobił świecznik, jego podstawę i jego trzon, jego kielichy, jego pąki i jego kwiaty – były [one] z niego.

18 A z jego boków wychodziło sześć ramion: trzy ramiona świecznika z jego jednej strony i trzy ramiona świecznika z jego drugiej strony. **19** Trzy kielichy [w kształcie kwiatu] migdałowca[a] na ramieniu jednym, pąk i kwiat, i trzy kielichy [w kształcie kwiatu] migdałowca na ramieniu drugim, pąk i kwiat – tak było na sześciu ramionach wychodzących ze świecznika. **20** A na samym świeczniku były cztery kielichy [w kształcie kwiatu] migdałowca, z ich pąkami i ich kwiatami. **21** A pąk był pod dwoma ramionami [wychodzącymi] z niego i pąk pod dwoma ramionami [wychodzącymi] z niego, i pąk pod dwoma ramionami [wychodzącymi] z niego – dla sześciu ramion wychodzących ze świecznika. **22** Ich gałki i ich ramiona [wychodziły] z niego. Całość jego była jednym dziełem kutym ze szczerego złota.

23 Zrobił też ze szczerego złota jego siedem lamp i jego szczypce,[5] i popielniczki.[6] **24** Zrobił go i wszystkie jego przybory z talentu[7] szczerego złota.

Wykonanie ołtarza kadzidlanego
(Wj 30:1-5)

25 Zrobił też ołtarz kadzidlany[a] z drewna akacji, na łokieć długi i na łokieć szeroki, kwadratowy, dwóch łokci wysokości,[8] [i] z niego były jego rogi. **26** I pokrył go szczerym złotem – jego wierzch i jego ściany dookoła, i jego rogi – a dookoła zrobił mu złotą ramę. **27** Poniżej ramy zrobił mu dwa złote pierścienie, na dwóch jego bokach z dwóch jego stron, na gniazda dla drążków, aby go na nich nosić. **28** Drążki te zrobił z drewna akacji i pokrył je złotem.

Sporządzenie oliwy
(Wj 30:22-39)

29 Sporządził też oliwę do namaszczania, świętą, i wonne kadzidło, czyste, dzieło mieszacza.

Zrobienie ołtarza całopalnego
(Wj 27:1-8)

38 Zrobił także ołtarz całopalny z drewna akacji, pięć łokci długi, pięć łokci szeroki – kwadratowy[9] – i trzy łokcie wysoki.[10]

---

1 *stół*, שֻׁלְחָן (*szulchan*): 1 m x 0,5 m x 0,7 m, układano na nim 12 bochenków chleba, zob. Kpł 24:5-9; 1Sm 21:4.
2 *szerokość dłoni*, טֹפַח (*tofach*), ok. 7,5 cm.
3 Lub: *na stole*, choć jest to mniej prawdopodobne.
4 *kielichy*, קְשָׂוֹת, 1Krn 28:19.
5 *szczypce*, מֶלְקָחַיִם (*melqachaim*), por. Iz 6:6, lub *gasidła*; wg G: *lejki*, ἐπαρυστήρες.
6 *popielniczki*, מַחְתּוֹת (*machtot*), lub: *żarniki*, *kadzielniczki*; wg G: *podstawki*, ὑποθέματα.
7 *talent*, כִּכָּר (*kikkar*), tj. 50 kg.
8 Tj. 45 cm x 45 cm x 90 cm.
9 *kwadratowy*: brak w PS.
10 Tj. 2,25 m x 2,25 m x 1,35 m.

2 I zrobił jego rogi na czterech jego narożnikach, jego rogi były z niego, i pokrył go miedzią.
3 Zrobił też wszystkie przybory ołtarza: popielnice,[1] łopatki,[2] misy,[3] widełki[4] i węglarki.[5] Wszystkie jego przybory zrobił z miedzi.
4 Zrobił też do ołtarza kratę w siatkę[6] z miedzi, pod jego obramowaniem od dołu[7] aż do połowy ołtarza.[8]
5 Odlał też cztery pierścienie na czterech krawędziach obramowania, miedziane, jako gniazda dla drążków.
6 Zrobił też drążki z drewna akacji i pokrył je miedzią. **7** Drążki te wsunął do pierścieni po bokach ołtarza, aby go na nich nosić – zrobił go [zaś] z desek, [w środku] pusty.

Wykonanie kadzi
(Wj 30:18)

8 Zrobił też kadź z miedzi i jej podstawę z miedzi, ze zwierciadeł [kobiet] posługujących [w zastępach],[9] które posługiwały[a] [zastępami] u wejścia do namiotu spotkania.

Urządzenie dziedzińca
(Wj 27:9-19)

9 Zrobił też dziedziniec. Po stronie południowej, na południe, osłony dziedzińca były ze skręconego bisioru na sto łokci. **10** Ich słupów było dwadzieścia i ich podstaw dwadzieścia, z miedzi.[10] Kołki słupów i ich klamry były ze srebra.
11 I po stronie północnej sto łokci, ich słupów dwadzieścia i ich podstaw dwadzieścia, z miedzi – kołki słupów i ich klamry były ze srebra.
12 A po stronie zachodniej osłony były na pięćdziesiąt łokci, ich słupów dziesięć – kołki słupów i ich klamry były ze srebra.
13 A po stronie wschodniej, ku wschodowi, pięćdziesiąt łokci. **14** Osłony piętnaście łokci na jedno ramię, ich słupów trzy i ich podstaw trzy. **15** I na ramię drugie – z jednej i z drugiej [strony] bramy dziedzińca – osłony były na piętnaście łokci, słupy były trzy i ich podstawy trzy.
16 Wszystkie osłony dookoła dziedzińca były ze skręconego bisioru. **17** Podstawy do słupów były z miedzi, kołki słupów i ich klamry ze srebra, pokrycie ich szczytów też ze srebra, i były oklamrowane srebrem wszystkie słupy dziedzińca.
18 A kotara bramy dziedzińca była dziełem hafciarza, z fioletu i purpury, i ze szkarłatnego karmazynu, i ze skręconego bisioru, dwadzieścia łokci długa i – wszerz – pięć łokci wysoka, tuż[11] przy osłonach dziedzińca. **19** Jej słupów zaś było cztery i ich podstaw cztery, z miedzi, ich kołki ze srebra, a ich szczyty i klamry pokryte były srebrem.
20 A wszystkie paliki przybytku i dziedzińca dookoła były [wykonane] z miedzi.

Zestawienie materiałów przybytku

21 Oto zestawienia przybytku, przybytku Świadectwa, które sporządzono na rozkaz Mojżesza w ramach posługi Lewitów za pośrednictwem[12] Itamara, syna Aarona, kapłana.
22 Besalel, syn Uriego, syna Chura, z plemienia Judy, wykonał wszystko, co JHWH przykazał Mojżeszowi. **23** Z nim Oholiab, syn Achisamacha, z plemienia Dana, rytownik[13] i planista, i hafciarz w fiolecie i purpurze, i w szkarłatnym karmazynie, i w bisiorze.
24 Całego złota zużytego do robót we wszelkich pracach [związanych z miejscem] świętym – a było to złoto ofiary

Rozdział 38
8[a] Lb 4:23; 8:24; 1Sm 2:22; Ps 68:13

---

1 *popielnice*, סִירֹת (*sirot*): *garnek*, słowo pochodzenia egip. (?). W G: *wieniec dla ołtarza*, στεφάνην τῷ θυσιαστηρίῳ.
2 *łopatki*, יָעִים (*ja'im*).
3 *misy*, מִזְרָקִים (*mizraqim*).
4 *widełki*, מִזְלָגֹת (*mizlagot*).
5 *węglarki*, מַחְתֹּת (*machtot*), lub: *żarniki*.
6 *w siatkę*, מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת: *dzieło siatki*.
7 *od dołu*, מִלְּמַטָּה, l. *w dół* (?).
8 Nie ma mowy o kracie na palenisko. Być może była podobna do krat bocznych. Temperatura topnienia miedzi: 1083°C.
9 *posługujących [w zastępach]*, הַצֹּבְאֹת.
10 *z miedzi*: brak w PS.
11 *tuż*, לְעֻמַּת, lub: *stosownie do*.
12 *za pośrednictwem*, בְּיַד: *pod kierownictwem*.
13 *rytownik*, חָרָשׁ, lub: *kowal*.

Rozdział 39
1[a]Wj 36:8
13[a]Ez 28:13

kołysanej – było dwadzieścia dziewięć talentów[1] i siedemset trzydzieści sykli, według sykla [miejsca] świętego.

25 Srebra [od objętych spisem członków] zgromadzenia było sto talentów i tysiąc siedemset siedemdziesiąt pięć sykli, według sykla [miejsca] świętego. **26** Beka na głowę, [czyli] pół sykla według sykla [miejsca] świętego na każdego przechodzącego przed spisanymi, od dwudziestego roku [życia] wzwyż, od sześciuset trzech tysięcy pięciuset pięćdziesięciu mężczyzn. **27** A sto talentów tego srebra było na odlanie podstaw do [miejsca] świętego i podstaw do zasłony – sto podstaw ze stu talentów, talent na [jedną] podstawę.

28 A z tysiąca siedmiuset siedemdziesięciu pięciu sykli zrobił kołki do słupów, pokrył ich wierzchy i oklamrował je.

29 Miedzi zaś [pochodzącej z] ofiary kołysanej było siedemdziesiąt talentów i dwa tysiące czterysta sykli. **30** I z niej zrobił podstawy do wejścia do namiotu spotkania i miedziany ołtarz i jego miedzianą kratę, i wszystkie przybory ołtarza, **31** i podstawy dookoła dziedzińca, i podstawy bramy dziedzińca, i wszystkie paliki przybytku, i wszystkie paliki dookoła dziedzińca.[2]

Sporządzenie szat kapłańskich
(Wj 28:1-43)

39 Z fioletu zaś i z purpury, i ze szkarłatnego karmazynu[a] sporządzili[3] haftowane szaty do służby w [miejscu] świętym; zrobili[4] też święte szaty dla Aarona, jak przykazał JHWH Mojżeszowi.

2 Zrobił[5] więc efod ze złota, z fioletu i z purpury, i ze szkarłatnego karmazynu, i ze skręconego bisioru. **3** I wyklepali złote blaszki, i pociął[6] je na nitki, aby wpleść je w środek fioletu, purpury i w środek szkarłatnego karmazynu, i w środek bisioru, dzieło znawcy. **4** Zrobili mu naramienniki przylegające do siebie na obu swych krańcach, połączone. **5** A przepaska jego efodu, która jest na nim, jako jego dzieło z niego, była ze złota, fioletu i purpury, i ze szkarłatnego karmazynu, i ze skręconego bisioru, jak JHWH przykazał Mojżeszowi.

6 Obrobili też kamienie onyksowe, otoczone oprawami ze złota, ryte [niczym] pieczęć, z imionami synów Izraela, **7** i umieścił[7] je na naramiennikach efodu, kamienie pamięci dla synów Izraela, jak JHWH przykazał Mojżeszowi.

8 Zrobił[8] też napierśnik, dzieło znawcy, jak przy wykonaniu efodu, ze złota, z fioletu i purpury, i ze szkarłatnego karmazynu, i ze skręconego bisioru. **9** Był kwadratowy, zrobili[9] go złożonym we dwoje, na piędź[10] długim i na piędź szerokim, złożonym we dwoje.[11] **10** I osadzili na nim cztery rzędy kamieni; rząd: rubin, topaz i szmaragd[12] był rzędem pierwszym. **11** A rzędem drugim: karbunkuł, szafir i beryl.[13] **12** I rzędem trzecim: opal, agat i ametyst.[14] **13** I rzędem czwartym: chryzolit, onyks i jaspis.[a15] Osadzone były w oprawach ze złota. **14** A kamieni tych było, z imionami synów Izraela, dwanaście, według ich imion, ryte [niczym] pieczęć, każdy z jego imieniem, dla dwunastu plemion.

15 Zrobili też na napierśniku skręcone plecionki, jak przy robieniu sznura, ze szczerego złota. **16** Zrobili też dwie złote oprawy i dwa złote pierścienie, i przymocowali te dwa pierścienie do dwóch rogów napierśnika. **17** I włożyli

1 *talent*, כִּכָּר (*kikkar*), tj. 50 kg.
2 Nie została w to włączona miedź zużyta do wykonania kadzi.
3 Chodzi o Besalela i Oholiaba, zob. Wj 36:8.
4 Chodzi o Besalela, Oholiaba oraz osoby pracujące pod ich kierunkiem, zob. Wj 36:8.
5 Chodzi o Besalela. Wg PS: *zrobili*.
6 Wg PS: *pocięli*.
7 Wg PS: *umieścili*.
8 Wg PS: *zrobili*.
9 Wg PS: *zrobił*.
10 *piędź*, זֶרֶת (*zeret*), 0,5 łokcia, tj. ok. 22,5 cm.
11 *złożonym we dwoje*: brak w PS.
12 *rubin, topaz i szmaragd*, אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת.
13 *karbunkuł, szafir i beryl*, נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם.
14 *opal, agat i ametyst*, לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה.
15 *chryzolit, onyks i jaspis*, תַּרְשִׁישׁ וְשֹׁהַם וְיָשְׁפֵה.

te dwa złote sznury do dwóch pierścieni na końcach napierśnika. **18** A drugie końce obu sznurów przymocowali do dwóch opraw i przytwierdzili do naramienników efodu z jego przodu.

19 Zrobili też dwa złote pierścienie i umieścili [je] na dwóch rogach napierśnika, na jego brzegu, który jest naprzeciw od strony efodu. **20** Zrobili też [kolejne] dwa złote pierścienie i umieścili je na dwóch naramiennikach efodu od dołu z przedniej jego strony, tuż przy jego spojeniu, ponad przepaską efodu. **21** Następnie związali pierścienie napierśnika z pierścieniami efodu sznurem z fioletu, aby był nad przepaską efodu i aby napierśnik nie przesuwał się na efodzie, jak przykazał JHWH Mojżeszowi.[1]

22 Zrobili też płaszcz efodu, dzieło tkacza, cały z fioletu. **23** A otwór płaszcza [na głowę] w jego środku był jak otwór koszuli pod pancerz,[2] otwór miał obwódkę dookoła, aby się nie rozdarł. **24** A na dolnych brzegach płaszcza zrobili jabłuszka granatu z fioletu i purpury, i ze szkarłatnego karmazynu.[3] **25** Zrobili też dzwoneczki ze szczerego złota i umieścili te dzwoneczki pomiędzy jabłuszkami granatu dookoła na dolnych brzegach płaszcza, pomiędzy jabłuszkami granatu. **26** Dzwoneczek[4] i jabłuszko granatu, i [znów] dzwoneczek i jabłuszko granatu na dolnych brzegach płaszcza dookoła – do służby, jak JHWH przykazał Mojżeszowi.

27 Zrobili też tuniki z bisioru, dzieło tkacza, dla Aarona i dla jego synów. **28** I zawój z bisioru, i wiązane nakrycia głowy[5] z bisioru, i lniane spodnie ze skręconego bisioru, **29** i pas ze skręconego bisioru i z fioletu, i z purpury, i ze szkarłatnego karmazynu, dzieło hafciarza, jak JHWH przykazał Mojżeszowi.

30 Zrobili też diadem,[a6] oznakę poświęcenia[7] ze szczerego złota, i wypisali na nim, pismem rytym [niczym] na pieczęci: Poświęcony JHWH.[8] **31** I przywiązali do niego sznur z fioletu, aby przytwierdzić [go] do zawoju z wierzchu, jak JHWH przykazał Mojżeszowi.

30[a] Wj 29:6

Odbiór robót
(Wj 35:10-19)

32 Tak zakończona została wszelka praca nad przybytkiem namiotu spotkania. Synowie Izraela zrobili wszystko dokładnie tak, jak JHWH przykazał Mojżeszowi – tak zrobili.

33 I przynieśli przybytek do Mojżesza, namiot i wszystkie jego przybory: jego haczyki, jego deski, jego poprzeczki, jego słupy i ich podstawy, **34** i nakrycie ze skór baranich barwionych na czerwono, i nakrycie ze skór garbowanych, i okrywającą zasłonę, **35** i skrzynię Świadectwa, i jej drążki, i pokrywę przebłagania, **36** stół ze wszystkimi jego przyborami i chleb oblicza; **37** świecznik ze szczerego [złota], jego lampy, lampy [stawiane] w rzędzie i wszystkie jego przybory, i oliwę do oświetlania, **38** i złoty ołtarz, i oliwę do namaszczania, i wonne kadzidło, i kotarę wejściową do namiotu, **39** i ołtarz miedziany, i jego miedzianą kratę, jego drążki i wszystkie jego przybory; kadź z jej podstawą, **40** osłony dziedzińca, jego słupy i jego podstawy, kotarę wejściową na dziedziniec, jej sznury i paliki oraz wszystkie przybory do służby

---

1 PS dod.: *i zrobili urim i tummim, jak przykazał JHWH Mojżeszowi*, ויעשו אֶת־הָאֻרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יהוה אֶת־מֹשֶׁה.

2 *pancerz*, תַּחְרָא (*tachra'*), hl[2], por. Wj 39:23.

3 PS dod.: *i ze skręconego bisioru*, וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר, pod. G (Wj 36:32).

4 PS dod. w obu przyp. przy *dzwoneczku przyd złoty*: זָהָב; pod. G (Wj 36:33), gr. κώδων χρυσοῦς.

5 *wiązane nakrycia głowy*, פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעֹת, zob. Ez 24:17; 44:18.

6 *diadem*, צִיץ (*tsits*), tj. *kwiat*; w Wj 29:6 nazwany: נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ; wg tradycji rabinicznej mierzył on dwa palce grub. (ok. 3 cm), a co do dł. sięgał od ucha do ucha.

7 *oznakę poświęcenia*, נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ, lub: *znak świętości*, wcześniej nazwany *diademem*: צִיץ (*tsits*), z napisem: קֹדֶשׁ לַיהוָה, zob. Wj 28:36-38.

8 *Poświęcony JHWH*, קֹדֶשׁ לַיהוָה; wg G: *świątynia* (l. *świętość*) *Pana*, ἁγίασμα κυρίου.

w przybytku, w namiocie spotkania,
41 haftowane szaty do służby w [miejscu] świętym, święte szaty dla Aarona, kapłana, i szaty jego synów do kapłaństwa – **42** dokładnie jak przykazał JHWH Mojżeszowi, tak wykonali synowie Izraela wszelką pracę.

43 A gdy Mojżesz obejrzał całe to dzieło, a oto wykonali je tak, jak przykazał JHWH – dokładnie tak [je] wykonali – Mojżesz ich pobłogosławił.

Wzniesienie i poświęcenie przybytku

40 I przemówił JHWH do Mojżesza tymi słowy:

2 W pierwszym dniu pierwszego miesiąca wzniesiesz przybytek[1] namiotu spotkania.[2] **3** Ustawisz tam skrzynię Świadectwa i zakryjesz skrzynię zasłoną.[3] **4** Wniesiesz stół i ustawisz jego zastawę. Wniesiesz świecznik i osadzisz [na nim] jego lampy. **5** Ustawisz złoty ołtarz do kadzenia przed skrzynią Świadectwa i umieścisz kotarę u wejścia do przybytku.

6 Następnie ustawisz ołtarz całopalny przed wejściem do przybytku namiotu spotkania **7** i ustawisz kadź między namiotem spotkania a ołtarzem, i nalejesz do niej wody.

8 Potem wytyczysz wokoło dziedziniec i umieścisz kotarę w bramie dziedzińca.

9 Następnie weźmiesz oliwę do namaszczania i namaścisz przybytek oraz wszystko, co w nim jest, i poświęcisz go wraz ze wszystkimi jego przyborami – i będzie święty. **10** Namaścisz też ołtarz całopalny i wszystkie jego przybory, i poświęcisz ołtarz, i stanie się ołtarz świętością na świętościami.[4] **11** Namaścisz kadź i jej podstawę, i poświęcisz ją.

12 Potem przyprowadzisz Aarona i jego synów do wejścia do namiotu spotkania i obmyjesz ich wodą. **13** I ubierzesz Aarona w święte szaty, i namaścisz go, i poświęcisz go, i będzie Mi pełnił służbę kapłańską. **14** Przyprowadzisz też jego synów i ubierzesz ich w tuniki. **15** I namaścisz ich tak, jak namaściłeś ich ojca, i będą Mi pełnić służbę kapłańską, a to namaszczenie będzie im ku kapłaństwu na wieki, po [wszystkie] ich pokolenia.

16 I uczynił Mojżesz dokładnie tak, jak mu przykazał JHWH – tak uczynił.

17 I stało się w pierwszym miesiącu, w drugim roku, w pierwszym [dniu] tego miesiąca,[5] że przybytek został wzniesiony.

18 Wzniósł więc Mojżesz przybytek i rozmieścił jego podstawy, i ustawił jego deski, i założył jego poprzeczki, i ustawił jego słupy, **19** i rozpiął namiot[6] nad przybytkiem, i umieścił okrycie namiotu nad nim od góry – jak JHWH przykazał Mojżeszowi.

20 Następnie wziął i włożył Świadectwo do skrzyni, umieścił drążki przy skrzyni, a pokrywę przebłagania umieścił na skrzyni od góry. **21** I wniósł skrzynię do przybytku, i umieścił osłaniającą zasłonę, i przykrył skrzynię Świadectwa – jak JHWH przykazał Mojżeszowi.

22 I ustawił[7] stół w namiocie spotkania po północnej stronie przybytku na zewnątrz zasłony **23** i rozłożył na nim chleb przed obliczem JHWH, jak JHWH przykazał Mojżeszowi. **24** Umieścił też świecznik w namiocie spotkania, naprzeciw stołu, po południowej stronie przybytku, **25** i osadził [na nim] lampy przed obliczem JHWH, jak JHWH przykazał Mojżeszowi. **26** I ustawił złoty ołtarz w namiocie spotkania przed zasłoną, **27** i spalił na nim wonne kadzidło,[8] jak JHWH przykazał Mojżeszowi. **28** Następnie umieścił kotarę u wejścia do przybytku.

---

1 *przybytek*: brak w GK.
2 Wg PS: הַמִּשְׁכָּן (z det.) pod. w w. 6.
3 Wg PS: *pokrywą przebłagania* lub *przebłagalnią*, הַכַּפֹּרֶת.
4 Tj. *rzeczą najświętszą*, קֹדֶשׁ קָדָשִׁים.
5 PS dod.: *po wyjściu z Egiptu*, לְצֵאתָם מִמִּצְרַיִם, pod. G, ἐκπορευομένων αὐτῶν ἐξ Αἰγύπτου.
6 Wg G: *zasłony*, τὰς αὐλαίας.
7 *i ustawił*, וַיִּתֵּן: w PS: וַיָּשֶׂם.
8 PS dod.: *przed obliczem JHWH*, לִפְנֵי יהוה.

29 Ołtarz całopalny ustawił u wejścia do przybytku namiotu spotkania, i złożył na nim ofiarę całopalną i ofiarę z pokarmów, jak JHWH nakazał Mojżeszowi.

30 Ustawił też kadź między namiotem spotkania a między ołtarzem i nalał do niej wody do obmywania. **31** I obmyli [wodą] z niej – Mojżesz, Aaron i jego synowie – swoje ręce i swoje nogi. **32** Ilekroć wchodzili do namiotu spotkania lub zbliżali się do ołtarza, obmywali się, jak JHWH przykazał Mojżeszowi.

33 Potem ustawił dziedziniec wokół przybytku i ołtarza i umieścił kotarę w bramie dziedzińca – i dokonał Mojżesz dzieła.[1]

Chwała PANA w przybytku

(Lb 9:15-23)

34 Wtedy obłok zakrył namiot spotkania i chwała JHWH napełniła przybytek. **35** A Mojżesz nie był w stanie wejść do namiotu spotkania, gdyż spoczywał na nim obłok i chwała JHWH napełniała przybytek.[a]

36 A ilekroć obłok podnosił się znad przybytku, wyruszali synowie Izraela we wszystkich swych wędrówkach, **37** a gdy obłok nie podnosił się, nie wyruszali – aż do dnia jego podniesienia się. **38** Gdyż[2] obłok JHWH[3] był nad przybytkiem za dnia, a ogień był w nim w nocy – na oczach całego domu Izraela we wszystkich ich wędrówkach.

Rozdział 40
35[a] 1Krl 8:10-11; Iz 6:4; Ez 43:4-5; Obj 15:8

1 PS dod.: *całego*, כל, pod. G.

2 Lub: *Tak!*

3 *JHWH*: brak w G.

Nowe Przymierze

List św. Pawła do Galacjan

Autor: Apostoł Paweł (mógł mieć wówczas 41 lub 44 lata).
Czas: 49 lub 52 r. po Chr.
Miejsce: Antiochia.
Cel: Podkreślenie prawdy, że usprawiedliwienie, obiecane jeszcze przed nadaniem Prawa, oraz rozwój duchowego życia stają się udziałem grzesznika wyłącznie dzięki wierze w Jezusa Chrystusa.
Temat: Usprawiedliwienie jest sprawą wiary.

Powitanie

1 Paweł,[a] apostoł[b] nie od ludzi[1] ani
przez człowieka,[c] lecz przez Jezu-
sa Chrystusa i Boga Ojca,[a] który Go
wzbudził z martwych,[d2] **2** oraz wszyscy
bracia,[a3] którzy są ze mną, do zgroma-
dzeń[b] Galacji:[c] **3** Łaska[a] wam i pokój[b4]
od Boga, naszego Ojca, i Pana Jezusa
Chrystusa, **4** który wydał samego sie-
bie za nasze grzechy,[a] aby w ten spo-
sób wyrwać nas z teraźniejszego wie-
ku złego[b] według woli Boga i naszego
Ojca,[c] **5** któremu chwała na wieki wie-
ków.[5] Amen.[a]

Zdziwienie Pawła łatwowiernością Galacjan

6 Dziwię się, że tak szybko dajecie
się odwieść od Tego, który was powo-
łał[a] w łasce Chrystusa, do innej ewan-
gelii,[b] **7** jednak innej nie ma, chyba że
[są] jacyś ludzie, którzy was niepoko-
ją[a] i chcą przekręcić[b] ewangelię Chry-
stusa. **8** Ale choćbyśmy nawet my albo
anioł z nieba[a] głosił wam ewangelię
inną od tej, którą my wam ogłosiliśmy,
niech będzie przeklęty![b] **9** Jak powie-
dzieliśmy przedtem, tak i teraz znowu
mówię: Jeśli wam ktoś głosi ewangelię
inną od tej, którą przejęliście, niech bę-
dzie przeklęty!

10 A teraz, czy chcę sobie zjednać
ludzi, czy Boga? Albo czy staram się
przypodobać ludziom?[a] Gdybym nadal
chciał się przypodobać ludziom, nie
byłbym sługą Chrystusa.[b]

Paweł o pochodzeniu swoich wiadomości

11 Oznajmiam wam bowiem, bracia:
Ewangelia głoszona wam przeze mnie[a]
nie jest według [myśli] ludzkiej; **12** bo
też ani ja nie przejąłem jej od człowie-
ka, ani mnie nie nauczono, lecz [mam
ją][a] przez objawienie Jezusa Chrystu-
sa.[b] **13** Słyszeliście bowiem o moim po-
przednim postępowaniu w judaizmie,
że wyjątkowo prześladowałem zgro-
madzenie Boże i niszczyłem je,[a] **14** i ro-
biłem większe postępy w judaizmie niż
wielu rówieśników mojego pokolenia,
będąc w większym stopniu gorliwcem[a]
moich ojczystych tradycji.[b] **15** Gdy jed-
nak spodobało się Bogu,[a] który mnie
naznaczył od łona mojej matki[b] i powo-
łał[c] przez swoją łaskę,[d] **16** żeby objawić
swego Syna we mnie,[a6] abym Go gło-
sił między poganami,[b] natychmiast,

1 *nie od ludzi*: w obliczu zagrożenia herezją Paweł powołuje się na fakt, że swoje apostolstwo otrzymał od samego Boga (por. w. 11); choć nie należał on do grona Dwunastu, został powołany przez samego Chrystusa (Dz 9:4-6; 22:7; 26:16); Ga 1:1[L].

2 Wiara w zmartwychwstanie jest podstawą ewangelii (zob. Dz 17:18; Rz 1:4; 1Kor 15:20; 1P 1:3).

3 Apostoł nie reprezentuje własnych poglądów, ale wypowiada się w imieniu *wszystkich, którzy są z nim*.

4 *Łaska i pokój* to więcej niż adaptacja powszechnego gr. (*łaska*) i hbr. (*pokój*) pozdrowienia. U Pawła *łaska* leży u podstaw wszystkiego (1Kor 4:7; 15:10; 2Kor 3:5-6; 10:13; 12:9), a *pokój* jest skutkiem zjednoczenia z Jezusem (Flp 4:6-7).

5 Podobne doksologie: Rz 9:5; 11:36; 16:27; Ef 3:21; 1Tm 1:17.

6 Lub: *w moim przypadku*.

1[a] Dz 7:58; 8:1, 3; 9:1-30; 11:25, 30; 13:1-4, 7, 9, 13; 15:2; **[b]** Rz 1:5; 1Kor 9:1-2, 5; 15:9; 2Kor 11:5; 12:11; **[c]** Tt 1:3; **[d]** Dz 2:24; Rz 4:24
2[a] Flp 4:21; **[b]** 1Kor 7:17; 11:16; **[c]** Dz 16:6; 1Kor 16:1
3[a] J 1:14; Rz 5:2; Ga 2:9, 21; 5:4; **[b]** J 14:27; Rz 1:7; Ef 1:2; Flp 1:2; Flm 3
4[a] Mt 20:28; 1Kor 15:3; Ga 2:20; Ef 5:2, 25; 1Tm 2:6; Tt 2:14; 1P 2:24; **[b]** Dz 26:18; 2Kor 4:4; Ef 2:2; 1J 5:19; **[c]** Ef 1:5
5[a] Rz 11:36
6[a] Rz 8:30; Ef 1:18; **[b]** Dz 15:1; Rz 16:17; 2Kor 11:4
7[a] Dz 15:24; Ga 5:10, 12, **[b]** Jr 23:16, 36
8[a] 2Kor 11:14; **[b]** Rz 9:3; 1Kor 16:22
10[a] Rz 2:29; 1Ts 2:4; **[b]** Rz 1:1
11[a] Dz 20:24; Rz 2:16; 16:25; 1Kor 15:1-2
12[a] 1Kor 15:3; **[b]** 1Kor 2:10; 2Kor 12:1; Ga 2:2; Ef 3:3; Tt 1:3; Obj 1:1
13[a] Dz 8:3; 9:1, 2; 22:4-5; 26:9-11; 1Kor 15:9; Flp 3:6; 1Tm 1:13
14[a] Dz 21:20; 22:3; **[b]** Mt 15:2-6
15[a] 1Kor 1:21; Ef 1:5, 9; **[b]** Iz 49:1; Jr 1:5; Łk 1:15; Dz 9:15; **[c]** Rz 1:1; 8:28; **[d]** Rz 12:3; 1Kor 3:10; 15:10; Ef 3:2, 8; 1Tm 1:14
16[a] Ga 2:20; 4:6; **[b]** Dz 9:15; 22:21; 26:17-18; Ga 2:7-9; Ef 3:8

nie radziłem się ciała ani krwi,[c] **17** nie
udałem się do Jerozolimy, do tych, któ-
rzy przede mną byli apostołami, ale
odszedłem do Arabii,[1] po czym znów
wróciłem do Damaszku.[a] **18** Następ-
nie, po trzech latach, udałem się do
Jerozolimy, żeby zapoznać się z Kefa-
sem,[a] i przebywałem u niego piętna-
ście dni;[b2] **19** a innego z apostołów nie
widziałem poza Jakubem, bratem Pa-
na.[a] **20** Te rzeczy wam piszę – oto przed
obliczem Pana [oświadczam], że nie
kłamię.[a] **21** Potem poszedłem w oko-
lice Syrii[a] i Cylicji.[b] **22** A osobiście by-
łem nieznany zgromadzeniom[a] Judei,[b]
które są w Chrystusie. **23** A tylko sły-
szeli: Ten, który nas niegdyś prześlado-
wał, teraz głosi wiarę,[a] którą wcześniej
niszczył – **24** i z mego powodu chwali-
li Boga.[a]

Stosunek przywódców Kościoła do posługi Pawła

2 Potem, po czternastu latach,[3] wraz
z Barnabą[a4] znów udałem się do Je-
rozolimy,[b] zabierając też z sobą Tytu-
sa;[c5] **2** a udałem się tam w związku z obja-
wieniem;[a] przedstawiłem im ewange-
lię, którą głoszę wśród narodów,[b6] na
osobności zaś znaczniejszym, aby się
czasem nie okazało, że biegnę czy bie-
głem na próżno.[c] **3** Ale nawet Tytusa,
który był ze mną, jako Greka[a] nie zmu-
szono do obrzezania, **4** pomimo fałszy-
wych braci,[a7] wprowadzonych pota-
jemnie, aby wyszpiegować naszą wol-
ność,[b8] którą mamy w Chrystusie, żeby
nas podbić w niewolę,[c] **5** a którym ani
na chwilę[9] nie ustąpiliśmy poddańczo,
aby prawda ewangelii przetrwała ze
względu na was.[10] **6** Ze strony zaś tych,
którzy zdawali się coś znaczyć – czym
oni byli wcześniej, nie robi mi to żadnej
różnicy, Bóg nie ma względu na osobę[a11]
– ci znaczniejsi zatem niczego mi do-
dać nie doradzili; **7** raczej przeciwnie,
gdy zobaczyli, że została mi[a] powierzo-
na ewangelia [dla] nieobrzezania,[b] tak
jak Piotrowi[c] [dla] obrzezania – **8** bo
Ten, który działał w Piotrze w apostol-
stwie między obrzezanymi, działał i we
mnie wśród narodów[a] – **9** i gdy poznali
daną mi łaskę,[a] Jakub[b] i Kefas,[c] i Jan,[d]
którzy uchodzą za filary,[e] podali mi
i Barnabie prawicę [na znak] wspólno-
ty,[f] abyśmy [szli] do narodów, a oni do
obrzezanych; **10** abyśmy tylko pamię-
tali o ubogich,[a] co też pilnie starałem
się wykonać.[b]

Wystąpienie Pawła w obronie ewangelii łaski i wiary

11 A gdy Kefas[a] przyszedł do Antio-
chii,[b] w twarz mu się przeciwstawiłem,

16[c]Mt 16:17; Ef 6:12
17[a]Dz 9:19-22
18[a]J 1:42; 1Kor 1:12; 3:22; 9:5; 15:5; Ga 2:9, 11, 14; [b]Dz 9:26-28
19[a]Mt 13:55; Mk 6:3; Dz 12:17; 15:13; 21:18; 1Kor 15:7; Ga 2:9, 12; Jk 1:1
20[a]Rz 9:1; 1Tm 2:7
21[a]Dz 15:23, 41; [b]Dz 6:9; 21:39; 22:3; 23:34; 27:5
22[a]1Kor 1:2; [b]Dz 9:31; 1Ts 2:14
23[a]Dz 6:7; 13:8; 14:22; Rz 16:26; 1Kor 16:13; Ga 3:2, 5, 7, 9, 23, 25; Ef 4:13; 1Tm 1:19; 3:9, 13; 4:1, 6; 5:8; 6:10, 12, 21; 2Tm 3:8;4:7; Tt 1:13; Jd 3, 20; Obj 14:12
24[a]Mt 9:8; Dz 21:19-20

Rozdział 2
1[a]Dz 15:2; [b]Dz 4:36; 9:27; 11:22, 30; 12:25; 13:1, 2, 7, 43, 46, 50; 14:12, 14, 20; 15:2, 12, 22, 25, 35-37, 39; 1Kor 9:6; Ga 2:13; Kol 4:10; [c]2Kor 2:13; 7:6, 13, 14; 8:6, 16, 23; 12:18; 2Tm 4:10; Tt 1:4
2[a]Ga 1:12; [b]Dz 15:12; [c]1Kor 9:24, 26; Ga 4:11; 5:7; Flp 2:16; 1Ts 3:5; Hbr 12:1
3[a]Dz 16:3
4[a]Dz 15:1, 24; 2Kor 11:26; Ga 1:7; 2P 2:1; [b]Ga 5:1, 13; [c]Rz 8:15; Ga 4:9
6[a]Pwt 10:17; 2Krn 19:7; Jb34:19;Dz10:34; Rz 2:11; Ef 6:9; Kol 3:25; 1P 1:17
7[a]1Kor 9:17; 1Ts 2:4; 1Tm 1:11; Tt 1:3; [b]Dz 9:15; 22:21; Ga 1:16; [c]Mt 4:18-19; 10:5-6; 16:16-19; Dz 1:15; 2:14; 1P 1:1

8[a]Dz 15:12
9[a]Rz 1:5; 1Kor 15:10; Ga 1:15; [b]Ga 1:19; [c]Ga 1:18; [d]Mt 4:21; Dz 3:1; 4:19; [e]1Tm 3:15; Obj 3:12; [f]Flp 2:1; 1J 1:3, 7
10[a]Pwt 15:7-8,11; Est 9:22; Mt 26:11; [b]Dz 11:29-30; 24:17; Rz 12:13; 15:26; 1Kor 16:1; 2Kor 9:1, 12
11[a]Ga 1:18; [b]Dz 11:19; 13:1; 15:30, 35

---

1 *Arabia*: królestwo nebatejskie, wówczas pod władzą Aretasa IV (9 r. p. Chr.-40 r. po Chr.). Obszarem obejmowało *zach* Mezopotamię, *wsch* i *pd* Syrię oraz ziemie Izraela aż po Synaj. W czasach rzymskich na tych terenach powstały niezależne królestwa.

2 *piętnaście dni*, Ga 1:18[L].

3 *Po czternastu latach* – od nawrócenia. Paweł może mieć na myśli pobyt w Jerozolimie wspomniany w Dz 11:30 (ok. 44 r. po Chr.) lub w Dz 15, związany z problemem w Antiochii (ok. 50 r. po Chr.).

4 *Barnaba*, Βαρναβᾶς, czyli: *syn zachęty*, to Józef, Lewita z Cypru (Dz 4:36), uczestnik pierwszej podróży misyjnej Pawła (Dz 13:1-14:28).

5 *Tytus*, Τίτος, czyli: *czcigodny*, nie był Żydem; wysłannik Pawła do Koryntu i jego przedstawiciel w kościele na Krecie (Tt 1:5).

6 *narodów*, ἔθνεσιν, l. *pogan*.

7 *Fałszywi bracia*: osoby wprowadzone do wspólnoty przez jej nieszczerych l. naiwnych członków, być może wiązane z faryzeuszami (Dz 15:5), dążące do zatrzymanie wspólnoty w kręgu religii żydowskiej.

8 Wolność od Prawa ozn., że postępujemy motywowani nie przez *zewnętrzny* nakaz, lecz przez żyjącego *w nas* Chrystusa, zob. Ga 2:20; 5:1; 5:16.

9 *ani na chwilę*, οὐδὲ πρὸς ὥραν, idiom: *ani na godzinę*.

10 Ewangelia o *sprawiedliwości przez wiarę w Chrystusa* nierozerwalnie łączy się z wolnością *od* Prawa *do* życia bez Prawa (Ga 2:5; 5:1; 1Kor 9:21). Poddanie tej wolności niweczy prawdę ewangelii.

11 *nie ma względu na osobę*, idiom hbr.: *nie bierze oblicza człowieka*.

bo też był winny. **12** Zanim bowiem
przyszli niektórzy od Jakuba, jadał ra-
zem z poganami;[a] a gdy przyszli, zaczął
[od nich] stronić[b] i odcinać się z obawy
przed tymi z obrzezania.[1] **13** W tym ob-
łudnym postępowaniu dołączyli do
niego i inni Żydzi; Barnaba[a] również
dał się wciągnąć w ich obłudę. **14** Ale
gdy zauważyłem, że nie idą prawidło-
wo,[a] zgodnie z prawdą ewangelii, po-
wiedziałem do Kefasa[b] wobec wszyst-
kich:[c] Jeśli ty, będąc Żydem, żyjesz
po pogańsku, a nie po żydowsku, jak
chcesz zmusić pogan do życia po ży-
dowsku?
15 My jesteśmy Żydami z natury,[a2]
a nie grzesznikami z pogan, **16** przeko-
nani jednak, że człowiek jest usprawie-
dliwiany[3] nie z uczynków Prawa,[a] a tyl-
ko przez wiarę Jezusa Chrystusa,[b4] i my
w Chrystusa Jezusa uwierzyliśmy, aby-
śmy byli usprawiedliwieni z wiary
Chrystusa, a nie z uczynków Prawa,
gdyż z uczynków Prawa nie będzie
usprawiedliwione żadne ciało.[5] **17** Jeśli
zaś szukając dostąpienia usprawiedli-
wienia w Chrystusie,[a] i my sami oka-
zaliśmy się grzesznikami, to czy Chry-
stus jest na usługach grzechu? W żad-
nym razie. **18** Bo jeśli znów odbudowu-
ję to, co zburzyłem, stwierdzam o so-
bie, że jestem przestępcą. **19** Ja bowiem
przez Prawo umarłem dla Prawa, abym
żył dla Boga.[a] **20** Wraz z Chrystusem je-
stem ukrzyżowany,[a] żyję zaś już nie ja,
żyje we mnie Chrystus;[b] teraz zaś, ży-
jąc w ciele, żyję[c] w wierze[d] w Syna Bo-
żego,[6] który mnie pokochał[e] i wydał za
mnie samego siebie.[f] **21** Nie lekceważę[7]
łaski Bożej;[a] bo jeśli sprawiedliwość
jest przez Prawo,[b] to Chrystus umarł[c]
na darmo.

Usprawiedliwienie sprawą wiary

3 O, nierozumni[a] Galacjanie! Kto was
otumanił,[b8] was, przed których
oczami był wcześniej wymalowany[9]
obraz Jezusa Chrystusa ukrzyżowa-
nego?[c] **2** Chcę dowiedzieć się od was
tego jednego:[a] Czy z uczynków Pra-
wa[b] otrzymaliście Ducha, czy ze słu-
chania z wiarą?[c10] **3** Czy aż tak niero-
zumni jesteście? Rozpoczęliście w Du-
chu, a teraz kończycie w ciele?[a11] **4** Czy
tak wiele doświadczyliście[12] na próż-
no?[a] Rzeczywiście na próżno. **5** Czy
więc Ten, który zaopatruje was w Du-
cha i dokonuje wśród was dzieł mo-
cy,[a] [czyni to] z uczynków Prawa, czy
ze słuchania z wiarą? **6** Tak jak Abra-
ham *uwierzył Bogu i poczytano mu*
[to] *za sprawiedliwość*.[a] **7** Wiedzcie za-
tem, że ci, którzy są z wiary, są synami

12[a]Dz 11:3; [b]Dz 10:28
13[a]Dz 4:36
14[a]Hbr 12:13; [b]Ga 1:18; [c]1Tm 5:20
15[a]Dz 22:3; Flp 3:5
16[a]Ps 143:2; Dz 13:39; Rz 3:20; [b]Dz 13:38; Rz 3:28; 4:5; 5:1; 9:30; Ga 3:11; Ef 2:8; Flp 3:9
17[a]Rz 3:24
19[a]Rdz 2:17; Rz 7:6; Ef 2:1; 1Ts 5:10
20[a]Rz 6:6; Ga 6:14; [b]J 14:20; 15:4-5; 17:23, 26; Rz 8:10; [c]J 6:57; 14:19; [d]Ga 3:22, 26; [e]J 13:1; 17:23; 1J 3:16; [f]Ga 1:4; 1Tm 2:6; Tt 2:14
21[a]Ga 5:4; [b]Rz 9:31; Ga 3:21; [c]1P 2:24; 3:18

Rozdział 3
1[a]Łk 24:25; [b]Ga 5:7; [c]1Kor 1:23; 2:2
2[a]J 20:22; Dz 2:38; 10:47; 15:8; Ga 4:6; Ef 1:13; Hbr 6:4; [b]Rz 3:20, 28; Ga 2:16; [c]J 5:24; Rz 10:16-17; Hbr 4:2
3[a]Ga 4:23, 29; 5:13, 16-17, 19, 24; 6:8,12-13
4[a]Hbr 10:32
5[a]1Kor 12:10
6[a]Rdz 15:6; Rz 4:3; Jk 2:23
7[a]Łk 3:8; 19:9; J 8:39

---

1 Tzn. głoszącymi, że nawróceni spośród pogan powinni zostać obrzezani, zob. Dz 15.

2 *Żydami z natury*, φύσει Ἰουδαῖοι.

3 *Usprawiedliwić*, δικαιόω, nie znaczy *wytłumaczyć*, ale *uczynić sprawiedliwym* lub *ogłosić sprawiedliwym*. Paweł używa słowa *sprawiedliwość* w odniesieniu do: (1) zbawienia; (2) statusu sprawiedliwości, możliwego dzięki dziełu odkupienia i wierze w Chrystusa (Rz 1-5); (3) świętości, będącej skutkiem życia w Chrystusie (Rz 6-8).

4 *wiarę Jezusa Chrystusa*, πίστεως Ἰησοῦ χριστοῦ, l. *wiarę [odnoszącą się do] Jezusa*, l. *podaną, zapoczątkowaną, określoną przez* Niego; πίστις Ἰησοῦ χριστοῦ, może w tym przyp. ozn. *sferę* przeżywania lub doświadczenia, której reguły określa Jezus i której istnienia On jest podstawą; relacje w tej sferze mogą być wyrażane m.in. przez gen. obiectivus, tj. wiarę w Jezusa, lub inne konstrukcje gram. możliwe i zrozumiałe w kontekście języka polskiego, np. *zawierzenie Jezusowi*, *wiarę, do której wzywa Jezus* (l. *której jest podstawą*), itp.; zob. Rz 3:22, 26; Ga 2:20; 3:22; Flp 3:9; Ga 2:16[L]. Warto zauważyć, że πίστις ozn. też zaufanie i wierność.

5 Idiom hbr.: *nic, co żyje, żadna istota*.

6 *w wierze w Syna Bożego*, ἐν πίστει ζῷ τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, l.: (1) *w wierze [podanej] przez Syna Bożego* (gen. subiectivus l. auctoris); (2) *w wierze Synowi Bożemu* l. *w wierze [odnoszącej się do] Syna Bożego* (gen. obiectivus l. epexegeticus), zob. w. 16; Ga 2:20[L].

7 Lub: *Nie odrzucam*, gr. Οὐκ ἀθετῶ.

8 Lub: *omamił, rzucił na was urok*.

9 Lub: *publicznie ogłoszony* (Ga 3:1[L]).

10 Lub: *z posłuszeństwa wierze, ze słuchania wiary*, ἐξ ἀκοῆς πίστεως, zob. w. 5.

11 Lub: *doskonaliście się w ciele*.

12 W sensie pozytywnym (w. 5) lub negatywnym (nie ma wzmianek o prześladowaniach w *pn* Galacji, ale jest mowa o cierpieniach w *pd*: Dz 14:2, 19, 22).

8[a]Rz 3:30;
[b]Rdz 12:3; 18:18;
Dz 3:25
9[a]Rz 4:16
10[a]Pwt 27:26;
Jr 11:3
11[a]Rz 3:20;
Ga 2:16;
[b]Ha 2:4;
Rz 1:17; Ga 2:20;
Hbr 10:38
12[a]Kpł 18:5;
Ez 20:11; Rz 10:5
13[a]Rz 3:24; 8:3;
Ga 4:5;
[b]Rdz 3:17;
[c]2Kor 5:21;
[d]Pwt 21:23;
Dz 5:30; 10:39
14[a]Rz 4:9, 16;
[b]Dz 2:33, 39;
Ef 1:13
15[a]Hbr 9:17
16[a]Łk 1:55;
Dz 20:32; 26:6;
Rz 9:4;
[b]Rdz 12:7; 13:15;
17:7; 22:18; 24:7
17[a]Rdz 15:13;
Wj 12:40; Dz 7:6
18[a]Rz 4:14;
[b]Hbr 6:13-17
19[a]Rz 3:20; 7:7;
[b]Rz 4:15; 5:20;
[c]Dz 7:38,53;
Hbr 2:2;
[d]Wj 20:19;
Pwt 5:5
20[a]1Tm 2:5;
Hbr 8:6; 9:15;
12:24;
[b]Pwt 6:4
21[a]Rz 8:2-4;
Ga 2:21
22[a]Rz 3:9-19, 23;
11:32;
[b]Dz 10:43
23[a]Ga 4:2-3
24[a]Dz 13:39;
Rz 10:4; Ga 2:16
26[a]J 1:12;
Rz 8:14, 17;
Ga 4:6-7
27[a]Mt 28:19;
Rz 6:3;
[b]Rz 13:14;
Ef 4:24; Kol 3:10
28[a]Rz 10:12;
1Kor 12:13;
Kol 3:11;
[b]1Kor 11:11;
[c]J 10:16; 17:11,
21-23;
Ef 2:14-16; 4:4;
[d]Ef 3:6
29[a]1Kor 3:23;
[b]Rdz 21:12;
Rz 9:7-8;
[c]Rz 8:16-17;
Tt 3:7;
[d]Ga 4:28

Abrahama.[a] **8** Pismo zaś, które przewidywało, że Bóg będzie usprawiedliwiał narody[1] z wiary,[a] już wcześniej ogłosiło Abrahamowi: *W tobie będą błogosławione wszystkie narody*.[b] **9** Tak więc ci, którzy są z wiary, dostępują błogosławieństwa z wierzącym Abrahamem.[a]

10 Bo wszyscy, którzy są z uczynków Prawa, są pod przekleństwem; napisane jest bowiem: *Przeklęty każdy, kto nie trwa we wszystkim, co zostało napisane w zwoju Prawa, by to czynić*.[a] **11** A że w Prawie nikt nie jest usprawiedliwiany u Boga,[a] to oczywiste, bo: *Sprawiedliwy z wiary żyć będzie*.[b] **12** Prawo zaś nie jest z wiary, ale: *Kto je*[2] *wypełnia, dzięki nim żyć będzie*.[a] **13** Chrystus wykupił nas[a] od przekleństwa Prawa[b] przez to, że zamiast nas stał się przekleństwem[c] – bo jest napisane: *Przeklęty każdy, którego powieszono na drzewie*[d] – **14** aby błogosławieństwo Abrahama[a] stało się w Chrystusie Jezusie udziałem pogan, abyśmy obietnicę Ducha[b] otrzymali przez wiarę.

Dziedzictwo sprawą obietnicy

15 Bracia, po ludzku mówię: Uprawomocnionego postanowienia[a][3] – mimo że ludzkie – nikt nie obala i nic się do niego nie dodaje. **16** Obietnice zaś zostały ogłoszone Abrahamowi i jego nasieniu.[a] Nie mówi: I nasionom, jako wielu, lecz jako jednemu: *i twojemu nasieniu*[b] – którym jest Chrystus. **17** To zaś mówię: Przymierza[4] uprzednio uprawomocnionego przez Boga nie unieważnia po czterystu trzydziestu latach[a][5] Prawo, by przez to podważyć obietnicę. **18** Jeśli bowiem dziedzictwo jest z Prawa, to już nie z obietnicy.[a] Bóg zaś Abrahamowi nadał [je] z łaski przez obietnicę.[b]

Rola Prawa

19 Czym zatem jest Prawo?[a] Zostało dodane z powodu przestępstw[b] – dopóki nie przyjdzie Nasienie,[6] któremu została dana obietnica – zarządzone przez aniołów[c] do rąk pośrednika.[d] **20** Pośrednik[a] zaś nie jest jeden, Bóg natomiast jest jeden.[b][7] **21** Czy więc Prawo jest przeciw obietnicom Boga? W żadnym razie! Gdyby bowiem dane było Prawo zdolne ożywić, sprawiedliwość rzeczywiście byłaby z Prawa.[a] **22** Ale Pismo zamyka wszystkich pod grzechem,[a][8] aby obietnica z wiary Jezusa Chrystusa[9] była udziałem tych, którzy wierzą.[b]

23 Przed przyjściem zaś wiary, jako zamknięci, byliśmy strzeżeni przez Prawo[a] aż do objawienia mającej nadejść wiary. **24** Tak więc Prawo stało się naszym przewodnikiem[10] do Chrystusa, abyśmy byli usprawiedliwieni z wiary.[a] **25** Gdy zaś przyszła wiara, nie jesteśmy już pod przewodnikiem. **26** Wszyscy bowiem jesteście synami Boga przez wiarę w Jezusa Chrystusa.[a] **27** Bo wszyscy, ilu was było ochrzczonych w Chrystusa,[a] odzialiście się w Chrystusa.[b] **28** Nie ma Żyda ani Greka,[a] nie ma niewolnika ani wolnego, nie ma mężczyzny ani kobiety,[b] gdyż wy wszyscy jesteście jedno[c] w Jezusie Chrystusie.[d] **29** A jeśli wy [należycie do] Chrystusa,[a] to jesteście nasieniem Abrahama,[b] dziedzicami[c] – według obietnicy.[d]

---

1 Lub: *pogan*.
2 Tj. przykazania.
3 *postanowienie*, διαθήκη: (1) u Greków i Rzymian termin dot. spraw spadkowych, tj. *testament* l. *ostatnia wola* (Hbr 9:16, 17); (2) *kontrakt, porozumienie, traktat* między stronami l. osobami (Ga 3:15); (3) *przymierze, porozumienie, obietnica* l. *deklaracja woli* ze strony Boga i na Jego warunkach (Mk 14:24; Łk 1:72; Ga 3:17, por. Hbr 9:16, 17).
4 *Przymierza*: to samo słowo διαθήκη, tłum. w w. 15 jako *postanowienie*.
5 Co do tego okresu, zob. Ga 3:17[L].
6 Lub: *Potomek*.
7 Bóg, nadając Izraelowi Prawo, użył pośredników; składając Abrahamowi obietnicę, uczynił to osobiście – ranga obu wydarzeń jest inna.
8 Lub: *pod władzę grzechu*.
9 Tj. *obietnica z wiary [objawionej przez] Jezusa*, por. ww 23-25, zob. Ga 2:16.
10 *Przewodnik*, παιδαγωγός: niewolnik, który w bogatszych rodzinach opiekował się chłopcami w wieku 6-16 lat. Nadzorował on dzieci w domu i odprowadzał do szkoły – do mistrza l. nauczyciela (gr. διδάσκαλος).

4 A mówię: Tyle czasu, ile dziedzic[a]
jest małym dzieckiem,[1] niczym się
nie różni od niewolnika, chociaż jest
panem wszystkiego, **2** ale jest pod do-
zorcami[2] i rządcami aż do czasu usta-
lonego przez swego ojca.[a3] **3** Podob-
nie i my, gdy byliśmy niedojrzali, po-
zostawaliśmy zniewoleni pod żywio-
łami świata;[a4] **4** gdy jednak nadeszła
pełnia czasu,[a] Bóg wysłał swojego Sy-
na,[b] który narodził się z kobiety,[c] naro-
dził się pod Prawem,[d] **5** aby wykupić[a]
tych, którzy byli pod Prawem, abyśmy
dostąpili usynowienia.[b5] **6** A ponieważ
jesteście synami,[a] Bóg wysłał do wa-
szych serc Ducha[b] swojego Syna, woła-
jącego: Abba,[6] Ojcze![c] **7** Tak więc już nie
jesteś niewolnikiem, lecz synem, a je-
śli synem, to i dziedzicem przez Boga.[a]

Powrót do Prawa niepotrzebny

8 Wprawdzie kiedyś, gdy nie zna-
liście Boga,[a] służyliście tym, którzy
z natury nie są bogami;[b] **9** teraz jed-
nak, gdy poznaliście Boga,[a] a raczej,
gdy zostaliście przez Boga poznani,[b]
dlaczego znów zawracacie do słabych
i nędznych żywiołów,[c] pod którymi po-
nownie chcecie służyć? **10** Przestrzega-
cie dni, miesięcy, świąt i lat![a] **11** Boję się
o was, czy w jakiś sposób nie trudziłem
się dla was na darmo.[a]

12 Błagam was, bracia, stawajcie się
tacy jak ja,[a] gdyż i ja – jak wy. W ni-
czym mnie nie skrzywdziliście; **13** wie-
cie przecież, że po raz pierwszy głosi-
łem wam ewangelię z powodu słabo-
ści ciała.[a] **14** I chociaż moje ciało było
dla was próbą,[a] nie pogardziliście mną
ani nie wypluliście mnie, ale przyjęli-
ście mnie jak anioła Bożego,[b] jak Chry-
stusa Jezusa. **15** Gdzie więc jest wasze
szczęście? Bo zaświadczam wam, że
– gdyby było można – wyłupilibyście
sobie oczy i dali je mnie. **16** Czy dlate-
go stałem się waszym wrogiem, że mó-
wię wam prawdę?[a] **17** Zabiegają o was
nie ze szlachetnych [pobudek],[7] lecz
po to, by was odłączyć, abyście [wy]
o nich zabiegali.[a] **18** Piękną zaś rze-
czą jest zabiegać w dobrej sprawie – za-
wsze, a nie tylko wtedy, gdy jestem po-
śród was obecny. **19** Dzieci moje,[a] znów
w bólach was rodzę,[b] dopóki Chrystus
nie będzie w was ukształtowany;[c]
20 a chciałbym teraz być obecny przy
was i odmienić mój głos, bo jestem co
do was niepewny.

21 Powiedzcie mi, wy, którzy chcecie
być pod Prawem, czy nie słyszycie Pra-
wa? **22** Napisane jest bowiem, że Abra-
ham miał dwóch synów, jednego z nie-
wolnicy,[a] a drugiego z wolnej.[b] **23** Lecz
ten z niewolnicy narodził się według
ciała,[a] ten natomiast, który był z wol-
nej, ze względu na obietnicę.[b] **24** Jest to
przenośnia; one są dwoma przymierza-
mi: jednym, z góry Synaj,[a] rodzącym
w niewolę[b] – tym jest Hagar.[c] **25** Hagar
zaś jest górą Synaj w Arabii;[8] odpowia-
da ona teraźniejszej Jerozolimie, gdyż
wraz ze swoimi dziećmi wciąż służy
za niewolnicę. **26** Górna zaś Jerozoli-
ma[a] jest wolna i ona jest naszą matką.
27 Jest bowiem napisane:[a]

Rozraduj się, niepłodna,
która nie rodzisz!
Wydaj okrzyk i zawołaj,
ty, która nie rodzisz w bólach!
Bo więcej dzieci jest u porzuconej[9]
niż u tej, która ma męża.

28 Wy zaś, bracia, po Izaaku[a] jeste-
ście dziećmi obietnicy.[b] **29** Lecz jak
niegdyś ten, który został zrodzony we-
dług ciała, prześladował[a] zrodzonego
według Ducha,[b] tak i teraz.[c] **30** Lecz co

Rozdział 4
1[a]Ga 3:29
2[a]Ga 3:23, 25
3[a]Ga 5:1; Kol 2:8,20
4[a]Ef 1:10;
[b]J 1:14; Rz 1:3; 8:3;
[c]Rdz 3:15; Iz 7:14; Mt 1:23;
[d]Łk 2:21-24, 27
5[a]Ga 3:13;
[b]Rz 8:15; Ef 1:5
6[a]Rz 8:14; Ga 3:26;
[b]Rz 5:5; 8:9, 14, 16; 2Kor 3:17;
[c]Mk 14:36; Rz 8:15-16
7[a]Rz 8:17; Ga 3:29; Tt 3:7
8[a]1Kor 1:21; 1Ts 4:5; 2Ts 1:8;
[b]2Krn 13:9; Iz 37:19; Jr 2:11; 5:7; 16:20; 1Kor 8:4-6
9[a]Hbr 8:11;
[b]1Kor 8:3; 2Tm 2:19;
[c]Hbr 7:18
10[a]Rz 14:5; Kol 2:16
11[a]Ga 2:2; 2J 8
12[a]1Kor 4:16; 2Ts 3:7, 9; Hbr 6:12; 13:7
13[a]1Kor 2:3
14[a]Mt 10:40; Łk 9:48; J 13:20;
[b]1Sm 29:9; Za 12:8; Ml 2:7; 2Kor 5:20
16[a]Am 5:10
17[a]Rz 10:2; Ga 1:7
19[a]1J 2:1;
[b]1Kor 4:15; Flm 10;
[c]J 15:4; Rz 8:10; 2Kor 13:5; Ga 2:20; 3:27-29; 5:2, 4, 6; Kol 1:27
22[a]Rdz 16:15;
[b]Rdz 21:2
23[a]J 1:13;
[b]Rdz 17:16; Rz 9:7-9
24[a]Wj 19:11, 20; Pwt 33:2;
[b]Rz 8:15; Ga 5:1;
[c]Rdz 16:1, 3-5, 15; 21:9-10
26[a]Hbr 12:22; Obj 3:12; 21:2, 10
27[a]Iz 54:1
28[a]Rdz 17:19; 21:1-3, 12;
[b]Rz 9:7; Ga 3:29
29[a]Rdz 21:9;
[b]J 3:6;
[c]Ga 1:13; 5:11; 6:12

---

1 *małym dzieckiem*, νήπιός, tj. dzieckiem do czwartego roku życia; Ga 4:1[L].

2 *Dozorca*, ἐπίτροπος, i *rządca*, οἰκονόμος, to wyrażenia bliskoznaczne.

3 Wg prawa rzymskiego dziecko pozostawało pod opieką wychowawcy do 14. roku życia, a do 25. kontrolę nad nim sprawował kurator. W Syrii ojciec wyznaczał obu, wychowawcę i kuratora; w Rzymie – tylko wychowawcę; Ga 4:2[L].

4 *żywiołami świata*, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, l. *zasadami świata*; Ga 4:3[L].

5 *Usynowienie*, υἱοθεσία, określało adopcję z pełnym prawem dziedziczenia.

6 *Abba*, aram. אַבָּא (*'abba'*), tj. *ojcze* lub *tatusiu*.

7 Lub: *nie szlachetnie*, οὐ καλῶς; Ga 4:17[L].

8 Granice Arabii, zob. Ga 4:25[L].

9 Lub: *u samotnej*.

30[a]Rdz 21:10, 12; J 8:35
31[a]Ga 3:29

Rozdział 5
1[a]J 8:32, 36; 2Kor 3:17; Ga 2:4;
[b]1Kor 16:13;
[c]Dz 15:10
2[a]Dz 15:1; Ga 2:3; 6:13, 15
3[a]Rz 2:25; Jk 2:10
4[a]Rz 9:31; Ga 2:21; 3:10-11
5[a]Ga 3:3;
[b]Rz 8:23-25;
[c]Flp 3:9
6[a]Rz 2:28-29; 1Kor 7:19; Ga 6:15;
[b]1Ts 1:3; Jk 2:20, 22
7[a]1Kor 9:24; Ga 2:2;
[b]Ga 3:1;
[c]Ga 2:5; Kol 2:4
8[a]Ga 1:6
9[a]Mt 13:33; 16:6-12; 1Kor 5:6
10[a]Flp 3:15;
[b]Dz 15:24; Ga 1:7;
[c]2Kor 11:14-15
11[a]Ga 4:29; 6:12;
[b]Łk 2:34; 1Kor 1:23; Flp 3:18
13[a]1Kor 8:9; 1P 2:16; Jd 4;
[b]2Kor 4:5;
[c]Ef 4:2; Kol 3:14
14[a]Mt 7:12; 22:40; Rz 13:8,10; Ga 6:2;
[b]Kpł 19:18; Mt 5:43; 19:19; 22:39; Mk 12:31; Łk 10:27; Rz 13:9; Jk 2:8
16[a]Rz 8:4, 13; Ga 3:3;
[b]Rz 13:14; Ef 2:3
17[a]Rz 7:23; Jk 4:1; 1P 2:11;
[b]Rz 7:15-23
18[a]Rz 8:14;
[b]Rz 6:14; 7:4
19[a]1Kor 6:18
20[a]Obj 21:8

mówi Pismo? *Wypędź niewolnicę oraz jej syna; bo na pewno nie będzie dziedziczył syn niewolnicy z synem wolnej.*[a] **31** Dlatego,[1] bracia, nie jesteśmy dziećmi niewolnicy, lecz wolnej![a]

Powołanie do wolności

5 Chrystus wyzwolił nas do wolności.[a] Stójcie więc niezachwianie[b] i nie poddawajcie się[2] znów pod jarzmo niewoli.[c3] **2** Uważajcie![4] Ja, Paweł, mówię wam: Jeśli poddajecie się obrzezaniu, Chrystus wam nic nie pomoże.[a] **3** Natomiast każdemu człowiekowi poddającemu się obrzezaniu oświadczam: Zobowiązany jest wypełnić całe Prawo.[a] **4** Zostaliście odłączeni od Chrystusa, [wy] wszyscy, którzy w Prawie szukacie usprawiedliwienia,[5] wypadliście z łaski.[a] **5** My bowiem w Duchu,[a] z wiary, oczekujemy[b] nadziei sprawiedliwości,[c6] **6** gdyż w Chrystusie Jezusie ani obrzezanie nic nie znaczy, ani nieobrzezanie,[a] ale wiara, która wyraża się przez miłość.[b]

7 Biegliście pięknie;[a] kto wam zaburzył[b] przekonanie o prawdzie?[c] **8** To namawianie nie pochodzi od Tego, który was powołuje.[a] **9** Odrobina kwasu zakwasza całe ciasto.[a] **10** Ja jestem co do was przekonany w Panu, że nie będziecie innego zdania;[a] a ten, kto was niepokoi,[b] poniesie karę – kimkolwiek jest.[c] **11** Co do mnie, bracia, jeśli nadal głoszę obrzezanie, to za co wciąż jestem prześladowany?[a] Na tym przecież kończy się skandal krzyża.[b7] **12** Oby wykastrowali się ci, którzy was niepokoją!

13 Bo wy, bracia, zostaliście powołani do wolności; tylko z tej wolności nie [czyńcie] przyzwolenia dla ciała,[a] ale służcie jedni drugim[b] w miłości.[c] **14** Gdyż całe Prawo spełnione jest[a] w jednym zdaniu,[8] czyli: *Będziesz kochał swego bliźniego tak, jak samego siebie*.[b] **15** Jeśli jednak jedni drugich kąsacie i pożeracie, uważajcie, abyście jedni drugich nie strawili.

Życie w Duchu Świętym

16 Mówię zaś: Postępujcie[9] w Duchu,[a] a na pewno nie ulegniecie[10] żądzy ciała.[b11] **17** Ciało bowiem pożąda przeciw Duchowi,[a] a Duch przeciw ciału, te bowiem są sobie przeciwne, byście nie to, czego moglibyście chcieć, zaspakajali.[b12] **18** Jeśli zatem jesteście prowadzeni przez Ducha,[a] nie jesteście pod Prawem.[b13] **19** Widoczne[14] zaś są uczynki ciała, a mianowicie: nierząd,[15] nieczystość,[16] rozpusta,[a17] **20** bałwochwalstwo, czary,[a] nieprzyjaźnie,[18]

---

1 *Zatem*, ἄρα, 𝔓[46] (200); *dlatego*, διό, ℵ B (IV), *w*[sl]; Ga 4:31[L].

2 Lub: *nie dajcie sobie narzucić*.

3 *Jarzmem niewoli* jest *Prawo*, wolnością – życie bez niego.

4 Lub: *Patrzcie*.

5 *szukacie uprawiedliwienia*, ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, praes. konatywny, Ga 5:4[L].

6 Tj. *usprawiedliwienia*.

7 *skandal krzyża*, τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ, l. *zgorszenie, wstyd, afera*; Ga 5:11[L].

8 Lub: *słowie*.

9 *Postępujcie*, περιπατεῖτε, l. *chodźcie, poczynajcie sobie, żyjcie*; lub: *postępujcie motywowani przez Ducha*.

10 *nie ulegniecie*, μὴ τελέσητε, l. *nie spełnicie, nie zaspokoicie*.

11 Adresaci Listu chcieli pokonać żądzę ciała przestrzeganiem przykazań. Drogę do zwycięstwa zapewnia tymczasem życie w Duchu, tzn. podążanie za głosem pragnień wzbudzanych w nas przez obecnego w nas Ducha.

12 *byście tych, gdy ich chcecie, nie czynili*, ἵνα μὴ ἃ ἐὰν θέλητε ταῦτα ποιῆτε, to okres warunkowy prospektywny specjalny (poprzednik wyraża coś możliwego do zrealizowania w przyszłości – ἐὰν + con.; następnik, con. o zn. futurycznym, dostępność takiej możliwości); lub: *byście nie te – gdy ich chcecie – czynili*.

13 *Jeśli zatem jesteście prowadzeni przez Ducha*, εἰ δὲ πνεύματι ἄγεσθε, okres warunkowy rzeczywistości, tj. możliwy do spełnienia – przezwyciężenie żądz ciała *jest możliwe*.

14 Lub: *Oczywiste*, φανερά.

15 *nierząd*, πορνεία, tj. wszelkie nadużycia w dziedzinie pożycia płciowego.

16 *nieczystość*, ἀκαθαρσία, zob. Rz 1:24.

17 *rozpusta*, ἀσέλγεια, tj. rozwiązłość, brak ograniczeń moralnych.

18 *nieprzyjaźnie*, ἔχθραι, od *lp* ἔχθρα (zob. Łk 23:12; Ef 2:14), być może hbr. sposób wyrażania pojęć abstrakcyjnych, por. podobne przypadki w dalszej części wywodu.

spór, zazdrość,[b1] wybuchy gniewu,[2]
[przejawy] samolubstwa,[3] poróżnienia,[c4] odstępstwa,[d5] **21** zawiści,[6] zabójstwa,[7] pijaństwa,[8] hulanki[9] i tym podobne; o tych zapowiadam wam, jak
już zapowiedziałem, że ci, którzy takich rzeczy się dopuszczają, Królestwa
Bożego nie odziedziczą.[a] **22** Owocem
zaś Ducha jest:[a10] miłość,[11] radość, pokój,[b] cierpliwość, uprzejmość, dobroć,
wierność,[12] **23** łagodność, wstrzemięźliwość.[a13] Przeciw takim nie ma Prawa.[b]
24 A ci, którzy [należą do] Chrystusa
Jezusa,[a] ukrzyżowali ciało wraz z namiętnościami i żądzami.[b] **25** Jeśli żyjemy w Duchu, Duchowi też się podporządkowujmy.[a14] **26** Nie bądźmy żądni
próżnej chwały,[a] jedni drugich drażniąc,[15] jedni drugim zazdroszcząc.[16]

Zasady życia we wspólnocie

6 Bracia, jeśli człowiek zostanie przyłapany na jakimś upadku, wy, którzy jesteście duchowi,[a] poprawiajcie[b]
takiego w duchu łagodności[c] – pilnując
[przy tym] samego siebie, abyś i ty nie
uległ pokusie.[d] **2** Jedni drugich brzemiona noście,[a] a tak wypełnicie Prawo Chrystusa.[b17] **3** Jeśli bowiem ktoś
uważa, że jest czymś, będąc niczym,
zwodzi samego siebie.[a] **4** Niech każdy poddaje próbie własne postępowanie,[a] a wówczas będzie miał chlubę tylko w odniesieniu do siebie, a nie w odniesieniu do drugiego.[b] **5** Gdyż każdy
poniesie własny ciężar.[a]
6 Ten zaś, który jest nauczany Słowa,[18] niech się dzieli wszelkimi dobrami z tym, który naucza.[a] **7** Nie błądźcie,[a] Bóg nie daje z siebie szydzić;[b]
gdyż co człowiek sieje, to i żąć będzie;[c19]
8 tak że kto sieje dla swojego ciała,
z ciała żąć[a] będzie skażenie, a kto sieje dla Ducha,[b] z Ducha żąć[c] będzie życie wieczne.[d] **9** Czynić zaś szlachetnie
nie ustawajmy,[a] gdyż w swoim czasie
żąć będziemy nieznużeni.[b] **10** W takim
więc razie, na ile mamy czas, czyńmy
dobro względem wszystkich,[a] a najbardziej względem domowników wiary.[b]
11 Popatrzcie, jak wielkimi literami
moją ręką do was piszę.[a20] **12** Ci wszyscy, którzy chcą dobrze pokazać się
w ciele,[21] ci zmuszają was, byście dali
obrzezać się,[a] tylko po to, by mogli
uniknąć prześladowania dla krzyża

---

1 *zazdrość*, ζῆλος, jako taka może być uczuciem pozytywnym, zob. Rz 10:2; 2Kor 7:11; 9:2; Flp 3:6.

2 *wybuchy gniewu*, θυμοί, od *lp* θυμός; *lm* w tych i pod. przyp. może by *lm* abstrakcji.

3 *[przejawy] samolubstwa*, ἐριθεῖαι, od *lp* ἐριθεία, niewłaściwa rywalizacja.

4 *poróżnienia*, διχοστασίαι, od *lp* διχοστασία, chodzi o niechęć do współpracy.

5 *odstępstwa*, αἱρέσεις, od *lp* αἵρεσις, rozłamy, herezje, odszczepieństwa.

6 *zawiści*, φθόνοι, od *lp* φθόνος, *zazdrość*, uczucia niechęci wywołane czyimś sukcesem, zob. Mt 27:18; Rz 1:29; Ga 5:21; 1Tm 6:4; Tt 3:3; Jk 4:5.

7 *zabójstwa*, φονοι A C D (V); brak go w: 𝔓[46] (200), *w*[i]: słowo to ze względu na pod. do *zawiści*, φθόνοι, mogło zostać pominięte; Ga 5:21[L].

8 *pijaństwa*, μέθαι, od *lp* μέθη.

9 *hulanki*, κῶμοι, od *lp* κῶμος; słowem tym opisywano świąteczne procesje na cześć bóstwa wina, wiejską zabawę.

10 *Owocem* [...] *jest*, zamiast *są* (ὁ δὲ καρπὸς [...] ἐστιν) może wiązać się z hbr. formą zdań nominalnych, tj. *a owoc to*, ופְּרִי הָרוּחַ הוּא.

11 *miłość*, ἀγάπη, opisuje naturę Boga w 1J 4:16: Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστί, καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ.

12 *wierność*, πίστις, określana jest tym samym słowem co *wiara*; pod. jest w hbr., zob. אֱמוּנָה.

13 *wstrzemięźliwość*, ἐγκράτεια, l. *umiarkowanie, powściągliwość, opanowanie*.

14 *podporządkowujmy*, στοιχῶμεν, l. *wtórujmy*; do Ducha *równajmy* niczym w jednym szeregu.

15 Lub: *wyzywając* (do walki).

16 Lub: *jedni względem drugich czując zawiść* (powodowaną czyimś sukcesem).

17 *Prawo Chrystusa*, ὁ νόμος τοῦ Χριστοῦ, por. z *Prawem* w Ga 5:14; Ga 6:2[L].

18 *Ten zaś, który jest nauczany Słowa*, κατηχούμενος, l. *katechumen*.

19 Jedno z częściej spotykanych przysłów starożytności (Jb 4:8; 2Kor 9:6; Mt 9:16; Mk 4:26).

20 Tj. *napisałem*, aor. epistolarny; autor określa swoją czynność z punktu widzenia odbiorców listu.

21 Lub: *od strony cielesnej*.

20[b]1Kor 3:3; [c]1Kor 1:10-13; [d]Tt 3:10
21[a]1Kor 6:9-10; Ef 5:5; Obj 22:15
22[a]Mt 7:16; Rz 7:4; Ef 5:9; [b]Rz 14:17; 1Kor 13:1-14:1; Kol 3:15
23[a]Dz 24:25; 2P 1:6; [b]1Tm 1:9
24[a]1Kor 3:23; 2Kor 10:7; Ga 3:29; [b]Rz 6:6; Ga 2:20; 6:14; Kol 3:5; 1P 2:11
25[a]Rz 8:4; Ga 5:16
26[a]Flp 2:3

Rozdział 6
1[a]1Kor 2:15; 3:1; [b]Mt 18:15; Jk 5:19; [c]1Kor 4:21; 2Tm 2:25; [d]1Kor 7:5; 1Ts 3:5
2[a]Rz 15:1; [b]J 13:34; Ga 5:14; Jk 2:8
3[a]1Kor 3:18; 8:2
4[a]1Kor 11:28; 2Kor 13:5; [b]2Kor 10:12
5[a]Jr 31:30; Rz 14:12
6[a]1Kor 9:7, 11, 14; 1Tm 5:17-18
7[a]1Kor 6:9; 15:33; [b]Jb 13:9; [c]2Kor 9:6
8[a]Jb 4:8; Prz 22:8; Oz 8:7; [b]Prz 11:18; Oz 10:12; Jk 3:18; [c]Ga 5:16-25; [d]J 3:6; Rz 6:22-23; 8:13
9[a]1Kor 15:58; 2Ts 3:13; [b]2Kor 4:1; Hbr 12:3, 5
10[a]Prz 3:27; 1Tm 6:18; [b]Ef 2:19; 1Tm 3:15; Hbr 3:6; 1P 4:17
11[a]1Kor 16:21; Kol 4:18; 2Ts 3:17
12[a]Dz 15:1; Ga 2:3

12[b]Ga 5:11; Flp 3:18
13[a]Rz 2:25; [b]Ga 3:3
14[a]2Kor 10:17; [b]1Kor 1:31; 2:2; [c]Ga 2:20; 5:24
15[a]1Kor 7:19; Ga 5:6; Kol 3:11; [b]2Kor 5:17; Ef 2:15; 4:24; Kol 3:10
16[a]Rz 9:6; Ga 3:7, 29; Flp 3:3
17[a]2Kor 4:10; 11:23-27
18[a]Flp 4:23; 2Tm 4:22; Flm 25

Chrystusa.[b] **13** Sami bowiem obrzezani
nie przestrzegają Prawa,[a] chcą jednak
was obrzezywać, aby chlubić[b] się z wa-
szego ciała.

14 Co do mnie zaś, w żadnym razie
nie będę się niczym chlubił,[a] chyba że
krzyżem Pana naszego Jezusa Chrystu-
sa,[b] przez który[1] świat został dla mnie
ukrzyżowany – a ja dla świata.[c] **15** Bo[2]
ani obrzezanie nic nie znaczy, ani nie-
obrzezanie,[a] lecz nowe stworzenie.[b]
16 A tym wszystkim, którzy tej zasady
trzymać się będą, nad nimi pokój i mi-
łosierdzie – również nad Izraelem Bo-
ga.[a]

17 Odtąd niech już nikt nie zadaje mi
trudu; ja bowiem na moim ciele noszę
blizny[3] Jezusa.[a]

18 Łaska naszego Pana, Jezusa Chry-
stusa, niech będzie z waszym duchem,
bracia. Amen.[a]

---

1 *przez który* l. *przez którego*, bądź: *za sprawą którego*, tj. Chrystusa; w gr. oba słowa: *krzyż* i *Chrystus* są *rm*.

2 W ℵ (IV) w. 15 zaczyna się wyr.: *W Chrystusie bowiem,* Εν γὰρ χριστῷ Ἰησοῦ*;* wyr. brak w $\mathfrak{P}^{46}$ (200); *w*[sl]: por. Ga 5:6; Ga 6:15[L].

3 *blizny,* στίγματα, l. *znaki, piętno*; w C^3 D^2 (V) κυρίου Ἰησοῦ; κυρίου brak w $\mathfrak{P}^{46}$ (200); *w*[s]: por. Ga 6:17[L].

Objawienie św. Jana

Autor: Apostoł Jan.
Czas: 95 r. po Chr.
Miejsce: Wyspa Patmos (na Morzu Egejskim).
Cel: Poinformowanie wierzących o przyszłych dziejach świata i Kościoła oraz zachęcenie ich przez to do trwania w wierze.
Temat: Jezus Chrystus początkiem i końcem dziejów świata.

Wprowadzenie

1 Objawienie[1] Jezusa Chrystusa, któ-
re dał mu Bóg,[a2] aby wskazać swo-
im sługom[3] to, co musi stać się[b4] wkrót-
ce,[5] i ukazał, posławszy swego anioła,[c]
swojemu słudze Janowi,[6] **2** który po-
świadczył Słowo Boga[a] i świadectwo
Jezusa Chrystusa[b7] – tyle, ile zobaczył.[c]
3 Szczęśliwy[a8] ten, kto czyta, i ci, któ-
rzy słuchają słów proroctwa[b9] i zacho-
wują to, co jest w nim napisane; czas
bowiem jest bliski.[c]

Powitanie

4 Jan do siedmiu[a] zgromadzeń,[b] które
są w Azji:[10] Łaska wam i pokój[c] od Tego,
który jest, który był i który nadchodzi,[d11]
i od siedmiu duchów,[e12] które są przed
Jego tronem, **5** i od Jezusa Chrystusa,
[który jest] świadkiem wiernym,[a13] pier-
worodnym z[14] umarłych[b15] i władcą kró-
lów ziemi.[c]

Temu, który nas kocha[d] i swoją krwią
uwolnił nas od naszych grzechów,[e]
6 i uczynił nas[16] królestwem,[a] kapłana-
mi Boga,[b] swojego Ojca – Jemu chwała
i moc na wieki wieków.[c17] Amen.

7 *Oto nadchodzi pośród obłoków*[a]
i zobaczy Go każde oko,
także ci, którzy Go *przebili*;[b]
i *opłakiwać Go będą wszystkie*
plemiona ziemi.[c18]
Tak! Amen.

20:6; 22:5; [b]Wj 19:6; Iz 61:6; 1P 2:5, 9; Obj 5:10; 20:6; [c]Rz 11:36; 16:27; Ef 3:20-21; 1Tm 1:17; Hbr 13:21; 2P 3:18; Obj 5:13
7 [a]Dn 7:13; Mt 24:30; 26:64; Mk 13:26; Łk 21:27; Dz 1:9-11; 1Ts 4:17; Obj 14:14; [b]Za 12:10; J 19:34, 37; [c]Za 12:10-13; Łk 23:27-28

---

1 *Objawienie*, ἀποκάλυψις: ℵ*, stąd nazwa: *Apokalipsa*; ℵ[1] dod. Ιωαννου.

2 Źródłem Obj jest Bóg, tym, który objawia – Jezus, pośrednikiem – anioł.

3 *sługom*: δοῦλος może też zn. *niewolnik*; NP określa tak tych, którzy uprzywilejowani Bożym zaproszeniem, oddali się na służbę Jezusowi; αγιοις ℵ*.

4 Boże motywy leżące u podstaw Księgi ujmuje Am 3:7.

5 *wkrótce*, ἐν τάχει, l. *szybko, niezwłocznie*.

6 *Janowi*, zob. Obj 1:9 (Obj 1:1[L]).

7 Bóg postanowił objawiać swoją wolę światu za pośrednictwem *człowieka*. Na tym postanowieniu opiera się nasz przywilej pośredniczenia w objawieniu i składania innym świadectwa o Nim.

8 Pierwsze z 7 błogosławieństw Obj; kolejne to: Obj 14:13; 16:15; 19:9; 20:6; 22:7, 14.

9 *Tego* Tego 𝔓[18vid] (III/IV) ℵ A; θεοῦ dod. 046 (X); *w*[s]; Obj 1:3[L].

10 *Azja*, rzym. prowincja (wsp. *zach* Turcja).

11 W Obj 1:4, 8 chodzi o Boga (por. Wj 3:14-15; Hbr 13:8). W Obj 1:7, 17; 11:17; 22:12-13 chodzi o Jezusa. To przykład łączenia Boga z Jezusem. Tymi słowami przedstawia się Ten, który jest nieograniczony czasem i panuje nad biegiem zdarzeń; Obj 1:4[L].

12 *Siedem duchów*, ἑπτὰ πνευμάτων, to: (1) Duch Boży doskonały, nieogarniony, przenikający wszystko (liczba 7 i Iz 11:2; 1Kor 2:10-13; *lm* to hbr. wyraz ogromu lub abstrakcji); (2) atrybut Bożej doskonałości, por. Za 4:2, 10; Hbr 2:4; (3) aniołowie (Hbr 1:14); (4) duchy opiekuńcze różnych sfer rzeczywistości, por. Tb 12:15; 1Hen 90:21; Obj 1:4[L].

13 Lub: *świadka, wiernego*; Jezus jest świadkiem Bożego objawienia, por. w. 1; J 3:11; 5:19; 8:37. Status ten podnosi rangę naszego powołania do świadectwa.

14 *z*: εκ TW[A] (VII); *w*[l]; Obj 1:5[L].

15 *pierworodny*, πρωτότοκος, to obietnica: my mamy być *kolejnymi* uczestnikami zmartwychwstania, por. 1Kor 15:23.

16 *nas*, tj. Kościół; w SP chodziło o Izrael, lud wybrany (Wj 19:6; Za 3; por. 1P 2:5, 9). *Uczynił* może zn. *wyznaczył* (Obj 1:6[L]).

17 *na wieki…*, εἰς τοὺς αἰῶνας [τῶν αἰώνων]; Obj 1:6[L].

18 Za 12:10-13 dotyczy plemion *ziemi Izraela*.

1 [a]J 12:49; 17:8; Ga 1:12, 16; Ef 1:17; 3:3; 1P 1:7, 13; [b]Dn 2:28-29, 45; Obj 1:19; 4:1; 17:1; 21:9-10; 22:1, 6, 8; [c]Obj 17:7; 21:9; 22:6, 16
2 [a]Obj 1:11, 12, 19; 4:1; 5:1, 6; 6:1; 7:1, 9; 8:2; 9:1; 10:1; 13:1, 11; 14:1, 6, 14; 15:1-2; 17:3, 6; 18:1; 19:11, 19; 20:1, 4; 21:1-2; 22:8; [b]Obj 1:9; 6:9; 19:13; 20:4; [c]Obj 12:17; 19:10
3 [a]Obj 14:13; 16:15; 19:9; 20:6; 22:7, 14; [b]J 14:21, 23-24; 17:6; Obj 2:7; 3:8, 10; 22:7, 10, 18-19; [c]Rz 13:11; Obj 22:10
4 [a]Obj 1:11, 20; [b]Dz 15:41; Rz 16:16; 1Kor 11:16; 16:19; 2Kor 8:1, 18, 23; Ga 1:2; [c]Rz 1:7; 5:1-2; Obj 22:21; [d]Wj 3:14; Obj 1:8; 4:8; 11:17; 16:5; [e]Obj 3:1; 4:5; 5:6
5 [a]Obj 3:14; 19:11; [b]1Kor 15:20; Kol 1:18; Rz 8:29; Hbr 1:6; [c]Ps 89:28; 1Tm 6:15; Obj 17:14; 19:16; [d]J 15:9; Ef 5:25; [e]Ps 130:8; Ef 1:7; Hbr 9:14; 1J 1:7; Obj 5:9; 12:11
6 [a]2Tm 2:12; Obj 1:9; 5:10;

8 Ja jestem Alfa i Omega,[a1] mówi Pan,
Bóg, który jest i który był, i który nad-
chodzi,[b] Wszechmogący.[c2]

Wizja Syna Człowieczego

9 Ja, Jan,[3] wasz brat i współuczest-
nik[a4] w ucisku,[b] Królestwie[c] i wytrwa-
łości[d] w Jezusie,[5] znalazłem się na wy-
spie zwanej Patmos,[6] dla[7] Słowa Boże-
go[e] i świadectwa o Jezusie.[f8] **10** W dniu
Pańskim[9] znalazłem się w Duchu[a10]
i usłyszałem za sobą potężny głos, jak-
by trąby,[b] **11** który mówił: To, co wi-
dzisz,[11] zapisz na zwoju[a] i wyślij do sied-
miu zgromadzeń:[b] do Efezu, do Smyr-
ny, do Pergamonu, do Tiatyry, do Sar-
des, do Filadelfii i do Laodycei.

12 I obróciłem się, aby widzieć głos,
który mówił ze mną; i gdy obróciłem się,
zobaczyłem siedem[a] złotych świeczni-
ków,[b] **13** a pomiędzy[12] świecznikami
[kogoś] podobnego do Syna Człowiecze-
go,[a13] ubranego w szatę[b] [do stóp długą][14]
i przepasanego na piersiach złotym pa-
sem.[c] **14** Jego głowa i włosy [były] lśnią-
ce jak biała wełna,[15] jak śnieg,[a] a Jego
oczy jak płomień ognia;[b16] **15** a Jego sto-
py [były] podobne do polerowanego
mosiądzu,[17] niczym w piecu[a] rozżarzo-
nego,[18] a Jego głos [był] jak szum wielu
wód.[b19] **16** W swojej prawej ręce trzymał

8[a]Obj 21:6; 22:13; [b]Wj 3:14; Obj 1:4; 4:8; 11:17; 16:5; [c]Rdz 17:1; Wj 6:3; Ps 68:15; 91:1; Am 3:13; Obj 4:8; 11:17; 15:3; 16:7, 14; 19:6, 15; 21:22
9[a]2Kor 1:7; Flp 4:14; Hbr 10:33; [b]J 16:33; Dz 14:22; Rz 5:3; Flp 3:10; [c]2Tm 2:12; Obj 1:6; [d]Obj 3:10; [e]Hbr 4:12; [f]Obj 1:2
10[a]Dz 8:39; Obj 4:2; 17:3; 21:10; [b]Wj 19:16; Iz 58:1; 1Kor 14:8; Obj 4:1
11[a]Obj 1:2, 19; [b]Obj 1:4, 20
12[a]Obj 1:20; 2:1; [b]Wj 25:31-39; Za 4:2-6
13[a]Dn 7:13; Obj 14:14; [b]Wj 28:39; Ez 9:2, 11; [c]Dn 10:5
14[a]Iz 1:18; Dn 7:9; [b]Dn 7:10; 10:6; Hbr 12:29; Obj 2:18; 19:12
15[a]Dn 10:6; Obj 2:18; [b]Ez 1:24; 43:2; Dn 10:6; Obj 14:2; 19:6

---

1 *Alfa* i *omega* (A i Ω) to pierwsza i ostatnia litera gr. alfabetu. Tak Bóg określa siebie jako Pana świata i dziejów. W Nim wszystko bierze początek i ku wypełnieniu Jego planu wszystko nieuchronnie zmierza.

2 *Wszechmogący*, παντοκράτωρ: w NP 8 razy: 2Kor 6:18; i 7 razy w Obj 4:8; 11:17; 15:3; 16:7, 14; 19:6, 15; 21:22.

3 *Jan* (Obj 1:1, 4, 9; 22:8), prorok (Obj 10:11; 19:10; 22:6-10. 18-19), por. Did 10:7; 11:7; apostoł (?), por. Obj 21:14.

4 *współuczestnik*, συγκοινωνός, ℵ* (IV); *uczestnik*, κοινωνός, 1841 (IX/X) TW^{K}; w^{s}; Obj 1:9^{L}.

5 *wytrwałości w Jezusie*, ὑπομονῇ ἐν Ἰησοῦ, ℵ* (IV); υπομονη εν Χριστω Ιησου (l. zamiennie: Ιησου Χριστω ℵ^{2}) ℵ^{2}; υπομονη Ιησου Χριστου 2329 (X) TW^{A}; w^{s}; Obj 1:9^{L}. Na życie w Jezusie składa się zatem: (1) ucisk (J 16:33; Dz 14:22; 1P 4:1-2; Hbr 5:7-10; Obj 2:9-10, 22; 7:14); (2) Królestwo (Mt 6:33; Mk 10:29-30); (3) wytrwałość w Chrystusie (J 16:33; Hbr 6:11-12; 10:35; Obj 2:2-3, 19; 3:10; 13:10; 14:12). Wszechmoc Boga i słabość Jego wiernych nie są ze sobą sprzeczne; są częścią Bożych planów.

6 *Patmos*: malownicza wyspa na M. Egejskim, ok. 80 km na *pd zach* od Efezu. Jan mógł znaleźć się tam w czasie prześladowania chrześcijan, za Domicjana, ok. 95 r., a po zwolnieniu za rządów Nerwy (96-98 r. po Chr.) przybyć do Efezu. Pobyt na wyspie mógł trwać ok. 3 lat, Obj 1:9^{L}.

7 *dla*, διά: tj. (1) *w następstwie* głoszenia (por. Mt 13:21); (2) *w celu* głoszenia.

8 Dod. Χριστου: ℵ^{2} (IV TW^{K}; w^{s}; Obj 1:9^{L}.

9 *Dzień Pański*: κυριακὴ ἡμέρα: niedziela, pierwszy dzień tygodnia, w nawiązaniu do zmartwychwstania (J 20:1), czas spotkań uczniów (Dz 20:7), dzień zbierania ofiar pieniężnych (1Kor 16:2), por. Did 14:1; Obj 1:10^{L}.

10 *znalazłem się w Duchu*, ἐγενόμην ἐν πνεύματι: (1) tj. *zawładnął mną Duch*, por. Dz 13:9 (πλησθεὶς πνεύματος ἁγίου) i Ef 5:18; (2) *znalazłem się w duchu*, tj. *w uniesieniu*, por. Dz 10:10 (gdzie ἔκστασις). Pod. przeżycia w SP (Lb 11:25; 1Sm 10:10; 1Krl 18:46). Nie był to chrzest w Duchu, znany od Pięćdziesiątnicy. Cechą wspólną tych przeżyć w NP i SP jest ich nietrwałość. Zdarzały się nawet osobom nieodrodzonym (J 11:51), Obj 1:10^{L}.

11 *co widzisz, zapisz*: Pisma święte powstawały nie tylko pod *dyktando* (*co słyszysz, zapisz*), ale także jako *opis* wizji, por. 2P 1:20.

12 Dod. *siedmioma*, επτα, ℵ (IV); liczebnika brak w: A (V); w^{ol}; Obj. 1:13^{L}.

13 *Syn Człowieczy* w uwielbionym stanie nie był na tyle różny od Jezusa–człowieka, aby nie można Go było rozpoznać. Jeśli wyr. *Syn Człowieczy* ozn. utożsamienie się Jezusa z człowiekiem, to być może my będziemy podobnie rozpoznawalni (zob. 1J 3:2).

14 *szatę [do stóp długą]*: ποδήρης, szata taka wskazuje na godność arcykapłańską (Wj 28:4; 29:5; Hbr 7:21), królewską (1Sm 18:4; 24:5, 11; Ez 26,16) i prorocką (Dn 10:5).

15 Biel symbolizuje mądrość, czystość, dostojność (Dn 7:9; Iz 1:18; por. Kpł 19:32; Prz 16:31).

16 Ognistość oczu to symbol zaangażowania i wnikliwości (por. 1Sm 16:7).

17 Lub: *chalkolibanu*, tj. *polerowanego mosiądzu*: χαλκολίβανος, hl (w lit. gr.), *aurichalcum*? (stop złota i miedzi) OL; Obj 2:18^{L}.

18 *rozżarzonego*, πεπυρωμένης, *rż*, A (IV) C, omyłka w odmianie?; *[piecu] rozżarzonym*, πεπυρωμενω, ℵ (IV); *[stopy] rozżarzone*, πεπυρωμενοι, P (VI) TW; symbol ozn., że dla Niego nic nie jest niedostępne (?); w^{sl}; Obj 1:15^{L}.

19 *szum wielu wód*: symbol potęgi.

siedem gwiazd,[a] a z Jego ust[b] wychodził
ostry obosieczny miecz[c1] i Jego twarz ja-
śniała[d] jak słońce, gdy świeci w swojej
mocy.[2]
17 Gdy Go zobaczyłem, padłem do
Jego stóp jak martwy.[a3] A [On] położył
na mnie swoją prawicę[b] i powiedział:
Przestań się bać;[c4] Ja jestem[5] Pierwszy
i Ostatni,[d6] **18** i Żyjący.[7] Byłem umarły,
lecz oto[8] żyję[9] na wieki wieków[a] i mam
klucze[b] Śmierci i[10] Hadesu.[11] **19** Opisz
więc to, co zobaczyłeś,[a] i to, co jest, i to,
co ma stać się potem.[b12] **20** Co do tajem-
nicy siedmiu gwiazd,[a] które widzia-
łeś w mojej prawicy, i siedmiu złotych
świeczników:[b] siedem gwiazd to anio-
łowie siedmiu zgromadzeń,[c13] a siedem
świeczników[14] – to siedem zgromadzeń.

Listy do siedmiu zgromadzeń
List do anioła zgromadzenia w Efezie

2 Do anioła[15] zgromadzenia[16] w Efe-
zie[a17] napisz: Oto, co mówi[18] Ten, któ-
ry w swojej prawicy trzyma siedem
gwiazd,[b19] który przechadza się pośród

---

1 *ostry obosieczny miecz*, ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα, to symbol bezstronności i bezkompromisowości Bożego Słowa i Bożego sądu (Iz 49:2; Hbr 4:12-13).

2 Słońce, ἥλιος, to symbol chwały darzącej życiem, a jednocześnie niedostępnej dla wzroku.

3 Oglądanie chwały Bożej jest niebezpieczne dla człowieka (Rdz 32:30; Wj 33:17-20; Iz 6:5-6).

4 Lub: *Nie bój się*, μὴ φοβου.

5 *Ja jestem*, ἐγώ εἰμι: 53 razy w NP, Obj 1:17[L].

6 W Iz 44:6; 48:12 określenie to odnosi się do Boga JHWH!

7 *Żyjący*, ζῶν, por. θεὸς ζῶν (אלהים חיים) w: Pwt 5:26; 1Sm 17:26, 36; Jr 10:10; 23:36; Dn 6:27 (aram. אלהא חיא).

8 *lecz oto*, καὶ ἰδοὺ, zwrot emfatyczny typowy dla G; zob. Obj 1:18; 4:1, 2; 6:2, 5, 8; 7:9; 12:3; 14:1, 14; 19:11; 22:7.

9 Tj. *jestem żyjący*, ζῶν εἰμι, praes. peryfrastyczny, por. Obj 3:2.

10 *i*: spójnik wyjaśniający.

11 *Śmierci i Hadesu*, τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ᾅδου (הַמָּוֶת וְהַשְּׁאוֹל), pojmowane przestrzennie w Obj 20:13. Hades w NP ozn. miejsce tymczasowego przebywania zmarłych w oczekiwaniu na sąd (Łk 16:23); odpowiednik Szeolu (שְׁאוֹל); Obj 1:18[L]. Posiadanie kluczy ozn. władzę (Mt 16:18; 28:18-20).

12 Słowa te, ἃ εἶδες καὶ ἃ εἰσὶν καὶ ἃ μέλλει γενέσθαι, określają tematykę Obj. Odnosi się ono do tego, *co zobaczyłeś*, *co jest* i *co ma się stać potem* (lecz zob. Obj 1:19[L]) W I[h] *to, co zobaczyłeś*, to wizja Jezusa z Obj 1; *to, co jest*, to Obj 2-3; *to, co się stanie potem*, to Obj 4-22. W I[f] do *tego, co jest*, odnosi się tylko List do Efezu (Obj 2:1-7) jako obejmujący okres od 33 do ok. 100 r. po Chr.

13 *Anioł zgromadzenia*: (1) *prezbiter posłany* do opieki nad nim (Ml 2:7); (2) anioł opiekujący się nim, por. Dn 10:13, 20 i Hbr 1:14; Obj 1:20[L].

14 Każde zgromadzenie jest Bożym świecznikiem (Mt 5:14-16). *Siedem* świeczników wskazuje, że *każde* lokalne zgromadzenie – nie tylko Kościół jako całość – jest ważne dla Pana Kościoła.

15 Zn. *listów do siedmiu zgromadzeń* łączy się z czterema int. Obj: preteryczną (I[p]), historyczną (I[h]), futuryczną (I[f]) i duchową (I[d]). I[p]: Są to listy do siedmiu zgromadzeń Azji Mn. Polecenie ich napisania wynika z troski Jezusa o Kościół. I[h]: Odnoszą się do tego, *co jest*, czyli do Kościoła I w. (Obj 1:19). I[f]: Odnoszą się do *ery* Kościoła, tj. okresu od Pięćdziesiątnicy do przyjścia Jezusa po Kościół. Liczba 7 jest symboliczna i ozn. pełnię dziejów Kościoła. Daty wytyczające kolejne etapy dziejów Kościoła są umowne. I[d]: Listy opisują siedem typów Kościoła w każdym pokoleniu. Liczba 7 ozn., że Jezus zainteresowany jest doskonałością swoich sług, której osiągnięcie nastąpi w czasie Jego przyjścia (1Kor 11:32).

16 I[h] pokrywa się w przyp. Listów z I[p] i I[d]. List ten jest wezwaniem do miłości (1Kor 13). Kościół, który kocha, jest niezniszczalny (Kol 3:14); ten, który nie kocha, nie ma poparcia ani szans na przetrwanie. I[f]: *Efez* może zn.: *obecny* (ἐφίστημι) l. *upragniony* (ἐφίεμαι). List opisuje apostolski okres Kościoła: 33-100 r. po Chr., od Pięćdziesiątnicy do śmierci ostatniego z apostołów, Jana.

17 *Efez*: zgromadzenie powstało w wyniku działalności Apollosa i Pawła w latach 54-57 po Chr. (Dz 19:1-6). List odzwierciedla więc sytuację po ok. 30 latach istnienia wspólnoty. Po Pawle dzieło w mieście kontynuował Tymoteusz, który w Efezie otrzymał dwa Pawłowe listy (Obj 2:1[L]).

18 *Oto, co mówi*, Τάδε λέγει: uroczyste: *Oto, co z powagą mówi* (Obj 2:1[L]).

19 Przedstawienie się Jezusa na początku Listu odpowiada jego treści, daje lepsze zrozumienie stosunku Pana do danego zgromadzenia i łączy się z końcową obietnicą

16 [a]Obj 1:20; 2:1; 3:1; [b]Łk 4:22; 2Ts 2:8; [c]Iz 49:2; Ef 6:17; Hbr 4:12; Obj 2:12, 16; 19:15; [d]Dn 10:6; Mt 17:2; Obj 10:1
17 [a]Rdz 17:3; Dn 8:17; 10:15; Mt 17:6; [b]Dn 10:10; Mt 17:7; [c]Mt 14:27; 28:10; [d]Iz 44:6; 48:12; Obj 2:8; 22:13
18 [a]Pwt 32:40; Łk 24:5; J 14:19; Rz 6:9-10; Hbr 7:25; Obj 2:8; [b]Iz 22:22; Mt 16:19; Obj 3:7; 20:1
19 [a]Ha 2:2; Obj 1:11; [b]Iz 48:6; Dn 2:28-29, 45; Obj 1:1; 4:1; 22:6
20 [a]Obj 1:16; 2:1; 3:1; [b]Obj 1:12; 2:1; [c]Obj 1:4

Rozdział 2
1 [a]Dz 18:19; Ef 1:1; [b]Obj 1:16, 20; 3:1

siedmiu złotych świeczników:[c] **2** Wiem
o twoich czynach,[a] o trudzie i o twojej
wytrwałości,[b] i o tym, że nie możesz
znieść złych, i że poddałeś próbie[1] tych,
którzy się podają za apostołów, a nimi
nie są, i odkryłeś, że są kłamcami.[c]
3 Masz też wytrwałość i zniosłeś [prze-
ciwności] dla mojego imienia[a] – i nie
uległeś zmęczeniu.[2] **4** Lecz mam prze-
ciw tobie to,[a] że porzuciłeś swoją pierw-
szą miłość.[b] **5** Pamiętaj więc,[a] skąd spa-
dłeś, opamiętaj się[b] i podejmuj czyny
pierwsze;[3] bo jeśli nie, przyjdę do cie-
bie[c] i ruszę twój świecznik[4] z jego miej-
sca – jeśli się nie opamiętasz. **6** Ale to
masz,[5] że brzydzisz się postępkami ni-
kolaitów,[a6] którymi i Ja się brzydzę.[b7]
7 Kto ma uszy, niech wysłucha,[a] co
Duch[b] ogłasza zgromadzeniom. Temu,
który zwycięży,[c] jemu pozwolę spo-
żyć z drzewa życia,[d] które jest w raju[e8]
Boga.[9]

1[c]Obj 1:12-13, 20
2[a]Obj 3:1, 8, 15;
[b]Obj 3:10; 14:12;
[c]1J 4:1;
2Kor 11:13
3[a]J 15:21
4[a]Obj 2:14, 20;
[b]Jr 2:2; Mt 24:12;
Ef 3:17; 6:24;
1Tm 5:12
5[a]Obj 3:3;
[b]Obj 2:16, 21-22;
3:3, 19; 2P 3:9;
[c]Obj 2:16
6[a]Obj 2:15;
[b]Ps 139:22;
Łk 14:26; Rz 9:13
7[a]Jb 33:14-16;
Iz 6:10; 50:4;
Jr 6:10; Ez 12:2;
Mt 11:15; 13:9,
14-17; Dz 7:51;
28:27;
[b]Hbr 3:7; 9:8;
10:15;
[c]Obj 2:11, 17,
26-28; 3:5, 12,
20-21; 21:7;
[d]Rdz 2:9; 3:22, 24;
Ez 28:13; 31:8-9;
J 6:57; 1Kor 10:3;
Obj 22:2, 14, 19;
[e]Łk 23:43;
2Kor 12:4
8[a]Iz 44:6; 48:12;
Obj 1:17; 22:13;
[b]Obj 1:18
9[a]Obj 1:9;
[b]2Kor 6:10; 8:9;
Jk 2:5;
[c]Mt 5:11;
2Kor 6:8;
[d]Rz 2:28; Obj 3:9;
[e]2Kor 11:14-15;
Obj 2:13, 24; 3:9;
12:9; 20:2
10[a]Mt 10:28;
J 16:33; Dz 14:22;
[b]Obj 12:9, 12;
20:2, 10;
[c]Łk 21:12;
Dz 5:25; 8:3;
12:4-5;
16:23-24; 22:4;
26:10; 2Kor 11:23;
Hbr 13:3;
[d]Hbr 2:18;
[e]Obj 2:13; 17:14;
[f]Flp 2:8;
Obj 12:11;
[g]1Kor 9:25;
2Tm 4:8; Jk 1:12;
1P 5:4; Obj 3:11
11[a]Obj 2:7;
[b]Obj 20:6, 14;
21:8

List do anioła zgromadzenia w Smyrnie

8 A do anioła zgromadzenia[10] w Smy-
rnie[11] napisz: Oto, co mówi Pierwszy
i Ostatni,[a] który był umarły, a ożył.[b]
9 Wiem o twoim ucisku[a] i ubóstwie[b]
– choć ty jesteś bogaty – i o bluźnier-
stwie[c] ze strony tych, którzy podają
się za Żydów,[d] a nie są, lecz [są] syna-
gogą szatana.[e12] **10** Nic się nie bój tego,
co masz wycierpieć.[a] Oto diabeł[b] wtrąci
niektórych z was do więzienia,[c] abyście
zostali poddani próbie,[d13] i przez dzie-
sięć dni[14] będziecie mieli ucisk.[15] Bądź
wierny[e] aż do śmierci,[f16] a dam ci wie-
niec życia.[g17]
11 Kto ma uszy, niech wysłucha, co
Duch ogłasza zgromadzeniom.[a] Temu,
który zwycięży, druga śmierć[b] nie wy-
rządzi szkody.[18]

Listu. Listy dowodzą, że Bóg toleruje w Kościele tylko to, co jest wyrazem Jego planu. Jezus buduje Kościół zgodnie z ustalonym przez siebie *planem* i z *właściwych cegieł* (Mt 4:9; 16:8).

1 Wszystko należy poddawać próbie (1Kor 14:29; 1Ts 5:21; 1J 4:1).

2 Lub: *nie ustałeś*, οὐ κεκοπίακες.

3 Lub: *wróć do początkowego postępowania*.

4 *ruszę twój świecznik*: zapowiedź nawiedzenia i upadku.

5 Tj. masz jako godne pochwały l. na swoją obronę.

6 *Nikolaici*, tj. niepospolici (?); być może ugrupowanie gnostyckie z wczesnego okresu rozwoju tego nurtu, działające w wielu zgromadzeniach (w Pergamonie *baalamici*, w Tiatyrze *jezabelici*), głoszące poglądy typu: (1) poznanie Boga i życie w Chrystusie nie przeszkadza uczestnictwu w obrzędach pogańskich (por. Rz 14:17; 1Kor 10:14-24); (2) nasze życie moralne nie ma wpływu na wolność, jaką mamy w Chrystusie (por. Ga 4:13); (3) chcąc zdobyć świat, musimy wniknąć w jego instytucje i struktury (1Kor 9:19-23), Obj 2:6[L].

7 Lub: *których nienawidzę* (ἃ κἀγὼ μισῶ).

8 *Raj Boga*, παράδεισος τοῦ θεου, por. np. Łk 23:43.

9 Nasze życie w wierze zostanie w wieczności nagrodzone; poza Listami Obj 2-3 zob. 1Kor 3:13-14; 4:5; 2Tm 4:8.

10 I[h]: List do zgromadzenia, które kocha, bo *kładzie życie za przyjaciół* (J 15:13). I[f]: *Smyrna* może zn.: *przyjemnie pachnieć* l. *gorzko smakować* (σμυρνίζω). List obejmuje okres prześladowań Kościoła, od 100 r. (koniec okresu apostolskiego) do 313 r. (Edykt Mediolański Konstantyna Wielkiego; pierwszy edykt tolerancyjny; zapewniał chrześcijanom i innym wolność wyznawania obranej religii).

11 *Smyrna*: 80 km na *pn* od Efezu; za Tyberiusza wzniesiono w niej świątynię na jego cześć, Obj 2:8[L].

12 Hbr. שָׂטָן (*szatan*) i gr. διάβολος (*diabolos*) zn. oskarżyciel (Za 3:1; por. Jb 1:6-12; 2:1-7; J 15:20; 2Tm 3:12). Ci, którzy szczycili się, że są zgromadzeniem Pana (*kahal JHWH*), okazali się synagogą oskarżyciela!

13 Ucisk może nas *wypróbować*, nie jest jednak w stanie nas zniszczyć.

14 *dziesięć dni*: I[h]: ograniczoność prześladowań; pozostają one pod kontrolą Boga. I[f]: prześladowanie Decjusza i Waleriana (lata 250-260 po Chr.) albo 10 głównych prześladowań Kościoła (Obj 2:10[L]).

15 Prześladowania mogą być dowodem prawdziwości chrześcijaństwa (Łk 6:26; J 15:20; 2Tm 3:12). Ich źródłem bywały władza i synagoga: Mt 10:17; J 9:22; 12:42; 16:1-6.

16 *bądź [...] śmierci*, γίνου πιστὸς ἄχρι θανάτου, idiom. *bądź wierny bez względu na następstwa*, por. Mk 14:34; Obj 2:10[L].

17 *Wieniec życia* l. *życie jako wieniec*.

18 *Śmierć druga* to oddzielenie od Boga: Obj 20:6, 14; 21:8.

List do anioła zgromadzenia w Pergamonie

12 A do anioła zgromadzenia[1] w Pergamonie[2] napisz: Oto, co mówi Ten, który ma ostry obosieczny miecz.[a] **13** Wiem, gdzie mieszkasz – tam, gdzie tron szatana[a3] – a jednak trzymasz się mego imienia i nie zaparłeś się swojej[4] wiary we Mnie,[b] nawet w dniach, [gdy] Antypas,[5] mój świadek,[c] mój wierny,[d] został zabity[e] u was, tam, gdzie mieszka szatan. **14** Lecz mam nieco przeciw tobie,[a] [mianowicie], że masz tam trzymających się nauki[b] Balaama,[c] który nauczał Balaka,[6] jak zastawiać sidła na synów Izraela,[7] by spożywali z ofiar składanych bóstwom i uprawiali nierząd.[d] **15** Tak i ty masz takich, którzy podobnie trzymają się nauki nikolaitów.[a] **16** Opamiętaj się więc;[a] bo jeśli nie, wkrótce przyjdę do ciebie[b] i będę z nimi walczył mieczem moich ust.[c]

17 Kto ma uszy, niech wysłucha, co Duch ogłasza zgromadzeniom.[a] Temu, który zwycięży, dam nieco z ukrytej manny[b] i dam mu biały kamyk,[8] a na kamyku wypisane nowe imię,[c] nieznane nikomu poza tym, który je otrzymuje.[d]

List do anioła zgromadzenia w Tiatyrze

18 A do anioła zgromadzenia[9] w Tiatyrze[a10] napisz: Oto, co mówi Syn Boży,[b] który ma oczy jak płomień ognia,[c] a Jego stopy są podobne do mosiądzu.[d11] **19** Wiem o twoich czynach,[a] o miłości, wierze, służbie i o twojej wytrwałości, i o twoich czynach ostatnich, lepszych od początkowych. **20** Lecz mam przeciw tobie[a] to, że pobłażasz tej kobiecie Jezebel,[b12] która się podaje za prorokinię i naucza,[c] i zwodzi moje sługi, aby uprawiali nierząd[d] i spożywali z ofiar składanych bóstwom.[e] **21** Dałem jej

---

1 I[h]: Miłość i wierność nie może ozn. kompromisu między prawdą a fałszem. I[f]: *Pergamon* może zn. *wieża*, *wzniesienie* (Πέργαμος). List obejmuje okres ziemskiej świetności Kościoła, od 313 do 1215 r. (Sobór Laterański IV, na którym Innocenty III występuje jako głowa chrześcijaństwa i władca chrześcijańskich państw).

2 *Pergamon*: polityczna stolica Azji Mn., główny ośrodek kultury hellenistycznej z biblioteką 200.000 tomów (ustępującą tylko aleksandryjskiej), centrum kultu cesarza w Azji. Miejsce wynalezienia pergaminu.

3 *Tron szatana* to Rzym jako ośrodek kultu cesarza; za odmowę spalenia kadzidła na jego cześć groziła śmierć. Znajdował się w nim też ołtarz Jowisza i świątynia boga zdrowia Eskulapa, przedstawianego w formie węża (por. Rdz 3:1; Obj 12:9). W zgromadzeniu byli tolerowani nikolaici.

4 Tj. *mojej wiary*, πίστιν μου; rodz. o znaczeniu dzierżawczym (Obj 2:13[L]).

5 *Antypas* zn.: *taki jak ojciec*. Pierwszy męczennik Azji Mn.; wg tradycji zginął za Domicjana.

6 *Nauka Balaama*: zob. Lb 25; 31:16; Jd 11. Istotą tej nauki, pod. jak w przyp. nikolaitów, był kompromis z pogaństwem (por. 2Kor 6:14-16), zob. Obj 2:14[L].

7 *Synowie Izraela*: idiom ozn. lud izraelski (Obj 2:14[L]).

8 *Ukryta manna i kamyk biały*: bliskość więzi z Bogiem (por. J 4:34). I[d]: Życie dla Jezusa w doczesności ma wpływ na naturę naszego związku z Nim w wieczności (1Kor 3:11-15).

9 I[h]: Miłości i wierze musi towarzyszyć wierność i świętość. I[f]: *Tiatyra* zn.: *ofiarnica*, *zapach ofiary* (Θυάτειρα). List obejmuje okres prześladowań papieskich, od 1215 r. (tj. od powołania na IV Soborze Laterańskim Inkwizycji – którą zatwierdził Synod w Tuluzie w 1229 r.) do 1377 r. (tj. do końca niewoli awiniońskiej papiestwa: 1309-1377).

10 Tiatyra: twierdza wojskowa i ośrodek handlowy (Dz 16:14), miasto znane ze świątyni Artemidy, czczonej w Efezie jako bogini płodności (w mitologii rzym. jej odpowiednikiem jest Diana).

11 *Mosiądz*, χαλκολίβανον, lub: *polerowany brąz*, może ozn. miedź lub stop o innym składzie; przekład starołaciński używa określenia *aurichalcum*, ozn. stop złota i miedzi (Obj 2:18[L]).

12 *Jezabel*: być może rzeczniczka nadania kultowi Artemidy *głębszego* zn. jako sposobowi przeżywania obfitości życia w Chrystusie (J 10:10). Jej subtelną działalność Pan zdemaskował nazwaniem jej imieniem żony Achaba (1Krl 16). U podłoża jej nauki mógł leżeć strach przed złożeniem ofiary z życia, w liście bowiem nie ma mowy o prześladowaniu. Jezus wskazuje na inny sposób zapanowania nad światem (ww. 26-28).

12 [a]Iz 49:2; Hbr 4:12; Obj 1:16; 2:16; 19:15
13 [a]Mt 4:10; Obj 2:9; 13:2; [b]Obj 3:8; 14:12; [c]Obj 2:10; [d]Dz 1:8; 22:20; Obj 1:5; 11:3; [e]Mt 24:9; J 16:2
14 [a]Obj 2:4; [b]Obj 2:15, 20; [c]Lb 25:1-2; 31:16; Pwt 23:4; 2P 2:15; Jd 11; [d]Lb 25:1; Dz 15:29; 1Kor 6:13; Obj 2:20
15 [a]Obj 2:6
16 [a]Obj 2:5; 3:3, 19; [b]Obj 3:11; 22:7, 12, 20; [c]Iz 49:2; Hbr 4:12; Obj 1:16; 2:12; 19:15
17 [a]Obj 2:7; [b]Wj 16:31-34; Ps 78:24; J 6:31-33, 35, 37; Hbr 9:4; [c]Iz 62:2; 65:15; Obj 3:12; 14:1; 22:4; [d]Obj 19:12
18 [a]Dz 16:14; [b]Mt 4:3; J 1:34; 5:25; Hbr 1:2; [c]Dn 10:6; Obj 1:14; 19:12; [d]Dn 10:6; Obj 1:15
19 [a]Obj 2:2
20 [a]Obj 2:4; [b]1Krl 16:31; 19:1-2; 21:23, 25-26; 2Krl 9:7, 22; [c]Obj 2:14; [d]Lb 25:1; Ga 5:19; Ef 5:3; Hbr 13:4; Obj 14:8
[e]1Krl 16:31-33; Dz 15:20; Obj 17:1-2, 4; 18:3, 9

21[a]Rz 2:4; 2P 3:9; Obj 2:5; [b]Obj 9:20-21; 16:9, 11
22[a]Obj 17:2; 18:3, 9
23[a]Ps 7:10; 139:1-4; Prz 24:12; Jr 11:20; 17:10; 20:12; Rz 8:27; [b]Ps 62:13; Jr 17:10; Rz 2:6; 2Tm 4:14; 1P 1:17; Obj 18:6; 20:12-13
24[a]Obj 2:9, 13; 3:9; [b]1Kor 2:10; [c]Dz 15:28
25[a]Obj 3:11
26[a]J 16:33; Obj 2:7; [b]Mt 10:22; Hbr 3:6; [c]J 5:36; 9:4; 14:12; [d]Ps 2:8; 1Kor 6:2; Obj 12:5; 20:4
27[a]Obj 12:5; 19:15; [b]Ps 2:9
28[a]Dn 7:13-14; Łk 22:29; Obj 11:15; 12:10; [b]Lb 24:17; Mt 2:2, 9-10; 2P 1:19; Obj 22:16
29[a]Obj 2:7

Rozdział 3
1[a]Obj 1:4; 4:5; 5:6; [b]Obj 1:16, 20; 2:1; [c]Obj 2:2; 3:8, 15; [d]J 6:57; 14:19; Ga 2:20; Flp 1:21; [e]J 6:53; Rz 8:6, 13; Ef 2:1; Kol 2:13; 1Tm 5:6
2[a]Mt 24:42-43; Mk 13:33-37; 1P 5:8; Obj 16:15; [b]J 17:4; 2Tm 4:7
3[a]Obj 2:5, 16; 3:19; [b]Mt 24:43-44; Łk 12:39-40; 1Ts 5:2, 4; 2P 3:10; Obj 16:15
4[a]Za 3:3-5; Jd 23; Obj 19:8; [b]Kzn 9:8; Obj 3:5, 18; 4:4; 6:11; 7:9, 13; 19:8, 14
5[a]Obj 2:7; [b]Obj 3:18; 4:4; 6:11; 7:9, 13; 19:14; [c]Wj 32:32-33; Ps 69:29; Dn 12:1; Flp 4:3; Obj 13:8; 17:8; 20:12, 15; 21:27

czas na opamiętanie,[a] lecz nie chce się opamiętać w swoim nierządzie.[b] **22** Oto rzucę ją na łoże boleści,[1] a tych, którzy z nią cudzołożą,[a] w wielki ucisk – jeśli nie opamiętają się w swoich uczynkach – **23** a jej dzieci zabiję śmiercią;[2] i poznają wszystkie zgromadzenia, że Ja jestem tym, który bada nerki i serca[a] – i oddam każdemu z was według waszych czynów.[b] **24** Wam natomiast, pozostałym[3] w Tiatyrze, wszystkim tym, którzy nie macie tej nauki, którzy – jak powiadają – nie poznaliście szatańskich[a] głębi,[b4] mówię: Nie nakładam na was innego ciężaru;[c] **25** jednak dopóki nie przyjdę, pozostańcie przy tym, co posiadacie.[a]

26 Temu, który zwycięży,[a] oraz temu, kto zachowa aż do końca[b] moje dzieła,[c] dam władzę nad narodami[d] **27** i *będzie nimi rządził żelazną laską*[a5] – *zostaną pokruszone* jak *gliniane naczynia*[b] – **28** podobnie jak Ja otrzymałem [władzę] od mojego Ojca;[a] dam mu też gwiazdę poranną.[b]

29 Kto ma uszy, niech wysłucha, co Duch ogłasza zgromadzeniom.[a]

List do anioła zgromadzenia w Sardes

3 A do anioła zgromadzenia[6] w Sardes[7] napisz: Oto, co mówi Ten, który ma siedem duchów Boga[a] i siedem gwiazd:[b] Wiem o twoich czynach;[c] masz imię, że żyjesz,[d] ale jesteś umarły.[e8] **2** Bądź czujny[a] i wzmocnij to, co pozostało, a co miało umrzeć; nie stwierdziłem bowiem, aby twoje czyny były doskonałe[9] przed moim Bogiem.[b] **3** Pamiętaj więc, jak przyjąłeś i usłyszałeś, tak zachowuj i opamiętaj się.[a] Bo jeśli nie będziesz czujny, przyjdę jak złodziej i nawet nie zauważysz, o której godzinie cię zaskoczę.[b10] **4** Lecz masz w Sardes kilka osób,[11] które nie splamiły swoich szat.[a] Ci będą chodzić ze Mną w bieli,[b12] dlatego że są godni.

5 Ten, który zwycięży,[a] podobnie założy białe szaty[b] i na pewno nie wymażę jego imienia ze Zwoju życia,[c13] i wy-

---

1 Postępowanie wspólnoty nie jest Panu obojętne (1Kor 11:29-30).

2 *zabiję śmiercią*, ἀποκτενῶ ἐν θανάτῳ, hebr. *przyprawię o śmierć*; lub: *a na jej dzieci ześlę śmiertelną chorobę*, zob. Jb 27:15; Jr 15:2 (Obj 2:23[L]).

3 Pan nie traktuje wierzących wg zasady odpowiedzialności zbiorowej. Członek odstępczego zgromadzenia też może *rządzić laską żelazną* (Mt 16:27; Rz 2:6; Obj 3:4; 18:6; 20:12-13; 22:12).

4 Lub: *tajemnic szatańskich* (Obj 2:24[L]).

5 Lub: *żelaznym berłem*.

6 I[h]: Dobra nazwa i chlubna historia nie jest receptą na życie. I[f]: *Sardis* może zn.: *ironiczny śmiech* (σαρδάνιος) l. więzadło (σαρδόνιον); List obejmuje okres przedreformacyjny, 1378-1415 r. Działali wówczas: John Wycliffe (1330-1384), Jan Hus (1369-1415), Girolamo Savonarola (1452-1498). Do nich mogłyby odnosić się słowa Obj 3:4.

7 *Sardes*, Σάρδεις l. Sardy: stolica Lidii; miasto wielkiej sławy i bogactwa (Obj 3:1[L]).

8 Martwotę w Sardes mogły powodować: (1) brak troski ze strony anioła zgromadzenia (Ez 34:4 por. 1P 5:1-5); (2) nieposłuszeństwo woli Bożej (Mt 7:21), poniechanie pobożności (Jk 1:27), kompromis ze światem (1J 2:15); (3) odstępstwo od ewangelii łaski Bożej albo od prawa wolności (Jk 1:22-25; por. Ga 5:11-13); (4) poniechanie świadectwa o Chrystusie (w. 5, por. Mt 10:32; Mk 8:38).

9 *Czyny doskonałe* to czyny wypływające z wiary i motywowane miłością (Rz 14:23; 1Kor 13:1-3).

10 I[h]: W słowach: *Przyjdę jak złodziej* nie chodzi o powtórne przyjście Jezusa; ono nie zależy od stanu duchowego zgromadzenia. Odnosi się ono do drugiego przyjścia w: Mt 24:42-44; 1Ts 5:2; 2P 3:10; Obj 16:15.

11 Tj. *imion* (idiom).

12 *Biel* to symbol odkupienia (Obj 3:18; 6:11; 7:9, 13; por. Obj 4:4; 19:14).

13 *Zwój życia* (Obj 20:12), obok *Zwojów czynów* (Ml 3:16; Obj 20:12), to jeden ze zwojów nieba. Bóg sporządził ten zwój (Wj 32:32) jako spis wszystkich ludzi powołanych do istnienia (Ps 69:28-29); może on zatem być wyrazem Bożego pragnienia więzi z każdym stworzonym człowiekiem (por. 1Tm 2:4; 2P 3:9). O ile nie ma ludzi, którzy nie zostali wpisani do Zwoju życia, o tyle będą ludzie, którzy na skutek niewiary (tj. odrzucenia Jezusa) zostaną z niego wymazani (Wj 32:33; Ps 69:28-29; Obj 3:5). Obecność imienia człowieka w Zwoju życia jest znakiem przynależności do Królestwa Bożego (Dn 12:1; Łk 10:20; Flp 4:3), jego wymazanie pozbawia go udziału w życiu wiecznym (Obj 20:12, 15). Na sądzie opisanym w Obj 20:11-15 każdy człowiek zostanie osądzony wg zgodnego świadectwa zwojów nieba;

znam[1] jego imię przed moim Ojcem[d]
i Jego aniołami.
6 Kto ma uszy, niech wysłucha, co
Duch ogłasza zgromadzeniom.[a]

List do anioła zgromadzenia w Filadelfii

7 A do anioła zgromadzenia[2] w Filadel-
fii[3] napisz: Oto, co mówi Święty,[a] Praw-
dziwy,[b] Ten, który ma klucz[c] Dawi-
da, Ten, który otwiera, a nikt nie za-
mknie, i Ten, który zamyka, a nikt nie
otworzy.[d4] **8** Wiem o twoich czynach[a]
– oto sprawiłem, że przed tobą otwar-
te drzwi,[b] których nikt nie może za-
mknąć[c] – że niewielką masz moc, jed-
nak zachowałeś moje Słowo[d] i nie za-
parłeś się mojego imienia.[e5] **9** Oto daję
[ci] tych z synagogi szatana,[a] którzy po-
dają się za Żydów, a [nimi] nie są, lecz
kłamią.[b] Oto sprawię, że przyjdą i pad-
ną u twoich stóp,[c] i poznają, że Ja cię
ukochałem.[d6] **10** Ponieważ zachowałeś
naukę o mojej wytrwałości,[a] i Ja zacho-
wam cię[b] od godziny próby,[c] która ma
nadejść na cały zamieszkały świat, by
doświadczyć mieszkańców ziemi.[d]
11 Przyjdę wkrótce;[a] trzymaj, co masz,[b]
aby nikt nie wziął twojego wieńca.[c]
12 Tego, który zwycięży,[a] uczynię fi-
larem[b] w świątyni mojego Boga[c] i już
z niej nie wyjdzie, i wypiszę na nim
imię mojego Boga,[d] i nazwę miasta mo-
jego Boga,[e] nowej Jerozolimy,[f] która
zstępuje z nieba od mojego Boga, a tak-
że moje nowe imię.[g7]
13 Kto ma uszy, niech wysłucha, co
Duch ogłasza zgromadzeniom.[a]

List do anioła zgromadzenia w Laodycei

14 A do anioła zgromadzenia[8] w La-
odycei[a9] napisz: Oto, co mówi Amen,[b10]
Świadek wierny i prawdziwy,[c] Po-
czątek[11] Bożego stworzenia:[d] **15** Wiem
o twoich czynach,[a] że nie jesteś ani
zimny, ani gorący. Obyś był zim-
ny albo gorący![b12] **16** A że jesteś letni,
nie gorący i nie zimny, wypluję cię

potępieni zostaną ci, którzy nie uwierzyli przesłaniu dobrej nowiny, zostali wymazani ze *Zwoju życia*, a ich krok wynikający z niewiary został odnotowany w *Zwojach czynów*. Co do związku tego zwoju ze *Zwojem życia Baranka* (Obj 13:8; 17:8; 21:27), zob. Obj 3:5[L] i Obj 13:8[L].

1 Lub: *przyznam się*. Przyznanie się Jezusa do nas łączy się z naszym przyznaniem się do Niego przed ludźmi (Mt 10:33). Nie chodzi o to, że Bóg zbawia *za* składanie świadectwa, On zbawia tych, którzy w godzinie próby nie odstępują od wiary (2Tm 2:12; Hbr 10:35-39; Obj 3:8, 10).

2 I[h]: Wierność Słowu Jezusa i wierne przyznawanie się do Niego jest ważniejsze niż moc i jest najpewniejszym sposobem na życie i ewangelizację (Mt 7:21-29). I[f]: *Filadelfia* zn. *miłość braterska* (Φιλαδέλφεια); list obejmuje okres reformacji, 1517-1900 r. Okres ten rozpoczął się wystąpieniem M. Lutra 31 października 1517 r. Pozytywny stosunek reformacji do Biblii znajduje odzwierciedlenie w Obj 3:8. Kościoły w Filadelfii i Smyrnie nie są ganione.

3 *Filadelfia* stanowiła ważny węzeł handlowy prowincji Azji (Obj 3:7[L]).

4 *Klucz Dawida* to symbol władzy Mesjasza nad bramami Królestwa Bożego (Iz 22:22). Jezus jest dysponentem klucza, a przywileju otwarcia Królestwa może udzielić wybranym przez siebie osobom (Mt 16:19).

5 Lub: *Wiem o twoich czynach, oto sprawiłem, że przed tobą otwarte drzwi, których nikt nie może zamknąć; bo choć niewielką masz moc, to jednak zachowałeś moje Słowo i nie zaparłeś się mojego imienia*.

6 Chodzi o nękanie Kościoła przez synagogę (Obj 3:9, por. 2Kor 11:14).

7 Imię bywa wyrazem charakteru i przeznaczenia.

8 I[h]: Najgorszym stanem duchowym jest letniość wynikająca z samozadowolenia. I[f]: *Laodycea* zn.: *sprawiedliwość (dla) ludu* (Λαοδίκεια). Okres ten obejmuje lata Kościoła misyjnego i rozwoju demokracji, od 1900 do chwili obecnej.

9 *Laodycea*: w czasach rzym. najbogatsze miasto Frygii. Znane było m.in. ze szkoły medycznej produkującej proszek frygijski na choroby oczu. Jezus w swoich słowach nawiązuje do tej spuścizny miasta (Obj 3:14[L]).

10 *Amen* to Bóg wierny swoim słowom (Iz 65:16).

11 *Początek*, ἀρχή, Obj 3:14[L].

12 Chłód jest stanem korzystnym przez to, że uświadamia brak pełni i otwiera na poszukiwania. Żarliwość dla Boga nie jest niebezpieczna (Rz 12:11). Letniość znieczula najskuteczniej (Rz 11:20-22). Powodzenie

5[d]Mt 10:32; Łk 12:8
6[a]Obj 2:7
7[a]Iz 6:3; Obj 4:8; 6:10; 16:5;
[b]J 14:6; 1J 5:20; Obj 6:10; 19:11;
[c]Iz 22:22; Mt 16:19; Obj 1:18;
[d]Jb 12:14; Iz 22:22
8[a]Obj 2:2; 3:1, 15;
[b]Dz 14:27; 1Kor 16:9; 2Kor 2:12; Kol 4:3;
[c]Obj 3:7;
[d]Obj 1:3; 3:10;
[e]Mt 10:33; Łk 12:9; 2Tm 2:12; Obj 2:13
9[a]Obj 2:9;
[b]2Kor 11:14-15;
[c]Iz 45:14; 49:23; 60:14;
[d]Iz 43:4; J 15:9; Rz 8:37
10[a]Łk 21:19; 2Tm 2:12; Hbr 10:36; Obj 1:9;
[b]2P 2:9;
[c]Dn 12:1; Mt 24:21;
[d]Obj 6:10; 8:13; 11:10; 13:8, 14; 17:8
11[a]Obj 22:7, 12, 20;
[b]Obj 2:25;
[c]Obj 2:10
12[a]Obj 2:7;
[b]Ga 2:9;
[c]Obj 7:15; 11:1-2, 19; 14:15, 17; 15:5, 6, 8; 16:1, 17; 21:22;
[d]Obj 14:1; 22:4;
[e]Ez 48:35;
[f]Ga 4:26; Hbr 11:10; 12:22; Obj 21:2, 10;
[g]Iz 62:2; 65:15; Obj 2:17
13[a]Obj 2:7
14[a]Kol 2:1; 4:16;
[b]2Kor 1:20;
[c]Obj 1:5; 19:11;
[d]Prz 8:22; J 1:3; Kol 1:15
15[a]Obj 2:2; 3:1, 8;
[b]Rz 12:11

17[a]Oz 12:9; Mt 5:3; Łk 12:19-21; 1Kor 4:8; [b]Rz 7:24; [c]Mt 15:14; 23:16, 17, 19, 24, 26; 2P 1:9; [d]Obj 16:15
18[a]Iz 55:1; Mt 25:9; [b]Ml 3:3; 1Kor 3:12-13; 1P 1:7; [c]Obj 2:9; [d]Obj 3:5; 4:4; 6:11; 7:9, 13; 19:14; [e]Obj 16:15; [f]J 9:6-11; 1J 2:20, 27
19[a]Jb 5:17; Prz 3:12; 1Kor 11:32; Hbr 12:6; Obj 1:5; [b]Obj 2:5, 16, 22; 3:3
20[a]Jk 5:9; [b]Łk 12:36; J 14:23; [c]J 10:27; Obj 2:7; [d]Obj 1:15; [e]J 14:23
21[a]Obj 2:7; [b]Mt 19:28; Obj 20:4; [c]J 16:33; Obj 5:5; 17:14; [d]Ef 1:20; Hbr 1:3, 13; 8:1; 10:12; 12:2
22[a]Obj 2:7

Rozdział 4
1[a]Rdz 28:17; Ez 1:1; Mt 3:16; J 1:51; Dz 7:56; 10:11; Obj 11:19; 19:11; [b]Obj 1:10; [c]Wj 19:20, 24; [d]Dn 2:28-29, 45; Obj 1:1, 19
2[a]Dz 8:39; Obj 1:10; 17:3; 21:10; [b]1Krl 22:19; 2Krn 18:18; Ps 47:9; Iz 6:1; Ez 1:26; Dn 7:9; Obj 4:9; 5:1, 7, 13; 6:16; 7:10, 15; 19:4-5; 21:5; 22:5
3[a]Obj 21:11, 19; [b]Obj 21:20; [c]Rdz 9:12-17; Ez 1:27-28; Obj 10:1; [d]Wj 28:17; Obj 21:19
4[a]Iz 24:23; Obj 11:16; [b]Obj 3:4-5, 18; 6:11; 7:9, 13; 19:14; [c]Obj 4:10

z moich ust. **17** Ponieważ mówisz: Jestem bogaty i wzbogaciłem się,[a] i niczego nie potrzebuję, a nie wiesz, że ty jesteś nędzny i żałosny,[b] i biedny, i ślepy,[c] i goły,[d] **18** radzę ci nabyć[a] u mnie złota w ogniu oczyszczonego,[b] abyś się wzbogacił,[c] oraz białe szaty,[d] abyś się ubrał i aby przestał razić wstyd twojej nagości,[e] a także maść, byś nią posmarował swoje oczy – i przejrzał.[f] **19** Ja tych, których kocham, poprawiam i wychowuję;[a] obudź więc w sobie zapał[1] i opamiętaj się.[b] **20** Oto stanąłem u drzwi[a] i pukam;[b] jeśli ktoś usłyszy[c] mój głos[d] i otworzy drzwi, wstąpię do niego i będę z nim ucztował, a on ze mną.[e]

21 Temu, który zwycięży,[a] pozwolę zasiąść ze mną na moim tronie,[b] jak i Ja zwyciężyłem[c] i zasiadłem z moim Ojcem na Jego tronie.[d]

22 Kto ma uszy, niech wysłucha, co Duch ogłasza zgromadzeniom.[a]

Wizja nieba

4 Potem zobaczyłem, a oto w niebie otwarte drzwi.[a2] I głos pierwszy, który usłyszałem, niczym dźwięk rozmawiającej ze mną trąby,[b] powiedział: Wstąp tutaj,[c] a pokażę ci to, co musi stać się potem.[d3]

2 Natychmiast znalazłem się w Duchu,[a4] a oto w niebie stał tron i na tronie [ktoś] siedział;[b] **3** Siedzący przypominał wyglądem kamień jaspisu[a5] i krwawnika,[b6] zaś wokół tronu [rozpościerała się] tęcza,[c] podobna z wyglądu do szmaragdu.[d7] **4** Dookoła tronu [stały] dwadzieścia cztery trony, a na tych tronach siedziało dwudziestu czterech starszych,[a8] ubranych w białe szaty,[b] ze złotymi wieńcami na głowach.[c9] **5** Z tronu wychodziły błyskawice i głosy, i gromy;[a] a przed tronem [płonęło] siedem ognistych pochodni;[b] które są siedmioma duchami Boga.[c10] **6** Przed tronem też [znajdowało się] jakby szkliste morze[a11] przypominające kryształ;[b12]

5[a]Wj 19:16; Obj 8:5; 11:19; 16:18; [b]Wj 25:37; Ez 1:13; Za 4:2; [c]Obj 1:4; 3:1; 5:6
6[a]Obj 15:2; [b]Ez 1:22; Obj 21:11; 22:1

---

materialne może prowadzić do stagnacji (Prz 30:8-9; Mk 10:24-27; Jk 1:9-10; 2:5).

1 Lub: *rozbudź zapał*, ζήλευε.

2 Obj 4-5 to wstęp do Obj 6-20. Łamiąc kolejne pieczęcie, Baranek nadaje bieg zdarzeniom poprzedzającym Jego ostateczny triumf i klęskę szatana.

3 I[h]: *Potem* odnosi się do dziejów od końca I w. po Chr.. I[f]: *Potem* odnosi się do dziejów po pochwyceniu Kościoła, tj. do Wielkiego Ucisku. I[d]: Zawsze należy pamiętać, że Bóg pozostaje u władzy (Ps 47:9); Obj 4:1[L].

4 *w Duchu* l. *duchu*, tj. w stanie wzmożonej świadomości duchowej (Obj 1:10; 17:3; 21:10) lub, za sprawą Ducha, w innym obszarze rzeczywistości (2Kor 12:1-6).

5 Kamień półszlachetny najczęściej koloru zielonego.

6 Kamień półszlachetny najczęściej koloru czerwonego, karneol.

7 Bóg jest jednocześnie niedostępny (1Tm 6:16) i bliski człowiekowi (Wj 33:18nn; Iz 6:1-5). *Szlachetne kamienie* to wyraz nieprzemijalnego piękna, *tęcza* – symbol przymierza; *błyskawice i grzmoty* to wyraz Bożej potęgi (zob. Wj 19:16-19) i zapowiedź Jego ingerencji w losy ludzkie (Ps 18:12-15; 78:18); *morze szkliste* (w. 6; Wj 24:10; 1Krl 7:23-25; 2Krl 16:17; 2Krn 4:2-4; 15-22; Jr 27:19; Ez 1:22) to symbol łagodności rządów Boga.

8 Gr. πρεσβύτερος, ozn. starszego wiekiem lub rangą, zob. Obj 4:10; 14:3.

9 I[h]: Reprezentanci różnych klas istot niebieskich. I[f]: Starsi reprezentują Kościół, przemawia za tym treść ich pieśni (Obj 5:9-10; por. Obj 1:5-6 i 1P 2:5-9) i liczba 24 nawiązująca do opisanego w 1Krn 24 podziału synów Aarona na grupy. Starsi mogą też reprezentować lud Boży – liczba 24 to połączenie 12 pokoleń Izraela z 12 apostołami Jezusa. (Zob. Obj 4:9-11; 5:5-14; 7:1-17; 11:16-18; 14:3; 19:4).

10 Symbol pełnego (liczba 7) zaangażowania się Boga w realizację ustalonego wcześniej planu zbawienia (Rz 8:29-30; Ef 1:1-13) i żarliwości Boga w realizowaniu tego planu (J 2:17; Hbr 12:29, por. Rz 12:11).

11 Ez 1:22 (por. Wj 24:10). Może ozn. basen w świątyni niebieskiej (Obj 11:19; 14:15, 17; 15:5, 6, 8; 16:1, 17). Jego odpowiednikiem w świątyni ziemskiej byłaby w takim przyp. kadź przypominająca morze (1Krl 7:23-25; 2Krl 16:17; 2Krn 4:2, 4, 15, 19-32; Jr 27:19). Wśród innych elementów świątyni niebieskiej Obj wymienia: pochodnie (Obj 4:5), ołtarz (Obj 6:9), ołtarz kadzidlany (Obj 8:3), skrzynię Przymierza (Obj 11:19); Obj 4:6[L].

12 *kryształ*, κρύσταλλος, mineralny l. lód.

a w środku tronu[1] i wokół tronu – cztery
żywe stworzenia[c] pełne oczu[d] z przodu
i z tyłu. **7** Pierwsze stworzenie przypo-
minało lwa, drugie stworzenie przypo-
minało wołu, trzecie stworzenie miało
jakby ludzką twarz, a czwarte stworze-
nie przypominało orła w locie.[a] **8** Każ-
de z czterech stworzeń miało po sześć
skrzydeł,[a] a wokół i wewnątrz było peł-
ne oczu,[b] i bez przerwy, dniami i noca-
mi, powtarzało:
Święty, święty, święty jest Pan,[c]
Bóg Wszechmogący,[d]
który był i który jest,
i który nadchodzi.[e2]
9 A ilekroć stworzenia oddały chwałę
i cześć, i dziękczynienie[a] Temu, który
siedzi na tronie[b] i żyje na wieki wie-
ków,[c] **10** dwudziestu czterech star-
szych padało przed Tym, który siedzi
na tronie, i oddawało pokłon[a] Żyjące-
mu na wieki wieków, i składało swoje
wieńce przed tronem, ze słowami:
11 Godny jesteś, Panie i Boże nasz,
przyjąć chwałę i cześć, i moc,[a]
ponieważ Ty stworzyłeś wszystko,[b]
dzięki Twej woli było i zostało
stworzone.[c3]

Baranek i zwój przyszłych dziejów

5 I zobaczyłem w prawicy Tego, któ-
ry siedział na tronie,[a] zwój[4] zapisa-
ny wewnątrz i na zewnątrz,[b] opieczęto-
wany[c] siedmioma pieczęciami.[5] **2** Zoba-
czyłem też potężnego anioła ogłaszają-
cego donośnym głosem: Kto jest godny[a]
otworzyć zwój i zerwać jego pieczęcie?
3 I nikt w niebie ani na ziemi, ani pod
ziemią[a] nie mógł otworzyć zwoju ani
do niego zajrzeć. **4** I bardzo płakałem,
że nie znalazł się nikt godny otworzyć
zwój ani do niego zajrzeć. **5** Wtedy je-
den ze starszych zwrócił się do mnie:
Przestań płakać! Oto zwyciężył[a] Lew
z plemienia Judy,[b6] Korzeń Dawida,[c7]
aby otworzyć zwój i siedem jego pie-
częci.[8]
6 I zobaczyłem Baranka[a9] jakby zabi-
tego,[b] stojącego między tronem i czte-
rema stworzeniami oraz między starszy-
mi. Miał On siedem rogów i siedmio-
ro oczu,[c] które są siedmioma ducha-
mi[d] Boga, rozesłanymi na całą ziemię.[10]
7 Podszedł [On] i wziął [zwój] z prawicy
Tego, który siedział na tronie, **8** a gdy
wziął zwój, cztery stworzenia[a] i dwu-
dziestu czterech starszych[b] upadło
przed Barankiem, a każdy z nich miał
cytrę[c] i złotą czaszę[d] pełną wonności,[e]
którymi są modlitwy świętych.[f] **9** I za-
śpiewali nową pieśń[a11] tej treści:

9[a]Ps 33:3; 40:4; 96:1; 98:1; 144:9; 149:1; Iz 42:10; Obj 14:3

6[c]Ez 1:5-21; Obj 4:7-11; 5:6; 6:1, 6; 7:11; 14:3; 15:7; 19:4;
[d]Ez 1:18; 10:12
7[a]Ez 1:10; 10:14
8[a]Iz 6:2;
[b]Ez 1:18; 10:12;
[c]Iz 6:3; Obj 3:7;
[d]Am 3:13; Obj 1:8; 11:17; 15:3; 16:7, 14; 19:6, 15; 21:22;
[e]Wj 3:14; Obj 1:4, 8; 16:5
9[a]Dn 4:34; Obj 5:12-13;
[b]1Krl 22:19; 2Krn 18:18; Ps 47:9; Iz 6:1; Ez 1:26; Obj 4:2; 5:1, 7, 13; 6:16; 7:10, 15; 21:5;
[c]Pwt 32:40; 2Sm 22:47; Dn 12:7; Obj 10:6; 15:7
10[a]Obj 5:8, 14; 7:11; 11:16; 19:4
11[a]Obj 5:2, 9, 12-13;
[b]Rz 11:36; Ef 3:9; Obj 10:6;
[c]Ef 1:11

Rozdział 5
1[a]1Krl 22:19; 2Krn 18:18; Ps 47:9; Iz 6:1; Ez 1:26; Obj 4:2, 9; 5:7, 13; 6:16; 7:10, 15; 21:5;
[b]Ez 2:9-10;
[c]Iz 29:11; Dn 12:4
2[a]Obj 5:9
3[a]Flp 2:10; Obj 5:13
5[a]J 16:33; Obj 17:14;
[b]Rdz 49:9-10; Hbr 7:14;
[c]Iz 11:1, 10; Rz 15:12; Obj 22:16
6[a]Iz 53:7; J 1:29, 36; Obj 5:8, 12-13; 6:1, 16; 7:9-10, 14, 17; 13:8; 14:1, 4, 10; 15:3; 17:14; 19:7, 9; 21:9, 14, 22, 23, 27; 22:1, 3;
[b]Obj 5:9, 12; 13:8;
[c]Za 4:10;
[d]Obj 1:4; 3:1; 4:5
8[a]Obj 4:6-9;
[b]Obj 4:4, 10-11;
[c]Obj 14:2;
[d]Obj 8:3, 5;
[e]Wj 30:34-38; Obj 8:3;
[f]Ps 141:2; Łk 1:10; Obj 8:3-4

---

1 *w środku tronu*: być może krąg tronowy.

2 Pieśń wielbi Boga uskuteczniającego w Chrystusie wcześniej ustalony plan zbawienia. Zob. Wj 3:14-15; Iz 6:3; 41:4.

3 I[d]: Chwały dowodzi twórczość, nie bezczynność, Obj 4:11[L].

4 To *zwój przyszłych dziejów* świata. Bieg zdarzeń nie wymknął się spod kontroli Boga; nie może zaistnieć w nim nic, czego On nie ustalił.

5 Liczba 7 ozn. pewność planów Boga dla świata (Iz 29:11; Dn 12:4).

6 *Lew z plemienia Judy:* tytuł mesjański, zob. Rdz 49:8-9; Ez 21:27.

7 *Korzeń Dawida:* tytuł mesjański, zob. Iz 11:1,10; Rz 15:12.

8 Tylko Ten, który cierpiał za świat, aby ochronić go od tragedii, może otworzyć zwój tragicznych dziejów świata (Obj 5:6).

9 *Baranek* to określenie Jezusa; 29 razy w Obj. Nawiązuje ono do natury odkupienia. Baranek otwiera zwój dziejów (Obj 5:6, 7; 6:1), Jemu wszystko składa hołd (Obj 5:8-14; 5:11-13; 7:9-10), Jego dzień nadchodzi (Obj 6:16-17), w Jego krwi myją szaty zbawieni (Obj 7:14); On prowadzi odkupionych do wód żywych (Obj 7:17), w Jego krwi jest zwycięstwo nad szatanem (Obj 12:11), za Nim podążają 144.000 (Obj 14:1, 4), Jego pieśń śpiewają aniołowie (Obj 15:3), On jest Panem panów i Królem królów (Obj 17:14); Jego wesele nadchodzi (Obj 19:7, 9; 21:9); imiona Jego apostołów zdobią fundamenty Jerozolimy (Obj 21:14); On jest jej światłem i świątynią (Obj 21:22-23); wejdą do niej zapisani w Jego zwoju (Obj 21:27); z jego tronu wypływa woda życia (Obj 22:1, 3).

10 Ostatni etap dziejów zbawienia należy do Baranka, którego siedem rogów (symbol władzy; Pwt 33:17), siedmioro oczu (wszechwiedzy) i siedem duchów (Bożego działania) wyraża pełnię przekazanej Mu władzy w niebie, na ziemi i w Kościele (Mt 28:18-20).

11 *Nowa pieśń* ozn. że Bóg jest godny tego, co w nas świeże i wyjątkowe, zob. Obj 14:3; Ps 33:3; 96:1; 144:9; Iz 42:10.

9[b]Obj 4:11; 5:2;
[c]Obj 5:6;
[d]1Kor 6:20;
Hbr 9:12;
1P 1:18-19;
Obj 1:5; 14:3;
[e]Obj 13:7
10[a]Wj 19:6;
Iz 61:6;
2Tm 2:12;
1P 2:5, 9;
Obj 1:6; 20:6;
[b]Obj 2:26-27;
20:4, 6; 22:5
11[a]Dn 7:10;
Hbr 12:22
12[a]Iz 53:7;
J 1:29, 36;
Obj 5:6; 13:8;
[b]1Krn 29:11;
Rz 11:33-36;
Obj 1:6; 4:11;
7:12
13[a]Flp 2:10
14[a]Obj 7:12;
19:4;
[b]Obj 4:10

Rozdział 6
1[a]Obj 5:6;
[b]Obj 5:1-2;
[c]Obj 4:6-9; 5:6, 8;
[d]Obj 6:3, 5, 7;
[e]Obj 10:3; 14:2;
19:6
2[a]Za 1:8; 6:3, 6;
Obj 19:11, 14;
[b]2Kor 2:14
4[a]Za 1:8; 6:2;
[b]Mt 24:6;
[c]Mt 10:34;
Iz 34:5-6; 66:16
5[a]Za 6:2, 6
8[a]Hbr 2:14;
Obj 20:14; 21:4;
[b]Mt 16:18;
Dz 2:31; Obj 1:18;
[c]Jr 14:12; 15:3;
Ez 5:12, 17; 14:21;
33:27

Godny jesteś[b1] wziąć zwój i zdjąć
jego pieczęcie,
gdyż byłeś zabity[c] i swoją krwią
kupiłeś[d] Bogu
[ludzi][2] z każdego plemienia,
języka, ludu i narodu,[e]
10 i uczyniłeś ich naszemu Bogu
królestwem i kapłanami[a]
– i będą królować na ziemi.[b3]
11 I zobaczyłem i usłyszałem głos
wielu aniołów otaczających tron i stworzenia, i starszych, a ich liczba wynosiła miriady[4] miriad i tysiące tysięcy;[a5]
12 i mówili donośnym głosem:
Godny jest Baranek[a] zabity
wziąć moc i bogactwo,
i mądrość, i siłę, i cześć, i chwałę,
i błogosławieństwo.[b]
13 I słyszałem, jak wszelkie stworzenie
w niebie, na ziemi, pod ziemią[a] i na morzu – wszystko, co w nich jest, mówiło:
Temu, który siedzi na tronie,
i Barankowi,
błogosławieństwo i cześć, i chwała,
i moc na wieki wieków.
14 A cztery stworzenia mówiły: Amen.[a]
Starsi zaś upadli i złożyli pokłon.[b]

Złamanie sześciu pieczęci

6 I zobaczyłem, jak Baranek[a] otworzył pierwszą z siedmiu pieczęci,[b6]
i usłyszałem pierwsze z czterech stworzeń[c] mówiące jakby głosem grzmotu:[d]
Przyjdź![e] **2** I zobaczyłem, a oto biały
koń,[a7] a ten, który na nim siedział, miał
łuk; dano mu też wieniec, i wyruszył
jako zwycięzca, aby zwyciężać.[b8]
3 A gdy otworzył drugą pieczęć, usłyszałem, jak drugie stworzenie mówiło:
Przyjdź! **4** I wyszedł kolejny koń, jaskrawo czerwony,[a] a temu, który na
nim siedział, pozwolono odebrać ziemi
pokój,[b] tak aby ludzie wzajemnie się zabijali; i dano mu wielki miecz.[c9]
5 A gdy otworzył trzecią pieczęć,
usłyszałem, jak trzecie stworzenie mówiło: Przyjdź! I zobaczyłem, a oto koń
kary,[a] ten zaś, który na nim siedział,
miał w swej ręce wagę. **6** I usłyszałem
jakby głos, który pośród czterech stworzeń mówił: Choiniks[10] pszenicy za denara[11] i trzy choiniksy jęczmienia za denara; a oliwy i wina nie marnuj.[12]
7 A gdy otworzył czwartą pieczęć,
usłyszałem głos czwartego stworzenia. Mówiło ono: Przyjdź! **8** I zobaczyłem, a oto koń bladozielony, a ten,
który na nim siedział, miał na imię
Śmierć,[a] a Hades[b13] szedł za nim; i dano
im władzę nad czwartą częścią ziemi,
by zabijali mieczem i głodem, i zarazą,
i przez dzikie zwierzęta ziemi.[c14]

---

1 Tylko Ten, który umarł za ludzkość, ma prawo nadać bieg nieszczęściom, od których pragnął ją uratować.

2 *kupiłeś Bogu [ludzi]*, τῷ θεῷ, A (V); *Bogu nas*, τω θεω ημας, ℵ (IV); *nas Bogu*, ημας τω θεω, 2344 (XI) Hip (III); *w°*; Obj 5:9[L].

3 Dzieło Chrystusa jest źródłem naszej godności, zob. 1Kor 6:3; 1P 2:9.

4 Tj. 10.000.

5 Słowa te wyrażają nieprzebraną liczbę (Dn 7:10; Hbr 12:22).

6 I[h]: Obj 6 i dalsze to prorocki opis historii Kościoła w świecie od II w. po Chr. do Sądu Ostatecznego. I[f]: Obj 6 i dalsze to opis ostatniego tygodnia Dn 9:24-27.

7 Jeźdźcy pojawiają się też w Za 1:8-17; 6:1-8. Maść konia odpowiada dziełu jeźdźca. Jeździec na białym koniu to być może: (1) Chrystus, pod. jak w Obj 19:11, 13, 16, choć inaczej opisany jest wieniec, zbroja i inny jest kontekst; (2) duch wojny znaczący ludzką historię; (3) antychryst, pod. jak w Obj 11:7; 13:17, por. Obj 19:11 (Obj 6:2[L]).

8 I[h]: Złoty wiek imperium rzym., w czasie którego Jezus zapoczątkował swe dzieło. Por. Obj 11:15 – nawet potęgi polityczne służą planom Boga. (Obj 6:2[L]).

9 I[h]: Trzy kolejne pieczęcie opisują imperium rzym. w III w. po Chr. Koń maści ognistej to wojny toczone przez licznych pretendentów do tronu. Stuletnia wojna domowa pozbawiła Rzym ponad połowy ludności.

10 Tj. 1,1 l.

11 *Denar*, tj. 6 g/12 godz. pracy, zob. Mt 18:28; 20:1-16.

12 I[h]: Koń kary i jeździec z wagą to śmierć i głód. Normalnie za denara można było nabyć 15-20 razy więcej ziarna.

13 Gr. *Hades* i odpowiadające mu hbr. *Szeol*, ozn. siły przeciwne Chrystusowi i Jego Królestwu (Mt 16:18; Obj 1:18; 20:13-14).

14 I[h]: Koń bladozielony to śmierć. Opisane zniszczenia to skutek okresu niepokojów i wojen toczonych w imperium w III w. Z powodu strat ludności rozmnożyła się dzika zwierzyna.

Piotr Zaremba

Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego w przekładzie EIB

Ewangeliczny Instytut Biblijny
Poznań 2024

Piotr Zaremba

Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego w przekładzie EIB

Wydanie piąte cyfrowe, towarzyszące SNPD6.

© 2024 Ewangeliczny Instytut Bilijny (EIB), https://www.feib.pl

Konsultacja czytelnicza: Czesław Czech

All Rights Reserved

Wszelkie prawa zastrzeżone. Przedruk, odtwarzanie lub przetwarzanie całości lub fragmentów książki w mediach każdego rodzaju wymaga pisemnego zezwolenia Ewangelicznego Instytutu Biblijnego. Wszelkie próby współpracy są jak najmilej widziane.

Uwagi: Publikacja jest tomem uzupełniającym dzieło pt. *Biblia, to jest Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza. Przekład dosłowny z języków hebrajskiego, aramejskiego i greckiego z przypisami*. Część *Literatura do przekładu Biblii, to jest Pisma Świętego Starego i Nowego Przymierza* może być wydawana jako osobna publikacja.

Spis treści

Uwagi wstępne 5
Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego 7
Stare Przymierze 7
Uwagi o księgach Starego Przymierza 7
Pięcioksiąg 21
Księgi historyczne: Jozuego – Estery 87
Księgi poetyckie i dydaktyczne: Joba – Pieśń nad pieśniami 117
Księgi prorockie: Izajasza – Malachiasza 157
Literatura okresu między Starym a Nowym Przymierzem 201
Nowe Przymierze 225
Uwagi o księgach Nowego Przymierza 225
Ewangelie synoptyczne 227
Ewangelia wg św. Jana 277
Dzieje Apostolskie 294
Listy apostoła Pawła 321
List do Hebrajczyków 473
Listy powszechne 477
Księga Objawienia 507
Eschatologia Nowego Przymierza 607
Objaśnienia 619
Inicjały współpracowników 619
Wykaz skrótów konstrukcji i zasad gramatycznych 619
Wykaz skrótów nazw dzieł lub serii wydawniczych 619
Wykaz skrótów aparatu krytycznego 625
Dokumenty biblijne: Papirusy 626
Dokumenty biblijne: Kodeksy majuskułowe 1-45 z oznaczeniami 633
Kodeksy majuskułowe, uncjały, 045-0323 635
Dokumenty biblijne: Kodeksy minuskułowe 637
Manuskrypty greckie wg wieku i kategorii 639
Dokumenty biblijne: Rodziny mss minuskułowych 643
Dokumenty biblijne: Warianty starołacińskie 644
Wykaz oznaczeń pomocniczych 644
Skróty imion Ojców kościoła 646
Skróty imion autorów starożytnych 648

Skróty nazw pism autorów starożytnych 648
Inne informacje 648
Działy, rodzaje i gatunki literackie Starego i Nowego Przymierza 648
Działy, rodzaje i gatunki literackie a zrozumienie Starego i Nowego Przymierza 648
Działy, rodzaje i gatunki literackie a dosłowność w rozumienia tekstu biblijnego 648
Figury stylistyczne (zestawienie) 651
Zjawiska skrybiczne (zestawienie) 652
Przykłady wpływu wokalizacji masoreckiej na znaczenie przesłania 653
Niektóre szczegóły wciąż nie potwierdzone w źródłach pozabiblijnych 653
Niektóre dane biblijne warte wzięcia pod uwagę w egzegezie SP 653
Niektóre dane łączące chronologię biblijną z chronologią powszechną 655
Joński minuskułowy sposób zapisu liczb 655
Objaśnienia i uwagi do części *Mapy i ilustracje* 656
Zmiany w SNPD6 w stosunku do wydań wcześniejszych 657
Literatura do przekładu Biblii 659
Stare i Nowe Przymierze w publikacjach innych wydawnictw 678

Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego w przekładzie EIB

Uwagi wstępne

- *Literatura i uwagi do wersetów Pisma Świętego w przekładzie EIB* (LiU) jest, w obecnym zamyśle, dziełem o charakterze roboczym, służebnym względem przekładów Pisma Świętego prowadzonych przez Piotra Zarembę w ramach EIB, a szczególnie względem dzieła *Biblia, to jest Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza. Przekład dosłowny z przypisami* (SNPD). Kolejne wydania LiU powinny ukazywać się *co roku lub częściej*.
- Niniejsze wydanie cyfrowe towarzyszące szóstemu wydaniu cyfrowemu SNPD zawiera, w stosunku do wydania wcześniejszego: (1) poszerzony o kolejne publikacje wykaz skrótów nazw dzieł lub serii wydawniczych; w większości przypadków są one ogólnodostępne, ale dzięki zestawieniu ich w ramach jednej publikacji, czynią korzystanie z niej wygodniejszym; (2) pełniejsze zestawienie niektórych figur stylistycznych i zestawienie niektórych zjawisk skrybicznych; (3) bardziej uporządkowany sposób zapisu danych bibliograficznych; (4) korekty błędów typograficznych będących rezultatem ulepszania oprogramowania; (5) poszerzoną część *Literatura do przekładu Biblii, to jest Pisma Świętego Starego i Nowego Przymierza*. Szczegóły dotyczące zmian w stosunku od wydań wcześniejszych, zob. *Zmiany w SNPD5 w stosunku do SNPD4 i SNPD2* oraz *Zmiany w SNPD6 w stosunku do SNPD5.* Wykaz tych zmian znajduje się tylko w wersji cyfrowej LiU oraz jest dostępny w EIB.
- Jeśli chodzi o przynależność dyscyplinarną, LiU, na obecnym etapie, wpisuje się w językoznawstwo i literaturoznawstwo hebrajskie i greckie okresu biblijnego, a precyzyjniej w krytykę tekstu biblijnego; następnie jednak, w mniejszym stopniu, kolejno, w egzegezę Pisma Świętego z zakresie ksiąg protokanonicznych, historię, teologię, etykę, a w konsekwencji w teoretyczne podstawy różnych odcieni poradnictwa.
- W trakcie tłumaczenia Pisma Świętego regularnie korzystano z wymienionych w kolumnie *Literatura i uwagi* dokumentów źródłowych, encyklopedii, gramatyk, komentarzy, leksykonów, słowników i pozostałych dzieł. Wyraźne wymienienie ich w konkretnych miejscach, nawet bez dodatkowych uwag, oznacza sugestię *dalszego* zgłębienia tematu w zaznaczonych dziełach, z zamiarem opisania ich w następnych wydaniach niniejszego dzieła.
- W niektórych przypadkach, dla lepszego wskazania, których wyrażeń lub tematów dotyczą pozycje bibliograficzne, skopiowano całe przypisy do wersetów lub ich części wzięte z SNPD, chyba że wskazano inaczej.
- W niektórych przypadkach zamieszczono same uwagi, bez wskazania pozycji bibliograficznych. Ma to charakter przejściowy. Uwagi te mogą opierać się na wiadomościach zapamiętanych przez autora LiU, Piotra Zarembę. Uznano, że nawet w takiej formie mogą one okazać się przydatne dla korzystających.
- W niektórych przypadkach noty bibliograficzne nie zawierają niektórych szczegółów, takich jak: tytuł tomu, przy dziełach wielotomowych, lub strona. Powodem tego jest elektroniczna forma tych publikacji. W takich przypadkach odnalezienie źródła infor-

macji powinno się odbywać po odsyłaczu biblijnym (np. J 3:16) lub, elektronicznie, przez dostępną dla programu wyszukiwarkę. W przypadku leksykonów i słowników, gdy nie podano strony, należy weryfikować informację kierując się słowem lub hasłem. W przypadku gramatyk nie podawano strony, lecz identyfikator uwagi, np. GKC 72m.

- Niektóre przypisy u dołu stron zawierają dane bibliograficzne, które mogły nie zostać skopiowane do *Literatury*. Powodem tego jest wspomniany na początku roboczy charakter dzieła, ale odnosi się to także do danych bibliograficznych odsyłających do internetu.
- Przy danych bibliograficznych odsyłających do internetu podano datę wykorzystania zasobów informacyjnych; datę tę wprowadza skrót: „wyk.”, od czasownika „wykorzystano”.
- Jeśli przy danych bibliograficznych znajduje się skrót BEIB w nawisie okrągłym, tj. „(BEIB)”, znaczy to, że publikacja ta jest dostępna w Bibliotece Ewangelicznego Instytutu Biblijnego.
- Na obecnym etapie LiU jest dziełem Piotra Zaremby. Uwagi mogły jednak przybrać obecną formę dzięki jego kontaktom roboczym ze współpracownikami lub uczniami. Ich wkład został zaznaczony ich inicjałami. Tam, gdzie są one całkowicie lub głównie ich dziełem, zostało to zaznaczone wskazaniem ich inicjałów.
- Znaczenie skrótów i skrótowców bibliograficznych zamieszczono pod tabelą.
- Indeks „L” (^{L}) jest skrótem wyrazu *literatura*.

Stare Przymierze

Uwagi o księgach Starego Przymierza

Stare Przymierze

Stare Przymierze to przyjęta wśród chrześcijan nazwa zbioru ksiąg świętych ludu Izraela. Liczba tych ksiąg pozostaje różna dla różnych grup tego ludu. Po Niewoli Babilońskiej VI w. p. Chr. zbiór ten z jednej strony skurczył się wśród Samarytan to Pięcioksięgu, a z drugiej, u Żydów, urósł do trzydziestu dziewięciu ksiąg spisanych głównie po hebrajsku, z niewielkimi fragmentami po aramejsku (Ezd 4:8-6:18; 7:12-26; Jr 10:11; Dn 2:4-7:28). Z treści samych tych ksiąg wiemy, że określano go słowem *Czytanka* lub *Lektura*, מִקְרָא (*miqra'*). Obecnie znany jest on powszechniej pod nazwą *Tanach*, תָּנָ"ךְ, od pierwszych liter trzech mniejszych części, które go tworzą, tj.: Prawo, *Tora*, תּוֹרָה, Prorocy, *Newi'im*, נְבִיאִים, i Pisma, *Ketuwim*, כְּתוּבִים, i określany jako *Biblia hebrajska*. W judaizmie Drugiej Świątyni, czyli ogólnie rzecz biorąc w okresie liczonym od drugiej połowy VI w. p. Chr. do pierwszej połowy II w. po Chr., Żydzi korzystali z większej liczby ksiąg niż ten, które tworzą Biblię hebrajską. Głównymi świadectwami tego stanu rzeczy są Septuaginta, ze swoimi pięćdziesięcioma trzema jednostkami w wydaniu Rahlfsa i Hanharta, pisma Nowego Przymierza oraz treść zawierających fragmenty ksiąg biblijnych zwojów znad Morza Martwego.

Stare Przymierze w niniejszym wydaniu EIB obejmuje trzydzieści dziewięć ksiąg tworzących Biblię hebrajską. Księgi te określane są jako protokanoniczne. Przekład tych ksiąg dokonany jednak został w szerokim uwzględnieniem treści Septuaginty, Pięcioksięgu samarytańskiego oraz zwojów znad Morza Martwego.

Czas powstania ksiąg Starego Przymierza

Czas powstania ksiąg protokanonicznych Starego Przymierza (dalej również w skrócie: SP) jest trudny do ustalenia ze względu na brak świadectw tekstowych pochodzących z wczesnego okresu. Jednak związek jednostek literackich np. Rdz 1-11 z jednostkami literackimi innych kręgów kulturowych może oznaczać, że uwzględniając okres, w którym mogły one być przekazywane ustnie i w trakcie tego przekazywania w różny sposób zmieniane, Stare Przymierze, od swoich najstarszych jednostek, mogło formować się w okresie od XVIII w. p. Chr. do ok. 450 r. p. Chr., czyli do napisania Księgi Malachiasza. Jeśli chodzi o pozostałe księgi, nazywane deuterokanonicznymi lub apokryficznymi, czas ich powstania jest późniejszy.

Powstawanie ksiąg Starego Przymierza a historia alfabetu

Historia alfabetu i czas powstawania najwcześniejszych ksiąg Starego Przymierza lub ich mniejszych części staje się bardziej zrozumiała dzięki przedstawieniu jej na tle datowania epoki brązu i żelaza na Bliskim Wschodzie.[1] Epokę tę dzieli się na wczesną, ang. Early Bronze Age (EBA), średnią, ang. Middle Bronze Age (MBA), zwaną też przejściową, Intermediate Bronze Age (IBA), i późną, ang. Late Bronze Age (LBA).[2] Poniżej zestawienie:

---

[1] Na innych obszarach datowanie to może być inne.

[2] Zob. np.: *Bronze Age - Wikipedia*, wyk. 20. 05. 2023 r.

Epoka wczesnego brązu, Early Bronze Age (EBA): 3300 – 2100 r. p. Chr.

EBA I: 3300 – 3000 r. p. Chr.

EBA II: 3000 – 2700 r. p. Chr.

EBA III: 2700 – 2200 r. p. Chr.

EBA IV: 2200 – 2100 r. p. Chr.

Epoka średniego brązu, Middle (Intermediate) Bronze Age (MBA) l. (IBA): 2100 – 1550 r. p. Chr.

MBA I: 2100 – 2000 r. p. Chr.

MBA II A: 2000 – 1750 r. p. Chr.

MBA II B: 1750 – 1650 r. p. Chr.

MBA II C: 1650 – 1550 r. p. Chr.

Epoka późnego brązu, Late Bronze Age (LBA): 1550 – 1200 r. p. Chr.

LBA I: 1550 – 1400 r. p. Chr.

LBA IIA: 1400 – 1300 r. p. Chr.

LBA IIB: 1300 – 1200 r. p. Chr.

Historia powstania ksiąg Starego Przymierza łączy się w trudnym do określenia zakresie z historią powstania pisma, a następnie alfabetu.[3]

Historia pisma

Na obecnym etapie badań można powiedzieć, że pierwsze świadectwa pisane pochodzą z sumeryjskiego miasta Uruk, z połowy IV tysiąclecia p. Chr. (wczesny brąz I[4]). Pismo to było pismem piktograficznym i służyło do zapisu języka sumeryjskiego. Zostało jednak w późniejszym okresie zaadoptowane do zapisu języków semickich: akadyjskiego, asyryjskiego i babilońskiego. Pisma tego używano także do zapisu języka staroperskiego, należącego do rodziny języków indoeuropejskich,[5] który wyłonił się z grupy języków irańskich.[6]

W odniesieniu do podań biblijnych można powiedzieć, że jeśli Abraham posługiwał się pismem, tj. ok. 2100 r. p. Chr., to miał do dyspozycji pismo akadyjskie, które było używane w Mezopotamii od połowy III tysiąclecia p. Chr. Było ono sumeryjskim pismem klinowym opartym na znakach logograficznych i sylabicznych; w odróżnieniu od pisma hebrajskiego i arabskiego uwzględniało samogłoski: a, e, i, o, u.[7]

---

[3] Odkryto w hetyckich archiwach na terenie Turcji, w stolicy imperium Hetytów, w Hattussa (obecnie Bogazkoy), tablice zapisane w dotąd nieznanym języku, który zanikł ponad 2000 lat p. Chr., zob. *Odkryli nieznany język. Naukowcy wydobywają pismo sprzed 3000 lat* (msn.com), wyk. 19. 11. 2023 r.

[4] W Egipcie chalkolit trwał w latach między 5500-3100 r. p. Chr., *Chalkolit* – Wikipedia, wolna encyklopedia.

[5] *Język staroperski – Wikipedia, wolna encyklopedia*, wyk. 16.12. 2022 r.

[6] *Pismo sumeryjskie – Strona o cywilizacji Sumerów (starozytnysumer.pl)*, wyk. 16. 12. 2022 r.

[7] *Język akadyjski – Wikipedia, wolna encyklopedia*, wyk. 16. 12. 2022 r.

Mniej więcej z tego samego okresu, co sumeryjskie świadectwa pisane, pochodzą świadectwa pisma egipskiego. Jeśli chodzi o inskrypcje hieroglificzne archaicznego języka egipskiego, używanego w okresie wczesnodynastycznym, datowane są one na 3400 r. p. Chr.[8] W późniejszych okresach języka egipskiego, tj. w okresie staroegipskim (lata 3180-2240 p. Chr.), średnioegipskim lub egipskim klasycznym (lata 2240-1990 r. p. Chr.), nowoegipskim (lata 1573-715 r. p. Chr.) posługiwano się pismem hieroglificznym lub hieratycznym.

W odniesieniu do podań biblijnych można powiedzieć, że jeśli Mojżesz (1526-1406 r. p. Chr. według datowania SP i G) posługiwał się pismem, to miał do dyspozycji pismo nowoegipskie oraz pismo alfabetyczne, protosynajskie i powiązanie z nim protokananejskie, o których mowa w dalszej części LiU.

Historia alfabetu

Datowanie alfabetu zależy od trzech czynników. Są to:

1. datowanie poświadczających użycie alfabetu inskrypcji;
2. interpretacja wzajemnego stosunku chronologicznego odkrytych inskrypcji;
3. tożsamość autorów inskrypcji i stopień powszechności.

Datowanie alfabetu jest ważne, gdyż dostarcza nam wiadomości o tym:

1. na którym etapie dziejów cywilizacji alfabet stał się narzędziem zapisu informacji i mógł być wykorzystany, nawet jeśli wciąż nie natrafiono na dowody jego wykorzystania;
2. jak mogły tworzyć się narracje Pisma Świętego dotycząc najwcześniejszych dziejów cywilizacji.

Na obecnym etapie wiedzy, biorąc pod uwagę doniesienia głównie z Mezopotamii, Lewantu i Egiptu, możemy stwierdzić, że złożony z 27-30 spółgłosek alfabet powstał w połowie XIX w. p. Chr. w środowisku kananejskich Semitów trudniących się wydobyciem[9] turkusu w egipskich kopalniach w Serabit el-Khadim na Synaju, zarówno w oparciu o ich znaki własne,[10] jak i w oparciu o znane im i zmodyfikowane lub przyjęte bez nawiązywania do oryginalnego znaczenia[11] znaki hieroglificzne pisma egipskiego. Alfabet ten powstał w kręgu niejakiego Khebededa (i jego następców), przez około dziesięć lat pełniącego, we współpracy z władzami egipskimi, funkcję zarządcy kananejskich sił roboczych, brata władcy Retenu,[12] tj. obszaru między Gazą, a miejscowością Baqaa w Libanie. Na podstawie odkrycia, w Tel Lachish w Izraelu, w 2017 r., całego zdania wyrytego tym alfabetem na datowanym na połowę XVIII w. p. Chr. grzebieniu z kości słoniowej, możemy dalej stwierdzić, że w ciągu

---

[8] Lopiereno A. 1995. *Ancient Egyptian: A Linguistic Introduction*. Cambridge, New York: Cambridge University Press (zasoby EIB); *Archaiczny język egipski – Wikipedia, wolna encyklopedia*, wyk. 16. 12. 2022 r.

[9] Z pewnością również obrotem handlowym.

[10] Na przykład w odniesieniu do *kaw* powstałego z kananejskiego, nieobecnego w egipskim, piktogramu otwartej dłoni; podobnie w odniesieniu do sz powstałego ze złożonego piktogramu łuku (Goldwasser 2010).

[11] Na przykład *he* oznacza raczej wołanie, niż dyrygującego pracą nadzorcę; znaczenie nun mają dwa różne, nigdy nie mylone w egipskim, hieroglify, jeden oznaczający węża, drugi żmiję (Goldwasser 2010).

[12] Zob. Stela 112 z Serabit, Goldwasser 2010.

ok. 100 lat alfabet ten stał się szerzej znanym narzędziem zapisu informacji w kupieckich, rzemieślniczych, urzędowych, wojskowych — ogólnie rzecz biorąc średnich warstwach ludności Kanaanu.

Wyrażone wyżej stwierdzenia opierają się w niniejszych wywodach głównie na dwóch publikacjach. Pierwsza to artykuł Orly Goldwasser z 2010 r.: „How the Alphabet Was Born from Hieroglyphs", opublikowana w Biblical Archeology Review.[13] Druga to praca zbiorowa, której autorami są: Daniel Vainstub, Madeleine Mumcuoglu, Michael G. Hasel, Katherine M. Hesler, Miriam Lavi, Rivka Rabinovich, Yuval Goren i Yosef Garfinkel, „A Canaanite's Wish to Eradicate Lice on an Inscribed Ivory Comb from Lachish" z 2022 r., opublikowana w *Jerusalem Journal of Archaeology.*[14]

Przekonywające na obecnym etapie wiedzy poglądy Orly Goldwasser i autorów przez nią cytowanych poprzedzają, co ważne, odkrycie z Tel Lachish w Izraelu, z 2017 r., które rzuca nowe światło na sprawę szybkości upowszechniania się powstałego w Serabit el-Khadim alfabetu. To upowszechnianie się nie mogło trwać około 500 lat, do XII w., do zachwiania się kultur Egiptu i Mezopotami, jak twierdzi Orly Goldwasser i niektórzy cytowani przez nią autorzy, skoro odkrycie z Tel Lachish datuje się na połowę XVIII w. p. Chr., co wynika z drugiej, wymienionej wyżej publikacji Daniela Vainstuba i innych.

Warto pokrótce przybliżyć sprawy obu odkryć. Okrycia w Serabit el-Khadim na Półwyspie Synajskim dokonał brytyjski archeolog Sir William Matthew Flinders Petrie (1853-1942), w 1905 r.[15] Odkrycie to wskazuje na ożywiony handel między Kanaanem a Egiptem związany co najmniej z synajskim turkusem, którego wydobycie sięga czasów panowania Senusereta (Sesostrisa) I,[16] drugiego faraona XII dynastii, panującego w latach 1953-1908 p. Chr., który zbudował w obecnie zwanym Serabit el-Khadim świątynię bogini Hathor,[17] między innymi Pani turkusu, która to świątynia, z przerwami, była czynna przez następne 800 lat do końca Nowego Państwa, czyli do 1070 r. p. Chr., po którym nastąpił w Egipcie Trzeci Okres Przejściowy. Tam właśnie, jak przekonywająco argumentuje Orly Goldwasser, został wymyślony alfabet. Wymyślili go Kananejczycy, Semici, pracownicy, lecz nie niewolnicy, z Kanaanu. Wskazują na to: Sir Alan Gardiner,[18] egiptolog i lingwista, William F. Albright,[19] który

---

[13] Goldwasser O., 2010. „How the Alphabet Was Born from Hieroglyphs," *Biblical Archeology Review*, Vol. 36, No. 2: 38-50.

[14] Daniel Vainstub, Madeleine Mumcuoglu, Michael G. Hasel, Katherine M. Hesler, Miriam Lavi, Rivka Rabinovich, Yuval Goren and Yosef Garfinkel, 2022. „A Canaanite's Wish to Eradicate Lice on an Inscribed Ivory Comb from Lachish". *Jerusalem Journal of Archaeology* 2: 76-119.

[15] Vainstub D. 2022: 103. Zob. *Serabit el-Khadim proto-Sinaitic inscriptions – Wikipedia*. (wyk. 12. 06. 2024 r.)

[16] *Senuseret I – Wikipedia, wolna encyklopedia*, wyk. 09. 08. 2024 r.

[17] *Hathor – Wikipedia, wolna encyklopedia*, wyk. 09. 08. 2024 r.

[18] Gardiner, A. H. 1916. „The Egyptian Origin of the Semitic Alphabet". Journal of Egyptian Archaeology, 3(1/2), 1-16 (BEIB).

[19] Albright, W. F. 1966. *The Proto-Sinaitic Inscriptions and Their Decipherment*. Harvard University Press (BEIB).

zgadza się z poglądem Gardinera, Orly Goldwasser, John Darnell.[20] Jak wynika z analiz inskrypcji, stało się to za panowania Amenemhata III (1853-1807 r. p. Chr., syna Senusereta I) z XII dynastii.[21]

Najbardziej przekonywającym argumentem przemawiającym za słusznością poglądu, że alfabet powstał w oparciu o zarówno znaki własne Semitów kananejskich,[22] jak i w oparciu o znane im i zmodyfikowane lub przyjęte bez nawiązywania do oryginalnego znaczenia[23] znaki hieroglificzne pisma egipskiego, jest spostrzeżenie, że znak *haw* tego alfabetu, zwanego protosynajskim, przypomina pojawiający się tylko wśród hieroglifów Średniego Państwa i tylko na Synaju znak człowieka z uniesionymi ramionami oznaczający prawdopodobnie nadzorcę nawołującego (*haw – hej!*) do pracy.[24]

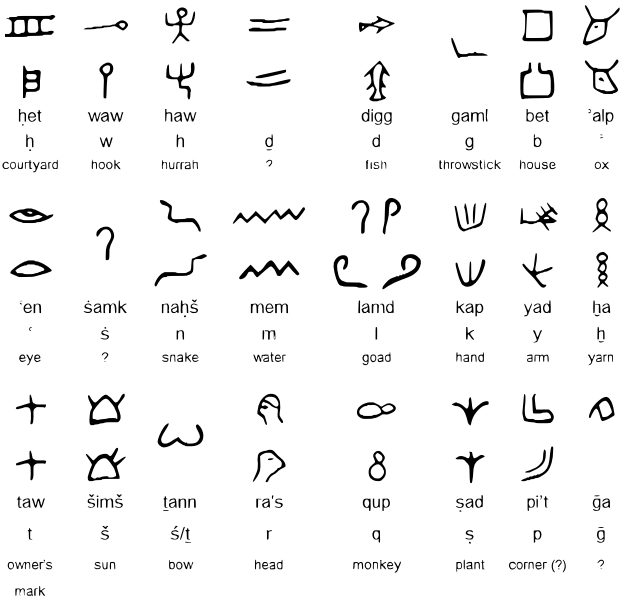

---

20 John Darnell, który wraz z żoną Deborą Darnell odkrył w 1999 r. inskrypcje w Wadi el-Hol w Egipcie, zbliżone do inskrypcji protosynajskich, podtrzymuje tezę, że alfabet protosynajski został stworzony przez semickich robotników w egipskich kopalniach.

21 *Amenemhat III – Wikipedia, wolna encyklopedia*, wyk. 09. 08. 2024 r.

22 Na przykład w odniesieniu do *kaw* powstałego z kananejskiego, nieobecnego w egipskim, piktogramu otwartej dłoni; podobnie w odniesieniu do sz powstałego ze złożonego piktogramu łuku (Goldwasser 2010).

23 Na przykład *he* oznacza raczej wołanie, niż dyrygującego pracą nadzorcę; znaczenie nun mają dwa różne, nigdy nie mylone w egipskim, hieroglify, jeden oznaczający węża, drugi żmiję (Goldwasser 2010).

24 Goldwasser O., 2010. „How the Alphabet Was Born from Hieroglyphs," BAR (EIB). Autorka, prof. egiptologii Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, uważa, że alfabet protosynajski został stworzony przez semickich robotników z Kanaanu, którzy uprościli egipskie hieroglify, aby stworzyć system pisma odpowiadający ich językowi.

Alfabet ten zamieszczony jest w *Proto-sinaitic script – Category: Proto-Sinaitic script – Wikimedia Commons*[25] i za tym źródłem zamieszczony został w niniejszych rozważaniach, by zobrazować podobieństwa między znakami protosynajskimi a protokananejskimi.

Pierwszy trzeci i piąty wiersz przedstawia znaki alfabetu protosynajskiego; drugi, czwarty i szósty wiersz — znaki alfabetu protokananejskiego. Zestawienie to jednak ma charakter uproszczony. O złożoności zagadnienia można się przekonać zagłębiając się w przywoływane wcześniej opracowanie znaleziska grzebienia z Tel Lachish.

Spostrzeżenie, że znaki alfabetu nie pochodzą jednak z wyłącznie od znaków pisma egipskiego, lecz są także znakami „własnymi" Kananejczyków, rodzi jednak pytanie: Czy te znaki „własne" były ich własnym tworem, czy też zostały zaczerpnięte z innych kultur? Podobieństwo tych znaków ze znakami kultury Vinca przemawia za tym, że alfabet miał starsze korzenie, być może sięgające IV tysiąclecia przed Chrystusem.[26]

Inskrypcje z Serabit el-Khadim łączą się z odkryciem z Tel Lachish w Izraelu. W 2017 r. odkryto tam — jak dotychczas po raz pierwszy w historii — pełne zdanie zapisane alfabetem protosynajskim lub protokananejskim, który uważany jest za rozwinięciem protosynajskiego, na fragmencie wykonanego z kości słoniowej grzebienia.[27]

Dokładną analizę tego odkrycia zawiera przywołana wyżej publikacja zbiorowego autorstwa, zatytułowana: *A Canaanite's Wish to Eradicate Lice on an Inscribed Ivory Comb from Lachish*. Zdanie złożone z siedemnastu znaków, tworzących siedem słów głosi: „Niech wykorzenia kieł ten wszy włosów i brody". Znaki te to, w kolejności: (1) jod, (2) taw, (3) szin, (4) chet, (5) tet, (6) ḏ (niezachowane w późniejszym hebrajskim), (7) lamed, (8) qof, (9) mem, (10) lamed, (11) znak nieznanego znaczenia, (12) ajn, (13) znak nierozpoznany, (14) waw, (15) zain, (16) qof, (17) taw — czyli: ytš ḥṭ ḏ lqml ś'[r w]zqt.

W ramach badań oszacowano, że grzebień pochodzi z epoki średniego brązu, MBA II B, rozciągającego się na lata 1750-1650 p. Chr.[28] Takie osadzenie w czasie wyrytego na grzebieniu zdania, jego poziom artystyczny oraz treść, nasuwają wiele wniosków i są źródłem wielu refleksji. Między innymi:

1. Biorąc pod uwagę poziom artystyczny wyrytego na grzebieniu zdania, należy powiedzieć, że nie jest on dziełem osoby trudniącej się pisaniem zawodowo. Nie jest to piękny ornament na grzebieniu z kości słoniowej. Jest to napis wykonany przez osobę, która umiała pisać, ale nie miała w tym wprawy lub nie przywiązywała do tego wagi — nie potrafiła oszacować miejsca potrzebnego do napisania zdania. Zdanie nie jest napisane w równych liniach, a ostatni jego znak jest wciśnięty w wolne miejsce pod drugą linią.

---

[25] Wyk. 12. 06. 2024 r. (plik w formacie jpeg w BEIB).

[26] Zob. Kultura Vinca: http://www.catyline.com/vincanska-civilizacija-vinca-culture/, wyk. 6. 09. 2024 r.

[27] Fotografia grzebienia oraz czarno-biały rysunek inskrypcji — w zasobach BEIB.

[28] Vainstub D. 2022: 103. *Decoding oldest known sentence written in first alphabet – BBC Reel* (wyk. 23. 02. 2023 r.), zob. też: *Lice comb in Israel reveals rare, ancient Canaanite sentence on ivory (usatoday.com)*, ogłoszone 11. 11. 2022 r. (wyk. 23. 02. 2023 r.); zob. też: *Oldest known sentence written in first alphabet discovered – on a head-lice comb | Language | The Guardian* (wyk. 23. 02. 2023 r.); transkrypcja napisu: *Oldest known sentence written in first alphabet discovered – on a head-lice comb | Language | The Guardian*, (wyk. 23. 02. 2023 r.; fotografie w BEIB).

2. Zdanie przypomina żartobliwe życzenie napisane odręcznie do przez mężczyznę do przyjaciela lub przez kobietę do mężczyzny (ukochanego?), co do których piszący miał pewność, że będą w stanie napis ten przeczytać. Piszący lub pisząca nie skorzystali z usług skryby. Może nie było ich na to stać, może skryby nie było „pod ręką", a może nie było to potrzebne, bo taki napis na takim poziomie artystycznym był, społecznie rzecz biorąc, w grupie posługujących się alfabetem protosynajskim lub protokananejskim całkowicie akceptowalny.
3. Treść życzenia zawartego w zdaniu ukazuje problem (lub realną świadomość problemu) osoby ofiarującej grzebień i mężczyzny mającego go przyjąć: wszy! Kto mógł mieć z nimi problem? Czy warstwy bogate, które było stać na higienę i skrybę? Nie da się tego wykluczyć, ale wydaje się, że problem z wszawicą mają raczej ludzie żyjący skromniej, w prostszych warunkach, w większych skupiskach, ludzie, którzy sami, w oparciu o dostępne wzorce, wypracowali sobie sposób komunikowania i chętnie z niego korzystali? Nakreślona sytuacja jest zbieżna z wnioskami Orly Goldwasser. Twierdzi ona, że alfabet protosynajski był tworem warstw nie zajmujących się pisaniem zawodowo, lecz społeczności, dla której sztuka pisania była sztuką wygodniejszego trwania oraz sztuką łatwiejszego wyrażania własnych potrzeb.
4. Alfabet nie był dziełem zawodowych skrybów. Wymyślenie przez nich alfabetu i w ten sposób przyczynianie się do upowszechnienia się sztuki pisania czyniło ich zawód mniej wyjątkowym, mniej dochodowym, umniejszało zapotrzebowanie na ich usługi i uszczuplało źródło ich dochodów.
5. Jest mało prawdopodobne, aby zdanie na grzebieniu było zabiegiem reklamowym sprzedawcy lub wytwórcy grzebienia. Gdyby tak było, zdanie to zostałoby wykonane na wyższym poziomie artystycznym. Prostota napisu świadcząca o niewprawności piszącego nasuwa raczej przypuszczenie, że napis został wykonany przez amatora, który umiał pisać, nabył grzebień, wyrył napis i przekazał tak podpisany prezent równej sobie statusem osobie, która umiała czytać. Nasuwa to dalej przypuszczenie, że sztuka pisania i czytania była dość powszechna w czasie wynikającym z datowania grzebienia i — co oczywiste — wcześniejszym.
6. Jeśli sztuka pisania i czytania była dość powszechna w czasie wynikającym z datowania grzebienia, to początków i rozwoju tej sztuki należy dopatrywać się w dłuższym okresie poprzedzającym jej świadectwo w postaci inskrypcji na grzebieniu. Jeśli początki korzystania z alfabetu w Kanaanie można by umieścić w połowie XIX w. p. Chr., czyli ok. 1850 r. p. Chr., a grzebień został podpisany w 1750 r. p. Chr., to upowszechnienie się alfabetu musiało być krótsze niż 100 lat. To nowe odkrycie przesuwa zatem o około 150-200 lat w przeszłość początki sztuki pisania alfabetycznego w ujęciu przedstawionym przez A. Demskiego 1988: 6.[29]

Oznaczałoby to, że gdy Abraham przybył do Kanaanu w 1876 r. p. Chr., według wyliczeń biblijnych, miał tam wkrótce zetknąć się z pismem alfabetycznym, protosynajskim, w jego rozwojowej fazie, propagowanym na przykład przez handlarzy.[30]

---

[29] Demski A. 1988. „Writing in Ancient Israel and Early Judaism. Part One: The The Biblical Period". *Mikra: Text, Translation, Reading, and Interpretation of the Hebrew Bible in Ancient Judaism and Early Christianity. Philadelphia: Fortress Press*, s. 6.

[30] Dla poszerzenia naszej perspektywy: Wykopaliska w Lewiczynie, koło Grójca, odsłoniły gród otoczony fosą i wałem zewnętrznym o średnicy (całego obiektu) wynoszącej 80 m. Okryto fragmenty naczyń i narzędzi krzemiennych datowanych na okres 1900-1200 lat

W 1993 r., John Darnell odkrył w Wadi el-Hol w Egipcie inskrypcję zbliżoną do odkrytych w Serabit el-Khadim na Półwyspie Synajskim. Znaki użytego w niej alfabetu są dostępne na stronach: *Proto-sinaitic script – Category: Proto-Sinaitic script – Wikimedia Commons.* Na obecnym etapie uważa się, że inskrypcje odkryte w Wadi el-Hol są nieco młodsze od inskrypcji z Serabit. Relacje chronologiczne omawia Goldwasser 2010.

Kolejnym odkryciem ważnym dla historii alfabetu jest inskrypcja odkryta w el-Burnat w 2019 r.,[31] datowana na epokę późnego brązu II B (lata 1400-1200 p. Chr.). Pogląd umieszczający inskrypcję z el-Burnat co najmniej 200 lat wcześniej niż inną inskrypcję, z Khirbet Qeiyafa,[32] odkrytą w 2008 r., datowaną na późny XI w. p. Chr. lub wczesny X w. p. Chr. (epoka żelaza II A), sugeruje, że może ona pochodzić z końca XIII w. p. Chr. lub z okresu wcześniejszego.

Inskrypcja z el-Burnat może korygować pogląd głoszący, że około 1000 r. p. Chr. z wcześniejszego pisma protokananejskiego wyłoniło się pismo fenickie. Pismo fenickie mogło wyłonić się wcześniej. Inskrypcja ta może również korygować pogląd głoszący, że ok. 900 r. p. Chr., z pisma fenickiego wyłoniło się pismo hebrajskie i aramejskie. W świetle inskrypcji z el-Burnat pismo hebrajskie mogło być znane wcześniej i, nie umniejszając jego powiązań z fenickim, wywodzić się również, w jakiejś mierze, z pisma protokananejskiego.

W odniesieniu do podań biblijnych można, na podstawie zamieszczonych wyżej uwag, powiedzieć, że jeśli Mojżesz (1526-1406 r. p. Chr. według datowania SP i G), posługiwał się pismem, to miał do dyspozycji pismo nowoegipskie, ale też miał do dyspozycji pisma alfabetyczne: protosynajskie, powiązanie z nim protokananejskie oraz późniejsze, datowane na epokę późnego brązu II B (lata 1400-1200 p. Chr.) pismo hebrajskie zaświadczone w inskrypcji z el-Burnat.

Logiczne wydaje się, że Mojżesz posługiwał się alfabetem protosynajskim i protokananejskim, szczególnie, że czterdzieści lat życia, przed powrotem do Egiptu, to jest lata 1486-1446 p. Chr., spędził w Midianie (Wj 2:15). Za tym, że pismo w inskrypcji z el-Burnat jest wczesnym świadectwem pisma hebrajskiego przemawia występowanie w tej inskrypcji imienia Boga w formie skróconej, tj. w formie JHW, czyli w takiej, której nie poświadcza SNP.[33]

Dla dopełnienia obrazu, pismo żydowskie rozwinęło się ze standardowego pisma aramejskiego pod koniec IV w. p. Chr. Jest ono poświadczone we wcześniej datowanych zwojach znad Morza Martwego. Rabini przypisują to kwadratowe pismo Ezdraszowi i określają je jako pismo asyryjskie, כְּתָב אַשּׁוּרִי (*ketaw 'aszszuri*), lub pismo autoryzowane, כְּתָב מְאֻשָּׁר

p. Chr. charakterystycznych dla kultury trzcinieckiej, zob. *Wykopaliska w Lewiczynie. Naukowcy dokonali ciekawego odkrycia* | Białczyński (bialczynski.pl); *Kultura trzciniecka – Wikipedia, wolna encyklopedia*, wyk. 22. 08. 2024 r.

31 Stripling S., Galil G., Kumpova I., Valach J., Gert van der Veen P. Vavrik D. 2023. „'You are Cursed by the God YHW:' an early Hebrew inscription from Mt. Ebal", *Heritage Science* (2023) 11:105 (https://doi.org/10.1186/s40494-023-00920-9); BEIB. *An Early Israelite Curse Inscription from Mt. Ebal?* – Biblical Archaeology Society.

32 *Khirbet Qeiyafa ostracon* – Wikipedia.

33 Stripling 2023: 22.

(*ketaw me'uszar*). Zastąpiło ono pismo starohebrajskie, określane przez rabinów pejoratywnie jako *pismo trzęsące się*, כְּתָב רַעַץ (*ketaw ra'ats*), lub כְּתָב דַעַץ (*ketaw da'ats*).[34]

Biorąc pod uwagę powyższe uwagi na temat pisma i alfabetu, można zakładać, że ze względu na zmiany, do których dochodziło w historii, cokolwiek zostało spisane, szczególnie na materiale nietrwałym, niezależnie od tego przez kogo zostało spisane, podporządkowywało się zasadom poświadczonym w funkcjonujących wówczas sposobach zapisu danych. Materiał protosynajski i równoległy mu, lub wywodzący się od niego, kananejski, musiał z czasem przybrać ortograficzne formy alfabetu fenickiego, paleohebrajskiego, i w końcu aramejskiego. Liczba tych zmian zależy od wieku pierwotnego źródła pisanego. Jeśli zostało ono spisane w hebrajskim zaświadczonym w inskrypcji z el-Burnat, a dopatrujemy się nawiązań do niego w hebrajskim powyganiowym, to zostało ono przepisane na hebrajski, który ukształtował się pod wpływem fenickiego, a potem na żydowski — czyli dwa razy. Jeśli były spisane pismem klinowym lub egipskim, oznaczałoby to, że najwcześniejszy materiał mógł być przepisywany cztery, a nawet więcej razy.

Kanon ksiąg Starego Przymierza

Kanonem Starego Przymierza określany jest zbiór jego ksiąg.[35] W rzeczy samej możemy mówić o dwóch zbiorach ksiąg Starego Przymierza, zbiorze ksiąg Biblii hebrajskiej i zbiorze ksiąg Septuaginty. Zbiory te różni liczba zawartych w nich dokumentów pisanych. Kanon Starego Przymierza Biblii hebrajskiej stwierdzony został w okresie Machabeuszy, tj. ok. 168 r. p. Chr. Liczba jego dwudziestu dwóch ksiąg, tzw. protokanonicznych, rozwija się w spisie BHS w 36 ksiąg (w tym 1-2Sm, 1-2Krl, 1-2Krn stanowią pojedyncze księgi). Kanon Starego Przymierza Septuaginty jest późniejszy. Zawiera on przekład ksiąg Biblii hebrajskiej, ale dzieli te księgi w nieco odmienny sposób, tak że jest ich trzydzieści dziewięć. Poza tymi trzydziestoma dziewięcioma księgami w zbiorze Septuaginty znajdują się dodatkowo księgi deuterokanoniczne lub apokryficzne. Co do znaczenia słowa *kanon*, zob. *Uwagi o księgach Nowego Przymierza*.

Tekst masorecki

Tekst masorecki (dalej również w skrócie: MT) to jeden z czterech wariantów spółgłoskowego tekstu Biblii hebrajskiej, określanego również terminem *protomasorecki*, najpowszechniej spotykany wśród Zwojów znad Morza Martwego (ok. 60% przypadków), ustalony od strony formalnej i treściowej w pierwszej połowie II w. po Chr. zwokalizowany do XI w. po Chr. według systemu tyberiadzkiego i opatrzony przez tzw. masoretów oznaczeniami interpretacyjnymi zwanymi masorą. Tekst masorecki Kodeksu B19[A], zwanego też Kodek-

---

[34] Normatywny judaizm wyrażał się negatywnie o używaniu pisma paleohebrajkiego (B.T. Sanhedrin 21b-22a, T. Sanhedrin 4:5; P. T. Meilla 71 b-c) Rabi Jehuda Patriarcha posunął się do stwierdzenia, że pismo kwadratowe było pierwotnym pismem Tory, zmienionym na pismo hebrajskie tylko z powodu grzechu Złotego Cielca — i ostatecznie zostało przywrócone przez Ezdrasza. Pismo paleohebrajskie, w pewnej odmianie, pozostaje w użyciu do dnia dzisiejszego wśród Samarytan (Lambdin 2011: 32).

[35] Słowo *kanon* pochodzi od gr. κανών (*kanon*). Oznacza ono: (1) łodygę trzciny jako przyrząd pomiarowy, miarę; (2) w sensie przenośnym — *zasadę postępowania* (Ga 6:16; Flp 3:16). We wczesnym Kościele słowo *kanon* odnosiło się różnych *wyznań wiary*. W połowie IV w. zaczęto je stosować w odniesieniu do *składu* lub *listy ksiąg przyjętych i uznanych za natchnione należących do Pisma Świętego*.

sem Abrahama Firkowicza[36] lub Kodeksem Leningradzkim, pochodzący z 1008 r. po Chr., jest głównym tekstem Biblii hebrajskiej używanym przy przekładach jej tekstu na języki narodowe. Na jego podstawie opracowano wydania Biblii hebrajskiej: wcześniejsze, *Biblia Hebraica editid Rudolf Kittel* (BHK), obecne, *Biblia Hebraica Stutthartensia* (BHS) oraz powstające, drukiem ukazuje się bowiem *Biblia Hebraica Quinta* (BHQ, oznaczana też jako BH[5]).[37]

Pięcioksiąg samarytański

Pięcioksiąg samarytański (PS), תורה שומרונית (*tora*[h] *szomronit*),[38] to spisany alfabetem samarytańskim[39] hebrajski tekst Pięcioksięgu, który wyłonił się niezależnie od tekstu masoreckiego (MT) ze wspólnego, szczególnie z Septuagintą (G), źródła,[40] w okresie hasmonejskim, tj. w poł. II w. p. Chr.[41] Nie wyłonił się on wówczas, jak zresztą żaden tekst Pięcioksięgu, w swojej ostatecznej formie. Przybrał ją pod koniec II w. po Chr.[42]

Relacje między PS, MT i G wskazują na istnienie wcześniejszego wspólnego źródła. Tym wcześniejszym źródłem, jeśli chodzi o PS jest tekst określanym albo jako presamarytański, nie będący jego prototypem, lecz poprzednikiem w szerszym znaczeniu, albo jako protosamarytański.

Na ważność Pięcioksięgu Samarytańskiego składa się co najmniej pięć spostrzeżeń:

1. Pięcioksiąg Samarytański jest ważnym elementem krytyki tekstu Starego Przymierza. Wzbogaca on obecny wgląd w historię przekazu i wzajemne powiązania czterech tradycji testowych Pięcioksięgu.[43] W tym względzie jest on argumentem przemawiającym na rzecz hipotezy źródeł.[44]

2. Pięcioksiąg Samarytański jest ważny dla krytyki tekstu Nowego Przymierza przez swój związek z tekstem Septuaginty, która była, jeśli chodzi o tekst Starego Przymierza, w

---

36 Abraham Firkowicz, syn Samuela, אברהם בן שמואל, 1786-1874 r. *Abraham Firkowicz – Wikipedia, wolna encyklopedia*, wyk. 10. 01. 2023 r.

37 *Biblia Hebraica Quinta* – Wikipedia, wolna encyklopedia.

38 Samarytanie określają swój Pięcioksiąg słowem קושטה (*quszta*), prawda, zob. Gaster, T. H. „Samaritans": 190-197. *Interpreter's* Dictionary *of the Bible, t. 4*. red. George Arthur Buttrick. 1962. Nashville, TN: Abingdon.

39 Zob. np. schemat rozwoju pisma w Lambdin T. 2011. *Wprowadzenie do hebrajskiego biblijnego*. Lublin: KUL: 31.

40 Anderson, *Tradition*: 5.

41 Anderson, *The Keepers*: 115.

42 Niektóre różnice między PS a MT mogą zatem być wyrazem późniejszego rozwoju zarówno religijnego jak i wspólnotowego, czego jednym z przykładów jest zróżnicowanie między PS a MT w Pwt 27:2-8, w którym to fragmencie zamiast Ebal (w MT) znajduje się Gerizim.

43 Te cztery tradycje tekstowe to: (1) MT; (2) PS; (3) tekst zaświadczony w Zwojach znad Morza Martwego (np. 4QExod) i (4) G.

44 Jeffrey H. Tigay, „An Empirical Basis for the Documentary Hypothesis", *JBL* 94 (1975): 327-42. Hipoteza źródeł wskazuje 4 źródła pochodzenia tekstu BH: JEKD (Jahwistyczny, Elohistyczny, kapłański i deuterokanoniczny).

pewnym uogólnieniu, Biblią pierwszego kościoła.[45] Tekst Septuaginty zgadza się z PS w ok. 2000 przypadków.[46]

3. Pięcioksiąg Samarytański szczególnie w kontekście występowania jego tekstu wśród zwojów znad Morza Martwego jest świadectwem płynności tekstu Pięcioksięgu w czasach Jezusa Chrystusa i wczesnego kościoła.
4. Pięcioksiąg Samarytański jest pouczającym przykładem tego, w jaki sposób i jak dalece ugrupowania religijne i wyznaniowe, nie tylko Samarytanie, zdolne są adaptować przyjęte lub przejęte podstawowe dokumenty dla uzasadnienia charakterystycznych dla siebie przekonań i praktyk.
5. Pięcioksiąg Samarytański potraktowany łącznie z Biblią Hebrajską jest świadectwem tego, w jaki sposób podniesione do rangi świętości pisma mogą przyczyniać się wielowiekowego zachowywania odrębności i zachowawczości związanych z nimi społeczności ludzkich.

Septuaginta

Ważne znaczenie dla zrozumienia historii tworzenia się zbioru pism Starego Przymierza, a także spraw związanych tekstem Nowego Przymierza ma Septuaginta.

Septuaginta (oznaczana dalej skrótem: G) to pierwszy *rozpoznawalny* starożytny przekład pism Biblii hebrajskiej na język grecki *koine*, (ἡ κοινὴ διάλεκτος), czyli *dialekt wspólny*. Ten dialekt wspólny pozostawał w użyciu między IV w. p. Chr. a połową VI w. po Chr. Jako najbliżej związany z dialektem attyckim był on językiem imperium Aleksandra Wielkiego, był językiem greckim hellenistycznym.

Septuaginta jako przekład pojawiła się w dziejach w pierwszej połowie III w. p. Chr. Swoją nazwę wywodzi od greckiego liczebnika siedemdziesiąt, ἑβδομήκοντα, lub siedemdziesiąt dwa, ἑβδομήκοντα δύο, a zawdzięcza ją podaniu, znanemu jako *List Arysteasza do Filokratesa*.[47] Zgodnie z tym podaniem siedemdziesięciu dwóch tłumaczy, uczonych żydowskich, po sześciu z każdego plemienia Izraela, przysłanych z Jerozolimy do Aleksandrii przez arcykapłana Eleazara na prośbę Ptolemeusza II Filadelfosa (285/282-247/246 r. p. Chr.), motywowaną namową kustosza Biblioteki Aleksandryjskiej, Demetriusza z Faleronu, w ciągu siedemdziesięciu dwóch dni, na wyspie Faros koło Aleksandrii, dokonało, ok. 280 r. p. Chr., przekładu, a właściwie siedemdziesięciu dwóch identycznych przekładów, hebrajskiego Pięcioksięgu na ówczesny język grecki, czyli grekę koine.[48]

---

[45] Fragment Dz 7:4 jest świadectwem korzystania przez Szczepana z PS. Być może PS był wykorzystywany w ogóle przez chrześcijan pochodzenia samarytańskiego.

[46] Podawanie liczby przybliżonych łączy się z tym, że w same mss PS nie są jednolite tekstowo. Jest to zrozumiałe, gdy się weźmie pod uwagę normalne zjawiska skrybiczne.

[47] Zob. *List Pseudo-Arysteasza (opoka.org.pl).*

[48] Liczbę 72 łączy się z 70 starszymi na górze Synaj, z 70 sędziami wspierającymi Mojżesza, z 70 starszymi Sanhedrynu. O 70 tłumaczach czytamy u Justyna Męczennika (ok. 135 r. po Chr.); za najwcześniejszego pisarza, który użył terminu Septuaginta uważa się Euzebiusza, który uczynił to w swojej Historii Kościoła (ok. 303 r.). Warto zauważyć, że Soferim 1:7 wspomina przekład dokonany przez pięciu starszych (מעשה בה׳ זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה, tj. Zdarzyło się przez pięciu starszych, że napisali dla króla Ptolemeusza Torę po grecku, że nastał dzień ciężki dla Izraela jak dzień, gdy uczyniono cielca, bo Tory nie

Sam *List Arysteasza do Filokratesa* wymaga osobnej wszechstronnej analizy, choćby pod kątem jego zgodności z ludzkimi możliwościami, bo wynika z niego na przykład, że 72 dwóch tłumaczy przez 72 dni (robocze?) dokonało przekładu 5888 wersetów, czyli około 81,78 wersetu na dzień lub, z 79847[49] słów, 1108,98 słowa na dzień. Niemniej na obecnym etapie wystarczy zauważyć, że z *Listu Arysteasza* wywodzi się nazwa przekładu i to, że przedmiotem przedsięwzięcia przekładowego był Pięcioksiąg, a nie cała Biblia hebrajska. A zatem nazwa Septuaginta oznaczała najwcześniej, w III w. p. Chr., przekład Pięcioksięgu. Ponieważ z biegiem czasu nazwa Septuaginta została rozciągnięta na przekład wszystkich ksiąg Biblii hebrajskiej na język grecki (czyli Pięcioksięgu, w tym także w wersjach rewidowanych w stosunku do oryginalnego jego przekładu, i pozostałych dziewiętnastu ksiąg — razem dwudziestu czterech), a w końcu na wszystkie księgi greckiego kanonu Biblii Żydów, to co pierwotnie nosiło nazwę Septuaginta zaczęto określać terminem OG (ang. Old Greek lub spolszczając Oryginalnie grecki).

A zatem:

1. Septuaginta w wersji oryginalnej (pierwotnej), tj. przekład Pięcioksięgu dokonany w Aleksandrii, w III w. p. Chr., ok. 280 r. p. Chr., na użytek greckojęzycznej ludności żydowskiej, to obecnie OG. Przekład ten został dokonany na podstawie hebrajskiego tekstu wyjściowego zbieżnego w ok. 2000 przypadków z Pięcioksięgiem Samarytańskim, ale w większości zbieżnego z późniejszym tekstem masoreckim.
2. Septuaginta w wersji wtórnej, tj. z recenzjami pierwotnej, dokonywanymi od ok. 200 r. p. Chr. i trwającymi do ok. 200 r. po Chr. oraz przekład pozostałych ksiąg kanonicznych BH dokonany do 150 lub 130 r. p. Chr.[50], oraz przekład Pięciu Megilot (חמש מגילות), tj. Rt, Est, Tr, Kzn, Pnp[51], oraz księgi deuterokanoniczne, oraz księgi napisane oryginalnie po grecku (Mądrość Salomona, dodatki do Dn i Est), to obecnie Septuaginta.

---

da się przetłumaczyć całkowicie dokładnie), obok Soferim 1:8, który przedstawia historię zbieżną z podaną w Liście Arysteasza (*Tractate Soferim 1:8 with Connections (sefaria.org*). Zob. Wj 24:1.9; Lb 11:16.

[49] *Number of Words and Letters: Ask the Rabbi Response (aish.com)*.

[50] Zob. *Prolog* do *Mądrości Syracha* Mdr 0:1, 9, 27. Mdr 0:27 wymienia Euergetesa, tj. Ptolemeusza VIII Euergetesa II Fyskona (182-116 r. p. Chr.), ósmego ptolemejskiego władcę Egiptu, który panował, w różnych układach, w latach 170-116 p. Chr. Jeśli Syrach przybył do Egiptu w 38. roku Euergetesa, mogłoby to oznaczać 132 r. p. Chr. Przekład Mdr mógłby zatem zostać ukończony ok. 130 r. p. Chr., zob. Mdr 0:31-33, hebrajski tekst wyjściowy mógł powstać między 196-175 r. p. Chr. Ten tekst wyjściowy nawiązuje do „Prawa Najwyższego", do „mądrości wszystkich starszych pokoleń" oraz proroctw (Syr 39:1-3), wspomina dwunastu proroków (Syr 49:10); Lim T. H., *The Formation of the Jewish Canon*: 96. *Ptolemeusz VIII Euergetes II Fyskon – Wikipedia, wolna encyklopedia*. Wg Waxmana, w 132 r. p. Chr. przetłumaczone były, wg wnuka Syracha, piszącego w tym roku, dodatkowo księgi prorockie, historyczne i wiele należących do hagiografów, a 30 lat później, na początku I w. p. Chr., przetłumaczona już była cała Biblia (Waxman: 85-111). Można zatem powiedzieć, że mniej więcej w czasie narodzin Jezusa przetłumaczona była cała Biblia hebrajska.

[51] Mogły one zostać przetłumaczone po 100 r. p. Chr.

W zakresie określonym w punkcie 2. Septuaginta jest w SNPD oznaczana literą G, tj. jako pisma greckie Biblii Żydów. W innych publikacjach Septuaginta w tym zakresie określana jest skrótem LXX. Zob. np. *Mikra*: 161.

Zwoje znad Morza Martwego

Nazwa *Zwoje znad Morza Martwego* (dalej: ZMM) odnosi się do zbioru manuskryptów spisanych po hebrajsku, aramejsku i grecku, odkrytych w latach 1947-1956 w jedenastu grotach w okolicach ruin Qumran na Zachodnim Brzegu Jordanu. Nazwą tą obejmuje się też rękopisy znalezione w Wadi Murabba'at, w Masadzie i w Nachal Chewer.

Wśród tych zwojów niektóre manuskrypty napisane są pismem paleohebrajskim.[52] Do zbioru tak napisanych rękopisów należą:

1. 4QpaleoGen^{m},
2. 6QpaleoGen,
3. 4QpaleoGen-Exod^{l},
4. 4QpaleoExod^{m} (4Q22),[53]
5. 2QpaleoLev (2Q5),
6. 6QpaleoLev,
7. 11QpaleoLev^{a} (11Q1),
8. 1QpaleoLev (który zawiera Lb 1:48-50 i być może Lb 36:7-8),
9. 4QpaleoDeut^{r},
10. 4QpaleoDeut^{s},
11. 4Qpaleo-Job^{c}.

Słowa napisane pismem paleohebrajskim zaświadczone są też w innych rękopisach znad Morza Martwego. Na przykład pismem tym zapisane jest imię Boga w greckim manuskrypcie Proroków Mniejszych, 8HevXIIgr.[54]

Zwoje znad Morza Martwego, datowane różnie w zależności od metody datowania,[55] przedstawiają sobą dokumenty z okresu i ze środowiska starożytnej egzegezy żydowskiej, tj. ze środowiska faryzeuszy, saduceuszy (boetezjan?), Samarytan i esseńczyków. W zwojach zaświadczone są wszystkie księgi poza Księgą Estery.

---

[52] Zob. *List of the Dead Sea Scrolls – Wikipedia*, wyk. 9. 08. 2023 r. *Paleo-Hebrew alphabet – Wikipedia*, wyk. 9. 08. 2023 r.

[53] 4Q22 datowany jest na II l. I w. p. Chr., zob. Dayfani H. 2023. „Material Reconstruction Of 4q22 In Aid Of Literary Criticism Of The Book Of Exodus", *Advances in Ancient, Biblical, and Near Eastern Research* 3, no. 2 (August, 2023): 81–107 (BEIB). Tekst tego ms odpowiada PS.

[54] Zob. *Greek Minor Prophets Scroll from Nahal Hever – Wikipedia*, wyk. 9. 08. 2023 r.

[55] Według metody (1) radioaktywnej: 200 r. p. Chr. – 100 po Chr. (Van der Kam and Flint) lub 385 r. p. Chr. – 82 po Chr., (2) paleograficznej: 225 r. p. Chr. – 50 r. po Chr. (Cross i Avigar). Datowane też na 408 r. p. Chr. – 318 r. po Chr. (Doudna, Greg, „Dating the Scrolls on the Basis of Radiocarbon Analysis", w: *The Dead Sea Scrolls after Fifty Years*, wyd. Flint Peter W., VanderKam, James C., t.1, Leiden: Brill, 1998: 430-471, w zasobach EIB).

W jedenastu grotach znaleziono około 900 rękopisów: 667 tzw. niebiblijnych i 233 manuskrypty biblijne, reprezentujące tekst wszystkich ksiąg BH poza Est.

Podaje się, że około 60% rękopisów biblijnych zawiera tekst zgodny z tekstem masoreckim, około 5% manuskryptów zgadza się z tekstem Septuaginty, około 5% zgadza się z tekstem Pięcioksięgu samarytańskiego, około 20% przekazuje tekst charakterystyczny wyłącznie dla wspólnoty z Qumran, a pozostałe 10% manuskryptów biblijnych z Qumran nie daje się przyporządkować do żadnego wariantu świadków tekstu biblijnego.

Na ważność Zwojów znad Morza Martwego składa się co najmniej pięć spostrzeżeń:

1. ZMM dają nam wgląd w tekst ksiąg biblijnych o około tysiąc lat wcześniejszy niż najwcześniejszy z zachowanych tekstów biblijnych sprzed ich odkrycia.
2. ZMM świadczą o tym, że tekst SP w czasie życia Jezusa Chrystusa pozostawał w obiegu w czterech tradycjach tekstowych: tekstu, z którego wyłonił się tekst masorecki, tekstu który służył za wyjściowy przy powstawaniu Septuaginty, Pięcioksięgu samarytańskiego oraz tekstu wspólnoty z Qumran, a zatem nie był tekstem jednoznacznie ustalonym.
3. ZMM dają nam wgląd w sposób traktowania tekstu biblijnego w czasach istnienia wspólnoty z Qumran.
4. ZMM pomagają nam w lepszej ocenie tekstu mareckiego, który służy za jeden z najważniejszych testów wyjściowych przy przekładzie Biblii hebrajskiej na języki narodowe.
5. ZMM przez to, że zaświadczają warianty tekstu hebrajskiego, które mogły stanowić tekst wyjściowy do przekładu na język grecki, podnoszą rangę i znaczenie Septuaginty.

Źródła narracji w Pięcioksięgu

W tekście Pięcioksięgu dają o sobie znać różne źródła narracji.[56] Ogólnie rzecz biorąc, na obecnym etapie badań biblijnych podaje się cztery źródła oraz warstwę redakcyjną. Te cztery źródła to: źródło Jahwistyczne (oznaczane skrótem J), Elohistyczne (oznaczane skrótem E), Kapłańskie (oznaczane bardzo często skrótem P, od ang. przymiotnika *priestly*) i źródło D (oznaczane skrótem D). Warstwa redakcyjna oznaczana jest skrótem R. Źródła te widoczne są wyraźnie tekście hebrajskim. W przekładach Pisma Świętego są one mniej zauważalne. Zainteresowani mogą na ten temat znaleźć więcej wiadomości w rozlicznych naukowych i popularnonaukowych publikacjach. Warto zapoznać się na przykład: Friedman R. E. 2019. *Who Wrote the Bible*. New York: Simon and Schuster. Apendix tej książki, „Identification of the Authors of the Five Books of Moses", zawiera tabelę przypisującą Pięcioksiąg poszczególnym źródłom i wskazujący na warstwę redakcyjną.

Brak na obecnym etapie wiedzy jednoznaczności co do datowania źródeł. Przykładem datowania może być: J — ok. 950 r. p. Chr.; E — poł. 850 r. p. Chr.; D — ok. 620 r. p. Chr.; P — ok. 450 r. p. Chr.

Teoria źródeł jest w próbą uporządkowania stanu rzeczy, który zauważa każdy uważny badacz tekstu hebrajskiego. Choć powstają jej korekty lub proponowane są inne teorie, sam stan rzeczy, jeśli chodzi o tekst hebrajski, pozostaje wyraźny.

---

[56] Zob. *Teoria źródeł – Wikipedia, wolna encyklopedia*, wyk. 13. 08. 2024 r.

Pięcioksiąg

Uwagi o Pięcioksięgu

Nazwa *Pięcioksiąg*

Nazwa *Pięcioksiąg*, πεντάτευχος, czyli: pięć zwojów, jest nazwą pochodzącą od zhellenizowanych Żydów z Aleksandrii na określenie pięciu pierwszych ksiąg Starego Przymierza (Rdz – Pwt) i spopularyzowaną przez nich w I w. po Chr.,[1] czyli w czasach Jezusa. Nazwa ta jest tożsama z terminem תּוֹרָה (*tora*^{h}), czyli: prawo — terminem oznaczającym pierwszą i najważniejszą część Tanachu, תָּנָ"ךְ, czyli Prawa, Proroków i Pism, ale też odnoszącym się do niego w całości, zob. J 10:34. W judaizmie okresu Drugiej Świątyni תּוֹרָה jest spisaną częścią Prawa, תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב (*tora*^{h} *szebichtaw*) obok przekazywanej ustnie części Prawa, תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה (*tora*^{h} *szebe'sl pe*^{h}). W kontekście liturgicznym nazywa się tę pierwszą część *Zwój Tory*, סֵפֶר תּוֹרָה (*sefer tora*^{h}) lub, w liczbie mnogiej: *Zwoje Tory*, סִפְרֵי תּוֹרָה (*sifre tora*^{h}). W formie książkowej księga Prawa określana jest terminem חוּמָשׁ (*chumasz*), czyli: jedna piąta, a jej pięć ksiąg חַמִּשָּׁה חוּמְשֵׁי תּוֹרָה (*hamisza*^{h} *chumsze tora*^{h}), czyli: pięć piątych części Prawa.

Autorstwo Pięcioksięgu

Tekst samego Pięcioksięgu, a także tekst pozostałych ksiąg wchodzących obecnie w skład Biblii hebrajskiej (BH) lub — innymi słowy, w kontekście Nowego Przymierza — w skład Starego Przymierza, niezależnie od przyjętego składu jego ksiąg — przemawia za tym, że Pięcioksiąg jest dziełem zbiorowym.

Na liczbę jego autorów oraz redaktorów może wskazywać, m.in.:

1. Wskazanie autora przez redaktora, np. w Lb 33:1-2, redaktor przytacza sporządzony przez Mojżesza dziennik wędrówki Izraela z Egiptu. Fragmenty Pwt 1:1, 5, 6, 9, 14, 15, 16, 19, 20, 22, 23, 29, 37, 41, 42, 43; 2:1-2, 8-9, 13-14, 17, 26, 32; 3:1-8, 12, 18, 21, 23, 26-29; 4:1, 5, 8, 14, 21-22, 26, 40; 5:1-21 (po wstępie autora-narratora); Pwt 5:23, 28; 6:1-2, podają Mojżesza jako autora osnutej wokół tych wersetów treści, zob. *Księga Powtórzonego Prawa. Autorstwo*.
2. Zróżnicowany styl poszczególnych części Pięcioksięgu (por. np. Rdz 1:1-2:3 z Rdz 2:4-25);
3. Umiejscowienie napisanych lub zredagowanych jednostek literackich w czasie, np. Rdz 36:31-43 (zob. *Księga Rodzaju. Autorstwo*).
4. Redakcja wielu narracji w trzeciej osobie liczby pojedynczej, np.: Wj 33:1-11.

W tekście Pięcioksięgu na wkład Mojżesza mogą wskazywać, m.in.: Pwt 1:1, 5, 6, 9, 14, 15, 16, 19, 20, 22, 23, 29, 37, 41, 42, 43; 2:1-2, 8-9, 13-14, 17, 26, 32; 3:1-8, 12, 18, 21, 23, 26-29; 4:1, 5, 8, 14, 21-22, 26, 40; 5:1-21 (po wstępie autora-narratora); Pwt 5:23, 28; 6:1-2, podają Mojżesza jako autora osnutej wokół tych wersetów treści. Na autorstwo lub raczej pośrednie autorstwo Mojżesza wskazuje Lb 33:1-2.

---

[1] Merrill E. H. Rooker M., Grisanty A. red. 2011. *The World and the Word: An Introduction to the Old Testament*: 163; zob. *Torah - Wikipedia*, wyk. 12. 01. 2023 r.

Skład Pięcioksięgu

W skład Pięcioksięgu wchodzą księgi (poniżej: nazwa polska, hebrajska wraz z jej znaczeniem od początkowych słów w tekście hebrajskim; nazwa grecka, łacińska i tradycyjna):

1. Księga Rodzaju, בְּרֵאשִׁית (*bereszit*), czyli: *na początku*, Γένεσις, Genesis, Pierwsza Księga Mojżeszowa.
2. Księga Wyjścia, שְׁמוֹת (*szemot*), czyli: *imiona*, Ἔξοδος, Exodus, Druga Księga Mojżeszowa.
3. Księga Kapłańska, וַיִּקְרָא (*wajikra'*), czyli: *i zawołał*, Λευιτικόν, Leviticus, Trzecia Księga Mojżeszowa
4. Księga Liczb, בְּמִדְבַּר (*bamidbar*), czyli: *na pustyni*, Ἀριθμοί, Numeri, Czwarta Księga Mojżeszowa
5. Księga Powtórzonego Prawa, דְּבָרִים (*debarim*), czyli: *słowa*, Δευτερονόμιον, Deuteronomium, Piąta Księga Mojżeszowa.

Księga Rodzaju (Rdz)

Autorstwo

Księga Rodzaju (Rdz) nie podaje w swojej treści, przez kogo została napisana. Jej treść przemawia za tym, że jest ona dziełem zbiorowym anonimowych autorów i redaktorów, którzy, w różnym czasie i w różnym stylu, przyczynili się na przestrzeni wieków do jej powstania w jednej ze znanych obecnie form.

Na przykład Lista królów Edomu (Rdz 36:31-43) zestawia władców tego państwa z okresu poprzedzającego powstanie monarchii izraelskiej, tj. z okresu (1) przed 1180 r. p. Chr., jeśli przyjąć za pewną wiedzę Pawła z Dz 13:21 oraz Flawiusza z *Dawne* 6:378, (2) z okresu przed 1160 r. p. Chr., jeśli brać pod uwagę wnioski Flawiusza z *Dawne* 10:143, 1162 lub 1142 r. p. Chr. jeśli brać pod uwagę wnioski biblistów wysnute z niejasnego lub niezachowanego w pierwotnej formie 1Sm 13:1.[2] Anonimowy autor tej listy pisał zatem po jednej z podanych wyżej dat, co znaczy, że powstała ona co najmniej po 226 latach po śmierci Mojżesza, jeśli przyjąć, że przywódca ten zakończył życie w 1406 r. p. Chr., czyli na początku podboju Kanaanu.

Podział Księgi Rodzaju

Księga Rodzaju (Rdz) dzieli się na dwie główne części:

1. Dzieje świata (część prehistoryczna): Rdz 1:1-11.
2. Dzieje Izraela od początków do przybycia do Egiptu: Rdz 12-50.

---

[2] Zob. Finkelstein I. 2006. „The Last Labayu: King Saul and the Expansion of the First North Israelite Territorial Entity", *Essays on Ancient Israel in Its Near Eastern Context*, Winnona Lake, Idiana: Eisenbrauns: 171-188.

Datowanie niektórych zdarzeń Księgi Rodzaju

Przyjmując 930 r. p. Chr. jako datę śmierci Salomona (Shanks: 26)[3] i uwzględniając podane na kartach SP, w wersji masoreckiej i greckiej, do której odwoływał się apostoł Paweł pisząc Ga 3:17, dane liczbowe, można umieścić:

- wyruszenie Abrahama do Kanaanu na 1876 r. p. Chr. (Rdz 12:4; 21:5);
- okres patriarchów: Abrahama, Izaaka i Jakuba w Kanaanie przed przybyciem do Egiptu, na 215 lat, od 1876 do 1661 r. p. Chr.;
- narodziny Izaaka w Kanaanie na 1851 r. p. Chr. (Rdz 25:25);
- narodziny Ezawa i Jakuba w Kanaanie na 1791 r. p. Chr. (Rdz 47:9);
- przybycie rodziny Jakuba do Egiptu na 1661 r. p. Chr. (Wj 12:40).

Powyższe datowanie uwzględnia punkt widzenia apostoła Pawła. Zob. uwagi wstępne do Księgi Wyjścia.

Gatunki literackie Księgi Rodzaju

W Rdz spotykamy m.in.:

1. Opowiadania etiologiczne, tj. wyjaśniające genezę określonych zjawisk lub nazw, np.: Co jest powodem takiej, a nie innej natury człowieka i jego pozycji w stworzeniu? (Rdz 1:27-30). Dlaczego siódmy dzień jest dniem odpoczynku? (Rdz 2:2-3). W jaki sposób Bóg stworzył człowieka? (Rdz 2:7). Dlaczego człowiek pracuje? (Rdz 2:8).
2. Opowiadania archetypiczne (pierwowzorcowe), tj. ukazujące określone prawidłowości, np. Człowiek chce być jak Bóg (Rdz 3:5-6). Człowiek wikła się w zło, gdy niezależnie od Boga szuka boskości (Rdz 3:5-6).
3. Opowiadania historyczne, tj. przedstawiające dzieje świata i ludzi, np.: Jak kształtowały się warunki życia na ziemi (Rdz 2:4-6).

Zabiegi literackie Księgi Rodzaju

W Rdz spotykamy m.in.:

1. Uaktualnienia nazw, np. Ur chaldejskie zamiast Ur (Rdz 11:28, 31; 15:7; Ne 9:7); Ramses (Rdz 47:11) zamiast Awaris, która to nazwa nie pojawia się w Piśmie Świętym.
2. Noty redakcyjne, np. *do dnia dzisiejszego* (Pwt 2:22; 3:14; 10:8; 29:3; Joz 4:9; 5:9; 6:25; 7:26; 8:28. 29; 9:27; 10:27; 13:13; 14:14; 15:63; 16:10; 22:3, 17; 23:8, 9; Sdz 1:21, 26; 6:24; 10:4; 18:12; 19:30; 1Sm 5:5; 8:8; 27:6; 29:3; 30:25; 2Sm 4:3; 6:8; 18:18; 1Krl 8:8; 9:13; 10:12; 12:19; 2Krl 14:7; 16:6; 17:23, 34, 41; 1Krn 4:41, 43; 5:26; 13:11; 2Krn 5:9; 8:8; 10:19; 20:26; 2Krn 21:10; Ez 20:29, 31; Mt 27:8; 28:15 — razem 56 razy).

Ponadto w Rdz dają o sobie znać następujące źródła: J, E, P oraz warstwa R.[4] Stan rzeczy w Rdz 1-3 przedstawia się następująco:

---

[3] W Shanks 1999: 36 nie jest wyraźnie brana pod uwagę wersja G.

[4] Friedman 2019: *Apendix*.

Temat	J	E	P	R
Stworzenie	2:4b–25		1:1–2:3	
Dzieje niebios i ziemi				2:4a
Ogród w Edenie	3:1–24			

Tablice długowiecznych

Tablice (lub: spisy) długowiecznych to fragmenty Rdz 5:3-32 oraz Rdz 11:10-32, w których podane są bardzo długie lata życia Adama i jego potomków, przodków Abrahama. Podobne tablice długowiecznych znane są z podań kultur ościennych względem Izraela. Ze względu na to, próby wyjaśnienia przez niektórych, że te lata mogły być miesiącami trudno uznać za przekonywające.[5]

Zróżnicowanie co do liczb lat pociąga za sobą różnorodne konsekwencje. Między innymi:

1. Podawane przez MT, G, PS i Flawiusza lata wpływają na datowanie Potopu. Liczby lat podane w G, PS i przez Flawiusza lepiej odpowiadają danym egiptologicznym, zob. datowanie Potopu w Rdz 6:17[L].
2. Jeśli przyjąć liczby lat podane przez MT, Sem, Arpakszad, Szelach, Heber, Reu, Serug dożyli czasów Abrahama. Na tej podstawie Sem jest utożsamiany z Melchizedekiem.[6]

Tabela różnic liczbowych w latach życia przodków Abrahama

Lp	Frg	Temat	MT	PS	G
1	Rdz 5:3	Wiek Adama w czasie zrodzenia Seta	130	130	230
2	Rdz 5:4	Wiek Adama po zrodzeniu Seta;	800	800	700
3	Rdz 5:5	Wiek Adama	930	930	930
4	Rdz 5:6	Wiek Seta w czasie zrodzenia Enosza	105	105	205
5	Rdz 5:7	Wiek Seta po zrodzeniu Enosza	807	807	707
6	Rdz 5:8	Wiek Seta	912	912	912
7	Rdz 5:9	Wiek Enosza w czasie zrodzenia Kenana	90	90	190
8	Rdz 5:10	Wiek Enosza po zrodzeniu Kenana	815	815	715
9	Rdz 5:11	Wiek Enosza	905	905	905
10	Rdz 5:12	Wiek Kenana w czasie zrodzenia Mahalalela	70	70	70
11	Rdz 5:13	Wiek Kenana po zrodzeniu Mahalalela	840	840	740
12	Rdz 5:14	Wiek Kenana	910	910	910[7]
13	Rdz 5:15	Wiek Mahalalela w czasie zrodzenia Jereda	65	65	165
14	Rdz 5:16	Wiek Mahalalela po zrodzeniu Jereda	830	830	730

[5] Zob. jednak: *https://trumpet-call.org/2018/06/19/antediluvian-lifespan-are-actually-in-months/*.

[6] Zob. np.: *Who Was Melchizedek?* – Chabad.org; *MELCHIZEDEK* – JewishEncyclopedia.com; (8) *Were the Pyramids Built Before the Flood? (Masoretic Text vs. Original Hebrew)* – YouTube, minuta 22:00, wyk. 1. 05. 2023 r. Żydzi powołują się przy tym na T[B] Nedarim 32b; Bereszit Rabba 46:7; 56:10; Wajikra Rabba 25:6; Bamidmar Rabba 4:8; por. 1Tm 1:4; Tt 1:14; 3:9.

[7] W G błędne podsumowanie.

15	Rdz 5:17	Wiek Mahalalela	895	895	895
16	Rdz 5:18	Wiek Jareda w czasie zrodzenia Enocha	162	62[8]	162
17	Rdz 5:19	Długość życia Jareda po zrodzeniu Enocha	800	785	800
18	Rdz 5:20	Wiek Jareda	962	847	962
19	Rdz 5:25	Wiek Metuszelacha w czasie zrodzenia Lamecha	187	67[9]	167
20	Rdz 5:26	Długość życia Metuszelacha po zrodzeniu Lamecha	782	653	802
21	Rdz 5:27	Wiek Metuszelacha	969	720	969
22	Rdz 5:28	Wiek Lamecha w czasie zrodzenia Noego	182	53[10]	188
23	Rdz 5:30	Długość życia Lamecha po zrodzeniu Noego	559	600[11]	569
24	Rdz 5:31	Wiek Lamecha	777	653	753
25	Rdz 11:11	Wiek Sema po zrodzeniu Arpakszada	500	500	500
26	Rdz 11:11	Wiek Sema	—	600[12]	—
27	Rdz 11:12	Wiek Arpakszada w czasie zrodzenia Szelacha	35[13]	135	135
28	Rdz 11:12	Wiek Arpakszada w czasie zrodzenia Kainana[14]	—	—	135
29	Rdz 11:13	Długość życia Arpakszada po zrodzeniu Szelacha	403	303	
30	Rdz 11:13	Długość życia Arpakszada po zrodzeniu Kainana	—	—	430
31	Rdz 11:13	Wiek Kainana w czasie zrodzenia Szelacha	—	—	130
32	Rdz 11:13	Długość życia Kainana po zrodzeniu Szelacha	—	—	330
33	Rdz 11:13	Wiek Arpakszada	—	438[15]	
34	Rdz 11:14	Wiek Szelacha w czasie zrodzenia Hebera	30[16]	130	130
35	Rdz 11:13	Długość życia Arpakszada po zrodzeniu Szelacha	403	303	—
36	Rdz 11:14	Wiek Szelacha w czasie zrodzenia Hebera	30	130	130

[8] W PS tekst może być niepełny.

[9] W PS tekst może być niepełny, por. G.

[10] W PS tekst może być niepełny.

[11] W PS tekst może być niepełny.

[12] W PS zaświadczone jest dodatkowe zdanie jako Rdz 11:11[a].

[13] W MT tekst może być niepełny.

[14] Łk 3:36 również podaje to imię wśród potomków Jezusa: του Καιναν występuje zatem w ℵ (IV) A B K L N Γ Δ Θ Ψ 0102 f^1 f^{13} 33 (565) 700 892 1241 1424 2542 *l* 2211 𝔐 $sy^{p.h}$ sa^{mss} bo^{pt}; imienia tego brak w $\mathfrak{P}^{75vid}$ (III) oraz D (V). Imienia tego nie zawiera też MT, PS, 1Krn 1:18, zob. NA28, NET.

[15] W PS zaświadczone jest dodatkowe zdanie jako Rdz 11:13[a].

[16] W MT tekst może być niepełny.

37	Rdz 11:15	Długość życia Szelacha po zrodzenia Hebera	403	303	330
38	Rdz 11:15	Wiek Szelacha	—	433 [17]	—
39	Rdz 11:16	Wiek Hebera w czasie zrodzenia Pelega	34 [18]	134	134
40	Rdz 11:17	Długość życia Hebera po zrodzeniu Pelega	430	270	370
41	Rdz 11:17	Wiek Hebera	—	404 [19]	
42	Rdz 11:18	Wiek Pelega w czasie zrodzenia Reu	30 [20]	130	130
43	Rdz 11:19	Długość życia Pelega po zrodzenia Reu	209	109	209
44	Rdz 11:19	Wiek Pelega	—	239 [21]	—
45	Rdz 11:20	Wiek Reu w czasie zrodzenia Seruga	32 [22]	132	132
46	Rdz 11:21	Długość życia Reu po zrodzenia Seruga	207	107	207
47	Rdz 11:21	Wiek Reu	—	239 [23]	
48	Rdz 11:22	Wiek Seruga w czasie zrodzenia Nachora	30 [24]	130	130
49	Rdz 11:23	Długość życia Seruga po zrodzenia Nachora	200	100	200
50	Rdz 11:23	Wiek Seruga	—	230 [25]	—
51	Rdz 11:24	Wiek Nachora w czasie zrodzenia Teracha	29	79	79
52	Rdz 11:25	Długość życia Nachora po zrodzenia Teracha	119	69	129
53	Rdz 11:25	Wiek Nachora	—	148 [26]	—
54	Rdz 11:32	Wiek Teracha	205	145	205

Księga Rodzaju wśród zwojów znad Morza Martwego

Księga Rodzaju (Rdz) poświadczona jest w ok. 21 fragmentach: 1QGen, 2QGen, pap4QGen (4Q483) (?), 4QGen-Exod^{a}, 4QGen^{b}, 4QGen^{c}, 4QGen^{d}, 4QGen^{e}, 4QGen^{f}, 4QGen^{g}, 4QGen^{h1}, 4QGen^{h2}, 4QGen^{k}, 4QGen^{j}, 4QpaleoGen-Exod^{l}, 4QpaleoGen^{m}, 6QpaleoGen, 8QGen, MasGen (?), MurGen, SdeirGen. Pod względem liczebności w ZMM, Rdz plasuje

[17] W PS zaświadczone jest dodatkowe zdanie jako Rdz 11:15^{a}.

[18] W MT tekst może być niepełny.

[19] W PS zaświadczone jest dodatkowe zdanie jako Rdz 11:17^{a}.

[20] W MT tekst może być niepełny.

[21] W PS zaświadczone jest dodatkowe zdanie jako Rdz 11:19^{a}.

[22] W MT tekst może być niepełny.

[23] W PS zaświadczone jest dodatkowe zdanie jako Rdz 11:21^{a}.

[24] W MT tekst może być niepełny.

[25] W PS zaświadczone jest dodatkowe zdanie jako Rdz 11:23^{a}.

[26] W PS zaświadczone jest dodatkowe zdanie jako Rdz 11:25^{a}.

się na czwartym miejscu, po Ps (40 zwojów), Pwt (33 zwoje) i Iz (22 zwoje). Datowanie tych fragmentów, zob. DJD XXXIX: 378; ich zawartość, zob. DJD XXXIX: 185.

Księga Rodzaju: Literatura i uwagi do wersetów

Werset	Literatura i uwagi
Rdz 1:1[L]	*Na początku*, בְּרֵאשִׁית (*bereszit*): *początek* w tym wyrażeniu jest nieokreślony, tj. występuje bez determinatywu, podobnie jak ἐν ἀρχῇ w G, lecz determinatyw jest regularnie pomijany w wyrażeniach czasowych (zob. Joüon 137k, p3), stąd może oznaczać początek również w sensie określonym, jak w: Iz 46:10; Jr 26:1 (w G odpowiada mu ἐν ἀρχῇ, choć dalsza część wersetu uzupełnia wyrażenie); Jr 27:1 (brak odpowiednika w G; dalsza część wersetu uzupełnia wyrażenie); Jr 28:1 (brak odpowiednika w G); Jr 49:34 (brak odpowiednika w G). Prz 8:23 (*Byłam utkana przed wiekami, od początku, przed powstaniem ziemi*, מֵעוֹלָם נִסַּכְתִּי מֵרֹאשׁ מִקַּדְמֵי־אָרֶץ). Zob. też Oz 1:2 (תְּחִלַּת דִּבֶּר־יְהוָה בְּהוֹשֵׁעַ, ἀρχὴ λόγου κυρίου πρὸς Ωσηε), na który powołał się Raszi. Wyrażenie ἐν ἀρχῇ rozpoczyna Ewangelię wg św. Jana: Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. *Bóg*, אֱלֹהִים (*'Elohim*): zakończenie *lm* może wskazywać na pojęcie abstrakcyjne lub uszczególnienie pojęcia abstrakcyjnego; por. *wody*, הַמָּיִם (*hammaim*) w Rdz 1:2; *niebiosa*, שָׁמָיִם (*szamaim*) Rdz 1:8. Co do *lp*: אֱלוֹהַּ (*'Eloah*), Bóg, zob. Hol 454. Słowo to występuje w BH ok. 60 razy, zob. Pwt 32:17 (אֱלֹהַּ), 2Krl 17:17 (*kere*); Ha 1:11-12; Dn 11:38, zob. HALOT. *Stworzył*, בָּרָא (bara'), ἐποίησεν G: *cz* ten jako taki nie musi oznaczać stworzenia z niczego, zob. jego użycie np. w Rdz 1:27. *Stworzenie z niczego* zostało wyraźnie określone w 2Mch 7:28 napisanej po grecku w ok. 130 r. p. Chr.: *Proszę cię, dziecko, patrząc na niebo i ziemię i wszystko, co jest w nich, widząc, wiedz, że nie z tego, co istnieje, stworzył je Bóg i ród ludzki w tak powstał*, ἀξιῶ σε τέκνον ἀναβλέψαντα εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα ἰδόντα γνῶναι ὅτι οὐκ ἐξ ὄντων ἐποίησεν αὐτὰ ὁ θεός καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος οὕτω γίνεται. Por. Hbr 11:3: *Przez wiarę pojmujemy, że światy* (*epoki*) *zostały stworzone słowem Boga, tak że nie z tego, co widzialne, stało się to, co widzimy* Πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὸ βλεπόμενον γεγονέναι. Mówi się, że nauka o stworzeniu z niczego rozszerzyła się w II w. po Chr. za sprawą Ireneusza (*Przeciwko herezjom* II.1.1), a następnie podjęta została przez Tomasza z Akwinu (*Summa contra gentiles* II.16.8). W myśli greckiej świat powstał z chaosu. Chaos, χάος, ozn. nieskończoną przestrzeń, bezmiar (Arystofanes), bezdenność, Abys, nieskończoną ciemność (LS.), nicość, pustkę. Chaos to rzeczownik związany etymologicznie z χάσκω, rozdziawiać, lub jego formą oboczną: χαίνω, o podobnym znacze-